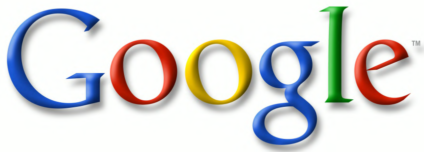
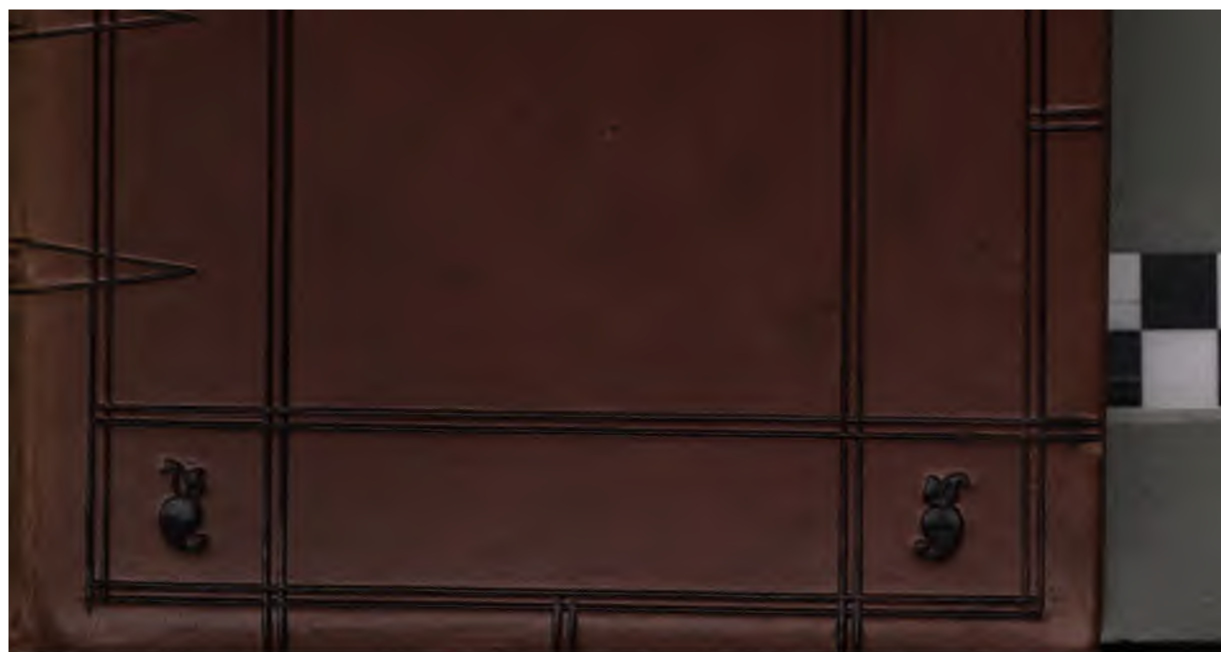
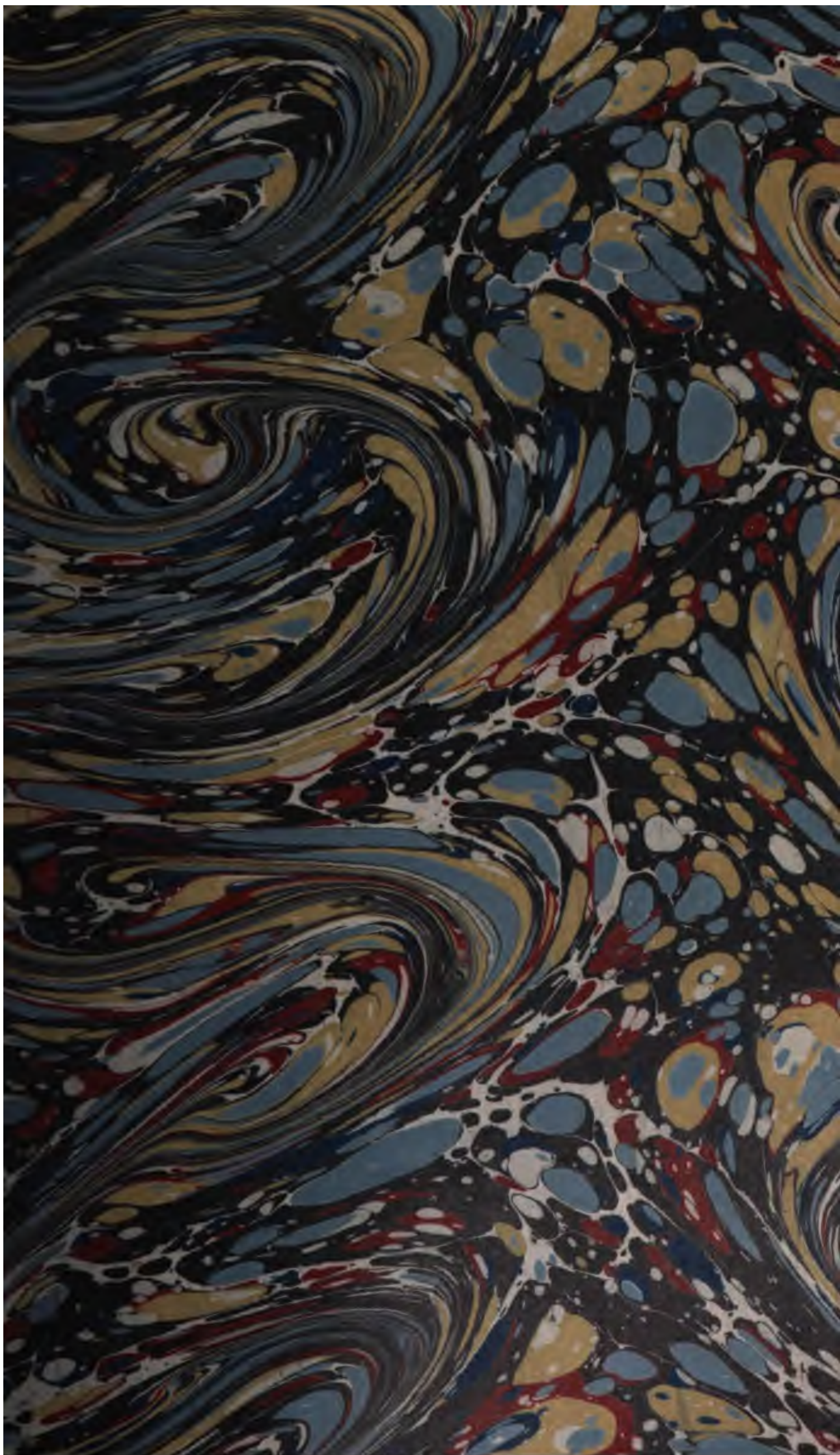

C. H. Prior.

RELIQUIÆ SACRÆ:

SIVE,

AUCTORUM FERE JAM PERDITORUM

SECUNDI TERTIIQUE SÆCULI

POST CHRISTUM NATUM

QUÆ SUPERSUNT.

ACCEDUNT SYNODI, ET EPISTOLÆ CANONICÆ,

NICÆNO CONCILIO ANTIQUIORES.

AD CODICES MSS. RECENSUIT, NOTISQUE ILLUSTRAVIT,

MARTINUS JOSEPHUS ROUTH, S.T.P.

COLLEGII S. MAGDALENÆ OXON. PRÆSES.

EDITIO ALTERA.

VOL. IV.

OXONII:

E TYPOGRAPHEO ACADEMICO.

MDCCCXLVI.

LECTORI S.

CUM Concilii Ancyrani Canones ad hoc Volumen ultimum jam reservati fuerint, de Canone decimo tertio hic monendum est, me præter solitum in eo exponendo fusiori oratione usum fuisse, nec tamen extra oleas vagante, siquidem hæc una verba ex omni germana antiquitate presbyteris potestatem sacros ordines conferendi ῥητῶς attribuant. Sic quidem se habente hoc canone in Codice ecclesiæ Romanæ, sed renitentibus verbis iis Græcis, quæ jure præferenda esse ostendi, unde haud diutius opus fuerit Latino supplemento a plurimis commendato. Quæ sane conclusio his præsertim temporibus aliquid momenti habere possit. Neque enim est, quod non pigeat nos recentis ac magni παροράματος, quod nobis peperit disciplinæ antiquæ aut negligentia aut oblivio. Certe haud debuerat in numerum nostri quidem cleri quisquam referri, ac ministrandi in sacris causa ad exteras gentes mitti, nisi ordinatus ab episcopo, cujus duceretur per ordinem successionis auctoritas ab aliquo episcopo, quem apostoli, vel apostolici viri, conse-

craverint. Sed manum de tabula, ne jurgiis ac litibus me implicem; cum vero exempla mala unde cœperint, ibi raro consistant, ne fortasse posthac lætentur et exultent ecclesiæ nostræ adversarii veteris disciplinæ in ordinationibus sacris recte ipsi tenaces, hæc idcirco de re perquam gravi ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ scripsi. Paulo post editam, quæ sequitur, de Ancyrano canone disquisitionem, deprehendi sententiam meam fide ac judicio ecclesiæ Græcæ in nupero Synodico ejus liquido confirmatam. Hæc hactenus.

Jam autem collectis ἀναντιῤῥήτοις iis monumentis Christianæ antiquitatis, de quibus bene mereri, quacunque re possem, studui, opus imperfectum fore ratus sum, quod vetustatem Ante-Nicænam nusquam separatim editam præ se fert in arctum colligere, nisi si alia quædam scripta ad antiquitatem canonicam pertinentia superioribus adjicerentur. Hujusce Appendicis pars prior tria tenet Concilia ante Synodum Nicænam apud Occidentales celebrata; germana illa quidem, sed quorum canones, qui supersunt, in nullum codicem publicæ auctoritatis relati sunt. In altera vero parte sistuntur, ratione ibidem reddita, S. Pamphili pro Origene Apologia, et S. Dionysii Alexandrini re et nomine Magni aliquot Excerpta. Quæ autem ad hæc scripta emendanda attuli, ea omnia, notulis meis in Dionysium exceptis, semicirculis inclusa ad imam paginam collocavi. Sed Concilium Certense, utpote quod conventus fuit

hominum qui in Gentilium manus Divinas Scripturas comburendas tradiderant, hinc exclusi, ne mira ista, nescio an germana, actis Catholicis jungerentur; aut fel cum melle, ut veteris Christiani Scriptoris verbis utar, misceretur. Præteriit illa in Conciliorum editione sua Harduinus. Alexandrum porro Alexandrinum episcopum, etsi vir fuit summe catholicus, quique nonnulla ante synodum Nicænam scripsit in Arium, tamen idcirco e numero horum Ante-Nicænæ fidei testium eximendum esse statui, quod in hoc Concilio, cujus ipse pars magna fuit, sederit Alexander. Male vero omissa a me fateor Macarii Magnetis Fragmenta, si ante synodum vixerit vetustissimus auctor; sed ea mihi insederat opinio, quæ Magnetem scriptoribus incertæ ætatis adstruat. Disputationem Archelai cum Manete, seu Manichæo, habitam ut de istis expungerem, vel invitum me coegit amplitudo ejus. Indices necessarios, certe utiles, adjeci, sed commodius hoc ratus in unum redactos præstiti. Et jam peractis omnibus longi operis partibus Deo conservatori maximam gratiam habeo, quod licuit mihi ex ecclesiæ thesauro vetera istæc, tot utique et tanti, ni fallor, momenti, ad communem proferre usum. Tu, Lector, si hoc convenit judicio tuo, iis fruere, ac vale.

S. LUCIANUS MARTYR.

INDEX AUCTORUM,

QUI

IN HOC TOMO QUARTO COLLOCATI SUNT.

APPENDIX I.

APPENDIX II.

S. LUCIANUS MARTYR.

S. LUCIANUS MARTYR.

S. Hieronymus, *Libro De Viris Illustribus*, cap. lxxvii. pag. 167.

LUCIANUS, [a] vir disertissimus, Antiochenæ ecclesiæ [b] presbyter, [c] tantum in scripturarum studio laboravit, ut usque nunc quædam exemplaria scripturarum Lucianea nuncupentur. [d] Feruntur ejus de Fide libelli. Et breves ad nonnullos Epistolæ. [e] Passus est Nicomediæ ob confessionem Christi sub persecutione Maximini, sepultusque Hellenopoli Bithyniæ.

[a] Eusebius ubi hujus Luciani Apologiam pro fide, præsente ipso Imperatore dictam Nicomediæ, memorat viii. 13. Lucianum vocat, *τὸν πάντα βίον ἄριστον*, et ix. 6. *βίῳ τε ἐγκρατῆ, καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθήμασι συγκεκροτημένον.* Sozomenus iii. 5. *τά τε ἄλλα, εὐδοκιμώτατον, καὶ τὰς ἱερὰς γραφὰς εἰς ἄκρον ἠκριβωκότα.* Illam Luciani Apologiam Latine refert Rufinus ex Actis fortasse Martyrii ejus excerptam. Fabricius. In urbe quidem tunc aderat imperator; sed coram præside orationem pro fide habuisse Lucianum narrat Eusebius, atque ex eo Rufinus.

[b] Episcopum Nicomediensem vocat Honorius, (Augustodunensis de Scriptor. Eccles.) quod vetustiores ignorant. Fabricius.

[c] De studio Luciani in emendanda LXX. Interpretum versione Simeon metaphrastes et ex eo Suidas in *Λουκιανὸς* et *νοθεύει. Οὗτος τὰς ἱερὰς βίβλους ἰδὼν πολὺ τὸ νόθον εἰσδεξαμένας, τοῦ τε χρόνου λυμηναμένου πολλὰ τῶν ἐν αὐταῖς, καὶ τῆς συνεχοῦς ἀφ' ἑτέρων εἰς ἕτερα μεταθέσεως, καὶ μέντοι καί τινων ἀνθρώπων πονηροτάτων, οἳ τοῦ Ἑλλη-*

νισμοῦ προσετήκεσαν, παρατρέψαι τὸν ἐν αὐταῖς νοῦν πειρασαμένων καὶ πολὺ τὸ κίβδηλον ἐν ταύταις σπειράντων, αὐτὸς ἁπάσας ἀναλαβὼν ἐκ τῆς Ἑβραΐδος ἀνενεώσατο γλώττης, ἣν καὶ αὐτὴν ἠκριβωκὼς ἐς τὰ μάλιστα ἦν, πόνον τῇ ἐπανορθώσει πλεῖστον εἰσενεγκάμενος. Per totam Asiam minorem a Constantinopoli usque ad Antiochiam Luciani Martyris exemplaribus usos olim Christianos, testatur Hieronymus præf. in Paralipom. et lib. ii. in Rufin. Librum Jobi in Codice MS. Alexandrino, quem servant Angli, ex Luciani recensione etiamnum superesse contendit Jo. Ernestus Grabe Prolegom. ad tomum iii. edit. LXX. Interpretum cap. i. §. 7. seq. FABRICIUS.

[d] Brevis *ἔκθεσις* fidei apud Athanasium de Synodis tom. i. pag. 892. Socratem ii. 10. et Sozom. iii. 5. Confer Schelstratenum ad Concil. Antiochen. p. 112. seq. FABRICIUS. De hoc symbolo nonnulla posthac annotaturus sum ad Luciani Reliquias. Itidem nuncupata a Rufino *de fide* est oratio, quæ habita a Luciano paulo ante Martyrium hæc inter collocatur.

[e] A. 311. Vide Combefisium ad S. Maximi opera tom. ii. pag. 718. Acta Sanctor. 7. Januar. pag. 357. seq. Tillemontium tom. iv. memor. &c. FABRICIUS. Hieronymus cap. 78. hujus Libri *de Viris Ill. in Christo capite truncatus* (Phileas,) *eodem in Ægypto persecutionis auctore, quo* [capite truncatus est,] *Lucianus Nicomediæ.*

S. LUCIANI

ANTIOCHENI PRESBYTERI, ET MARTYRIS,

QUI VERGENTE AD FINEM SÆCULO TERTIO FLORUIT,

RELIQUIÆ.

Ex fine Epistolæ ad Antiochenos.

ΑΣΠΑΖΕΤΑΙ *ὑμᾶς χόρος ἅπας ὅμου μαρτύρων. Εὐαγγελίζομαι δὲ ὑμᾶς, ὡς Ἄνθιμος ὁ πάπας τῷ τοῦ μαρτυρίου δρόμῳ ἐτελειώθη.* Hoc extat in *Chronico Paschali* seu *Alexandrino*, p. 277. ed. Ducangii.

Salutem plurimam vobis dicit universus simul martyrum chorus. Nuntio vobis Anthimum papam martyrii cursu perfectum fuisse.

Luciani coram Præside, antequam passus sit, habita Oratio; quam suæ intexuit Interpretationi Historiæ Ecclesiasticæ Eusebii Rufinus, lib. ix. cap. 6. tom. i. p. 515. *ed. Cacciarii.*

In occulto non est, quod nos Christiani quem colimus, Deus unus est, per Christum nobis annunciatus et per Spiritum sanctum nostris cordibus inspiratus. Non enim, sicut vos putatis, humanæ alicujus persuasionis errore constringimur, nec indiscussa, ut alii, parentum traditione decipimur. Auctor nobis de Deo, Deus est. Neque enim posset sublimis illa majestas sensibus humanæ mentis illabi, nisi vel Spiritus sui virtute delata, vel Verbi ac Sapientiæ suæ interpretationibus indicata. Fateor, erravimus

etiam nos aliquando; et simulacra quæ ipsi finximus, Deos, cœli ac terræ putabamus auctores; sed redarguebat eos fragilis (for. fragili) substantiæ suæ a nobis præstita consecratio; in quibus tantum venerationis inerat, quantum decoris manus contulisset artificum.

Verum omnipotens Deus ille, quem non nostris manibus fictum, sed cujus nos decebat esse figmentum, errores miseratus humanos Sapientiam suam misit in hunc mundum, carne vestitam, quæ nos doceret Deum, qui cœlum fecisset et terram, [a] non in manufactis sed in æternis atque invisibilibus requirendum. Vitæ etiam nobis leges, ac disciplinæ præcepta constituit, servare parsimoniam, paupertate gaudere, mansuetudinem colere, studere paci, puritatem cordis amplecti, patientiam custodire. Sed et omnia hæc quæ nunc adversum nos geritis, ventura nobis esse prædixit; [b] educendos nos ante reges, et ante tribunalia judicum statuendos, ac veluti victimam jugulandos. Inde est denique, quod et ipse qui erat immortalis, utpote Verbum et Sapientia Dei, morti se præbuit, quo nobis in corpore positus patientiæ præberet exemplum. Sed nec nos sua morte decepit, quibus post tertium diem resurrexit; non ut ista, quæ nunc falso conscribuntur, continent Acta Pilati, sed innocens, immaculatus, et purus ad hoc solum mortem suscepit, ut eam vinceret resurgendo. Quæ autem dico, non sunt in obscuro gesta loco, nec testibus indigent. Pars pene mundi jam major huic veritati adstipulatur; urbes integræ; aut si in his aliquid suspectum videtur, contestatur de his etiam agrestis manus, ignara figmenti. Si minus adhuc creditur, adhibebo vobis etiam loci ipsius, in quo res gesta est, testimonium. Adstipulatur his ipse in Hierosolymis locus, et Golgothana rupes sub patibuli onere disrupta: antrum quoque illud, quod avulsis inferni januis corpus denuo reddidit animatum;

[a] Act. vii. 48. [b] Mat. x. 18, 19.

quo purius inde ferretur ad cœlum. Aut si adhuc vobis minus digna videntur hæc, quæ in terris substantiam gerunt, accipite etiam e cœlo adstipulatorem fidelem. Solem vobis ipsum horum produco testem, qui cum hæc fieri per impios videret in terris, lumen suum meridie abscondit in cœlo. Requirite in annalibus vestris; invenietis temporibus Pilati, Christo patiente, fugato sole interruptum tenebris diem. Quod si terræ, si cœlo, si sanguini eorum a quibus veritatem per tormenta perquiritis, fidem non accommodatis, quomodo meis verbis allegationibusque credetis?

B. Luciano quæ adscripta est Expositio Jobi cap. ii. comm. 9. et 10. *apud Anonymum in Commentario in Lib. Jobi Latine tantum excuso, a Joach. Perionio olim converso.*

Accepi etiam, inquit Anonymus Commentator, *aliam intelligentiam a sanctis viris, de beati Job uxore, quam Luciani martyris, cui Christus charus fuit, esse dicebant: eamque oblivione obruendam non judicavi. Dicebant illi, ut beatus* Lucianus *explanans docebat*, hominem Dei Job, qui justus esset, et reprehensione careret, atque ab omni re mala se abstineret, non solum eis qui ipsi adversi erant, molestum non fuisse, sed propinquis ac suis etiam consuluisse, quemadmodum etiam fidelis primus ejus pater Abrahamus, et liberis et uxori, ut et in Deum religiosi, et inter se justi essent. Qui ergo fieri poterat, ut illa (*Jobi uxor*) quæ a tali præceptore rationem religionis didicisset atque exercuisset, oblivione obrueret ea, quæ præclare decreta et statuta essent, nulla de causa, cum ei præsto esset noctu et interdiu præceptor; quo semper audito, in se recentem religionis habet (for. haberet) confirmationem et justitiam (for. justitiæ) ejus, qui res rationibus nostris consulens administrat? Quæ eadem non poterat, mutatis suis consiliis et rationibus, dare consilium viro, ut in Deum

diceret. Indignum est enim de tali fœmina absurdum aliquid suspicari. Quid ergo efficiunt verba hæc, [c] *Dic verbum aliquod contra Deum, et morere? Hoc afferebant*, (sc. sancti viri, supra commemorati) mulierem, quia virum reprehensione carere vidisset, et tamen concessu Dei in tot tantasque calamitates incidisset, vereretur que ne quis ex iis quæ videbantur, judicans ea quæ ei evenirent, contraria ejus recte factis existimaret, id quod etiam tres amici fecissent: qui cum nihil sinistri ab eo gestum esse scirent, tamen ex iis quæ cernerent, ea quæ illi accidissent, judicassent, quod ignorarent Dei, qui eum edidisset, consilium; ne quid hujusmodi accideret ei hæc dixisse: Vir, scio te Dei auxilium expectare: sed fortasse interea salutem distulit; causam non possum dicere. Permulti autem homines, qui (for. qui *delendum est*) te sine stirpe, sine domo, sine veste esse, omnibusque bonis destitutum, et liberos illos pulchros ac bonos, quos magno labore procreavimus, non libidinis causa, sed propagandi generis nostri, repente deletos, vident: tu vero ipse *tinearum pabulum factus es*, et pro pristinis opibus ac bonis et valetudine, in tua carne vermium multitudo scatet, et pro regiis, ne sub tecto quidem, sed *sub dio habitas:* ego vero uxor tua, pro præclaro illustrique lare pauper effecta sum, [d] *præteriens loca ex loco, et domos mutans*, rerum ad vitam necessariarum gratia, ob eamque causam pudore affecta, *solem mihi opto occidere, ut nox adventu suo calamitates meas occulat et tegat.* Ut igitur ego ipsa tantum rideor, non ferens risum procacium: sic tu qui miserum spectantibus spectaculum propositus es, noli causa damni esse infirmis, quasi non sis curæ Deo, nec ipse simili tibi conjunctus sit; collecta contractaque mente tua te in famulatum Dei, qui te in lucem protulit, trade, ut tibi celerem mortem inferat, quo facilius morte ipsa et suspicionem quam de Deo habes (for. habent) tollas, et tibi dolores, et mihi calamitates reddas faciasque

[c] Job. ii. 9. [d] Job. ii. 9, secund. LXX.

leviores. Hæc enim illa verba declarant, *Dic verbum aliquod contra Deum*, sive, *benedic Domino et morere*, pro, Roga Deum, vel, precare Deum, ut morte longos illos magnosque dolores mitiget. Qui ait ad illam, [f] *Ut quid tanquam una de stultis mulieribus locuta es?* Itaque amentiam ejus accusat, et levem sermonem mulierum similem, non impietatem aut scelus. Ignoras enim, inquit, O mulier, gravitatem dolorum, gratiasque quas pro doloribus ago, majorem mihi mercedem conciliare et quærere. Amisi armenta, boves, jumenta, servorum ac liberorum multitudinem, nihil tamen eorum, cum in lucem prolatus sum, mihi suppetebat: sed qui me effecit, usuramque vitæ mihi largitus est, is et bona et omnia, quæ ad vitam pertinent dedit: et nunc qui dedit, etiam abstulit. Absurdum est autem danti quidem gratias agere, detrahenti autem succensere, et mortem timide ignaveque optare: et divitiis acceptis, ac valetudine, lætari cum voluptate, paupertatem autem et morbum ignaviam existimare (for. cum ignavia extimere.) Neque enim nostrum est, uxor, ad ea quæ suavissima sunt currere: graviter autem labores acerbeque ferre. Debent enim ii, qui sui potestatem non habent, sed a Deo gubernantur, ferre fortiter, quæ dat Deus, qualiacunque etiam sint ea quæ incidunt. Nihil enim sine ejus providentia, aut boni nobis suppetit, aut mali nobis evenit, cum ipse omnia vel decreto suo vel permissu, nostræ in se charitatis comprobandæ causa faciat. Moneo igitur te, O uxor, ne ejusmodi mihi des consilium, quod imminuere fortitudinem meam potest, sed id potius, quod possit augere virtutem meam; atque constantia in subeundis laboribus, patientiaque in perferendis malis et morbis, præceptorem me spectantibus agendi gratias reddere, ut et cum locupletes sumus, et cum valemus, Deo gloriam tribuamus: et cum pauperes sumus, et cum ægrotamus, eum laudemus, non nunc modo, sed etiam in

[f] Job. ii. 10.

perpetuum, animi constitutione, et labrorum (for. labiorum) sacrificio. p. 523. *Operum Origenis* Latine per Genebrardum, Paris. 1604.

De Epistolis S. Luciani Suidas in voce, pag. 459. *ed. Kusteri.*

—*Οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρότητα τῶν θείων δογμάτων παρὰ τούτῳ τις ἂν μάλιστα τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον γενομένων ἐπ' ἄκρον εὕροι φυλαττομένην. ἐξέθετο γὰρ καὶ ἐπιστολὰς ἀμέλει γενναιοτάτας, ἐξ ὧν φωράσαι τις ἂν εὖ μάλα ῥᾳδίως, ἣν ὁ ἀνὴρ περὶ τῶν θείων ἔσωζε γνώμην.*

Interprete Æmilio Porto.

Neque vero tantum hoc præstitit, (Test. Veteris editionem,) sed etiam divinorum decretorum puritatem apud hunc ex omnibus illius ætatis viris maxime summoque studio conservatam invenias. Nam et epistolas edidit, profecto præstantissimas, ex quibus quivis facillime deprehendat, quænam fuerit hujus viri de rebus divinis sententia.

ANNOTATIONES
IN S. LUCIANUM MARTYREM.

P. 5. l. 6. Ἀσπάζεται ὑμᾶς &c.] Præmisit Chronici auctor: Τῷ αὐτῷ ἔτει, (304. post Christum natum) πολλοὶ μὲν πανταχόσε, καθὼς ἔφαμεν, διαθλήσαντες ἐτελειώθησαν. οὐδὲν δὲ ἧττον, καὶ κατὰ τὴν Νικομηδέων πόλιν ἐν ᾗ ὁ βασιλεὺς ἐποιεῖτο τὰς διατριβὰς, τότε Δωρόθεος καὶ Γοργόνιος σὺν ἑτέροις, ἅμα πλείοσι τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας οὖσιν, ἐτελειώθησαν, καὶ χορὸς ἅμα πολὺς μαρτύρων ἀνεδείχθη. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Ἄνθιμος τῆς αὐτῆς Νικομηδέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς ἐτελειώθη· ἕτεροι δὲ πυρὶ, πλείονες δὲ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐρρίπτοντο, οὐκ εὐτονούντων τῶν δημίων εἰς τοσοῦτον ἀπειρότατον πλῆθος ἐξαρκεῖν. Περὶ τούτου τοῦ ἀπείρου πλήθους τῶν μαρτυρησάντων Λουκιανὸς πρεσβύτερος Ἀντιοχεῦσι γράφων ἐδήλου· ἈΣΠΑΖΕΤΑΙ ὑμᾶς &c. *Eodem anno, multi ubique, uti diximus, haud minori constantia toleratis suppliciis, mortem obierunt. Sed et in Nicomediensium urbe, cum in ea moraretur imperator, Dorotheus et Gorgonius cum aliis non paucis ex imperatoris obsequio, vitam finierunt; simulque ingens martyrum chorus apparuit. Nec diu post Anthimus ipsius Nicomediensium ecclesiæ episcopus capite plexus interiit; alii igne damnati, complures in mare præcipitati sunt, cum ad tantum ac infinitum pœne numerum conficiendum tortores deficerent. De hac innumera martyrum multitudine Lucianus presbyter ad Antiochenos scribens ita meminit:* SALUTEM plurimam vobis &c. Addit auctor Chronici, Καὶ τὰ μὲν κατὰ Νικομήδειαν ταῦτα, καὶ τούτων ἔτι πλείονα. Trium illorum martyrum Dorothei, Gorgonii, Anthimi mentionem

facit Eusebius lib. viii. *Hist.* cap. 6. Hieronymus autem de ipso Luciano, ut vidisti, scribit, *De Viris Ill.* cap. 77. hunc passum esse Nicomediæ sub persecutione Maximini, hoc est, sex vel septem post annos, quam martyrio coronatus Anthimus esset. Ẹὐαγγελίζομαι pro *συναγγελίζομαι* in nuperam suam *Chronici Paschatis* editionem revocavit cl. Dindorfius. Idem supra fieri, serius jussum est.

P. 5. l. 13. *Luciani—Oratio* &c.] De Luciani martyrio Eusebii hæc sunt, lib. ix. *Hist.* cap. 6. Λουκιανός τε ἀνὴρ τὰ πάντα ἄριστος, βίῳ τε ἐγκρατεῖ, καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθήμασι συγκεκροτημένος, τῆς κατ' Ἀντιοχείαν παροικίας πρεσβύτερος, ἀχθεὶς ἐπὶ τῆς Νικομηδέων πόλεως, ἔνθα τηνικαῦτα βασιλεὺς (Diocletianus) διατρίβων ἐτύγχανε, παρασχών τε ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος τὴν ὑπὲρ ἧς προΐστατο διδασκαλίας ἀπολογίαν δεσμωτηρίῳ παραδοθεὶς κτίννυται. Quem locum vetus interpres Rufinus ita vertit, aut potius interpolavit: *Lucianus quoque vir moribus, continentia, et eruditione præcipuus, Antiochenus presbyter, cum ad tribunal judicis fuisset adductus: Cur, inquit ad eum præses, vir rationabilis et prudens sequeris sectam, cujus non potes reddere rationem? aut si est, aliqua audiamus. Tum ille, data sibi facultate dicendi, hujuscemodi orationem de fide nostra habuisse dicitur.* In occulto non est &c. Eusebius porro in lib. viii. cap. 13. hæc de Luciani apologia habet—ἐν τῇ Νικομηδείᾳ, καὶ αὐτὸς, βασιλέως ἐπιπαρόντος (in urbe) τὴν οὐράνιον τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν λόγῳ πρότερον δι' ἀπολογίας, εἶτα δὲ καὶ ἔργοις ἀνακηρύξας. Neque ulla idonea causa mihi quidem esse videtur, (quamvis alii diverse senserint, ut e. g. Tillemontius *Mem. Eccl.* tom. v. in *Luciano* pag. 203. ed. Bruxell.) cur non haberi Rufino fides debeat, qui hanc præclaram orationem, cum moribus ac ratiociniis sæculi illius apprime convenientem, martyri Luciano attribuit. Fieri enim potest, ut ipsam ex actis martyrii ejus Rufinus descripserit, quod plus semel monuit Fabricius, cujus sententiæ favent verba, supra apud eundem interpretem ipsi orationi præcedentia; *Tum ille data sibi facultate dicendi orationem de fide nostra habuisse dicitur.* Ceterum statuit cl. Lardnerus *De Hist. Evang. Fide*, Part. II. lib. i. cap. 58. Hieronymi verba jam allata, *Feruntur*

ejus de fide libelli, ad hanc potius apologiam pertinere censenda esse, aut ad alios quosdam tractatus breves pro religione Christiana a Luciano scriptos, quam ad symbolum sive confessionem fidei, de qua posthac dicendum, quippe cum Rufinus, ejus ætatis scriptor, qua floruit Hieronymus, titulo *Orationis pro Fide* hanc insigniverit coram præside apologiam. At vix bene conveniet vel librorum, vel libellorum, de fide titulus huic breviculæ apologiæ. Trithemius quoque *De Scriptor. Eccles.* num. L. de Luciano habet, *Scripsit inter cætera de Fide nostra libr.* iii. Qua vero auctoritate nixus librorum numerum addiderit, nescio. Ibi notavit hoc quidem Aub. Miræus, "Librorum numerus apud Hieron. cap. 77. videtur excidisse." Certe si libri isti ab Hieronymo ita numerati essent, neque ad symbolum illud, neque ad hanc apologiam coram præside, pertinere possent.

P. 5. l. 17. quem colimus, Deus unus] Tertullianus *Apol.* cap. 17. init. *Quod colimus, Deus unus est.*

Ibid. l. 22. de Deo] Dum Cacciari in edit. postrema Rufini Romæ anno 1740 impressa *de cœlo*, sed renitente reliqua oratione, habet, ex tribus vetustissimis editionibus, MStoque membraneo Collegii S. Magdal. Oxonii, et ex alio meo valde antiquo, alteram lectionem *de Deo* revocavi.

P. 6. l. 3. fragilis] Omnes habent *fragilis*, sed corrigendum *facili* videtur.

Ibid. l. 16. ante reges] *Ante reges* tum nostri MSS. libri tum vetust. Reg. Apud editos *ad reges*. PET. TH. CACCIARI. *ad reges MS.* Magdal. meusque.

Ibid. l. 22. acta Pilati] Horum *actorum*, quæ quidem a gentilibus sub hoc tempus conficta sunt, mentionem fecit Eusebius lib. ix. *Hist.* cap. 5. aliique. Erant autem teste Eusebio, πάσης ἔμπλεα κατὰ τοῦ Χριστοῦ βλασφημίας.

Ibid. l. 25. testibus] In vett. Cod. Reg. *testimoniis*. CACCIARI.

Ibid. l. 26. Pars pene mundi jam major] Præstitisse aliis multitudine etiam his temporibus Christianos, scriptum extat apud Porphyrium, qui eos alicubi nominavit τοὺς πλείονας, ut me jam olim fecit certiorem eruditissimus Porsonus. Confer Valesii adnotat. ad Euseb. *H. E* iv. 17.

Ibid. l. 31. ipse in Hierosolymis locus] At vero his Lu-

ciani temporibus *Ælia* urbs vulgo appellata est. Τῇ νῦν Αἰλίᾳ scribit Eusebius *H. E.* ii. 12. idemque fortasse invenit nomen Rufinus in suo exemplari; sed ejus quidem ætate recruduerat vetus illud *Hierosolymæ* nomen. Ceterum in *MS. Collegii S. Magdal. Oxon.* super scriptum est, *ipse qui in H. est locus.*

P. 6. l. 31. Golgothana rupes sub patibuli onere disrupta] S. Cyrillus medio hoc sæculo quarto sanctæ urbis episcopus fine *Catechesis* 13. hæc testatus est; Ὁ Γολγοθᾶς οὗτος ὁ ἅγιος ὁ ὑπερανεστὼς, καὶ μέχρι σήμερον φαινόμενος, καὶ δεικνύων μέχρι νῦν ὅπως διὰ Χριστὸν αἱ πέτραι τότε ἐῤῥάγησαν· τὸ μνῆμα τὸ πλησίον ὅπου ἐτέθη, καὶ ὁ ἐπιτεθεὶς τῇ θύρᾳ λίθος, ὁ μέχρι σήμερον παρὰ τῷ μνημείῳ κείμενος. Quam autem rupem referunt Lucianus, Cyrillus, alii, tum temporis disruptam ac divisam fuisse, quando auctor naturæ passus est, illam haud quovis instrumento, sed vi terræ motus divulsam fuisse, cl. Maundrellus ostendit in *Itinerario* suo, p. 73. In hac quoque rupe scissa unam tantum speluncam extitisse, tradit Eusebius in libro nunc redivivo *Theophania* sua, quam ex codice Syriaco primus edidit, et Anglice vertit, vir cl. Samuel Leeus, p. 811. §. 62. Habet *MS. Magdal.* sed *meo* dissentiente, *Golgotha*, et *honore* pro *onere*, et paulo post, *creditur reddere* pro *reddidit.*

P. 7. l. 1. Aut si adhuc vobis minus digna videntur, &c.] Si oratori potius quam martyri jam moribundo hæc convenire videntur, meminisse debemus, disertissimum fuisse testante id Hieronymo Lucianum.

Ibid. l. 6. in annalibus vestris] Locum hujus similem, qui apud Tertullianum extat in *Apologia* cap. 21. spectare ad publica quædam acta, non ad Phlegontis, vel alius cujusquam auctoris, opus, arbitratur clariss. Lardnerus in *Collect. Testimon. Judaic. et Ethnic.* Anglice conscript. vol. ii. cap. 13. pag. 131. Mox l. 9, *requiritis* pro *perquiritis MS. Magdal.*

Ibid. l. 10. credetis] Subjungitur istud apud Rufinum: *Et cum pene jam his verbis auditoribus suadere cœpisset, arripi jubetur in carcerem, ibique, quasi absque tumultu populi, necari.*

P. 7. l. 12. *B. Luciano quæ adscripta est Expositio* &c.] Cum monuisset Sixtus Senensis, *Biblioth. Sanctæ* lib. iv. p. 281, insertam fuisse Latinis Origenis editionibus, etsi Origenis non sit, sed Ariani alicujus, *expositionem quandam libri Jobi*, quasi παραφραστικῶς historicum ejus sensum edisserentem, inque hoc opusculo extare *Luciani martyris expositionem* in verba illa uxoris Jobi, quæ capite secundo extant; longiuscula istæc, utpote quæ partim saltem deberi Luciano videntur, ex Genebrardiana *Operum Origenis* editione desumpsi.

P. 8. l. 1. absurdum aliquid suspicari] Fortasse Græce scriptum fuerat ἄτοπόν τι ὑπονοεῖν. *Gloss. Vet.* ἄτοπος. *Facinorosus, Flagiciosus.* ἀτόπημα. *Flagitium, Facinus.* His congruenter infra ait auctor; Itaque amentiam ejus accusat (Job) et levem sermonem mulierum similem, *non impietatem aut scelus.* pag. 9. Juliani autem Halicarnassensis, qui sæculo Christi sexto Commentarium scripsit in Jobum, extat hæc ῥῆσις in Nicetæ *Catena* in Jobum pag. 93. Τινὲς δὲ ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἀπολογούμενοί φασιν, ὅτι ὡς εὐσεβὴς, καὶ ὑπ' αὐτοῦ πάλαι παιδευθεῖσα, συμβουλεύει δι' εὐχῆς αὐτὸν λοιπὸν ἐπισπάσασθαι θάνατον, ἵνα μή τινες ἐπ' αὐτῷ σκανδαλιζόμενοι βλασφημῶσιν· ὅθεν καὶ ὁ Ἰὼβ ἄνοιαν αὐτῆς γυναικώδη καταγινώσκει, οὐ μὴν δὲ ἀσέβειαν· ἐμοὶ δὲ τοῦτο οὔτε ἀρέσκει, ἀλλ' ἀποδοκιμάζω τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν. Prioribus addo, τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων, 1 *Thess.* ii. 2.

Ibid. l. 23 *præteriens loca ex loco, et domos mutans*] Comm. 9. in *Græcis*, κἀγὼ πλανωμένη καὶ λάτρις, τόπον ἐκ τόπου, καὶ οἰκίαν ἐξ οἰκίας. vel ut Alex. καὶ ἐγὼ πλανῆτις καὶ λάτρις τόπον ἐκ τόπου περιερχομένη, καὶ οἰκίαν ἐξ οἰκίας.

P. 9. l. 2. *benedic Domino*] Ita nonnulli Hebræa vertere maluerunt.

Ibid. l. 18. ignaviam existimare] Legendum puto, *cum ignavia extimere. Glossæ Vett.* habent, *Extimere* ἐκφοβοῦμαι; quod fortasse verbum in Græco codice Perionius interpres invenit.

P. 10. l. 5. Οὐ μὴν δὲ, &c.] Verba Suidæ, quæ huic testimonio præeunt, in nota Fabricii ad Hieronymi *De Viris Ill.* collocantur. Celebris vero est quæstio de Luciani cum

Arianis consensu, de qua re nonnihil dicturus sum. Certe, ut ait Cavius *Hist. Lit.* in voce *Lucianus*, in illius gratiam trahenda sunt, quæ de eo habet Suidas. In hac quoque Apologia Christo asseritur Divinitas. Ex una autem epistolarum ab Hieronymo et Suida hic memoratarum breve quoddam *ἀπόσπασμα*, solum quod restat, sumpsi, idemque posui ante Luciani Apologiam a Rufino Latine versam.

Extat apud Athanasium *De Synodis*, n. 23. p. 735. ed. Benedictinæ, Hilarium *De Synodis*, n. 28. pag. 1168. ed. Benedictin. Socratemque *Hist. Eccl.* ii. 10. *Confessio* quædam *Fidei* in Antiocheno Concilio, anno 341. occasione Encæniorum celebrato, una cum duabus aliis formulis prolata, quam, auctore Sozomeno *Hist. Eccl.* iii. 5. aiebant Ariani se reperisse scriptam manu ipsius Luciani martyris. *Ἔλεγον δὲ ταύτην τὴν πίστιν ὁλόγραφον εὑρηκέναι Λουκιανοῦ, τοῦ ἐν Νικομηδείᾳ μαρτυρήσαντος, ἀνδρὸς τά τε ἄλλα εὐδοκιμωτάτου, καὶ τὰς ἱερὰς γραφὰς εἰς ἄκρον ἠκριβωκότος· πότερον δὲ ἀληθῶς ταῦτα ἔφασαν, ἢ τὴν ἰδίαν γραφὴν σεμνοποιοῦντες τῷ ἀξιώματι τοῦ μάρτυρος, λέγειν οὐκ ἔχω.* Hæc ille. *Τῇ γνησιότητι* quidem scripti favent cum alii, tum vero Cavius et Basnagius; neque inesse ei quidquam videtur, quod a Luciani temporibus, vel ab orthodoxa fide, abhorreat; nisi si forte aliquis sensus, ut verbis Sozomeni utar, mihi incompertus, in verbis ejus latet. Sin vero phrasis aliqua existere videtur, haud satisfaciens fortasse temporibus, quæ secuta sunt, S. tamen Hilario opusculum placuisse haud oblivisci debemus. Benigne quoque præter Cavium Basnagiumque de hac fidei formula sensit Baronius in Notis ad *Martyrol. Romanum*, in quo Martyrologio ad Jan. 7. inter alia scriptum est, *laudes Luciani sanctum Joannem Chrysostomum celebravisse;* quæ quidem Homilia adhuc servatur. Quum vero tres illi Athanasius, Hilarius, Socratesque formulam istam Luciano haud adscripserint; solusque Sozomenus Arianorum præsulum narrationem, de qua tamen dubitat, memoraverit, vix equidem ausim cum cl. Bullo symbolum istud afferre tanquam a Luciano indubitanter

scriptum; etsi auctor *Dialogorum de S. Trinitate* inter Athanasii atque Theodoreti opera editus, qui vergente ad finem sæculo quarto fortasse floruit, idem scriptum Luciani esse, particula ejus adducta, crediderit. Sed γνησιότητι ejus maxime opponas, quod adnotavit editor Benedictinus ad *Hilarium*, ubi supra: " Quædam (inquit) ex ipsa con-" fessione, Athanasius, ut mox ostendemus, adscribit, tan-" quam ab Acacio et Eusebio in Encæniis prolata, Acacius " vero plura ejusdem verba Asterio attribuit. Neque ob-" scure innuit Hilarius, eos ipsos, qui Synodo intererant, " formulæ hujus extitisse auctores." Denique, quod magni momenti est, cum auctor ille *Dialogorum de Trinitate* ei quædam addidisse hæreticos, se posse probare dicat, Dial. III. ipso init. quænam tamen fuerint, haud ostendat, eo minus valebit in illius gratiam testimonium ipsum istud, quod corruptionem opusculi simul asserat. Sed vero, quidquid de hac re statuitur; quoniam abunde constat, Lucianum ipsum, dum viveret, suspicionibus orthodoxorum obnoxium fuisse; (videnda est enim inter alia ad hanc rem spectantia epistola Alexandri episcopi Alexandrini ad cognominem suum Constantinopolitanum de eodem hoc Luciano, velint nolint quidam docti, conscripta, quam Theodoretus lib. i. *Hist.* cap. 3. servavit;) dumque præterea novimus eum, cum mortuus esset, ab Arianis certatim sibi vindicatum fuisse; haud dubito, quin nonnulla ei inter disserendum de rebus divinis prodita essent, quæ cum regula fidei minime consentirent. Ex qua vero catholica communione excidisse eum testatus est Alexandriæ episcopus, in illam postea receptum fuisse Lucianum, atque in eadem immortuum esse, honor ei ut sancto martyri ab omnibus fere tributus satis ostendit.

S. PETRUS ALEXANDRINUS.

S. PETRUS ALEXANDRINUS.

Bæda *Venerabilis in Martyrologio, ad Novemb.* xxv. pag. 449. *ed. Smithi.*

NATALE S. Petri Episcopi Alexandrini: qui cum esset omnibus adornatus virtutibus, in Scripturis quoque divinis nullius priorum inferior, vere sacerdos et hostia Deo, subito capitur atque ex Maximini præcepto capite obtruncatur: cum quo simul et alii plures ex Ægypto trucidantur. Scriptum in Historia Eccles. libro nono (Rufinianæ Interp. Eusebii).

Gul. Cavius, *Hist. Lit.* tom. i. p. 160.

Petrus, si non ortu, saltem institutione et officio Alexandrinus, scriptorum omnium hujus ævi (quarti) agmen ducit, et quidem merito. Erat enim, teste Eusebio (lib. ix. cap. 6.) *θεῖον ἐπισκόπων χρῆμα, divinum Episcoporum decus,* Christianæ religionis doctor eximius: cum ob totius vitæ sanctimoniam, tum ob sacrarum literarum studium ac peritiam venerabilis. Ad pietatem juxta et sacras literas a Theona episcopo formatus est, cui deinde ipso anno sæculari Christi 300. in sede Alexandrina successit. Elapso fere in episcopali munere triennio exorta est persecutio a Diocletiano anno 303. excitata: ex quo per

reliquum vitæ tempus ob ingruentem tempestatem arctiore disciplina sese exercuit Petrus, communique ecclesiarum utilitati pro virili prospexit. Sub hac persecutione diu eum in carcere detentum fuisse necesse est; si modo vera sint, quæ de dissidio illum inter et Meletium Lycopolitanum in Thebaide episcopum [a]ex incertis, ut opinor, si non fictis, Meletianorum actis Epiphanius refert. (Hæres. 68.) Mihi quidem in re incerta divinanti probabile videtur, Petrum sub Diocletiano vel Galerio Maximiniano in custodia traditum, postmodum vinculis absolutum, demum sub Maximino passum esse. Certe luculenter tradit Eusebius, (loc. cit.) qui hac ipsa tempestate in Ægypto versabatur, ibi etiam in carcerem detrusus, Petrum nullum ob crimen comprehensum, præter omnium expectationem subito et absque ulla probabili causa solo Maximini jussu capite truncatum esse. [b]Hoc ei contigit anno persecutionis nono, episcopatus sui duodecimo, Christi 311.

[a] Epiphaniana istæc dubiæ esse fidei ante docuerant Baronius et Petavius, hic in Notis ad Epiphanium, ille in Annalibus. Plures autem eorundem actorum errores indicare jam licuit ex *Epistola Episcoporum ad Meletium* infra subjuncta, quæ a Scipione Maffei primum edita est.

[b] De S. Petri episcopatus mortisque annis inter recentiores fere omnes convenit. De festo ejus, quod a veteribus memoratur, consulas Bedam aliosque Martyrologos. Ceterum inter alios viros insignes Paulum senem Petri martyris discipulum Alexandriæ vitam adhuc egisse commorante in illa urbe Rufino, sexaginta post Petri mortem annos, ipse tradidit idem Rufinus *in Invectiva Secund. in Hieron.* p. 286. ed. Froben. tom. iv. *Op. S. Hieron.*

S. PETRI,

EPISCOPI ALEXANDRINI, ET MARTYRIS,

QUI SÆCULO VERGENTE AD FINEM TERTIO, ET INEUNTE QUARTO, FLORUIT,

RELIQUIÆ.

Ex Libro De Pœnitentia.

Τοῦ Ἁγίου Πέτρου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μάρτυρος Κανόνες φερόμενοι ἐν τῷ περὶ Μετανοίας αὐτοῦ Λόγῳ.

ΚΑΝΩΝ Α.

ΕΠΕΙ *τοίνυν τέταρτον ἤδη πάσχα ἐπικατείληφε τὸν διωγμὸν, αὐτάρκως ἔχει τοῖς μὲν προσενεχθεῖσι, καὶ φυλακισθεῖσι, βασάνους τε ἀνηκέστους ὑπομεμνηκόσι καὶ ἀφορήτους μάστιγας, καὶ πολλὰς ἑτέρας δεινὰς ἀνάγκας, ὕστερον δὲ προδιδομένοις ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκός· εἰ καὶ μὴ ἐξ ἀρχῆς παρεδέχθησαν διὰ τὴν παρακολουθήσασαν μεγίστην πτῶσιν, ὅμως διὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς ἠθληκέναι καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντιμάχεσθαι·*

Versio Latina Gentiani Herveti, ab Harduino recognita et emendata.

Sancti Petri Archiepiscopi Alexandrini et Martyris Canones qui feruntur in Sermone ejus de Pœnitentia.

CANON I.

Quoniam autem quartum pascha persecutionem jam apprehendit, satis est iis qui delati quidem sunt, in custodiamque conjecti, tormentaque non sufferenda, et intolerabilia flagella, et multas alias graves necessitates sustinuerunt, postea autem sunt a carnis imbecillitate proditi: etiamsi non initio suscepti sunt propter gravem lapsum consecutum;

οὐ γὰρ κατὰ προαίρεσιν εἰς τοῦτο ἐληλύθασιν, ἀλλὰ καταπροδοθέντες ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκός· ἐπειδὴ καὶ [a]τὰ στίγματα τοῦ Ἰησοῦ ἐνδείκνυνται ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, καὶ ἤδη τινὲς τρίτον ἔτος ἔχουσι καταπενθοῦντες· προσεπιτιμηθῆναι αὐτοῖς ἀπὸ τῆς προσελεύσεως καθ' ὑπόμνησιν ἄλλας τεσσαράκοντα ἡμέρας· [b]ἃς καίπερ νηστεύσας ὁ κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, ἐπειράσθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου· εἰς ἃς καὶ αὐτοὶ κατὰ περισσὸν διαγυμνασθέντες εὐτονώτερόν τε [c]νήψαντες γρηγορήσουσιν εἰς προσευχὰς τοῦ λοιποῦ, καταμελετῶντες τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν πειράζοντα αὐτὸν ἵνα προσκυνήσῃ αὐτῷ, [d]ὕπαγε Σατανᾶ· γέγραπται γὰρ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

ΚΑΝΩΝ Β.

Τοῖς δὲ μετὰ τὸ φυλακισθῆναι μόνον, καὶ ὑπομεμνηκέναι τὰς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὡς ἂν ἐν πολιορκίᾳ,

tamen quia multum decertarunt, et diu restiterunt: non enim sponte ad ea devenerunt, sed a carnis imbecillitate proditi: nam et stigmata Jesu in suis corporibus ostentant, et anno jam tertio deflent: eis ex quo die de suo adventu commonuerint alii quadraginta dies injungantur: quos cum jejunasset Dominus noster Jesus Christus, postquam baptizatus fuerat, tentatus est a diabolo: in quibus et ipsi cum valde exercitati fuerint, et constantius jejunaverint, vigilabunt in orationibus deinceps, meditantes quod dicitur a Domino ad eum qui illum tentat, ut ipsum adoret: *Abi retro Satana: scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.*

CANON II.

Iis autem qui postquam solum in custodiam traditi, et in carcere, tamquam in obsidione

a Galat. vi. 17.
b Matt. vi. 2.
c 1 Pet. v. 8. Coloss. iv. 2.
d Matt. iv. 10.

θλίψεις τε καὶ δυσωδίας· ὕστερον δὲ χωρὶς πολέμου βασάνων γενομένοις αἰχμαλώτοις, κατὰ πολλὴν πτωχείαν δυνάμεως καὶ κατά τινα τυφλότητα τεθραυσμένοις· ἐπαρκέσει ἐνιαυτὸς πρὸς τῷ ἑτέρῳ χρόνῳ· ἐπεὶ ὅλως καὶ αὐτοὶ ἐπιδεδώκασιν ἑαυτοὺς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος θλιβῆναι· εἰ καὶ ἀπήλαυσαν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τῆς παρὰ τῶν ἀδελφῶν πολλῆς ἀναπαύσεως· ἅπερ πολλαπλασίονα ἀποδώσουσι, ποθοῦντες λυτρωθῆναι ἀπὸ τῆς πικροτάτης αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου, μεμνημένοι μάλιστα τοῦ λέγοντος, [e]Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως.

ΚΑΝΩΝ Γ.

Τοῖς δὲ μηδ' ὅλως μηδέν τι τοιοῦτο πεπονθόσι μηδὲ ἐνδειξαμένοις καρπὸν πίστεως, ἀλλ' αὐτομολήσασι

afflictiones gravesque fœtores passi sunt, postea autem sine bello tormentorum, captivi facti sunt nimia virium inopia, et quadam cœcitate confracti, placet annum ad aliud tempus adjungi: nam ipsi quoque se omnino pro lege Christi affligendos dedere, sicque etiam a fratribus in carcere multam consolationem assecuti sunt: quæ quidem multiplicata reddent, liberari cupientes ab acerbissima captivitate diaboli: ejus maxime recordantes, qui dicit: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me: evangelizare pauperibus misit me: sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cœcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis.*

CANON III.

Iis autem qui nihil hujusmodi passi sunt, nec fidei fructum ostenderunt, sed ad vitium transfugerunt, a metu et timi-

[e] Is. lxi. 1, 2.

πρὸς τὴν κακίαν, προδεδομένοις ὑπὸ δειλίας καὶ φόβου· νῦν δὲ εἰς μετάνοιαν ἐρχομένοις· ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἁρμόζον, τὴν τῆς ἀκάρπου συκῆς παραβολὴν παραθέσθαι, ὡς ὁ Κύριος λέγει· [f]Συκῆν εἶχέ τις πεφυτευμένην ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθε ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν. εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργὸν, ἰδοὺ τρία ἔτη ἀφ᾽ οὗ ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὑρίσκω, ἔκκοψον αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ, Κύριε ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ὅτου σκάψω τὰ περὶ αὐτὴν, καὶ βάλω κόπρια· κᾂν μὲν ποιήσῃ καρπόν· εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν. ἣν πρὸ ὀφθαλμῶν λαβόντες, ἐνδειξάμενοί τε καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας ἐν τῷ διαστήματι τοῦ τοσούτου χρόνου μᾶλλον ὠφεληθήσονται.

ΚΑΝΩΝ Δ.

Τοῖς γὰρ παντάπασιν ἀπεγνωσμένοις καὶ ἀμετανοήτοις, [g]δέρμα τε Αἰθίοπος ἀμετάβλητον κεκτημένοις,

ditate proditi: nunc autem veniunt ad pœnitentiam: necesse est et conveniens infrugiferæ ficus parabolam proponere: *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quærens fructum in illa, et non invenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt ex quo venio, quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio: succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat? At ille respondens, dicit illi: Domine, dimitte illam hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercus: et si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.* Qua ante oculos accepta, et ostenso digno fructu pœnitentiæ, in tanto temporis intervallo magis juvabuntur.

CANON IV.

Iis enim qui sunt omnino desperati, et pœnitentiam non agunt, et pellem Æthiopis im-

f Luc. xiii. 6—9.

g Jer. xiii. 23.

καὶ ποικίλματα παρδάλεως, λεχθήσεται τὸ τῆς ἑτέρας συκῆς· [h]Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα· διὸ καὶ παραχρῆμα ξηραίνεται. ἀποπληροῦται γοῦν ἐπ' αὐτοῖς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ εἰρημένον, [i]Διεστραμμένον οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι, καὶ ὑστέρημα οὐ δυνήσεται ἀριθμηθῆναι. εἰ μὴ γὰρ πρότερον τὸ διεστραμμένον διορθωθῇ, ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸ ἐπικοσμηθῆναι· καὶ εἰ μὴ πρότερον τὸ ὑστέρημα ἀναπληρώθῃ, ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸ ἀριθμηθῆναι. ὅθεν καὶ ἐπὶ τέλους συμβήσεται αὐτοῖς τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ προφητοῦ Ἠσαίου· [k]Καὶ ὄψονται γὰρ, φησὶ, τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί· ἐπεὶ καὶ, ὡς προλέλεκται ὑπ' αὐτοῦ· [l]Οἱ δὲ ἄδικοι οὕτω κλωδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ μὴ δυνήσονται. οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ Θεός.

mutabilem possident, et pardi varietates, dicetur quod alii ficui dictum est: *Jam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet: et ideo statim quoque exaruit.* In his enim impletur quod ab Ecclesiaste dictum est: *Quod perversum est non poterit exornari, et defectus numerari non poterit.* Nisi enim quod perversum est prius rectum fuerit, fieri non potest ut id exornetur: et nisi prior defectus expletus fuerit, fieri non potest ut id numeretur: unde et in fine eis eveniet, quod a propheta Isaia dicitur: *Et videbunt,* inquit, *cadavera virorum qui prævaricati sunt in me: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visioni omni carni.* Quandoquidem, ut et ab ipso prædictum est: *Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest. Non est pax impiis, dicit Dominus.*

[h] Marc. xi. 14.
[i] Eccles. i. 14.
[k] Is. ipso fine.
[l] Is. lvii. 20, 21.

πρὸς τὴν κακίαν, προδεδομένοις ὑπὸ δειλίας καὶ φόβου· νῦν δὲ εἰς μετάνοιαν ἐρχομένοις· ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἁρμόζον, τὴν τῆς ἀκάρπου συκῆς παραβολὴν παραθέσθαι, ὡς ὁ Κύριος λέγει· [f]Συκῆν εἶχέ τις πεφυτευμένην ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθε ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν. εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργὸν, ἰδοὺ τρία ἔτη ἀφ' οὗ ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὑρίσκω, ἔκκοψον αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ, Κύριε ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ὅτου σκάψω τὰ περὶ αὐτὴν, καὶ βάλω κόπρια· κἂν μὲν ποιήσῃ καρπόν· εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν. ἣν πρὸ ὀφθαλμῶν λαβόντες, ἐνδειξάμενοί τε καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας ἐν τῷ διαστήματι τοῦ τοσούτου χρόνου μᾶλλον ὠφεληθήσονται.

ΚΑΝΩΝ Δ.

Τοῖς γὰρ παντάπασιν ἀπεγνωσμένοις καὶ ἀμετανοήτοις, [g]δέρμα τε Αἰθίοπος ἀμετάβλητον κεκτημένοις,

ditate proditi : nunc autem veniunt ad pœnitentiam : necesse est et conveniens infrugiferæ ficus parabolam proponere : *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quærens fructum in illa, et non invenit. Dixit autem ad cultorem vineæ : Ecce anni tres sunt ex quo venio, quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio : succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat ? At ille respondens, dicit illi : Domine, dimitte illam hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercus : et si quidem fecerit fructum : sin autem, in futurum succides eam.* Qua ante oculos accepta, et ostenso digno fructu pœnitentiæ, in tanto temporis intervallo magis juvabuntur.

CANON IV.

Iis enim qui sunt omnino desperati, et pœnitentiam non agunt, et pellem Æthiopis im-

[f] Luc. xiii. 6—9.

[g] Jer. xiii. 23.

καὶ ποικίλματα παρδάλεως, λεχθήσεται τὸ τῆς ἑτέρας συκῆς· [h]Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα· διὸ καὶ παραχρῆμα ξηραίνεται. ἀποπληροῦται γοῦν ἐπ' αὐτοῖς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ εἰρημένον, [i]Διεστραμμένον οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι, καὶ ὑστέρημα οὐ δυνήσεται ἀριθμηθῆναι. εἰ μὴ γὰρ πρότερον τὸ διεστραμμένον διορθωθῇ, ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸ ἐπικοσμηθῆναι· καὶ εἰ μὴ πρότερον τὸ ὑστέρημα ἀναπληρώθῃ, ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸ ἀριθμηθῆναι. ὅθεν καὶ ἐπὶ τέλους συμβήσεται αὐτοῖς τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ προφητοῦ Ἡσαίου· [k]Καὶ ὄψονται γὰρ, φησὶ, τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί· ἐπεὶ καὶ, ὡς προλέλεκται ὑπ' αὐτοῦ· [l]Οἱ δὲ ἄδικοι οὕτω κλωδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ μὴ δυνήσονται. οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ Θεός.

mutabilem possident, et pardi varietates, dicetur quod alii ficui dictum est: *Jam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet: et ideo statim quoque exaruit.* In his enim impletur quod ab Ecclesiaste dictum est: *Quod perversum est non poterit exornari, et defectus numerari non poterit.* Nisi enim quod perversum est prius rectum fuerit, fieri non potest ut id exornetur: et nisi prior defectus expletus fuerit, fieri non potest ut id numeretur: unde et in fine eis eveniet, quod a propheta Isaia dicitur: *Et videbunt,* inquit, *cadavera virorum qui prævaricati sunt in me: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visioni omni carni.* Quandoquidem, ut et ab ipso prædictum est: *Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest. Non est pax impiis, dicit Dominus.*

h Marc. xi. 14.
i Eccles. i. 14.
k Is. ipso fine.
l Is. lvii. 20, 21.

ΚΑΝΩΝ Ε.

Τοῖς δὲ καθυποκρικαμένοις, κατὰ [m] τὸν ἐπιληπτευσάμενον Δαβὶδ ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, οὐκ ὄντα ἐπίληπτον· καὶ μὴ γυμνῶς ἀπογραψαμένοις τὰ πρὸς ἄρνησιν, ἀλλὰ διαπαίξασι κατὰ πολλὴν στενοχωρίαν (ὡς ἂν παιδία βουλευτικὰ ἔμφρονα ἐν παιδίοις ἄφροσι) τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, ἤτοι ὡς διελθόντες βωμοὺς, ἤτοι ὡς χειρογραφήσαντες, ἤτοι ὡς ἀνθ' ἑαυτῶν βαλόντες ἐθνικούς· εἰ καί τισιν αὐτῶν συνεχώρησάν τινες τῶν ὁμολογησάντων, ὡς ἤκουσα, ἐπεὶ μάλιστα κατὰ πολλὴν εὐλάβειαν ἐξέφυγον αὐτόχειρες γενέσθαι τοῦ πυρὸς, καὶ τῆς ἀναθυμιάσεως τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων· ἐπεὶ τοίνυν ἔλαθεν αὐτοὺς ἀνοίᾳ τοῦτο πράξαντας· ὅμως ἑξάμηνος αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται τῆς ἐν μετανοίᾳ ἐπιστροφῆς. οὕτω γὰρ μᾶλλον καὶ αὐτοὶ ὠφεληθήσονται, καταμελετῶντες τὸ προφητικὸν ῥητὸν, καὶ λέγοντες· [n] Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη

CANON V.

Iis autem qui simularunt, sicut et David, qui se epilepticum fingebat, ne moreretur, quamvis revera epilepticus non esset; et non nude negationem inscripserunt, sed in multis angustiis, tanquam pueri consilio et prudentia præditi, inter pueros insipientes inimicorum insidias ludificati sunt; velut qui ad altaria accesserint, vel tamquam qui libellum dederint, vel qui pro se ethnicos summiserint: etiamsi nonnulli eorum qui confessi sunt, ut audivi, aliquibus eorum condonaverunt: quoniam maxima cautione vitarunt, ne ipsi suis manibus ignem ferrent, et dæmones impuros suffirent: cum latuerit eis stultitia illius qui fecit: eis semestre imponetur in pœnitentia conversionis. Sic enim ipsi quoque magis juvabuntur, prophetæ dictum meditantes, et dicentes: *Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principa-*

[m] 1 Reg. xxi. 13.

[n] Is. ix. 6.

ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. ὅπερ, ὡς ἴστε, [o]ἐν τῷ ἕκτῳ μηνὶ τῆς συλλήψεως τοῦ ἑτέρου παιδίου [p]τοῦ προκηρύξαντος πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ μετάνοιαν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, συνελήφθη καὶ αὐτὸ κηρύξαι μετάνοιαν. καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀμφοτέρων ἀκούομεν ἐν πρώτοις κηρυττόντων οὐ μόνον περὶ μετανοίας, ἀλλὰ καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν, ἥτις καθὼς μεμαθήκαμεν, [q]ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶ, [r]τῷ ἐγγὺς ἡμῶν εἶναι τὸ ῥῆμα ὃ πιστεύομεν ἐν τῷ στόματι ἑαυτῶν καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν. περὶ ἧς καὶ αὐτοὶ ὑπομνησθέντες μαθήσονται ὁμολογεῖν ἐν τῷ στόματι ἑαυτῶν ὅτι Κύριος Ἰησοῦς· πιστεύοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ἅτε δὴ ἀκούοντες, ὅτι καρδίᾳ μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

ΚΑΝΩΝ ς΄.

Τοῖς δὲ δούλους Χριστιανοὺς ἀνθ᾽ ἑαυτῶν ὑποβε-

tus ejus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus: qui, ut scitis, in sexto mense conceptionis alterius infantis, qui prædicavit *ante faciem adventus ejus pœnitentiam* in remissionem peccatorum, conceptus est et ipse ad prædicandam pœnitentiam. Etenim utrosque audivimus in primis prædicantes non solum de pœnitentia, sed et de regno cælorum: quod quidem, ut dicimus, intra nos est, quod prope nos sit verbum quod credimus in ore nostro, et corde nostro: quod Dominus est Jesus; credentes in corde suo, quod Deus ipsum suscitavit ex mortuis: utque audiant, quod *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*

CANON VI.

Iis autem qui servos Christianos pro se submiserunt;

[o] Luc. i. 36.
[p] Act. xiii. 23.
[q] Luc. xvii. 21.
[r] Rom. x. 8, 9, 10.

βληκόσιν, οἱ μὲν δοῦλοι ὡς ἂν ὑποχείριοι ὄντες, καὶ τρόπον τινὰ καὶ αὐτοὶ φυλακισθέντες ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, καταπειληθέντες τε ὑπ' αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν φόβον αὐτῶν εἰς τοῦτο ἐληλυθότες καὶ ὀλισθήσαντες· ἐν ἐνιαυτῷ τὰ τῆς μετανοίας ἔργα δείξωσι, μανθάνοντες τοῦ λοιποῦ, ὡς δοῦλοι Χριστοῦ ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ καὶ φοβεῖσθαι αὐτόν· ἀκούοντες μάλιστα [s]Ὅτι ἕκαστος ἐάν τι ποιήσῃ ἀγαθὸν, τοῦτο κομίσεται παρὰ Κυρίου, εἴτε δοῦλος εἴτε ἐλεύθερος.

ΚΑΝΩΝ Ζ.

Οἱ δὲ ἐλεύθεροι ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐξετασθήσονται ἐν μετανοίᾳ, καὶ ὡς ὑποκρινάμενοι, καὶ ὡς καταναγκάσαντες τοὺς ὁμοδούλους θῦσαι, ἅτε δὴ παρακούσαντες τοῦ ἀποστόλου [t]τὰ αὐτὰ θέλοντος ποιεῖν τοὺς δεσπότας τοῖς δούλοις, ἀνιέντας τὴν ἀπειλὴν, εἰδότας, φησὶν, ὅτι καὶ ὑμῶν καὶ αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία παρ' αὐτῷ οὐκ ἔστιν. εἰ δὲ ἕνα

servi quidem, ut qui ipsi sub manu essent, et quodammodo ipsi quoque in dominorum essent custodia, minisque ab ipsis territi, et propter eorum metum, eo compulsi et lapsi: anno opera pœnitentiæ ostendent, deinceps discentes, ut servi Christi, facere Christi voluntatem, et eum timere, audientes maxime, *quod unusquisque, si quid boni fecerit, hoc feret a Domino, sive servus, sive liber.*

CANON VII.

Liberi autem tribus annis in pœnitentia examinabuntur, tum quod dissimulaverint, tum quod effecerint ut servi sacrificarent: ut qui Apostolo non obedierint, qui vult *dominos eadem facere quæ servi, remittentes minas: Scientes*, inquit, *quia et illorum et vester Dominus est in cælis, et personarum acceptio non est apud Deum.* Si unum autem omnes habemus Domi-

[s] Ephes. vi. 8.

[t] Ephes. vi. 9.

κύριον ἔχομεν οἱ πάντες ἀπροσοπόληπτον, ἐπεὶ [u]Καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσίν ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἔν τε Βαρβάροις καὶ Σκύθαις, δούλοις καὶ ἐλευθέροις, σκοπεῖν ὀφείλουσιν ὃ κατειργάσαντο θηλήσαντες τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν σῶσαι, οἱ τοὺς συνδούλους ἡμῶν ἑλκύσαντες ἐπὶ εἰδωλολατρείαν δυναμένους καὶ αὐτοὺς ἐκφυγεῖν, εἰ [x]τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα ἦσαν αὐτοῖς παρασχόντες, ὡς πάλιν ὁ ἀπόστολος λέγει.

ΚΑΝΩΝ Η.

Τοῖς δὲ παραδεδομένοις καὶ ἐκπεπτωκόσι, τοῖς τε αὐτοῖς προσεληλυθόσιν εἰς τὸν ἀγῶνα ὁμολογοῦσιν εἶναι Χριστιανοῖς, ἐμβεβλημένοις τε ἐν τῇ φυλακῇ μετὰ βασάνων· εὔλογόν ἐστιν ἐν ἀγαλλιάσει καρδίας συνεπισχύειν καὶ κοινωνεῖν ἐν πᾶσιν, ἔν τε ταῖς προσευχαῖς καὶ τῇ μεταλήψει τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ λόγου· ἵνα εὐτονώτερον ἀγωνισάμενοι καταξιωθῶσι καὶ αὐτοὶ [y]τοῦ βραβείου τῆς ἄνω κλήσεως. [z]Καὶ γὰρ ἑπτάκις, φησὶ, πεσεῖται ὁ

num, *apud quem non est personarum acceptio*, quoniam et *omnia et in omnibus est Christus, in Barbaris et Scythis, servis et liberis*, debent considerare quod fecerunt, volentes suam ipsorum animam salvare: qui conservos nostros traxerunt ad idololatriam, qui poterant et ipsi effugere, si jus et æqualitatem ipsis præbuissent, ut rursum dicit Apostolus.

CANON VIII.

Iis autem qui proditi sunt, et exciderunt, qui et ipsi ad certamen accesserunt, se esse Christianos confitentes, et in custodiam cum tormentis conjecti sunt, æquum est in exsultatione cordis vires simul addere, et eis in omnibus communicare, et in orationibus, et in participatione corporis et sanguinis, et sermonis exhortatione: ut qui constantius decertaverunt, ipsi quoque supernæ vocationis bravio dignentur. Etenim *septies*, inquit, *cadet justus, et resurget*. Quod

[u] Coloss. iii. 11. [x] Coloss. iv. 1. [y] Phil. iii. 14. [z] Prov. xxiv. 16.

δίκαιος καὶ ἀναστήσεται. ὅπερ εἰ καὶ πάντες οἱ ἐκπεπτωκότες πεποιήκεσαν, τελειοτάτην καὶ ὁλοκάρδιον μετανοίαν ἐνεδείξαντο (cor. μετανοίαν ἂν ἐνεδείξαντο).

ΚΑΝΩΝ Θ.

Καὶ τοῖς δὲ ὡς ἂν ἐξ ὕπνου ἑαυτοῖς παραπηδῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὠδίνοντα καὶ μέλλοντα ἑλκύσαι, ἑαυτοῖς δὲ πειρασμὸν ἐπισπασαμένοις θαλαττομαχίας καὶ πολλῆς κυματώσεως, μᾶλλον δὲ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς προσεκκαίουσιν ἄνθρακας ἁμαρτωλῶν· καὶ αὐτοῖς κοινωνητέον, ἅτε δὴ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ παρερχομένοις εἰς τοῦτο, εἰ καὶ μὴ προσέχουσιν αὐτοῦ τοῖς λόγοις διδάσκοντος, [a]προσεύχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, καὶ πάλιν ἐν εὐχῇ λέγειν τῷ πατρὶ, [b]Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ἴσως δὲ καὶ ἀγνοοῦσι τὰς πολλάκις γινομένας ἀναχωρήσεις τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ διδασκάλου ἡμῶν ἀπὸ τῶν θελόντων ἐπιβουλεύειν, καὶ ὅτι ἐσθ' ὅτε οὐδὲ παῤῥησίᾳ περιεπάτει δι' αὐτοὺς, καὶ ὅτι, καὶ ὅτε ὁ καιρὸς τοῦ

quidem si omnes quoque lapsi fecissent, perfectissimam, et toto corde susceptam pœnitentiam ostendissent.

CANON IX.

Iis quoque qui tamquam ex somno ad certamen, quod adhuc parturit, necdum erupit aperte, prosiliunt; qui sibi ipsis tentationem accersunt, tempestatemque et fluctus, vel potius fratribus carbones peccantium accendunt: ipsis quoque communicandum est, ut qui in nomine Christi ad id veniant: etsi verba ejus non animadvertunt, qui docet orare, ut non intremus in tentationem; et Patri rursus in oratione dicere: *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* Fortasse autem etiam ignorant nostrum patrem familias et Dominum nostrum sæpe ab iis, qui illi insidiari volebant, secessisse; et quandoque etiam libere apud eos non ambulabat:

[a] Marc. xiv. 38.   [b] Mat. vi. 13.

πάθους αὐτοῦ προσήγγισεν, οὐχ ἑαυτὸν παρέδωκεν, ἀλλ' ἐξεδέξατο, ἕως ἦλθον ἐπ' αὐτὸν μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων· λέγει οὖν πρὸς αὐτοὺς, [d]Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με; οἳ [e]Καὶ παρέδωκαν αὐτὸν, φησὶ, Πιλάτῳ. καθ' ὁμοιότητα γοῦν αὐτοῦ καὶ οἱ κατὰ σκοπὸν αὐτοῦ βαίνοντες, πεπόνθασι, μεμνημένοι τῶν θείων αὐτοῦ λόγων, δι' ὧν ἐπιστηρίζων ἡμᾶς περὶ τῶν διωγμῶν, λέγει, [f]Προσέχετε ἑαυτοῖς· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς. παραδώσουσι δὲ, εἶπεν, ἀλλ' οὐχὶ, ἑαυτοὺς παραδώσετε· [g]καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε διὰ τὸ ὄνομά μου, ἀλλ' οὐχὶ, ἑαυτοὺς ἄξετε. ἐπεὶ καὶ μεταπηδᾷν ἡμᾶς βούλεται ἀπὸ τόπων εἰς τόπους διωκομένους διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. ὡς πάλιν ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος, [h]Καὶ ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν· οὐ γὰρ θέλει αὐτομολεῖν ἡμᾶς πρὸς τοὺς τοῦ διαβόλου ὑπασπιστὰς καὶ δορυφόρους,

et quod etiam, quando passionis tempus appropinquavit, non seipsum tradidit, sed exspectavit donec ad eum venirent cum gladiis et fustibus. Dicit ergo eis: *Tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me?* qui *etiam tradiderunt ipsum,* inquit, *Pilato.* Ad ejus quoque similitudinem iis accidit, qui ejus scopum sibi proponentes incedunt, divinorum ejus verborum recordati, per quæ nos confirmans, de persecutionibus dicit: *Videte autem vosmetipsos: tradent enim vos in conciliis, et in synagogis vapulabitis. Tradent enim,* dixit, non, vos ipsos tradetis: *et ad principes et reges ducemini propter nomen meum:* non, vos ipsos ducetis. Nam nos quoque vult a loco in locum transire, dum sunt qui nos persequuntur propter nomen ejus, sicut eum rursum dicentem audivimus: *Cum vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Non enim vult ad diaboli stipatores satellites-

[d] Mat. xxvi. 55. [e] Mat. xxvii. 2. [f] Mat. x. 17.
[g] Mat. x. 18. [h] Mat. x. 23.

ὅπως μὴ καὶ πλειόνων θανάτων αἴτιοι αὐτοῖς γινώμεθα, ὡς ἂν καταναγκάζοντες αὐτοὺς μᾶλλον κατατραχύνεσθαι καὶ τελεσιουργεῖν τὰ θανατηφόρα ἔργα· ἀλλ' ἐκδέχεσθαι καὶ προσέχειν ἑαυτοῖς, [i]γρηγορεῖν τε καὶ προσεύχεσθαι, ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν.

Οὕτω Στέφανος πρῶτος κατ' ἴχνος αὐτοῦ μαρτύριον ἀναδεξάμενος, ἐν Ἱεροσολύμοις συναρπασθεὶς ὑπὸ τῶν παρανόμων, [k]καὶ ἀχθεὶς ἐν τῷ συνεδρίῳ λιθοβολούμενος, ἐν ὀνόματι Χριστοῦ ἐδοξάσθη, παρακαλῶν καὶ λέγων, [l]Κύριε μὴ στήσῃς αὐτοῖς ταύτην τὴν ἁμαρτίαν. οὕτως Ἰάκωβος δεύτερος συλληφθεὶς ὑπὸ Ἡρώδου, [m]μαχαίρᾳ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη. οὕτως ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων Πέτρος πολλάκις συλληφθεὶς καὶ φυλακισθεὶς καὶ ἀτιμασθεὶς, ὕστερον ἐν Ῥώμῃ ἐσταυρώθη. ὁμοίως καὶ ὁ περιβόητος Παῦλος πλεονάκις παραδοθεὶς καὶ ἕως θανάτου κινδυνεύσας, πολλά τε ἀθλήσας [n]καὶ καυχησάμενος ἐν πολλοῖς διωγμοῖς καὶ θλίψεσιν, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ αὐτὸς μαχαίρᾳ τὴν κεφαλὴν ἀπεκείρατο· ὃς ἐν οἷς ἐκαυχήσατο, κατέλεξε,

que confugere, ne ipsis quoque multifariæ mortis causa simus, ut qui ipsos et asperiores esse cogamus, et opera mortifera peragere: sed exspectare, et nobis cavere, ac *vigilare et orare, ne intremus in tentationem.*

Ita Stephanus ejus vestigiis insistens, martyrium obiens, Hierosolymis ab iniquis correptus, et ad concilium ductus, lapidibus obrutus, in nomine Christi glorificatus est, rogans, et dicens: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum.* Ita Jacobus secundus ab Herode comprehensus, gladio capite truncatus est. Ita Petrus Apostolorum primus sæpe comprehensus, et custodiæ traditus, ignominiaque affectus, postremo Romæ crucifixus est. Similiter et inclytus Paulus sæpe traditus, et ad mortem usque in periculum adductus, et in multis persecutionibus et afflictionibus gloriatus, in eadem urbe ipse quoque gladio capite mulctatus

[i] Mat. xxvi. 41. [k] Act. vi. 12. [l] Act. vii. 60.
[m] Act. xii. 2. [n] Rom. v. 3.

καὶ ὅτι [n] *ἐν Δαμασκῷ σπυρίδι ἐχαλάσθη διὰ τοῦ τείχους νυκτὸς, καὶ ἐξέφυγε τὰς χεῖρας τοῦ ζητοῦντος αὐτὸν πιάσαι. τὸ γὰρ προκείμενον ἦν αὐτοῖς ἐν πρώτοις,* [o] *εὐαγγελίζεσθαι καὶ διδάσκειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς,* [p] *ἐπιστηρίζοντες τοὺς ἀδελφοὺς ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ τοῦτο ἔλεγον ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.* [q] *ἐζήτουν γὰρ οὐ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. καὶ ἦν πολλὰ λέγειν αὐτοῖς εἰς ταῦτα πρὸς τὸ κατὰ λόγον πράσσειν, εἰ μὴ, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος,* [r] *ἐπιλίποι δ᾽ ἂν ἡμᾶς διηγουμένους ὁ χρόνος.*

ΚΑΝΩΝ I.

Ὅθεν οὐκ ἔστιν εὔλογον οὐδὲ τοὺς ἀπὸ κλήρου αὐτομολήσαντας ἐκπεπτωκότας τε καὶ ἀναπαλαίσαντας, ἔτι ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἶναι, ἅτε δὴ καταλείψαντας τὸ ποίμνιον Κυρίου, *καὶ μωμησαμένους ἑαυτούς· ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἀποστόλων πεποίηκε. καὶ γὰρ ὁ πολλοὺς διωγμοὺς*

est: qui, in quibus gloriatus est, ipse in iis vitam finiit. (hoc commemoravit, vid. not.) Et quod Damasci in sporta noctu per murum demissus est, et effugit manus ejus qui eum conabatur opprimere. Erat enim eis in primis propositum evangelizare, et verbum Dei docere: in quibus fratres confirmantes, ut manerent in fide, hoc quoque dicebant, quod per multas tribulationes oportet intrare in regnum cælorum. Quærebant enim, *non quod sibi erat utile, sed quod multis, ut salvi fierent:* et multa ipsis liceret ad hæc facientia dicere, ut verbo Dei convenienter facerent, nisi, ut dicit Apostolus, *nos tempus narrantes deficeret.*

CANON X.

Unde non est æquum, ut vel clerici, qui sua sponte certamini se obtulerunt, et lapsi iterum certamen redintegrarunt, amplius in sacro ministerio maneant: ut qui Domini gregem reliquerint, et seipsos de-

[n] 2 Cor. xi. 32, 33. [o] Act. xi. 35. [p] Act. xiv. 22.
[q] 1 Cor. x. 33. [r] Heb. xi. 32.

ἐξαντλήσας, πολλά τε ἆθλα ἀγωνισμάτων ἐνδειξάμενος ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, ἐγνωκώς τε ὅτι [s]κάλλιόν ἐστιν ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, ἐπιφέρει καὶ λέγει· Τὸ δὲ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. [t]σκοπῶν γὰρ οὐ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν ἵνα σωθῶσιν, ἀναγκαιότερον τῆς ἑαυτοῦ ἀναπαύσεως ἡγήσατο τὸ παραμένειν τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἐπιμελεῖσθαι αὐτῶν· [u]ὃς καὶ τὸν διδάσκοντα θέλει εἶναι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, τύπον γινόμενον τῶν πιστῶν. ὅθεν οἱ ἐν τῇ εἱρκτῇ ἐπιδικαζόμενοι τῆς λειτουργίας, ἐκπεπτωκότες, καὶ ἀναπαλαίσαντες, πάνυ ἀναισθητοῦσι. πῶς γὰρ αἰτοῦσιν ὃ κατέλειψαν, δυνάμενοι τοῖς ἀδελφοῖς εὔχρηστοι εἶναι ἐν καιρῷ τοιούτῳ; ἕως μὲν οὖν ἄπταιστοι ἦσαν, συγγνώμην εἶχον ἐπὶ τῇ παραλόγῳ αὐτῶν πράξει. ὅτε δὲ ἔπταισαν ὡς ἂν περπερευσάμενοι καὶ ἑαυτοὺς μωμησάμενοι, οὐκέτι δύνανται λειτουργεῖν· διὸ φροντιζέτωσαν μᾶλλον ἐν ταπεινοφροσύνῃ πῶς ἐκτε-

decorarint: quod nullus fecit ex Apostolis. Etenim cum multas persecutiones obiisset, et multa certaminum præmia ostendisset beatus Apostolus Paulus, sciens esse melius *dissolvi, et esse cum Christo;* infert, et dicit: *In carne autem permanere magis necessarium propter vos.* Considerans enim non suam, sed multorum utilitatem magis, ut salvi fierent, necessarium, existimavit, apud fratres manere, et eorum curam genere: qui etiam vult eum, qui docet, esse in doctrina exemplo fidelibus. Unde qui in carcere decertantes, ministerio exciderunt, quamvis pugnam redintegrarint, sensus plane sunt expertes. Quomodo enim id petunt quod sponte deseruerunt, cum eo tempore esse possent fratribus suis utiles? Quamdiu itaque firmi stabilesque manserunt, temerarii sui ausus eis venia dabatur. Quando autem lapsi sunt, ut qui stulte egerint, et seipsos dedecorarint, non possunt amplius sacra ministeria obire; et ideo magis curam gerant, quomodo

[s] Phil. i. 23, 24. [t] 1 Cor. x. 33. [u] Rom. xii. 7: 1 Tim. iv. 12.

λέσουσι παυσάμενοι τῆς κενοδοξίας. ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς ἡ κοινωνία, μετ᾽ ἐπιστάσεως καὶ ἀκριβείας πρὸς ἀμφότερα γινομένη, καὶ ἵνα μὴ δόξωσι λυπεῖσθαι μετὰ βίας περιδρασσόμενοι τῆς ἐντεῦθεν ἀναλύσεως, καὶ ἵνα μή τινες ἐκπεσόντες, προφασίζωνται ὡς ἂν διὰ τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐπιτιμίας ὑπεκλελυμένοι· οἵ τινες πλέον ἁπάντων αἰσχύνην καὶ ὄνειδος ἕξουσι, κατ᾽ ἐκεῖνον [x]τὸν τεθεικότα θεμέλιον, καὶ μὴ ἰσχύσαντα ἐκτελέσαι· ἄρξονται γὰρ, φησὶ, πάντες οἱ παραπορευόμενοι ἐμπαίζειν αὐτῷ λέγοντες, οὗτος ὁ ἄνθρωπος θεμέλιον ἔθηκε καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι.

ΚΑΝΩΝ ΙΑ.

Οἱ γὰρ πρῶτοι παραπηδήσαντες ἐν τῷ βράσματι τοῦ διωγμοῦ, περιεστῶτες εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ θεωροῦντες τοὺς ἁγίους μάρτυρας σπεύδοντας [y]ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ἐν καλῷ τῷ ζήλῳ προθυμούμενοι ἐπιδίδουν ἑαυτοὺς εἰς τοῦτο, πολλῇ τῇ παῤῥησίᾳ χρώμενοι· ἐμβλέποντες μάλιστα τοὺς ὑποσυρο-

in humilitate degant, a vana gloria cessantes. Eis autem sufficit communio: quam ita placuit statui cum recto consilio diligentique cautione, duabus de causis; tum ne videantur molestia affici, qui forti animo aggressi sunt inde reverti (hinc dissolutionem vi arripientes): tum ne aliqui e lapsis prætendant se ex occasione pœnæ animos despondisse: qui quidem plus quam omnes probrum et ignominiam habebant: sicut ille qui fundamentum posuit, et non potuit perficere. *Incipient enim*, inquit, *omnes qui prætergredientur, dicere: Hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare.*

CANON XI.

Primi enim, qui in persecutionis fervore prosilierunt, judicum tribunal circumstantes, et sanctos martyres, qui ad bravium supernæ vocationis festinabant, aspicientes; honesta æmulatione incitati, se-

x Luc. xiv. 29, 30.

y Philip. iii. 14.

μένους καὶ ἐκπίπτοντας, δι' οὓς ὑπερθερμαινόμενοι ἔσωθεν καὶ ἐνηχούμενοι καταπολεμῆσαι τὸν ὑπεραιρόμενον καὶ ἀντικείμενον, ἔσπευδον εἰς τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ δοκῇ παρ' ἑαυτῷ φρόνιμος εἶναι ἐφ' οἷς κατὰ πανουργίαν ἔδοξεν ἡττᾷν· εἰ καὶ ἐλάνθανεν ἑαυτὸν νικώμενον ὑπὸ τῶν ἐγκαρτερούντων τὰς τῶν ξυστήρων καὶ μαστίγων βασάνους, τήν τε ὀξύτητα τῆς μαχαίρας, καὶ τὰς καταφλέξεις τοῦ πυρὸς, καὶ τὰς τῶν ὑδάτων καταποντώσεις. (Fortasse haud ante verba quæ sequuntur, Canon incipit undecimus.)

Καὶ τοῖς κατὰ πίστιν ὑπεξουσιοῦσιν (for. ἐπαξιοῦσιν) εὐχὰς καὶ δεήσεις γίνεσθαι ἤτοι ὑπὲρ τῶν ἐν φυλακῇ κατατιμωρηθέντων καὶ προδιδομένων ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψους, ἤτοι ὑπὲρ τῶν ἔξωθεν τῆς φυλακῆς ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου καταβασανισθέντων διὰ ξυστήρων καὶ μαστίγων, ὕστερον δὲ ἡττηθέντων ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς, ἀξιόν ἐστιν ἐπινεῦσαι. συμπάσχειν γὰρ καὶ συναλγεῖν τοῖς ὀδυρομένοις καὶ στενάζουσιν ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ ἀγῶνι ἡττηθέντων ὑπὸ τῆς πολλῆς βίας τοῦ κακομηχάνου διαβόλου, ἤτοι ὑπὲρ γονέων ἢ

ipsos ad hoc tradiderunt, magna usi libertate ; maxime cum viderent eos qui deciperentur et caderent : propter quos ipsi ferventes intrinsecus, et quasi excitati classico ad debellandum superbientem adversarium, ad id contendebant, ne sibi prudens esse videretur in his, in quibus calliditate inferior fuit : siquidem ignorat victum se ab iis qui fortiter tulerunt scuticarum flagellorumque tormenta, et gladii aciem, et ignis ustulationem, et aquarum immersiones. Qui vero fideles satagunt, preces et obsecrationes fieri, sive pro iis qui in custodia male habiti sunt, et a fame et siti proditi ; vel pro iis qui extra custodiam scuticis et flagellis in judicio torti sunt, postea autem a carnis imbecillitate victi fuere ; his æquum est annuere. Compati enim et condolere lugentibus ac mœrentibus, pro his qui in certamine victi sunt magnis maligni dæmonis viribus : hoc est, pro parentibus, vel fratribus, liberisve, nemini quidquam nocet. Scimus enim et

ἀδελφῶν ἢ τέκνων, οὐδένα οὐδὲν καταβλάπτει. ἴσμεν γὰρ καὶ δι' ἑτέρων πίστιν ἀπολαύσαντάς τινας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἐπί τε ἀφέσει ἁμαρτιῶν καὶ ὑγείᾳ σώματος, καὶ ἀναστάσει νεκρῶν. μεμνημένοι τοίνυν τῶν πολλῶν αὐτῶν καμάτων ὧν προϋπήνεγκαν ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, καὶ τῶν ταλανισμῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μεταγνόντων αὐτῶν καὶ ἀποδυρομένων τὸ πεπραγμένον αὐτοῖς κατὰ προδοσίαν ἐν ἀτονίᾳ καὶ νεκρότητι τοῦ σώματος, ἔτι τε καὶ μεμαρτυρημένων [εὐπολιτεύτων γενομένων for. delend. vid. notam] ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, συνευχόμεθα καὶ συμπαρακαλοῦμεν ὑπὲρ ἱλασμοῦ αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων καθηκόντων διὰ τοῦ γενομένου ὑπὲρ ἡμῶν παρακλήτου πρὸς τὸν πατέρα, ἱλασκομένου ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. [z]Καὶ ἐάν τις γάρ, φησὶν, ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστιν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

ΚΑΝΩΝ ΙΒ.

Τοῖς γὰρ ἀργύρια δεδωκόσι πρὸς τὸ ἀνενοχλήτους

iam propter aliorum fidem quosdam esse Dei bonitatem assecutos, et in peccatorum remissione, et corporis sanitate, et mortuorum resurrectione. Memores itaque multorum laborum, et miseriarum quas pro Christi nomine sustinuerunt; cum ipsi etiam resipuerint, defleantque quod a se factum est per deceptionem, in corporis afflictione et mortificatione, cum et se præterea testentur in vita civilem omnem abjecisse administrationem: simul oremus et postulemus pro eorum reconciliatione, aliaque quæ congrua sunt, per eum *qui est nobis advocatus apud Patrem, propitiator pro peccatis nostris*. Nam *et si quis peccaverit*, inquit, *advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris*.

CANON XII.

Iis enim qui pecuniam dederunt, ut ab omnis improbitatis molestia omni ex parte remoti

[z] 1 Joan. ii. 1, 2.

αὐτοὺς παντάπασι γενέσθαι ἀπὸ πάσης κακίας, οὐκ ἔστιν ἔγκλημα προσάγειν. ζημίαν γὰρ καὶ ἀπώλειαν χρημάτων ὑπήνεγκαν ἵνα μὴ τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν ζημιωθῶσιν ἢ ἀπολέσωσιν, ὅπερ ἄλλοι κατὰ αἰσχροκέρδειαν οὐ πεποιήκασι, καί τοί γε τοῦ Κυρίου λέγοντος· [a] Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ ἢ ἀπολέσῃ; καὶ, [b] Ὅτι οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ. ἐφάνησαν γὰρ παρ' ἐκείνοις (for. ἐκεῖνο) τῷ Θεῷ δουλεύοντες, τὰ ἀργύρια μισήσαντες καὶ καταπατήσαντες, καὶ καταφρονήσαντες αὐτῶν· ἀνεπλήρωσάν τε καὶ ἐν τούτῳ τὸ γεγραμμένον, [c] Λύτρον ἀνδρὸς ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος· ἐπεὶ καὶ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀνέγνωμεν τοὺς συρέντας ἀντὶ Παύλου καὶ Σίλα ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας, μετὰ πλησμονῆς ἀπολυθέντας. μετὰ γὰρ τὸ καταβαρῆσαι αὐτοὺς πολλὰ διὰ τὸ ὄνομα καὶ [d] ταράξαι τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας, Λαβόντες, φησὶ, τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν ἀπελύσαν αὐτούς. οἱ δὲ ἀδελφοὶ

essent, crimen intendi non potest. Damnum enim et jacturam pecuniarum sustinuerunt, ne animæ detrimento afficerentur, vel ipsam etiam perderent: quod alii propter turpe lucrum non fecerunt; quamvis Dominus dicat: *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* et rursum: *Non potestis Deo servire et mammonæ.* In eo enim visi sunt Deo servire quod oderunt, conculcarunt, contempseruntque pecunias, et in eo compleverunt quod scriptum est: *Pretium redemptionis animæ, divitiæ propriæ.* Nam in Actibus Apostolorum legimus eos, qui pro Paulo et Sila Thessalonicæ ad magistratus trahebantur, cum multis pecuniis fuisse dimissos. Postquam enim ipsos propter nomen valde vexassent, et multitudinem magistratusque perturbassent, *ab Jasone,* inquit, *et reliquis satisda-*

[a] Marc. viii. 36.
[b] Mat. vi. 24.
[c] Prov. xiii. 8.
[d] Act. xvii. 8, 9, 10.

εὐθέως διὰ νυκτὸς ἐξέπεμψαν τόν τε Παῦλον *καὶ τὸν* Σίλαν *εἰς* Βέῤῥοιαν.

ΚΑΝΩΝ ΙΓ.

Ὅθεν οὐδὲ τοῖς καταλείψασι πάντα διὰ τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν καὶ ἀναχωρήσασιν, ἔστιν ἐγκαλεῖν ὡς ἂν ἑτέρων δι' αὐτοὺς κατασχεθέντων. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐφέσῳ *ἀντὶ* Παύλου *πάλιν συνήρπασαν* Γαΐον *εἰς τὸ θέατρον καὶ* Ἀρίσταρχον [e]*συνεκδήμους* Παύλου· (for. addend. Καὶ Παύλου) *βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον· ἐπεὶ καὶ δι' αὐτὸν πείσαντα καὶ μεταστήσαντα πολὺν ὄχλον ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν, ἡ στάσις ἦν γινομένη· οὐκ εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ, φησίν. οὐ μὴν ἀλλὰ καί τινες τῶν* Ἀσιαρχῶν *ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. εἰ δ' ἐπιμένοιέν τινες ἐρεσχελοῦντες τοῖς εἰλικρινῶς προσέχουσι τῷ λέγοντι·* [f]Σώζων *σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν, καὶ μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω· ὑπομνησθήτωσαν καὶ περὶ τοῦ προκρίτου τῶν ἀποστόλων* Πέτρου, [g]*βεβλημένου τε ἤδη εἰς φυλακὴν, καὶ*

tione accepta, eos dimiserunt. Fratres autem noctu protinus Paulum et Silam miserunt in Berrhœam.

CANON XIII.

Unde nec eos, qui omnia reliquerunt propter salutem animæ, et secesserunt, licet accusare, tamquam aliis propter ipsos detentis. Nam et Ephesi pro Paulo Caium et Aristarchum in theatro comprehenderunt una cum Paulo peregrinantes, qui volebat populum adire: quoniam propter ipsum, qui persuaserat, et multam turbam ad Dei cultum traduxerat, seditio facta fuerat: *non permiserunt,* inquit, *discipuli. Quidam autem et de Asiæ principibus, qui erant amici ejus miserunt ad eum, rogantes, ne se daret in theatrum.* Si qui autem cum iis contendere perrexerint, qui attendunt dicenti: *Salva animam tuam, noli respicere post tergum;* Petrus quoque Apo-

[e] Act. xix. 29—31. [f] Gen. xix. 17. [g] Act. xii. 4, 11, 18, 19.

παραδοθέντος τέτταρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτόν· οὗ ἐν νυκτὶ φυγόντος, καὶ ῥυσθέντος ἐκ χειρὸς τοῦ φονώδους Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, κατ᾽ ἐντολὴν ἀγγέλου Κυρίου· γενομένης, φησὶν, ἡμέρας ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο. Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. δι᾽ οὓς οὐδεμία αἰτία τῷ Πέτρῳ προσάπτεται· ἐξῆν γὰρ καὶ αὐτοὺς ἑωρακότας τὸ γενόμενον, ἐκφυγεῖν· ὡς καὶ [h] πάντα τὰ παιδία τὰ ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς, εἰ ἐγνώκεισαν οἱ γονεῖς αὐτῶν τὸ μέλλον ἔσεσθαι, ἅπερ ἀνῃρέθησαν ὑπὸ τοῦ μιαιφόνου Ἡρώδου διὰ τὸ ὑπ᾽ αὐτοῦ ζητούμενον ἀπολέσθαι ἓν παιδίον· ὅπερ καὶ αὐτὸ κατ᾽ ἐντολὴν ἀγγέλου Κυρίου ἐξέφυγεν, ἤδη ἀρξάμενον ταχέως σκυλεύειν καὶ ὀξέως προνομεύειν, κατὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ὀνόματος, καθὼς γέγραπται, [i] Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ταχέως σκύλευσον,

stolorum princeps eis in mentem veniat, qui in custodiam erat conjectus, et traditus quatuor quaternionibus militum ad eum custodiendum: qui cum noctu fugisset, et ex Judæorum manu servatus esset, jussu Angeli Domini, *facta* inquit, *die, erat non parva turbatio inter milites, quidnam factum esset de Petro. Herodes autem cum requisisset eum, et non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit suffocari,* propter quos nulla culpa in Petrum confertur. Licebat enim eis, illo viso quod factum fuerat, effugere: sicut et omnes infantes qui erant in Bethleem, et in omnibus ejus finibus, si scivissent eorum parentes quod erat futurum, qui a crudeli homicida Herode sublati sunt, ut unus qui ab eo quærebatur infans periret, qui et ipse jussu Angeli Dei effugit, qui celeriter jam cœperat spolia velociter detrahere, et cito prædari, secundum appellationem nominis; quemadmodum scriptum est: *Voca nomen ejus, accelera spolia detrahere, festina præda-*

h Mat. ii. 16.

i Is. viii. 3, 4.

ὀξέως προνόμευσον· διότι πριν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. οἱ γοῦν μάγοι ὡς ἤδη σκυλευθέντες καὶ προνομευθέντες, ὑποτεταγμένως καὶ τιμητικῶς [k]προσκυνοῦσι τῷ παιδίῳ, ἀνοίγοντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν καὶ προσφέροντες αὐτῷ καιριώτατα καὶ πρεπωδέστατα δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν, ὡς βασιλεῖ καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώπῳ. ὅθεν οὐκέτι πρὸς τὸν Ἀσσύριον βασιλέα ἠξίωσαν ὑποστρέψαι, συνεργούμενοι ὑπὸ τῆς προνοίας. χρηματισθέντες γὰρ, φησὶ, κατ' ὄναρ μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδην, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. ἔνθεν ἰδὼν ὁ αἱμοβόρος Ἡρώδης ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν· καὶ ἀποστείλας, φησὶν, ἀνεῖλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. μεθ' ὧν καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ γεννηθὲν ἕτερον παιδίον ζητήσας ἀποκτεῖναι, καὶ μὴ εὑρὼν, τὸν πατέρα αὐτοῦ [l]Ζαχα-

ri: quia antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Magi ergo ut jam spoliati, infantem humiliter et suppliciter adorant, suos thesauros aperientes, et ei offerentes, maxime opportuna et magnifica dona, aurum, et thus, et myrrham, ut regi, et Deo, et homini: unde ad regem Assyrium non amplius reverti voluerunt auxiliante providentia. *Responso autem*, inquit, *accepto ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.* Unde videns crudelis Herodes, *quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde. Et mittens*, inquit, *occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis.* Cum quibus, et alium prius natum infantem cum interfecturus quæsivisset, et non invenisset, patrem ejus Zachariam interfecit inter templum

[k] Mat. ii. 11, 12, 16.

[l] Mat. xxiii. 35.

ρίαν ἐφόνευσε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐκφυγόντος τοῦ παιδὸς μετὰ τῆς μητρὸς Ἐλιζάβετ· ἐφ᾽ ὧν οὐδεμίαν μέμψιν ἔχουσιν.

ΚΑΝΩΝ ΙΔ.

Εἰ δέ τινες βίαν πολλὴν καὶ ἀνάγκην πεπόνθασι χάμον λαβόντες ἐν τῷ στόματι καὶ δεσμοὺς, καὶ ἐπιμείναντες καρτερῶς τῇ διαθέσει τῆς πίστεως, ὡς καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν καῆναι προσαγομένας ἀκοντὶ τῷ ἀνιέρῳ θύματι, ὥσπεροῦν ἔγραψάν μοι οἱ ἀπὸ τῆς φυλακῆς τρισμακάριοι μάρτυρες περὶ τῶν ἐν τῇ Λιβύῃ, καὶ ἕτεροι δὲ συλλειτουργοί· οἱ τοιοῦτοι συμμαρτυρούντων αὐτοῖς μάλιστα καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν, δύνανται εἶναι ἐν τῇ λειτουργίᾳ, ταχθέντες ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς· ὡς καὶ οἱ κατανεκρωθέντες ἐν ταῖς πολλαῖς βασάνοις, καὶ μηκέτι ἐξισχύσαντες λαλῆσαι ἢ φθέγξασθαι ἢ κινηθῆναι εἰς τὸ ἀντιστῆναι τοῖς εἰς μάτην βιαζομένοις. οὐδὲ γὰρ συγκατέθεντο τῇ βδελυρίᾳ αὐτῶν, ὥσπεροῦν παρὰ συλλειτουργῶν πάλιν ἤκουσα.

et altare, cum effugisset filius cum matre Elizabeth. Quo nomine nullo modo reprehenduntur.

CANON XIV.

Si qui autem vim multam et necessitatem passi sunt; quique in ore frenum, et vincula acceperunt, et propter bonam fidei affectionem suas quoque manus uri fortiter pertulerunt ad profanum sacrificium ipsis invitis adductas, quemadmodum mihi scripserunt ex custodia beatissimi martyres de iis qui in Libya, et alii etiam in sacris comministri: tales præsertim testimonium reddentibus eorum causa aliis fratribus, possunt etiam in sacro ministerio inter confessores collocari; quippe qui in multis tormentis mortificati fuerint, et non amplius potuerint vel loqui, vel dicere, vel moveri, ut resisterent iis qui vim inferebant; neque enim eorum improbitati assensi sunt. Quemadmodum ergo a comministris rursum audivi, adnumerabitur inter confessores, et quicum-

ταχθήσεται δὲ ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς καὶ πᾶς ὅστις οὖν κατὰ Τιμόθεον πολιτεύεται, πειθόμενος καὶ αὐτὸς (αὐτῷ cod. Tilii) τῷ λέγοντι, [m] Δίωκε δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονὴν, πραϋπαθείαν, ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν ἐκλήθης, ὁμολογήσας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων.

Ex Libro ejusdem S. Petri De Paschate ad Tricentium.

ΚΑΝΩΝ ΙΕ.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸ Πάσχα.

Οὐκ ἐγκαλέσει τις ἡμῖν παρατηρουμένοις τετράδα καὶ παρασκευὴν, ἐν αἷς καὶ νηστεύειν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν εὐλόγως προστέτακται· τὴν μὲν τετράδα, διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ παρασκευὴν, διὰ τὸ πεπονθέναι αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. τὴν γὰρ Κυριακὴν χαρμοσύνης ἡμέραν ἄγομεν, διὰ τὸν ἀναστάντα ἐν αὐτῇ, ἐν ᾗ οὐδὲ γόνατα κλίνειν παρειλήφαμεν.

que secundum Timotheum vitam instituit, obediens ei quoque qui dicit: *Sectare justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem: certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, et confessus bonam confessionem coram multis testibus.*

CANON XV.

Ejusdem, Ex Libro de Paschate.

Non reprehendet nos quisquam quartam et sextam feriam observantes, in quibus nos jejunare secundum traditionem cum ratione præceptum est: quartam quidem propter initum a Judæis consilium de proditione Domini: sextam autem, quod ipse pro nobis passus sit. Diem vero dominicum, lætitiæ diem agimus, quod in eo resurrexit, in quo nec genua quidem flectere accepimus.

[m] 1 Tim. vi. 11, 12.

Ex Libro de Divinitate.

Πέτρου τοῦ ἁγιωτάτου Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μάρτυρος.

Ἐκ τοῦ περὶ Θεότητος βιβλιου.

——*ἐπειδὴ καὶ ἀληθῶς* [n]*ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ* Ἰησοῦ Χριστοῦ *ἐγένετο· ὅθεν καὶ* [o]*χάριτι ἐσμὲν σεσωσμένοι, κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν·* Καὶ τοῦτο, *φησὶν, οὐκ ἐξ ἡμῶν,* Θεοῦ *τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ ἔργων ἵνα μή τις καυχήσηται.* Θελήματι Θεοῦ [p]ὁ Λόγος *σὰρξ γενόμενος,* [q]*καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος οὐκ ἀπελείφθη τῆς θεότητος. οὐδὲ γὰρ ἵνα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἢ δόξης τέλεον ἀποστῇ* [r]*πτωχεύσας πλούσιος ὢν, τοῦτο ἐγένετο· ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν ἀναδέξηται,* [s]*δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ὅπως ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ* Θεῷ, *θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι.*

Καὶ *μεθ' ἕτερα.*

Veteri Interprete Mario Mercatore.

Petri sanctissimi Episcopi et Martyris.

Ex Libro de Deitate.

Cum vere gratia et veritas per Jesum Christum facta sit; hinc secundum Apostoli doctrinam gratia salvati sumus. Ait enim: *Et hoc non ex nobis; Dei enim donum est; non ex operibus, ut ne quis glorietur.* Dei voluntate Verbum factum est caro, habituque inventum ut homo, non recessit a Deitate. Neque enim ea de causa egenus factus est cum esset dives, ut virtutis aut majestatis suæ perfectione exueretur; sed ut et mortem pro nobis peccatoribus susciperet, *justus pro injustis; ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu.*

Et post pauca rursum.

[n] Joan. i. 17. [o] Eph. ii. 8, 9. [p] Joan. xiii. 14.
[q] Phil. ii. 8. [r] 2 Cor. viii. 9. [s] 1 Pet. iii. 18.

Ὅθεν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἀληθεύει λέγων· [t]Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· τότε δηλονότι, ἀφ᾽ οὗ ὁ ἄγγελος ἠσπάσατο τὴν παρθένον, εἰπών· [u]Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. τὸ γὰρ, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, νῦν ἐστὶν ἀκοῦσαι τοῦ Γαβρίηλ, ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεὸς Λόγος μετὰ σοῦ. σημαίνει γὰρ αὐτὸν γεννώμενον ἐν μήτρᾳ, καὶ σάρκα γενόμενον· καθὼς γέγραπται, [x]Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ.

Καὶ πάλιν μεθ᾽ ἕτερα.

Ὁ δὲ Θεὸς Λόγος παρὰ τὴν ἀνδρὸς ἀπουσίαν, κατὰ βούλησιν τοῦ πάντα δυναμένου κατεργάσασθαι Θεοῦ, γέγονεν ἐν μήτρᾳ τῆς παρθένου σὰρξ, μήτε δεηθεὶς τῆς ἀνδρὸς ἐνεργείας ἢ παρουσίας· ἐνεργέστερον γὰρ τοῦ ἀνδρὸς ἐνεποίησεν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἐπισκιάσασα τῇ παρθένῳ, σὺν τῷ ἐπεληλυθότι ἁγίῳ πνεύματι. Extant hæc S. Petri, in Ephesina Synodo prolata, in tomo tertio *Conciliorum* pag. 508. ed. Labbæi.

Quare et Evangelista quoque vera prædicat, dum ait; *Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Tum videlicet, cum angelus virginem salutavit dicens; *Ave gratia plena, Dominus tecum*, hoc est, Dei Verbum tecum est. Nam illa Gabrielis salutatio, Deum Verbum in utero virgineo natum, et carnem factum insinuat. Hinc et scriptum est, *Spiritus sanctus superveniet in te et virtus altissimi obumbrabit tibi; ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.*

Et paucis interjectis rursum.

Deus autem Verbum citra viri commercium, Dei, qui quidvis efficere potest, voluntate in virginis utero incarnatum est, viri operatione aut præsentia ad hoc minime requisita. Dei namque virtus virginem per Spiritus sancti adventum obumbrans, viro efficacius operata est.

[t] Joan. i. 14. [u] Luc. i. 28. [x] Luc. i. 35.

Τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μάρτυρος.

Ἐκ τοῦ περὶ τῆς Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας.

—Καὶ τῷ Ἰούδα φησί· [y]φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; ταῦτα, τά τε τούτοις ὅμοια, τά τε σημεῖα πάντα ἃ ἐποίησε, καὶ αἱ δυνάμεις δεικνῦσιν αὐτὸν Θεὸν εἶναι ἐνανθρωπήσαντα. τὰ συναμφότερα τοίνυν δείκνυται· ὅτι Θεὸς ἦν φύσει, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος φύσει. Ex Cod. MS. Bodl. Leontii Byzantini lib. I. *Contra Nestorianos* et *Eutychianos*.

Sancti Petri Episcopi Alexandriæ et Martyris.

Ex homilia de adventu Salvatoris nostri.

—Et Judæ dixit, Osculo filium hominis tradis? Hæc, et his similia, et signa omnia quæ fecit, et virtutes, demonstrant esse eum Deum factum hominem. Utraque itaque demonstrantur, et quod erat Deus natura, et quod fuit homo natura.

Ex Primo de Anima Sermone.

Τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας.

Ἐκ τοῦ πρώτου λόγου περὶ τοῦ μηδὲ προϋπάρχειν τὴν ψυχὴν, μηδὲ ἁμαρτήσασαν τοῦτο εἰς σῶμα βληθῆναι.

Τὰ περὶ τῆς Θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τοῦ δευτέρου ἐξ οὐρανοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν μακάριον

S. Petri Episcopi Alexandriæ et Martyris.

Ex Primo Sermone, quod nec præextitit Anima, nec, cum peccasset, propterea in corpus missa est.

Quoniam ea quæ ad Deitatem atque humanitatem pertinent secundi de cœlo hominis, ut loquitur beatus apostolus, primum apposuimus, duximus et quædam de primo e terra terreno homine ponenda, ut

[y] Luc. xxii. 48.

ἀπόστολον, ἐν πρώτοις παραθέμενοι, ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα καὶ τὰ [z] περὶ τοῦ πρώτου ἐκ τῆς γῆς χοϊκοῦ γεγενημένου ἀνθρώπου παραθέσθαι, πρὸς τὸ δεῖξαι ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ γενόμενον, κἂν μερικῶς ποτε ὁ ἔσω καὶ ὁ ἔξω λέγηται ἄνθρωπος. εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸν Σωτήριον λόγον, [a] Ὁ ποιήσας τὰ ἔσωθεν, καὶ τὰ ἔξωθεν ἐποίησεν, ἀλλ' οὖν γε ἐφάπαξ καὶ ἐν ἑνὶ καιρῷ, τουτέστι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὅτε εἶπεν ὁ Θεὸς, [b] Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν. ὡς ἐκ τούτου εὔδηλον εἶναι, ὅτι οὐκ ἀπὸ συνόδου, ὡς προόντος τινὸς ἑτέρου, καὶ ἀφ' ἑτέρου τόπου συνεληλυθότος γεγένηται. εἰ γὰρ σύνοδος ἦν, τίνος ἕνεκεν καὶ τὸ πεποιημένον ἀνεγράφη; Εἰ γὰρ τὰ ἄλλα ζῷα κατὰ κέλευσιν ἔμψυχα ἐξήγαγεν ἡ γῆ, πολλῷ μᾶλλον ὁ ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χοῦς ἀπὸ τῆς γῆς δύναμιν ἔμψυχον ἔσχεν κατὰ βούλησιν καὶ ἐνεργείαν Θεοῦ.

Καὶ μεθ' ἕτερα.

Ὥστε οὐκ ἐνδέχεται πρὸ σωμάτων ἐν οὐρανῷ ἁμαρτάνειν ψυχὰς, μηδὲ ὅλως πρὸ σωμάτων ὑποστάσας.

demonstretur unum et eumdem eodem in tempore esse factum; quamvis particulariter nonnunquam interior et exterior homo dicatur. Nam etsi secundum salutarem sermonem, qui interiora fecit, exteriora quoque fecit; tamen semel et eodem tempore, id est, eadem die, cum dixit Deus; *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Ex quo perspicuum est, non ex congressu, quasi aliquid aliud antecesserit, et ex alio loco convenerit, factum esse. Nam si congressus fuit, quamobrem descriptum est quod jam factum fuerat? Nam si cetera animalia ex jussu tellus viventia extulit, quanto magis sumptus a Deo de terra pulvis vim animatam sortitus fuit Dei voluntate et efficacia.

Et post alia.

Itaque non fieri potest, ut ante

[z] 1 Cor. xv. 47. [a] Luc. xi. 40. [b] Gen. i. 26.

τὸ γὰρ μάθημα τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς ἐστι φιλοσοφίας, ξένης καὶ ἀλλοτρίας οὔσης [c]*τῶν ἐν Χριστῷ εὐσεβῶς θελόντων ζῆν.* Extant hæc in codice Leontii Byzantini *Contra Monophysitas* Vaticano, qui ab Angelo Maio nuper editus est, T. VII. *Collect.* p. 85. ac partim in Imp. Justiniani *ad Mennam Epistola,* sive *Tractatu adversus Origenis Errores,* apud *Concil.* tom. v. pag. 652. ed. Labbæi.

corpora in cœlo peccent animæ, quæ prorsus ne ante corpora quidem substiterunt. Hæc enim doctrina a Græcanica philosophia est, quæ peregrina est, et ab iis aliena, qui pie in Christo volunt vivere.

De Primo ejus de Anima Sermone.

Tunicarum scortearum aliarumque rerum quarundam in Paradiso allegoricæ interpretationi contradicere ait Procopius Gazæus, *Comm. in Genesin,* cap. iii. p. 76. *Comm. in Octateuch.* edit. Tigur. *ecclesiæ doctores omnes,* additis nominatim inter alios multos, *Dionysio Alexandrino episcopo in Expositione quam in Ecclesiastem fecit, et ejusdem urbis episcopo et martyre* PETRO *in primo de Anima sermone.*

De S. Petro, una cum multis aliis patribus, ita Ephremius Patriarcha Antiochenus, apud Photium in *Bibliotheca,* Cod. CCXXIX. p. 805.——*ὅτι δὲ δύο φύσεων ἕνωσιν καὶ μίαν ὑπόστασιν καὶ πρόσωπον ἓν ὁμολογεῖν, τοῦ ὀρθοῦ φρονήματός ἐστι, καὶ τῶν πατέρων κήρυγμα· Ἰωάννης μὲν ὁ Χρυσόστομος, τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀναπτύσσων εὐαγγέλιον, ἐν ἑνδεκάτῃ ὁμιλίᾳ μαρτυρεῖ,* ——*ἀλλὰ καὶ Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυς, καὶ Βασίλειος ὁ Καισαρείας* &c. &c.

Interprete A. Schotto.

Sed duarum naturarum unionem, unam hypostasin, unamque personam confiteri, idque pium est, eque Sanctorum patrum sententia. Joannes Chrysostomus quidem Joannis evangelium exponens undecima homilia sic habet. ——Sed et Petrus martyr Alexandriæ præsul, Basilius Cæsareæ &c. &c.

[c] 2 Tim. iii. 12.

De S. Petro hoc habet Sozomenus lib. i. *Hist. Eccl.* cap. 15.—*Πέτρου τοὺς Μελετίου σπουδαστὰς ἀποκηρύξανος, καὶ τὸ αὐτῶν βάπτισμα μὴ προσιεμένου.*

Cum Petrus fautores Meletii excommunicasset, nec eorum baptisma admitteret.

Epistola ad Alexandrinos. Ex Vetere Interp. Latina.

INITIUM EPISTOLÆ DOMINI PETRI EPISCOPI ALEXANDRIÆ.

Petrus in fide Dei stabilitis, dilectis fratribus in Domino, Salutem. Quoniam cognovi Meletium nihil per utilitatem (*supplet* agere *Maffei*), cui nec beatissimorum episcoporum et martyrum epistola placuit; sed insuper ingressum nostram paroeciam tantum sibi adsumpsisse, ut etiam ex mea auctoritate presbyteros, et quibus permissum erat egentes visitare, conaretur separare, et indicium (for. indicio) suæ cupiditatis in principatu (for. principatum) quosdam sibi ordinasse in carcere; modo illud observate, ne ei communicetis, donec occurram illi cum sapientibus viris, et videam quæ sunt, quæ cogitavit. Valete. *Hæc, una cum* Epistola illa Episcoporum Ægypti ad Meletium, quæ a S. Philea fortasse scripta est, *primus edidit vir cl. Scipio Maffei in Opere, cui tit.* Osservazioni Letterarie, tom. iii. p. 17. Posita est et infra in S. Phileæ Reliquiis hæc Petri Epistola.

ANNOTATIONES

IN S. PETRI ALEX. FRAGMENTA.

P. 23. l. 2. MARTYRIS] Cum incepisset Dioclesiana persecutio anno Christi 303, contigit, ut ἐνάτῳ ἔτει τοῦ διωγμοῦ, secundum Eusebium, seu penultimo anno ejus, qui Christi erat annus 311, S. Petrus, cujus opuscula hæc sunt, Alexandriæ passus sit. Ita certe Valesius, Cavius, Tillemontius, alii; sed nuperrime cl. Aug. Ant. Georgius in Præfat. ad Opusc. *De Miraculis S. Coluthi* &c. Romæ anno 1793. editum, p. 183—188. argumentis haud contemnendis usus est ad probandum, conferri oportere S. Petri martyrium in annum 312, ut Eusebianus locus de nono persecutionis anno jam absoluto exponatur, quasi *generalem tantum locutionem* historicus obiter adhibuisset. Utcunque res habet; "Scripsit Petrus," ut ait Cavius *Hist. Lit.* tom. i. p. 160. "quarto persecutionis Dioclesianeæ anno, Christi 306. "eorum causa qui in prædicta persecutione lapsi essent, "(inspice Canon I.) Librum *De Pœnitentia,* ex quo super-"sunt hodie canones 15, variis pœnitentium casibus accom-"modati; qui habentur Gr. Lat. Concil. tom. i. cum Bal-"samonis vero et Zonaræ Scholiis, Synodici seu Pandect. "Canonum tom. ii." Hæc Cavius; sed ex MSto Regio

docuit lectorem Harduinus in edit. sua *Conciliorum*, canonem ultimum, seu decimum quintum ex Sermone quodam Petri *De Pascha* fuisse sumptum. Cum hoc MSto, immo cum Canonum atque Zonaræ textu Parisiis anno 1621. edito, consentiunt alii novem MSSti in bibliotheca Bodleiana servati, quorum ope ego, cum ex diversis omnes profecti sint fontibus, in canonibus his edendis usus fui. Cons. enim Annotat. in S. Dionysii Alex. *Epistolam ad Basilidem*, vol. iii. pag. 233. Adjecit quoque suæ *Bibliothecæ Patrum* hos Canones Gallandius una cum *Zonaræ et Balsamonis Scholiis*, eosque se contulisse ait non solum cum editione illa Parisiensi Frontonis Ducæi, sed etiam cum MSto codice, quod quidem in tribus penultimis canonibus factum est, Bernardi Nanii senatoris. Ceterum in Syriaca Versione, quam præstabat codex quidam optimus bibliothecæ Mediceæ, extat, auctore Renaudotio *Hist. Patriarcharum Alexandr.* p. 61. "inter Canonem 13. et 14. fragmentum exhortationis ad pœnitentiam, quo carent Græci codices, forte quia legem nullam continet." Nondum, quod sciam, edita pericope est; neque vero codicis ipsius ulla mentio facta est in tomo primo *Catalogi Bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ*, qui codices orientales complectitur; sed maximam Mediceorum codicum partem in Laurentiana bibliotheca hodie non superesse, docti homines opinantur. Vid. Præfat. *Catalogi* p. xxviii.

P. 23. l. 7. Τοῦ Ἁγίου Πέτρου &c.] Titulum, a quo editi nonnihil variant, mihi præstiterunt *scripti Bodleiani septem*.

CANON I.

Ibid. l. 11. *τέταρτον ἤδη πάσχα*] *Synopsis Alexii Aristeni* (quæ vocatur) hunc locum sic exhibet. Τεσσάρων ἤδη χρόνων ἐπιπαρῳχηκότων τῷ διωγμῷ. *Cum persecutionis quatuor jam anni præterierint.* minus recte. Harduin. in tomo primo *Conciliorum*. Vir iste eruditissimus, cujus editionem, sed ex manuscriptis Bodleianis correctam, hic expressam habes, lectorem monuit, initium persecutionis poni ipso die paschæ anno CCCIII.

P. 23. l. 13. ἀνηκέστους] *Editi* βασάνους τε ἀνυποίστους ὑπομεμνηκόσι καὶ ἀφορήτους μάστιγας, adjectivis duobus idem prorsus significantibus. Ἀνηκέστους igitur pro voce ἀνυποίστους reposui, quod in *octo manuscriptis Bodleianis* repertum est, firmantibus Zonara in *Scholio* ad hunc Canonem, Matthæoque Blastari in *Syntagmate Alphabetico*, quod quidem primus, ut ante dixi, edidit in *Synodico* suo Beveregius. Lit. α΄. cap. i. pag. 4. Suffragatur quoque huic lectioni vetus canonum S. Petri interpretatio Joanni Oecolampadio debita, quæ anno 1518 primum edita, post in *Micropresbytico Basiliensi* seu Bibliotheca Patrum posita est; Patrum enim Canonicæ, quæ nominantur, Epistolæ haud ante sæculum decimum septimum Græce prodierunt. Itidem fuit Origenes in istac urbe Alexandria, ut narrat Epiphanius, πολλάκις συρόμενος, ὀνειδιζόμενος, ΒΑΣΑΝΟΙΣ ἈΝΗΚΕΣΤΟΙΣ ὑποβαλλόμενος. *Hæres.* lxiv. sub init. Et sistitur Job μήτε διὰ τὴν ἀνύποιστον νόσον, καὶ τὸ ἀνήκεστον καὶ ὁλοσχερὲς ἕλκος, ἐνδοὺς, a Dionysio Alexandrino in *Catena* p. 96. edit. Junii. Immo vero, addere aliud exemplum ut liceat, in Fragmentis *Vitæ S. Pamphili* ab Eusebio conscriptæ, quæ Fabricius post Papebrochium edidit in tomo ii. *Opusc. S. Hippolyti*, tres voces istæ extant——τάς τε ἀνηκέστους μάστιγας, καὶ τὰς πολυτρόπους καὶ ἐνηλλαγμένας βασάνους. §. v. p. 219. Exposuit Zonaras scholiastes; ἄκος γὰρ ἡ θεραπεία ἐστὶ, καὶ ἀνήκεστον τὸ ἀθεράπευτον. Mox δεινὰς ἀνάγκας, quod exhibent *codices* ad unum *Bodleiani omnes*, si quid id refert, pro *vulgato* ἀνάγκας δεινὰς reposui. Nunc demum firmatam video MSStorum lectionem ἀνηκέστους *Pedalio* Græcorum, de quo libro supra egi ad DIONYSII ALEX. *Epistolam Canonicam*, vol. iii. p. 234.

Ibid. l. 16. διὰ τὴν παρακολουθήσασαν μεγίστην πτῶσιν] Propter suum ipsorum lapsum, postquam multa toleravissent tormenta; τέταρτον ἤδη πάσχα ἐπικατείληφεν, ait Zonaras optimus interpres, ἐξότου πεπτώκασι τὴν μεγίστην πτῶσιν. At vero hunc canonem intelligere vix possum, nisi verba τὴν παρακολουθήσασαν μεγίστην πτῶσιν, maximum numerum lapsorum iis temporibus extitisse significent, ita magnum,

ut delinquentes ad pœnitentiam admitti aliquandiu prohiberentur.

P. 24. l. 1. εἰς τοῦτο ἐληλύθασιν] *Vulgo* ἐν τούτῳ ἐ. Alteram lectionem ex quatuor scriptis accepi, sed verba omittit *codex*, qui in *Catalogo MSS. Bibliothecæ Bodl.* numero 715. signatur. In Canone autem VI. l. 4; de eadem re sequitur, εἰς τοῦτο ἐληλυθότες.

Ibid. l. 9. κατὰ περισσὸν] *Vulgo* κατὰ τὸ περισσόν. Sed τὸ nesciunt *codd. omnes Bodleiani novem* præter unum numero 205. signatum. Mox εὐτονώτερον pro ἐντονώτερον ex *codd. multis* posui, firmante Zonara in *Scholio*, et Canone VIII. præ se ferente, ἵνα εὐτονώτερον ἀγωνισάμενοι. p. 31. l. 16. Ceterum tres istos pœnitentiæ annos prioribus canonibus olim injunctos fuisse, autumat Tillemontius *Mem. Ecclesiast.* tom. v. in *S. Petro Al.* Art. 7.

Ibid. l. 13. ὕπαγε Σατανᾶ] Additum est ὀπίσω μου in *editis* S. Petri canonibus, quod interdum assumentum est ad S. Matthæi evangelium ex Lucano sumptum. Nec respuit id Zonaras in Scholio; sed tamen idem omittendum duxi, cum a præsule Alexandrino τὴν χρῆσιν in hunc modum adductam fuisse *quinque codices scripti in Bodleiana* cum interprete *codicis Tilii* Herveto refragentur.

CANON II.

Ibid. l. 17. μόνον] Vocem, quæ *editis* haud inest, præstant nobis *codices omnes Bodleiani*, eandemque invenisse videntur commentatores Zonaras, Balsamo, Aristinus, Blastaresque. Postea rescivi extare eam in *Pedalio* Græcorum.

P. 25. l. 2. γενομένοις] Hoc verbum pro γενομένων ex *octo* posui *manuscriptis*. Nec discrepat *Œcolampadii Latina Interp.* quam supra commemoravi. Hervetus quoque Tiliani exemplaris Græci horum aliorumque Canonum interpres, cujus versio Parisiis anno 1561. typis impressa est, habet, *tormentorum captivi facti sunt.* Verba interea omnia omittit *codex* 86. inter πολέμου et πτωχείαν collocata. Nunc firmant emendationem meam *Pedalium* et *Sylloge Canonum* a Græcis edita Venetiis anno 1765.

P. 25. l. 4. πρὸς τῷ ἑτέρῳ χρόνῳ] Ad triennium supra memoratum, inquit Zonaras. Harduin.

Ibid. l. 5. ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος] In *editis* sequitur, vel τοῦ Χριστοῦ, vel τοῦ Θεοῦ, neutrum agnoscentibus *quinque ex codicibus meis*; phrasis enim scriptoribus veteribus solennis est, in *Sancti Joannis epistola tertia* comm. 7. reperta, si modo vera sit scriptura a viris doctis probata, ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ubi tamen sæpe editum est αὐτοῦ post ὀνόματος. Similiter variatur in *Act. Apost.* v. 41. Sed et infra in Canone XII. pag. 40. lin. 17. Petrus sic locutus est. Quod attinet ad ceteros codd. Bodleianos, habent additamentum τοῦ Κυρίου, quippe in vacillantis fidei lectionibus scriptura variari solet, *codd.* 158. et 86. itidem *cod.* 3385. sed τοῦ omisso; solus exhibet τοῦ Χριστοῦ *cod.* 205, nullus Bodleianus τοῦ Θεοῦ.

Ibid. l. 7. ἅπερ πολλαπλασίονα ἀποδώσουσι] Zonaras. Ἀντὶ τοῦ, ἀνθ' ὧν ἀπήλαυσαν ἐν τῇ φυλακῇ, μετανοοῦντες θλίψουσιν ἑαυτοὺς καὶ κακώσουσι πολλαπλασίως. Similiterque interpretatus est verba Tillemontius, ubi supra; ea vero malim exponere de officiis remunerantibus illa, quæ ad ipsorum consolationem a fratribus præstita essent. Cæterum ante me ediderat Beveregius ἅπερ, quod firmant *codices scripti*, pro οἷπερ.

Ibid. l. 10. Πνεῦμα Κυρίου] τοῦ ante Κυρίου vel, ut aliqui, Θεοῦ, habent *editi*, sed refragantur *codd. omnes Bodleiani*, pariter atque *sacra Biblia*, in quibus πνεῦμα Κυρίου extat. Quapropter illud τοῦ delevi. Mecum facere nunc video Syllogen utramque Græcam, et novissimam Conciliorum editionem, quæ Mansiana est.

CANON III.

P. 26. l. 1. προδεδομένοις ὑπὸ δειλίας] Minus recte ἀπὸ pro ὑπὸ *Conciliorum editio Harduina*, novissimaque Mansiana et aliæ. Correxerat Beveregius.

Ibid. l. 14. ἐν τῷ διαστήματι τοῦ τοσούτου χρόνου] Ἤγουν ἐπὶ τετραετίαν, recte ait Zonaras, consentientibus Balsamone, Aristino, Tillemontio, Johnsonoque in *Interpret. Anglica Canonum Ecclesiast.* Et, quamquam Fleurius in *Hist. Eccl.*

lib. ix. §. 21. de uno pœnitentiæ anno canonem interpretatus est, quatuor tamen anni hic designantur. Neque aliter sentire nunc video Saccarellum in *Historia* sua *Ecclesiastica* Romæ haud ita pridem edita, vol. iv. p. 287.

CANON IV.

P. 26. l. 17. *καὶ ἀμετανοήτοις*] Particulam *καὶ* addidi ex *codd.* 26. et 158. et 3385. ita vertente Herveto, tanquam si eandem invenisset. Addas Œcolampadium in horum canonum *Versione*, de qua supra dixi ad canon. primum. Ceterum monet Zonaras, dicta priora esse de lapsis, sed resipiscentibus, et hæc posteriora directa esse contra illos, qui pœnitentiam haud agant. Nunc *καὶ* particulam, quam hic addidi, in *Pedalio* reperio, sed *δὲ* pro *γὰρ* ibi positum.

P. 27. l. 5. *οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι*] Hoc futurum pro *δύναται* lectione vulgata reperi, non tantum in *Bibliis*, sed et in *tribus Canonum Petri MSStis*, Zonaræ *Scholio*, *Tilianique codicis interpretatione Herveti*. Formam interea *δυνηθήσεται* habebant *ceteri sex scripti*. Eandemque nunc inveni in Græcorum *Synopsi Canonum* Venetiis edita; sed *δυνατὸν* præstare *Pedalium*.

CANON V.

P. 28. l. 4. *καὶ μὴ γυμνῶς ἀπογραψαμένοις*] Ait Zonaras: *οὐ γυμνῶς δὲ τὰ πρὸς ἄρνησιν ἔγραψαν, ἀντὶ τοῦ οὐκ ἀπαρακαλύπτως, οὐ φανερῶς, ἀλλὰ διά τινος μεθόδου διέπαιξαν τοὺς βιάζοντας αὐτούς.* De diversis autem libellaticorum generibus videatur Moshemius in lib. *De Rebus Christianorum ante Constantin. M.* Sæc. III. §. xi. pag. 483. &c. Ait interea Prudentius Maranus in *Vita S. Cypriani* Cypriano Baluziano seu Benedictino præmissa p. lv. legendum videri *ἐπιγραψαμένοις* pro *ἀπογραψαμένοις*, sed sine causa, ni fallor.

Ibid. l. 9. *συνεχώρησάν τινες τῶν ὁμολογησάντων*] Quali quantaque licentia confessores in hujusmodi causis uti consueverint, interdum præter regulas ecclesiasticas, norunt omnes antiquitatis Christianæ studiosi. Nihilominus a Petro, ut vides, injuncta est pœnitentia semestris illis, qui deliquissent.

P. 28. l. 13. *ἔλαθεν αὐτοὺς ἀνοίᾳ τοῦτο πράξαντας*] Pro *edito τοῦ πράξαντος* substitui *τοῦτο πράξαντας*, ex *codicibus octo* desumptum; dum canones Petri omnes omisit ad usque Canon. X. *MS. codex* numero 86. designatus. Vertit Œcolampadius jam memoratus, *cum igitur hæc per ignorantiam fecerint*, tanquam si idem invenisset. Nunc quoque MSStorum lectionem *τοῦτο πράξαντας* confirmat *Pedalium*. Olim quidem opinabar reponendum esse *ἔλαθον αὐτοὺς* pro *ἔλαθεν αὐτοὺς*, sed hoc ferri potest. Positum est in Canone XI. *εἰ καὶ ἐλάνθανεν ἑαυτὸν νικώμενον*. pag. 38. lin. 5.

P. 29. l. 2. *ὅπερ*] Hoc pro *ὅσπερ*, et paulo infra *αὐτὸ* lin 5. pro *αὐτὸς*, e *codicibus septem scriptis* recepi. Cumque a *codice* 625. *Rawlinsoniano* in ead. biblioth. Bodleiana servato absint omnia a verbis, *ἐδόθη ἡμῖν*, lin. 1. usque ad Canonis finem; in nullo igitur codice scripto lectiones receptæ comparent. In novissima editione Conciliorum *ὥσπερ* positum esse nunc video.

Ibid. l. 11. *περὶ ἧς—ἐν τῷ στόματι ἑαυτῶν*] Hanc Petri pericopen ex *quinque* restitui *MSStis*, quæ propter *τὸ ὁμοιοτέλευτον* antehac in Græcis omissa erat. Sed donec Beveregius suppleverat octo verba, quæ proxime sequuntur, etiam magis manca fuerat oratio, ad quæ quidem verba ita postea Harduinus, "Hæc quæ omissa erant, supplemus "ex MS. Reg. 2038." Beveregius quidem ediderat, *ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς* pro illo, *ὅτι Κύριος Ἰησοῦς*. Atqui dant alterum *ὅτι Κύριος Ἰησοῦς*, una cum *Harduini MSto codd. mei omnes* præter *cod.* 205. in quo tamen extat, quemadmodum in *Alexandrino Novi Testamenti MSto*, *ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός*. Ceterum paulo ante Beveregius *MSStique codices Bodleiani μεμαθήκαμεν* pro *μεμάθηκεν* nobis præbuerant. Per hæc autem omnia mecum consentiunt veteres *Œcolampadii Hervetique Interpretationes*; immo *Pedalium* Græcorum, quod nunc demum vidi. Habet quoque *Sylloge Veneta μεμαθήκαμεν*.

CANON VI.

P. 30. l. 3. *καταπειληθέντες τε*] Nunc adjicere mihi licuit iterum hæc edenti particulam *τὲ* ex *Pedalio*.

P. 30. l. 4. ἐν ἐνιαυτῷ] Particulam ἐν ex *scriptis Bodl. omnibus* præter unum 205. restitui. Nunc illa comparet in *Pedalio.*

Ibid. l. 5 δείξωσι] Hoc pro *edito* δείξουσι e *scriptis sex* posui.

Ibid. l. 6. ὡς δοῦλοι Χριστοῦ ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ] Suppleverat verba, ὡς δοῦλοι et τοῦ Χριστοῦ, Beveregius, quæ tamen postea neglexit Harduinus, sed reclamantibus *MSStis nostris;* in *tribus* vero aut *quatuor* ex iisdem τοῦ Θεοῦ pro τοῦ Χριστοῦ legitur, sicut in *Œcolampadii Versione Latina,* sed habet Hervetus, ut servi *Christi facere* Christi *voluntatem.* Sic et novissima edit. Conciliorum. Nunc præstat τοῦ Θεοῦ posteriori loco *Pedalium.*

Ibid. l. 8. κομίσεται] Sic *quatuor MSSti* et *Testamenti Novi codex Alex.* pro *vulgata* Petri lectione κομίσηται. Habent κομιεῖται *cod. Rawlinson.* olim. 625. Zonaras Balsamoque. et Test. Nov. Nunc adde *Pedalium.* Habet κομίσηται *altera Synopsis.*

Ibid. l. 9. ἐλεύθερος] *Editi* addunt ἐστί. Nesciunt illud *codices Bodleiani* perinde ac *Bibliorum* textus; neque legisse idem videntur Zonaras Balsamoque, interpresve Tiliani codicis Hervetus, aut alter Latinus interpres Œcolampadius.

CANON VII.

Ibid. l. 16. καὶ ὑμῶν καὶ αὐτῶν] Sic *codd. quinque Bodl.* et *Œcolampadii Versio Latina vetus. Vulgo* ἡμῶν pro ὑμῶν, contra pugnantibus tum *codicibus omnibus Bodl.,* præter unum 205. tum *sacro textu.* Sed interea particulam καὶ ante αὐτῶν nescit *cod.* 158. quæ in illo 205. super scripta est, neque ab Herveto in *codice Tiliano* inventa esse videtur, nec legitur etiam in *Sacro textu.* Exhibet *codex* 625. καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν, neque aliter in *codice* legitur *Alex.* aliisque nonnullis *Novi Test.* manuscriptis.

P. 31. l. 1. ἔχομεν] In *editis* ἔχωμεν, sed alterum ἔχομεν *septem Bodleiani scripti;* dum *Rawlinsonianus* ille 625. a vocibus οὐκ ἔστιν ad Canonis usque finem verba omisit. Nunc firmatur ἔχομεν *Synopsi utraque* Græcorum.

CANON VIII.

P. 31. l. 11. ὁμολογοῦσιν] Καί, quod in *editis* huic verbo ὁμολογοῦσιν præfixum est, recte omittunt *sex Bodleiani scripti*, Hervetusque interpres. Interea, forsan explicationis gratia, habent *codd.* 26. et 625. *εἰθ' οὕτως τε ἑαυτοῖς προσεληλυθόσιν* pro τοῖς τε αὐτοῖς π. Neque enim aliter canonem exponunt commentatores vel vetusti vel recentiores. Habent ἑαυτοῖς quoque *tres* præterea *scripti*; nec diversa ratione vox adhibetur initio Canonis proxime sequentis. Extat in *Pedalio* καὶ ὁμολογοῦσιν ἑαυτοῖς. In *altera Synopsi* προδεδομένοις pro παραδεδομένοις.

Ibid. l. 16. τῇ παρακλήσει τοῦ λόγου] Zonaras: *τοὺς τοιούτους εὔλογον κρίνει ὁ ἅγιος—διὰ λόγου παρακαλεῖν, ἤτοι διεγείρειν αὐτοὺς εἰς τὴν μαρτυρίαν, ἵνα πρὸς τὸν ἀγῶνα εὐτονώτεροι γένωνται.* Apostolus habet τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως. Heb. xii. 22. Paulo post vitiosam mutaverat lectionem *κληρώσεως* in κλήσεως Beveregius, firmantibus omnibus, quibus usus sum, codicibus.

Ibid. l. 18. ἑπτάκις] Balsamo: *τὸ ἑπτάκις, ἀντὶ τοῦ πολλάκις.*

P. 32. l. 2. μετανοίαν ἐνεδείξαντο] Habet Zonaras in *Scholio*, *ἀνεδείξαντο ἂν τελειοτάτην μετανοίαν.* Balsamo vero *ἐνεδείξαντο ἂν τελειοτάτην μ.* In *cod.* 625. scribitur *ἐνεδείκνυντο.* Forsan excidit ἂν post μετανοίαν.

CANON IX.

Ibid. l. 5. Καὶ τοῖς δὲ ὡς ἂν ἐξ ὑπ' ὕπνου &c.] Optime more suo Zonaras: *Οἱ ἄρτι τοῦ ὕπνου ἐξανιστάμενοι, καὶ μᾶλλον εἰ ὁμόϋπνοι εἶεν, οὐ καθεστήκοτα τὸν λογισμὸν ἔχουσιν, ἀλλὰ τεταραγμένον καὶ ἀκατάστατον· τοιούτοις παρείκασεν ὁ ἱερομάρτυς οὗτος τοὺς παραπηδῶντας εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἤγουν τοὺς μὴ εὐτάκτως ἀλλὰ θρασέως καὶ ἀπερισκέπτως εἰσωθοῦντας ἑαυτοὺς εἰς τὸν ἀγῶνα, ὠδίνοντα, καὶ μέλλοντα ἑλκῦσαι, ἀντὶ τοῦ μήπω εἰς φανερὸν ἐκραγέντα, ἀλλὰ μελετώμενον, καὶ μέλλοντα, ἤτοι βραδύνοντα, ἑλκῦσαι τοὺς ἀγωνιζομένους, οἵτινες πειρασμὸν ἐπισπῶνται, ἤγουν εἰς ἑαυτοὺς ἕλκουσι πειρασμὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλοις πιστοῖς ἀνάπτουσιν ἄνθρακας ἁμαρτωλῶν, τὰς ἐκ τῶν τυράννων δηλονότι κολάσεις.* Ideo solent culpari

a sanctis doctoribus Christiani sese quasi ingerentes persecutioni, etiamsi, perinde atque illi in hoc Canone commemorati, victoriam postea reportassent; pravo enim ardore inducti omnes isti in arenam descendere videbantur; itaque ferme gregi τῶν βιαθανάτων a veteribus adnumerati.

P. 32. l. 9. ἄνθρακας ἁμαρτωλῶν] *Editi* ἄνθρακα habent pro ἄνθρακας, hoc autem, refragantibus licet *MSS. Bodl.* ex Zonaraque et Balsamone contextui reposui.

Ibid. l. 14. τὰς πολλάκις γινομένας ἀναχωρήσεις] De fūga temporibus vexationum licita erudite agit Joan. Forbesius in libello *De Cura et Residentia Pastorali* capp. 36—42. Immo Petrum ipsum, antequam pro Christo mortem obiret, ab urbe Alexandria, perinde ac prius fecerat magnus Dionysius, ob sævientem persecutionem fugisse, tradit Sozomenus, lib. i. *Hist.* cap. penult. cujus quidem narrationi fidem addunt episcopi Ægyptii in *Epistola* sua *ad Meletium*, quam a Scipione Maffeo primum editam mox allaturus sum. *Sed forsitan dices*, (sic Meletium, qui ordinationes Alexandriæ fecerat, sancti episcopi compellant) *egentibus gregibus ac desolatis*, pastore non subsistente, *ad hoc perveni*. Sic vetus Latina epistolæ diu perditæ *Interpretatio* a Maffeo, ut dixi, edita. Atque Origenis monitis similia sunt, quæ jubet hoc loco Petrus; Origenes enim diu ante Petrum Christi præcepto pariter nixus scripserat, κἂν φεύγῃ δέ τις χριστιανὸς, (inquit) οὐ διὰ δειλίαν φεύγει· ἀλλὰ τηρῶν ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου, καὶ ἑαυτὸν φυλάττων καθαρόν· ἑτέρων ὠφεληθησομένων τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ. lib. viii. *Contra Celsum* n. 44. p. 774. *ed. Delaruan.* Ferreolusque, qui extremo sæculo tertio, vel ineunte hoc quarto, martyr erat, memor eorum quæ jussa a Christo de fugienda persecutione fuerant, e custodia elapsus Vienna discessisse dicitur. *Acta Martyr. Ruinart.* p. 464. ed. Amst. Proxime post τοῦ οἰκείου οἰκοδεσπότου *Pedalium* An. legend. τοῦ οἰκείου δεσπότου?

P. 33. l. 2. ἀλλ' ἐξεδέξατο] *Vulgo* ἐδέξατο, sed ex *codd. quinque* locum restitui. Ita infra in lin. 4. pag. 34. ἀλλ' ἐκδέχεσθαι habes. Nunc inveni ἐξεδέξατο in *Pedalio*.

Ibid. l. 11. ἀλλ' οὐχὶ,] *Vulgo* ἀλλ' οὐχ hic et infra. Sed

ἀλλ' οὐχὶ ex *scriptis* nonnullis *Bodleianis* sumpsi. Jam firmat hanc lectionem *Pedalium*.

P. 33. l. 14. ἀπὸ τόπων εἰς τόπους] *Editi* ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Sed alteram præstant lectionem *quatuor codd. Bodl.* et *MS. Coislin.* quin et alius *codex Bodl.* 196. τόπους pro τόπον habet, illeque 205. ἀπὸ τόπων εἰς τόπων (sic). Addidissem, Petrum ipsum sic locutum esse in Fragmento, si Alexandrini præsulis ῥῆσιν esse ducerem particulam illam *Mystagogiæ* Petro adscriptæ; ὡς (leg. ὅσους) δὲ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος (Alex.) κατακρυπτόμενος ἀπὸ τόπων εἰς τόπους &c. *Concilior.* tom. v. ed. Labb. p. 652.

Ibid. l. 16. καὶ ὅταν] In *editis* καὶ ὅθεν, sed ὅταν, ut notavit cl. Gallandius, in Bernardi Nanii senatoris Veneti *codice*, atque in *textu S. Matthæi*, legitur. Idem dant *quinque codd. Bodleiani* et *MS. Coislin.* cum *Œcolampadii Herveti*que *Versionibus*. Habet καὶ ὅτε *utraque Sylloge* Græcorum.

Ibid. ἐν τῇ πόλει ταύτῃ] Sic pro *vulgato* ἐκ τῆς πόλεως ταύτης *sex Bodleiani* et *unus Coislin.* idem præ se ferente *Evangelii textu*.

P. 34. l. 1. ὅπως μὴ καὶ πλειόνων θανάτων &c.] Zonaras ad Canon. III. *Ancyrani Concilii:* Νόμος μαρτυρίου, φησὶν ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος, μήτε ἐθέλοντας εἰς τὸν ἀγῶνα χωρεῖν, φειδοῖ τῶν διωκόντων, καὶ τῶν ἀσθενεστέρων.

Ibid. l. 8. ἀχθεὶς ἐν τῷ συνεδρίῳ] Velim rescribere εἰς τὸ συνέδριον, quod habet Sacer textus, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον.

Ibid. l. 12. ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων Πέτρος] Ita postero tempore Didymus quoque Alexandrinus in Opere haud ita pridem e scriptis edito, *De Trinitate*, lib. ii. cap. 18. pag. 283. Πέτρος ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων. Vid. et lib. ii. cap. x. p. 331. Athanasio quoque Petrus ὁ κορυφαῖος est in Fragmento *Comment. in Psalm.* xv. comm. 3. Attamen, nisi si in eundem sensum accipiantur Clementis Alexandrini verba in libello, qui inscriptus est, *Quis dives salvetur*, Τοιγάρτοι τούτων ἀκούσας, ὁ μακάριος Πέτρος, ὁ ἐκλεκτὸς, ὁ ἐξαίρετος, ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν (conf. S. Mat. x. 2.), ὑπὲρ οὗ μόνου καὶ ἑαυτοῦ τὸν φόρον ὁ Σωτὴρ ἐκτελεῖ, &c. p. 57. ed. Potteri,

haud memini ego scriptoris cujusquam vetustioris Alexandrino Petro, apud quem S. Petrus disertim appellatus fuerit ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων, sive, *dux ac princeps apostolorum*, ut locutus est Auctor incertæ ætatis, sed forsitan Cypriano σύγχρονος, in libro *De Baptismo Hæreticorum* ad operum Cypriani calcem, p. 26. ed. Felli. Id vero præstitit hic et infra in Canone XIII. Alexandrinus episcopus, pro sententia veterum, qui apostolo Petro hanc prærogativam, seu dignitatis præcellentiam, ex ipsa Sacra Scriptura haud dubie demonstrandam, contulisse videntur; salva tamen apostolici collegii auctoritate, quæ ex *Actorum* cap. viii. comm. 14. stabilitur.

P. 34. l. 19. ἀπεκείρατο] Sic *Bodleiani sex manuscripti* et *Coislinianus* pro *edito* ἀπετμήθη, quod supra habes lin. 12.

Ibid. κατέλεξε] H. e. *recensuit, enumeravit.* Sic verissime *codices omnes Bodleiani* pro *edito* κατέληξε. Veterem interpretem Joan. Œcolampadium video vertisse, *Qui et laudum suarum catalogum iis finiit; quod in Damasco* &c. sed κατέληξε invenisse ille quidem videtur. Neque differt a ceteris *Pedalium*, sed κατέλεξε præstat altera Græcorum *Synopsis*, quæ Venetiis anno 1787 edita est.

P. 35. l. 4. διδάσκειν] Nanii cod. φυλάττειν. Paulo post ἐμμένειν τῇ πίστει omissa præpositione. Mox δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν, ut in textu Act. xiv. 20. GALLANDIUS. Habent φυλάττειν duo quoque *codd. Bodl.* 196. et 715. Dumque itidem omittebant ἐν ante πίστει alii *duo codd. Bodl.* 158. et 3385. et *Coislinianus* insuper *MS.* hos libros atque *Sacrum textum* secutus sum, sicut in addendo ἡμᾶς ante εἰσελθεῖν. Nunc mecum ἡμᾶς addente consentire Græcorum *Synopses* video; quæ vero ἐν non omittunt.

CANON X.

Ibid. l. 14. ἔτι ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἶναι] Confer cum his narrationem Epiphanii de Meletianis hær. lxviii. n. 2. et 3. HARDUIN. Acta illa apud Epiphanium, etsi falsæ sunt et fallaces merces, cum his Petri Alexandrini, uti monet Harduinus, conferri debent, sicut aliud præterea antiquitatis

ὑπόλειμμα, quod post Harduini mortem edidit, ut paulo supra dixi, Scipio Maffei; ad quam quidem episcoporum Ægyptiorum ad hunc Meletium epistolam nonnihil de clero pœnitente in S. PHILEÆ Fragmentis afferemus.

P. 36. l. 1. *ἐξαντλήσας*] Hoc pro *ἐξαντλήσας* in contextum admittere coegit me auctoritas saltem *septem scriptorum Bodl.* aliorumque *duorum codd. Coisliniani* et *Naniani*, quem posteriorem memoravit Gallandius.

Ibid. l. 10. *ἐπιδικαζόμενοι τῆς λειτουργίας*] *De ministerii exercitio jure agentes*, seu, *contendentes*. Hæ enim voces, contra quam vertunt interpretes, inter se conjungendæ sunt.

Ibid. l. 14. *ἐπὶ τῇ παραλόγῳ αὐτῶν πράξει*] Zonaras: *Παράλογον πρᾶξιν, οὐ τὸ αὐτομολῆσαι μόνον καλῶν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ καταλιπεῖν τὸ ποίμνιον τοῦ Κυρίου, καὶ μὴ παραμένειν αὐτῷ καὶ στηρίζειν τοὺς ἀδελφοὺς κλονουμένους ἐν τῷ καιρῷ τοῦ διωγμοῦ.* Ut vero in Canone superiore dandam laicis communionem esse Petrus sanxerat, ita hic laicam quidem communionem clericis concedit, etsi sua sponte sese persecutoribus obtulissent.

Ibid. l. 15. *περπερευσάμενοι*] Zonaras: *Περπερείαν δ' ἐνταῦθα τὴν οἴησιν, καὶ τὴν ἀλαζονείαν καλεῖ· ὅτι ἐξ ἀλαζονείας, ἐθάῤῥησαν ἑαυτοῖς, καὶ τὸν ἀγῶνα ὑπέλυσαν καὶ ἑαυτοὺς ἐμωμήσαντο, ἀντὶ τοῦ διὰ τὴν πτῶσιν μῶμον ἐπένεγκαν ἑαυτοῖς, οὐκέτι δύνανται λειτουργεῖν. διὸ φροντιζέτωσαν, λέγει, μᾶλλον ἐν ταπεινοφροσύνῃ, πῶς ἐκτελέσουσι τὴν ὁμολογίαν δηλαδὴ, παυσάμενοι τῆς κενοδοξίας τὸ γὰρ λειτουργίαν ζητεῖν, διὰ κενοδοξίαν, φησὶ, γίνεται.* De voce Paulina *περπερευόμενοι*, et conjunctis ejus, exposuerunt cum alii, tum cl. viri Bengelius ad Gregorii Neocæs. *Orat. ad Origenem* pag. 141. et J. F. Schleusner in *Lexico* præstantissimo suo *Novi Test.*

Ibid. l. 17. *πῶς ἐκτελέσουσι*] Recte interpretati esse videntur Zonaras et Balsamo, *πῶς ἐκτελέσουσι, τὴν ὁμολογίαν δηλαδὴ*, quo pertinent illa ad Canonis finem; neque enim recte posuit Beveregius, *quomodo in humilitate vitam peragant*, cum melius vertisset Hervetus, *quomodo in humilitate confessionem peragant.*

P. 37. l. 3. *γινομένῃ*] *Editi γινομένης.* Sed potior est lectio, quam præstant *Bodleiani novem omnes*, et *versio Her-*

veti, firmantibus ipsam Zonara et Balsamone in *Scholiis*. Ad hoc ἀμφότερα pro *edito* ἀμφότερον mihi dabant *quatuor ex iisdem codd.* et *Coislinianus*. Utramque emendationem nunc video firmare *Pedalium*, in quo tamen lectiones variæ γινομένης et ἐπιτάσεως pro ἐπιστάσεως afferuntur. Communicatio concessa esse videtur, ut duo extrema devitarentur, temeritas ac timiditas.

P. 37. l. 4. τῆς ἐντεῦθεν ἀναλύσεως] Zonaras et Balsamon videntur hunc locum perperam interpretari, et τὴν ἐντεῦθεν ἀνάλυσιν de morte accipere. HARDUIN. Si τῆς ἀναλύσεως interpretationem improbet Harduinus, ejus censuræ haud assentiendum puto. Ait Zonaras; Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς ἡ κοινωνία, ἤγουν τὸ συγκοινωνεῖν αὐτοῖς τοὺς πιστοὺς, ἤτοι συνεύχεσθαι, ἢ καὶ τῶν θείων μυστηρίων μετάληψις· καὶ ταῦτα μετ᾽ ἐπιστασίας, καὶ ἀκριβείας γενόμενα, καὶ ἵνα μὴ δόξωσι λυπεῖσθαι μετὰ βίας περιδρασσόμενοι τῆς ἐντεῦθεν ἀναλύσεως, καὶ ἵνα μὴ λυπούμενοι, φησὶν, ἀπέλθωσιν ἐντεῦθεν ἀναλύοντες· ἀπὸ τοῦ σώματος δηλονότι ἐξερχόμενοι μετὰ βίας τῆς ἐκ τῶν κολάσεων καὶ τῆς ἐν ταῖς εἱρκταῖς κακοπαθείας· (Contra hic apud S. Petrum istud μετὰ βίας pro βιαίως positum putarim, hoc sensu, ne videantur ex dolore propter rigorem ecclesiasticum concepto, quo pertinet illud S. Pauli in Ep. 2. *ad Cor.* cap. ii. vitæ exitum vi arripuisse) καὶ ἵνα μή τινες πρόφασιν σχῶσι τοῦ ἐκλυθῆναι, καὶ χαυνωθῆναι πρὸς τὸν ἀγῶνα τῆς ὁμολογίας, καὶ διὰ τοῦτο ἐκπεσεῖν, τὴν ἐπιτίμησιν. Balsamonem audi vicissim; Ἀρκεῖ αὐτοῖς ἡ μετὰ τῶν πιστῶν κοινωνία διὰ δύο γινομένη τινὰ, μετὰ ἐπιστασίας ἀκριβοῦς καὶ οἰκονομίας. εἰ γὰρ εἴπωμεν μὴ ἔχειν αὐτοὺς κοινωνικοὺς, τούτους τε λυπήσομεν, ὡς ἀποφαινόμενοι μετὰ βίας, ἤγουν ἐπιτετιμημένους, ἐντεῦθεν ἀναλῦσαι αὐτοὺς, ἤγουν ἀποθανεῖν, καὶ τοὺς ἄλλους δὲ ἐκπεσόντας ἴσως καὶ βουλομένους ὑποστρέψαι εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἐκλελυμένους πρὸς τοῦτο καὶ ἀμελεῖς ποιήσομεν, προσφασιζομένους τὸ μὴ μέλλειν αὐτοὺς εἶναι κοινωνικοὺς τοῖς πιστοῖς, κᾂν ὁμολογήσωσι τὴν πίστιν μετὰ τὴν ἔκπτωσιν—— σημείωσαι οὖν ὅτι οὐδὲ ἡ διὰ Χριστὸν ὁμολογία ἀποκαθιστᾷ τὸν ἅπαξ ἐκ τοῦ κλήρου ἀποξενωθέντα διὰ τὴν ἔκπτωσιν. Sic interpretes Græci. Certe haud aliter exponendum est, τῆς ἐν-

τεῦθεν ἀναλύσεως, quam de illa apostoli *ἀναλύσει* a Petro modo laudata.

P. 37. l. 9. *ἐμπαίζειν αὐτῷ*] Pro *accusativo* dandi casum fide nixus *sex codicum Bodl.* et evangelistæ *textus* reposui.

CANON XI.

Ibid. l. 13. *Οἱ γὰρ πρῶτοι παραπηδήσαντες*] Scilicet ii de quibus dictum est Can. IX. hoc est laici. Harduin. Interpretatus vero est Tillemontius, *Mémoires Ecclesiast.* tom. v. pag. 192. ed. Bruxel. de illis qui ineunte atque incipiente quasi ardore vexationis, spectaculo martyrum inflammati, pugnæ sese commiserant, neque idcirco a Petro culpati. Sed minus firmum hoc mihi quidem videtur; atque, laicos tantum his verbis designari, non inter hæc excusari item clericos, eo magis cum Harduino credendum, quod consuetudo ecclesiastica laicos a clero in his causis distingueret, quidquid de ipso hoc S. Petro clericos lapsos in pristinum ordinem recipiente scriptum extet apud Epiphanium, *Hæres. Meletianorum*, n. 2. et 3. Pro lapsis Deum orare, etiam ante reconciliationem cum ecclesia factam, hoc Canone permissum ac pene jussum est, quod quidem Balsamonis docet interpretatio;—*αὐτοῖς τε δοθῆναι ἄφεσιν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξαιτήσομεν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐκπεπτωκόσι, καὶ μετὰ ταῦτα, τὴν πλάνην ἀνακαλεσαμένοις καὶ ὁμολογήσασι τὴν εὐσεβείαν, συγκοινωνήσομεν.*

Ibid. *ἐν τῷ βράσματι*] Balsamo: *ἤγουν ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ διωγμοῦ ἱστάμενοι.*

Ibid. l. 18. *ἐμβλέποντες*] Sic *quinque codd. Bodl.* pro *edito βλέποντες.*

Ibid. *ὑποσυρομένους*] *Ἀντὶ τοῦ κλεπτομένους, ἀπατωμένους, καὶ ἀρνουμένους τὴν εὐσέβειαν.* Hoc Zonaras.

P. 38. l. 1. *ὑπερθερμαινόμενοι*] Ex uno *codice* 625. *Rawlinsoniano* in Biblioth. Bodleiana servato hoc restituere verbum pro *edito ὑποθερμαινόμενοι* ausus sum. Πυρούμενοι τὴν καρδίαν interpretantur Zonaras et Balsamo, et *incitati* Latine vertit Gentianus Hervetus. Vox *ὑπερθερμαινόμενοι* alteri *ὑπεραιρόμενον*, quæ proxime sequitur, quasi *ἀντίστροφος* esse videtur.

P. 38. l. 5. ἡττᾷν] Verbum perperam reddit Hervetus supra. ἔσπευδον, inquit optimus interpres Zonaras, καταπολεμῆσαι τὸν αὐτοὺς ὑποσύροντα πονηρὸν, ἵνα μὴ καυχᾶται, ὡς ἡττῶν τοὺς εὐσεβεῖς. *Pedalium* νικᾷν, quod interpretamentum est, pro ἡττᾷν præstat.

Ibid. l. 6. τῶν ξυστήρων] Ξυστὴρ, *Rasorium*. Vet. Gloss.

Ibid. l. 8. καταφλέξεις] Sic *omnes Bodleiani* pro *edito* καταφλόξεις. Mox, ubi plures numero codices δίψους habent pro *edito* δίψης, utrum scribas, nil refert. Præstat φλέξεις *utraque* Græcorum *Synopsis*.

Ibid. l. 11. ὑπεξουσιοῦσιν] Conjeceram reponendum ἐπαξιοῦσιν. Nunc extat in *Pedalio*, sed mendose, ὑπαξιοῦσιν.

P. 39. l. 4. καὶ ἀναστάσει νεκρῶν] Conferendus hic unicus locus, si modo ad tempora sua Petrus spectaret, cum celebribus illis Irenæi lib. ii. *adv. Hæres.* c. 31 et 32. vel 56. et 57. atque Theophili Antioch. *ad Autolycum*, lib. i. c. 19. Addas utiliter de hac re gravissima Origenem in *Comment. in Proverb.* pag. 5. ed. Benedictin.

Ibid. l. 5. ἐν ὀνόματι Χριστοῦ] Cum ut plurimum abesse articulus τοῦ ab hac formula videretur, cum *sex codicibus scriptis* ipsum omisi.

Ibid. l. 9. μεμαρτυρημένων] Vel istam scripturam, vel μεμαρτυρουμένων, exhibent plurimi *codd. Bodleiani* pro *edito* μαρτυρουμένων, excepto tamen *MSto* illo 205. Habet vero *cod. Rawlinson.* μαρτυρημένων, itidem *cod.* 26. nam με diverso atramento adlinitum est.

Ibid. εὐπολιτεύτων] Sic pro *edito* ἀπολιτεύτων, *codd. quinque ex octo Bodleianis*, in *cod.* enim 158. vox deficit. Sed vero ἀπολιτεύτων in hunc modum explicare Balsamo aggressus est; μεμνημένοι τῶν πρὸ τῆς ἐκπτώσεως ἀγώνων αὐτῶν, ὧν ὑπήνεγκαν διὰ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα ἀγαθοῦ μεταμέλου τούτων, καὶ ὅτι μεμαρτύρηται ἀπολιτεύτους λογίζεσθαι ἑαυτοὺς διὰ ἁμάρτημα· at frustra. Ad *Pedalium*, in quo extant μαρτυρουμένων ἀπολιτεύτων γενομένων, adnotatum est, Ἐν ἄλλοις οὐχ εὑρίσκεται τὸ, ἀπολιτεύτων γενομένων, ἀλλὰ μόνον τοῦτο, ἔτι τε καὶ μεμαρτυρημένων ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν. Fortasse enim ex margine advectum olim est hoc interpretamentum, εὐπολιτεύτων γ.

P. 39. l. 12. *μετὰ τῶν ἄλλων καθηκόντων*] **Balsamo ait;** *Ἤγουν μετὰ τῶν ὀφειλουσῶν γίνεσθαι εὐποιϊῶν περὶ τούτους, νηστείας δηλονότι, ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας.* **Zonaras hæc eadem ait facienda esse ab ipsis lapsis, non ab aliis causa videlicet lapsorum. Sed fortasse cetera beneficia conjuncta cum ipsorum reconciliatione, quæ per Christum effecta est, hic significantur.**

CANON XII.

P. 40. l. 1. *ἀπὸ πάσης κακίας*] Sic pro edito *ὑπὸ π. κ.* *MStus Nanii* a Gallandio commemoratus, *Bodleiani omnes*, Zonarasque et Balsamo in *Scholiis*. Ait Zonaras; Τὸ δὲ *ἀνενοχλήτους γένεσθαι ἀπὸ πάσης κακίας, ἢ τὸ μὴ ὀχληθῆναι εἰς ἄρνησιν τῆς εὐσεβείας ἐστίν· ἥπερ πᾶσαν κακίαν νικᾷ. ἢ κακίας τὰς κακώσεις ὠνόμασε τὰς ἐκ τῶν κολάσεων.* Nunc invenio *ἀπὸ* in *Pedalio* extans.

Ibid. l. 9. *παρ' ἐκείνοις τῷ Θεῷ*] MS. Nanii *παρ' ἐκείνων τῷ Θεῷ.* Mox *τὰ γὰρ ἀργύρια.* Desunt autem ibid. sequentia *καὶ καταπατήσαντες.* Et paullo post *μετὰ πλησμονῆς*, omisso *καί*. GALLANDIUS. Quod ad illud *τῷ* ante *Θεῷ* attinet, ipsum ex omnibus *codicibus meis* restitui. Pro *παρ' ἐκείνοις* habent alii *παρ' ἐκείνους.* Ego putabam *παρ' ἐκεῖνο*, quod reperisse videtur Hervetus, reponi hic debere. Extat *παρ' ἐκεῖνον* in *codice Rawlinsoni Bodleiano.* Nullus autem *καὶ καταπατήσαντες* agnoscit *codex Bodleianus*, quod tamen invenerit in *Tiliano codice* Hervetus. Neque hunc nec reliquos habet canones *codex* 86.

Ibid. l. 15. *μετὰ πλησμονῆς ἀπελυθέντας*] *Vulgo μετὰ καὶ πλησμονῆς.* Sed ex auctoritate *scriptorum Bodl.* atque *Naniani codicis* particulam *καὶ* omisi. In *Pedalio* quidem illam extare nunc video. Verum ibi adnotatum est, *ἐν ἄλλοις οὐ κεῖται.* Nunc vero mihi videtur *τὸ μετὰ πλησμόνης* exponi debere *cum abundantia*, seu, *divitiis*. Vertit codicis Tiliani interpres *cum multis pecuniis*, voces tamen nesciente cod. Bodleiano 158. atque Œcolampadio altero ante Græca edita interprete. Exposuit quidem *τὸ ἱκανὸν* Petrus Alex. in Actis Apostolorum, tanquam si ob Jasonem suosque liberandos *multam pecuniam* accepisse dicerentur, qui eos

ad magistratum traxissent. Sed quanquam in evangelio S. Matthæus habet συμβούλιον λαβόντες ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, xxviii. 12. rectius tamen fortasse apud S. Lucam interpretandum τὸ ἱκανὸν est, uti fieri solet, per formulam forensem, *satis accipere*, vel, *satis dandum sibi curare*, h. e. *prædes sistendos*, aut, *pecuniam deponendam, jubendo. Vulgata* habet, *et accepta satisfactione a Jasone*. Certe Tertullianus haud censebat, Jasonem suosque pecuniæ debuisse liberationem suam, interrogans, *quo exemplo* usi fuerint adversarii *in redemptionem traditionis? apostoli persecutionibus agitati quando se pecunia liberaverunt?——quando Onesiphorus aut Aquila aut Stephanus hoc modo eis in persecutione succurrerunt? De Fuga in Persecut.* cap. 12.

CANON XIII.

P. 41. l. 7. πάλιν συνήρπασαν] Πάλιν ex *quinque scriptis Bodleianis*, et *vetere interprete* Œcolampadio, addidi, quod scribæ prætermiserant, obliti injuriæ in Pauli discipulos, quæ in Canone XII. commemorata erat.

Ibid. l. 9. βουλομένου] Supplendum puto καὶ Παύλου ante βουλομένου. Habet *cod.* 26. οὐ βουλομένου, et *cod.* 158. καὶ βουλομένου, Œcolampadiusque, *et volentem*. Et præstare nunc video καὶ βουλόμενον *Pedalium*. Verso ordine leguntur verba in *cod.* illo 625. nam pro præsenti lectione συνεκδήμους Παύλου βουλομένου, in eo scriptum est συνεκδήμους οὐ βουλομένου Παύλου.

Ibid. l. 16. προσέχουσι τῷ λέγοντι] Nanii Cod. MS. προσέχουσι, τῷ λέγοντι πεισθήτωσαν. Recte. Sic enim legendum suadet mox subsequens ὑπομνησθήτωσαν. Huic geminus locus extat infra sub finem Canonis XIV. GALLANDIUS. Contra mihi videtur adscititium esse πεισθήτωσαν aliis præterea MSStis ignotum, neque sejungendam puto esse hanc sententiam a sequentibus, ὑπομνησθήτωσαν καὶ &c.

Ibid. l. 18. καὶ περὶ τοῦ] Deest præpositio in eodem MS. GALLANDI. A *quatuor* itidem *codicibus Bodl.* abest. Mox, cum deessent in *editionibus* verba τοῦ φονώδους Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ, hæc consentientibus præter

unum 205. *omnibus MStis Bodleianis, MStoque Nanii,* et *vetere* Œcolampadii *interpretatione,* contextui adjeci. Mox φησὶ post γενομένης, non ut in *editis* post ἀγγέλου vel post κυρίου, collocavi, *omnibus Bodleianis* obtemperans *MSStis,* Œcolampadio, Hervetoque *Tiliani codicis* interpreti. Video abesse, nec male, a *Pedalio* præpositionem περὶ, sita autem in eo esse verba quæ adjeci, ante participium ῥυσθέντος interjecta: necnon ibi legi γενομένης ἡμέρας φησὶ τάραχος ἦν.

P. 41. l. 18. τοῦ προκρίτου τῶν ἀποστόλων Πέτρου] Vid. notam supra ad Canon. IX.

P. 42. l. 8. ἀπαχθῆναι] Nan. MS. ἀποκτεῖναι. Textus Act. xii. 10. ἀπαχθῆναι. GALLAND. *Vulgo* ἀπαγχθῆναι. Sed ἀπαχθῆναι ex Petri Canonum *sex manuscriptis* restitui. Habet autem ἐπαχθῆναι *cod.* 158. et ἀχθῆναι *cod.* 625. Solus habet *cod.* ille 205. *vulgatum* ἀπαγχθῆναι. In *Pedalio* quidem extare nunc video ἀπαγχθῆναι; sed ibi adpositum est, εἰ ἄλλοις ἀπαχθῆναι. Mox lectionem nostram γενόμενον pro *vulgata* γινόμενον *sex Bodleiani.*

Ibid. l. 15. ἐξέφυγεν] MS. Nan. ἐξέφυγε. μεθ' ὧν καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ γεννηθὲν παίδιον κ. τ. λ. sub finem Canonis. Reliqua intermedia desunt in codice. Neque sane Balsamon et Zonaras ea legisse videntur. GALLAND. De Balsamonis Zonaræve lectione ex ipsorum Commentariis non constat; neque raræ sunt in canonum codicibus scriptis id genus sacri textus omissiones. In *MSStis* vero *Bodleianis* atque *veteribus Latinis interpretibus* Œcolampadio et Herveto totus locus comparet.

P. 43. l. 5. προσκυνοῦσι τῷ παιδίῳ] *Vulgo* π. τὸ παιδίον. Sed aliter evangelii textus et *quatuor* Petri *MSSti Bodl.*

Ibid. l. 7. καιριώτατα καὶ πρεπωδέστατα δῶρα] Hanc pro *vulgata* lectione καιριώτερα καὶ πρεπωδέστερα δ. e *sex scriptis Bodleianis* restitui. Porro alius codex, nempe *Rawl.* ille numero 625. designatus, καιριώτατα habet; vertitque *Tiliani codicis* interpres Hervetus, *maxime opportuna et magnifica dona*, et Œcolampadius, *convenientissima et decentissima donaria.* Mox pro illo τὸν Ἀσσύριον βασιλέα, ita scribente Petro, ac si typice significetur apud Esaiam Herodes, ex-

hibet *cod.* 158. Ἡρώδην τὸν βασιλέα. Nunc in *Pedalio* superlativa ista invenio.

P. 43. l. 10. ἠξίωσαν] Sic *quinque Bodl.* pro *edito* ἠξιώθησαν. Habere et *Pedalium* ἠξίωσαν nunc vidi.

Ibid. l. 13. ἔνθεν] Sic *sex Bodleiani* pro *edito* ὅθεν.

Ibid. l. 19. τὸν πατέρα αὐτοῦ Ζαχαρίαν ἐφόνευσε] Cædem Zachariæ Joannis Baptistæ patris, cujus quidem rei historia, nisi pura puta fabula est, fabulis atque erroribus ab antiquo adjectis certe fœdata, ante Alexandrinum hunc præsulem memoravit Origenes cum aliis locis, tum *Comment. in Matt.* tom. x. cap. 18. et tom. xvi. cap. 54. Eandemque historiolam, a S. Hieronymo *Comm. in Mat.* cap. 23. improbatam, vel oppugnant, vel tuentur, inter alios Casaubonus *Exerc. adv. Baronium*, ii. 17. Montacutius *Apparat. ad Orig. Ecclesiasticas*, x. 9. pag. 352. Tillemontiusque tom. i. *Mem. Eccl.* vit. S. Joan. Baptist. not. v.

P. 44. l. 3. ἐφ' ὧν] Hoc pro *vulgato* ἀφ' ὧν in *omnibus scriptis Bodl.* extat. Ait Gallandius, *MS. Nanii* habere ἐφ' ᾧ, et ἔσχον pro ἔχουσιν, quod quidem ἔσχον præ se ferunt *codd. Bodl.* 158. et 625. *Rawl.* sed ἔχοσαν *codd.* 715. et 3385. Exhibet itidem *in quo* Œcolampadius. Nunc firmatur ἐφ' ὧν *Pedalio*. Similiter adhibetur ἀνθ' ὧν in *Act. Apost.* xii. 23.

CANON XIV.

Ibid. l. 6. χάμον] Χάβος et χάμος *capistrum, frenum*. Vid. Meursii *Glossar. Græc. Barb.* v. Χάβος. Scribitur χανὸν in *utraque* horum *Canonum edit. Parisiensi*, Beveregii *Synodico* et Græcorum *utraque Synopsi*.

Ibid. l. 7. ὡς καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν καῆναι προσαγομένας ἀκοντὶ] MS. Nan. ὡς καὶ—προσαγόμενοι ἄκοντες. GALLAND. *Vulgo* abest ὡς, quod ex *Cod. Bodl.* 3385 restitueram. Itidem in *cod.* 158. positum est, quemadmodum et in *Naniano* teste Gallandio legitur, προσαγόμενοι ἄκοντες, et in *quinque* aliis meis *MSStis* προσαγομένων, vertitque Œcolampadius, *et vinctis manibus adducantur involuntarii*. Sed προσαγομένας invenisse videtur *Tiliano* in *codice* Hervetus. Ante προσαγομένας addit *Pedalium* participium καρτερήσαντες

fortasse ex antecedente voce καρτερῶς inter scribendum ortum. In eo ὡς non extat.

P. 44. l. 10. ἐν τῇ Λιβύῃ] *MS. Nanii* ἐν τῇ Λιβύῃ habere Gallandius notavit; *vulgo* enim abest articulus, quem *scripti* dant *Bodleiani omnes* præter *Rawlinson.* 625.

Ibid. l. 11. συμμαρτυρούντων αὐτοῖς] Αὐτοῖς addidi, quod *vulgo* abest, *sex* usus *MStis.* Habet Œcolampadius quoque, *maxime cum et reliqui fratres* de illis *testentur.* Additum αὐτῶν in *cod.* 196. Nunc invenio in *Pedalio* αὐτοῖς.

Ibid. l. 13. δύνανται εἶναι ἐν τῇ λειτουργίᾳ] Hoc non est, quemadmodum locum vult quidam interpretari, *liturgiæ, sive, dyptichis ecclesiasticis, insertum esse.* Contra recte exponit Balsamo, κληρικοὺς μὲν ὄντας, εἶναι καὶ πάλιν ἐν τῷ οἰκείῳ βαθμῷ ὁ κανὼν διορίζεται. Itidem agens de clericis laicisque, post nonnulla ab illis similiter acta, Canon *Ancyrani Concilii* tertius laicos quoque permittit, qui hujusmodi necessitati subjecti essent, προάγεσθαι εἰς τάξιν, et προχειρίζεσθαι. Denique cum dicit de clericis ipse Petrus in Canone suo X. eos qui, ut fidem suam Christianam confiterentur, officium sacrum sponte reliquissent, et postea lapsi essent, ὅτι οὐκ ἔστιν εὔλογον ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἶναι, perinde est ac si Latine dixisset, *ministerio sacro minime possunt fungi,* οὐ δύνανται λειτουργεῖν.

Ibid. l. 16. εἰς μάτην] Gloss. Vet. Εἰς μάτην. *Gratis. In vacuum.*

Ibid. l. 18. παρὰ συλλειτουργῶν πάλιν ἤκουσα] MS. Nan. παρὰ συλλειτουργῶν πάλιν ἤκουσα, ταχθήσεται ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς. Galland. In *editis* est πάλιν ταχθήσονται, neque enim in iis legitur πάλιν ante ἤκουσα, quod tamen in *omnibus scriptis meis Bodleianis* inveni. Porro ταχθήσεται in eisdem *scriptis* extat, adduntque similiter *codices* particulam δὲ, quam locum refingens restitui. Nunc quoque ex Herveti *Interpretatione* mihi constat, extitisse in *codice Tiliano* πάλιν cum ἤκουσα conjunctum, non cum ταχθήσεται; atque ibi ταχθήσεται, non ταχθήσονται, repertum esse. Similia præbet Œcolampadii quoque *Interpretatio.* Tandem invenio extantia in *Pedalio* πάλιν ἤκουσα, et ταχθήσεται.

P. 45. l. 4. πραϋπαθείαν] Quo melius lectio vera textus

sacri eruatur, notandum esse duxi, hanc lectionem πραϋπαθείαν, quam nonnullæ Canonum Petri editiones in πραότητα mutaverunt, in omnibus eorundem *libris scriptis*, quos ego in Bodleiana bibliotheca inveni, extare. Porro eandem esse lectionem *codicis Bibliorum Alexandrini*, atque *aliorum MSS.* testatus est Griesbachius ad locum.

P. 45. l. 7. μαρτύρων.] Operæ pretium esse putavi, cum brevior solito sit Zonaræ ad hunc quidem Canonem commentarius, totum eum hic subjungere. *Οἱ τοὺς ἁγίους κολάζοντες μάρτυρας μετὰ βασάνους πολλὰς ἐπί τινων βίᾳ τοῖς στόμασιν αὐτῶν ἐνέχεον οἶνον ἐκ τῶν σπονδῶν, ἢ καὶ ἐκ τῶν εἰδωλοθύτων κρεῶν ἐνέβαλον εἰς τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἐπιτιθέντες λιβανωτὸν, εἷλκον αὐτοὺς ἐπὶ τὸν βωμὸν καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν κρατοῦντες βίᾳ, τὸν λιβανωτὸν ἐπέχεον τῷ βωμῷ, ἢ καὶ ἄνθρακας μετὰ λιβανωτοῦ ταῖς παλάμαις αὐτῶν ἐπετίθουν, ἵνα μὴ φέροντες τὴν ὀδυνὴν τὴν ἐκ τῆς καύσεως, ἐπιχέωσι τὸν λιβανωτὸν σὺν τοῖς ἄνθραξι τῷ βωμῷ· κατείχοντο γὰρ παρ' αὐτῶν. τοὺς τοιούτους φησὶ, δύνασθαι εἶναι ἐν τῇ λειτουργίᾳ, ἢ μᾶλλον καὶ ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς τετάχθαι. οὐ γὰρ οἰκείᾳ προαιρέσει ἢ τῶν σπονδῶν ἐγεύσαντο, ἢ τὸν λιβανωτὸν ἐπέβαλλον τῷ βωμῷ· ἀλλ' ἢ βίᾳ, τοῦ λογισμοῦ αὐτῶν τῇ πράξει μὴ συγκατατιθεμένου· ὥσπερ καὶ οἱ τῇ τῶν βασάνων ἀνάγκῃ παραλυθέντες τὸν τόνον τοῦ σώματος, ὡς μήτε κινηθῆναι δύνασθαι μήτε φθέγξασθαι, καὶ ἀντιστῆναι τοῖς βίᾳ εἰς τὰ στόματα αὐτῶν ἐκχέασι τὸν οἶνον τῶν σπονδῶν, κᾀκεῖνοι τοῖς ὁμολογηταῖς συνταχθήσονται. ἑξῆς δὲ περὶ τῶν διαννύντων τὸ τῆς συνειδήσεως μαρτύριον λέγει, κᾀκείνους τοῖς ὁμολογηταῖς συναριθμῶν.*

CANON XV.

Ibid. l. 10. Τοῦ *αὐτοῦ, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸ πάσχα*] In MS. Reg. 2038. præfigitur hic titulus huic Canoni. Τοῦ *αὐτοῦ ἐκ τοῦ κ. τ. λ.* HARDUIN. Ipsa hæc verba præstant *codd. Bodl.* 715. et 3385. et similia his *ceteri manuscripti*, tum vero horum Canonum Zonaræque editio Parisina anni 1621. Haud adjectus autem hic canon est in Joan. Œcolampadii *Latina Interpretatione* eorundem canonum, quæ ante Græce editos in *Micropresbytico* Basileæ anno 1558.

comparuerat. Nunc extare canonem cum titulo in *Pedalio* Græcorum video; innotuitque mihi ex brevi Chronici Paschalis seu Alexandrini fragmento, quod quidem nuper Romæ edidit cel. Angelus Maius in primo Volumine part. II. p. 222, *Collectionis* suæ *Vet. Scriptorum*, Tricentio cuidam Librum suum De Pascha misisse Petrum Alex. Verba sunt, Πέτρος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος ἐν τῷ περὶ τοῦ Πάσχα λόγου, ὃν Τρικεντίῳ τινὶ γράφει.

P. 45. l. 13. προστέτακται] Ex *MS. Reg.* 2038. et aliis, ita ut in textu, locum legendum ac supplendum esse, monuit cl. Harduinus ad oram editionis suæ *Conciliorum*, pro *vulgatis*,—προσετέτακτο. τὴν μὲν γὰρ τετράδα κ. τ. λ. τὴν δὲ παρασκευὴν, ὅτι αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε. κυριακὴν δὲ χαρμοσύνης, vel, quod in verbis ultimis etiam imperfectius est, τὴν δὲ παρασκεύην χαρμοσύνης. Cotelerius quoque ad *Constit. Apost.* ii. 59. id referente Gallandio, hunc Canonem ex *Regiis MSS.* ante Harduinum sic restituerat. Immo vero verba eadem extitisse in *codice Tilii*, Hervetiana ejusdem interpretatio, quæ anno prodiit 1561. ostendit. Itaque sic se re habente, cum præterea *omnes Bodleiani manuscripti*, *codicis*que cujusdam *Coisliniani* quod penes me est apographum, fere eadem præstent, in textum verba demum recepi. Denique illud προστέτακται agnoscunt *sex alii MSSti* præter *codicem Reg.* Zonaramque scholiastam. Nunc constat nobiscum convenire in omnibus *Pedalium*, nisi quod in eo extat, τὴν δὲ κυριακὴν pro τὴν γὰρ κ. ubi interea adnotatum est, ἐν ἄλλοις, τὴν γὰρ κ. Tum quæ posita ibidem est a Græcis Canonis expositio post voces κατὰ παράδοσιν habet, ἀποστολικὴν δηλαδή.

Ibid. τὴν μὲν τετράδα—τὴν δὲ παρασκευὴν] Verba valde affinia habet Auctor *Constit. Apost.* lib. v. cap. 15. Τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν (Christus) ἡμῖν νηστεύειν, τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος. vid. *Marc.* xiv. 1. Easdem fere causas observationis et cultus tetradis, parasceues, dieique itidem Dominicæ, memoraverunt Victorinus Martyr De Fabrica Mundi supra, vol. III. p. 456. Epiphanius *Expos. Cathol. Fidei* §. xxii. pag. 1104. ed. Petavii,

alibique Auctor modo memoratus *Constitutionum Apost.* lib. v. cap. 14. et lib. vii. cap. 23; ne alios dicam posteriorum temporum tractatores. Omnia vero de cultu atque antiquitate harum feriarum, Tertulliano et Clementi Alexandrino bene notarum, et in πᾶσι κλίμασι τῆς οἰκουμένης, teste Epiphanio in *Hæres.* lxxv. n. 6. p. 910. celebratarum, mihi præoccupavit Josephus Bingham. *Antiq. Eccles. Christ.* lib. xxi. cap. 3.

P. 45. l. 18. ἐν ᾗ οὐδὲ γόνατα κλίνειν παρειλήφαμεν] Antiquissimi hujus ritus, sed in ecclesiis Latinorum nunc universim abrogati, "meminit" (verba Dallæi sunt *De Vero Usu Patrum* lib. ii. cap. ult.) "vetustissimus Quæstionum "et Responsionum apud Justinum Scriptor, (Q. et R. "Quæst. 115.) et rationem reddit probatque ex quodam "Irenæi loco, et a temporibus apostolicis initium ejus re-"petit. Tertullianus quoque meminit (De Corona milit. "cap. 3.) et Epiphanius (in Panario in conclus. Operis, "p. 1105. A.) et Hieronymus (Dial. contr. Lucif. p. 187.) "et morem inter Ecclesiæ instituta recenset. Ipsa quin-"etiam, quod longe majus est, sanctissima Synodus uni-"versalis Nicæna diserto canone (Can. 20.) ritum illum "confirmavit." Hæc Dallæus pag. 337. Interp. Latinæ, qui canonem quoque nonagesimum Concilii Quinisexti in hac parte adduxit. Adjicere nunc nobis licet Tertulliani Lib. *De Oratione* ex cod. MSto a Muratorio auctum, cap. 23. Conferas et Binghamum *Antiq. Eccl. Christ.* lib. xiii. c. 8. Veruntamen, ex eo quod omissus sit canon Nicænus huc pertinens in codice suo MSto Canonum Latinorum, neque in *Arabica Paraphrasi* eorundem Canonum compareat, cl. Quesnelius colligit, morem istum apud Romanam saltem ecclesiam nunquam omnino receptum fuisse. Vide *Dissert.* xii. post *Leonis M. Opera* a Quesnelio collocatam, cap. v. Verum habet hunc canonem Nicænum Paraphrasis Arabica a Beveregio edita. Adi et Constantii Præfat. in *Epp. Rom. Pontif.* §§. LXXXII. et LXXXIII. Et certe Latinus scriptor Rabanus Maurus archiepiscopus Moguntinus, qui sæculo nono floruit, in *Institutione* sua *Clericorum* nobis præcipit, cum die Dominico, tum Pentecostes diebus,

nec jejunia agenda, nec genua esse flectenda, majorum traditione et universæ ecclesiæ more usuque appellatis. Vid. capp. LXX et LXXI.

P. 45. l. 18. παρειλήφαμεν] Ait Zonaras: Σημειωτέον οὖν τὸ παρειλήφαμεν, καὶ τὸ κατὰ παράδοσιν ἡμῖν προστέτακται. κἀντεῦθεν γὰρ φαίνεται, ὅτι τὸ ἐπὶ μακρὸν κρατῆσαν ἔθος, ἀντὶ νόμου λελόγισται. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος καὶ τὰς αἰτίας προστίθησιν δι' ἃς ἀπηγόρευται κλίνειν ἐν Κυριακῇ γόνυ, καὶ ἀπὸ τοῦ πάσχα μέχρι τῆς πεντηκοστῆς. ἀνάγνωθι καὶ τὸν ξϛ'. ἀποστολικὸν κανόνα, καὶ ξθ'. Locus S. Basilii M. est in libro *De Spiritu S.* capite 27. qui sic incipit; Ὀρθοὶ μὲν πληροῦμεν τὰς εὐχὰς ἐν τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου· τὸν δὲ λόγον οὐ πάντες οἴδαμεν. οὐ γὰρ μόνον ὡς συναναστάντες Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητεῖν ὀφείλοντες, ἐν τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ, τῆς δεδομένης ἡμῖν χαρίτος διὰ τῆς κατὰ τὴν προσευχὴν στάσεως ἑαυτοὺς ὑπομνήσκομεν· ἀλλ' ὅτι δοκεῖ πως τοῦ προσδοκωμένου αἰῶνος εἶναι εἰκών· διὸ καὶ ἀρχὴ οὖσα ἡμερῶν &c. tom. iii. p. 56. ed. Benedictin. Agunt *Canones*, qui *Apostolorum* appellantur, in Zonaræ Commentario hic memorati, de Dominica feriisque quarta et sexta.

DE DIVINITATE, &c.

P. 46. l. 2. Πέτρου τοῦ ἁγιωτάτου &c.] Tres, quæ sequuntur, ῥήσεις in *Concilio* extant *Ephesino* Act. I. pag. 508. tom. iii. *Concil.* ed. Labbæi, et Latine in *Concil. Chalced.* Act. I. p. 286. tom. iv. *Concil.* perinde atque apud veterem interpretationem Marci Mercatoris *Excerptorum Ephesini Concilii* in edit. Baluzii p. 175. Prolatas illas ῥήσεις atque adductas fuisse Ephesi, una cum aliis quibusdam patrum undecim locis, a S. Cyrillo Alexandrino, testatus est sexto existente sæculo Hypatius Ephesinus episcopus in *Collatione cum Acephalis.* Vid. tom. iv. *Concil.* p. 1766. Atque ante illud tempus pro veris agnitæ fuerant, ut ipsa *Concilii Ephesini Acta* taceam, a Vincentio Lirinensi in egregio suo *Commonitorio*, capite 42. Interea, ut obiter id notem, cum Julius Romanus episcopus unus ex iis patribus extitit, quos adduxerat Cyrillus, a Leontio Byzantino postea com-

pertum est, epistolam ad Prosdocium non Julii esse, sed potius Timothei Apollinaris discipuli, ὡς ἔστι, inquit Leontius, ἀπὸ πολλῶν ἀπογράφεων καταμανθάνειν. *De Sectis*, act. 8. Unde factum est, ut a Petro Coustantio in editione *Pontificum Rom. Epistolarum* in Appendicem tantum Operis Ephesina ῥῆσις Julii transmissa sit. p. 21. Ceterum docet cl. Villoisonus *Anecdott.* tom. ii. p. 247. ex *Catalogo* olim edito *Bibliothecæ S. Marci Venetiis*, subjungi in cod. 504. *Excerpta ex Petro episcopo Alexandrino et martyre ex libro De Divinitate.* Utrum illæ atque hæ ῥήσεις eædem sint, cl. Morellius in altero volumine *Bibliothecæ* suæ *MStæ* nos certiores fortasse faciet.

P. 46. l. 12. τέλεον] Reddit verba vetus Latinus Interpres, perinde ac si τελείας invenisset. Proxime ante ex ora *edit. Labb. Concil.* recepi οὐκ ἀπελείφθη *MSti Seguier.* lectionem pro οὐ κατελείφθη, et infra p. 47. δηλονότι pro δὴ τότε, et γεννώμενον pro γενόμενον.

P. 47. l. 1. Ὅθεν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς &c.] Non tantum in Actu Primo *Concilii Ephesini* extat hæc quidem ῥῆσις, sed et in Act. 7. a S. Cyrillo Alex. allata est in *Apologet. pro Duodecim Capitibus*. Vid. tom. iii. *Concil.* p. 845.

P. 48. l. 3. Ἐκ τοῦ περὶ τῆς Σωτῆρος &c.] Græca hujusce Excerpti deprompsi ex exemplari *Leontii Byzantini* scripto, quod bibliotheca Bodleiana tenet; nam Latine tantum adhuc editum est Leontii *Contra Eutychianos et Nestorianos* opus.

Ibid. l. 4. φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;] In *Leontii* Interpretatione Latina, quam præstant multæ *Patrum Bibliothecæ*, *osculo filium* Dei *tradis?* exaratum est. Et codicem quidem Russicum *evangeliorum* commemorat cl. Matthæi, in quo extat τοῦ Θεοῦ pro τοῦ ἀνθρώπου. Sed vero Petrum revera invenisse τοῦ ἀνθρώπου, atque Latina, non Græca, esse corrupta, censebunt omnes, qui verba attentius consideraverint, quibus veram Christi humanitatem, simul atque Deitatem ejus, illam quidem ex Servatoris hoc dicto, hanc vero, ut argumentari mos fuit, ex miraculis ejus, vir sanctus probare aggressus est. Ceterum Angelo Maio ejusdem Leontii contra Monophy-

sitas opus nuper edente in Tomo VII. *Collectionis* suæ *Vet. Scriptorum* p. 134. constat Leontium verba posteriora in libro attulisse suo, Πέτρου μάρτυρος πάπα Ἀλεξανδρίας ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνδημίας Χριστοῦ. Τὸ συναμφότερον τοίνυν δείκνυται, ὅτι Θεὸς ἦν φύσει, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος φύσει. In eodem vero egregiæ Collectionis volumine Imp. Justinianus in *Epistola* sua *contra Monophysitas* a Maio primum edita S. Petri ῥῆσιν post vocem παραδῶς afferens τὰ συναμφότερα pro τὸ συναμφότερον et πάντα ὅσα pro πάντα invenisse videtur. pag. 307.

P. 48. l. 17. *Ex Primo de Anima Sermone*] Duo istæc Fragmenta operis S. Petri, quod appellat *De Anima Sermonem* Procopius Gazæus in *Comment. in Genesin* cap. 3. nobis servavit *Imp. Justiniani ad Mennam Epistola,* in qua quidem epistola Origenianus de præexistentia animarum refutatur error. Ῥῆσις autem prior, cum initio tum fine aucta, in Leontii Byzantini *Sacrorum* libro secundo extat, cujus titulus, seu, pars prima, a cel. Maio in eodem supradictæ Collectionis volumine e codd. Vaticanis edita est. p. 74 &c. Confer pag. 85. Eandem vero Petri ῥῆσιν similiter auctam antea videram in editione Romana *S. Dionysii Alex.* e codice Vaticano num. 553. productam, cujus initio voces τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ pro illis τοῦ δευτέρου, sed minus bene, positæ sunt.

P. 50. l. 13. Tunicarum scortearum aliarumque rerum quarundam in Paradiso &c.] Quæ hic memoratur allegorica interpretatio, tunicas in paradiso pelliceas corpora significare hominum docebat. Qui enim omnia illa de primis humani generis parentibus a Mose tradita trahit ad mysticam rationem Origenes, is litteris mandavit hanc tunicarum, quæ antiqua fuit, expositionem. De his autem rebus consulas doctissimum Huetium in *Origenianis* lib. ii. quæst. xii. §. 7. p. 237. Tantum notabo, similiter interpretatum Tertullianum fuisse Jacobi de Christo prophetiam, *Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvæ amictum suum*, in lib. iv. *adv. Marcion.* c. 40. Lavabit, inquit, in vino &c. *stolam et amictum carnem demonstrans, et vinum sanguinem.* Ceterum obiter monendum est, Procopianum *Commentarium*, unde hæc in textum descripsi, *in*

Octateuchum, seu potius *Heptateuchum*, Latine tantum extare, Tiguri 1555. Conrado Clusero interprete excusam. Cons. Cavii *Hist. Lit.* tom. i. p. 504. et 505. Sed tamen haud inveniri posse affirmaverim Procopiana istæc in *Catena in Octateuchum*, quam in duobus amplis voluminibus edidit Lipsiæ anno 1772. Græcus monachus Nicephorus, qui operis Procopiani codice Græco MSto in texenda Catena usum se testatus est.

P. 50. l. 20. Ephremius] In priore sæculi sexti parte floruit hic scriptor. Cons. Cavii *Hist. Lit.* vol. i.

P. 51. l. 12. episcoporum et martyrum epistola] Cum de istac, tum de ipsius Petri epistola, ad S. Phileæ Fragmenta mox dicetur. Ibi postquam producta est Episcoporum Epistola, posuit ante Petri illam verba sequentia auctor Fragmenti Maffeani de Schismate Meletianorum, *His agnitis, B. Petrus cum multa patientia populo scripsit Alexandrino epistolam hoc modo:* PETRUS in fide Dei stabilitis, &c.

Nunc sequitur aliud quoddam Fragmentum, in textu haud positum, hic vero, quoniam sola auctoritate scholiorum quorundam nixum est, inter annotationes meas collocatum, ne certis minus certa admiscerentur. Ex libro *S. Petri Alexandrini de Blasphemia*, prout se fert titulus, desumptum est, in usus meos ex codice illo bibliothecæ Coislinianæ 268. a cl. Boisonado descriptum, qui inter alia opuscula, teste Montfauconio pag. 312. *Catalogi, Isaaci Syri* continebat *Sermones*, cujus marginibus adscripta fuerunt Scholia ex multis patribus, quorum agmen claudebat S. Petrus Alexandrinus. Nullum alium Petrum præter martyrem nostrum in mente habuisse falsarium, si modo fallaces sint hæ merces, ostendit mentio, quæ fit Paphnutii confessoris. Paphnutius enim confessione Christi nobilis, dum apud patres Nicænos versatus erat, clericorum, qui ante ordinationem conjuges fuissent, coactæ abstinentiæ bonis avibus obstitit, rem narrantibus historicis ecclesiasticis, qui post Eusebium floruerunt. Nomen ejus inter episcopos Ægyptios, qui Nicæno concilio intererant, in Catalogo illo quem cl. Morellius nuper edidit, comparet, quod quidem eo magis

memorandum est, quod Valesius in notis ad Socratis *H. E.* I. 10. illa de Paphnutio audet rejicere, sua ipsius verba sunt, præsertim cum inter episcopos, qui Nicæno concilio subscripserunt, nullus eo nomine reperiatur. Quod tamen auctore Paphnutio apud concilium Nicænum haud constitutum est, illud prius stabiliverat in Hispania concilium Eliberitanum.

Τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας, περὶ Βλασφημίας.

Ὅπως δέ σε καὶ ἀπὸ διηγήσεως μεγάλης προσπείσω, ὅτι περ οὐ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ τοιαύτη δυσσεβὴς ἔννοια, ἀλλὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος, ἄκουσον ψυχοφελλοῦς ἀποφθέγματος. ποτὲ γὰρ καμοὶ (for. *κᾀμὲ*) *τοῦ τοιούτου διανοχλοῦντος λογισμοῦ, ἀνεθέμην αὐτὸν τῷ τοῦ Θεοῦ θεράποντι καὶ ὁμολογητῇ Παφνουτίῳ· ὅστις μοι διϊσχυρίζετο λέγων· ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ ἡνίκα πυρὶ καὶ βασάνοις τὸ σῶμα ὑπὲρ Χριστοῦ κατεκαίετο, καὶ ἐξαίετο* (leg. *ἐξεκαίετο*), *ὁ δαίμων ἔνδο θεύμου* (for. *ἔνδον θύμου*) *κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας ἐφθέγγετο. πρὸς ὃν ἐμβριμησάμενος μετὰ Θεοῦ εἶπον· ὦ πονηρέ· τὸ σῶμα μου καὶ τὴν ψυχήν μου δέδωκα εἰς θάνατον, ἵνα μὴ αὐτὸν ἀρνήσωμαι, ἢ βλασφημήσω· καὶ σὺ λογισμούς μοι βλασφημίας λαλεῖς; εἰ τὸν Θεόν μου βλασφημῶ, πῶς ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν δι' ἐκχύσεως αἵματος μαρτυρῶ καὶ προσκυνῶ; ἀλλὰ πρόδηλον ὅτι ἡ μὲν καλὴ ὁμολογία καὶ μαρτυρία ἐμὴ τυγχάνει· ἡ δὲ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημία σή, καὶ ἐπί σε ἐπιστρέψεται.*

Sed hæc hactenus. *Diatribam*, quam Petavius primus edidit in *Uranologio*, ac postea Ducangius ante *Chronicon Paschale* seu *Alexandrinum* posuit, etsi Petro Alexandrino episcopo et martyri in codicibus scriptis attributa fuerit, Petri tamen non esse, cum in ea adducatur Athanasius, liquet vel pueris, ait Cavius in *Hist. Lit.* qui nondum ære lavantur. Addi possent et alia *τῆς νοθείας* indicia. Pauca interea fragmentorum istorum Chronico Paschali præmissorum Is. Casaubonus in *Exercit.* xvi. *Anti-Baroniana* pp. 410. et 590. ed. Genev. tanquam si revera S. Petri fuissent, ex MSto olim protulerat. Atque totam collocavit in S. Petri Reliquiis *Diatribam* Gallandius in tomo iv. suæ *Bibliothecæ Patrum*, omissa tamen S. Athanasii *ῥήσει*, qua

prodi dixerat Cavius parachronismum, dum ipse quoque Cavius partes quidem *Diatribæ* Petro assignavit. Cum vero testimonium ibi extiterit de autographo evangelii Joannis in ecclesia Ephesina servato, "ejus loci ac testi-"monii γνησιότης" (verba sunt cel. Ernestii in *Institut. Interpretis Novi Test.* part. II. cap. ii. §. 2.) "in dubitationem "haud levibus de causis adducitur a Scaligero, Petavio, "Tillemontio, et nuper Garbello in Prolegom. Evangel. "Blanch. p. 42. id opusculum ac testimonium juniori, de "seculo sexto, Petro tribuentibus." De Petri Diatriba tantum.

Ad hæc in Justiniani illa ad Mennam *Epistola*, ex qua duo fragmenta *Prioris de Anima Sermonis* supra deprompsi, extat præterea alia quædam ῥῆσις ex ejusdem S. Petri *Mystagogia*, quæ dicitur, sumpta. Τοῦ αὐτοῦ (Petri) ἐκ τῆς Μυσταγωγίας, ἧς ἐποιήσατο πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, μέλλων τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀναδέχεσθαι. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, γρηγορεῖτε, ὅτι εἰς θλίψιν πάλιν μέλλετε εἰσελθεῖν. οἴδατε πόσους κινδύνους ὑπέμεινεν ὁ ἀναθρέψας με πατήρ μου καὶ ἐπίσκοπος Θεῶνας ἀπὸ τῶν μαινομένων εἰς τὰ εἴδωλα, οὗ καὶ τὸν θρόνον διαδεξάμην, εἴθε δὲ καὶ τὸν τρόπον. ὡς (for. ὅσους) δὲ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος κατακρυπτόμενος ἀπὸ τόπων εἰς τόπους, πρὸς τούτῳ καὶ Σαβελλίου θλίβοντος. τί δὲ εἴπω Ἡρακλᾶν καὶ Δημήτριον τοὺς μακαρίους ἐπισκόπους, οἵους πειρασμοὺς ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ μανέντος Ὠριγένους, καὶ αὐτοῦ σχίσματα βαλλόντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὰ ἕως σήμερον ταραχὰς αὐτῇ ἐγείραντα. Hæc vero cum suspicatus essem ex *Actis Martyrii S. Petri* descripta fuisse, ea demum, sed nonnihil immutata, apud Surium inveni in tomo vi. *Sanctorum Hist.* ad 25. Novembris, p. 579. ed. Colon. Actorum vero ibi collocatorum fidem nemo, opinor, his quidem temporibus in se recipiet. In illis quoque Actis extare in pag. 578. aliam S. Petri ῥῆσιν deprehendi, quam attulit Anastasius Sinaita in *Hodego* suo, sive *Viæ Duce adversus Acephalos*, p. 134. ed. Gretseri; Ἀρεῖος, καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, κεχωρισμένος ἔσται τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Sic enim in *Actis* apud Surium idem positum est, *Hic autem Arrius, pro quo rogatis, soli Deo mortuus est, et a facie illius hic et in futuro sæculo pro-*

jectus est. Acta quoque S. Petri Græca a Combefisio Parisiis anno 1660. edita, his similia habere mihi compertum est. Quæ quidem acta fabulis referta esse, monuit Basnagius in *Annal. Politico-Eccles.* tom. ii. p. 622. Neque de actis martyrii S. Petri Alex. usquam facit mentionem in opere Martyrologico suo Ruinartus. Immo eorundem τὴν νοθείαν satis superque demonstratam video a Natali Alexandro *Hist. Eccl.* Sæc. IV. Diss. 9. p. 401. et a Cellierio, *Histoire Générale des Auteurs*, tome iv. p. 18. Quamobrem hoc quoque, quod Petro adscripsit Anastasius, juxta atque illa, quæ Justinianus, libens præterii.

At vero, cum in libro secundo *Rerum Sacrarum* Leontii et Johannis, quem, ut modo ostendi, cel. Angelus Maius in Vol. VII. præclaræ *Collectionis* suæ partim edidit, ῥῆσις, quæ sequitur, ex Petri opere inscripto, Διδασκαλία, sumpta extet, ipsa addi ceteris Petri reliquiis, etsi oblitus ejus sum, debebat. Ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας διδασκαλίας. Τάλας ἐγὼ οὐδὲ ἐμνήσθην ὅτι ὁ Θεὸς νοῦν ἐπιτηρεῖ καὶ ψυχῆς ἀκούει φωνήν· συνέγνων εἰς ἁμαρτίαν πρὸς ἐμαυτὸν λέγων ἐλεήμων ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ ἀνέξεταί μου· καὶ μὴ πληγεὶς παραχρῆμα, οὐκ ἐπαυσάμην, ἀλλὰ μᾶλλον κατεφρόνησα συγγνώμης καὶ ἐδαπάνησα Θεοῦ μακροθυμίαν. p. 96.

S. PHILEAS.

S. PHILEAS.

S. Hieronymus, *Lib. De Viris Illustribus*, cap. lxxviii. p. 169.

PHILEAS de urbe Ægypti, quæ vocatur [a]Thmuis, [b]nobili genere, et non parvis opibus, suscepto episcopatu, [c]elegantissimum librum de Martyrum laude composuit: et [d]disputatione actorum habita adversum judicem, qui eum sacrificare cogebat, pro Christo capite truncatur; [e]eodem in Ægypto persecutionis auctore, quo Lucianus Nicomediæ.

[a] Hodie Damiata. vide Jac. Golium ad Alfraganum p. 292. Ejusdem urbis mentio infra c. 99. Fabricius.

[b] Euseb. viii. 9. Φιλέας τε τῆς Θμουϊτῶν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, διαπρέψας ἀνὴρ ταῖς κατὰ τὴν πατρίδα πολιτείαις τε καὶ λειτουργίαις, ἔν τε τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις. Fabricius.

[c] Hæc est Epistola Phileæ ad Thmuitas ex qua amplum et insigne fragmentum servavit Eusebius viii. 10. Fabricius.

[d] In Actis Passionis Phileæ præses hic dicitur Culcianus. Fuit autem Culcianus præses Thebaidis, ut docet Epiphanius. Proinde Phileas passus est in Thebaide, non autem Alexandria, ut quidam putant. Quos in errorem induxit Eusebii locus ex cap. 10. ubi Phileæ epistola refertur, quam ille ad Thmuitas scripsit Alexandria, paulo ante agonem martyrii sui. Verum, ut dixi, Culcianus præses Thebaidis, a quo damnatus est, manifesto arguit illum in Thebaide passum fuisse. Ceterum acta illa

passionis Phileæ nuper edita sunt Antverpiæ. Quibus plane consentit codex MS. bibliothecæ Sancti Victoris. Interpolata sunt autem a quodam Gregorio, qui ex lib. VIII. historiæ ecclesiasticæ Rufini multa inseruit. Vera igitur acta incipiunt ab his verbis, *Imposito ergo Philea super ambonem, Culcianus præses dixit*, etc. In fine item quædam addita sunt ex Rufino de Philoromo martyre. VALESIUS. Eusebii *Hist.* VIII. 9. Adnotat ad hunc Hieronymi locum E. S. Cyprianus, disputationem Phileæ de qua ibi Hieronymus, complexam judicis quæstionem ac responsionem Phileæ, Actis Martyrii, quæ prodierunt Antverpiæ, insertam esse. De Actis autem Phileæ cons. Adnotatt. infra.

[e] Maximino A. 311. Confer Acta Sanctor. 4. Febr. tom. i. p. 459. seq. FABRICIUS. *quo Lucianus Nicomediæ.* Supplend. *capite truncatus est.* Vid. Hieron. supra pag. 4. ante S. LUCIANI Reliquias.

S. PHILEÆ

EPISCOPI THMUITANI ET MARTYRIS

RELIQUIÆ,

QUI

SCRIPSIT SUB SÆCULI QUARTI INITIUM.

Ἀπὸ τῶν Φιλέου πρὸς Θμουΐτας γραμμάτων.

ΤΟΥΤΩΝ *ἁπάντων ὑποδειγμάτων ἡμῖν καὶ ὑπογραμμῶν καὶ καλῶν γνωρισμάτων ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς γραφαῖς κειμένων, οὐδὲν μελλήσαντες οἱ μακάριοι σὺν ἡμῖν μάρτυρες, τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καθαρῶς τείναντες, καὶ τὸν ἐπ' εὐσεβείᾳ θάνατον ἐν νῷ λαβόντες, ἀπρὶξ τῆς κλήσεως εἴχοντο. τὸν μὲν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὑρόντες ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς, ἵνα πᾶσαν μὲν ἁμαρτίαν ἐκκόψῃ, ἐφόδια δὲ τῆς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσόδου ἡμῖν καταθῆται·* [a] *οὐ γὰρ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο*

Interprete H. Valesio.

Ex Epistola Phileæ ad Thmuitas.

Hæc igitur omnia exempla ac signa, et pulcherrima documenta in sacris literis exstare cum scirent beatissimi qui nobiscum versati sunt martyres; absque ulla cunctatione, oculum mentis in supremum omnium Deum sincere defigentes, et mortem pro pietate libenti animo amplectentes, vocationi suæ pertinaciter inhæserunt. Quippe qui probe nossent Dominum nostrum Jesum Christum nostrâ causâ hominem idcirco factum fuisse, ut et peccatum omnino exscinderet, et ad vitam æternam contendentibus nobis subsidia itineris compararet. Non enim rapi-

[a] Phil. ii. 6, 7, 8.

τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών· καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν ἕως θανάτου· θανάτου δὲ σταυροῦ. διὸ καὶ [b]ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα οἱ Χριστοφόροι μάρτυρες, πάντα μὲν πόνον καὶ παντοίας αἰκισμῶν ἐπινοίας οὐκ εἰσάπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ δεύτερον τινὲς ὑπέμειναν· πάσας δὲ ἀπειλὰς οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τῶν δορυφόρων κατ' αὐτῶν φιλοτιμουμένων, οὐκ ἐνεδίδουν τὴν γνώμην, διὰ τὸ [c]τὴν τελείαν ἀγάπην ἔξω βάλλειν τὸν φόβον. ὧν καταλέγειν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῃ βασάνῳ ἀνδρείαν, τίς ἂν ἀρκέσειε λόγος; ἀνέσεως γὰρ οὔσης ἅπασι τοῖς βουλομένοις ἐνυβρίζειν, οἱ μὲν ξύλοις ἔπαιον· ἕτεροι δὲ ῥάβδοις· ἄλλοι δὲ μάστιξιν· ἕτεροι δὲ πάλιν ἱμάσιν· ἄλλοι δὲ σχοινίοις. καὶ ἦν ἡ θέα τῶν αἰκισμῶν ἐνηλλαγμένη, καὶ πολλὴν τὴν ἐν αὐτῇ κακίαν ἔχουσα. οἱ μὲν γὰρ ὀπίσω τὼ χεῖρε δεθέντες, περὶ τὸ ξύλον ἐξηρτῶντο, καὶ μαγγάνοις

nam arbitratus est Christus esse se æqualem Deo; sed exinanivit seipsum, servi formam induens: et specie ipsa inventus quasi homo, humiliavit semetipsum usque ad mortem; et quidem mortem crucis. Proinde meliora charismata consectantes martyres qui Christum gestabant, omnes ærumnas, omnia tormentorum genera quæ excogitari potuerant, non semel, sed iterum ac sæpius nonnulli sustinuerunt. Et cum satellites non solum verbis minantes, sed etiam factis terrorem ipsis incutere certatim niterentur, non tamen fracti sunt animo, eo quod perfecta caritas foras ejiciebat timorem. Quorum virtutem et in singulis tormentis fortitudinem, quæ tandem oratio possit percensere? Nam cum eos injuria afficere cuivis liceret, alii fustibus, alii virgis, alii flagris eos verberabant; quidam loris; nonnulli etiam funibus cædebant. Eratque hujusmodi cruciatuum spectaculum varium et multiplex plenumque malitiæ. Quidam enim illorum manibus post tergum revinctis ad stipitem suspen-

[b] 1 Cor. xii. 31.

[c] 1 Joan. iv. 18.

διετείνοντο πᾶν μέλος· εἶθ' οὕτως διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἐπῆγον ἐκ κελεύσεως οἱ βασανισταὶ, οὐ καθάπερ τοῖς φονεῦσιν ἐπὶ τῶν πλευρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς γαστρὸς καὶ κνημῶν καὶ παρειῶν τοῖς ἀμυντηρίοις ἐκόλαζον· ἕτεροι δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς μιᾶς χειρὸς ἐξηρτημένοι αἰωροῦντο, πάσης ἀλγηδόνος δεινοτέραν τὴν ἀπὸ τῶν ἄρθρων καὶ μελῶν τάσιν ἔχοντες· ἄλλοι δὲ πρὸς τοῖς κίοσιν ἀντιπρόσωποι ἐδοῦντο, οὐ βεβηκόσι τοῖς ποσὶ, τῷ δὲ βάρει τοῦ σώματος βιαζομένων μετὰ τάσεως ἀνελκομένων τῶν δεσμῶν. καὶ τοῦθ' ὑπέμενον, οὐκ ἐφ' ὅσον προσδιελέγετο, οὐδ' αὐτοῖς ἐσχόλαζεν ὁ ἡγεμὼν, ἀλλὰ μονονουχὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. ὅτε γὰρ καὶ ἐφ' ἑτέρους μετέβαινε, τοῖς προτέροις κατελίμπανεν ἐφεδρεύειν τοὺς τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ὑπηρετουμένους· εἴ που τὶς ἡττηθεὶς τῶν βασάνων ἐνδιδόναι ἐδόκει. ἀφειδῶς δὲ κελεύων καὶ τοῖς δεσμοῖς προσιέναι (for. *προσδῆσαι*), *καὶ μεταταῦτα ψυχορραγοῦντας αὐτοὺς κατατιθεμένους εἰς τὴν γῆν ἕλκεσθαι· οὐ γὰρ εἶναι κᾂν μέρος*

debantur: ac deinde universa corporis membra machinis quibusdam distendebantur. Posthæc tortores jussu judicis universo corpori; neque ut homicidis solet, lateribus duntaxat: sed etiam ventri, cruribus, ac genis cruciatus ferreis ungulis adhibebant. Quidam altera manu ad porticum suspensi pendebant; quibus articulorum membrorumque omnium distensio quovis cruciatu erat acerbior. Alii vultibus in se mutuo conversis ad columnas alligabantur, pedibus solum non contingentibus; adeo ut vincula gravitate corporum adacta, acrius intenderentur. Atque id tolerabant non solum quamdiu Præses eos alloquebatur, aut audiendis ipsis vacabat; sed toto propemodum die. Nam ubi ad alios audiendos transierat, ministros officii sui relinquebat, qui prioribus imminerent; si forte quis tormentorum acerbitate victus a proposito desciscere videretur. Jubebatque eos absque ulla miseratione vinculis stringi, et postea cum jam animam exhalarent, humi abjectos trahi. Neque enim aiebat vel minimam nostri cu-

αὐτοῖς φροντίδος περὶ ἡμῶν· ἀλλ' οὕτω καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν, ὡς μηκέτ' ὄντων· ταύτην δευτέραν βάσανον ἐπὶ ταῖς πληγαῖς τῶν ὑπεναντίων ἐφευρόντων. ἦσαν δὲ οἱ καὶ μετὰ τοὺς αἰκισμοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι διὰ τῶν τεσσάρων ὀπῶν διατεταμένοι ἄμφω τὼ πόδε, ὡς καὶ κατ' ἀνάγκην αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑπτίους εἶναι, μὴ δυναμένους διὰ τὸ ἔναυλα τὰ τραύματα ἀπὸ τῶν πληγῶν καθ' ὅλου τοῦ σώματος ἔχειν· ἕτεροι δὲ εἰς τοὔδαφος ῥιφέντες, ἔκειντο ὑπὸ τῆς τῶν βασάνων ἀθρόας προσβολῆς· δεινοτέραν τὴν ὄψιν τῆς ἐνεργείας τοῖς ὁρῶσι παρέχοντες, ποικίλας καὶ διαφόρους ἐν τοῖς σώμασι φέροντες τῶν βασάνων τὰς ἐπινοίας. τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν εναπέθνησκον ταῖς βασάνοις, τῇ καρτερίᾳ καταισχύναντες τὸν ἀντίπαλον· οἱ δὲ ἡμιθνῆτες ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ συγκλειόμενοι, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ταῖς ἀλγηδόσι συνεχόμενοι ἐτελειοῦντο. οἱ δὲ λοιποὶ τῆς ἀπὸ τῆς θεραπείας ἀνακτήσεως τυχόντες, τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῆς φυλακῆς διατριβῇ, θαρσαλεώτεροι ἐγίγνοντο. οὕτω γοῦν ἡνίκα προσετέ-

ram habendam esse: sed cunctos sic de nobis sentire, sic erga nos agere debere, quasi non amplius homines essemus. Hunc scilicet secundum cruciatum post verbera inimici nostri excogitaverant. Quidam etiam post tormenta in nervo jacuerunt; pedibus ad quatuor usque foramina divaricatis; ita ut supini esse cogerentur, cum ob recentes plagarum cicatrices quas toto corpore gerebant, stare omnino non possent. Alii humi projecti jacebant præ nimia tormentorum acerbitate; et multo gravius quam dum cruciarentur spectaculum intuentibus præbebant, varia ac multiplicia tormentorum excogitata genera corporibus suis circumferentes. Quæ cum ita gererentur, alii in ipsis tormentis exspirabant, constantiâ suâ pudorem incutientes adversario. Alii semineces in carcerem trusi, paucis post diebus doloribus oppressi vitam finierunt. Reliqui curantium remediis refocillati, tempore ipso ac diuturna carceris mora fidentiores evasere. Itaque cum postea juberentur eligere utrum mallent, an con-

τακτο αἱρέσεως κειμένης ἢ ἐφαψάμενον τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἀνενόχλητον εἶναι, τῆς ἐπαράτου ἐλευθερίας παρ' αὐτῶν τυχόντα· ἢ μὴ θύοντα, τὴν ἐπὶ θανάτῳ δίκην ἐκδέχεσθαι· οὐδὲν μελλήσαντες, ἀσμένως ἐπὶ τὸν θάνατον ἐχώρουν. ᾔδεσαν γὰρ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἡμῖν προορισθέντα. [d] ὁ γὰρ θυσιάζων φησὶ θεοῖς ἑτέροις, ἐξολοθρευθήσεται· [e] καὶ ὅτι οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Hæc attulit Eusebius in lib. viii. *Hist.* cap. 10.

tactis nefariis sacrificiis omni molestia liberari, et abominandæ absolutionis sententiam ab ipsis consequi; an vero sacrificare abnuentes capite damnari: omnes nihil cunctati, libenti animo ad mortem perrexerunt. Quippe probe norant quæ in sacris literis nobis præscripta sunt. Qui enim sacrificat Diis alienis, ait scriptura, exterminabitur. Et iterum: Non habebis Deos alienos præter me.

EPISTOLA EPISCOPORUM ÆGYPTI

AD MELETIUM.

Ex vetere Interpretatione Latina.

INITIUM EPISTOLÆ EPISCOPORUM.

HESYCHIUS, Pachomius, Theodorus, *Phileas*, Meletio dilecto et comministro in Domino, salutem: Simplici ratione incerta verba æstimantes, quæ de te audiebantur; quibusdam ad nos pervenientibus, nunciatur (for. nunciantur) aliena a more divino, et regula ecclesiastica, quæ a te conantur (vid. notam), immo magis fiunt, quæ nec auribus suscipere vellemus, considerantes in magnitudine audaciam et conatus incertos. Sed quoniam in præsentia

d Exod. xxii. 20.

e Exod. xx. 3.

advenientes multi his fidem imposuerunt, et contestari facta non dubitabant, nimis admirantes compulsi sumus has litteras conficere ad te. Qualem etiam commotionem et tristitiam communionem (for. communiter, Maffei) omnibus, et singillatim unicuique, præbuit a te facta ordinatio in parœciis ad te minime pertinentibus, nec dicere etiam prævalemus. Pauca (for. Paucis) tamen te arguentes non cessavimus.

Lex est patrum et propatrum, quam nec ipse ignoras, constituta secundum divinum et ecclesiasticum ordinem; nam cuncta (for. cunctis) pro Dei placito et zelo meliorum ab ipsis est constitutum et fixum, in alienis parœciis non licere alicui episcoporum, ordinationes celebrare. Quæ lex bene nimis magna est, et cum sapientia adinventa. Quoniam primum oportet conversationem et vitam eorum, qui ordinantur, cum magna scrupulositate scrutari; deinde, ut omnis confusio et turbulentia auferatur; vix enim unusquisque parœciam regere poterit suam, et magna sollicitudine multisque cogitationibus ministros reperire, cum quibus omne tempus vitæ transegit, et in manibus ejus sunt educati. Tu autem nihil horum considerans, nec futura contemplans, nec beatorum patrum nostrorum et Christo susceptorum (vide notam) per successiones legem; neque magni episcopi ac patris nostri Petri honorem, ex quo cuncti per spem, quam habemus in Domino Jesu Christo, pendemus; nec nostris incarcerationibus et temptationibus, et cotidinianis ac multiplicatis opprobriis, nec oppressionibus et angustiis apud omnes, placatus, omnia pariter evertere ausus es. Pro quibus quæ tibi excusationis occasio relinquetur?

Sed forsitan dices; egentibus gregibus ac desolatis, pastore non subsistente, ne multorum incredulitate multi subtrahantur, ad hoc perveni. Sed certissimum est, illos non egere: primum quia multi sunt circumeuntes et potentes visitare; deinde et si quid ab ipsis negligentius age-

batur, oportuerat ex populo properare, ac nos exigere merito. Sed sciebant se ministrorum non esse egenos, et ideo ad hos petendos non pervenerunt. Sciebant, quod monentes eos ab (for. de) hac inquisitione aut dimittebamus, aut cum omni scrupulositate fiebat, quod utile videbatur; fiebat enim sub arguente, et in manibus probitate constituta cogitabatur. Tu autem tam viliter (for inutiliter, vid. not.) quorumdam considerans deceptiones et inania verba, subreptus ad ordinationes prosiluisti. Si enim adstringebant circumstantes te, et compellebant, ignorantes ordinem ecclesiasticum, oportuerat te sequentem regulam literis nos edocere, et ita, quod expedire videbatur fiebat (for. fieret, vel, fieri). Si forte quidam persuadebant tibi dicentes, de nobis finem esse factum; quod nec tibi ipsi erat ignotum, quod essent multi euntes et redeuntes ad nos, qui poterant visitare; etsi hoc fuisset, oportebat te majoris patris expectare judicium et hujus rei permissionem. Sed horum nihil cogitans, et aliud sperans, immo magis nostri curam non gerens, præpositos quosdam populo providisti; nam jam cognovimus et chrismata (for. schismata, Maffei) fuisse, quod multis tua displicuit inrationabilis ordinatio.

Ad hæc nec beatissimi provisoris et induti Christum, omnium nostrum apostoli, Pauli verbum suasit morari, et propositum facile continere, qui scribens acceptissimo filio Timotheo dicit, [f] *Manus nemini cito imposueris, nec communicaveris peccatis alienis;* pariter suam erga illum demonstrans providentiam, et exemplum ac legem, qua cum omni scrupulositate et cautela eligantur ordinando. Adnuntias (for. ordinandi. Adnuntiamus, Maffei) imposterum tibi, ut regulæ tutum et salubrem terminum confirmare studetur. (for. studeas, Maffei.)

FINIS EPISTOLÆ EPISCOPORUM.

[f] 1 Tim. v. 22.

Quæ sequuntur, pars sunt Scriptoris Anonymi Ἀποσπασμάτων *de Schismate Meletiano.*

Hanc epistolam postquam suscepit et legit, nec rescripsit, nec ad eos pervenit ad carcerem, nec ad beatum Petrum iit; omnibus autem his episcopis, presbyteris, ac diaconibus Alexandriæ apud carcerem martyrium passis, ingressus est statim Alexandriam. Erat autem in civitate quidam Isidorus nomine, moribus turbulentus, doctoris habens desiderium, et Arius quidam habitum pietatis gerens, et ipse doctoris desiderium habens. Hi postquam agnoverunt cupiditatem Meletii, et quid esset, quod requireret, occurrentes ei, invidentes scilicet pontificatum B. Petri, ut cognosceretur concupiscentia Meletii, presbyteros, quibus potestatem dederat B. Petrus de parœcia visitare Alexandriam, (f.e. visitandi Alexandrinam), latentes Meletio demonstraverunt. Commendans eis occasionem Meletius separavit eos, et ordinavit ipse duos, unum in carcere, et alium in metallo. His agnitis B. Petrus cum multa patientia populo scripsit Alexandrino Epistolam hoc modo.

INITIUM EPISTOLÆ DOMINI PETRI EPISCOPI ALEXANDRIÆ.

Petrus in fide Dei stabilitis, dilectis fratribus in Domino, salutem. Quoniam cognovi Meletium nihil per utilitatem (supplet agere Maffei), cui nec beatissimorum episcoporum ac martyrum epistola placuit, sed insuper ingressum nostram parœciam tantum sibi adsumpsisse, ut etiam ex mea auctoritate presbyteros, et quibus permissum erat egentes visitare, conaretur separare, et indicium (for. indicio) suæ cupiditatis in principatu (for. principatum), quosdam sibi ordinasse in carcere; modo illud observate, ne ei communicetis, donec occurram illi cum sapientibus viris, et videam quæ sunt, quæ cogitavit. Valete. Hæc omnia primus edidit Veronæ e codice Veronensi vir cl. Scipio Maffei anno 1738. in Opere, cui tit. *Osservazioni Letterarie*, tom. iii. p. 11. et seq.

ANNOTATIONES

IN S. PHILEAM.

P. 87. l. 6. Ἀπὸ τῶν Φιλέου] Omnia, quæ de Philea ipso scripserat Eusebius, prius quam adduceret Phileæ epistolam, martyris, ut cum Tillemontio loquar, de martyribus agentis, operæ pretium est describere. *Θαυμάσιοι μὲν οὖν καὶ οὗτοι·* (beati martyres ante commemorati) *ἐξαιρέτως δὲ ἐκεῖνοι θαυμασιώτεροι, οἱ πλούτῳ μὲν καὶ εὐγενείᾳ καὶ δόξῃ, λόγῳ τε καὶ φιλοσοφίᾳ διαπρέψαντες· πάντα γε μὴν δεύτερα θέμενοι τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, καὶ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως· οἷος Φιλόρωμος ἦν· ἀρχήν τινα οὐ τὴν τυχοῦσαν τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν βασιλικῆς διοικήσεως ἐγκεχειρισμένος· ὃς μετὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς τιμῆς ὑπὸ στρατιώταις δορυφορούμενος, ἑκάστης ἀνεκρίνετο ἡμέρας· Φιλέας τε τῆς Θμουϊτῶν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος· διαπρέψας ἀνὴρ ταῖς κατὰ τὴν πατρίδα πολιτείαις τε καὶ λειτουργίαις· ἔν τε τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις· οἳ καὶ μυρίων ὅσων πρὸς αἵματός τε καὶ τῶν ἄλλων φίλων ἀντιβολούντων, ἔτι μὴν τῶν ἐπ' ἀξίας ἀρχόντων, πρὸς δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαστοῦ παρακαλοῦντος, ὡς ἂν αὐτῶν οἶκτον λάβοιεν, φειδώ τε παίδων καὶ γυναικῶν ποιήσοιντο· οὐδαμῶς πρὸς τῶν τοσούτων ἐπὶ τὸ φιλοζωῆσαι μὲν ἑλέσθαι, καταφρονῆσαι δὲ τῶν περὶ ὁμολογίας καὶ ἀρνήσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεσμῶν ὑπήχθησαν· ἀνδρείῳ δὲ λογισμῷ καὶ φιλοσόφῳ, μᾶλλον*

δὲ εὐσεβεῖ καὶ φιλοθέῳ ψυχῇ, πρὸς ἁπάσας τοῦ δικαστοῦ τάς τε ἀπειλὰς καὶ τὰς ὕβρεις ἐνστάντες, ἄμφω τὰς κεφαλὰς ἀπετμήθησαν. ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν ἔξωθεν μαθημάτων ἕνεκα πολλοῦ λόγου ἄξιον γενέσθαι τὸν Φιλέαν ἔφαμεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ παρίτω μάρτυς· ἅμα μὲν ἑαυτὸν ὅς τίς ποτ᾽ ἦν ἐπιδείξων· ἅμα δὲ καὶ τὰ κατ᾽ αὐτὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ συμβεβηκότα μαρτύρια, ἀκριβέστερον μᾶλλον ἢ ἡμεῖς ἱστορήσων διὰ τούτων τῶν λέξεων. ΑΠΟ τῶν Φιλέου &c. *Et hi quidem admiratione profecto digni extiterunt.* Lib. 8. *Hist. Eccl.* capp 9 et 10. *Verum ii maximam præ cunctis laudem atque admirationem merentur, qui opibus ac nobilitate pollentes, et ob eloquentiam ac philosophiæ studium non mediocrem gloriam consecuti, tamen veram pietatem et fidem in Dominum ac Servatorem nostrum Jesum Christum his omnibus præposuerunt. Hujusmodi fuit Philoromus: qui non vulgarem magistratum, Procuratoris scilicet summæ rei apud Alexandriam gerebat; et pro dignitate ac prærogativa honoris Romani, stipatus militibus quotidie jus dicebat. Hujusmodi etiam fuit Phileas ecclesiæ Thmuitarum episcopus; vir cunctis in patria honoribus ac muneribus summa cum laude perfunctus, et in philosophiæ studiis admodum clarus. Qui cum innumeri cognati atque amici, quidam etiam ex magistratibus atque honoratis eos rogarent; cum judex ipse eos cohortaretur ut sui ipsorum misereri, et uxoribus ac liberis suis consulere vellent: nunquam his omnibus adduci potuerunt, ut vitæ suæ conservandæ causa, divinas leges de confessione et negatione nominis Christi latas contemnerent: sed virili ac philosophico animo, seu potius religiosa ac Deo dicata mente, adversus omnes judicis minas et contumelias ambo perstantes, securi percussi sunt. Verum quandoquidem Phileam in Græcorum disciplinis apprime versatum fuisse retulimus, ipse nunc prodeat, tum de seipso testimonium dicturus, quis et unde fuerit: tum martyria illa quæ per id tempus Alexandriæ contigerunt, accuratius quam nos relaturus his verbis.* EX epistola Phileæ ad Thmuitas &c.

Latine extant *Acta Sanctorum Phileæ et Philoromi* cum alibi tum apud Ruinartum in *Actis Martyrum* pag. 494. ed. Amstel. quæ quidem cum Eusebii narratione satis bene conveniunt Rufinique accessionibus. Verum "Acta illa"

Ruinartus ait "quæ F. Franciscus Combefisius Græce et "Latine edidit in *Triumphis Lectis Martyrum* (Paris. "1660) non ita sunt antiqua, ut hic præferri debeant?" Affert autem annotans infra Valesius, quædam ex Symeonis Metaphrastis Actis MSS. eorundem sanctorum. Passum fuisse utrumque martyrem Alexandriæ, aliter atque censet Valesius, plerique statuunt; annoque 307, ut posuit Tillemontius, *Mem. Eccl.* vol. v. p. 194. ed. Bruxel. in *S. Petro Alex.* art. 9. Ceterum Gallandius tomo iv. *Bibliothecæ* suæ *Patrum* hoc Phileæ fragmentum una cum Valesii adnotationibus adjecit. Epistolam vero, quam idem vir cl. adposuit quatuor episcoporum ad Meletium, Hesychii, Pachomii, (*Pachumium* nomen scribit Eusebius) Prodromi, Phileæque, ipsam una cum literis a Petro ad Alexandrinos super eadem re scriptis huic ipsi Phileæ fragmento conjungendam duxi. Tum post epistolam horum præsulum hoc scribit de Meletio collectionis historicæ auctor, *Omnibus autem his episcopis presbyteris ac diaconibus Alexandriæ apud carcerem martyrium passis, ingressus est statim Alexandriam.*

P. 87. l. 6. Ἀπὸ τῶν Φιλέου πρὸς Θμουΐτας γραμμάτων] Hæc verba majusculis literis scribenda sunt ad distinctionem. Et in Regio quidem codice a reliquo textu modico intervallo separantur. In Medicæo autem libro locantur ad marginem: in Mazarino et Fuket. codice omittuntur. Est autem Thmuis urbs Augustanicæ. Hinc apud Epiphanium in hæresi Semiariana. Πτολεμαῖος ἐπίσκοπος Θμούεως Αὐγουστονίκης. VALESIUS. Omissa verba sunt in *codd. Savil.* seu *Bodl.* atque *Norfolc.* Sed ad oras aliorum in Burtoni usus collatorum posita sunt.

Ibid. l. 9. οὐδὲν μελλήσαντες] μελήσαντες ed. Steph. Scribe μελλήσαντες ut legitur in codice Med. Maz. Fuk. et Savil. Idem error supra in cap. 4. hujus libri ex eorundem codicum auctoritate a nobis emendatus est, et rursus infra in hac Phileæ Epistola. (p. 381. l. 4.) VALESIUS.

Ibid. οἱ μακάριοι σὺν ἡμῖν μάρτυρες] Ex textu ejeci articulum οἱ ante σὺν ἡμῖν, quem nescit *cod. Bodl.* seu *Savil.* Nunc ei addit Burtonus *codd. Med. Maz. Fuket. Norf. Florentinos*que.

P. 87. l. 11. τὸν ἐπ' εὐσεβείᾳ θάνατον] ὑπὲρ εὐσεβείας *MS. Norfolc. mortem pro pietate* vet. Interpres *Rufinus.* ἐπ' εὐσεβείας *MS. Bodl.* Nunc huic Burtonus addit *Med. Maz.* et *Fuket.*

Ibid. l. 15. οὐ γὰρ ἁρπαγμὸν &c.] Videsis quæ ante scripsi ad Epistolam VIENN. et LUGDUNENSIUM, §. 17. vol. I. p. 364.

P. 88. l. 4. ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα] Apostoli verba sunt, Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. *Ep.* 1. *ad Cor.* cap. xiii. comm. 31.

Ibid. οἱ Χριστοφόροι μάρτυρες] Id est Christo pleni. Sic Ignatius Antiochenus episcopus dictus est θεοφόρος, id est Deo plenus. VALESIUS.

Ibid. l. 6. τινὲς] Ad *edit. Genev.* oram notatum est, " Christophorsonus delet τινές." δὶς pro δεύτερον *Nicephorus.*

Ibid. l. 11. ἑκάστῃ βασάνῳ] ἑκάστῳ β. *MS. Bodl.* et *Niceph.* Addit Burtonus *codd. Med. Maz. Fuket. Norfolc.*

Ibid. l. 13. ἐπαίοντο] ἔπαιον *ed. Steph.* et *Nicephorus*, quod Valesius mutabat cum ἐπαίοντο, vel ex *scriptis suis*, vel ex *Rufino*, qui habet, *verberabantur*, certe confirmante *MS. Bodl.* Sed *MS. Norfolc.* mendose ἔπαινον. Hæc olim scripsi. Nunc constat, referente Burtono, extitisse in Valesii codicibus *Med. Maz.* et *Fuket.* ἐπαίοντο. Sed Burtonum secutus ἔπαιον revocavi, cum propter alia, tum quia verba illa ἕτεροι δὲ πάλιν ἱμᾶσιν, hoc facinus *rursus* patratum esse, scilicet a vulgo, significant.

Ibid. ἕτεροι δὲ] οἱ δὲ *Niceph.* Mox apud *eund.* deest illud τὴν ἐν αὐτῇ lin. 16.

Ibid. ἕτεροι δὲ ῥάβδοις] Virgas illas quibus Martyres cæsi sunt Alexandriæ, e citro et malo punica fuisse docet Symeon Metaphrastes in Actis MSS. Phileæ ac Philoromi. Sic enim ait de Philoromo: ταῦτ' ἔφη ἐπεὶ λέγων θρασύνεται τοῖς δημίοις ὁ ἔπαρχος, ῥάβδοις ῥοῶν καὶ κιτρίων τέτταρσιν πεπαρμένοις ἐν γῇ πάλοις, χεῖρας καὶ πόδας αὐτοῦ ἐξαρτήσαντες, τὸν νῶτον μαστίζατε. Atque huc pertinere existimo quod notat Philo in oratione adversus Flaccum, flagrorum discrimen fuisse Alexandriæ, pro conditione ac dignitate reorum qui cæderentur. Aliis enim flagris et per alios cædebantur Ægyptii, aliis incolæ civitatis Alexandrinæ. Nam

Alexandrini virgis cædebantur ab Alexandrinis lictoribus, quos vocant Spathephoros. Atque hoc pœnæ discrimen nonnihil habuis sesolatii observat Philo, qui quidem spathas posuisse videtur pro virgis e citro seu malo punica. VALESIUS.

P. 88. l. 17. περὶ τὸ ξύλον] Eculeum intelligo. Reis enim in eculeo suspensis latera ferreis ungulis exarabantur. VALESIUS.

P. 89. l. 4. καὶ κνημῶν] καὶ τῶν κ. *Nicephorus.*

Ibid. l. 4. ἀμυντηρίοις ἐκόλαζον] Eadem verba habet Metaphrastes in Actis Passionis Phileæ. Nicephorus emendat ἀμυντηρίοις τὰς κολάσεις. Recte ut apparet. ἀμυντήρια autem sunt ungulæ, ut recte Rufinus vertit. Videntur tamen ἀμυντήρια aliquid plus esse quam ungulæ. Nam Hesychius ἀμυντήριον, ξίφος δίστομον interpretatur, id est gladium utrinque acutum; et in hoc crudelitas judicum notatur, qui non contenti simplicibus ungulis, novaculis ad exaranda martyrum latera utebantur. VALESIUS.

Ibid. l. 8. οὐ βεβηκόσι τοῖς ποσὶ] Pro βεβηκόσι habet βεβηκότες *Niceph.* nec male. Nunc addit Burtonus *cod. utrumque Florentinum.* Olim dixi lucidius fore βιαζόμενοι quam βιαζομένων, nunc malim aliud quid verbum hic substituere. Καὶ posuerunt ante ἀνελκομένων iidem *codd. Florentini.*

Ibid. l. 14. τοὺς τῇ ἐξουσίᾳ ὑπηρετουμένους] Apparitores seu officiales intelligit, qui Præfecto Augustali obsequebantur. De hoc enim loquitur Phileas in hac epistola, et ἡγεμόνα eum vocat. Porro ἐξουσία fere de majoribus judicibus dicitur qui habebant jus gladii; quæ Latine potestas appellatur, ut ait Ulpianus. Quæ vox eo sensu sæpius occurrit apud Joannem Chrysostomum. Porro Præfectus Augustalis, eo quidem tempore erat Hierocles, quemadmodum scribit Epiphanius in hæresi Meletianorum. VALESIUS. Confer not. ejus ad EPIST. VIEN. ET LUGD. vol. I. p. 331. Paulo ante pro illo προσδιελέγετο habet προσδιελέγχετο *MS. Bodl.* προσδιελέγοντο *Nicephorus.*

Ibid. l. 16. τοῖς δεσμοῖς προσιέναι] Nova et insolens mihi videtur hæc locutio. VALESIUS. Vertit Valesius *vinculis stringi.* Forsitan legendum est τ. δ. προσδεῖσθαι, Euse-

bius in lib. *De Martyr. Palæst.* cap. 2. apud *Hist. Eccl.* Romanum ait τῷ ἰκρίῳ προσδεῖσθαι, *alligatum esse ad stipitem.*

P. 89. l. 18. οὐ γὰρ εἶναι] ἦν pro εἶναι *Christophorsoni Lectt.* Sed mihi quidem a forma directa transire oratio videtur ad obliquam, sicut in vocibus proxime sequentibus. Haud enim satisfacit Valesii versio, *Neque enim aiebat vel minimam nostri curam habendam esse* &c. Ejus tamen expositioni verborum aliquatenus favere videtur oratio præsidis in Actis *Martyrum Tarachi, Probi et Andronici* a Valesio mox allatis ad voces ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι. Habent verso ordine φροντίδος αὐτοῖς MSS. *Bodl.* et *Norfolc. Nicephorus*que, qui tamen φροντίδα posuit. His *MSStis* addit Burtonus *codd. Maz. Med. Fuket. Paris. Florentino*sque.

P. 90. l. 1. οὕτω καὶ διανοεῖσθαι] Nostri codices Maz. Med. et Fuk. vocem addunt hoc modo οὕτω ἐδόκουν διαν.—— VALESIUS. οὕτω ἐδόκουν καὶ δ. *Christophorsoni Lectt.* Recepitque οὕτω ἐδόκουν Heinichenus. Nunc vero reliquos *MSStos Nicephorumque* vocem ἐδόκουν nescire refert Burtonus, additque *cod. Dresdensem in Supplemento Notarum* Heinichenus.

Ibid. l. 2. ταύτην δευτέραν βάσανον] Raptationem intelligit. Primus enim cruciatus erat verberum ac plagarum et ungularum. Secundus ut humi depositi traherentur et raptarentur in carcerem. VALESIUS. ταύτην δ' ἑτέραν β. *Christophors. Lectt.*

Ibid. l. 3. πληγαῖς—οἱ καὶ μετὰ] λοίπαις οἱ ὑπεναντίοι ἐφεύρον, ἦσαν οἱ μὲν μετὰ *Christophors. Lectt.* et *Interp.*

Ibid. l. 4. ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι] Pessime Langus catastam vertit, hic enim τὸ ξύλον aliter sumitur ac supra. Nam supra quidem ponitur pro eculeo, ut ex Rufino monuimus. Hic vero pro nervo ponitur, id est compedibus ligneis. De qua significatione multa jam dixi in superioribus libris. Latini etiam lignum eo sensu dixerunt. De his compedibus intelligendus est locus in Actis martyrum Tarachi, Probi, et Andronici. *Cum verberatus esset, Præses dixit: mittite illi ferrum per quatuor loca nervorum, et dimittentes aliquam curam ei apponere.* Et in Actis Luciani martyris. Synesius in oratione de regno ἀλλ οὔγε μᾶλλον

κινήσεται τῶν ἐν τῇ ποδοκάκῃ, τῷ φαυλοτάτῳ τῶν ξύλων. Porro sicut in hac Phileæ epistola ξύλον modo pro eculeo sumitur, modo pro nervo: ita in Actis Theodori Martyris quæ habentur apud Surium die 9. Novembris, lignum duplici modo accipitur. Valesius. Eusebius in lib. modo commemorato *De Martyr. Palæst.* cap. 1. voce de compedibus ligneis simili modo usus, νυχθήμερον, inquit, ὑπὸ τέσσαρα τοῦ κολαστηρίου ξύλου κεντήματα τοὺς πόδας παραταθέντες. Habet ἀντιτεταμένοι pro διατεταμένοι *Niceph.*

P. 90. l. 7. μὴ δυναμένους] Post vocem δυναμένους desunt voces ὀρθίους εἶναι, vel quid simile. W. Lowth. Addunt *Christophorsoni Lectt.* et *Interp.* verba κινεῖν ἑαυτούς. Nihil interea opis ex vetere interprete *Rufino* habebis, qui Phileam vertendo ita breviavit, immo interdum ita auxit, ut auctori non eadem constet facies. Nisi vero subaudiendum est στῆναι cum μὴ δυναμένους, quemadmodum vertit Valesius, μὴ δυναμένους exponere licebit *incapaces, debiles.* Nunc refert Burtonus, ἀναστεῖν addi post δυναμένους in *codice Florent. priori* ad finem lineæ in margine a secunda manu.

Ibid. l. 10. προσβολῆς] Additur in *Christophorsoni Lectt.* et *Interp.* ἡμιθανεῖς καί. Confer lin. 15. Mox. *Lectt. eæd.* παρεῖχον pro παρέχοντες.

Ibid. l. 12. τῶν βασάνων τὰς ἐπινοίας] τὰς τῶν β. ἐπινοίας *Niceph.* Supra habes πάντα μὲν πόνον καὶ παντοίας αἰκισμῶν ἐπινοίας. p. 88. l. 5. Cum his autem Phileæ conferas Eusebiana illa de martyribus cap. 12. hujus lib. viii. διά τε τῶν ἀποῤῥήτων ἕτεροι μελῶν τε καὶ σπλάγχνων αἰσχρὰς καὶ ἀσυμπαθεῖς καὶ οὐδὲ λόγῳ ῥητὰς ὑπέμενον πάθας, ἃς οἱ γενναῖοι καὶ νόμιμοι δικασταὶ τὴν σφῶν ἐπιδεικνύμενοι δεινότητα, ὥσπέρ τινα σοφίας ἀρετὴν φιλοτιμότερον 'ΕΠΕΝΟΟΥΝ.

Ibid. l. 19. ἐγίγνοντο] ἐγίνοντο *MSS. Bodl.* et *Norfolc.* ἐγένοντο *Niceph.* Nunc addit Burtonus *codd. Med. Maz. Fuket.* et *utrum*que *Florentinum.*

P. 91. l. 2. τῆς ἐπαράτου ἐλευθερίας] Libertatem vocabant, cum quis vinculis solveretur, et libere quo vellet abire sineretur. Quæ vox non raro occurrit apud Eusebium, eo sensu quem dixi. Sic Arator in libro i. Apostolicæ historiæ.

——— damnatio justi
Libertas est facta reis.

Id est absolutio et relaxatio. VALESIUS. τῆς περὶ αὐτοῦ ἐ. habet *MS. Norfolc.* τῆς παρ' αὐτοῦ ἐ. *Niceph.* Desiderantur voces ἢ μὴ θύοντα in *MS. Bodl.*

Ibid. l. 4. οὐδὲν μελλήσαντες] οὐδὲ μελήσαντες *Niceph.* Sed cum Valesio *Stephanianam* lectionem μελήσαντες corrigente faciunt *MSS. Bodl.* et *Norfolc. Lectiones*que *Christophorsoni.* Nunc addit *codd. Reg.* et *Parisienses* Burtonus. Mox ἀπὸ pro ὑπὸ *Niceph.*

Ibid. l. 8. ἐμοῦ.] Quæ sequuntur, Eusebius subjunxit: Τοιαῦται τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου τε ὁμοῦ καὶ φιλοθέου μάρτυρος αἱ φωναί· ἃς πρὸ (τῆς addunt nonnulli MSS.) τελευταίας ἀποφάσεως ὑπὸ τὴν δεσμωτικὴν ἔθ' ὑπάρχων τάξιν, τοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ παροικίαν ἀδελφοῖς ἐπεστάλκει· ἅμα μὲν τὰ ἐν οἷς ἦν ἀνατιθέμενος· ἅμα δὲ καὶ παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἀπρὶξ ἔχεσθαι καὶ μετ' αὐτὸν ὅσον οὔπω τελειωθησόμενον, τῆς ἐν Χριστῷ θεοσεβείας. *Hæc sunt vere philosophi, nec minus Dei quam sapientiæ amatoris martyris verba, quæ ante extremam judicis sententiam, adhuc in custodia constitutus ad fratres ecclesiæ suæ scripsit; partim quo in statu versaretur exponens; partim eos adhortans, ut pietatem in Christum etiam post obitum suum jamjam imminentem, mordicus retinerent.*

DUAS, quæ sequuntur, epistolas primus edidit ex vetusto codice manuscripto Capituli Veronensis Marchio Scipio Maffei in *Osservazioni Letterarie*, vol. III. p. 11—18. *Veronæ* 1738. In Apparatu Mansiano ad *Annales Baronii* postea repositæ sunt. Monuit autem Maffeus hasce reliquias, quæ apud nullum auctorem repertæ sunt, nominatim neque apud Athanasium neque apud Hilarium, e Græco antiquitus esse translatas; dum nonnulla verba, quæ vix Latina videntur, aut Græcismo attribuenda sunt, aut recte defendi possunt, ut vocabulum *scrupulositas*, quod apud Tertullianum extat, atque istud, *quæ a te conantur*, quod passivo sensu Columella posuit; et de verbis ejusmodi lectorem mittit ad Aulum Gellium *Noct. Att.* lib. xv. c. 13. Professus interea est Mamachius V. D. in *Epistola de*

Ratione Temporum Athanasii p. 17. non magis hisce vocabulis se, quam nexibus verborum, qui ferrei sane sunt, moveri, ut vix dignum fuisse horum interpretem arbitretur, qui octavo sæculo viveret. Ait præterea Maffeus compositas fuisse ineunte schismate Meletiano hasce epistolas, id vero constare ex ipsa epistola episcoporum; hoc foret anno 306. ut tempora computavit Baronius, approbante et Basnagio; Athanasium enim in *Epistola* sua *ad Episcopos Ægypti et Lybiæ* anno 361. conscripta narrare, tunc durasse schisma annos 55. Quippe contra Montfauconium ostendit Maffeus, respici ibidem ab Athanasio ad synodum tantum Nicænam, cum his verbis usus fuerit; οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. Confer et Lardnerum *De Hist. Evangelii Fide* P. II. lib. 1. cap. 61. fine, qui de hoc loco idem statuit. Commemorari monet itidem Maffeus quatuor illos antistites, qui epistolam miserunt ad Meletium, ab Eusebio his verbis, Φιλέας τε καὶ Ἡσύχιος καὶ Παχύμιος καὶ Θεόδωρος, τῶν ἀμφὶ τὴν Αἴγυπτον ἐκκλησιῶν ἐπίσκοποι· μυρίοι τε ἐπὶ τούτοις ἄλλοι διαφανεῖς, οἳ πρὸς τῶν κατὰ χώραν καὶ τόπον παροικιῶν μνημονεύονται. lib. viii. *Hist.* cap. 13. Narratque vir cl. ex Valesii ad Eusebium nota, in *Actis Græcis Passionis Petri Alexandrini*, quomodo in *Actis Latinis*, quæ Baronius adduxit, nominari Phileam, Hesychium, Theodorumque, omnium confessorum qui tenebantur in carcere *signiferos et præceptores*. A Philea vero ipsam epistolam compositam fuisse, conjecturam fecit Maffeus, cum propter Eusebii de studio ejus in philosophicis disciplinis excolendis testimonium, epistolamque ejusdem Phileæ de martyribus conscriptam, tum quod ab Hieronymo inter scriptores ecclesiasticos ille censeatur; quodque præcipuum est, Phileam ait, qui primus semper alibi positus est, ultimo loco propter verecundiam seipsum hic nominavisse. Ex his quoque fragmentis ostendit vir cl. errasse Basnagium in *Annalibus* an. 311. n. 14. dum propter ordinem, quem hæc commemorando servavit Eusebius, Petri post obitum passos esse martyres hos constituit. Denique desumpta olim fuisse fragmenta istæc idem

ille opinatur ex plurimis epistolis, quas S. Hilarius collegerat adduxeratque in opere suo historico de Semi-Arianorum *Ariminensi Concilio*. Certe cum Arianis juncti postea sunt Meletii discipuli.

P. 91. l. 19. Initium epistolæ] Præfixum est istud epistolæ quoque Petri pro usitatiori forma, *Incipit Epistola*.

Ibid. l. 22. æstimantes] Vitium est in hac sententia, cum priori vix conjungenda. Mox *ad* pro *id* reposui. l. 23.

Ibid. l. 24. quæ a te conantur] Defendit ex Columella, ut modo dixi, Maffeus.

P. 92. l. 11. nam cuncta—meliorum] Hæc fortasse cum sequentibus conjungi debent, et *cunctis* pro *cuncta* reponi.

Ibid. ab ipsis est constitutum et fixum] Confert ista cum Canone xxxv. qui dicitur Apostolorum, Scipio Maffeus p. 20. Ἐπίσκοπον μὴ τολμᾷν ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὅρων χειροτονίας ποιεῖσθαι εἰς τὰς μὴ ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις καὶ χώρας. εἰ δὲ ἐλεγχθείη τοῦτο πεποιηκὼς παρὰ τὴν τῶν κατεχόντων τὰς πόλεις ἐκείνας ἢ τὰς χώρας γνώμην, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς, καὶ οὓς ἐχειροτόνησεν. Porro inde constare ait legis antiquitatem, quod *per successiones*, ut infra positum est lin. 23. *beatorum patrum nostrorum*, hoc est, usque ab apostolis, transmissa fuerit.

Ibid. l. 14. bene nimis magna est] Quid connubium particularum Græcarum post hæc lateat, nescio.

Ibid. l. 19. reperire] H. e. ut ordinentur.

Ibid. l. 23. Christo susceptorum] Auctor fortasse scripserat Χριστοδόχων, et vertendum erat, *Christum suscipientium*, ut infra habes p. 93. l. 21. *induti Christum*. Vox Θεοδόχος apud auctores occurrit, et a Suicero in *Thesauro Ecclesiastico Deum suscipiens* exponitur.

Ibid. l. 24. magni episcopi ac patris nostri Petri] Alexandrino papæ omnes Ægypti provinciæ subjectæ sunt.

Ibid. l. 32. pastore non subsistente] Videsis quæ de S. Petri fuga supra adnotavimus ad Reliquias ejus p. 61. Meletium Petri fugam causatum ordines sacros contulisse, narrat Sozomenus *Hist. Eccl.* I. 24.

Ibid. multorum incredulitate] An intelligitur lapsus multorum?

P. 92. l. 34. circumeuntes et potentes visitare] Meminit S. Petrus in Epistola, quæ sequitur, horum περιοδεύτων, *presbyterorum, quibus permissum erat egentes visitare*, scilicet Alexandriæ, ut scribit ille, qui hasce duas epistolas adduxit. p. 94. Conferas et verba lin. 14. pag. 93.

P. 93. l. 3. Sciebant quod monentes eos de hac inquisitione &c.] Etsi, quænam esset hæc monitio, aut quid egissent martyres, obscurum puto; sequentibus tamen significari hujusmodi quid videtur, utile aliquid factum esse sed animadversioni patens apertumque, conjuncte cum operatione justa excogitatum. Verbum *arguentes* supra habes p. 92. l. 7. *Arguo*, ἐλέγχω, *Glossæ Vet.* præstant. Deinde vocibus, *in manibus probitate constituta*, quæ sunt Græce, ἐν χέρσι δικαιοσύνη, justa operatio indicari videtur.

Ibid. l. 7. tam viliter] Pro *tam viliter* legere malim *inutiliter*. Supra habes, *fiebat, quod utile videbatur*. Mox apud Petrum occurrit, *nihil per utilitatem*.

Ibid. l. 28. ordinandi. Adnuntiamus] Sic correxit Maffeus. In MS. *ordinando adnuntias*.

P. 94. l. 12. ut cognoscatur concupiscentia Meletii] Petrus in *Epistola, Et indicium suæ* (for. *indicio*) *cupiditatis in principatu* (for. *principatum*), *quosdam sibi ordinasse in carcere*. Legendum vero ait, sed sine justa causa forsan, Maffeus, *et cognoscentes concupiscentiam Meletii*.

Ibid. l. 13. potestatem—de parœcia] H. e. potestas res ordinandi Alexandrinæ parœciæ. Sed fortasse legendum, *de parœcia visitanda Alexandrina*.

Ceterum, quo magis illustrentur istæc fragmenta, quæ pretiosa nominant fratres Ballerinii, *De Antiq. Collect. Canonum*, P. II. c. IX. 2. 26, narrationem Epiphanianam de schismate Meletiano afferam; quam tamen a Meletiano quopiam accepisse eundem patrem, plerique omnes cum Petavio existimant.

Epiphanii Hæres. lxviii. num. 1—4.

Μελητιανῶν τι τάγμα ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ ὑπάρχει, ἀπὸ Μελητίου τινὸς ἐπισκόπου ἐν τῇ Θηβαΐδι γενομένου τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως. οὐ γάρ τι μετήλ-

λαττεν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν καιρῷ τινι τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας. οὗτος ὁ Μελήτιος σύγχρονος ἦν καὶ συνακμαστὴς τοῦ προειρημένου Ἱέρακά τε, καὶ καθεξῆς διαδεξάμενος, ὃς ἦν καὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου σύγχρονος. καὶ οὗτοι πάντες ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ ἦσαν τοῦ γενομένου ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ. ἡ δὲ κατὰ τὸν Μελήτιον ὑπόθεσις, τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

Σχίσμα ἐποίησεν, οὐ μὴν μετηλλαγμένως (for. μετηλλαγμένος) τὴν πίστιν γεγένηται. οὗτος ἐν καιρῷ τοῦ διωγμοῦ, ἅμα Πέτρῳ τῷ ἁγίῳ ἐπισκόπῳ καὶ μάρτυρι, καὶ τοῖς ἄλλοις μάρτυσι συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπὶ τούτῳ (for. τοῦτο) ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιτεταγμένων τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡγεμόνων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Αἰγύπτου· Κουλησιανὸς μὲν ἦν ἔπαρχος τῆς Θηβαΐδος, Ἀλεξανδρείας δὲ Ἱεροκλῆς· καὶ ὁ μὲν Μελήτιος ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ καθειργμένος ἦν, αὐτός τε καὶ οἱ προειρημένοι μάρτυρες, ἅμα τῷ προειρημένῳ Πέτρῳ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπῳ. ἐδόκει δὲ καὶ ὁ Μελήτιος τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον προήκων, καὶ δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν, ὡς δι' ἀντιλήψεως αὐτοῦ χάριν, ὑπ' αὐτὸν δὲ ὢν, καὶ ὑπ' (ἐπ'. cor. *Petavius*) αὐτὸν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀναφέρων. τοῦτο γὰρ ἔθος ἐστὶ, τὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀρχιεπίσκοπον πάσης τε Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος, Μαραιώτου τε, καὶ Λιβύης, Ἀμμωνιακῆς, Μαραιώτιδός τε καὶ Πενταπόλεως, ἔχειν τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν. ἐπεὶ οὖν συλληφθέντες οὗτοι πάντες μαρτυρίου χάριν ἐν τῇ φυλακῇ ἔπραττον· χρόνῳ δὲ ἱκανῷ ἐπέμειναν καθειργμένοι· ἄλλοι δὲ πρὸ αὐτῶν παραδοθέντες ἐμαρτύρησαν, καὶ τὸ τέλος τοῦ βραβείου ἀπείληφαν, καὶ ἐκοιμήθησαν. οὗτοι δὲ ὡς ἀκραίμονες καὶ μείζους ἐσύστερον ἐτηροῦντο.

Καὶ ἐπειδὴ (f. ἔπειτα) τινῶν μὲν μαρτυρησάντων, ἄλλων δὲ τοῦ μαρτυρίου ἐκπεσόντων, καὶ τὴν ἀθεμιτουργίαν τῆς τῶν εἰδώλων θρησκείας πραξάντων, οἱ (f. οἳ) κατ' ἀνάγκην καὶ θυσίαν (θυσίας cor. Petavius) ἐψήφαντο· παραπεσόντες οὖν, καὶ θύσαντες, καὶ παραβάντες, προσῆλθον τοῖς ὁμολογηταῖς τε καὶ μάρτυσιν, ὅπως τύχωσιν ἐλέους διὰ μετανοίας, οἱ μὲν ἀπὸ στρατιωτῶν ὄντες, οἱ δὲ ἀπὸ κληρικῶν ὑπάρχοντες διαφόρου κλήρου, πρεσβυτερίου τε, καὶ διακονίας, καὶ ἄλλων, κίνησις ἐγένετο ἀναμέσον τῶν μαρτύρων, καὶ τάραχος οὐχ ὁ τυχών· τῶν μὲν λεγόντων τοὺς ἅπαξ παραπεσόντας, καὶ ἀρνησαμένους, καὶ ἐν ἀνδρειότητι μὴ παρα-

μείναντας, μηδὲ ἀγωνισαμένους, μὴ δεῖν ἀξιοῦσθαι εἰς μετάνοιαν, ἵνα μὴ καὶ οἱ ἔτι περιλειφθέντες ἔλαττον φροντίσαντες τῆς ἐπιτιμίας, διὰ τὴν τοιαύτην θᾶττον γενομένην αὐτοῖς συγχώρησιν, ἐκτραπῶσι, καὶ εἰς ἐπαρνησιθείαν, καὶ ἀθεμιτουργίαν Ἑλληνισμοῦ ἔλθωσι. καὶ ἦν εὔλογον τὸ παρ' αὐτῶν τῶν ὁμολογητῶν λεγόμενον. ἦσαν δὲ οἱ τοῦτο λέγοντες, Μελήτιος, καὶ Πηλεὺς, καί τινες ἄλλοι πλείους τῶν μαρτύρων, καὶ ὁμολογητῶν ἅμα αὐτοῖς. ζῆλον τοίνυν τὸν ὑπὲρ Θεοῦ ἀναδεδειγμένοι δῆλον ὅτι ἔπασχον (for. δηλονότι ὑπῆρξαν) ταῦτα λέγοντες. ἔφασκον δὲ, εἰ ἄρα (for. δεῖν ἄρα) μετὰ τὸ παύσασθαι τὸν διωγμὸν μετὰ χρόνον ἱκανὸν δίδοσθαι τοῖς προειρημένοις μετάνοιαν ἐν καιρῷ γενομένης εἰρήνης, ἐὰν ἐπ' ἀληθείας μετανοήσωσι, καὶ καρπὸν τῆς μετανοίας αὐτῶν ἐπιδείξωνται, οὐ μὴν ἵνα ἕκαστος δεξιωθῇ ἐν τῷ ἰδίῳ κλήρῳ, ἀλλὰ μετὰ χρόνου διάστημα συνάγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῷ τάγματι, καὶ οὐκ ἐν κλήροις. καὶ ἦν φιλάληθες καὶ ζήλου πλῆρες τοῦτο.

Ὁ δὲ ἁγιώτατος Πέτρος εὔσπλαγχνος ὢν, καὶ ὡς πατὴρ πάντων ὑπάρχων, ἐδέετο καὶ καθικέτευε λέγων, δεξώμεθα αὐτοὺς μετανοοῦντας, καὶ τάξωμεν αὐτοῖς μετάνοιαν εἰς τὸ παρακαθέζεσθαι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ μὴ ἀποστρέψωμεν αὐτοὺς, μήτε τὸν κλῆρον, ὡς ὁ εἰς ἡμᾶς ἐλθὼν λόγος περιέχει, μή ποτε εἰς (for. δι') αἰσχύνην, καὶ διὰ παρολκὴν τοῦ χρόνου οἱ ἅπαξ ὑπὸ ἀνανδρείας καὶ ἀσθενείας ὑπὸ διαβόλου ἐπισεισθέντες καὶ παρασαλευόμενοι τελείως ἐκτραπῶσι, καὶ μὴ ἰαθῶσιν, ὡς κατὰ τὸ γεγραμμένον, μὴ ἐκτραπῆναι τὸ χωλὸν, ἰαθῆναι δὲ μᾶλλον. καὶ ἦν μὲν τοῦ Πέτρου ὁ λόγος ὑπὲρ ἐλέους καὶ φιλανθρωπίας, καὶ τοῦ Μελητίου, καὶ τῶν ἅμα αὐτῷ, ὑπὲρ ἀληθείας καὶ ζήλου. ἐντεῦθεν διὰ τοῦ προσώπου τῆς ἀπὸ ἀμφοτέρων δοκούσης εὐσεβοῦς ὑποθέσεως τὸ σχίσμα γεγένηται, τῶν μὲν τοῦτο φασκόντων, τῶν δὲ τοῦτο. ὅτε γὰρ οἶδεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πέτρος, ὅτι ἀντέστησαν τῇ βουλῇ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας οἱ περὶ τὸν Μελήτιον, ζήλῳ θεϊκῷ περισσοτέρως φερόμενοι, καταπέτασμα αὐτὸς ὁ Πέτρος ἐποίησε μέσον τῆς φυλακῆς, ἱμάτιον ἐκπετάσας, τουτέστι λωδίκιον, εἴτ' οὖν παλλίον, καὶ κηρύξας διακόνου (for. διὰ δ. Petav.), ὅτι οἵ τινές εἰσι τῆς ἐμῆς γνώμης, παρελθέτωσαν πρός με· καὶ οἵ τινες τῆς Μελητίου γνώμης τυγχάνουσι, πρὸς Μελήτιον. καὶ διῃρέθη τὸ μὲν πλῆθος ἅμα Μελητίῳ, ἐπισκόπων τε, καὶ μοναχῶν, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ ἄλλων ταγμάτων. ὀλίγοι δὲ παντε-

λῶς ἅμα Πέτρῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ, ἐπίσκοποί τε καὶ ἄλλοι ὀλίγοι. καὶ λοιπὸν, οὗτοι κατιδίαν ηὔχοντο, καὶ οὗτοι κατιδίαν, καὶ τὰς ἄλλας ἱερουργίας ὡσαύτως ἕκαστος ἰδίᾳ ἐπετέλει.

Γίνεται δὲ Πέτρον μαρτυρῆσαι, καὶ ἐτελειώθη ὁ μακάριος, διάδοχον καταλείψας Ἀλέξανδρον ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ. αὐτὸς γὰρ διαδέχεται τὸν θρόνον μετὰ τὸν προειρημένον Πέτρον. Μελήτιος δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐξορισμῷ ὑπέπεσον, ὑπεροριςθέντες ἐν τοῖς Φαινησίοις μετάλλοις. καὶ τότε λοιπὸν, οἱ συρόμενοι ὄντες ὁμολογηταὶ ἅμα Μελητίῳ, καὶ αὐτὸς Μελήτιος ἐν τῇ εἱρκτῇ, κατὰ (for. κᾆτα) τὴν ὁδοιπορίαν, καθ' ἑκάστην χώραν, καὶ καθ' ἕκαστον τόπον διερχόμενος καθίστα κληρικοὺς, ἐπισκόπους τε, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ ᾠκοδόμει ἐκκλησίας ἰδίας· καὶ οὔτε οὗτοι τούτοις (cor. ἐκεινοῖς) ἐκοινώνουν, οὔτε ἐκεῖνοι τούτοις. ἐπέγραφον δὲ ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ, οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ Πέτρου διαδεξάμενοι ἔχοντες τὰς οὔσας ἀρχαίας ἐκκλησίας, ὅτι ἐκκλησία καθολική· οἱ δὲ ἀπὸ Μελητίου, ἐκκλησία μαρτύρων. ὅθεν καὶ ἐν Ἐλευθεροπόλει, καὶ ἐν Γάζῃ, καὶ ἐν Αἰλίᾳ παρελθὼν ὁ αὐτὸς Μελήτιος πολλοὺς οὕτως ἐχειροτόνησε. καὶ γέγονεν αὐτὸν χρονοτριβῆσαι ἐν τοῖς προειρημένοις μετάλλοις. ἀλλὰ μεταξὺ ἀπολύονται τῶν μετάλλων οἱ ὁμολογηταὶ, οἵτε τοῦ μέρους Πέτρου· ἦσαν γὰρ ἔτι πολλοί· καὶ οἱ τοῦ Μελητίου. οὔτε γὰρ ἐν τοῖς μετάλλοις ἀλλήλοις ἐκοινώνουν, ἢ συνηύχοντο. γίνεται δὲ τὸν Μελήτιον ἔτι διατρίψαι ἐν κόσμῳ χρόνον, ὥς τε συνακμάσαι καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ τοῦ Πέτρου διαδόχῳ, τὰ φίλα τε ἔχειν· ἐμερίμνα τε τὰ περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ πίστεως. ἔφην γὰρ πολλάκις, ὅτι οὐδὲν εἶχεν παρηλλαγμένον. αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ Μελήτιος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενόμενος, κᾀκεῖσε διατρίβων χρόνον, ἔχων ἰδίαν τὴν σύναξιν σὺν τοῖς ἰδίοις, τὸν Ἄρειον ἐφώρασεν ἀνενέγκας ἐπὶ τὸν Ἀλέξανδρον. ὡς ἐνηχήθη δὲ τὸν Ἄρειον ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐξηγήσεσιν ἔξω τοῦ προκειμένου τῆς πίστεως βεβηκότα· (ἦν γὰρ οὗτος ἐν Βαυκάλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ οὕτω καλουμένῃ Ἀλεξανδρείας πρεσβύτερος. καθ' ἑκάστην γὰρ εἷς πρεσβύτερός ἐστιν ἀποτεταγμένος. ἦσαν γὰρ πολλαὶ ἐκκλησίαι, νῦν δὲ πλείους, καὶ αὐτῷ ἡ ἐκκλησία ἐγκεχείριστο· κᾂν τε ἄλλος σὺν αὐτῷ ἦν. ὧν ἕνεκα γενόμενοι ἐν τῷ τόπῳ λέξομεν κατὰ λεπτότητα, ὅτε χρεία περὶ τούτου ἔσται.) ἐπεὶ οὖν ἐφώρασε τὸν Ἄρειον σπουδαίως Ἀλέξανδρος, συγκαλέσας ἐπισκόπους καὶ σύνοδον, ἐζήτει ἀξιῶν περὶ πίστεως, καὶ ἀπαιτῶν τὸν Ἄρειον περὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐγκισ-

σηθείσης λύμης τῆς κακοδοξίας. ὁ δὲ Ἄρειος οὐ μὴν ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ μετὰ τετριμμένου προσώπου ὡς εἶχεν, οὕτως ἀπεκρίνατο, καὶ ἐξεοῖ μὲν Ἀλέξανδρος αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας. ἐξεοῦται δὲ ἅμα αὐτῷ πλῆθος πολὺ, οἱ ἀπ' αὐτοῦ κεχραμμένοι, παρθενευουσῶν, καὶ ἄλλων κληρικῶν. p. 716. ed. Petavii.

Huc usque Meletiana apud Epiphanium servata. Quibus opponam, quæ de Meletio, seu Melitio, Athanasius, et deinceps historici Socrates et Sozomenus, scripserint; qui quidem auctores, maxime duo priores, juxta ac fragmenta Maffeana, Sanctique Petri Canones, cum Epiphanianis male conveniunt. Ait igitur Athanasius in *Apologia contra Arianos* num. 59. pag. 177. ed. Montfaucon. Πέτρος παρ' ἡμῖν πρὸ μὲν τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν. οὗτος Μελίτιον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπίσκοπον, ἐπὶ πολλαῖς ἐλεγχθέντα παρανομίαις καὶ θυσίᾳ ἐν κοινῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων καθεῖλεν. ἀλλὰ Μελίτιος οὐ πρὸς ἑτέραν σύνοδον κατέφυγεν, οὐδὲ ἐσπούδασεν ἀπολογήσασθαι τοῖς μετὰ ταῦτα, σχίσμα δὲ πεποίηκε, καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν Μελιτιανοὶ μέχρι νῦν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὀνομάζονται, εὐθύς τε τοὺς ἐπισκόπους λοιδορεῖν ἤρξατο, καὶ πρῶτον αὐτὸν Πέτρον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀχιλλᾶν διέβαλε, καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν Ἀλέξανδρον. Athanasii ista secutus in hunc modum scribit Socrates lib. i. *Hist.* cap. 6. sub fin. Συνανεμίγνυντο δὲ τοῖς Ἀρειανίζουσι Μελιτιανοὶ, οἱ μικρὸν ἔμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας χωρισθέντες. τίνες δέ εἰσιν οὗτοι, λεκτέον· ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μαρτυρήσαντος, Μελίτιός τις μιᾶς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πόλεων ἐπίσκοπος καθῃρέθη, δι' ἄλλας τε πολλὰς αἰτίας, καὶ μάλιστα ὅτι ἐν τῷ διωγμῷ ἀρνησάμενος τὴν πίστιν, ἐπέθυσεν. οὗτος καθαιρεθεὶς, πολλούς τε ἐσχηκὼς τοὺς ἑπομένους αὐτῷ, αἱρεσιάρχης κατέστη τῶν ἄχρι νῦν ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὴν Αἴγυπτον Μελιτιανῶν καλουμένων. ἀπολογίαν τε οὐδεμίαν εὔλογον ἔχων τοῦ κεχωρίσθαι τῆς ἐκκλησίας, ἠδικῆσθαι μὲν ἔλεγεν ἑαυτὸν ἁπλῶς, ἐκακηγόρει δὲ καὶ ἐλοιδόρει τὸν Πέτρον. ἀλλὰ Πέτρος μὲν ἐν τῷ διωγμῷ μαρτυρήσας, ἐτελεύτησεν. ὁ δὲ μεταφέρει τὰς λοιδορίας ἐπὶ Ἀχιλλᾶν, ὃς μετὰ Πέτρον ἐπίσκοπος ἦν, καὶ αὖθις ἐπὶ τὸν μετὰ Ἀχιλλᾶν γεγενημένον Ἀλέξανδρον. ἐν τούτοις δὲ καθεστώτων αὐτῶν, ἐπιγίνεται τὸ κατὰ Ἄρειον ζήτημα· καὶ ὁ Μελίτιος ἅμα τοῖς

αὐτοῦ, συνελαμβάνετο τῷ Ἀρείῳ, κατὰ τοῦ ἐπισκόπου συμφρατριάζων αὐτῷ. Sozomenus denique lib. i. *Hist.* cap. 15. hæc posuit. Ἦρξε δὲ τούτων τῶν λόγων Ἄρειος, πρεσβύτερος τῆς κατ' Αἴγυπτον Ἀλεξανδρείας· ὃς ἐξ ἀρχῆς σπουδαῖος εἶναι περὶ τὸ δόγμα δόξας, νεωτερίζοντι Μελιτίῳ συνέπραττε. καταλιπὼν δὲ τοῦτον, ἐχειροτονήθη διάκονος παρὰ Πέτρου τοῦ Ἀλεξανδρέων ἐπισκόπου· καὶ πάλιν αὖ παρ' αὐτοῦ τῆς ἐκκλησίας ἐξεβλήθη, καθότι Πέτρου τοὺς Μελιτίου σπουδαστὰς ἀποκηρύξαντος, καὶ τὸ αὐτῶν βάπτισμα μὴ προσιεμένου, τοῖς γινομένοις ἐπέσκηπτε, καὶ ἠρεμεῖν οὐκ ἠνείχετο. ἐπεὶ δὲ Πέτρος ἐμαρτύρησε, συγγνώμην αἰτήσας Ἀχιλλᾶν, &c. Et deinceps in ejusd. lib. *Hist.* suæ c. 24. de Meletio hæc habet Sozomenus. Ἔφάνη δὲ τοῦτο τῇ συνόδῳ (synodo Nicænæ) δίκαιον, λογιζομένῃ τὸ προπετὲς καὶ ἕτοιμον εἰς χειροτονίαν Μελιτίου καὶ τῶν τὰ αὐτὰ φρονούντων· ὥστε καὶ Πέτρου τοῦ μαρτυρήσαντος, ἡνίκα ἡγεῖτο τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας, φεύγοντος διὰ τὸν τότε διωγμὸν, τὰς διαφερούσας αὐτῷ χειροτονίας ὑφήρπασε.

Jam vero adductis his scriptoribus, cum in *Epiphanianis* scriptum extet, Petrum se opposuisse Meletio nolenti clericos, qui lapsi essent, pristinum in ordinem recipere, id censeo memorandum, hoc laxamentum S. Petro adscriptum non tantum consuetudini ecclesiæ universæ, sed etiam Petri ipsius adversari sententiæ, qui in Canone suo X. clericos lapsos, etsi certamen redintegraverint, a sacro ministerio arcendos esse statuit. Quod enim positum est in canone proxime sequente, id de laicis tantum interpretandum videtur. In hac vero Petri accusatione bene notanda sunt verba Epiphaniana, initium versus, οἱ κατ' ἀνάγκην καὶ θυσίας ἐφάψαντο, cum ille in Canone suo penultimo, non tantum absolvendos eos, sed etiam confessoribus adnumerandos statuat, quorum manus vi tracti essent ab infidelibus ἄκοντι τῷ ἀνιέρῳ θύματι. Hi extitisse videntur tam clerici quam laici; atque inde fortassis Epiphanianus auctor S. Petro calumniam duplicem intendit ad clericorum et laicorum receptionem pertinentem; cujus tamen benevolam erga coactos sententiam in Canone suo tertio comprobarunt et amplexi sunt Ancyrani Concilii patres. Τοῦτο δὲ ὁμοίως, inquiunt, ἐπί τε τῶν ἐκ τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἄλλων λαϊκῶν, scilicet

recipi illos jussum est *velut extra delictum constitutos.* Ad hoc ex fragmentis Maffeanis constat, causam finxisse sibi schismaticarum suarum ordinationum Meletium, diminutum numerum ministrorum sacrorum, non, quod *Epiphaniana* quidem volunt, præproperam lapsorum ad communionem receptionem. Adde, quod cum Meletio extra carcerem posito expostulaverunt martyres et episcopi et ipse Petrus, non incarceratum Meletium Petrus vinctus a se separavit. Majorem quoque confessorum numerum a partibus Meletii stetisse, id vehementer dubitandum est. Denique clericos ordinatos fuisse a Meletio post Petri obitum Epiphaniana referunt, quod jam factum esse vivo Petro liquido constat. Verumtamen, cum teste fragmento Maffeano Meletius quosdam *sibi ordinaverit in carcere atque in metallis constitutos*, inde fortasse orta est historiola de ecclesia martyrum, quæ ecclesiæ catholicæ opposita fuerit. Atque fatendum quidem, non confirmari hocce Maffeano fragmento, quod de Meletii idololatria Athanasius, et post eum Socrates aliique scriptores, tradiderint, nempe hunc a Petro depositum fuisse, cum multis aliis de causis, tum quod idolis sacrificasset. Nam, ut monet Maffeus pag. 26. *Osservaz.* cum nihil omnino in epistola sua Petrus ei objecerit præter *principatus cupiditatem,* vix et ne vix quidem credendum est, tum temporis sacrificasse Meletium, magis vero postea ab eo patratum esse hoc delictum.

Ceterum post sopitas a Concilio Nicæno has lites, jamjam moriturus Meletius Joannem quendam in suum locum subrogasse fertur; quo facto Meletiani cum Arianis conjuncti ecclesiam turbare perrexerunt; uti narrant Sozomenus in lib. ii. *Hist.* suæ capp. 21—23. et Epiphanius in posteriore parte *Hæres.* lxviii. quæ *Meletianorum* est. Philastrius refert, Meletianos orthodoxos licet, communicasse cum hæreticis pariter ac cum ecclesia catholica; *quorum cum cognovisset indifferentiam exsortes eos suæ communionis effecit ecclesia catholica. De Hæresibus* cap. 90. Etiam quinto ecclesiæ sæculo idem adhuc perstitisse schisma, liquet ex Theodoreti *Hæret. Fab.* lib. iv. cap. 7.

CONCILII ANCYRANI
CANONES.

CANONES SYNODI ANCYRANÆ,

QUÆ APUD ANCYRAM GALATIÆ METROPOLIM

POST INITIUM SÆCULI QUARTI HABITA EST.

Κανόνες τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ συνελθόντων μακαρίων πατέρων οἵτινες προγενέστεροι μέν εἰσι τῶν ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθέντων κανόνων, δευτερεύουσι δὲ διὰ τὴν τῆς οἰκουμενίκης συνόδου αὐθεντίαν.

ΚΑΝΩΝ Α.

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥΣ τοὺς ἐπιθύσαντας, εἶτα ἀναπαλαίσαντας, μήτε ἐκ μεθόδου τινὸς, ἀλλ' ἐξ ἀληθείας, μήτε προκατασκευάσαντας καὶ ἐπιτηδεύσαντας, καὶ πείσαντας, ἵνα δόξωσι μὲν βασάνοις ὑποβάλλεσθαι, ταύτας δὲ τῷ δοκεῖν καὶ τῷ σχήματι προσαχθῆναι· τούτους ἔδοξε τῆς μὲν τιμῆς τῆς κατὰ τὴν καθέδραν μετέχειν, προσφέρειν δὲ αὐτοὺς ἢ ὁμιλεῖν, ἢ ὅλως λειτουργεῖν τι τῶν ἱερατικῶν λειτουργιῶν, μὴ ἐξεῖναι.

Ex Vet. Interpretatione Dionysii Exigui.

[Canones Beatorum Patrum, qui Ancyræ convenerunt, qui quidem canonibus Nicænis antiquiores sunt, sed postpositi sunt propter authoritatem Synodi Œcumenicæ.]

CANON I.

Presbyteros immolantes, et iterum luctamen adeuntes, si hoc non per illusionem aliquam, sed ex veritate fecerint, ut iterum teneri viderentur, aut tormentis subjici, quo facinus pati viderentur inviti: hos ergo placuit honorem quidem sedis retinere; offerre autem illis, et sermonem ad populum facere, aut aliquibus sacerdotalibus officiis fungi, non liceat.

ΚΑΝΩΝ Β.

Διακόνους ὁμοίως θύσαντας, μετὰ δὲ ταῦτα, ἀναπαλαίσαντας, τὴν μὲν ἄλλην τίμην ἔχειν, πεπαῦσθαι δὲ αὐτοὺς πάσης τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας, τῆς τε τοῦ ἄρτον ἢ ποτήριον ἀναφέρειν, ἢ κηρύσσειν. εἰ μέντοι τινὲς τῶν ἐπισκόπων τούτοις συνίδοιεν κάματόν τινα ἢ ταπείνωσιν πρᾳότητος, καὶ ἐθέλοιεν πλεῖόν τι διδόναι ἢ ἀφαιρεῖν, ἐπ' αὐτοῖς εἶναι τὴν ἐξουσίαν.

ΚΑΝΩΝ Γ.

Τοὺς φεύγοντας καὶ συλληφθέντας, ἢ ὑπὸ οἰκείων παραδοθέντας, ἢ ἄλλως τὰ ὑπάρχοντα ἀφαιρεθέντας, ἢ ὑπομείναντας βασάνους, ἢ εἰς δεσμωτήριον ἐμβληθέντας, βοῶντάς τε ὅτι εἰσὶ Χριστιανοὶ, καὶ περισχεθέντας, ἤτοι εἰς τὰς χεῖρας πρὸς βίαν ἐμβαλλόντων τῶν βιαζομένων, ἢ βρῶμά τι πρὸς ἀναγκὴν δεξαμένους, ὁμολογοῦντας δὲ δι' ὅλου, ὅτι εἰσὶ Χριστιανοὶ, καὶ τὸ πένθος τοῦ συμβάντος ἀεὶ ἐπεδεικνυμένους, τῇ πάσῃ καταστολῇ καὶ τῷ σχήματι καὶ τῇ τοῦ βίου ταπει-

CANON II.

Diaconi similiter qui immolaverunt, honorem quidem habeant: cessent vero ab omni sacro ministerio, sive a pane, sive a calice offerendo, vel prædicando. Quod si quidam episcoporum conscii sunt, laboris eorum et humilitatis, et mansuetudinis, et voluerint eis aliquid amplius tribuere, vel adimere, penes ipsos erit potestas.

CANON III.

Qui fugientes comprehensi sunt, vel a domesticis traditi, vel ademptis facultatibus sustinuere tormenta, aut in custodiam trusi, proclamaverunt se Christianos esse, et eo usque adstricti sunt, ut manus eorum comprehendentes, violenter attraherent, et funestis sacrificiis admoverent, aut aliquid polluti cibi per necessitatem sumere cogerentur; confitentes jugiter se Christianos esse, et luctum rei, quæ contigit, incessabiliter ostendentes omni dejectione et habitu et humilitate

νότητι· τούτους ὡς ἔξω ἁμαρτήματος ὄντας, τῆς κοινωνίας μὴ κωλυέσθαι. εἰ δὲ καὶ ἐκωλύθησαν ὑπό τινος, περισσοτέρας ἀκριβείας ἕνεκεν, ἢ καί τινων ἀγνοίᾳ, εὐθὺς προσδεχθῆναι. τοῦτο δὲ ὁμοίως ἐπί τε τῶν ἐκ τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἄλλων λαϊκῶν. προσεξετάσθη δὲ κᾀκεῖνο, εἰ δύνανται καὶ λαϊκοὶ, τῇ αὐτῇ ἀνάγκῃ ὑποπεσόντες, προάγεσθαι εἰς τάξιν. ἔδοξεν οὖν καὶ τούτους, ὡς μηδὲν ἡμαρτηκότας, εἰ καὶ ἡ προλαβοῦσα εὑρίσκοιτο ὀρθὴ τοῦ βίου πολιτεία, προχειρίζεσθαι.

ΚΑΝΩΝ Δ.

Περὶ τῶν πρὸς βίαν θυσάντων, ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ τῶν δειπνησάντων (for. ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ δειπνησάντων, vid. not.) εἰς τὰ εἴδωλα, ὅσοι μὲν ἀπαγόμενοι, καὶ σχήματι φαιδροτέρῳ ἀνῆλθον, καὶ ἐσθῆτι ἐχρήσαντο πολυτελεστέρᾳ, καὶ μετέσχον τοῦ παρασκευασθέντος δείπνου ἀδιαφόρως· ἔδοξεν, ἐνιαυτὸν ἀκροᾶσθαι, ὑποπεσεῖν δὲ τρία ἔτη, εὐχῆς δὲ μόνης κοινωνῆσαι ἔτη δύο, καὶ τότε ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον.

vitæ: hos velut extra delictum constitutos, a communionis gratia non vetamus. Si vero prohibiti sunt ab aliquibus, propter ampliorem cautelam, vel propter quorumdam ignorantiam, statim recipiantur. Hoc autem similiter et de clericis, et de laïcis ceteris observari conveniet. Perquisitum est autem et illud, si possunt etiam laïci, qui in has necessitatis angustias inciderunt, ad clericatus ordinem promoveri: placuit ergo, et hos, tamquam qui nihil peccaverunt, si et præcedens eorum vita probabilis sit, ad hoc officium provehi.

CANON IV.

De his qui sacrificare coacti sunt, insuper et cœnaverunt in idolio, quicumque eorum, cum ducerentur, lætiore habitu fuerunt et vestimentis pretiosioribus usi sunt, et præparatæ cœnæ indifferenter participes exstiterunt: placuit, eos inter audientes uno anno constitui; succumbere vero tribus annis; in oratione autem communicare biennio; et tunc ad perfectionis gratiam pervenire.

ΚΑΝΩΝ Ε.

Ὅσοι δὲ ἀνῆλθον μετὰ ἐσθῆτος πενθικῆς, καὶ ἀναπεσόντες ἔφαγον, μεταξὺ δι᾽ ὅλης τῆς ἀνακλίσεως δακρύοντες, εἰ ἐπλήρωσαν τὸν τῆς ὑποπτώσεως τριετῆ χρόνον χωρὶς προσφορᾶς δεχθήτωσαν. εἰ δὲ μὴ ἔφαγον, δύο ὑποπεσόντες ἔτη, τῷ τρίτῳ κοινωνησάτωσαν χωρὶς προσφορᾶς, ἵνα τὸ τέλειον τῇ τριετίᾳ λάβωσι· τοὺς δὲ ἐπισκόπους ἐξουσίαν ἔχειν τὸν τρόπον τῆς ἐπιστροφῆς δοκιμάσαντας φιλανθρωπεύεσθαι, ἢ πλείονα προστιθέναι χρόνον. πρὸ πάντων δὲ καὶ ὁ προάγων βίος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, ἐξεταζέσθω, καὶ οὕτως ἡ φιλανθρωπία ἐπιμετρείσθω.

ΚΑΝΩΝ ϛ΄.

Περὶ τῶν ἀπειλῇ μόνον εἰξάντων κολάσεως, καὶ ἀφαιρέσεως ὑπαρχόντων ἢ μετοικίας, καὶ θυσάντων, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος καιροῦ μὴ μετανοησάντων, μηδὲ ἐπιστρεψάντων, νῦν δὲ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς συνόδου προσελθόντων, καὶ εἰς διάνοιαν τῆς ἐπιστροφῆς γενο-

CANON V.

Quotquot autem ascenderunt templa veste lugubri, et recumbentes per omne tempus flevere discubitus, si compleverunt pœnitentiam triennii temporis, sine oblatione suscipiantur. Si autem non manducaverunt, biennio subjecti pœnitentiæ, tertio anno sine oblatione communicent, ut perfectionem quadriennio consequantur. Penes autem episcopos erit potestas modum conversationis eorum probantes, vel humanius erga eos agere, vel amplius tempus adjicere. Ante omnia vero præcedens eorum vita, et posterior inquiratur, et ita eis impertiatur humanitas.

CANON VI.

De his qui minis tantum cessere pœnarum, aut privatione facultatum territi, aut demigratione, sacrificaverunt; et hactenus pœnitudinis negligentes, neque conversi, nunc hujus concilii tempore semet obtulerunt, conversionis suæ consilia capientes: placuit usque

μένων· ἔδοξε μέχρι τῆς μεγάλης ἡμέρας εἰς ἀκρόασιν δεχθῆναι, καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ἡμέραν ὑποπεσεῖν τρία ἔτη, καὶ μετὰ ἄλλα δύο ἔτη κοινωνῆσαι χωρὶς προσφορᾶς, καὶ οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον, ὥστε τὴν πᾶσαν ἑξαετίαν πληρῶσαι. εἰ δέ τινες πρὸ τῆς συνόδου ταύτης ἐδέχθησαν εἰς μετάνοιαν, ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου λελογίσθαι αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑξαετίας. εἰ μέντοι τὶς κίνδυνος καὶ θανάτου προσδοκία ἐκ νόσου ἢ ἄλλης τινὸς προφάσεως συμβαίη, τούτους ἐπὶ ὅρῳ δεχθῆναι.

ΚΑΝΩΝ Ζ.

Περὶ τῶν συνεστιαθέντων ἐν ἑορτῇ ἐθνικῇ, ἐν τόπῳ ἀφωρισμένῳ τοῖς ἐθνικοῖς, ἴδια βρώματα ἐπικομισαμένων καὶ φαγόντων· ἔδοξε διετίαν ὑποπεσόντας δεχθῆναι. τὸ δὲ εἰ χρὴ μετὰ τῆς προσφορᾶς, ἑκάστου τῶν ἐπισκόπων ἐστὶ τὸ δοκιμάσαι, καὶ τὸν ἄλλον βίον ἐφ' ἑκάστου ἐξετάσαι.

ΚΑΝΩΝ Η.

Οἱ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον θύσαντες μετὰ βίας, τε-

ad magnum diem eos inter audientes suscipi, et post magnum diem triennio pœnitentiam agere, et postmodum duobus annis sine oblatione communicare: et tunc demum sex annis completis, ad perfectionis gratiam pervenire. Si vero quidam ante hanc synodum suscepti sunt ad pœnitentiam, ex illo tempore initium eis sexennii computetur. Si quod autem periculum, vel mortis exspectatio, aut ex infirmitate, aut ex aliqua occasione contigerit, his sub definitione statuta, communio non negetur.

CANON VII.

De his qui festis diebus gentilium, in remotis eorum locis convivia celebrarunt cibosque proprios deferentes, ibidem comederunt: placuit, post pœnitentiam biennii eos suscipi. Utrum vero cum oblatione, singuli episcoporum probantes vitam eorum et singulos actus examinent.

CANON VIII.

Hi, qui secundo et tertio sacrificaverunt coacti, quatuor

τραετίαν ὑποπεσέτωσαν, δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνησάτωσαν, καὶ τῷ ἑβδόμῳ τελείως δεχθήτωσαν.

ΚΑΝΩΝ Θ.

Ὅσοι δὲ μὴ μόνον ἀπέστησαν, ἀλλὰ καὶ ἐπανέστησαν, καὶ ἠνάγκασαν ἀδελφοὺς, καὶ αἴτιοι ἐγένοντο τοῦ ἀναγκασθῆναι, οὗτοι ἔτη μὲν τρία τὸν τῆς ἀκροάσεως δεξάσθωσαν τόπον, ἐν δὲ ἄλλῃ ἑξαετίᾳ τὸν τῆς ὑποπτώσεως, ἄλλον δὲ ἐνιαυτὸν κοινωνησάτωσαν χωρὶς προσφορᾶς· ἵνα τὴν δεκαετίαν πληρώσαντες τοῦ τελείου μετάσχωσιν. ἐν μέντοι τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ τὸν ἄλλον αὐτῶν ἐπιτηρεῖσθαι βίον.

ΚΑΝΩΝ Ι.

Διάκονοι ὅσοι καθίστανται, παρ' αὐτὴν τὴν κατάστασιν εἰ ἐμαρτύραντο, καὶ ἔφασαν χρῆναι γαμῆσαι, μὴ δυνάμενοι [a]οὕτω μένειν· οὗτοι μετὰ ταῦτα γαμήσαντες ἔστωσαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, διὰ τὸ ἐπιτραπῆναι

annis pœnitentiæ subjiciantur, duobus autem aliis sine oblatione communicent, et septimo anno perfecte recipiantur.

CANON IX.

Quotquot autem non solum ipsi deviarunt, sed etiam insurrexerunt, et compulerunt fratres, et causas præbuerunt ut cogerentur: hi per triennium quidem locum inter audientes accipiant, per aliud vero sexennium pœnitentiæ subjiciantur acriori, et alio anno communionem sine oblatione percipiant, ut perfectionem expleto decennio consequantur. Inter hæc autem et eorum vita pensanda est.

CANON X.

Diaconi, quicumque ordinantur, si in ipsa ordinatione protestati sunt, et dixerunt velle se conjugio copulari, quia sic manere non possunt: hi, si postmodum uxores duxerint, in ministerio maneant, propterea quod eis episcopus licen-

[a] 1 Cor. vii. 40.

αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. τοῦτο δὲ εἴ τινες σιωπήσαντες, καὶ καταδεξάμενοι ἐν τῇ χειροτονίᾳ μένειν οὕτως, μετὰ ταῦτα ἦλθον ἐπὶ γάμον, πεπαῦσθαι αὐτοὺς τῆς διακονίας.

ΚΑΝΩΝ ΙΑ.

Τὰς μνηστευθείσας κόρας καὶ μετὰ ταῦτα ὑπ᾿ ἄλλων ἁρπαγείσας, ἔδοξεν ἀποδίδοσθαι τοῖς προμνηστευσαμένοις, εἰ καὶ βίαν ὑπ᾿ αὐτῶν πάθοιεν.

ΚΑΝΩΝ ΙΒ.

Τοὺς πρὸ τοῦ βαπτίσματος τεθυκότας, καὶ μετὰ ταῦτα βαπτισθέντας, ἔδοξεν εἰς τάξιν προάγεσθαι, ὡς ἀπολουσαμένους.

ΚΑΝΩΝ ΙΓ.

Χωρεπισκόποις μὴ ἐξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν, ἀλλὰ μὴν μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ γραμμάτων, ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ.

tiam dederit. Quicumque sane tacuerunt, et susceperunt manus impositionem, professi continentiam, et postea nuptiis obligati sunt, a ministerio cessare debebunt.

CANON XI.

Desponsatas puellas, et post ab aliis raptas, placuit erui, et eis reddi, quibus ante fuerant desponsatæ, etiamsi eis a raptoribus vim illatam constiterit.

CANON XII.

Eos, qui ante baptisma sacrificaverunt idolis, et postea baptisma consecuti sunt, placuit ad ordinem provehi, eo quod probentur abluti.

CANON XIII.

Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare; sed nec presbyteris civitatis, sine præcepto episcopi vel litteris, in unaquaque parochia. [In aliis interpretationibus adjectum est, *aliquid imperare, nec sine auctoritate litterarum ejus, in unaquaque parochia aliquid agere.*]

ΚΑΝΩΝ ΙΔ.

Τοὺς ἐν κλήρῳ, πρεσβυτέρους ἢ διακόνους ὄντας, καὶ ἀπεχομένους κρεῶν, ἔδοξεν ἐφάπτεσθαι, καὶ οὕτως, εἰ βούλοιντο, κρατεῖν ἑαυτῶν· εἰ δὲ βδελύσσοιντο ὡς μηδὲ τὰ μετὰ κρεῶν βαλλόμενα λάχανα ἐσθίειν, καὶ μὴ ὑπείκοιεν τῷ κανόνι, πεπαῦσθαι αὐτοὺς τῆς τάξεως.

ΚΑΝΩΝ ΙΕ.

Περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ· ὅσα ἐπισκόπου μὴ ὄντος πρεσβύτεροι ἐπώλησαν, ἀνακαλεῖσθαι τὸ κυριακόν. ἐν δὲ τῇ κρίσει τοῦ ἐπισκόπου εἶναι, εἴπερ προσήκει ἀπολαβεῖν τὴν τιμὴν, εἴτε καὶ μὴ, διὰ τὸ πολλάκις τὴν πρόσοδον τῶν πεπραμένων ἀποδεδωκέναι αὐτοῖς τούτοις πλείονα τὴν τιμήν.

ΚΑΝΩΝ Ιϛʹ.

Περὶ τῶν ἀλογευσαμένων, ἢ καὶ ἀλογευομένων· ὅσοι πρὶν εἰκοσαετεῖς γενέσθαι, ἥμαρτον, πέντε καὶ δέκα

CANON XIV.

Hi qui in clero sunt presbyteri et diaconi, et a carnibus abstinent, placuit eas quidem contingere; et ita, si voluerint, continere. Quod si in tantum eas abominantur, ut nec olera, quæ cum eis coquuntur, existiment comedenda, tamquam non consentientes regulæ, ab ordine cessare debebunt.

CANON XV.

De his quæ pertinent ad ecclesiam, quæcumque, cum non esset episcopus, presbyteri vendiderunt, placuit rescisso contractu, ad jura ecclesiastica revocari. In judicio autem erit episcopi si pretium debeat recipi, necne: quia plerumque rerum distractarum reditus ampliorem summam pro pretio dato reddiderit.

CANON XVI.

De his qui irrationabiliter versati sunt, sive versantur. Quotquot ante vicessimum an-

ἔτεσιν ὑποπεσόντες, κοινωνίας τυγχανέτωσαν τῆς εἰς τὰς προσευχάς. εἶτα ἐν τῇ κοινωνίᾳ διατελέσαντες ἔτη πέντε, τότε καὶ τῆς προσφορᾶς ἐφαπτέσθωσαν. ἐξεταζέσθω δὲ αὐτῶν καὶ ὁ ἐν τῇ ὑποπτώσει βίος· καὶ οὕτως τυγχανέτωσαν τῆς φιλανθρωπίας. εἰ δέ τινες κατακόρως ἐν τοῖς ἁμαρτήμασι γεγόνασι, τὴν μακρὰν ἐχέτωσαν ὑπόπτωσιν. ὅσοι δὲ ὑπερβάντες τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ γυναῖκας ἔχοντες, περιπεπτώκασι τῷ ἁμαρτήματι, πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη ὑποπεσόντες κοινωνίας τυγχανέτωσαν τῆς εἰς τὰς προσευχάς. εἶτα ἐκτελέσαντες πέντε ἔτη ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν εὐχῶν, τυγχανέτωσαν τῆς προσφορᾶς. εἰ δέ τινες καὶ γυναῖκας ἔχοντες, καὶ ὑπερβάντες τὸν πεντηκονταετῆ χρόνον, ἥμαρτον, ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ τοῦ βίου τυγχανέτωσαν τῆς κοινωνίας.

ΚΑΝΩΝ ΙΖ.

Τοὺς ἀλογευσαμένους καὶ λεπροὺς ὄντας, ἤτοι λεπρώσαντας, τούτους προσέταξεν ἡ ἁγία σύνοδος εἰς τοὺς χειμαζομένους εὔχεσθαι.

num tale crimen commiserint, quindecim annis exactis in pœnitentia, communionem mereantur orationum. Deinde quinquennio in hac communione durantes, tunc demum oblationis sacramenta contingant. Discutiatur autem et vita eorum, qualis tempore pœnitudinis extiterit, et ita misericordiam consequantur. Quod si inexplebiliter his hæsere criminibus, ad agendam pœnitentiam prolixius tempus insumant. Quotquot autem peracta viginti annorum ætate, et uxores habentes, hoc peccato prolapsi sunt, viginti quinque annis pœnitudinem gerentes, in communionem suscipiantur orationum. In qua quinquennio perdurantes, tunc demum oblationis sacramenta percipiant. Quod si qui et uxores habentes, et transcendentes quinquagesimum annum ætatis, ita deliquerint, ad exitum vitæ communionis gratiam consequantur.

CANON XVII.

Eos qui irrationabiliter vixerint, et lepra injusti criminis alios polluerint, præcepit sancta synodus inter eos orare, qui spiritu periclitantur immundo.

ΚΑΝΩΝ ΙΗ.

Εἴ τινες ἐπίσκοποι κατασταθέντες, καὶ μὴ δεχθέντες ὑπὸ τῆς παροικίας ἐκείνης, εἰς ἣν ὠνομάσθησαν, ἑτέραις βούλοιντο παροικίαις ἐπιέναι, καὶ βιάζεσθαι τοὺς καθεστῶτας, καὶ στάσεις κινεῖν κατ' αὐτῶν, τούτους ἀφορίζεσθαι. ἐὰν μέντοι βούλοιντο εἰς τὸ πρεσβυτέριον καθέζεσθαι, ἔνθα ἦσαν πρότερον πρεσβύτεροι, μὴ ἀποβάλλεσθαι αὐτοὺς τῆς τιμῆς· ἐὰν δὲ διαστασιάζωσι πρὸς τοὺς καθεστῶτας ἐκεῖ ἐπισκόπους, ἀφαιρεῖσθαι αὐτοὺς καὶ τὴν τιμὴν τοῦ πρεσβυτερίου, καὶ γίνεσθαι αὐτοὺς ἐκκηρύκτους.

ΚΑΝΩΝ ΙΘ.

Ὅσοι παρθενίαν ἐπαγγελλόμενοι, ἀθετοῦσι τὴν ἐπαγγελίαν, τὸν τῶν διγάμων ὅρον ἐκπληρούτωσαν. τὰς μέντοι συνερχομένας παρθένους τισὶν ὡς ἀδελφὰς, ἐκωλυσάμην.

ΚΑΝΩΝ Κ.

Ἐάν τινος γυνὴ μοιχευθῇ, ἢ μοιχεύσῃ τις, ἐν ἑπτὰ

CANON XVIII.

Si qui episcopi ordinati sunt, nec recepti ab illa parochia, in qua fuerant denominati, voluerintque alias occupare parochias, et vim præsulibus earum inferre, seditiones adversus eos excitando, hos abjici placuit. Quod si voluerint in presbyterii ordine, ubi prius fuerant, ut presbyteri residere, non abjiciantur propria dignitate. Si autem seditiones commovent ibidem constitutis episcopis, presbyterii quoque honor talibus auferatur, fiantque damnatione notabiles.

CANON XIX.

Quotquot virginitatem promittentes, irritam faciunt sponsionem, inter bigamos censeantur. Virgines autem quæ conveniunt cum aliquibus, tamquam sorores, habitare prohibemus.

CANON XX.

Si cujus uxor adulterata fuerit, vel si ipse adulterium com-

ἔτεσι δεῖ αὐτὸν τοῦ τελείου τυχεῖν, κατὰ τοὺς βαθμοὺς τοὺς προάγοντας.

ΚΑΝΩΝ ΚΑ.

Περὶ τῶν γυναικῶν τῶν ἐκπορνευουσῶν, καὶ ἀναιρουσῶν τὰ γεννώμενα, καὶ σπουδαζούσων φθόρια ποιεῖν· ὁ μὲν πρότερος ὅρος μέχρις ἐξόδου ἐκώλυσεν, καὶ (for. καὶ αἱ, vid. not.) τούτῳ συντίθενται. φιλανθρωπότερον δέ τι εὑρόντες, ὡρίσαμεν δεκαετῆ χρόνον κατὰ τοὺς βαθμοὺς τοὺς ὡρισμένους πληρῶσαι.

ΚΑΝΩΝ ΚΒ.

Περὶ ἑκουσίων φόνων, ὑποπιπτέτωσαν μὲν, τοῦ δὲ τελείου ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου καταξιούσθωσαν.

ΚΑΝΩΝ ΚΓ.

Ἐπὶ ἀκουσίων φόνων, ὁ μὲν πρότερος ὅρος ἐν ἑπταετίᾳ κελεύει τοῦ τελείου μετασχεῖν, κατὰ τοὺς ὡρισμένους βαθμούς· ὁ δὲ δεύτερος, τὸν πενταετῆ χρόνον πληρῶσαι.

miserit, septem annorum pœnitentia oportet eum perfectionem consequi, secundum pristinos gradus.

CANON XXI.

De mulieribus quæ fornicantur, et partus suos necant, vel quæ agunt secum, ut utero conceptos excutiant, antiqua quidem definitio usque ad exitum vitæ eas ab ecclesia removet. Humanius autem nunc definimus, ut eis decem annorum tempus secundum præfixos gradus pœnitentiæ largiamur.

CANON XXII.

Qui voluntarie homicidium fecerint, pœnitentiæ quidem jugiter se submittant: perfectionem vero circa vitæ exitum consequantur.

CANON XXIII.

De homicidiis non sponte commissis, prior quidem definitio post septennem pœnitentiam perfectionem consequi præcipit; secunda vero quinquennii tempus explere. Modus autem hujus pœnitentiæ in episcoporum sit arbitrio, ut secundum conversationem pœnitentium possint et extendere tardantibus, et minuere studiose festinantibus.

ΚΑΝΩΝ ΚΔ.

Οἱ καταμαντευόμενοι, καὶ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἐξακολουθοῦντες, ἢ εἰσάγοντές τινας εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους, ἐπὶ ἀνευρέσει φαρμακειῶν, ἢ καὶ καθάρσει, ὑπὸ τὸν κάνονα πιπτέτωσαν τῆς πενταετίας, κατὰ τοὺς βαθμοὺς τοὺς ὡρισμένους· τρία ἔτη ὑποπτώσεως, καὶ δύο ἔτη εὐχῆς χωρὶς προσφορᾶς.

ΚΑΝΩΝ ΚΕ.

Μνηστευσάμενός τις κόρην προσεφθάρη τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς, ὡς καὶ ἐπιφορῆσαι αὐτήν· ἔγημε δὲ τὴν μνηστὴν μετὰ ταῦτα· ἡ δὲ φθαρεῖσα ἀπήγξατο. οἱ συνειδότες ἐκελεύσθησαν ἐν δεκαετίᾳ δεχθῆναι εἰς τοὺς συνεστῶτας, κατὰ τοὺς ὡρισμένους βαθμούς.

CANON XXIV.

Qui divinationes expetunt, et morem gentilium subsequuntur, aut in domos suas hujuscemodi homines introducunt, exquirendi aliquid arte malefica, aut expiandi causa; sub regula quinquennii jaceant, secundum gradus pœnitentiæ definitos.

CANON XXV.

Quidam sponsam habens, sororem ejus violavit, et gravidam reddidit; postmodum desponsatam sibi duxit uxorem: illa vero quæ corrupta est, laqueo se peremit. Hi qui fuerunt conscii, post decennem satisfactionem jussi sunt suscipi, secundum gradus pœnitentiæ constitutos.

ANNOTATIONES

IN ANCYRANI CONCILII CANONES.

P. 113. l. 1. Canones Synodi Ancyranæ] *Κανόνες τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου.* Hanc inscriptionem Codex Bodleianus exhibet; [Is est Baroccianus 205, haud admodum vetustus, a Beveregio in sequentibus adductus;] cui similis fere est in codice Amerbachiano, videlicet, *τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου κανόνες κέ. Synodi Ancyranæ canones* 25. In Parisiensi Balsamonis editione sic inscribitur. *Κανόνες τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ συνελθόντων μακαρίων πατέρων* &c. [quemadmodum supra positum est]. Quæ etiam inscriptio est horum canonum in codice canonum Ecclesiæ universæ; nisi quod ibi eodem modo, quo in codice Amerbachiano, incipiat, *τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου κανόνες κέ. οἵ τινες,* &c. Enimvero habita est hæc Synodus an. Dom. 315, ac proinde decem fere annis ante Nicænam primam Œcumenicam. Ancyra, ubi celebrata est, primaria fuit et archiepiscopalis urbs Galatiæ, in meditullio regionis sita, hoc præsertim Concilio celebris, quo 18. episcopi convenerunt eorum causa, qui in Maximini persecutione lapsi, et in ecclesiæ communionem recipi desiderabant. BEVEREGIUS. Concilium hoc atque itidem alterum Neocæsariense, quorum celebratio anno post Christum natum 314, vel 315, asignari solet, ante synodum Nicæ-

nam utrumque habitum fuisse, cum multa alia argumenta, tum vero tituli ipsorum vetustissimi, ostendunt. Porro, si subscriptiones episcoporum, quæ in Latinis canonum collectionibus post concilia positæ sunt, prorsus certæ ac firmæ haberentur, quod quidem de illis negat, tam Hen. Valesius in *Eusebii Vita*, quam ante eum Edmundus Richerius in *Hist. Concil. Generalium*, vol. I. lib. i. cap. 2. §. 4. constarent hæc duo concilia in pontificatu Vitalis Antiocheni convenisse, qui inter utriusque synodi præsules primum locum obtinet. Ille autem episcopus fuit ab anno 313. ad usque an. 319. Certe ante Nicænum habitum concilium successerat Vitali S. Philogonius, teste Theodorito *Hist. Eccl.* lib. i. c. 3. Argumentum interea vetustatis omitto ex Basilii, in utraque synodo Ancyrana ac Neocæsariensi præsulis, martyrio, de tempore enim ejus disputatum est. Subscriptionibus autem, quæ post Concilia Latine versa positæ sunt, nunc majorem fidem conciliabit Catalogus maximæ partis patrum Nicænorum, quem ex *Collectaneorum* Theodori Lectoris Codice Veneto edidit cl. Morellius in *Bibliotheca* sua *MSta Græca et Lat.* p. 225. et deinc. Ejusdem vero Catalogi initium extare Morellius monuit, in Socratis lib. i. c. 13. ubi proditur, integrum illum insertum fuisse ab Athanasio Alexandrino in *Synodico* suo nunc deperdito. Insuper vir cl. ait, omnium qui editi sunt Latinorum catalogorum huic Græco præsertim illum respondere, quem Justellus primus in lucem eruit. Et vero, quantum ego video, alter ex altero sæpissime emendari, interdum etiam suppleri potest, sed maxime Latinus ex Græco.

P. 113. l. 4. Κάνονες τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ &c.] Extant tituli duabus his synodis Ante-Nicænis præfixi in plerisque edd. atque scriptis parva cum varietate lectionis; sed in lemmate ego *Neocæsariensis* quidem *Concilii* nonnihil discedendum esse ab Harduina *Conciliorum* editione, fide librorum manuscriptorum nixus judicavi. Cum vero argumentum pro summa antiquitate Codicis Canonum Ecclesiæ, in quo hi canones collocati sunt, ex iisdem titulis, seu lemmatibus, ducendum esset, hæc olim scripsit in epistola ad magnum Usserium Samuel Wardus Cantabri-

ensis, vir doctissimus, quæ, quia ad notitiam præbendam ;riusque concilii faciunt, eo libentius huc afferam. "Diligentius mihi consideranti (ait Wardus) quo tempore prima Canonum Collectio facta esset, duplex occurrit ratio quæ me in hanc sententiam traxit, ut existimem primum et antiquissimum Homo-canonicum ex Nicænis, Ancyranis, Neocæsariensibus, Gangrensibus, Antiochenis, Laodicenis Canonibus, compositum, inter an. 364. et 381. post Laodicenum, et ante Constantinopolitanum primum in unum corpus coactum fuisse. Prior fundata est in verbis Dionysii in Epistola ad Stephanum Salonitanum, qui cum secutus sit antiquum Græcum Homo-canonicum, perspicue docet supradictos Canones numerorum serie continuatos olim fuisse CLXV. Constantinopolitanos vero Canones nova serie et seorsim numeratos. Quorsum enim summam colligeret Canonum præcedentium, priusquam recitet Constantinopolitanos, eosdemque serie de novo inchoaret, si in vetusto Græco codice, quo usus est, hi canones una eademque serie continuati fuissent cum prioribus? Firmatur adhuc hæc ratio conjectura petita ex Act. XVI. Concilii Chalced. ubi Constantinus Secretarius 'relegit Nicænos Canones ex codice, (qui proculdubio 'idem erat cum illo, ex quo leguntur Canones 16. et 17. 'Synod. Antiochen. Actione XI. qui coincidunt cum Can. 'XCV. et XCVI. tituli codicis, plane juxta seriem numerorum 'in codice Græco quo usus est Dionysius) postea cum 'legit Canones Constantinopolitanos, sic incipit, *Synodicum* '*Concilii Constantinopolitani*. Altera ratio petita est e 'titulo præfixo Canonibus Ancyranis et Neocæsariensibus 'in Græcis Exemplaribus et codice Moguntino, et aliis 'Latinis editionibus; ubi cum collectores primi dicant 'præpositos fuisse in hoc codice Canones Nicænos propter 'authoritatem Œcumenicæ Synodi, manifestum est nondum 'secundam Œcumenicam Synodum habitam fuisse. Si 'enim Canones Constantinopolitani jam extitissent, cum 'facta esset hæc prima collectio, una cum Nicænis priorem 'locum obtinuissent, cum illud Concilium pro Œcumenico 'etiam habitum." *Epistolarum Usserian.* xi. p. 27. Confer et initium epistolæ Usserii ad ipsum Wardum p. 18. At

vero ostendere volunt fratres Ballerinii, *de Antiquis Collectionibus et Collectoribus Canonum*, non omnes Græcos canonum codices fuisse hujus generis; neque hanc numerorum seriem, quibuscunque codicibus ea inesset, publica auctoritate fuisse inductam, neque eos tantum canones ab ecclesia Græca fuisse receptos, qui in ejusmodi codicibus numerorum serie distinctis continerentur, P. 1. cap. VI. §. 1.—9. Vid. et Berardi Dissert. *De Variis Canonum Collect. ante Gratianum.* Observ. II. Interea collectionem aliquem extitisse canonum ante concilium Constantinopolitanum confectam supra liquet. Ait Zonaras Commentator Græcus in *Scholio*,—*Αὕτη δὲ, ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ τῇ μητροπόλει τῆς Γαλατίας συστᾶσα σύνοδος, προγενεστέρα ἐστὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου. ἠθροίσθησαν δὲ ἐν αὐτῇ πατέρες ἱεροὶ, ὧν ἐξῆρχεν Οὐιτέλιος Ἀντιοχείας τῆς Συρίας, Ἀγρικόλαος Καισαρείας Καππαδοκίας, καὶ ὁ μάρτυς Βασίλειος ἐπίσκοπος Ἀμασείας. ἐν γὰρ τοῖς διωγμοῖς τῶν Χριστιανῶν πολλῶν μὴ δυνηθέντων μέχρι τέλους ἐγκαρτερῆσαι ταῖς βασάνοις, ἀλλ' ὑποκυψάντων· εἶτα τινῶν μετανοούντων καὶ προσερχομένων τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς μετάνοιαν, ζήτησις ἐγένετο, πῶς χρὴ τοὺς ἀρνησαμένους τὸν Χριστὸν προσδέχεσθαι, καὶ περὶ τούτων ἡ σύνοδος αὕτη κανόνας ἐξέθετο, οἵ τινές εἰσιν οὗτοι.*

CANON I.

P. 113. l. 8. *εἶτα ἀναπαλαίσαντας*] Pro *ἐπαναπαλαίσαντας* Harduini ceterorumque lectione hic *ἀναπαλαίσαντας* ediderat Beveregius in *Synodico* sive *Pandectis Canonum SS. Apost. et Conciliorum* &c. quod quidem opus ante Harduinam Conciliorum editionem prodiit. Firmabant *quatuor ex octo* illis *MSStis Bodleianis,* quos in hujus et sequentis synodi canonibus recensendis adhibui, supra in vol. iii. p. 233. ad Dionysii Alex. *Epistolam,* quæ *Canonica* vocatur, commemoratos. Porro tuetur eandem lectionem Joannes Antiochenus in *Collectione Canonum* pag. 575. *Bibliothecæ Juris Canonici Veteris*, quam ediderunt Voellus et Hen. Justellus Parisiis anno 1661, tum Symeon Magister in *Epitome Canonum* ibid. p. 721; quibus addas Zonaram in *Comment.* ad hunc Canonem, Aristenumque alium commentatorem Græcum ad Canonem secundum. Nunc itidem Græcorum

Pedalium, sive Canonum Collectionem nuperam, de qua supra ad S. Dionysii *Epistolam Canonicam* p. 234. perinde ac Venetam alteram, de qua ibidem p. 239. Hæc inter usus quoque sum Gul. Lloydii episcopi olim Vigorniensis codice MSto, cujus varietatem a textu Conciliorum Ancyrani et Neocæsariensis Beveregiano in tomo quarto inveni *Anecdott. Græc.* a Jo. Ch. Wolfio Hamburgæ An. 1724. publicatorum. Ceterum notatum a lectore hoc velim, ubicunque in his et sequentibus canonibus diversum quid ab Harduini *Conciliorum* editione haberet vel Beveregius, vel codices scripti Bodleiani, quod probandum, et in textum recipere mihi visum fuerit, id sedulo a me signatum fuisse ac testimoniis suis firmatum.

P. 113. l. 9. *μήτε ἐκ μεθόδου τινος*] Hoc de illis interpretantur Zonaras Balsamoque in *Scholiis* seu *Commentariis*, qui, ut Zonaræ verbis utar, priusquam etiam tormenta ipsis admoverentur, emolliti dedere manus; 'et ne sua voluntate sacrificare viderentur, satellites, ut vehementiore forte impetu eos invaderent, acriterque torquentium speciem præberent, pretio aut precibus adduxisse; ut qui sic immolassent, non ignavo languore animi sed vi victi Christum negasse existimarentur.

Ibid. l. 14. *ὁμιλεῖν*] Huic verbo accommodari videtur breve illud scholium, quod inter hunc canonem et interpretationem ejus in codice Amerbachiano legitur, sic se habens, *λόγους διδασκαλικοὺς ποιεῖσθαι τῷ λαῷ. πῶς γὰρ ἕτεροι ὑποθοῖντο βέλτιστα, αὐτοὶ παρασφαλέντες τοῦ κρείττονος;* *Sermones doctrinales ad populum habere. Quomodo enim alii optima edoceantur, cum ipsi a meliore aversi fuerint?* Hoc autem scholium in nullo alio codice habetur. BEVEREG. Legendum in eo videtur, *πῶς γὰρ ἑτέροις* &c.

Ibid. l. 15. *μὴ ἐξεῖναι*] Ut verbis veteris scriptoris utar, quorum sedem, postquam ea descripseram, signare neglexi; *Tanto candore conspicuos ministros suos ecclesia esse decernit*, ut licet secundo certamine, elatum priore victoria hostem superassent, ac proinde se negationis suæ labe emaculassent, *non tamen idoneos amplius existimaverit, qui sacris functionibus ministrarent.* At vero canone proxime sequenti patres

Ancyrani cum diacono, munia præ sacris illis presbyteri minora obeunte, mitius agunt.

CANON II.

P. 114. l. 4. ἱερατικῆς] Hoc pro ἱερᾶς ad oram edit. suæ *Conciliorum* ut var. lect. posuit Harduinus, idemque in *Synodici* sui textu exhibuerat Beveregius; firmantibus tum *scriptis omnibus Bodleianis* præter *duo* numeris 158. et 3385. designata, in quibus ἱερᾶς extat, tum Joanne Antiocheno in *Collectione Canonum*, et margine *Codicis Eccles. Universæ*, hoc est, codicis Tiliano a Justello denuo editi et emendati. Immo in *codice Joan. Tilii* Balsamonis commentariis cincto vocem ἱερατικῆς invenisse Gentianus Hervetus videtur, qui ita vertit, *Omni* sacerdotali *ministerio cessante*, etsi Tilius alteram lectionem olim posuerat in editione MSti sui *Canonum Græcorum* anno 1540. impressa, quæ quidem princeps omnium editionum Græcarum est. Quapropter ἱερατικῆς post Beveregium recepi, etsi munia quidem sacra, non sacerdotalia, hoc loco intelligi debent, vetereseque Latini canonum interpretes *sacro* habent; is enim sensus est vocabuli ἱερατικὸς non tantum hic sed et interdum alibi. Vide inter alios locos, Canon. XVIII. qui dicitur *Apostolorum*—οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ. h. e. sacri, non angustiori sensu sacerdotalis.

Ibid. l. 5. ἄρτον ἢ ποτήριον ἀναφέρειν] Diaconi olim panem et calicem ministrabant populo. Justinus Martyr Apolog. 2. οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι, διδόασιν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου, καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσι. *Qui apud nos diaconi dicuntur, dant unicuique eorum qui adsunt percipiendum panem et vinum et aquam, quæ cum gratiarum actione consecrata sunt, et ad eos qui absunt perferunt.* Cyprianus serm. 5. de Lapsis, *Ubi solennibus adimpletis calicem offerre diaconus præsentibus cœpit.* CH. JUSTELLUS, *Notis in Codicem Canonum Univ. Ecclesiæ* apud *Biblioth. Juris Canonici Vet.* Τὸ ἀναφέρειν reddunt veteres Interpretes vel *offerre*, vel, quod melius est, *portare, gestare*.

Ibid. l. 5. κηρύσσειν] Socrates lib. vi. cap. 11. de Athanasio loquens: καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύξαι εὐχὴν, *præcepit diacono ut orationem prædicaret.* Hinc illæ frequentes diaconorum acclamationes in Græcorum liturgiis: εὔξασθε οἱ κατηχούμενοι. οἱ πιστοὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων δεηθῶμεν. ὅσοι κατηχούμενοι προσέλθετε. item τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. Chrysostomus in Epist. ad Hebr. cap. ix. hom. 17. ὁ διάκονος ὑψηλὸς ἑστὼς μεγάλῃ τῇ φωνῇ, φρικτῇ τῇ βοῇ καθάπερ τις κῆρυξ τὴν χεῖρα αἴρων εἰς τὸ ὕψος, τοὺς μὲν καλεῖ, τοὺς δὲ ἀπείργει, τοὺς μὲν ἐκβάλλει, τοὺς δὲ εἰσάγει. *Diaconus in altiori loco stans magna voce, terribili clamore, veluti quidam præco, manus sustollens in altum, alios quidem vocat, alios autem prohibet, alios excludit, alios introducit.* Hinc planum est, verbum κηρύσσειν, quod sacerdotibus attributum, ὁμιλεῖν et εὐαγγελίζεσθαι significat, in diaconis illud ministerium declarare, quo, dato Orarii signo, actionum sacrarum ritus et ordinem moderabantur. Id testatur Matthæus Blastares in synopsi Græcorum Conciliorum nondum edita, his verbis: ὠράριον ἐξαρτῶντες διάκονοι τοῖς ἱερουργοῦσι παριστάμενοι, καὶ τὰς τῆς ἱερᾶς τελετῆς ἐπιτηροῦντες εὐχὰς, καὶ τῷ ὠραρίῳ τοῖς ἐν τῷ ἄμβωνι σημαίνουσι διακόνοις τὸν καιρὸν τῆς ὀφειλούσης γίνεσθαι ἐκφωνήσεως τῶν τε κατηχουμένων καὶ τῶν πιστῶν. *Diaconi qui orarium gestant, sacerdotibus assistentes et sacri officii orationes observantes, per orarium eis qui sunt in ambone diaconis significant, quando oporteat vel ad catechumenos vel ad fideles orationem flectere.* Sic in Judæorum synagogis, legem e pulpito recitanti aderat aliquis manu sudarium tenens, qui populo signum daret ut amen diceret, ut ex Rabbinis doctissimus Casaubonus in notis ad Vopiscum observavit. de Orario vide annotat. ad canonem 126. infra. JUSTEL. ubi supra. Hæc repetendo fecit sua Suicerus *Thesaur. Ecclesiast.* in voce Κηρύσσειν. Sed Aristenus Commentator Græcus hunc Canonem exponens τὸ κηρύσσειν, voluit esse λόγους διδασκαλίας τῷ λαῷ ποιεῖσθαι, et simile quid ab eo appositum est ad Can. X. *Concilii Neocæs.* Silent de hac re duo alteri interpretes Zonaras et Balsamo; at magis placent Justelli expositio et rationes; neque in alia ivit Beveregius. Porro, ut monuit Cabassutius in *Notitia*

sua *Concil.* &c. p. 95. primus Canon, qui sacerdoti semel lapso prædicationem interdicit verbi Dei, utitur vocabulo *ὁμιλεῖν*, non *κηρύσσειν*. Tum vero ex more ecclesiæ veteris potestas prædicandi seu conciones ad populum habendi maxime episcopo reservabatur, ab eo interdum cum presbyteris, rarius cum diaconis, communicata. Ceterum Matthæi Blastaris opus a Justello commemoratum, discrepat ab illo, quod in *Synodico* suo Beveregius ex scripto edidit.

P. 114. l. 6. *κάματόν τινα*] Ait Zonaras: *Προστίθησι δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἐὰν τοῖς μετανοοῦσι τούτοις συνίδοιεν οἱ ἐπίσκοποι κάματόν τινα, τουτέστι, κόπον ἐν τῇ μετανοίᾳ διὰ τὴν ἄρνησιν, ἢ ὅτι συντριβέντες διὰ τὸ ἁμάρτημα, ἐταπεινώθησαν, καὶ πρᾳότητα ἐκτήσαντο, τοῖς ἴσως αὐτοῖς ὀνειδίζουσι τὸν ὄλισθον πρᾴως καὶ μετὰ ταπεινώσεως προσφερόμενοι, ἀλλ' οὐ θρασυνόμενοι καὶ τούτοις ἐμπικραινόμενοι, καὶ ἐθέλοιεν ἐπίσκοποι ὑφ' οὓς τελοῦσι πλέον τι τῶν παρὰ τῇ συνόδῳ ὡρισθέντων αὐτοῖς παράσχειν, διὰ τὴν τῆς μετανοίας θερμότητα, ἢ ἀφελεῖν τι τῶν ὡρισθέντων, ὡς μὴ γνησίως αὐτῶν μεταμελομένων, μηδὲ ταπεινουμένων· ταῦτα τῇ ἐξουσίᾳ τῶν ἐπισκόπων ἀνατίθησιν ὁ κανὼν, καὶ τῇ διακρίσει αὐτῶν. ἀνάγνωθι καὶ τὸν ια'. κανόνα τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου.*

CANON III.

Ibid. l. 10. *ἢ ὑπὸ οἰκείων παραδοθέντας*] Agitur inter hæc de illis, qui certamen haud sua sponte inierant. Voce autem *ἄλλως*, quam Latini interpretes omittunt, significari videtur inlata alio quovis modo bonorum confiscatio.

Ibid. l. 13. *περισχεθέντας*] Pro *vulgato* *περισχισθέντας* hoc *περισχεθέντας* recepi ex *codd. Bodl.* 26. et 158. et 625. Joanne Antioch. in *Collectione Canonum*, Latinaque *Interpretatione* Dionysii Exigui, quæ habet, *et eo usque adstricti sunt*, Isidoriana itidem, in qua extat, *perducti*. Porro ut varians lectio affertur ad oram Justelliani *Codicis Canonum Ecclesiæ Univ.* atque editionum Labbæi et Harduini *Conciliorum*, comprobante eam Johnsono ad Anglicam suam *Canonum Versionem*. Zonaras vero alteram invenit lectionem, qui ipsam ita interpretatus est—*καὶ περισχισθέντας τοὺς χίτωνας καὶ γυμνωθέντας.* Habet tamen ipse in Com-

mentario, ad Canon. XII. καταςχεθέντες ὡς Χριστιανοί. Dabitque exemplum verbi inusitatioris περισχεθεὶς Syntipæ *Fabula* 46. p. 37. ed. Matthæi.

P. 114. l. 14. εἰς τὰς χεῖρας] Additum est τι in *edit. Beveregii*, quod nesciunt non tantum *libri editi*, sed et *scripti Bodleiani omnes* præter *unum* illum 205, quo vir doctiss. Beveregius usus esse videtur. Neque extabat idem in *Lloydii MSto*, de quo dixi p. 131. Habet ἤ τι pro ἤ τοι *Pedalium* Græcorum. Ait autem Zonaras ad hunc Canonem; καὶ ἢ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν πρὸς βίαν ἀκόντων ἐκείνων, ἐμβαλόντων τι τῶν βιαζομένων, οἷον λιβανωτὸν ἢ ἕτερόν τι εἰς θυσίαν τοῖς εἰδωλολάτραις προσαγομένων, ἢ βρῶμά τι τῶν εἰδωλοθύτων δεξαμένους εἰς τὸ στόμα, πρὸς ἀνάγκην αὐτὸ τῶν βιαστῶν ἐμβαλόντων, τοὺς τοιοῦτόν τι πεπονθότας &c. Ceterum hic, et infra in Canone IV. πρὸς βίαν positum est pro βιαίως, quemadmodum proxime post πρὸς ἀνάγκην pro ἀναγκαίως. Prioris autem formulæ exemplum præbet Clementis Alex. *Stromatum* lib. vii. pag. 868. ed. Potteri. ἀπεδύσατο δὲ (Josephus) αὐτῇ (uxori Potipheri) πρὸς βίαν κατεχούσῃ τὸν χιτῶνα.

Ibid. l. 15. βρῶμά τι πρὸς ἀνάγκην] Gregorius Thaumaturgus episcopus Neocæsariensis in epist. canonica, quæ apud Zonaram et Balsamonem extat: οὐ τὰ βρώματα ἡμᾶς βαρεῖ, εἰ ἔφαγον αἰχμάλωτοι ταῦτα, ἅπερ παρετίθεσαν αὐτοῖς οἱ κρατοῦντες αὐτῶν. *Non cibi nos gravant, si captivi ea comederint, quæ qui in eos dominium obtinent, eis apposuerunt.* JUSTEL. Vid. supra vol. III. pag. 256. Mox ad ὑπό τινος habent *ab aliquibus* Latinæ Dionysii, Isidori, Crisconiique *Interpretationes*, *Prisca*que, quam edidit ex MSto bibliothecæ patris sui Hen. Justellus, *Interpretatio*. vid. p. 278. *Biblioth. Juris Canonici Vet.* Atque huic quidem lectioni favent Zonaras et Balsamo in *Scholiis*.

P. 115. l. 3. ἢ καί τινων] Beveregii lectiones quas secutus sum, ἢ pro εἰ et προάγεσθαι pro προσάγεσθαι lin. 6. confirmant *codices Bodleiani* plerique. Hoc προάγεσθαι adfertur ad oram edit. *Conciliorum* Labbæi, et extat in Canone XII. Adde hoc loco Græcorum *Pedalium* et *Syllogen Venetam* idem exhibentes.

P. 115. l. 5. καὶ τῶν ἄλλων λαϊκῶν] Similis loquendi forma S. Lucæ *evangelio* inest xxiii. 32. de duobus maleficis cum Servatore mundi crucifixis. Confer vol. II. pp. 186. 204.

Ibid. l. 8. προχειρίζεσθαι] Ait Matthæus Blastares *Syntagm. Alphabet.* Lit. A. cap. i. p. 6. in Beveregii *Synodico;* Οὕτω περὶ τῶν τοιούτων καὶ ὁ ἱερομάρτυς Πέτρος ψηφίζεται ἐν τῷ κδ'. (cor. ιδ'.) κανόνι. Vid. supra pag. 44.

CANON IV.

Ibid. l. 10. καὶ δειπνησάντων] Al. καὶ δήπου τῶν δ. Labbe in marg. ed. suæ *Conciliorum.* Cum vero in edit. nova Conciliorum Mansiana extet ad marg. *al.* καὶ δειπνησάντων, eique lectioni faveant versiones veteres Græcique interpretes, articulum τῶν omittendum duco, legendumque ἐπὶ δὲ τούτῳ pro ἐπὶ δὲ τούτοις. Conf. Zonaræ Comment. ad Canon V. Interea videtur hæc fere sola lectio varians esse, quæ ad duo hæc Concilia in editione Mansiana de novo adjecta est. Mox iterum ad vocem φαιδροτέρῳ posuit Labbæus, Al. σφοδροτέρῳ. Hoc autem σφοδροτέρῳ in *Tiliana editione Canonum* atque *Codice Canonum Ecclesiæ Justelliano* et *Veneta Sylloge* extat.

Ibid. l. 12. εἰς τὰ εἴδωλα] Nil opus, ut εἰς τὰ εἰδωλεῖα reponas, etsi *in idolio* Latini Interpretes plerique præbent, Aristenusque in loci expositione habet ἐν τῷ εἰδωλείῳ. Zonaras enim scribit, Ὅσοι, φησὶν ὁ κάνων, βιασθέντες ἔθυσαν, ἢ καὶ ἐν τοῖς εἰδώλοις ἐδείπνησαν. Porro *Prisca Latina Versio*, quam modo memoravi, habet *apud idola.* Itidem ἐν τοῖς εἰδώλοις, sed ad marg. εἰδωλείοις Harmatopulus *Epitome* apud Leunclavii *Jus Græco-Rom.* Tit. III. p. 61.

Ibid. l. 16. ἀδιαφόρως] Glossæ MSS. Bibl. Regiæ et Collegii Paris. Soc. Jesu ad hunc Canonem: *Indifferenter, indistanter.* HARDUIN. Hesychius, Ἀδιαφορίας. ἀμελείας. Ἀδιάφορον. ἀδιάκριτον. Confer 1 *Cor.* ii. 29. Ἀδιαφόρως cœnare est, nullo facto discrimine inter abominandas escas atque cœnam solitam, quod ostendit Canon proxime sequens. Zonaras exposuit,—καὶ τῶν εἰδωλοθύτων μετέσχον ἀδιαφόρως, τούτεστι μὴ διαφερόμενοι καὶ δακνόμενοι ὡς μεμιασμένων γενόμενοι, ἀλλ' ἐμφορούμενοι τούτων, ὡς εἰ ἦσαν ἀμίαντα.

Ibid. l. 16. *ἐνιαυτὸν ἀκροᾶσθαι*] Pergit hæc scribere Zonaras: *Τούτους ἐνιαυτὸν μὲν ἀκροᾶσθαι κελεύει, ἐν τῷ νάρθηκι ἱσταμένους, καὶ ἀκούοντας τῶν γραφῶν, τρία δὲ ἔτη ὑποπίπτειν ἤτοι ὄπισθεν τοῦ ἄμβωνος ἵστασθαι, καὶ μετὰ τῶν κατηχουμένων ἐξιέναι, εὐχῆς δὲ μόνης κοινωνῆσαι ἔτη δύο, ὅπερ ἐστὶ τὸ μέχρι τέλους συνίστασθαι καὶ συνεύχεσθαι τοῖς πιστοῖς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον, ὅπερ ἐστὶν, ἡ τῶν ἁγιασμάτων μετάληψις.* Ceterum notatu hoc dignum est, conjunctum esse hunc canonem cum altero proxime sequente apud Dionysium Exiguum, Crisconium, *Priscæ Versionis* Auctorem, *Epitomen*que illorum *Canonum*, quos Hadrianus I. Carolo Magno Romæ obtulit; unde factum, ut numerarentur ab interpretibus pluribus Latinis canones tantum XXIV. Ancyrani hujus Concilii pro XXV. ad computum Græcorum.

Ibid. l. 18. *ἐπὶ τὸ τέλειον*] Ait hoc memorato Canone Is. Casaubonus *Exercitt. adv. Baronium*, XVI. sect. 48. quem quidem Casauboni locum a Suicero nunc video fuisse allatum in *Thesauro* suo *Eccles.* voce Τέλειος: "Τὸ τέλειον "perfectio aut consummatio est ipsa Eucharistia, quæ "etiam Dionysio dicitur *τελείωσις*, ut ante observabamus: "quia conjunctioni nostræ cum Christo, cujus instrumenta "sunt verbum Dei et sacramenta, veluti colophonem im-"ponit participatio corporis et sanguinis Christi in cœna "Dominica, nullus enim restat alius modus quo in terris "versantes arctius cum Christo capite nostro conjunga-"mur." p. 505. ed. Genev.

CANON V.

P. 116. l. 1. ΚΑΝΩΝ Ε.] Occasionem dant aliis interpretes Latini, ut tantum viginti et quatuor canones huic Ancyrano Concilio, prout modo dixi, apponant, vel hunc quintum superiori jungendo, vel Canones XXII. et XXIII. unum faciendo.

Ibid. l. 5. *χωρὶς προσφορᾶς*] Zonaras ait—*νῦν καὶ περὶ τῶν φαγόντων μὲν εἰδωλόθυτα, δακνομένων δ' ἐπὶ τούτῳ καὶ δακρυόντων, φησίν. οὓς μετὰ τριετίαν τῆς ὑποπτώσεως δέχεσθαι παρακελεύεται εἰς σύστασιν χωρὶς προσφορᾶς, ἤγουν συνίστασθαι μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῖς πιστοῖς, μὴ μεταλαμβάνειν δέ.* Simi-

liter τὸ μετὰ προσφορᾶς interpretati sunt Balsamo ad Canon. IV. et hic Aristenus in *Scholio*. Bene confert Joan. Johnsonus, ad *Anglicam* suam *Canonum Versionem*, verba Canonis undecimi *Concilii Nicæni*—δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνήσουσι τῷ λαῷ τῶν εὐχῶν. Albaspinæus quidem in *Observ. de Vet. Ecclesiæ Ritibus*, oblationem his locis pro donis et muneribus, quæ pœnitentes in pœnitentiæ suæ et satisfactionis commendationem largiebantur, accipiendam esse docet lib. i. *Observ*. vi. 3. Melius vero dixeris cum Suicero, qui Albaspinæum affert in *voce* Προσφορὰ, lapsis prohiberi his canonibus oblationem donorum, quæ in altaris usum a stantibus, seu fidelibus, conferri consueverint. Atqui interea nil prohibet, quin, ut solet, cœnam Dominicam προσφορὰ hic significet; immo debere vocem sic intelligi jubent, ni fallor, verba decimi sexti Canonis, τότε καὶ τῆς προσφορᾶς ἐφαπτέσθωσαν, et postea, τυγχανέτωσαν τῆς προσφορᾶς. Vid. et Zonaram ad Canon VIII. Jamque inveni similiter sentientem Salmasium, qui sub Simplicii Verini nomine latens *Adversus Librum Postumum Grotii* opusculum scripsit, ubi pagg. 101—103. προσφορὰν hoc loco eucharistiam ait esse, ut προσφέρειν et *offerre* absolute sæpe ponitur Græcis Latinisque pro *eucharistiam conficere*. Vide et pagg. 278. et 279.

P. 116. l. 5. εἰ δὲ μὴ ἔφαγον &c.] Ait Balsamo ad Canon. IV. Ἐρωτήσει δέ τις, καὶ διὰ τί οἱ μὲν τῷ γ΄. κανόνι δηλούμενοι κληρικοὶ ἢ λαϊκοὶ κατὰ βίαν ὑποδεξάμενοι λίβανον ἢ εἰδωλόθυτον, οὐκ ἐπιτιμῶνται, ὡς μὴ ἐπταικότες, ἀλλὰ καὶ εἰς βαθμοὺς ἐκκλησιαστικοὺς προκόπτουσιν· οἱ δὲ ἐν τῷ τέλει τοῦ ε΄. κανόνος περιεχόμενοι, καὶ κατὰ βίαν ἀναπεσόντες, ἐπιτιμῶνται, ὡς ἡμαρτηκότες, καὶ ταῦτα δακρυῤῥοοῦντες, καὶ μηδὲ γευσαμένοι τῶν εἰδωλοθύτων; Λύσις. διαφορὰ ἐστὶ τῶν κατὰ βίαν ὑποδεξαμένων τὰ βέβηλα δῶρα, καὶ μηδὲν ἐξ οἰκείου φάκτου ἐπταικότων, καὶ τῶν ἀπὸ βίας ἐργασαμένων ἀσεβές τι, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀναπεσεῖν εἰς τὸ δεῖπνον. κἀντεῦθεν ἐκεῖνοι μὲν, ὡς μὴ διαπραξάμενοι τὶ κακὸν (παρὰ ἄλλων γὰρ, εἰς τὸ στόμα ἢ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐνεβλήθη τὸ εἰδωλόθυτον) οὐκ ἐπιτιμῶνται· οὗτοι δὲ ὡς ἀσέβειαν πλημμελήσαντες μετὰ οἰκείου φάκτου, δηλονότι ἀναπεσόντες ἐπιτιμῶνται. Noto obiter, haud agnoscere ἔτει,

quod addidit Beveregius post κοινωνησάτωσαν, vel, ut is legit, κοινωνείτωσαν, *sex libros Bodleianæ bibliothecæ scriptos, codicemve Lloydianum.*

P. 116. l. 7. τῇ τριετίᾳ] Vulgo τῇ τετραετίᾳ. Sed Labbæus ad marg. *Conciliorum* posuit, al. τριετίᾳ, notatque Harduinus, "Zonaras πληρουμένης τῆς τριετίας *post exactum* "*triennium.*" Dumque similiter locum exponunt Balsamo et Aristenus, conferendus est Canon proxime sequens, tum vero verba Canonis IX. ἵνα τὴν δεκαετίαν πληρώσαντες τοῦ τελείου μετάχωσιν. In tribus quoque codicibus scriptis 158. et 185. et 205. itidem in Lloydii MSto lectionem, quam reposui, reperies; altera tamen lectio τετραετίᾳ valde antiqua est, in *veteribus* quoque *Versionibus* inventa.

Ibid. l. 12. ἐπιμετρείσθω.] Zonaras ait: Ταῦτα μὲν ὥρισαν οἱ τῆς συνόδου. ἐπειδὴ ᾔδεισαν, ὅτι οὐ πάντες ὁμοίως μετανοοῦσιν, ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιμελέστερον ἔχονται τῆς μετανοίας, οἱ δὲ ῥαθυμότερον, τὸ πᾶν τῆς ἐπ' αὐτοῖς οἰκονομίας τοῖς ἐπισκόποις ἀνέθεντο, ὥστε δοκιμάζειν ἐκείνους τὸν τρόπον τῆς ἑκάστου ἐπιστροφῆς, καὶ φιλανθρωπεύεσθαι καὶ συστέλλειν τὸν χρόνον τῶν ἐπιτιμίων τοῖς θερμότερον μετανοοῦσι, καὶ πλειόνα προστιθέναι χρόνον τοῖς νωθρότερον, σκοπεῖν δὲ καὶ τὸν προλαβόντα βίον αὐτῶν, καὶ τὸν μεταταῦτα, εἰ σωφρόνως ἔζων καὶ συντετηρημένως, καὶ ζῶσιν, ἢ ἀνειμένως καὶ ἀδιαφόρως, καὶ οὕτως ἐπιμετρεῖν αὐτοῖς τὴν φιλανθρωπίαν. Adeas utiliter Marshalli V. D. opus Anglica lingua conscriptum, *De Disciplina Pœnitentiali Eccles. Primævæ*, cap. iii. §. 2. p. 175. et seq.

CANON VI.

Ibid. l. 14. Περὶ τῶν &c.] Canon Nicæn. XI. HARDUIN.

Ibid. l. 15. ἢ μετοικίας] Zonaras—μετοικίαν, τουτέστιν ἐξορίαν.

P. 117. l. 1. τῆς μεγάλης ἡμέρας] Per magnum diem intelligendum est sanctum *Pascha*, ita dictum, ob magna illa beneficia, quæ Servator noster per resurrectionem suam isto die nobis conciliavit; unde etiam Sabbatum præcedens vocatur μέγα σάββατον, et parasceue sive sexta feria mox antecedens, μεγάλη παρασκευή, et tota quidem ea septimana, in qua Dominus noster crucifixus est, quæque mag-

num istum diem Paschalem præcedit, *μεγάλη ἑβδομὰς* veteribus passim nuncupatur. BEVEREG. Zonaras: *μεγάλην δὲ ἡμέραν τὸ ἅγιον πάσχα ὠνόμασεν, τὴν τοῦ Κυρίου δηλονότι ἀνάστασιν.* Ceterum ex reliquo constat canone, plures exactos fuisse menses inter synodi celebrationem et pascha proxime sequens.

P. 117. l. 3. *χωρὶς προσφορᾶς*] Vid. notam supra ad Can. V.

Ibid. l. 7. *τὴν ἀρχὴν τῆς ἑξαετίας*] Mutavit hæc cum solo *τὴν ἑξαετίαν* Beveregius, quod posterius ex *libro* suo *Bodleiano* sumpsisse videtur, certe in ceteris haud inventum codicibus præter illum num. 205. designatum, atque *codicem* 158. Neque in *Lloydii* idem extabat *MSto.*

Ibid. l. 8. *εἰ μέντοι τὶς κίνδυνος*] E *sex* illis *codicibus Bodleianis*, qui superiorem servant lectionem *τὴν ἀρχὴν τῆς ἑξαετίας*, atque ex Joannis Antiocheni *Canonum Collectione* seu *Digesto* voculam *τὶς* in textum recepi.

Ibid. l. 9. *ἐπὶ ὅρῳ δεχθῆναι*] Zonaras:—*τούτους δεχθήσεσθαι μὲν εἰς κοινωνίαν τῶν ἁγίων δώρων, ἐπὶ ὅρῳ δὲ, ἤγουν ἐπὶ διαστίξει, ὥστε εἰ συμβαίη αὐτοὺς μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ἀναῤῥωσθῆναι, μηκέτι αὖθις κοινωνῆσαι, εἰ μὴ ὁ ὡρισμένος παρέλθῃ χρόνος τῆς ἑξαετίας.* Vet. Glossæ, ὁ Ὅρος. *hoc Institutum. Constitutum.*

CANON VII.

Ibid. l. 15. *ἐστὶ τὸ*] Beveregium nunc secutus sum *ἐστὶ τὸ*, quod abest ab editis Conciliis, post *τῶν ἐπισκόπων* ex codice suo 205. addentem, dum præstant *ἐστὶ Pedalium* Græcorum, Zonaras in *Commentario codices*que *scripti* 158. et 165. Habet *ἔστω codex* 26, et prout *cod.* 625. *ἑκάστου* pro *ἕκαστον* me approbante. In *cod.* 3385. scribitur *ἐξέστω* et *ἑκάστου*. Hoc quidem *ἑκάστου* recepi. Interea post *προσφορᾶς* verbum *δεχθῆναι* videtur subaudiendum. Ceterum de illo *μετὰ τῆς προσφορᾶς* vide supra not. ad Can. V.

Ibid. *ἐξετάσαι*] Hoc verbum pro *vulgato ἀξιῶσαι* ut varians lectio in Labbæana *Conciliorum* edit affertur, exhibereque illud Zonaram notat ad marg. edit. suæ Harduinus. Addere poterat Aristenum alterum commentatorem. Quin et in textum idem receperat Beveregius; neque *ἀξιῶσαι* in

llo ex *codicibus Bodleianis* præter unum *cod.* 715. positum nveni. Præstitisse quoque Lloydii *MS.* et *Pedalium* ξετάσαι nunc video. Zonaræ *Commentarius*: Εἰ δέ τινες ν ἑορτῇ ἐθνικῇ συνειστιάθησαν ἐθνικοῖς ἐν ἀπίστοις ἐν τόπῳ φωρισμένῳ τοῖς ἐθνικοῖς, ἐν εἰδωλείῳ τυχὸν, ἢ ἄλλῳ τόπῳ εἰς ελετὰς αὐτοῖς τελουμένας ἀνειμένῳ, κἂν ἴδια βρώματα ἐκόμισαν αὶ ἔφαγον οἱ πιστοὶ, δι' αὐτὸ μέντοι τὸ συνεστιαθῆναι τοῖς θνικοῖς, καὶ οὕτω δόξαι συνεορτάσαι αὐτοῖς, ἔδοξε τῇ συνόδῳ ιετίαν ὑποπεσεῖν αὐτοὺς, τουτέστι μετὰ τῶν κατηχουμένων ττασθαι καὶ σὺν αὐτοῖς ἐξιέναι, καὶ μετὰ τὴν διετίαν δεχθῆναι. πως δὲ χρὴ ἕκαστον αὐτῶν δεχθῆναι, εἴτε καὶ εἰς μετάληψιν ῶν ἁγιασμάτων, εἴτε εἰς μόνην τὴν μετὰ τῶν πιστῶν σύστασιν, ῶν ἐπισκόπων ἐστὶ, φασὶ, δοκιμάσαι, καὶ τὸν ἄλλον βίον ἑκάτου ἐξετάσαι Etiam pulchræ confessionis illud fuisse artem judicat culpata tamen ad festum accessione Lucas)siander, quod epulas suas secum attulerint, neque idolohytis vesci voluerint. Vid. *Apost. et Concil. Decreta*, ed. Chingeri, p. 58. Verum dubito de pietate convivarum istoum, qui festo die ethnico ad convivium profecti sint pruentes et scientes. Confer cum hoc canone quartum et uintum.

CANON VIII.

P. 117. l. 18. Οἱ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον &c.] Zonaras: Ἀ ὲν ἐν τοῖς ἀνωτέρω κανόσιν εἴρηται περὶ τῶν ἅπαξ θυσάντων, ἱ τῆς συνόδου ταύτης πατέρες διετάξαντο· νῦν δὲ καὶ περὶ τῶν ὶς ἢ τρὶς ἐκ βίας τεθυκότων φασὶν, οὓς καὶ τετραετίαν διάγειν ν ὑποπτώσει κελεύουσιν, ἐπὶ διετίαν δὲ ἄλλην κοινωνεῖν τοῖς ιστοῖς, ἤτοι συνίστασθαι αὐτοῖς, καὶ συνεύχεσθαι ἄνευ προσφορᾶς, ἤγουν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μεταλήψεως, καὶ τῷ ἑβδόμῳ ἔτει ελείως δέχεσθαι, τουτέστι καὶ εἰς μετάληψιν τοῦ ἀχράντου ώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου.

CANON IX.

P. 118. l. 4. Ὅσοι δὲ μὴ &c.] Can. Nicæn. XI. HARDUIN. Zonaras: Εἰ δέ τινες οὐ μόνον ἀπέστησαν τῆς εἰς τὸν Κύριον ιστεως, ἀλλὰ καὶ ἐπανέστησαν, ἀντὶ τοῦ κατ' αὐτῆς ἐγένοντο, αὶ ἠνάγκασαν ἀδελφοὺς θῦσαι, ἢ καὶ αἴτιοι ἐγένοντο ἀναγκαθῆναι αὐτοὺς, οἷον φυγόντας καὶ κρυπτομένους καταμεμηνυκότες

αὐτοὺς, ἢ ἀγνοουμένους, ὅτι Χριστιανοί εἰσι, δήλους αὐτοὺς θέμενοι τοῖς διώκταις, τοὺς τοιούτους ᾠκονόμησαν οἱ πατέρες τρία μὲν ἔτη ἐν ἀκροάσει πληρῶσαι, ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ἱσταμένους ἐν τῷ προνάῳ, ἓξ δὲ ἄλλα, ἐν ὑποπτώσει διαγαγεῖν, καὶ ἐνιαυτὸν ἕτερον κοινωνῆσαι τῶν εὐχῶν τοῖς πιστοῖς, καὶ μετὰ τὴν δεκαετίαν ταύτην μετασχεῖν τοῦ τελείου. ἐν δὲ τῷ χρόνῳ τούτῳ, τῷ τῆς μετανοίας αὐτῶν δηλονότι, φασί, χρὴ καὶ τὸν ἄλλον αὐτῶν ἐπιτηρεῖσθαι βίον. εἰ γὰρ ἀμελῶς ἢ καὶ πλημμελῶς διαγνωσθῶσι ζῶντες, ἐπιταθήσεται χρόνος τῶν ἐπιτιμίων αὐτῶν.

CANON X.

P. 18. l. 13. Διάκονοι ὅσοι &c.] Aristenus in *Scholio*: *Οὗτος ὁ κανὼν διαγορεύει τὸν πρὸ τῆς χειροτονίας προμαρτυρησάμενον τῷ ἐπισκόπῳ μὴ δύνασθαι παρθενεύειν, ἀλλ' εἰς γάμον βούλεσθαι κοινωνίαν ἐλθεῖν, μὴ κωλύεσθαι, καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν εἰς γάμον ἔρχεσθαι, καὶ μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς αὖθις ὑπηρεσίας τε καὶ τιμῆς. τὸν δὲ σιωπήσαντα, καὶ καταδεξάμενον ἐν τῇ χειροτονίᾳ ἄγαμον μένειν τῆς διακονίας πεπαῦσθαι, εἴπερ μετὰ τοῦτο γάμου νόμῳ γυναικὶ συναφθῇ. πλὴν τῷ παρόντι κανόνι ἀντίκειται ὁ ἕκτος κανὼν τῆς ἕκτης συνόδου, μὴ παραχωρῶν ὅλως τῷ προελθόντι ἀγάμῳ, εἰς ὑποδιακόνου, ἢ διακόνου, ἢ πρεσβυτέρου βαθμὸν, μετὰ τὴν χειροτονίαν γαμικὸν ἑαυτῷ συνιστᾶν συνοικέσιον· ἀλλὰ τὸν τοῦτο τολμήσαντα ποιῆσαι, διαταττόμενος καθαιρεῖσθαι· καὶ κρατεῖ ὁ κανὼν ἐκεῖνος, καὶ οὗτος ἤργησε.* Monet, idque animo lubenti, cl. Whartonus, quanquam ipse cœlebs, in libello suo Anglica lingua conscripto *De Cœlibatu Cleri* pag. 79. Aristenum in *commentario* suo in Canonem illum quintum *Concilii Quinisexti*, amplificasse Canonis hujus Ancyrani permissionem ad presbyteros, dum legeret, *πρεσβύτεροι ἢ διάκονοι*. Quod quidem verum est; sed manifesto errore id factum ab Aristeno illo loco fuisse, non tantum alii omnes commentatores, sed et ipse Aristenus in *scholio*, quod hic posui, ostendit. Porro presbytero qui post ordinationem duceret uxorem, depositionem interminatus est *τοῦ συγχρόνου Concilii Neocæsariensis* Canon primus, quem infra daturus sum. Differentiam interea a ceteris exemplaribus circa diaconorum conjugium, quæ in *Canonum Latinorum Codice* a cl. Quesnelio edito, atque

itidem apud S. Martini Bracarensis *Collectionem*, cernitur, ad diversitatem potius disciplinæ quam lectionis referendam esse, ostendit idem Quesnelius *Dissert.* xii. post *Leonis M. Opera* collocat. cap. iv. §. 10. pagg. 656, 657. Ipsum vero, quod hoc Canone jussum est, præ se fert Canon, qui vicesimus quartus inter *Canones Athanasii patriarchæ CPol.* recensetur. Vide Vansleb. *Histoire de l'Eglise d'Alexandrie*, par. v. cap. 3. p. 284. Verum quis fuerit, aut quo tempore vixerit, hic Athanasius, nescio, quem Vanslebius quidem ex Abulbircato temporibus Imp. Justiniani adscripsit. Certe nullus ejus nominis præsul iis temporibus Constantinopoli sedit. At vero sæculo proxime antecedente præfuit huic sedi CP. Anatolius, quem dictum esse Athanasium nunc didici ab illustri Pocockio in Indice Personarum *Annalibus* Eutychii præfixo.

CANON XI.

P. 121. l. 6. Τὰς *μνηστευθείσας* &c.] Zonaræ *Commentarius:* *Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν εἰκοστῷ δευτέρῳ κανόνι αὐτοῦ τὸν ἐξ ἁρπαγῆς ἔχοντα γυναῖκα, μὴ πρότερον παραδέχεσθαι εἰς μετάνοιαν βούλεται, εἰ μὴ ἀφαιρεθῇ ἐξ αὐτοῦ ἡ ἁρπαγεῖσα, καὶ τῷ μνηστευσαμένῳ αὐτὴν δοθῇ, εἰ τέως βούλοιτο λαβεῖν αὐτήν. οὕτως καὶ τὸν κανόνα τοῦτον νοητέον λέγειν τὸ, ἀποδίδοσθαι τὰς ἁρπαγείσας τοῖς μνηστευσαμένοις αὐτάς· εἰ αἱροῖντο δηλονότι λαβεῖν αὐτάς. ἄκοντες γὰρ οὐκ ἀναγκασθήσονται.* Eandem cautionem habent Balsamo in *Comment.* Matthæusque Blastares Lit. A. cap. xiii. p. 31.

CANON XII.

Ibid. l. 10. Τοὺς *πρὸ τοῦ βαπτίσματος τεθυκότας* &c.] Can. Nicæn. x. Harduin. Zonaræ *Commentarius:* Τὸ *παλαιὸν, τὸ μὲν κήρυγμα ἐδέχοντο οἱ πλείους, καὶ ἐπίστευον τῷ Χριστῷ, βαπτίζεσθαι δὲ ὑπερετίθεντο. διὸ καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος τοὺς εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα προτρεπτικοὺς συνεγράψαντο λόγους. ἦσαν οὖν ἐν τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν, τοιοῦτοι πολλοὶ, Χριστιανοὶ μὲν ὄντες, μήπω δὲ βαπτισθέντες. φησὶν οὖν περὶ τούτων ὁ κανὼν, ὅτι ἐὰν τινες ἔθυσαν κατα-*

σχεθέντες ὡς Χριστιανοί· ἀφώτιστοι δὲ ὄντες μετὰ ταῦτα ἐβαπτίσθησαν· οὐδὲν αὐτοὺς κωλύει τὸ θῦσαι εἰς τὸ προαχθῆναι εἰς τάξιν, τουτέστιν εἰς ἱερωσύνης βαθμόν. τὸ γὰρ ἅγιον βάπτισμα, ἅπαντα τὰ πρώην μολύσματα ἀπολοῦσαι καὶ ἐκκαθάραι πιστεύεται ὁποῖα ἂν εἶεν. Cum hoc Canone confer et Can. XIV. ejusd. *Concilii Nicæni*, et Can. IV. *Epistolæ Canonicæ Basilii M.* Canonemque item IV. *Commonitorii Theophili Alex.* In sacro autem lavacro ablui atque ignosci hominibus omne peccatum, universa credidit antiquitas.

CANON XIII.

P. 121. l. 14. Χωρεπισκόποις] Ostendit doctissimus Beveregius uberius hic adnotans, chorepiscopos omnes, sive episcopos in rure constitutos, quamquam iis munerum aliquot episcopalium exercitium canonibus ecclesiasticis aut denegatum fuerit, aut saltem limitibus arcte conclusum, revera episcopos fuisse. Vide et Binghami *Orig. Eccl.* lib. ii. cap. 14. Ipse autem Rhabanus Maurus, qui sæculo nono libellum *De Chorepiscopis* conscripsit, causam ipsorum tutatus est, ac munia exposuit; quod quidem opus in tomo octavo *Conciliorum* a Labbæo et Cossartio editorum prius extans, ad finem quoque *Petri de Marca de Concordia Sacerdotii et Imperii* a Baluzio collocatum est; atque ex illo verba apprime digna notatu infra describenda censui ad Canonem XIII. *Concilii Neocæsariensis*, qui quidem canon de Chorepiscopis agit.

Ibid. *Χωρεπισκόποις μὴ ἐξεῖναι* &c.] *Μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως.* Hæc, quam exhibemus, constans est hujus loci lectio, non modo in MS. Bodleiano, sed et in omnibus aliis, tam Balsamonis, quam Zonaræ, sive impressis sive manu exaratis codicibus; nisi quod in Gallandi codice pro *πρεσβυτέρους* legatur *πρεσβύτερον*, sensu nihil mutato. Zonaram etiam *πρεσβυτέρους* legisse ex scholiis ejus patet: Canonem enim ita interpretatur, ac si hic Chorepiscopis interdiceretur presbyteros etiam in urbe aliqua constituere. *Μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς πρεσβύτερον ἢ διάκονον χειροτονεῖν, ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους ἐν πόλει καθιστᾷν.* Hanc autem lectionem erroneam esse extra dubium est. Nam in prima canonis

parte vetitum est Chorepiscopis Presbyteros in genere ordinare; ideoque non opus fuit, ut de Presbyteris urbanis mentio fieret: et præterea si nec vicanos Presbyteros constituere poterant, multo magis urbanos ordinare iis non liceret. Alia itaque quærenda est lectio. Et quidem in Joannis Antiocheni Collectione pro *πρεσβυτέρους* scribitur *πρεσβυτέροις*, totum enim canonem sic legit, *χωρεπισκόποις μὴ ἐξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν, ἀλλὰ μὴν μηδὲ πρεσβυτέροις πόλεως, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ γραμμάτων ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ.* Joan. Antioch. Coll. Can. tit. 21. Sic etiam vetus interpres Latinus apud Justell. Biblioth. p. 279. can. 12. legisse videtur, cujus versio sic se habet, *Chorepiscopis non licere Presbyteros aut Diaconos ordinare; sed neque Presbyteris civitatis sine jussione Episcopi; sed cum iisdem literis eundi ad singulas parœcias.* Quid sibi velit per ultima verba me fugit. Dionysius Exiguus Græca ista in Joannis Antiocheni Collectione verba rectius sic vertit, *Chorepiscopis non licere Presbyteros aut Diaconos ordinare, sed nec Presbyteris civitatis, sine præcepto Episcopi vel literis, in unaquaque parochia.* Sed hæc lectio æque mendosa est, atque altera; utpote juxta quam Presbyteris urbanis liceret Presbyteros et Diaconos ordinare, modo Episcopus eos jusserit, quod absurdum est, et antiquitati inauditum. Quo igitur nos convertemus, ut perplexum hunc dissolvamus nodum? Profecto alia Græca hujus canonis lectio non suppetit; ad Latinas itaque versiones fugiamus necesse est. Et sane Isidorus Mercator scrupulum prorsus amovet, canonem sic vertens, *Vicariis* [*Vicarios* habent codd. Hispanici] *Episcoporum, quos Græci Chorepiscopos vocant, non licere Presbyteros vel Diaconos ordinare: sed nec Presbyteris civitatis sine Episcopi præcepto amplius aliquid imperare, vel sine authoritate literarum ejus in unaquaque parochia aliquid agere.* Et hoc sensu Dionysium Exiguum etiam hunc canonem concepisse, ex Hadriani I. Epitome canonum ex ejus versione collecta constat, in qua sensus hujus canonis sic exprimitur. *Chorepiscopi Presbyterum vel Diaconum non ordinent, nec Presbyter aliquid agat in parochia sine præcepto Episcopi.* Extat

hæc epitome in Conciliorum tom. iii. part. i. sect. 1. p. 428. edit. Colon. an. 1618. Sic etiam Fulgentius Ferrandus Diaconus Carthaginiensis, Dionysii Exigui suppar, in breviatione Canonum, ultimam hujus partem Latine sic vertit, *Ut Presbyteri civitatis sine jussu Episcopi nihil jubeant, nec in unaquaque parœcia aliquid agant. Concil. Anquiritano* (i. e. Ancyrano) tit. 13. Unde constat aliquid amplius in hoc canone olim extitisse, quam hodie legitur. Neque enim credibile est, ut hi aliquid intersererent, quod in ipso textu non legebant. Ex iis autem sensus canonis clarissimus eliciatur; ut eo nimirum cautum sit, nec Chorepiscopis licere Presbyteros aut Diaconos ordinare; nec Presbyteris civitatis aliquid in Ecclesia agere sine præcepto Episcopi. Ubi etiam ultimo observetur, omnes Latinos interpretes, una cum Joanne Antiocheno, pro ultimis canonis verbis *ἐν ἑτέρᾳ παροικίᾳ*, longe rectius legisse *ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ*. Hæc BEVEREGIUS. Cum vero ab eo dissideam de hoc canone, cujus quidem et scriptura et interpretatio cum presbyteralis ordinationis quæstione tam prope conjunguntur, ut de iis exposuerint illustres scriptores Salmasius, Petavius, Hammondus, de Marca, aliique; idcirco primum de vera lectione canonis dicere, deinde de ejusdem interpretatione, pluribus, quam congruit in morem meum aut voluntatem, disquirere necesse habeo; quo clarius hoc indicem, nil omnino patrocinari presbyterali ordinationi canonem Ancyranum, etiamsi absit, quod nobis commendat Beveregius, additamentum Latinum; nec bene inde sibi collegisse Blondellum, "presbyterorum collegia, episcopi proprii consensu "munita, eum vero postulante nulla lege divina, sed sola "ecclesiarum cogente necessitate, omnimodam ubivis lo"corum ordinationum potestatem habuisse." *Apol. pro Sentent. Hieron.* sect. iii. p. 158.

Vulgo quidem sic Græce editur, *Χωρεπισκόπους μὴ ἐξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν, ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ γραμμάτων ἐν ἑτέρᾳ* (al. *ἑκάστῃ*) *παροικίᾳ*. Dionysii Exigui *Versio*, sive *Codex Canonum Ecclesiæ Romanæ Vetus*, ita se habet; *Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare, sed*

nec presbyteris civitatis, sine præcepto episcopi, vel litteris, in unaquaque parochia.

Principio igitur id notatum velim, omnes qui partium sunt presbyteranarum, cum Salmasio ipsorum antesignano, verba Græca sine illo Latinorum additamento, quod Beveregius tutatus est, legenda esse statuere; in qua quidem re me sibi consentientem eruditi isti scriptores habent. Sed quænam verba? Ea profecto debent esse, quæ et veteres codices, et recta ratio nobis commendat. In verbis igitur Canonis prioribus, Χωρεπισκόπους (vel verius Χωρεπισκόποις) μὴ ἐξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν, ἀλλὰ μὴν (μὴν codd. et Joannes Antiochenus addunt) μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, verissimum est, quod affirmat Beveregius, πρεσβυτέρους πόλεως, non quod posuit Salmasius, lib. *De Episcopis et Presbyteris*, pag. 304. πρεσβυτέροις π. perpetuam esse hujus loci lectionem; cujus rei testimoniis jam allatis addere mihi nunc licuit sex *exemplaria* vetusta Bodleiana, dum *duo* alia, quæ numeris 26. et 625. designantur, ἐπισκόποις aut ἐπισκόπους habent; nullo quidem illorum dativum πρεσβυτέροις præ se ferente. His *sex codicibus* annumeres *Lloydii MStum*, Matthæum Blastarem in *Syntagmate Canonum Alphabet.* omniaque edita *Concilia* atque *Canones*, Arabicumque præterea Paraphrastem, et Rhabanum Maurum, de quibus infra dicam. Solus, quod sciam, πρεσβυτέροις habet Joannes Antiochenus in *Canonum Digesto*; neque enim diversi esse auctoris puto exemplar Bodleianum 5771. a me alibi commemoratum; neque alio pertinere videtur codex ille vetustissimus a viro doctissimo Herberto Thorndicio in libro Anglica lingua scripto, *De Jure Ecclesiæ in Civitate Christiana*, cap. iii. p. 140. bibliothecæ Bodleianæ esse dictus, quem crediderim ipsum esse ejusdem *Joannis MStum* numero 86. denotatum. Latini quidem canonum interpretes *presbyteris* dandi casum præstant, sed neque eo magis adducor, ut propterea existimem, eos suis in codicibus vocem invenisse πρεσβυτέροις; ponas enim, ut vox prima canonis lecta ab iis fuerit χωρεπισκόπους, quæ pro χωρεπισκόποις sæpenumero, etsi minus recte, scribitur, tum vero licuisset illis verba eodem modo

interpretari, etiamsi πρεσβυτέρους revera legerent. Nam hoc posito, non tantum Dionysii Exigui *Interpretationem*, sed et *Priscam* illam *Canonum Versionem* in Justelli *Biblioth. Juris Canon. Vet.* editam, canonem ita Latine reddere, *Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare, sed neque presbyteris civitatis*, Græca possent, prout solent edi, extitisse, Χωρεπισκόπους μὴ ἐξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν, ἀλλὰ μηδὲ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥΣ πόλεως. Interea interpretes isti minus recte nulla eos impellente necessitate *presbyteris* Latine vertebant.

Stabilita autem atque probe fixa lectione πρεσβυτέρους, quam tenent cum exemplaria Bodleiana (nam de scriptura ἐπισκόπους, vel ἐπισκόποις, nemo presbyteranarum quidem partium mecum facile certabit) tum canones et concilia edita, atque commentatores Græci; deinceps quomodo constituenda sit vox proxime ante a me memorata, χωρεπισκόποις, age jam videamus. Verba si quis inspexerit, non dubito, quin ei lectio potior χωρεπισκόποις visa fuerit, quam quidem ego in contextu reposui. Illam *codices Bodleiani* præstant *omnes* præter unum signatum 205. *Lloydii*que *MStum*, tum vero *Codex Canonum Justellianus*, Joannes Antiochenus cum *impressus* tum *MStus*, probante et Salmasio; alteram vero χωρεπισκόπους vulgo tuentur *Conciliorum Canonum*que *editt.* Beveregiique *Synodicon*.

Jam vero, si illa, quæ sanior, ni fallor, lectio est, χωρεπισκόποις, præfertur, dum altera χωρεπισκόπους, etsi servetur, veram tamen canonis sententiam facile admittit, emerget verborum sensus ipsam ordinationem presbyteranam hoc quidem canone ablegans atque excludens. Neque hoc Hammondum fugit in *Dissert.* iii. *Contra Blondel.* c. 9. Immo reapse hanc ipsam canonis faciem, qualis nunc lectori a me sistitur, expressit jam olim vetus Latinus auctor Rhabanus Maurus in libello suo *De Chorepiscopis*, cujus verba, a nemine adhuc, quod sciam, in hac causa adducta, hic proferam. *De Chorepiscopis autem*, inquit, *in Ancyrano concilio ita scriptum est:* Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare, sed nec presbyteros civitatis, sine præcepto episcopi vel litteris in unaquaque parochia.

Attende quod non dicit, chorepiscopis non licere penitus diaconos aut presbyteros ordinare, sed non aliter licere nisi ex præcepto episcopi sui, vel literis, in unaquaque *parochia.* Sic Rhabanus, qui archiepiscopus sæculo nono fuit Moguntinus, p. 1361. ed. Balurianæ *Operum Petri de Marca.* Adde quod similiter vel triginta vel forsitan circiter viginti annos post Ancyranos Antiocheni de Chorepiscopis in *Canone* X. hæc statuebant; *Εἰδέναι τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καὶ διοικεῖν τὰς ὑποκειμένας αὐτοῖς ἐκκλησίας, καὶ τῇ τούτων ἀρκεῖσθαι φροντίδι καὶ κηδεμονίᾳ· καθιστᾷν δὲ ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους, καὶ ἐφορκιστὰς, καὶ τῇ τούτων ἀρκεῖσθαι προαγωγῇ, μήτε δὲ πρεσβύτερον μήτε διάκονον χειροτονεῖν τολμᾷν, δίχα τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐπισκόπου, ᾗ ὑπόκειται αὐτός τε καὶ ἡ χώρα.*

Atque ita res dirimeretur, nisi si ab utraque parte, tam episcopali quam presbyterana, oppositum esset, haud opus fuisse in canone Ancyrano mentione *presbyterorum civitatis*, ut ne illi a chorepiscopis sine episcopi licentia ordinarentur, cum presbyteri et diaconi in genere, ut loquuntur, ante commemorati fuissent; et præterea, ut rem urget Beveregius, si nec vicanos presbyteros constituere poterant chorepiscopi, multo magis urbanos non licuisset. At vero Beveregio quidem, cui notum, immo, ut ex sui *Synodici* textu constat, prælatum est illud ἀλλὰ μὴν μηδὲ pro ἀλλὰ μηδὲ, vera, ni fallor, utcunque neglecta, loci hujus interpretatio haud obscura esse debuerat. Canon nimirum ait, *Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare,* nedum *presbyteros civitatis;* nam chorepiscopi nonnulli in id quoque, quod majus est, in presbyterorum civitatis ordinationem involavisse videntur limitum suorum obliti. Neque aliter etiam antiquitus Zonaras canonem exposuit;—*ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους ἐν πόλεσι καθιστᾷν, εἰ γὰρ ἐν ταῖς χώραις ἐν αἷς ἐπισκοποῦσιν οὐ δύνανται χειροτονεῖν τοὺς εἰρημένους,* ΜΑΛΛΟΝ *ἐν πόλεσι τοῦτο ποιεῖν κωλύονται.* Particulam interea μὴν in isto ἀλλὰ μὴν μηδὲ, rem additam vel acrius prohibentem, agnoscunt *scripti Bodleiani omnes,* Joannesque Antiochenus, etsi *edita Concilia* atque *Canones* eandem omittunt. Porro exempli gratia, similiter scribit Epiphanius in *Hæres.* lxxix. num. 5. *Ποῖος προφητῶν ἐπέτρεψεν ἄνθρωπον προσκυνεῖσθαι, οὐ μὴν γυναῖκα λέγειν;* pag.

1062. ed. Petavii, ubi a minore ad majus proceditur. Et nunc demum Thorndicium, quem supra memoravi, video in libro suo *De Ratione ac Jure Finiendi Controversias Ecclesiæ* cap. xx. p. 360. ut huic canoni addendum esse τὶ πράττειν ostendat, etsi frustra id, opinor, conatus est, ita scribentem; "Manifesto absurdum, majus esse, presbyteros urbicos, "quam chorepiscopos, ordinandis presbyteris diaconisque "prohiberi; quod illa innuunt ἀλλὰ μὴν μηδέ." Sic ille, quasi vere scriptum esset πρεσβυτέροις πόλεως. Immo dubito, an cum ipso illo τὶ πράττειν, quod Thorndicius aliique volunt addere, hæ quidem particulæ satis bene constarent. Sed hoc obiter. Interim hac formula Zonaras, ἀλλὰ μὴν μηδὲ, rem subjectam eo acrius prohibente usus est in *Scholio ad Canonem* xxv. *Concil. Carthag.* cujus verba infra describam.

Verum enimvero fere omnes, jura qui tuentur episcopalia, dum difficultati illi ex urbicorum presbyterorum mentione oriri visæ, non tantum ab adversariis, sed etiam a se ipsis propositæ, satisfacere cupiunt, tanquam coacti necessitate aliqua, quippe cum probe scirent ordines sacros a presbyteris in antiqua ecclesia nunquam conferri solitos, ad additamenta nonnullorum veterum interpretum Latinorum confugere voluerunt. Post illa nimirum, *Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare*, habet Isidori *Versio*, ut supra monuit Beveregius, *sed nec presbyteris civitatis sine episcopi præcepto* amplius aliquid imperare, vel sine auctoritate literarum ejus *in unaquaque parochia* aliquid agere. Variantur verba in *aliis Collectionibus Canonum Latinis*.

Ubi primo illud monendum est, hujus additamenti nec volam nec vestigium in ullo Græco canonum vel exemplari, vel digesto, vel demum expositione, deprehendi posse. Ad commentatores, sive expositores, quod attinet, exemplo sit Aristenus, qui ad veterem *Synopsin Canonum* cum editam tum in *MSto Bodl.* 264. extantem, ubi positum erat, Χωρεπίσκοπος οὐ χειροτονεῖ ἄνευ ἐπιτροπῆς ἐπισκόπου, hæc tantum habet, Ὁ μὲν κανὼν οὗτος ἀδιαστίκτως τοὺς χωρεπισκόπους κωλύει χειροτονεῖν ἄνευ ἐπιτροπῆς ἐπισκόπου. De actu aliquo presbyterorum civitatis prorsus nihil. Adde quod in hunc modum canonem exposuit MS. Bodl. Arabicus a Thorn-

dicio, *De Jure Ecclesiæ in Civit. Christiana* cap. 3. et ab Hammondo in *Dissert.* iii. *Contra Blondel.* cap. 8. commemoratus. Haud permissum esse chorepiscopis, ait Arabicus Paraphrastes, *ut faciant presbyteros aut diaconos omnino*, neque in villa neque in urbe, *absque mandato episcopi: Nisi rogatus fuerit episcopus hac de re, et permiserit eis ut faciant eos, necnon scripserit eis scriptum, quod authoritatem dabit eis eadem de re.* Sic ille, qui canonem ob oculos profecto haberet, nihil omnino ab illo a me proposito discrepantem.

Deinde vero de ipsis Latinis versionibus, quas viri doctissimi appellant, disquiramus. In *Prisca* illa *Canonum Versione* ex Ch. Justelli bibliotheca edita, quæque ante *Dionysii Exigui Interpretationem* confecta fuisse videtur, additamentum non comparet. Neque in ipsius quoque *Dionysianæ Versionis*, quæ *Codex Canonum Ecclesiæ Romanæ* vulgo dicta est, *editionibus* vel *Vendelstiniana*, quæ princeps est, vel *Pithæana*, vel *Justelliana*, idem illud sistitur. Fateor Fulgentium Ferrandum, qui paulo post Dionysium Exiguum floruit, in *Breviatione Canonum Latina* clausulam agnoscere; quam in hunc modum Græce refingere sibi proposuit Hammondus, ubi supra, in cap. 9.—ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, μετὰ γραμμάτων, πράττειν τι ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ. Ita vero vix salva foret chorepiscopis sua potestas ordinandi presbyteros et diaconos permittente episcopo. Sed pergo. Concedendum id quoque est, brevem quandam *Epitomen Canonum* ab Hadriano I. existente sæculo octavo Carolo Magno Romæ oblatorum additamento huic patrocinari, quæ istud habeat, *nec presbyter* aliquid agat *in parochia* sine præcepto episcopi. At vero quinquaginta et amplius annos ante Hadrianum, qui quidem pontifex Romanus duobus plus sæculis Dionysium secutus est, Cresconius Africanus episcopus in *Concordia* sua *Canonum* iisdem prorsus verbis canonem adduxerat, quibus extat ille in *Codice Ecclesiæ Romanæ* Dionysiano. Neque aliud sæculo proxime sequente, hoc est nonum, fecit Rhabanus Maurus; at voce tamen *presbyteros*, ut ostendi, non *presbyteris* cum voce *civitatis* posita. Verum hercle non adeo miramur additionem

istam a Ferrando sancitam, quæ nonnihil variata in *Isidori Collectione*, et in *Codice Canonum* ex duobus MSStis a Quesnelio edito, in *Capitulari* quoque *Aquisgranensi Caroli M.* comparet. Quî enim id ferri posset, ut renitente omni antiquitate presbyteri permissu episcopali, vel quovis alio prætextu, sacros unquam contulisse ordines existimarentur? At prava tamen interpretatio canonis presbyteris illud asserebat. Hinc deesse aliquid in codicibus suis alii Latini interpretes colligebant, atque ita supplere pergebant ipsum illud, quod cum aliis quidem canonibus et disciplina ecclesiastica bene congrueret. Et hujusmodi interdum nobis occurrunt canonum additamenta vel a conciliis sequentibus, vel a collectoribus, vel etiam ab interpretibus profecta. Simili etiam de causa adducti esse videntur, ut idem hac de re statuerent auctores recentiores, Hammondus, Petrus de Marca, Thorndicius, Cabassutius, Binghamus, Johnsonus, alii; dum Petavius, alia ratione rem medicari gestiens, verba, ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, potius resecanda et expungenda jubet, in *Notis ad Epiphanium*, tom. ii. p. 277. Eodemque, ni fallor, spectat varietas illa *duorum codicum* in bibliotheca Bodleiana *MSStorum* 26 et 625. olim *Rawlinson.* quam ante commemoravi; præ se ferente altero eorundem codicum ἐπισκόποις πόλεως pro πρεσβυτέρους π. altero autem accusativum ἐπισκόπους, sed illum postea mutatum in dandi casum ἐπισκόποις, ad cujus tamen codicis oram lectio vera πρεσβυτέρους exarata est. Nec multum diversi generis est Scholium in *cod.* 3385. extans, Ὅτι οὐκ ἔξεστιν χωρεπισκόπους χειροτοτονεῖν ἄλλους, οὐδὲ ἐπισκόπους, ἐν ἑτέρᾳ παροικίᾳ. Sed in *scriptis* illis 26. et 625. ἑκάστῃ non ἑτέρᾳ positum est.

Jam vero mihi compertum est, Fratres celebres Ballerinios, aliosque viros doctos, judicasse multis collatis vetustissimis canonum collectionibus interpretationem, quæ Isidoriana ideo vocari solet, quod in Collectione Isidori extitit, et in qua conspicitur additamentum, tempora Pseudo-Isidori præcessisse, atque etiam duabus alteris versionibus Prisca et Dionysiana antiquiorem esse; statuentibus præterea Balleriniis, eandem præ oculis fuisse

Ferrando in *Concordia* seu *Breviatione* sua *Canonum*. Vid. Tractat. ipsorum *de Antiq. Canonum Collectionibus et Collectoribus*. P. IV. cap. 1. alibique.

Hoc tamen haud obstante, etsi ponas vetustiorem esse ceteris interpretationem Isidorianam, standum esse videtur fide Græcorum codicum ac magnæ partis Latinarum Versionum, idque faciendum meo quidem judicio omnia nobis persuadent. Neque aliter de additamento isto judicabat vir cl. Hen. Dodwellus, etsi alia quidem via aggressus est difficultati occurrere, quæ, prout luculenter ostendit epistola Thomæ Barlovii episcopi Lincolniensis ad Usserium, (*Epp. Usserian.* ccxxii. p. 519.) diu et magnopere torserat eruditos. Dodwellus enim, ut auctor est Fr. Brokesby in *Hist.* vernaculâ linguâ scripta *Regiminis Ecclesiæ Primitivæ*, Canonem ita exponendum duxit. "*Chorepiscopo non licere* "*presbyteros aut diaconos ordinare, ne presbyteros quidem* "*urbis* (h. e. κωμοπόλεως, oppidi vel urbis alii subditæ, "vocem habes in S. Marci *Evang.* i. 38.) *in aliena ditione* "(h. e. aliûs chorepiscopi) *sine venia episcopi* (h. e. "episcopi urbis ad quam ambo chorepiscopi pertinebant) "*literis ejus testata*." cap. xiii. p. 200. Hæc excogitavit, teste amico ejus Francisco illo Brokesby, viri clari ingenio et doctrina insignis Samuelis Parr abavo, eruditissimus Dodwellus, lectione quidem ἐν ἑτέρᾳ παροικίᾳ pro ἐν ἑκάστῃ π. prælata, sed additamento, ut dixi, Latinorum prorsus excluso; et post sensi Blastarem, qui sæculo decimo quarto *Syntagma Canonum* conscripsit, in hac eadem interpretatione, ut verisimile est, Dodwello ob oculos fuisse ac præivisse. Τὰ αὐτὰ, inquit, καὶ ὁ ιγ′. τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ διέξεισι, πρεσβυτέρους ἢ διακόνους τὸν χωρεπίσκοπον μὴ χειροτονεῖν· εἰ δὲ διὰ γραμμάτων τοῦ ἐπισκόπου ἐπιτραπείη, πρεσβύτερον καὶ ἐν ἑτέρᾳ χειροτονήσει ΚΩΜΗ,. Lit. E. cap. xxxi. pag 133. in Beveregii *Synodico*. Hæc scripsit ille propter lectionem variantem ἑτέρᾳ, de qua mox infra, sed ἀπροσδιόνυσα, opinor.

Ceterum haud diu postquam ea, quæ de canone hoc Ancyrano disputata sunt, in publicum emiseram, pervenit ad manus meas liber ex Germania recenter advectus, quo conspecto bene erat, me meam deprehendere de canonis

scriptura et expositione sententiam fide ac judicio ecclesiæ Græcæ confirmatam. Etenim in illa Συναγωγῇ atque interpretatione *Canonum Ecclesiæ Universorum*, quæ dicta nomine *Pedalium* auctoritate Græcorum præsulum anno primo hujus seculi Lipsiæ typis impressa est, comparebant verba canonis a me vindicata ac demum recepta. Χωρεπισκόποις μὴ ἐξεῖναι, πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν ἀλλὰ μὴν μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, χωρὶς τοῦ κ.τ.λ. Hæc præterea in *Pedalio* apposita est interpretatio communi dialecto scripta.———οὔτε εἰς τὴν χώραν αὐτῶν δύνανται (οἱ χωρεπίσκοποι) τοὺς τοιούτους νὰ χειροτονοῦν, εἰ μὴ μόνον ὑποδιακόνους, ἀναγνώστας, καὶ ἐφορκιστὰς, κατὰ τὸν ι΄. τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ, πόσῳ μάλλον δὲν δύνανται εἰς ἄλλην; (habet *Pedalium* ἐν ἑτέρᾳ παροικία pro ἐν ἑκάστῃ π.) ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως νὰ χειροτονοῦν, ἔνθα οἰκεῖ ὁ κυρίως ἐπίσκοπος χωρὶς τῆς ἐγγράφου τούτου ἀδείας. Et ima pagina post memoratam illam Joannis Antiocheni, aliorumque plurium, lectionem, ἐν ἑκάστῃ pro ἐν ἑτερᾷ παροικίᾳ aunotatum est istud. Καὶ λοιπὸν κατὰ τοῦτον, ὁ παρὼν κανὼν διορίζει, ὅτι εἰς κάθο ἐπαρχίαν δὲν δύνανται οἱ χωρεπίσκοποι νὰ χειροτονοῦν πρεσβυτέρους χώρας καὶ πόλεως, ἢ διακόνους, χωρὶς τὴν ἔγγραφον ἄδειαν τοῦ καθ' αὐτὸ ἐπισκόπου. Videnda et quæ posita est in hoc Synodico octavi canonis Nicæni Concilii expositio, p. 86. Itaque solvi videtur, quod ductum est ex canone Ancyrano pro ordinatione presbyterali argumentum. Restat, ut de formula in eo adhibita plus aliquid dicam. Ἀλλὰ μὴν μηδὲ quod *nedum* valet, remque subjectam eo acrius prohibet, præstat, ut dixi, Zonaras in Scholio ad Canonem XXV. *Concilii Carthag.* his verbis. Τοῦτο οὖν καὶ παρὼν κελεύει κανὼν, λέγων τοὺς ἐπισκόπους ἢ κληρικοὺς μηδένα αἱρετικὸν ἢ ἄπιστον συνεισάγειν εἰς κληρονομίαν ἢ ληγάτον Χριστιανῷ, κἂν εἶεν ἴσως συγγενεῖς ἢ τοῦ διαθεμένου ἢ τοῦ κληρονόμου οἱ αἱρετικοὶ καὶ οἱ ἄπιστοι, ἈΛΛΑ ΜΗΝ ΜΗΔΕ δωρεῖσθαι αὐτοῖς τινὰ ἐκ τῶν οἰκείων πραγμάτων (τοὺς ἐπισκόπους ἢ κληρικούς.) p. 413. ed. Paris. Aliud præterea exemplum extat connubii harum particularum in *Constitutionibus Apostolicis* Lib. II. c. 45. p. 193. ed. Cotelerii. Εἰ ἔκ τινος ἐνεργείας, ἢ πειρασμοῦ, inquiunt personati apostoli, ἐπισυμβῇ τινὶ πρᾶγμα, σπουδαζέτω διαλύεσθαι

αὐτὸ, κᾂν δέῃ βλαβῆναι τί· καὶ μὴ ἐρχέσθω ἐπὶ κριτήριον ἐθνικόν. 'ΑΛΛΑ ΜΗΝ ΜΗΔΕ *ἀνέχεσθε κοσμικοὺς ἄρχοντας κατὰ τῶν ἡμετέρων δικάζειν.*

P. 121. l. 17. *ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ*] *Vulgo ἐν ἑτέρᾳ*, faventibus quidem *Bodleianis sex MSStis* Blastarisque *Syntagmate*. Quibus nunc addendi sunt Canones Arabici in *cod. MS. Roe.* 26. et *Pedalium* Græcorum, cujus tamen margini adposita est ab editoribus ex Joanne Antiocheno sumpta altera scriptura *ἑκάστῃ*. Et hæc lectio, quam in textum ego recepi, in *duobus codicibus Bodl.* 26. et 625. *Rawl.* Joanne Antiocheno tam *edito* quam *scripto*, margine *Codicis Canonum Justelliani*, Zonaræ, et fortasse Balsamonis, *Commentario*, in omnibus denique *versionibus Latinis* extat; tum vero probatur Salmasio in lib. *De Episcopis et Presbyteris*, cap. v. pag. 303. Petro de Marca *De Concordia Sacerdotii et Imperii*, lib. ii. cap. 14. pag. 177. Hammondo, ubi supra, Thorndicio *De Ratione ac Jure* &c. cap. xx. p. 360. et 371. Beveregioque. Conferas et finem Canonis X. *Concilii Antiocheni* jam adducti p. 149. Etiamsi vero altera præferatur lectio, tamen nulla in re momenti aliquid habente labefactabitur interpretatio, quæ hujus Canonis in superioribus est stabilita.

Ibid. l. 17. *παροικίᾳ*] Accipe Zonaræ Balsamonisque in Canonem *Commentarios*. Zonaras ait: *Ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου δέκατος κανὼν τὰ αὐτὰ περὶ τῶν χωρεπισκόπων ὁρίζει, ἀπαγορεύων αὐτοῖς χειροτονίαν πρεσβυτέρου ἢ διακόνου, μόνους δὲ ἐπιτρέπων χειροτονεῖν ὑποδιακόνους καὶ ἀναγνώστας, καὶ ἐφορκιστάς· ἄνευ δὲ ἐπιτροπῆς τῶν ἐπισκόπων οἷς ὑπόκεινται, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς πρεσβύτερον ἢ διάκονον χειροτονεῖν, ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους ἐν πολέσι καθιστᾷν· εἰ γὰρ ἐν τοῖς χώραις, ἐν αἷς ἐπισκοποῦσιν, οὐ δύνανται χειροτονεῖν τοὺς εἰρημένους, μᾶλλον ἐν πόλεσι τοῦτο ποιεῖν κωλύονται. τὴν δὲ ἐπιτροπὴν βούλεται ὁ κανὼν διὰ γραμμάτων γίνεσθαι, ἤτοι ἔγγραφον, ἵνα μή τις εἴη περὶ τούτου ἀμφιβολία, τοῦ μὲν χωρεπισκόπου λέγοντος ἐπιτραπῆναι, τοῦ δὲ ἐπισκόπου ἀρνουμένου ἴσως, ἢ διὰ λήθην ἢ ἄλλως.* Balsamo: *Εἰ θέλεις μαθεῖν τίνες εἰσὶν οἱ χωρεπίσκοποι καὶ τίνα τὰ τούτων προνόμια, ἀνάγνωθι τῆς ἐν* Νεοκαισαρείᾳ *συνόδου κανόνα ιγ'. τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ κανόνα ι'. καὶ τὴν*

πρὸς τοὺς χωρεπισκόπους ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. διορίζονται δὲ καὶ οἱ τῆς παρούσης συνόδου πατέρες, μὴ χειροτονεῖν χωρεπίσκοπον πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χωρὶς ἐγγράφου ἐπιστολῆς τοῦ ἐγχωρίου ἐπισκόπου, ἀλλὰ μηδὲ πρεσβύτερον πόλεως. περὶ μέντοι τοῦ παρόντος κανόνος ἠθέλομεν γράψαι τινά· ἐπεὶ δὲ ὁ τῶν χωρεπισκόπων βαθμὸς παντελῶς ἠπράκτησεν, οὐδὲ ἡμεῖς ματαιοπονῆσαι ἠθελήσαμεν. Aristeni *Scholium* jam attuli pag. 150. Addiderat vero et hæc Aristenus, post adnotata nonnulla de Canone X. *Concilii Antioch. Epistola*que S. Basilii M. quæ de Chorepiscopis est, *Χωρεπίσκοποι δέ εἰσιν, οἱ σήμερον ἐν ταῖς κώμαις καὶ χώραις πρωτοπαπάδες λεγόμενοι.* Balsamo autem, quo paulo antiquiorem Aristenum fuisse censet Beveregius, commentarium suum senescente sæculo duodecimo scripsisse ab eodem ostenditur. Vid. Prolegomena *Synodici*, §. xiv. p. x. et §. xxviii. p. xviii. Interea protopapæ apud Græcos non, ut priores chorepiscopi, veri episcopi existunt. Cum vero inter Latinos chorepiscoporum ordo diu receptus esset, sæculo undecimo idem adhuc permansisse atque extitisse in Anglia videtur; sed tamen a primævo ordine chorepiscoporum valde mutatus, qui episcopi rurales, magis quam episcoporum urbicorum vicarii fuerunt. Posteris temporibus, referente H. Whartono in libro *De Episcopis Londinensibus* &c. p. 124. anno. 1331. Stephani episcopi chorepiscopus, seu suffraganeus, fuit Petrus Corbanensis, vel Corbariensis, qui multorum episcoporum provinciæ Cantuariensis supplebat officium, in ordinibus celebrandis, ecclesiis dedicandis, ceterisque omnibus ad ministerium episcopi spectantibus. Et hi omnes iis temporibus episcopi *in partibus* appellari consueverunt, ductis titulis ab exterarum gentium urbibus et oppidis. Inter codices quoque MSStos Bibliothecæ Lambethanæ, quos primus omnium orbi notos fecit Suttonus archiepiscopus, cum numerum eorum munificentissime auxisset, extare dicitur pag. 80. *Catalogi, Indiculus Chorepiscoporum seu Suffraganeorum Episcop. Diocesis Cantuar. aliarumque;* confer et pag. 81. Ipse vero hic index a doctissimo illo Whartono olim confectus ab Andrea Ducarello, ut nunc compertum habeo, anno 1785. juris publici factus fuerat.

Ad hæc celebres sunt episcopi suffraganei, quos in viginti sex oppidis lex Henrici octavi constituebat. Quæ quidem lex, ut obiter id notem, in aliquod tempus obtinuisse videtur, decem enim virorum inveni nomina, *Mannyng*, *Salisbury*, *Thornden*, *Rogers*, *Hodgkins*, *Byrde*, *Thomas*, *Holbeach*, *Barnes*, *Sterne*, qui temporibus vel ejusdem Henrici vel liberorum ejus suffraganei episcopi fuerunt; scilicet *Gippesvicensis*, *Thetfordiensis*, *Dubrensis*, *Bedfordiensis*, *Penrithensis*, *Shrewsburiensis*, *Bristoliensis*, *Nottinghamiensis*, *Colcestriensis* suffraganei vocati; quorum duo ultimi, perinde ac Rogers prius nominatus, Elizabetha regnante constituti sunt. Sternium quidem memorat Collier. in *Hist. Eccles. Britan.* vol. ii. lib. vii. pag. 637. de Barnesio vero agit Antonius Wood, *Athen. Oxon.* vol. i. p. 708. *Moore* regnante Henrico suffraganeum *Colcestriensem* nunc ceteris addo. Immo duos vel tres alios commemoratos video in Ducarelli et Lewisii libello modo indicato, cui titulus, *Some Account of Suffragan Bishops in England*, mihi nuper visus, quocum conferas velim, quæ hic annotavi.

CANON XIV.

P. 122. l. 2. *πρεσβυτέρους ἢ διακόνους ὄντας*] Can. Gangr. II. Harduin. Pertinent hi canones ad agapas, quæ vocantur. Ait Balsamo in *Comment.* *ἐπεὶ δὲ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων μόνων ἐμνήσθη ὁ παρὼν κανὼν, ὁ δὲ ῥηθεὶς ἀποστολικὸς κανὼν πάντων τῶν ἀνθρώπων μέμνηται, ὀφείλεις καὶ σὺ τὰ ἐνταῦθα διορισθέντα εἰς πάντας ἑλκύσαι.* Conferas 51. et 53. *Canones*, qui *Apostolorum* dicuntur, Encratitarum quidem hæreticorum dogmatibus, ut ex Irenæo liquet lib. i. cap. 28. vel 30. oppositos, sed fortasse contra simillima Manichæorum scita præsertim constitutos, quæ sub finem sæculi tertii in imperium Romanum irruperant. Immo vero apostolicis quoque temporibus hujusmodi opiniones extiterunt, quas confutavit S. Paulus in *Ep. priore ad Timotheum*, cap. 4.

Ibid. l. 3. *ἐφάπτεσθαι*] Matthæus Blastares *Syntagm.* Lit. B. cap. ix. p. 55. *Ὁ δὲ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ ιδʹ. τοῖς τῶν κρεῶν ἀπεχομένοις δι' ἄσκησιν, γενέσθαι (γεύεσθαι) μόνον ἐπὶ*

τῶν συνάξεων παρεγγυᾶται. Similiter exponentem Zonaram mox videbis. Qui et *ἐγκρατεύεσθαι* habet, dum *continere* vetus Interpres pro *κρατεῖν ἑαυτῶν* ponit.

P. 122. l. 4. *εἰ δὲ βδελύσσοιντο*] Veram hanc lectionem ex *tribus* restitui *codicibus* vetustissimis 26. et 625. et 3385. Joannisque Antiocheni *Collectione* cum *edita* tum *scripta*, atque *Interpretibus Latinis*. *Vulgo* editum est *εἰ δὲ βούλοιντο*, quod etiam in uno *codice* 715. exaratum est, et a Græcis quidem commentatoribus valde coacto sensu explicatur. Quod autem in ceteris extat scriptis meis, a Beveregioque et in *Pedalio* editum est, *εἰ δὲ μὴ βούλοιντο*, id ex lectione jam corrupta ortum fuit. In altero quoque Joannis Antioch. *codice MS. Bodleiano*, qui num. 86. signatur, habetur idem, ad oram tamen ejus *ἢ βδελύσσοιντο* rescribitur. Atque *codex* 205. in quo *εἰ δὲ μὴ βούλοιντο* legitur, verba *ὡς μηδὲ* emendandi loci causâ omittit. Sed profecto sic incipit *Apostolicus Canon* LIII. *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν οὐ μεταλαμβάνει κρεῶν καὶ οἴνου* ΒΔΕΛΥΣΣΟΜΕΝΟΣ, *καὶ οὐ δι' ἄσκησιν, καθαιρείσθω.* *Concilium* porro *Bracarense*, in Hispania medio sæculo sexto habitum, canonem Ancyranum hoc modo imitatum est : *Si quis immundos putat cibos carnium, quos Deus in usus hominum dedit, et non propter afflictionem corporis*, SED QUASI IMMUNDITIAM PUTANS, *ita abstineat ab eis, ut nec olera cocta cum carnibus prægustet, sicut Manichæus et Priscillianistæ dixerunt, sit anathema*, cap. xiv. Confer ejusd. Concil. de *Disciplina Eccles.* Capit. xiv. Ceterum, ut ait Epiphanius, *Hæres.* xlviii. num. 8. *αἱ πλείους τῶν αἱρέσεων τούτων, τοῦ γαμεῖν κωλύουσιν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων παραγγέλλουσιν, οὐχ ἕνεκεν πολιτείας προτρεπόμενοι, οὐχ ἕνεκεν ἀρετῆς μείζονος, καὶ βραβείων, καὶ στεφάνων, ἀλλὰ βδελυκτὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου γεγενημένα ἡγούμενοι.* pag. 410. ed. Petavii. Similiter Gennadius in libello *De Eccles. Dogmatibus* ; *Malas dicere nuptias, vel fornicationi comparandas aut stupro ; cibos quoque credere malos, vel malitias causare percipientibus, non est Christianorum, sed proprie Hierachitarum, et Manichæorum*, cap. 67 ; jamque ante dixerat, *abstinere ab aliquibus non quasi malis, sed quasi non necessariis non est malum.*

Moderari vero eorum usum pro necessitate et tempore, proprie Christianorum est.

P. 122. l. 5. καὶ μὴ] Sic edidi e *septem codicibus scriptis* atque Joanne Antioch. *Vulgo* καὶ εἰ μὴ, Beveregius καὶ μηδὲ, ex *codice* forsan 205.

Ibid. l. 7. τάξεως] Zonaræ *Commentarius:* Ἐν πεντηκοστῷ τρίτῳ κανόνι οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι διετάξαντο, τοὺς μὴ μεταλαμβάνοντας κρεῶν καὶ οἴνου ἐπισκόπους ἢ πρεσβυτέρους ἢ διακόνους, ὡς βδελυσσομένους αὐτὰ, καὶ οὐ δι' ἄσκησιν, καθαιρεῖσθαι. ἐπεὶ δὲ εἰκὸς ἦν τινὰς βδελυττομένους τὸ κρέας, καὶ τὸν οἶνον, ἀπέχεσθαι αὐτῶν, λέγειν δὲ ὅτι, δι' ἄσκησιν αὐτῶν ἀπεχόμεθα, ὥρισεν ἡ συνόδος αὕτη, ἅπτεσθαι τῶν κρεῶν τοὺς ἀπεχομένους αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ ἀπογεύεσθαι αὐτῶν, κατά τινας καιροὺς συνάξεων, καὶ οὕτως, αὖθις εἰ βούλοιντο ἐγκρατεύεσθαι. εἰ δὲ οὕτως βούλονται ἀπέχεσθαι αὐτῶν, ὡς μηδὲ λάχανα μετὰ κρεῶν ἑψόμενα ἐσθίειν, πεπαῦσθαι αὐτοὺς τῆς τάξεως, τουτέστιν ἐξωθεῖσθαι τοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς τιμῆς ἐν ᾗ τυγχάνουσιν ὄντες.

CANON XV.

Ibid. l. 10. ἀνακαλεῖσθαι] *Vulgo* ἀναβαλεῖσθαι. Sed ἀνακαλεῖσθαι, quod ad marg. *editt.* Labbæan. et Harduin. *Concilior.* legendum proponitur, quodque edidit Beveregius, habent *Codex Canonum Justellianus*, Joannes Antioch. MS. etsi extat in edito Joanne ἀνακαλείσθω, *omnes*que *scripti Bodl.* et *Commentatores*, *Versiones*que. Nunc addas *Pedalium Venetamque Syllogen.*

Ibid. τὸ κυριακόν] Κυριακὸν est sacra Deo ædes. *Dominicum* appellat Idatius in Fastis. HARDUIN.

Ibid. l. 12. ἀπολαβεῖν] Fortasse legibus civilibus Christianæ religioni nunc faventibus haud necesse fuit emptores istos, ut olim putavi, Christianos extitisse, ut obstringi possent auctoritate concilii.

Ibid. l. 13. τὴν πρόσοδον] Hoc quoque pro *vulgato* τὴν εἴσοδον recte posuerat Beveregius, firmantibus *scriptis meis omnibus*, Joanne Antioch. *Codicis*que *Canonum Justelliani Margine*, et faventibus Zonara ac Blastare. Idemque verbum in eadem re adhibet Concilium Chalcedonis *Canone*

XXV. Illud autem *αὐτοῖς τούτοις* de rebus venditis dici videtur. Conferas cum verbis canonis *Act. Apost.* iv. 34.

P. 122. l. 14. *τιμὴν*] Zonaræ *Commentarius*: Ἐὰν μὴ ὄντος ἐπισκόπου ἐκποιήσωνταί τινα τῶν διαφερόντων ἀκινήτων τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ τοῦ κλήρου, διά τινα ἴσως κατεπείγουσαν χρείαν· διὰ γὰρ τῶν πρεσβυτέρων τὸν κλῆρον ἠνίξατο ὁ κανὼν, μνησθεὶς αὐτῶν τὸ ὑπερέχον τοῦ βαθμοῦ· ἀνακαλεῖσθαι ταῦτα δύναται ἡ ἐκκλησία, ἤτοι ὁ ἐπίσκοπος. οὐ τῇ κρίσει ἀνατίθησιν ὁ κανὼν δοκιμάσαι, εἰ χρὴ ἀντιστραφῆναι τὸ τίμημα, ἢ μή. ἴσως γὰρ εὐπρόσοδον ὂν τὸ ἀκίνητον περιεποιήσατο τῷ ἀγοραστῇ πλείονα τὴν τιμήν. ὁ δὲ τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου εἰκοστὸς ἕκτος κανὼν ἀπρόσοδα ἀκίνητα δίδωσιν ἐκποιεῖσθαι, ἀνάγκης ἐπικειμένης, ἀλλὰ καὶ τὰ τοιαῦτα μετὰ διαστίξεως. Similiter interpretati Canonem sunt Balsamo Blastaresque. Neque alia suadet jus et æquum, cum non liceret sede vacante, nisi existente necessitate, res distrahi ecclesiasticas.

CANON XVI.

Ibid. l. 16. *τῶν ἀλογευσαμένων*] Interpretati sunt S. Martinus Bracarensis in *Collectione Canonum Quorundam* apud *Juris Canon. Vet. Biblioth.* p. xxxi. Zonaras, Balsamo, Blastaresque, de *ζωοφθορίᾳ* tantum; sed simul cum illa *τὴν μετὰ ἀῤῥένων ἀσχημοσύνην* Aristenus et alii, sicut et aliquot *Latinæ Versiones*, conjunxerunt.

Ibid. *ἢ καὶ ἀλογευομένων*] *Vel etiam in scelere suo perstantium.* Confer *Heb.* vi. 10. *διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις καὶ διακονοῦντες*, Vulgat. *qui ministrastis sanctis, et ministratis.* Et S. Justin. M. in *Dialogo* cum *Tryphone*,—*καὶ μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς συναγωγαῖς καταναθεματίσαντας καὶ καταναθεματίζοντας ἐπ' αὐτὸν Χριστόν.* §. 47. ed. Benedictin. Cum vero omittat particulam *καὶ codex Bodl.* 3385. forte quis suspicetur, hoc membrum, *ἢ ἀλογευομένων*, varietatem tantum lectionis esse ex margine devectam. Certe id nesciunt *Prisca Latina Versio* ex bibliotheca cl. Justelli edita et S. Martinus Bracarensis, ubi supra. Veruntamen neque de hac clausula, neque de illa *ἤτοι λεπρώσαντας* in Canone proxime sequente, ita ego velim statuere.

P. 123. l. 5. *κατακόρως*] MSS. Amerbachianus et Ætoni-

ensis pro κατακόρως legunt κακούργως. Sed Joannes Antiochenus una cum Parisiensi Balsamonis editione Bodleianæ nostræ (codicis 205.) veræque lectioni suffragantur. Juxta quam etiam vetus interpres hæc verba reddit, *Si autem incessanter ad peccandum perseverarint*. Et Dionysius Exiguus vertit, *Quod si inexplebiliter his hæsere criminibus*. Sed Gentianus Hervetus in codice Tiliano κακούργως legisse videtur; vertit enim, *si qui autem improbe ac maligne in peccatis fuerunt*. BEVEREG. Nulla hic differentia aut in *editionibus* quas vidi *ConciliorumCanonum*que, aut in *codicibus scriptis Bodleianis* mihi occurrit, qui quidem omnes sicut *Lloydii MS.* κατακόρως præstant. Immo Tilius in *Canonibus*, quos ex codice suo Græce edidit, idem posuerat.

P. 123. l. 9. ὑποπεσόντες κοινωνίας τ.] Ὑποπεσέτωσαν καὶ κοινωνίας τυγχανέτωσαν. Sic etiam MS. Ætoniensis una cum Parisiensibus Balsamonis et Zonaræ editionibus legit: sed Joannes Antiochenus, et MSS. Amerbachianus et Gallandi, rectius legunt, ὑποπεσόντες κοινωνίας τυγχανέτωσαν τῆς εἰς τὰς προσευχὰς, *pœnitudinem gerentes in communionem suscipiantur orationum*, ut vertit Dionysius Exiguus. BEVEREG. Qui, ut ceteri, in textu habet suo ὑπ. καὶ κοιν. τ. Cum vero in altera lectione simul convenerint *codices omnes Bodleiani*, testesque illi a Beveregio citati, necnon *Lloydii MS.* atque *Pedalium*, recipiendam ego in contextum eandem duxi.

Ibid. l. 13. τῆς κοινωνίας] Τοὺς ζώοις ἀλόγοις συμφθαρέντας οὐχ ὁμοίως πάντας οἰκονομεῖσθαι ὁ κανὼν διατάττεται, ἀλλὰ διαφορὰς ποιεῖται κατὰ τὰς ἡλικίας αὐτῶν. τοὺς μὲν γὰρ μήπω τὸν εἰκοστὸν φθάσαντας χρόνον πεντεκαίδεκα ἔτη βούλεται ὑποπίπτειν, εἶτα ἐν ἄλλοις πέντε ἔτεσι κοινωνεῖν τοῖς πιστοῖς τῶν εὐχῶν, ἀντὶ τοῦ συνίστασθαι αὐτοῖς καὶ συνεύχεσθαι, καὶ μετὰ τὰ πέντε ἔτη τῆς συστάσεως, μεταλαμβάνειν καὶ τῶν θείων δωρεῶν. Hæc Zonaras in *Comment*.

CANON XVII.

Ibid. l. 16. καὶ λέπρους ὄντας] Est exponendum de lepra affectis, qui hoc scelus patravissent, uti interpretata est vetus illa *Canonum Synopsis*, ad quam commentatus est

Aristenus; haud cum ceteris Scholiastis metaphorice intelligendum. Pertinet autem ad monstrosam horum miserorum ac desertorum hominum libidinem tertia fabula tertii libri *Fabularum* Phædri. Ac tandem vidi de canonis interpretatione mecum consentientem Petrum de Marca in ejusdem canonis explicatione in *Opusculis* suis a Baluzio anno 1681 primum editis.

Ibid. ἤτοι λεπρώσαντας] Scholiastes Harmenopuli in hunc canonem hæc habet, Λεπρὸς ὢν ἤγουν ἀκάθαρτος καὶ μεμολυσμένος· ἀκάθαρτοι γὰρ οἱ λεπροὶ παρὰ τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ· τὸ δὲ λεπρώσας ἀντὶ τοῦ μιάνας, τὰ ζῶα δηλονότι· χειμαζομένους δὲ τοὺς δαιμονῶντας λέγει, ὥς τινες φασίν. *Leprosus, hoc est immundus et pollutus; quippe leprosi erant immundi in lege Mosaica. Quod ait, qui lepra infecit, tantum valet, ac si diceret, polluit, jumenta scilicet. Hybernantes autem vocat a Dæmone tortos, ut aliqui tradunt.* Harmenop. epit. can. sect. v. tit. 3. Isidorus Mercator hunc canonem sic interpretatur, *Hos eodem sane non solum leprosos crimine hujusmodi factos, sed et alios isto suo morbo replentes, placuit inter eos orare, qui* tempestate jactantur, qui a nobis Energumeni appellantur. Dionysius Exiguus, *Eos qui irrationabiliter vixerunt, et lepra inusti criminis alios polluerunt, præcepit sancta Synodus inter eos orare qui spiritu periclitantur immundo*, ubi observetur hos ambos cum Scholiaste Harmenopuli vocem λεπρώσαντας in textu active interpretari. BEVEREG. Hoc cum activa significatione interpretandum esse censent itidem Zonaras et Aristenus, cum neutrali vero et tanquam præteritum alii.

P. 123. l. 16. εἰς τοὺς χειμαζομένους] Videsis quæ ad harum Annotationum calcem ponere mihi visum est ex *Notis* uberrimis ad undecimum canonem *Concilii Nicæni Beveregianis.* Diversas super hac re protulit opiniones Suicerus in *Thesauro Ecclesiast. voce* Χειμαζόμενοι; qui tamen Suicerus minus recte, ut opinor, favet statuentibus, τοὺς χειμαζομένους hoc loco non dæmoniacos esse, sed eos significari, qui *sub dio* pro templi foribus orarent. Conferend. Bingham. *Orig. Eccl.* lib. iii cap. 4. §. 6. et lib. xvi. cap. 11. §. 9. Latine vertit hoc loco Dionysius Exiguus, *qui spiritu periclitantur*

immundo. Χειμαζομένους δὲ τοὺς δαιμονῶντας λέγει, ὥς τινες φασὶν, Scholium est ad Harmenopuli *Canonum Epitomen.* Similiterque de dæmoniacis annotator Græcus ad *Pedalium* vocem exposuit, appellatis Dionysio Areopagita et Constitutionibus Apostolicis. Denique extat in *Euchologio Græco* Jacobi Goari, Ἀκολουθία εἰς παράκλησιν ἀσθενῶν χειμαζομένων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων καὶ ἐπηρεαζόντων. p. 724. Ceterum obsessio dæmonis atque lepra in Gallicani quoque *Actis* sic simul commemorantur: "Quicumque accedebat," refert ex iisdem Baronius *Annal.* tom. iv. an. 362. "ut prædiis vel domibus, egenorum reditibus, fiscales affigeret "titulos, vel exigeret pensiones, arripiebatur a dæmone, "vel percussus lepra e vestigio recedebat." p. 98.

CANON XVIII.

P. 124. l. 2. μὴ δεχθέντες] Balsamo in *Comment.* Ὁ ιδ'. κανὼν τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ ὁ ιϵ'. καὶ ὁ λϛ'. ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ιζ'. καὶ ὁ ιη'. κανὼν τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου, πολλά τινα διαλαμβάνουσι περὶ τῶν χειροτονουμένων ἐπισκόπων, καὶ μὴ δεχομένων ὑπὸ τῶν παροικιῶν αὐτῶν, καὶ ἀνάγνωθι τούτους.

Ibid. l. 11. ἐκκηρύκτους] Balsamo:—καὶ γίνεσθαι ἐκκήρυκτον, μὴ νοήσῃς ἐκλαμβάνεσθαι εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς μόνην ὑπόπτωσιν τῆς τιμῆς τούτου, ἤγουν οὐδὲ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καθῆσθαι ἀξιωθήσονται. Aliter interpretatus Zonaras est—καὶ γίνεσθαι ἐκκηρύκτους, τουτέστι καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκπτώτους. Pericopen similiter ac Zonaras exponunt Aristenus et Blastares. Unde forsan, quod prius memoratur, τὸ ἀφορίζεσθαι, levior excommunicatio esset, scribente eodem Zonara, sed lenius fortasse, τούτους ὁ κανὼν ἀφορίζεσθαι κελεύει, ὥστε μὴ συντιμᾶσθαι τοῖς ἐπισκόποις. Atque ita seditio contra prioris parœciæ episcopum majori pœna hic vindicatur, ablato quoque presbyterali honore.

CANON XIX.

Ibid. l. 13. Ὅσοι παρθενίαν &c.] Zonaræ *Commentarius:* Οἱ παρθενεύειν ἐπαγγελλόμενοι κἂν ἄνδρες εἶεν, κἂν γυναῖκες, ἀθετοῦντες τὰς ἐπαγγελλίας αὐτῶν, τῷ ἐπιτιμίῳ τῶν διγάμων ὑποβαλλέσθωσαν. ὅρον γὰρ τὸν τύπον καὶ τὸν κανόνα λέγει,

ἤγουν ὅσα περὶ τῶν διγάμων κεκανόνισται καὶ διατετύπωται, ταῦτα κρατήσει καὶ ἐπ' αὐτῶν, ὥστε μετ' ἐνιαυτὸν δέχεσθαι. κωλύει δὲ ὁ κανὼν τὰς παρθενίαν ἐπαγγελλομένας, συνέρχεσθαι ἀνδράσιν, ἀντὶ τοῦ συζῆν, συνοικεῖν, ἀδελφὰς ἑαυτὰς ὀνομαζούσας τῶν (for. τούτων) οἷς συνδιάγουσιν· ἵνα μηδὲ ὑποψία τὶς ᾖ κατ' αὐτῶν ἀπρεπής. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ κανόνι αὐτοῦ τῷ κρίματι τῆς μοιχείας ὑποκεῖσθαι τὴν ὁμολογήσασαν παρθενεύειν, καὶ μὴ τὴν ὁμολογίαν φυλάξασαν, ἀπεφήνατο. Ad horum patrum legem quod attinet, recte monet Balsamo; ἀθέτησιν δὲ ἐνταῦθα τῆς διὰ τὴν παρθενίαν ἐπαγγελίας μὴ εἴπῃς πορνείαν, ἀλλὰ τὸν νόμιμον γάμον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑπὸ μόνου ἐπιτιμίου διγάμων κολάζουσι τούτους· εἰ γὰρ ἐπόρνευσάν τινες ἐξ αὐτῶν, τιμωρηθήσονται διὰ ἐπιτιμίων τοὺς πόρνους κολαζόντων. Verba autem S. Basilii in Canone suo XVIII. patres hos Ancyranos afferentis hæc sunt Περὶ τῶν ἐκπεσουσῶν παρθενῶν τῶν καθομολογησαμένων τὸν ἐν σεμνότητι βίον τῷ Κυρίῳ, εἶτα διὰ τὸ ὑποπεσεῖν τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς ἀθετουσῶν τὰς ἑαυτῶν συνθήκας, οἱ μὲν πατέρες ἡμῶν ἁπλῶς καὶ πρᾴως συμπεριφερομένοι ταῖς ἀσθενείαις τῶν κατολισθαινόντων ἐνομοθέτησαν δεκτὰς εἶναι μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν, καθ' ὁμοιότητα τῶν διγάμων διαταξάμενοι· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, ἐπειδὴ τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι προϊοῦσα ἡ ἐκκλήσια κραταιοτέρα γίνεται, καὶ πληθύνεται νῦν τὸ τάγμα τῶν παρθενῶν, προσέχειν ἀκριβῶς τῷ τε κατ' ἔννοιαν φαινομένῳ πράγματι, καὶ τῇ τῆς γραφῆς διανοίᾳ, ἣν δυνατὸν ἐξευρεῖν ἀπὸ τοῦ ἀκολούθου. χηρεία γὰρ &c. Confer et Concil. Carthag. IV. Canonem de Viduis, quæ se devovissent Domino, ad nuptias transeuntibus.

P. 124. l. 15. ὡς ἀδελφὰς] ὡς ἀδελφοῖς. Sic præter Bodleianum nostrum codicem (cod. 205.), Ætoniensis etiam legit, nec non Tilianus; nam Gentianus Hervetus vertit, *tanquam cum fratribus*. Sed MS. Amerbachianus legit ἀδελφούς. Joannes Antiochenus et Parisiensis Balsamonis pariter atque Zonaræ editio, ὡς ἀδελφάς. Et sic sane omnes Latini interpretes legerunt. Namque ultimam hanc præsentis canonis partem Isidorus Mercator sic vertit, *Virgines autem puellas, quæ tanquam sorores cum nonnullis viris habitare volunt, ab eorum consortio prohibemus.* Dionysius Exiguus, *Virgines autem quæ conveniunt cum aliquibus tan-*

quam sorores, habitare prohibemus. Vetus interpres, *cui* (l. quæ) *vero convenerint virgines aliquibus sicut sorores vetamus.* Sed sensus in utraque lectione idem est. Nam tantundem est virgines viros vocare fratres, atque viros istos eas vocare sorores. Mos enim, ut videtur, tum temporis obtinebat, ut virgines nonnullæ cum viris tanquam cum fratribus suis cohabitarent, quæque ab iis propterea *sorores* dictæ sunt, et nonnunquam *ἀγαπηταὶ dilectæ,* ut et viri isti *ἀγαπητοὶ dilecti* earum ab ipsis nuncupati sunt. Quod etiam a Justiniano Diaconissis ordinandis prohibetur edicente, *Volumus autem et ipsas, quæ ad ordinationem perducuntur, Diaconissas, sive ex viduitate, sive ex virginitate, non cum aliquo cohærentes, aut cognatorum, aut eorum, quos appellant dilectos (talibus enim nominibus utentes maligna suspicione suam replent vitam) sed aut solæ habitent, aut cum parentibus solis, et filiis, aut vere fratribus.* Justinian. Novel. vi. cap. 6. ubi ultima verba, *aut vere fratribus,* indigitant, eas cum aliquibus tanquam fratribus, qui tamen *vere* fratres non erant, cohabitare solitas. Et hujusmodi sane virgines eædem fuerunt, quæ a Concilio Nicæno primo *συνείσακτοι* dictæ sunt; utpote quas præsens etiam canon vocat *τὰς συνερχομένας παρθένους τισὶν, ὡς ἀδελφοῖς.* De quibus in annotationibus ad tertium dicti Nicæni Concilii canonem fusius disseruimus. BEVEREG. Lectionem *ἀδελφὰς,* quam postposuit Beveregius, servant non tantum libri, quos ille recensuit, sed et *Conciliorum Canonum*que editiones cum ipsa Tilii *Canonum* Græca editione quæ princeps est, *codices*que *Bodleiani omnes* præter *unum* illum 205. Zonaras quoque *Comm.* in hunc Canonem et in Canon. III. Nicænum. Extatque in *Pedalio* et *Veneta Sylloge* et in *Lloydii MSto,* a quo tamen *ὡς* abest. Alteri autem *ἀδελφοῖς* patrocinantur tres commentatores Balsamo, Aristenus, Blastares; Symeon itidem Magister in *Epitome Canonum* apud *Juris Canon. Vet. Bibliothecam* et Harmenopulus in *Epitome* Tit. ult. apud *Jus Græco-Rom.* p. 18. Posuit eandem in *Synodico* suo Beveregius. Nec multum refert, utram harum malis. De voce autem *συνερχομένας* Hen. Dodwellus *Dissert.* Cyprian. iii. qui descriptis hujus Canonis verbis, *τὰς μέντοι συνερχομένας παρθένους τισὶν ὡς ἀδελφὰς ἐκωλύσαμεν,*

pergit scribere; "Plane respondet vox συνερχόμεναι συν-" εισάκτοις, ut quas viri συνεισήγαγον, illæ consentientes "συνεισέρχεσθαι dicerentur." §. iii. p. 23. De virginitatem professis et συνερχομέναις sic canon XXVII. Eliberitani Concilii, quod quidem his fere temporibus celebratum est: *Episcopus, vel quilibet alius clericus, aut filiam virginem dicatam Deo, tantum secum habeat; extraneum nequaquam habere placuit.* Hæc porro inter alia scribit S. Jacobus, qui tempore concilii Nicæni Nisibensis fuit episcopus, et cujus Sermones lingua Armenia atque Latina haud ita pridem Romæ edita sunt. *Virgines, quæ spospondistis vosmetipsos Christo, cum aliquis in legis doctoribus, qui votum habent, dixerit alicui de vobis, Permitte, ut habitem tecum, ut tu ministres mihi, sic respondelitis, Viro regi desponsata sum et ei ministro.* Serm. VI. p. 213. ubi adnotatio clarissimi editoris Nicolai Antonelli legatur. Sed de ortu moris damnati nonnihil supra attuli ad Fragmenta CONCILII ANTIOCH. p. 343. vol. III. Dein de pœna digamorum (quos ad pœnitentiam redactos fuisse liquet etiam ex Canone VII. *Neocæsariensium* his Ancyranis συγχρόνων) statuit canon primus *Concilii Laodiceni*, adulto jam sæculo quarto celebrati, dandam illis esse ὀλίγου τοῦ χρόνου παρελθόντος communionem. Itidem S. Basilius M. in *Epist. Canonica* hæc habet, ἐνιαυτὸν μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν διγάμων (ὡρίσαμεν)· ἄλλοι δὲ δύο ἔτη. Canon. III. Nam ex imbecillitate hominum ortas secundas nuptias esse antiqui existimabant. Οὐ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου, de digamo inquit Clemens Alex. *Strom.* iii. n. 12. οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα. p. 548. ed. Potteri. Novatiani vero, ut constat tam ex Epiphanii *Hæres.* lix. quæ est *Catharorum*, quam ex Canone VIII. *Synodi Nicænæ*, cum bigamis communicare nolebant. De illis autem, qui πλείστοις γάμοις conjugati fuerint, agunt canonistæ ad *Concilii Neocæs.* canonem tertium, quem infra inspicere licet. Haud nescius interea sum, litigare inter se, et de sensu vocis δίγαμος, et quinam plectendi fnerint digami, utrum clerici solum, an item laici, homines eruditos; sed rem bene exposuit Binghamus *Antiq. Eccles.* lib. xvi. cap. 11. §. 7. Videsis notam infra ad Can. VII. CONCIL. NEOCÆS.

CANON XX.

P. 124. l. 17. Ἐάν τινος γυνὴ μοιχευθῇ] Canonistæ nulla habita ratione, aut facta mentione, difficultatis ex verbis ortæ, de pœna ista quasi in adulteram uxorem atque adulterum sancita legem interpretantur. Harduinus quoque ad canonem *Concilii Eliberitani* LXIII. qui agit de adultera, lectorem relegat. Solus, quod sciam, cl. Fleurius in *Hist. Eccl.* vol. II. ubi hosce Canones breviter recenset pag. 24. Anglicæ Versionis, de *marito conscio adulterii uxoris* principium Canonis ἐάν τινος γυνὴ μοιχευθῇ exponit. Et recte, ut opinor, ita enim se habet iisdem fere temporibus sancitus Concilii Eliberitani Canon LXX: *Si cum conscientia mariti uxor fuerit mœchata, placuit nec in fine ei dandam esse communionem;* hoc est, marito, ut ex canone LXII constat. Ad Ancyranum canonem quod attinet, vix cogitatione fingi potest, ad tam longam pœnitentiam damnandum esse virum, qui ipse omnino innocens fuerit, ob uxoris suæ flagitium; immo pariter multandum, atque si ipse adulterium patravisset; hoc est, quod sequitur, ἢ μοιχεύσῃ τίς. Viro ignoscendum, neque communione privandum esse, qui ab uxore sua præter rationem relictus fuerit, ait S. Basilius Canone suo tricesimo quinto. Et quamquam canon *Neocæsariensis* octavus laicum ministerio sacro repellendum jubet, cujus uxor adulterii convicta esset, Γυνή τινος μοιχευθεῖσα λαϊκοῦ ὄντος ἐὰν ἐλέγχθῃ φανέρως, ὁ τοιοῦτος εἰς ὑπηρεσίαν ἐλθεῖν οὐ δύναται, tanquam si labem fama hominis ad sacrum ordinem promovendi, et ex gravi suorum delicto, et ex sua ipsius incuria contraxisset; virum tamen punit neque idem canon nec Canon LXV. Eliberitanus sacris ordinibus jam initiatum, nisi uxorem suam adulteram apud se retinere pergeret. Quod quidem marito etiam civiles leges prohibebant.

P. 125. l. 1. δεῖ] Hoc pro verbo δοκεῖ *Conciliorum Canonumque* lectione post Beveregium posui, cum patrocinentur ei tum *codices Bodleiani omnes* præter *duos* 158. et 715. tum *veteres Latini Interpretes*, Hervetusque in *Interpretatione* sua codicis Tiliani *Canonum*, et Joannes Antiochenus in *Canonum Digesto.* Nunc *Pedalium* addas.

P. 125. l. 1. τοὺς βαθμοὺς τοὺς προάγοντας] Conferas Canones VIII. et IX. et XXI. et XXII. Balsamonemque in *Comment.* ad Canonem XXI. quem mox allaturus sum.

CANON XXI.

Ibid. l. 6. καὶ (for. καὶ αἱ) τούτῳ συντίθενται] Hæc verba neque *Latinæ* agnoscere videntur *Interpretationes*, neque *Græci* memorant *Commentatores*; præterquam quod *Prisca* Justelli *Versio* ita se habet, *et hoc definito humaniore aliquid consequentur, constituimus* &c. tanquam si Græce scriptum esset, καὶ τούτῳ συνθέματι. Sed interea recepta verba Græca præstant *canonum codices Bodleiani omnes*, quorum nonnulli ipsis commentatoribus vetustiores sunt, nisi quod in *codicibus* illis 26. et 625. *Rawlinson.* καὶ τοῦτο συντίθεται exaratum est. S. quoque Martinus Bracarensis in *Collectione* sua *Canonum* hæc, quæ sequuntur, posuit—*has tales mulieres in morte recipere communionem priores canones decreverunt, nos tamen pro misericordia sive tales mulieres, sive conscias scelerum ipsorum, decem annis agere pœnitentiam judicavimus.* Apud *Juris Canon. Vet. Biblioth.* pag. xxx. Itidem utrasque partes, et mulieres ipsas, et sceleris conscias, habet Can. xci. *Concilii in Trullo*, sive *Quinisexti* dicti. Τὰς τὰ ἀμβλωθρίδια διδούσας φάρμακα, καὶ τὰς δεχομένας τὰ ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια, τῷ τοῦ φονέως ἐπιτιμίῳ καθυποβάλλομεν. Conscios quoque puniunt, una cum iis, qui deliquissent, Canon ultimus Ancyranus infra, Basiliique Canon LXXI. Addas Chalcedonii Concilii Canon XXVIII. Immo severius punit dantem mulieri gravidæ potionem lex Visigothorum, lib. vi. tit. iii. leg. 1. quam ipsam mulierum. Hinc continget, ut verbis, καὶ αἱ τούτῳ συντίθενται, quæ velim reponere, atque in hunc modum interpretari, *et quæ huic rei consentiunt*, hoc canone concludantur sceleris participes. Ceterum contra τοὺς ἐμβρυοκτόνους habet nonnulla cl. Beveregius in nota, quam ad Annotationum finem collocavi.

P. 125. l. 9. πληρῶσαι] Quod *vulgo* abest πληρῶσαι, neque olim fortasse inventum vel a *Latinis Interpretibus* vel a *Græcis Commentatoribus*, Beveregius addidit. Cumque in

tribus hoc verbum extet *codicibus scriptis* 26, et 625, et 205, conveniens huic loco, æque atque Canoni XXIII. in quo idem sequitur, virum cl. in re dubia secutus sum.

P. 125. l. 9. πληρῶσαι] Balsamonis *Comment.* Ἀπὸ ὅρου ἀρχαιοτέρου ἐκκλησιαστικοῦ, κατὰ μόνας τὰς τελευταίας ἀναπνοὰς, τῆς τῶν θείων ἁγιασμάτων μεταλήψεως ἠξιοῦντο αἱ συλλαβοῦσαι λαθραίως, καὶ διὰ τὸ μὴ ἐπιγνωσθῆναι ἀναιροῦσαι τὰ ἔμβρυα αὐτῶν καθ' οἱονδήτινα λόγον. οἱ δὲ τῆς συνόδου ταύτης πατέρες φιλανθρωπευσάμενοι, ὥρισαν μετὰ δέκα ἐνιαυτοὺς μεριζομένους εἰς τοὺς τέσσαρας βαθμοὺς τῶν ἐπιτιμίων, ἤγουν εἰς τὸν τοῦ προσκλαίοντος, τὸν τοῦ ἀκροωμένου, τὸν τοῦ ὑποπίπτοντος, καὶ τὸν τοῦ συνεστῶτος, μεταλαμβάνειν αὐτάς· φθόριον δέ ἐστι ἅπαν φάρμακον φθεῖρον τὸ ἐγκυμονούμενον· ἀνάγνωθι τὸν β'. κάνονα τοῦ ἁγίου Βασιλείου, καὶ τὸν ϛα'. τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου, καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν.

CANON XXII.

Ibid. l. 10. ΚΑΝΩΝ ΚΒ] Commutatus est ordo Canonis hujus atque proxime sequentis a Beveregio in *Synodico.* Itidem *Versio Hervetiana Canonum cum Balsamone junctorum*, Blastaresque in *Syntagmate* Lit. φ. cap. v. pag. 254. eundem, quem Beveregius præfert, ordinem secuti fuerant; apud Blastarem enim in verbis τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου κανὼν κβ'. Ancyrani concilii nomen reponendum est. At seriei communi, quam ego retinui, *scripti* favent *Bodleiani omnes* præter *duos* illos 205. et 158. Nec mutaverunt illam Græci in *Pedalio.*

Ibid. l. 11. τοῦ δὲ τελείου &c.] Nunc primum legem latam esse de admissione homicidarum in exitu vitæ ad ecclesiæ pacem, probare aggressus est Albaspinæus, *De Vet. Eccl. Ritibus Observatt.* lib. ii. §. 15. et 16. Sed, ne dicam amplius, quoniam priores constitutiones sive canones repetere et redintegrare moris erat, nulla interdum facta priorum conciliorum mentione, ideo ut colligatur, quod statuit vir doctissimus, vix et ne vix quidem necesse est. Ceterum habet in Canone XXXI. Concilium Epaonense, in Gallia Narbonensi anno 517. celebratum, verba quæ sequuntur: *De pœnitentia homicidarum*, qui sæculi leges evaserint, *hoc*

summa reverentia de eis inter nos placuit observari, quod Ancyratani canones decreverunt.

P. 125. l. 11. καταξιούσθωσαν] Zonaræ *Commentarius:* Οὗτος μὲν ὁ κανὼν, ἀκοινωνησίας ἐπιτιμίῳ κολάζει τὸν ἑκούσιον φόνον μὴ συγχωρῶν μετέχειν τῶν ἁγιασμάτων τὸν ἑκουσίως φονεύσαντα, εἰ μὴ ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου· ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν πεντηκοστῷ ἕκτῳ κανόνι εἰκοσαετίαν ὁρίζει ἐπὶ τούτῳ, οὕτως αὐτὴν διαιρῶν, προσκλαίειν μὲν τετραετίαν, ἀκροᾶσθαι δὲ, πέντε ἔτη, ὑποπίπτειν δὲ, ἑπτὰ ἕτερα, καὶ συνίστασθαι τοῖς πιστοῖς ἐπὶ τετραετίαν, καὶ τούτων ἐκμετρουμένων μετέχειν τῶν ἁγιασμάτων.

CANON XXIII.

Ibid. l. 14. Ἐπὶ ἀκουσίων &c.] Zonaræ *Commentarius:* Τίνες εἰσὶν ἀκούσιοι φόνοι καὶ τίνες ἑκούσιοι ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ὀγδόῳ αὐτοῦ κανόνι ὁρίζεται, ἐν δὲ τῷ νζ΄. κανόνι ἐπὶ δεκαετίαν ἀκοινώνητον εἶναι τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα διορίζεται. οὕτως δὲ τὴν δεκαετίαν καταμερίζει εἰς τοὺς τόπους τῶν ἐπιτιμίων· δύο μὲν, φησὶν, ἔτη προσκλαύσει ἔξω τοῦ ναοῦ ἑστώς· τρία δὲ ἔτη ἐν ἀκροάσει ἔσται· τέσσαρα δὲ ἔτη ὑποπεσεῖται, καὶ ἐνιαυτὸν σταθήσεται, καὶ τῷ ἑξῆς εἰς τὰ ἅγια δεχθήσεται. Ad homicidas involuntarios quod attinet, eos διαφόρως ἐκανόνισαν (inquiunt recentiores interpretes Græci ad Pedalium) οἱ πρὸ τῆς συνόδου ταύτης διορισθέντες δύω κανόνες περὶ αὐτῶν. Ὁ μὲν γὰρ παλαιότερος εἰς ἑπτὰ χρόνους κανονίζει τούτους—— ὁ δὲ μεταγενέστερος κανὼν εἰς πέντε χρόνους αὐτοὺς κανονίζει. At vero ad imam eandem paginam hoc adnotatum est. Ὁ μεταγενέστερος καὶ δεύτερος περὶ τῶν ἀκουσίως φονευόντων κανὼν, ἴσως εἶναι οὗτος ὁ κγ΄ κανὼν τῆς παρούσης συνόδου. Fine Canonis habet Beveregius consentientibus codd. Bodl. πληρῶσαι pro edito πληρώσει.

CANON XXIV.

P. 126. l. 2. τῶν ἐθνῶν] Legendum ἐθνῶν (*Vulgo* χρόνων) ex Zonara et Latinis interpretibus. Harduin. Immo addo *omnes*, quotquot inspexerim, *codices Bodleianos*, et *codicem Canonum Justellianum*, Gentiani Herveti *Canonum Versionem*, Joannem Antioch. S. Basilium in *Epistola Canonica*,

Balsamonem Blastaremque. Ad marg. quoque editionis Labbeanæ *Conciliorum* positum est ἐθνῶν, receperatque vocem ante Harduini adnotationem Beveregius. Jamque eam inveni in *Veneta Sylloge* atque *Pedalio*.

P. 126. l. 6. τοὺς βαθμοὺς τοὺς ὡρισμένους] Addidi τοὺς ante ὡρισμένους ex *scriptis Bodl. omnibus* atque Joannis Antiocheni *Digesto* sumptum; neque aliter in Canone XXI. se verba habent. Extat hic articulus in *Pedalio*. Voces jam inde ad Canonis finem omiserunt *Latini Interpretes*. Porro in verbis prioribus *Prisca Canonum Versio* ex *Justelli* bibliotheca edita ita præstitit illa, quæ post istoc, ἢ καὶ καθάρσει, sequuntur; *Si de clero sunt, abjiciantur, si vero sæculares, in canone jaceant quinquennii, secundum gradus definitos.*

Ibid. l. 7. χωρὶς προσφορᾶς.] Videsis not. ad Canon. V. p. 137. Zonaræ *Commentarius* est: Τὸ κεχρῆσθαι μαντεύμασι καὶ ταῖς ἐθνικαῖς ἢ καὶ Ἑλληνικαῖς ἀκολουθεῖν συνηθείαις τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ γόητας προσδέχεσθαι ἐπὶ ἀνευρέσει φαρμακειῶν ἤτοι μαγειῶν, ὡς τάχα παρά τινων περιεργασθέντας, ἢ ἐπὶ καθάρσει τῶν γοητειῶν προσκαλεῖσθαι αὐτοὺς, ἀπηγόρευται, καὶ τοὺς τούτοις χρωμένους ὁ κανὼν ὑπὸ ἐπιτίμιον ποιεῖται πενταετίας, ὡς τρία ἔτη ὑποπίπτειν, καὶ δύο ἔτη συνεύχεσθαι τοῖς πιστοῖς· μετὰ δὲ τὴν πενταετίαν, ἀξιοῦσθαι καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μεταλήψεως. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ὀγδοηκοστῷ τρίτῳ κανόνι, ἑξαετίας ἐπιτιμίῳ τοὺς τοιούτους κολάζει. Jam vero, cum verba patrum Ancyranorum in rem suam converterit S. Basilius, hujus canonem huc afferam. Οἱ καταμαντευόμενοι, καὶ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἀκολουθοῦντες, ἢ εἰσάγοντές τινας εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους ἐπὶ ἀνερευνήσει φαρμακείων καὶ καθάρσει, ὑπὸ τὸν κανόνα πιπτέτωσαν τῆς ἑξαετίας, ἐνιαυτὸν προσκλαύσαντες, καὶ ἐνιαυτὸν ἀκροασάμενοι, καὶ ἐν τρίσιν ἔτεσιν ὑποπίπτοντες, καὶ ἐνιαυτὸν συστάντες τοῖς πιστοῖς, οὕτω δεχθήτωσαν. De magis autem, ut obiter id notem, vatibus et astrologis, quos maxime detestata est ecclesia vetus, deque eorum itidem incantamentis, veneficiis, præstigiis, multa neque ea vulgaria aut trita reperies apud Matthæum Blastarem super Canon. VI. *Concilii Trullani*, in *Syntagmate Alphabetico* Lit. M. cap. i. p. 173. in Beveregii *Synodico*.

CANON XXV.

P. 126. l. 10. ἐπιφορῆσαι] Sic pro ἐπιφορέσαι Beveregius; quem ego secutus sum, propterea quod ἐπιφορῆσαι exhibent plerique omnes *libri scripti*, *Codex Canonum Justellianus*, Zonaras et Balsamo, Joannesque Antiochenus. His jam adde *Pedalium*. Posuit autem φορέω Æmilius Portus in *Lexico* suo *Ionico* in verborum numero, quæ futurum utroque modo formatum habent. Vid. et Phavorini *Lexic.* v. ποιῶ.

Ibid. l. 13. βαθμούς] Ait Balsamo: Ἀπὸ φάκτου τινὸς οἱ πατέρες παρεκινήθησαν τὸν παρόντα κανόνα ἐκθέσθαι. προσηγγέλθη γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ἄνθρωπός τις μνηστευσάμενος κόρην, συνεφθάρη μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς, ὡς καὶ κατὰ γαστέρα ταύτην ἐκ τούτου συλλαβεῖν (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐπιφορῆσαι), καὶ μετὰ τοῦτο κατὰ γάμου κοινωνίαν συνηρμόσθη τῇ οἰκείᾳ μνηστῇ. ἡ δὲ αὐταδελφὴ ταύτης σὺν τῷ ἁμαρτήματι τῆς αἱμομιξίας ἐφόνευσεν ἑαυτήν. ὥρισαν οὖν τοὺς συνειδότας ταῦτα τὰ κακὰ, μετὰ δεκαετίαν ὀφείλουσαν διὰ τῶν συνηθῶν βαθμῶν παρελθεῖν, δεχθῆναι εἰς τὴν μετὰ τῶν πιστῶν εὐχήν. Canonem LXXVIII. S. Basilii M. memorare Commentatores pergunt, quo punitur per sex annos ille, qui duas sorores in matrimonium duxerit. Conf. Can. II. *Concilii Neocæs.* qui sequitur. Hæc hactenus. Mox duo illa capitula hujusce synodi, Latine scripta, quæ in *Conciliorum* editiones ex *Libello Sexdecim Librorum Partialium* (sic loquuntur) advecta sunt, germana esse Ancyranorum decreta, quis est omnium, qui existimet? Et Damasi papæ eadem potius esse Binius post Baronium significavit.

EX Latinis Interpretibus, Dionysio Exiguo et versionibus Isidoriana ac Prisca, nomina episcoporum nunc apponam, qui in hac synodo convenerint. Extat autem, qui sequitur patrum Catalogus post canones Ancyranos positus, tum in editione principe Dionysianæ Versionis anno 1525. Moguntiæ typis impressa, tum vero in illo ejusdem Versionis exemplari a Francisco Pithœo prius adornato, post autem Parisiis anno 1687. excuso.

" Et subscripserunt xviii. Episcopi, qui in eodem concilio convenerunt.

Vitalis,	Antiochenus.	
Marcellus,	Ancyranus.	Is postea sedit cum Nicænis.
At(g)ricolaus,	Cæsariensis.	h. e. Cappadociæ, auctoribus Zonara, Balsamone, Blastare, Synodicoque Veteri Pappiano.
Lupus,	Tarsensis.	
(S.) Basilius,	Amen(Amasen)sis.	Vid. infra Neocæsariensium Catalogum.
Philadelphus,	Æliopolitanus. (Juliopolitanus.)	*Juliopolis* recte Prisca Versio ex bibl. Ch. Justelli edita, et Catalogus Isidori Versioni affixus. Adde codicem Corbeiensem, quem Coustant. adduxit in Præfat. *Epist. Rom. Pontif.* §. LXII. Isitidem Nicænus, ut constat ex subscriptionibus.
Eustolus,	Nicomediensis.	
Heraclius,	Zelonensis.	*Zenoniæ* Prisca Versio. Postea pater Neocæsariensis Nicænusque. Ἡράκλειος Ζόλων Theodorus Lector et Prisca V. in *Catalogo Nicænorum*, sed male, ut videtur. Isidori codd. Hispan. *Zelonensis*, vulgo *Zelensis*.
Petrus,	Iconiensis.	
Nunechius,	Laodicensis.	Nunachius, P. V. Itidem Nicænus. Νουνέχιος Theodori *Catalogus Nicæn.*
Sergianus,	Antiochensis.	*Antiochiæ Pisid.* P. V. et Isidorus.
Epidaurus,	Pisidiensis. (Pergensis.)	*Pisidiensis* pertinet ad superiorem lineam, et *Pergensis* ad hunc episcopum. P. V. habet *Perges* ad hoc Epidauri nomen.

Narcissus,	Pergensis. (Neroniadensis.)	*Nerod(n)iadensis* infra, et Theodorit. *Hist. Eccl.* i. 6. *Merodiades* P. V. Isidorus vulgo *Neroniadis*, sed *Nerodiensis* codd. Hispani. Neocæsariensis et postea Nicænus, Arianus fuit. Cum hoc patre desinit P. V.
Leontius,	Nerod(n)ian(d)ensis.	Is in Catalogo Nicænorum Cæsareæ in Cappadocia episcopus dicitur; Nicæno quidem sedente concilio, cui interfuit, quod et veteres testantur. Pater quoque fuit Neocæsariensis. A Philostorgio apud Nicetam Thes. *Orthod. Vid.* 5. c. 7. Arianis vindicatus, sed ab Athanasio Leontius episcopus Cappadociæ accensetur orthodoxis. Vid. *Epist. ejus ad Episcopos Ægypti et Libyæ*, num. 8. p. 278. ed. Benedict.
Longinus,	Dicasionensis.	*Neocæsariensis* in Catalogo Nicænorum patrum dictus. Is apud patres quoque Neocæsarienses fuit. Itidem eum ad Arianos vindicat Philostorgius, sed Athanasius orthodoxos recensens habet,—*τῶν μεγάλων* Μελετίου *καὶ* Βασιλείου *καὶ* ΛΟΓΓΙΑΝΟΥ, *καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς τῶν ἀπὸ τῆς* Ἀρμενίας *καὶ τοῦ* Πόντου, ubi supra. *Λογγιανὸς* nomen scriptum est cum ab Athanasio tum a Theodoro Lectore et *Prisca Ver-*

	sione in *Catalogo Nicænorum.* At vero potest fieri, ut *Dicasius* pater inter Neocæsarienses ultimo loco commemoratus sub isto *Dicasionensis* in hoc Catalogo lateat; et sine sedium nominibus positi sint in Canonum collectionibus Leontius, et præsules qui sequuntur.
Amphion,	Epiphaniæ Ciliciæ, in *Catalogo Isidoriano,* et in Nicænorum Catalogo. vid. et Sozomen. *Hist.* lib. i. cap. 10. Confessor fuit.
Alphios,	Apameensis in Cœlesyria episcopus, pater Nicænus, item Neocæsariensis.
Selaus,	Theodorus Lector in *Nicænorum Catalogo* apud Cyprum insulam habet, Γελάσιος Σαλαμίνης. *Catalogus eorundem Nicænorum Latinus,* Selanos Selanonensis. *Neocæsariensium* autem *Catalogus,* Salaminus al. Salminus. At vero, nisi præstitisset *Neocæsariensium Catalogus,* idque secundo loco inter præsules, *Germanus,* dicerem, eo quod apud eandem Cœlesyriam *Theodori Nicænorum Catalogus* Σαλαμάνης Γερμανικείας habeat, ex his Græcis orta fuisse ista *Selaus Germanus.* Ad hæc in *Catalogo* præsulum utriusque synodi Antenicænæ ad calcem Isidorianæ Versionis collocato extat, *Salamenus,* vel *Salaminus, Germanicæ Cœles Syriæ.* Sed videndum, annon hæc, et similia, ibidem posita, ex *Nicænorum Catalogis* ducta fuerint.
Germanus,"	Pater Neocæsariensis.

Porro autem in Dionysiana Versione, seu codice Romano, *Alphios* ad *Amphion,* et *Germanus* ad *Selaus,* posita sunt, tanquam si sedes episcopales eorum fuissent; quum vero quatuor hæc nomina clare indicentur episcoporum fuisse Catalogo patrum Neocæsariensium, et Alphius Apameensis episcopus in Cœlesyria inter patres Nicænos sistatur, illos, tanquam si fuerint episcopi, hoc ordine collocandos putavi, numero eorum XIX. pro XVIII. lemmatis lectione, vel pro XIII. quos *Prisca* præfert, computato. Ex his vero præsulibus Ancyranis, si Catalogis fides adhibenda est, undecim Neocæsareæ convenerunt, *Vitalis, Lupus, S. Basilius, Heraclius, Narcissus, Leontius, Longinus, Amphion, Alphios, Selaus*

(vel Salaminus), *Germanus*. Tot fere numero Ancyrani apud Nicæam decem circiter post annos in magna illa synodo consederunt. Addam, quæ Severinus Binius in Notis ad hoc Concilium Ancyranum posuit. "Hi qui sub-"scripserunt, fere omnes concilio Nicæno interfuerunt. "Vitalis Antiochenus, eo quod primo loco positus sit, con-"cilium hoc indixisse videtur. Agricolaus Eusebii Cæsa-"reensis in Palæstina antecessor fuit." (At vide quæ ad hoc nomen supra signavi, unde concideret unum quidem de Valesii contra subscriptiones istas argumentis ex Palæstinensis episcopi mentione ductum.) "Marcellus Ancyranus "episcopus, postquam adversus Arium in magno concilio "egregie operam navasset, ab Arianis magnopere exagi-"tatus, ab orientalibus Sabellianismo notatus, a Julio "Romano pontifice, et a concilio Sardicensi absolutus, "vixit ad annum Domini 376. qui est Valentiniani et "Valentis annus imperii decimus. Epiphan. hæres. 48. et "77. Lupus Tarsensis episcopus inter egregios catholicæ "fidei propugnatores ab Athanasio lib. i. contra Arianos "recensetur. Basilius episcopus Amasenus sub Licinio "Christianorum persecutore, anno Christi 316." (immo haud ante an. 319.) "illustre martyrium subiit. Hujus "prædicto loco Athanasius magna cum gloria et honore "propugnatæ fidei meminit. Eustolius Nicomediensis "episcopus Anthimi illius successor, quem Galerius ob "Christi fidem necaverat atque igni tradiderat. Heraclius "Zelenensis majoris Armeniæ episcopus. Narcissus Nero-"niadis postea defecit ad Arianos. Leontius Cæsareæ "Cappadociæ episcopus est ille insignis, qui veniens ad "Nicænum concilium, Nazianzum cum pervenisset, invisit "et baptizavit Gregorium patrem Gregorii Nazianzeni. "Qui hic Longinus dicitur, inter coryphæos orthodoxæ "fidei Nicænæ ab Athanasio numeratur, et ab eodem "Longianus nominatur."

Hæc Binius. Nec magni ea æstimanda sunt, quæ contra has subscriptiones nonnulli tradiderunt de episcoporum in hoc concilio numero agentes. Conspicitur quidem in ecclesia Nativitatis Domini apud Bethlehem vetus in-

scriptio, quæ sæculo undecimo posita esse censetur, duodecim tantum episcopos pro decem octo, seu potius undeviginti, synodo huic Ancyranæ assignans. Extat autem illa in Joannis Ciampini *De Sacris Ædificiis a Constantino M. Conditis Synopsi Historica*, c. xxiv. p. 153. post Quaresmium in *Peregrinat.* descripta; Ἡ ἁγία συνόδος ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας τῶν ιβ'. ἐπισκόπων πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου γέγονεν. Cætera vero mendosissime typis impressa sunt. Duodecim quoque præsules memoravit *Libellus*, cui titulus *Synodicus*, a Joanne Pappo editus. Itidem antiqua Collectio Canonum apud Hispanos recepta, de qua Coustant. Præfat. *Epp. Rom. Pontif.* §. XLI. et Fratres Ballerinii *de Antiq. Canonum Collect.* P. iii. §. 11. Quibus libris addit auctoritatem suam Synodicum Aralicum recensitum a cl. Alexandro Nicoll. in *Biblioth. Bodl. Codd. MSS. Oriental. Catalogo* et numero xxxvi. signatum, pag. 34. Hic vir, quem honoris causa nomino, linguarum Orientalium callentissimus post editum hunc Catalogum linguæ professor Hebraicæ magno ejus merito constitutus, cum luctu omnium a muniis officii sui obeundis morte cito abreptus est. Denique, ut rem finiam, prorsus contrarie Christiani Coptici, ut narrat Vanslebius, *Histoire de l'Eglise d'Alexandrie*, part. v. sect. 2. p. 279. triginta et tres episcopos Ancyræ convenisse perhibent. Tantum inter recensionem ac recensionem interest.

CONCILII NEOCÆSARIENSIS

CANONES.

CANONES

SYNODI NEOCÆSARIENSIS,

QUÆ NEOCÆSAREÆ IN PONTO

POST SÆCULI QUARTI INITIUM CELEBRATA EST.

Κάνονες τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνελθόντων ἁγίων πατέρων, οἵτινες δεύτεροι μέν εἰσι τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ, τῶν δὲ ἐν Νικαίᾳ προγενέστεροι· διὰ δὲ σεβασμιότητα προτέτακται αὐτῶν ἡ ἐν Νικαίᾳ.

ΚΑΝΩΝ Α.

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ἐὰν γήμῃ, τῆς τάξεως αὐτὸν μετατίθεσθαι· ἐὰν δὲ πορνεύσῃ ἢ μοιχεύσῃ, ἐξωθεῖσθαι αὐτὸν τέλεον, καὶ ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς μετάνοιαν.

ΚΑΝΩΝ Β.

Γυνὴ, ἐὰν γήμηται δύο ἀδελφοῖς, ἐξωθείσθω μέχρι θανάτου. πλὴν ἐν τῷ θανάτῳ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν,

Dionysii Exigui Interpretatio Vetus.

[Canones Sanctorum Patrum, qui Neocæsareæ convenerunt, qui quidem posteriores sunt Ancyranis, antiquiores vero Nicænis. Præposita est autem dignitatis causâ eisdem Synodus Nicæna.]

CANON I.

Presbyter si uxorem acceperit, ab ordine deponatur. Si vero fornicatus fuerit, vel adulterium perpetraverit, amplius pelli debet, et ad pœnitentiam redigi.

CANON II.

Mulier si duobus fratribus nupserit, abjiciatur usque ad mortem. Verumtamen in exitu,

εἰποῦσα ὡς ὑγιάνασα λύσει τὸν γάμον, ἕξει τὴν μετάνοιαν. ἐὰν δὲ τελευτήσῃ ἡ γύνη ἐν τοιούτῳ γάμῳ οὖσα, ἤτοι ὁ ἀνὴρ, δυσχερὴς τῷ μείναντι ἡ μετάνοια.

ΚΑΝΩΝ Γ.

Περὶ τῶν πλείστοις γάμοις περιπιπτόντων, ὁ μὲν χρόνος σαφὴς ὁ ὡρισμένος, ἡ δὲ ἀναστροφὴ καὶ ἡ πιστὶς αὐτῶν συντέμνει τὸν χρόνον.

ΚΑΝΩΝ Δ.

Ἐὰν πρόθηταί τις, ἐπιθυμήσας γυναικὸς, συγκαθευδῆσαι αὐτῇ, μὴ ἔλθῃ δὲ εἰς ἔργον αὐτοῦ ἡ ἐνθύμησις, φαίνεται ὅτι ὑπὸ τῆς χάριτος ἐῤῥύσθη.

ΚΑΝΩΝ Ε.

Κατηχούμενος ἐὰν εἰσερχόμενος εἰς τὸ Κυριακὸν ἐν τῇ τῶν κατηχουμένων τάξει στήκῃ, οὗτος δὲ φανῇ ἁμαρτάνων· ἐὰν μὲν γόνυ κλίνων, ἀκροάσθω μηκέτι ἁμαρτάνων. ἐὰν δὲ καὶ ἀκροώμενος ἔτι ἁμαρτάνῃ, ἐξωθείσθω.

propter misericordiam, si promiserit, quod facta incolumis hujus conjunctionis vincula dissolvat, fructum pœnitentiæ consequatur. Quod si defecerit mulier aut vir in talibus nuptiis, difficilis erit pœnitentia in vita permanenti.

CANON III.

De his qui in plurimas nuptias inciderunt, tempus quidem præfinitum manifestum est: sed conversatio eorum et fides tempus abbreviat.

CANON IV.

Si quis mulierem concupiscens, proposuerit cum ea concumbere, et cogitatio ejus non perveniat ad effectum, apparet quod gratia Dei liberatus est.

CANON V.

Catechumenus si ingrediatur ecclesiam, et in ordine eorum qui instruuntur, assistat; hic autem deprehensus fuerit peccans: si quidem genuflectit, audiat, ut non delinquat ulterius: si vero et audiens peccaverit, expellatur.

ΚΑΝΩΝ ϛʹ.

Περὶ κυοφορούσης, ὅτι δεῖ φωτίζεσθαι, ὁπότε βούλεται. οὐδὲν γὰρ ἐν τούτῳ κοινωνεῖ ἡ τίκτουσα τῷ τικτομένῳ· διὰ τὸ ἑκάστου ἰδίαν τὴν προαίρεσιν τὴν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ δείκνυσθαι.

ΚΑΝΩΝ Ζ.

Πρεσβύτερον εἰς γάμους διγαμοῦντος μὴ ἑστιᾶσθαι. ἐπεὶ μετάνοιαν αἰτοῦντος τοῦ διγάμου, τίς ἔσται ὁ πρεσβύτερος, ὁ διὰ τῆς ἑστιάσεως συγκατατιθέμενος τοῖς γάμοις;

ΚΑΝΩΝ Η.

Γυνή τινος μοιχευθεῖσα λαϊκοῦ ὄντος ἐὰν ἐλεγχθῇ φανερῶς, ὁ τοιοῦτος εἰς ὑπηρεσίαν ἐλθεῖν οὐ δύναται. ἐὰν δὲ καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν μοιχευθῇ, ὀφείλει ἀπολῦσαι αὐτήν. ἐὰν δὲ συζῇ, οὐ δύναται ἔχεσθαι τῆς ἐγχειρισθείσης αὐτῷ ὑπηρεσίας.

ΚΑΝΩΝ Θ.

Πρεσβύτερος, ἐὰν προημαρτηκὼς σώματι προαχθῇ,

CANON VI.

Gravidam oportet baptizari quando voluerit. Nihil enim in hoc quæ parit nascenti communicat, propterea quod uniuscujusque suum propositum in confessione declaretur.

CANON VII.

Presbyteris in nuptiis bigami prandere non convenit: quia cum pœnitentia bigamus egeat, quis erit presbyter, qui propter convivium talibus nuptiis possit præbere consensum?

CANON VIII.

Mulier cujusdam adulterata laici constituti, si evidenter arguatur, talis ad ministerium cleri venire non poterit. Si vero post ordinationem adulterata fuerit, dimittere eam convenit. Quod si cum illa convixerit, ministerium sibi commissum obtinere non poterit.

CANON IX.

Presbyter si præoccupatus corporali peccato provehatur, et confessus fuerit de se, quod

καὶ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἥμαρτε πρὸ τῆς χειροτονίας, μὴ προσφερέτω· μένων ἐν τοῖς λοίποις, διὰ τὴν ἄλλην σπουδήν. τὰ γὰρ λοιπὰ ἁμαρτήματα ἔφασαν οἱ πολλοὶ καὶ τὴν χειροθεσίαν ἀφιέναι. ἐὰν δὲ αὐτὸς μὴ ὁμολογῇ, ἐλεγχθῆναι δὲ φανερῶς μὴ δυνηθῇ, ἐπ' αὐτῷ ἐκείνῳ ποιεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν.

ΚΑΝΩΝ Ι.

Ὁμοίως καὶ διάκονος ἐὰν τῷ αὐτῷ ἁμαρτήματι περιπέσῃ, τὴν τοῦ ὑπηρέτου τάξιν ἐχέτω.

ΚΑΝΩΝ ΙΑ.

Πρεσβύτερος πρὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν μὴ χειροτονείσθω· ἐὰν καὶ πάνυ ᾖ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος, ἀλλ' ἀποτηρείσθω. ὁ γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐφωτίσθη, καὶ ἤρξατο διδάσκειν.

ΚΑΝΩΝ ΙΒ.

Ἐὰν νοσῶν τις φωτισθῇ, εἰς πρεσβύτερον ἄγεσθαι

ante ordinationem deliquerit, oblata non consecret, manens in reliquis officiis, propter studium bonum. Nam peccata reliqua plerique dixerunt per manus impositionem posse dimitti. Quod si de se non fuerit ipse confessus, et argui manifeste nequiverit, potestatis suæ judicio relinquatur.

CANON X.

Simili modo etiam diaconus si eodem peccato succubuerit, ab ordine ministerii subtrahatur.

CANON XI.

Presbyter ante tricesimum ætatis suæ annum nullatenus ordinetur, licet valde sit dignus, sed hoc tempus observet. Nam Dominus noster tricesimo ætatis suæ anno baptizatus est, et sic cœpit docere.

CANON XII.

Si quis in ægritudine fuerit baptizatus, ad honorem pre-

οὐ δύναται· οὐκ ἐκ προαιρέσεως γὰρ ἡ πίστις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης. εἰ μὴ τάχα διὰ τὴν μετὰ ταῦτα αὐτοῦ σπουδὴν καὶ πίστιν, καὶ διὰ σπάνιν ἀνθρώπων.

ΚΑΝΩΝ ΙΓ.

Ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι ἐν τῷ Κυριακῷ τῆς πόλεως προσφέρειν οὐ δύνανται, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρων πόλεως, οὔτε μὴν ἄρτον δίδοναι ἐν εὐχῇ, οὐδὲ ποτήριον. ἐὰν δὲ ἀπῶσι, καὶ εἰς εὐχὴν κληθῇ, μόνος (for. *μόνον*) *δίδωσιν. Οἱ δὲ χωρεπίσκοποι εἰσὶ μὲν εἰς τύπον τῶν ἑβδομήκοντα· ὡς δὲ συλλειτουργοὶ διὰ τὴν σπουδὴν τὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς, προσφέρουσι τιμώμενοι.*

ΚΑΝΩΝ ΙΔ.

Διάκονοι ἑπτὰ ὀφείλουσιν εἶναι κατὰ τὸν κανόνα, κἂν πάνυ μεγάλη εἴη ἡ πόλις. πεισθήσῃ δὲ ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν πράξεων.

byterii non potest promoveri; quod non ex proposito fides ejus, sed ex necessitate descendit: nisi forte propter sequens studium ejus et fidem, atque hominum raritatem, talis possit admitti.

CANON XIII.

Presbyteri ruris in ecclesia civitatis, episcopo præsente vel presbyteris urbis ipsius, offerre non possunt, nec panem sanctificatum dare, calicemque porrigere. Si vero absentes hi fuerint, et ad dandam orationem vocentur, soli dare debebunt. Chorepiscopi quoque ad exemplum quidem et formam Septuaginta videntur esse: ut comministri autem, propter studium quod erga pauperes exhibent, honorentur.

CANON XIV.

Diaconi septem debent esse juxta regulam, licet et valde magna sit civitas. Idipsum autem Actuum Apostolorum liber insinuat.

ANNOTATIONES

IN CONCILII NEOCÆS. CANONES.

P. 181. l. 5. Νεοκαισαρείᾳ] Neocæsarea est urbs Cappadociæ in Ponto Polemoniaco, unde etiam ἡ κατὰ Πόντον a Balsamone et Zonara hoc in loco dicitur: de qua Plinius meminit Hist. Nat. lib. vi. cap. 3. et Ptolemæus in prima tabula Asiæ. Hic ergo celebrata fuit præsens synodus ab iisdem fere Patribus, a quibus Ancyrana, et eodem etiam anno, vel saltem sequenti, sive an. Dom. 315. Unde constat hanc ante Nicænam Synodum decem plus minus annis habitam fuisse. Et ea quidem antiquiorem esse Dionysius Exiguus etiam testatus est in præfatione ad hos canones, dicens, Et hæ regulæ post eas quidem probantur, quæ apud Ancyram expositæ sunt, sed Nicænis anteriores reperiuntur. Et vetus Latinus interpres in sua itidem ad hos canones præfatione, dicens, Isti canones secundi sunt Ancyrensium, qui (apud) Neocæsariam sunt expositi: et hi priores sunt Nicænis. Ab hoc concilio in omnibus Græcis codicibus, Balsamonis præsertim et Zonaræ, quindecim canones editi perhibentur. Sed in nomocanone Arabico in Bibliotheca nostra Bodleiana quatuordecim tantum numerantur. Quippe in quo de præsenti Synodo hæc habemus (Latine) *Et sextus est liber canonum secundi Concilii in Cartagenâ* (sic), *denominata etiam Cæsarea, et*

numerus erat quinquaginta Episcopi, et ediderunt quatuordecim canones de conjugio et sacerdotibus. Et sic etiam priscæ editionis Latinæ autor, et Dionysius Exiguus, et Isidorus Mercator quatuordecim tantum canones huic Concilio adscribunt, decimum tertium, et decimum quartum in unum contrahentes. BEVEREG. Cum omnino debeant duo hi canones inter se conjungi, Latinorum ego computationem amplexus sum; cui favet Usserius archiepiscopus in *Epistola* sua x. pag. 18. edit. Lond. simul vero Gangrensi concilio canones viginti pro undeviginti adnumerans. Verum enimvero huic recensioni accedere possit vel Græca auctoritas, quippe cum se res similiter habeat in *codd. duobus Bodleianis*, quorum alter sæculi undecimi est, in quibus XIV. tantum Canones Neocæsarienses recensentur. Is autem numero 196. signatus est. Simile præstant et *codex Vindobonensis bibliothecæ* XLIV. secund. numeros *Kollar*. qui est *Synodici* pars prior; Symeonisque *Epitome Canonum* in tomo ii. *Biblioth. Jur. Canon. Vet.* p. 724. Adde MS. 226 apud *Codd. Nanios* p. 445 *Catalogi*. Eundemque computum a Photio in *Nomocanone* servatum fuisse, ostendit Jacobus Leschasserius in *Consultationis* particula præfixa eidem. *Bibliothecæ* p. 13. quem infra attuli de hac re memorantem ad Canon. XIII. Porro hic Canon atque pars ejus posterior in unum coaluerunt in Joannis Antiocheni *Canonum Collectione* seu *Digesto*, vicesimo primo Titulo Collectionis, etsi in Tit. XXIII. Canon ultimus per errorem, ut in erratis cl. editores *Juris Canon. Bibliothecæ* monuerunt, num. ιε΄. non ιδ΄. designatus est. Sed enim legitur ιδ΄. in Joannis *MSto Bodleiano* num. 86. signato, in quo quidem codice haud semel positum de his canonibus invenias, εἰσὶ δὲ τὰ κεφαλαῖα τέσσαρες καὶ δέκα. Cum vero præter morem canon penultimus bifariam divisus fuisset in *Epitome Canonum*, qui ab Hadriano I. Carolo M. Romæ oblati sunt, quindecim canones epitome illa recensuit, renitentibus aliis omnibus, ut dixi, Latinis. Vid. tom. vii. *Concil.* ed. Labbe et Cossart.

CANON I.

P. 181. l. 10. *αὐτὸν μετατίθεσθαι*] Posuisse se monuit Beveregius ex codd. Amerbachiano et Bodleiano (qui est numero 205. designatus) desumpta, *αὐτοῦ μετατιθέσθω*, et in sequentibus *ἐξωθείσθω* pro *ἐξωθεῖσθαι αὐτὸν*, et *ἀγέσθω* pro *ἄγεσθαι αὐτόν*. At verba recepta, legibus et canonibus solennia, subaudito nimirum post modum infinitivum *ἔδοξεν*, quod in *Concilii Chalcedonensis* canone vicesimo suppletum est, præstant non modo ceteræ *Conciliorum* editiones, pariter atque illa Harduini, quam quidem editionem plerumque sequor, verum etiam *Codex Canonum Justellianus*, *Joannes Antioch. Bodleiani*que *sex* saltem *codices canonum manuscripti*, nam in *codice* 196. ubi *αὐτοῦ* extat, *μετατίθεσθαι* tamen exaratum est. Corrigas interim ex Joannis Antiocheni *MSto Bodleiano* librum editum, in quo *κατατίθεσθαι* pro *μετατίθεσθαι* male positum est; verumtamen idem error etiam *codici MS.* 5571. inhæret, quæ quidem collectio canonum manca est, sed ejusdem fortasse Joannis.

Ibid. l. 12. *μετάνοιαν.*] Zonaræ *Commentarius*: 'Εὰν γάμον νομιμὸν τάχα ἑαυτῷ πρεσβύτερος συναλλάξῃ, μετατίθεται τῆς τάξεως αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, ἐκβάλλεται τῆς ἱερωσύνης. καθαιρεῖται γάρ. ἐὰν δὲ πορνεύσῃ ἢ μοιχεύσῃ, τελείως ἐξωθεῖται τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς μετανοούντων ἄγεται τόπον, ὥστε προσκλαίειν, καὶ ἀκροᾶσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ἀναπληροῦν. Hunc vero posteriorem ad laicam communionem admitti a S. Basilio in Canone XXXII. et a Carthaginiensi Synodo in Canone XXVII. addit Zonaras. Similia habet Balsamo. Aristeni hæc sunt; 'Ο γυναῖκα λαβὼν πρεσβύτερος, τῆς μὲν ἱερωσύνης μετακινεῖται· τῆς δὲ τιμῆς καὶ τῆς καθέδρας μετέχει. ὁ δὲ πορνεύσας, ἢ μοιχεύσας, τέλειον ἐξωθεῖται, καὶ εἰς μετάνοιαν ἄγεται. Diaconorum quoque jam ordinatorum nuptias, nisi ea de re diaconatum suscepturi cavissent, damnabant οἱ σύγχρονοι Ancyrani in Canone X. Tum, quidquid interea de origine atque utilitate cœlibatus clericalis statuendum est, quem quidem, auctor est Platina, liberum a legibus esse debere judicabat etiam pontifex Romanus Pius II. cuique, ni fallor, constabit veterum scripta legenti; quamvis

plurima extent exempla non tantum aliorum sacerdotum, verum etiam episcoporum, cum conjuge atque liberis vitam degentium, nullos tamen commemorari, vel episcopos, vel presbyteros, aut denique diaconos, nisi diaconi de hac re prius cavissent, qui his temporibus post ordinationem suam uxores sibi conjunxerint. Fassus est, ut alibi scripsi, ipse quoque Paphnutius apud concilium Nicænum, *τὸν φθάσαντα κλήρου τυχεῖν μηκέτι ἐπὶ τὸν γάμον ἔρχεσθαι κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀρχαίαν παράδοσιν.* Verba sunt Socratis *Hist. Eccl.* I. 2. Confer Sozomen. *H. E.* II. 6. Vid. et S. Jacobi Nisibensis *Sermonem* XVII. §. 9. p. 383. qui eidem concilio interfuit.

CANON II.

P. 181. l. 14. *μέχρι θανάτου*] Sequitur istud in Beveregii *Synodico*, *μὴ πειθομένη λῦσαι τὸν γάμον*, quod cum ignorent omnes *editiones Græcæ atque Latinæ*, in uno *codice* 205. Bodleiano inventum, sed refragantibus *septem* aliis *canonum exemplaribus scriptis*, ne dicam *Joannem Antiochenum MStum*, idem ideo ex glossa tantum videtur profectum, sed tamen canonem vere exponens. Itidem abest cum a *Lloydii MSto*, tum a *Pedalio Veneta*que *Synopsi*. Idem vero ipsum extitisse dixerim etiam in *codicibus* Zonaræ ac Blastaris, qui in *Commentariis* suis verba addant. Mox *τῷ* præfigunt *θανάτῳ* libri cum *scripti* tum *editi* omnes præter *Conciliorum* editiones, quas hic relinquendas duxi.

P. 182. l. 3. *ἡ μετάνοια*] Zonaræ *Commentarius*: *Ἐὰν γυνὴ κατὰ γάμον δύο ἀδελφοῖς συνοικήσῃ, ἐξωθείσθω τῆς ἐκκλησίας μέχρι θανάτου μὴ πειθομένη λῦσαι τὸν γάμον· εἰ δὲ θνήσκουσα ἐπαγγέλληται, ὅτι ὑγιάνασα λύσει τὸν γάμον, τεύξεται τῆς ἁγίας μεταλήψεως τότε, καὶ ἀναῤῥωσθεῖσα, ἕξει μετάνοιαν, ἀντὶ τοῦ δεχθήσεται εἰς μετάνοιαν, ἐὰν δὲ τὸ ἐν τῶν προσώπων τούτων ἐν τῷ ἀθεμίτῳ γάμῳ τελευτήσῃ, δυσχερὴς ἡ μετάνοια τῷ περιλειφθέντι. ὁ γὰρ μετανοῶν ἀφιστάμενος τῆς ἁμαρτίας πιστεύεται μετανοεῖν. εἰ δ' ἔτι τὸ κακὸν πράττει, πῶς λογισθήσεται μεταμέλεσθαι, ἢ πῶς δεχθήσεται εἰς μετάνοιαν; ὁ δὲ μέχρι θανάτου τῆς γυναικὸς μὴ ἀποστὰς τῆς ἀθεμιτογαμίας, δείκνυσιν, ὅτι εἰ καὶ ἔτι περιῆν, οὐκ ἂν ἀπέστη τῆς ἁμαρτίας, ὡς γοῦν ὅσον τὸ*

ὑπ' (for. ἐπ') ἐκείνῳ τῷ κακῷ ἐπιμένων, δυσχέρειαν ἕξει πρὸς τὴν μετάνοιαν, καὶ ὥσπερ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν λθ'. κανόνι φησίν· ἡ τῷ μοιχῷ συζῶσα, μοιχαλίς ἐστι πάντα τὸν χρόνον· οὕτω καὶ ὁ ἀθεμιτογαμῶν ἕως ἂν μὴ λύσῃ τὸν ἀθέμιτον γάμον, ἁμαρτάνει καὶ εἰς μετάνοιαν ἄδεκτος ἔσται. Hujusmodi nuptias ubique damnatas fuisse, ostendit canon LXI. *Eliberitani in Hispania Concilii*, eodemque numero designatus canon *Concilii Agathensis*, XVIII. item *Aurelianensis primi*; quæ duo concilia ineunte sæculo sexto in Gallia celebrata sunt.

CANON III.

P. 182. l. 5. πλείστοις γάμοις] De illis hoc expositum est, qui plura duobus conciliaverint sibi matrimonia, cum ab aliis scholiastis Græcis, tum a Zonara, cujus hic commentarius est: Ἐν τετάρτῳ κανόνι ὁ μέγας Βασίλειος, τοὺς τριγάμους ἐπὶ πενταετίαν ἀφορίζεσθαι λέγει, καὶ τοῦτον τὸν χρόνον οὐκ ἀπὸ κανόνος εἶναί φησιν, ἀλλ' ἐκ συνηθείας καὶ τῆς τῶν προειληφότων ἀκολουθίας, καὶ τὴν τριγαμίαν δὲ, εἰς πολυγαμίαν ἀνάγει. τίνα δὲ λέγει χρόνον ὡρισμένον ὁ παρὼν κανὼν, ἠγνόηται, προγενεστέρα γάρ ἐστι πολλῷ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἡ σύνοδος αὕτη, καὶ παντελῶς εἰ ὥριστο πρὸ ταύτης χρόνος ἐπὶ τῶν τριγάμων, οὐκ ἂν ἠγνοήθη τῷ τὰ πάντα σοφῷ Βασιλείῳ· εἰ μή που λέγει καὶ αὕτη ἡ σύνοδος ὡρισμένον χρόνον, τὴν συνήθειαν. ὁ μὲν οὖν χρόνος, φησὶν, ὡρισμένος ἐστίν· ἡ δὲ τῶν ἐπὶ τῇ τριγαμίᾳ μετανοούντων ἀναστροφὴ, καὶ ἡ πίστις ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, συντέμνει τὸν χρόνον. εἰ γὰρ ὁ τούτους οἰκονομῶν, ὁρᾷ αὐτοὺς σπουδὴν ἐνδεικνυμένους, καὶ θερμότητα περὶ τὴν μετάνοιαν, καὶ οὐκ ἀπογινώσκοντας, ἀλλὰ πιστεύοντας, ὅτι διὰ τὴν πολλὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ ἀφεθήσεται αὐτοῖς τὸ ἁμάρτημα, συντεμεῖ τὸν χρόνον καὶ ἐλαττώσει αὐτόν. Confer Canon VII. qui sequitur, et XIX. *Ancyrani Concilii*, adnotationesque subjunctas.

CANON IV.

Ibid. l. 9. ἐπιθυμήσας] Hoc pro ἐπιθυμῆσαι *vulgata Conciliorum lectione* habet Beveregius, prout *Codex Canonum Eccles. Justellianus* et *Joannes Antioch.* Neque aliud quid aut *scripti Bodleiani*, demptis *tribus* 26. et 196. et 715. aut

Interpretes Latini agnoscunt; quibus nunc addas *Pedalium*.

Ibid. l. 10. αὐτῇ] Hoc quoque pro μετ' αὐτῆς præbuit Beveregii *Synodicon* ex *codice*, ut videtur, *Bodleiano* 205. desumptum, dum lectionem alteram *editi libri* exhibebant. Firmant autem mutationem *septem* præterea *codices scripti Bodleiani*, atque *Joannes Antiochenus MStus*. Ceterum ad oram editionis novæ *Conciliorum Mansianæ* positum est προσκαθευδῆσαι pro συγκαθευδῆσαι.

P. 182. l. 11. ὑπὸ τῆς χάριτος ἐῤῥύσθη] Optime notat Joan. Johnsonus ad Anglicam suam *Canonum Versionem*, Canonem hunc magis ad doctrinam, ut loquuntur, quam ad disciplinam pertinere; nisi cautum illud eo fuisse existimemus, ut nemo fornicationi patrandæ cogitatione tantum intentus, ab illa tamen servatus, ad pœnitentiam ecclesiasticam compelleretur, etiamsi vel actu aliquo, vel sua ipsius confessione, notum esset propositum ejus. Sic ille. Zonaras autem in *Comment.* ad hunc Canonem S. Basilium M. affert vel incipienti delicto debitas pœnas in canone suo LXXX. irrogantem. Ita est; at certe nemo unquam tam severus fuit, ut hujusmodi peccatum tantummodo animo propositum vindicandum eadem pœna censeret, ac debeatur ei reipsa admisso. Interea nonnulla ad initium peccati spectantia, iterum atque iterum animo volvenda, admonuit Matthæus Blastares in *Syntagmate* Lit. II. cap. xvi. p. 224. apud Beveregium. Harduinus denique in marg. edit. suæ *Conciliorum* lectorem relegat ad S. Augustinum Serm. xliii. *De Verbis Domini*, cap. 12.

CANON V.

Ibid. l. 13. τὸ Κυριακὸν] Articulum addidi ex *tribus scriptis* 26. et 158. et 205. Zonaræque interpretatione ad Basilii M. *Epist. Canonicæ* Canonem XX. ubi hæc Neocæsariensium Zonaras attulit.

Ibid. l. 14. φανῇ] *Vulgo* abest φανῇ ante ἁμαρτάνων, quod legisse tamen *Joannem Antioch.* notavit ad marg. Harduinus. Cum vero extaret verbum in *Bodleianis codicibus omnibus* præter *duos* illos 158. et 205. agnosceretur que ab *Inter-*

pretibus Latinis, idem in textum recepi. Ut duo illi codd. sic Zonaras ad S. Basilium habet ἁμαρτάνῃ pro participio ἁμαρτάνων. Nunc vidi extare lectionem nostram φανῇ in *Lloydii MSto*, sed abesse illam a *Pedalio* ac *Veneta Synopsi*.

Ibid. ἁμαρτάνων] Ἁμάρτημα de peccato carnis intelligitur. Nicæn. II. IX. XIV. Harduin. In canone illo XIV. ita patres Nicæni: Περὶ τῶν κατηχουμένων καὶ παραπεσόντων, ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ὥστε τριῶν ἐτῶν αὐτοὺς ἀκροωμένους μόνον, μετὰ ταῦτα εὔχεσθαι μετὰ τῶν κατηχουμένων. Contra illos autem disputans, qui cum veteribus scholiastis putant duos ordines fuisse in ecclesia catechumenorum nominibus distinctos, quorum alii dicerentur *genuflectentes*, alii *audientes* sive ἀκροώμενοι, utrumque canonem aliter exposuit Salmasius. "Canon Neocæsariensis (inquit "illo) eum qui ex catechumenorum est ordine, et *in ecclesia* "*orantium de geniculis*," [quos distinguit ab illis qui domi instruebantur ac discebant ea quæ sunt fidei, necdum recepti in ordinem catechumenorum in ecclesia publice orantium] "si peccet, ad ἀκροωμένους relegat, id est, ad "secundum ordinem pœnitentium, qui stantes scripturam "sacram audiebant. Hoc est quod dicit canon, γόνυ κλί-"νων, ἀκροάσθω, id est, cum de geniculis oraret, verbum "stans audiat, et pro catechumeno fiat pœnitens secundi "gradus. Nam statim adjicit, ἐὰν δὲ καὶ ἀκροώμενος ἔτι "ἁμαρτάνῃ, ἐξωθείσθω. *Si audiens adhuc peccare perseveret*, "id est, in audientium pœnitentium ordine stans, *ab ec*-"*clesia ejiciatur*." Hæc vir magnus, sub nomine *Simplicii Verini* latens, in Tractatu *Adversus Grotii Librum postumum*, p. 116—119. Magis ad litteram canon ita exponeretur; Si catechumenus, qui in ecclesia inter catechumenos steterit, peccare deprehensus fuerit, genibus flexis inter audientes versetur, non peccans ulterius; sin etiam inter audientes versatus, adhuc peccare perseveraverit, ejiciatur. Denique de illis qui ante baptismum peccavissent, adi Concilium Ancyranum, ubi ad Can. XII. agit de iisdem Zonaras; is vero, ut obiter hoc notem, in interpretatione sua canonis xx. S. Basilii, dat operam, ut asserentem patrem illum in judicium non vocari pristinos catechume-

norum mores, hoc est post peractum baptismum, cum Neocæsariensi canone conciliet.

CANON VI.

P. 183. l. 2. Περὶ κυοφορούσης, ὅτι δεῖ φωτίζεσθαι &c.] Canonis synopsin, magis quam ipsa canonis verba, hoc sapere videtur. Paulo post κοινοῦ pro κοινωνοῖ habet *Lloydii MS.*

Ibid. διὰ τὸ ἑκάστου ἰδίαν &c.] Ad literam vertas, *Nihil enim in hac quidem re commune habet illa quæ parit cum partu suo, quoniam illud apud professionem propositum proprium esse cujusque declaratur.* Etenim articulum τὴν ante ἐπὶ præstant cum *editi*, tum vero *Bodleiani omnes* præter *duos* illos 205. et 158. Conferas cl. Gul. Wall. *Historiam Pædobaptismi* Anglica lingua conscriptam, vol. i. p. 63. a Johnsono ad hunc canonem laudatam.

Ibid. l. 4. τὴν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ] Joannes Antioch. tit. xxxvi. habet τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ, ἤτοι ὁμολογίᾳ. Harduin. Albaspinæus, in *Notis in quosdam Canones Conciliorum Asiæ*, ad fin. *Observatt. in Vet. Eccles. Ritus:* "*Quia proprium* "*uniuscujusque propositum*, de fide interrogabantur catechumeni antequam baptisarentur; neque aliter ad fontem lavacri admissos reperies, nisi ejus rationem aliquam "reddidissent; *interrogant eos* nostræ fidei sacerdotes; *et si* "*præviderint in Patre et Filio, et Spiritu Sancto eos baptisatos*, &c. Arelatense primum can. 8. Præterea paulo "antequam mergerentur, baptismum se optare, se baptisari velle, magna voce contestabantur: quæ cum ab iis "qui parentum utero includerentur, non possent fieri, ad "eosdem baptismi vis et gratia pervenire et penetrare non "poterat. Hunc ipsum canonem ita interpretatur Martinus Bracarensis, *nam nihil in hoc participat mater infanti qui nascitur; propterea quod unicuique propria voluntas in confessione monstretur.*" p. 371. ed. Helmestad.

Ibid. l. 5. δείκνυσθαι] Balsamonis *Comment.* Τινὲς ἔλεγον, μὴ ὀφείλειν βαπτίζεσθαι τὰς ἐξ ἀπίστων τῇ ἐκκλησίᾳ προσερχομένας κυοφορούσας, ἀλλ' ἀναμένειν τὴν εἰς τὸ φῶς τοῦ τοκέτου ἐξέλευσιν, ἵνα μὴ ταύτης βαπτιζομένης, δόξῃ συμβαπτί-

ζεσθαι, καὶ τὸ ἐγκυμονούμενον ὡς ἡνωμένον διόλου αὐτῇ. κἀντεῦθεν μετὰ τὸ γεννηθῆναι, ἢ ἀφώτιστον καταλειφθῇ, ἢ βαπτιζόμενον λογισθῇ καὶ αὖθις βαπτίζεσθαι, οἱ γοῦν πατέρες τὴν ἀντίθεσιν ταύτην μὴ παραδεξάμενοι, ὥρισαν ἀποκριματίστως βαπτίζεσθαι τὰς κυοφορούσας, ὅτε βούλοιντο, διὰ τὸ μηδεμίαν κοινωνίαν ὑπεῖναι τῇ τικτούσῃ μετὰ τοῦ τικτομένου, ὅσον εἰς τὸν λόγον τοῦ φωτίσματος. ἄλλως τέ, φασιν, ἀναγκαία ἐστὶν ἡ ἑκάστου ὁμολογία ἐν τῷ βαπτίζεσθαι· τὸ δὲ ἔμβρυον ἐστερημένον διαθέσεως οὐ δύναται τὰς ἐπὶ τῷ βαπτίσματι ὁμολογίας ποιῆσαι. προσετέθη δὲ τῷ κανόνι τὸ, ὅτε βούλοιντο, διὰ τοὺς λέγοντας πρὸ μὲν τοῦ εἰδοποιηθῆναι τὸ ἔμβρυον εἰς ἄνθρωπον ἀκινδύνως βαπτίζεσθαι τὴν μητέρα ἐγκυμονοῦσαν, μετὰ δὲ τοῦτο μὴ καλῶς αὐτὴν βαπτίζεσθαι· διὰ τὸ εἶναι τοιαύτης διαθέσεως τὸ ἐγκυμονούμενον, οἷας εἰσὶ καὶ ἀρτιγέννητα νήπια, τὰ μὴ δυνάμενα ὁμολογεῖν. διό τοι καὶ εἶπον οἱ πατέρες, ἐπ' ἀδείας ἔχειν τὴν ἐγκυμονοῦσαν, ὅτε θέλει βαπτίζεσθαι, τὰ μὲν γὰρ ἔμβρυα, ὅπως ἔχουσι διαθέσεως, οὐδεὶς περιεργάσασθαι δύναται, ἢ ἀναδέξασθαι· τὰ δὲ νήπια διὰ τῶν ἀναδεχομένων αὐτὰ κατατίθενται, καὶ πράγματι φωτιζόμενα θείας καταξιοῦνται ἐλλάμψεως. ἀνάγνωθι καὶ τὰ ἐν τῷ ι'. κεφαλ. τοῦ δ'. τίτλου τοῦ παρόντος συντάγματος παρ' ἡμῶν γραφέντα.

CANON VII.

P. 183. l. 7. *γάμους διγαμοῦντος*] Vulgo *γάμους διγαμούντων*. Præetuli ego *codicum quatuor MSStorum* lectionem, quam exhibet Joannes quoque Antiochenus *impressus* una cum *codice* 5771. superius memorato. Habet autem *γάμον διγαμοῦντος* Beveregii *Synodicum*, quam quidem lectionem in codicibus multis reperi. Sed præferendum est *γάμους*, propterea quod sequitur forma eadem ad Canonis finem. Cum vero de usu pluralis *γάμους* pro singulari dubitasset quispiam, mutatum fuisse ab eo putaverim *γάμους* in *γάμον*. In *Glossario Latino-Græco* Car. Labbæi habes, *Nuptiæ. γάμοι, γάμος*, et in *S. Matthæi* cap. xxii. similiter plurale cum hac significatione quater positum videtur, ubi frequentissimum ejus apud auctores usum critici ostendunt.

Ibid. l. 8. *μετάνοιαν αἰτοῦντος τοῦ διγάμου*] Ex his verbis facile est colligere, quales digami hic intelligendi sint;

tales nimirum, qui duas habent eodem tempore uxores. Laicis enim, qui post mortem unius aliam uxorem ducunt, pœna a nullo unquam canone imposita fuit, nec publica ab iis exacta pœnitentia. Sed de hac re alibi fusius agemus. BEVEREG. Recte hac de re dissentit a Beveregio cl. Johnsonus, in testimonium adductis *Concilii Laodiceni* Can. I. et *S. Basilii* Can. IV. atque etiam Canone III. *hujusce Concilii.* Et supra notatum aliquid est de his nuptiis, quas minus probare S. Paulus cum in epistolis ad Timotheum et Titum tum alibi videtur, ad Canonem XIX. ANCYRANI CONCIL. Sed vero haud ubique terrarum sancitum fuisse τὸ τοῦ διγάμου ἐπιτίμιον, cl. Binghamus lib. xvi. *Antiquit. Eccles.* cap. 11. §. 7. se opinari ait. Atque ad pœnitentiam redigi hunc durante ipso conjugio regula universali interdictum fuisse vult Balsamo in *Commentario*, quem nunc subjungam. Ὁ διγαμήσας λαϊκὸς οὐ παραχωρεῖται μετασχεῖν τῶν θείων ἁγιασμάτων ἀπεντεῦθεν, ἀλλὰ μετὰ ἐνιαυτόν· φησὶ γοῦν ὁ κανὼν, ὡς ἐπεὶ τὸ ἐπιτίμιον τοῦτο παρὰ τοῦ ἱερέως ἐπάγεται τῷ διγαμήσαντι, οὐκ ὀφείλει οὗτος συνεστιᾶσθαι αὐτῷ εἰς τὸν γάμον. δοκεῖ γὰρ ὥσπερ διὰ τῆς παρουσίας συναινεῖν, καὶ οὐ δυνήσεται ἐπιτιμῆσαι τὸν διγαμήσαντα. καλῶς οὖν διωρίσαντο μὴ συνεστιᾶσθαι τούτῳ τὸν ἱερέα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ γάμου. μετὰ γὰρ τὸν γάμον οὐ κωλυθήσεται συνανακεῖσθαι αὐτῷ, ὡς μηδὲ ἀκοινωνήτῳ ὄντι. εἰπὼν δέ τις ποτὲ ὀφειλεῖν τὸν διγαμήσαντα μετὰ τὴν ἀπόστασιν τῆς διγαμίας δέχεσθαι εἰς μετάνοιαν, καὶ ἐπιτιμᾶσθαι, (ἔτι γὰρ τοῦ γάμου συνισταμένου, ταῦτα χώραν οὐκ ἔχουσι κατὰ τὸν καθόλου κανόνα) ἤκουσε μὴ εἶναι γάμον, ἀθέμιτον, ὥστε διασπᾶσθαι. καὶ διὰ τοῦτο ἔῤῥωται μέν· ἐπιτιμᾶται δὲ μετρίως, ὡς εἴρηται.

P. 183. l. 8. τίς ἔσται ὁ πρεσβύτερος] Anne interpretandum, τίς ἔσται *qualis erit presbyter?* scil. *cum dari sibi pœnitentiam petit digamus, qua conditione erit*, h. e. nonne ipse venia egens erit *presbyter, qui præsentia sua in convivio nuptiali hasce nuptias confirmasset?* Ita enim ad *Synopsin*, quæ sequitur, Οὐχ ἑστιᾶται πρεσβύτερος ἐπὶ διγάμοις. ἐκείνου γὰρ συγγνώμης δεομένου, τίς ἐκεῖνον ἀξιώσει συγγνώμης; hæc commentatus est Aristenus: Ὁ ἱερεὺς εὐλογήσας τὸν δίγαμον, τῆς τραπέζης ὀφείλει ὑπαναχωρεῖν, καὶ μὴ συνεστιαθῆναι αὐτῷ·

εἰ γὰρ ὑπὸ ἐπιτίμιόν ἐστιν ὁ δίγαμος, ποία ἔσται τῷ πρεσβυτέρῳ συγγνώμη, τῷ διὰ ἑστιάσεως τοῖς τοιούτοις συγκατατιθεμένῳ γάμοις. Zonaras autem ait: *Ἡ διγαμία ὑπὸ ἐπιτίμιόν ἐστιν. ἐνιαυτὸν γὰρ τῆς ἁγίας μεταλήψεως εἴργεται, τὸ δὲ ἐπιτίμιον οἱ ἱερεῖς ἐπάγουσιν, εἰς μετάνοιαν ἐρχομένου τοῦ διγαμήσαντος. ὁ γοῦν διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ συναινεῖν δοκῶν τῷ δευτέρῳ γάμῳ ἱερεὺς, τίς ἔσται, φησὶν ὁ κανὼν, τουτέστι, πῶς οὐκ αἰδεσθήσεται ἐπιτιμῶν τῷ δευτερογαμοῦντι ὁ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ συνευδοκῶν τῇ δευτερογαμίᾳ; ἀλλὰ ταῦτα ἐν γράμμασιν· ἡμῖν δὲ καὶ πατριάρχης ὤφθη, καὶ μητροπολῖται διάφοροι συνεστιώμενοι δευτερογαμήσαντι βασιλεῖ.* Gentianus interea Hervetus in *Interpretatione* sua *Latina* ita vertit, sed vim dicti haud explicans; *Presbyter——ne convivetur. Cum enim requirat pœnitentiam digamus, quis erit presbyter, qui eo quod sit convivio acceptus, nuptiis assentiatur?* Conferend. *Actus Apost.* xii. 18. *τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο,* ubi *Vulgata* habet, *quidnam factum esse de Petro.*

CANON VIII.

P. 183. l. 12. Γυνή τινος] Ἐὰν γυνή τινος (ita edidit Beveregius). Joannes Antiochenus in collect. can. tit. 41. legit, Γυνή τινος μοιχευθεῖσα λαϊκοῦ ὄντος, ἐὰν ἐλεγχθῇ φανερῶς. Sic etiam legit Dionysius Exiguus; vertit enim, *Mulier cujusdam adulterata laici constituti, si evidenter arguatur.* Et vetus interpres, *Mulier cujusque adulterata laico constituto, si doceatur.* Sic etiam legitur in Parisiensi Balsamonis editione: sed codex Amerbachianus cum Tiliano nostræ lectioni adstipulatur. BEVEREGIUS. Lectionem *Conciliorum* atque *Canonum*, Γυνή τινος, tuentur *Bodleiani codices omnes* præter illum, quo usus est Beveregius, *cod.* 205. Tilianus autem ab eo commemoratus codex, Latina *Interpretatio* est Gentiani Herveti, quæ ex *codice Joan. Tilii Balsamonis Commentariis cincto* facta est, dum tamen *editio Græca* ipsius Tilii, hæc est, ut dixi, canonum editio princeps, aliter se habet. Neque differunt *Pedalium* et *Veneta Canonum Synopsis.* Apostolus quærit, *εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;* 1 Tim. iii. 3.

P. 183. l. 13. ἐλθεῖν οὐ δύναται] Relegat lectorem Johnsonus ad *Canon. Apost.* XVIII. Ὁ χήραν λαβὼν, ἢ ἐκβεβλημένην, ἢ ἑταῖραν, ἢ οἰκέτιν, ἢ τῶν ἐπὶ σκηνῆς, οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ. Porro ab eodem erudito viro verba *Levitici* cap. xxi. comm. 14. indicantur, ubi summo pontifici fere eadem prohibentur conjugia. Ceterum mox addere Joannem Antiochenum post οὐ verba δι' αὐτὴν Beveregius notavit; hæc tamen abesse video a *Joanne scripto Bodl. cod.* 86.

Ibid. l. 16. ὑπηρεσίας] Vocem mutavit cum altera διακονίας ex *codice suo*, ut videtur, accepta Beveregius. Reliqui *Bodleiani* refragantur; et conferendus est Canon. X. Zonarasque in *Scholio* habet, quod sequitur; Ἀνδρὸς λαϊκοῦ γυνὴ μοιχευθεῖσα, καὶ φανερῶς ἐλεγχθεῖσα, κωλύει τὸν ἄνδρα αὐτῆς εἰς ὑπηρεσίαν ἐλθεῖν, τουτέστιν εἰς βαθμὸν ἱερατικόν τινα, πλὴν ἡ φανερῶς ἐλεγχθεῖσα, οὐχ ἡ ἐν ὑποψίᾳ γενομένη, ἢ καὶ κατηγορηθεῖσα παρά τινος τῶν κατηγορεῖν οὐ δυναμένων αὐτῆς προσώπων. οὐ γὰρ τῷ βουλομένῳ ἐφεῖται περὶ μοιχείας κατηγορεῖν, ἀλλὰ ῥητοῖς προσώποις. ἐὰν δὲ καὶ ἱερωμένου γυνὴ μοιχευθῇ, ἀπολῦσαι αὐτὴν ὀφείλει, τουτέστι, διαζυγῆναι αὐτῆς· εἰ δὲ συζῆν αὐτῇ βούλεται, κωλύεται τῆς ἐγχειρισθείσης αὐτῷ διακονίας· ἤτοι τοῦ βαθμοῦ εἰς ὃν κατετάχθη. ἡ γὰρ μοιχευθεῖσα μεμίανται, ὁ δὲ ταύτῃ μιγνύμενος ἓν σῶμα γίνεται, καὶ λοιπὸν μετέχει κἀκεῖνος τοῦ μιάσματος, ὁ δὲ μεμιασμένος πῶς δεχθήσεται εἴς τι θεῖον λειτούργημα; Christoph. Justellus ad *Codicem Canonum Eccles. Univ.* hæc notavit. "Concilium Eli-"berit. [47] Tertullianus lib. iv. contra Marcion. *Quid facit* "*apud te maritus, si uxor ejus commisit adulterium, habebitne* "*illam? nuptias nec separari vult Christus prohibendo repu-*"*dium; nec cum macula haberi, tunc permittendo divortium.* "Chrysostomus, *Sicut crudelis et iniquus est, qui castam di-*"*mittit uxorem; sic fatuus impiusque est, qui retinet mere-*"*tricem.* Innocent. III. cap. qui vir. de adulter." Civilibus quoque legibus punitos esse viros adulteras uxores non repudiantes, ad Ancyrani Concil. Canon. XX. jam adnotatum est. *Lloydii MS. Pedalium* et *Sylloge Veneta* lectionem receptam tuentur.

εἰ γὰρ ὑπὸ ἐπ·
συγγνώμ·
γάμοις.
ἐνιαυ·
ἱερε
γε
ἱ

…ANON IX.

… ἄλλην σπουδὴν] Exposuit Zonaras, … h. e. *cæteroquin bonus*. Confer et

… λοιπὰ ἁμαρτήματα] Alia præterea delicta, sed … neque cum stupro conjuncta, vulgus quidem ho… …bant ordinatione deleri; immo peccata omnia …siebant: ecclesiæ vero, teste Blastari in *Syntagmate* … cap. xxv. p. 216. haud tantum valere visum sacer…dotium est, ut solveret, quod nonnulli putabant, delicta quæ jam antecessissent, etsi sacrum quidem lavacrum novum reddere posset hominem, qui baptizatus esset; canonem enim nonum Nicænum jubere presbyteros, qui aut citra probationem sint ordinati, aut interrogati quidem confessi fuerint priora peccata, præter regulam tamen ordinati sint, nequaquam admitti; *τὸ γὰρ ἀνεπίληπτον*, inquiunt patres, *ἐκδικεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.*

Ibid. l. 6. *ἐξουσίαν.*] Aristeni *Commentarius: Τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἁμαρτήματα ἡ χειροθεσία λύει· μονῆς δὲ τῆς σωματικῆς ἁμαρτίας ἡττᾶται. ἐὰν οὖν τις, πορνείαν προημαρτηκὼς, εἰς ἱερωσύνην παραδέχθῃ, καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν ὡμολόγησε τὰ ἁμαρτήματα τῆς μὲν καθέδρας καὶ τιμῆς τῶν πρεσβυτέρων μεθέξει, ἱερατικὸν δέ τι οὐκ ἐνεργήσει· εἰ δὲ μήτε αὐτὸς ὁμολογοίη, μήτε παρ' ἄλλου ἐλέγχοιτο φανερῶς, παρὰ τῇ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ κείσεται τῆς ἱερωσύνης πανσθῆναι, εἴτε καὶ μή.* Cum hoc Canone conferendus est vicesimus secundus *Concilii in Trullo*, seu *Quinisexti*, qui idem est atque Canon. XXVII. S. Basilii Magni. Adi et canonem LXXVI. concilii Eliberitani ad diaconos *in crimine mortis detectos* pertinentem. Porro ideo laudatur medicus quidam nominæ Martyrius apud Sozomenum *Hist.* VII. 10. quod magnorum delictorum conscius diaconus fieri detractaverit.

CANON X.

Ibid. l. 8. *ἐὰν τῷ αὐτῷ*] *Vulgo ἐὰν ἐν τῷ αὐτῷ*, dum omittitur *ἐὰν* in edit. *Canonum* Tiliana, quæ princeps est.

Præpositionem vero ἐν expunxi fide nixus *sex MSStorum*, Joannisque Antiocheni cum *editi* tum *scripti*, tum vero *codicis* superius memorati 5771. Nunc firmare omissionem *Pedalium* vidi.

P. 184. l. 9. τοῦ ὑπηρέτου] *Subdiaconi*, ut monuit Anglicus interpres Johnsonus, testibus citatis *Concilii Laodiceni* canonibus XX. et XXI. et sequentibus. Ad canon. ejusd. *Concil.* XXII. ait Zonaras: Τοῖς γοῦν ὑπηρέταις, ἤτοι τοῖς ὑποδιακόνοις, οὐκ ἐφεῖται φορεῖν ὠράριον· τοῦτο γὰρ τῶν διακόνων ἐστί. Hæc interea Balsamonis extant ad Canonem hunc Neocæsariensium—εἰς ὑπηρέτου δὲ τάξιν καταβιβασθήσονται, ἤτοι ἀχειροτονήτου ὑποδιακόνου ἢ ἀναγνώστου. Sed vero inter τοὺς ἀχειροτονήτους subdiaconum haud recenset *Constitutionum Apostol.* Auctor lib. viii. capp. 21. et 22. qui scribit, ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὦ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτοῦ τὰς χεῖρας, ac de lectore similiter. Super exorcistas vero, aliosque nonnullos, vetitum est fieri manuum impositionem in illis *Constitutionum* capitibus, quæ proxime sequuntur. Ita interim loquuntur hi patres Neocæsarienses in Canone suo VIII. ut fere putes omnes, ad quamcunque ὑπηρεσίαν ecclesiasticam accesserint, prius χειροτονηθέντας fuisse; quod tamen fieri haud consuetum esse, cum multi alii ostendunt, tum vero S. Basilius M. in *Canone* LI.

CANON XI.

Ibid. l. 14. ἐφωτίσθη] Ἐβαπτίσθη, quod Beveregius recepit, ego inveni in *quatuor codd. Bodleianis*, itidem in canone XIV. *Concilii Trullani*, ubi patres illi Canonem hunc Neocæsariensem adduxerunt, exhibentibus quoque illud *Sylloge Veneta Pedalio*que. Cum vero *tres codices Canonum scripti*, simul atque *edita Concilia* et *Canones*, Joannesque Antiochenus in *Canonum Digesto* alteram scripturam præstent, eademque extet in canone proxime sequente, retinenda ea videtur, neque cum patrum Trullanorum lectione, cujus haud obscura causa est, commutanda. Habet τριακονταέτης ἐβαπτίσατο *cod.* 158.

P. 185. l. 2. διδάσκειν] Zonaras: Τοῦτον τὸν κανόνα ἡ ἕκτη σύνοδος οὕτως τίθησι, καὶ ἐξηγήθη ἐκεῖ ιδʹ. ὤν. Canonem

apponam; Ὁ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων ἡμῶν πατέρων κρατείτω κανὼν καὶ ἐν τούτοις, ὥστε πρεσβύτερον πρὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν μὴ χειροτονεῖσθαι, κἂν πάνυ ᾖ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος, ἀλλ' ἀποτηρεῖσθαι. ὁ γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐβαπτίσθη, καὶ ἤρξατο διδάσκειν· ὁμοίως, μήτε διάκονον, πρὸ τῶν εἰκοσιπέντε χρόνων, ἢ διακόνισσαν πρὸ τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν χειροτονεῖσθαι. **De tempore quo ordines presbyterales conferri solebant, conferas tum Justelli Beveregiique notas ad finem horum Conciliorum a me collocatas, tum** Binghami *Antiquit. Eccles.* lib. ii. cap. 10.

CANON XII.

P. 185. l. 4. ἀνθρώπων] Zonaræ *Commentarius:* Ὃς ὑγιαίνων μὲν ὑπερετίθετο βαπτισθῆναι, νοσήσας δὲ, καὶ κίνδυνον περὶ τὴν ζωὴν ὑφορώμενος ἐβαπτίσθη, οὗτος εἰς ἱερωσύνην οὐ προαχθήσεται. δοκεῖ γὰρ ἀναβάλλεσθαι τὸ φώτισμα διὰ τὸ φιλήδονον καὶ φιλόσαρκον, καὶ τὸ θέλειν ἀνέτως ζῆν, καὶ μὴ ὑπαχθῆναι τῷ ζυγῷ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ἐξ ἀνάγκης ἡ πίστις αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐκ προαιρέσεως γενέσθαι φαίνεται. εἰ δὲ σπουδαῖος μετὰ τὸ βάπτισμα φανῇ περὶ τὴν τῶν θείων ἐντολῶν φυλακὴν, καὶ περὶ τὴν πίστιν βέβαιος, καὶ σπάνις εἴη ἀνθρώπων πρὸς ἱερωσύνην ἐπιτηδείων, τότε γενήσεται. Porro inter alia Balsamo: σημείωσαι οὖν, ὅτι καὶ ἀμφότερα ὀφείλουσι συνδραμεῖν, ἡ περὶ τὴν ἀρετὴν σπουδὴ, καὶ ἡ σπάνις τῶν ἀνθρώπων. Albaspinæus autem in Notis in quosdam Canones, *Observatt.* ejus subjunctis, hæc scribit; "De hujus canonis sententia "dubitari video, et eam aliter a quibusdam accipi, quam a "Patribus concepta sit: nimirum hoc canone a sacerdotio "eos penitus arceri, qui in obitum usque baptismum pro-"rogassent, quod insania quadam notarentur. Verum "hallucinantur egregie: nam in hoc canone non agitur de "his qui in mortem baptismum distulissent, sed de his, "quos mors (for. morbus), in ipso Catechumenatu, et "antequam ad ejus temporis exitum potuissent pervenire, "occupasset. Neque a sacerdotio propterea arcentur, quod "ea de causa essent infames, aut male audirent, sed ordi-"nari nequaquam poterant, (ut in quodam canone habetur) "quod docere, fidei arcana tradere, exponere, et cætera

"Sacerdotii officia implere non posse viderentur, quos "valetudo prima fidei elementa non sivisset ediscere, et "rerum omnium ignaros et rudes baptisari coëgisset. Hæc "est ratio quamobrem ad ordines non adlegerentur.— "*Fides enim ejus non est ex proposito;* metu mortis potius, "quam quod fidei suæ rationem reddere possit, profitetur "se in Deum et Christum credere." p. 372. edit. Helmestad. Conferas Valesii notam ad CORNELII Fragmenta Eusebiana vi. 43. supra pag. 66. vol. tertii, et Justelli Beveregiique adnotationes, quæ infra sitæ sunt. Sed in Albaspinæi argumentum regeri hoc potest, sacris religionis erudiri atque institui posse clinicos post baptismum, immo oportere id fieri jussu canonis XLVII. *Concilii Laodiceni* præcipientis; Ὅτι δεῖ τοὺς ἐν νόσῳ παραλαμβάνοντας τὸ βάπτισμα, εἶτα ἀναστάντας, ἐκμανθάνειν τὴν πίστιν, καὶ γινώσκειν ὅτι θείας δωρεᾶς κατηξιώθησαν.

CANON XIII.

P. 185. l. 4. ΚΑΝΩΝ ΙΓ.] Apud *edita Concilia*, et Beveregii *Synodicum*, quibus addas plerosque omnes *codices manu scriptos Bodleianos*, interpretesque Græcos, Zonaram, Balsamonem, Blastarem, dempto tantum altero interprete Aristeno, in duos hic Canon divisus est, qua de re ad hujusce Synodi Canonum Titulum jam dixi p. 187. Sed de eo, quod in hac re Photius olim fecerat, nunc audiendus est vir doctiss. Jac. Leschasserius in *Consultatione*, cujus particula *Bibliothecæ Juris Canon. Vet.* præmissa est: "Concilium Neocæsariense (inquit ille) tot Canones habet in "Codice Orientali, quot et in Codice Tiliano, nempe quin"decim. At in Codice Moguntino, qui vetus Romanus "est, quatuordecim Canones habet. Hæc vero differentia "ex eo nata est, quod tertius et decimus Canon Codicis "Orientis Tiliani, qui incipit ἐπιχώριοι; item quartus et "decimus incipiens, οἱ δὲ χωρεπίσκοποι, pro unico Canone "duabus partibus sive periodis constante citantur in Photii "Nomocanone. Ambo citantur ab eo pro unico decimo "tertio, scilicet prior pars ejus Canonis titulo tertio capite "quarto, et posterior titulo primo capite vigesimo nono."

Hæc ille p. 13. quibus hoc addas, appellari a Photio decimum quartum, qui canon ultimus sit, in capite proxime sequente illud a Leschasserio commemoratum. Pars porro posterior hujusce Canonis in tituli tertii capite octavo tanquam decimus tertius canon allatus est.

P. 185. l. 5. Ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι] Joannes Antioch. tit. xxi. legit ἐπιχώριοι ἐπίσκοποι ἢ πρεσβύτεροι, et mox, καὶ εἰς εὐχὴν κληθῇ ἐπιχώριος μόνος. Harduin. A *Joanne scripto* in bibliotheca Bodl. rectius absunt voces ἐπίσκοποι ἤ.

Ibid. Ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι] Hoc est, *Presbyteri ruris*, ut Dionysius Exiguus recte vertit. In hoc enim et sequenti canone [vel potius hoc solo, siquidem in plerisque editionibus Latinis huic ille conjungitur] de Episcopis et Presbyteris ruris agitur, quatenus ab iis distinguuntur, qui in urbibus constituti sunt; et tales quidem Presbyteri, ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι, et Episcopi χωρεπίσκοποι appellantur. Et illis in urbis Dominico, præsente Episcopo aut Presbyteris urbis, offerre prohibetur; his autem permittitur. Adeo ut si nullum aliud suppeteret argumentum, hinc saltem clare satis evincatur, Chorepiscopos non fuisse ἐπιχωρίους πρεσβυτέρους, utpote a quibus hic apertissime distinguuntur. Neque sane ulla reddi potest ratio, quare illi χωρεπίσκοποι, hi ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι dicerentur: nisi quod illi vere Episcopi, et hi vere Presbyteri in rure constituti essent. Sed de Chorepiscopis videsis, quæ fusius commentati sumus in annotationibus ad decimum tertium Synodi præcedentis sive Ancyranæ canonem. BEVEREG. Positæ sunt infra. p. 212.

Ibid. l. 6. προσφέρειν] Προσφέρειν et διδόναι sic commemorat Canon *Synodi Nicænæ* XVIII. Ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην σύνοδον, ὅτι ἔν τισι τόποις καὶ πόλεσι τοῖς πρεσβυτέροις τὴν εὐχαριστίαν οἱ διάκονοι διδόασιν· ὥσπερ οὔτε ὁ κανὼν, οὔτε ἡ συνήθεια παρέδωκε, τοὺς ἐξουσίαν μὴ ἔχοντας προσφέρειν, τοῖς προσφέρουσι διδόναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Ibid. l. 6. παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρων πόλεως] Hæc verba in MS. Amerbachiano desiderantur. Sed omnes alii codices Græci, una cum Joanne Antiocheno, legunt, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου πόλεως. Adeo ut noster

solus Bodleianus πρεσβυτέρων legat. Sed veteres Latinos interpretes ita etiam legisse ex eorum versionibus patet. Namque vetus interpres vertit, *præsente Episcopo aut Presbyteris civitatis.* Dionysius Exiguus *Episcopo præsente, vel presbyteris urbis ipsius.* Sic etiam Hervetus ex codice Tiliano, *præsente Episcopo vel urbis Presbyteris.* Sed Isidorus Mercator, *præsentibus Episcopis vel Presbyteris civitatis*, ac si ἐπισκόπων æque ac πρεσβυτέρων legisset. Et hæc quidem verba necessaria esse, ex sequentibus patet, ubi dicitur, ἐὰν δὲ ἀπῶσι. BEVEREG. Vocem πρεσβυτέρων agnoscunt non tantum *codices scripti Bodleiani omnes*, demptis duobus illis Joannis Antioch. sed etiam *edita Concilia* atque *Canones*, Zonarasque, Balsamo, et Aristenus.

P. 185. l. 7. ἐν εὐχῇ] Zonaras ἐν εὐχῇ, ἤτοι ἐν ἱερουργίας καιρῷ, dum res sacra peragitur. HARDUIN.

Ibid. l. 8. καὶ εἰς εὐχὴν κληθῇ, μόνος δίδωσιν] Sic scribunt fere omnes. Sed diversum quid præstant Dionysius Exiguus et Isidorus *Vett. Latini Interpretes*, quorum ille habet —*et ad dandam orationem* vocentur, soli *dare debebunt*, Isidorus autem—*et* fuerint invitati *ad dandam orationem*, soli *poterunt dare*. Similiter S. Martinus Bracarensis in *Canonum Collectione Quorundam.* Nunc vero constat ex *Collectione Canonum Ecclesiæ Hispanæ* Matriti primum anno 1821 edita, Isidorianæ versionis codices Hispanos lectionem Græcam tueri, qui præstent, *et fuerit imitatus in orationem, solus poterit dare.* Contra in illo libro scripto Bodleiano, quem memorare solet Beveregius, exaratum inveni κληρωθῶσι μόνοι. Habet κληθεὶς μόνος *cod.* 158. κληθῆναι μόνος *cod.* 3385. Ceteri in vulgata lectione cum *libri scripti* tum *editi* conveniunt, quibus addendi commentatores sunt; ἐὰν δὲ ἀπῶσιν, inquit Zonaras, ὁ τῆς πόλεως ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἱερεῖς, καὶ κληθῇ χωρίου ἢ κώμης ἱερεὺς εἰς εὐχὴν, τότε καὶ τῶν ἁγιασμάτων μεταδίδωσιν. Si vulgata vera scriptura sit, necesse est, ut vox ἐπιχώριος saltem subaudiatur. Et supra notante Harduino, revera supplevit eam *Joannes Antioch.* sicut *cod. MS. Bodl.* numero 5771. designatus, qui tamen, ut dixi, ad Joannem pertinet. *Prisca* quoque *Versio* ex Ch. Justelli bibliotheca edita ita reddit locum,

quasi ab interprete inventum esset, καὶ εἰς εὐχὴν κληθῇ ὁ ἐπιχώριος ἐπίσκοπος,—*si autem absentes sint, et in oratione vocatus fuerit qui de eo loco est corepiscopus* (sic), *solus dat.* Videoque Fr. Brokesby in *Hist. Regim. Eccles. Prim.* cap. xiii. p. 205. Anglica lingua conscripta, fide versionis hujusce nixum vocabulum χωρεπίσκοπος inserere voluisse. Sed minus bene, nam inferius, ubi agitur de chorepiscopis, ibi innuitur, chorepiscopum, etiam præsente episcopo, tanquam collegam ejus, προσφέρειν, seu ἱερουργεῖν. Cum vero in aliena ecclesia peregre agebat urbis cujusvis episcopus, mos fuit, ut sacra facere ei concederetur ab altero antistite. Idemque faciendum jubet *Arelatensis Concilii* canon XIX. *De episcopis peregrinis, qui in urbem solent venire, placuit eis locum dari ut offerant.* Quod diu ante Anicetus S. Polycarpo Romæ commoranti concessit, teste Irenæo apud Eusebium. Atque agi in priore Canonis Neocæsariensis parte de ruris tantum presbyteris, satis ostendere videtur pars ista posterior de chorepiscopis. Distinguit itidem, ut obiter hoc notem, inter chorepiscopum et quemvis presbyterum et diaconum *Concilii Chalcedonensis* Canon II. Verum enimvero bene hic monuit interpres Anglicus Joannes Johnsonus, olim consuetum esse reservare partem elementorum consecratorum ; itaque re bene perpensa, cum omnes fere codices pluralia haud agnoscant, vix dubito, quin ante illud, καὶ εἰς εὐχὴν κληθῇ, vox ἐπιχώριος subintelligenda sit, et mutato μόνος in μόνον scribendum sit, μόνον δίδωσιν ; aut saltem, si malimus servare μόνος, tantum dare non offerre eucharistiam his verbis presbytero permittatur.

P. 185. l. 10. εἰς τύπον τῶν ἑβδομήκοντα] Propter comparationem hoc loco factam chorepiscoporum cum septuaginta discipulis, probare conantur Zonaras, Balsamo, Matthæusque Blastares, nullam illis fuisse potestatem vel signandi, sive, ut nunc loquimur, confirmandi baptizatos, vel ordines sacros conferendi, ex eo quod in *Actis Apostolorum* capite octavo Petrus et Joannes ex duodecim apostolis, quibus soli postea suffecti sunt episcopi, Hierosolyma missi fuerint ab apostolis Samariam, ut manus imponerent illis, qui a Philippo baptizati essent. Ante vero hos commen-

tatores, sæculo adhuc nono existente, pro chorepiscoporum dignitate et officio calumniatoribus eorum respondens Rhabanus Maurus archiepiscopus Moguntinus in *Libro de Chorepiscopis*, huic argumento, aureis his verbis usus, obviam iverat. *Apparet*, inquit, *quod iste Philippus non fuit episcopus, neque chorepiscopus, sed tantum diaconus et evangelista. Si enim chorepiscopus esset, nequaquam scriptor historiæ hoc tacuisset. Necdum enim apostoli ab invicem discesserant, ut in singulis provinciis sive civitatibus episcopos aut chorepiscopos ordinarent; sed in Hierosolymis tantum manentes prædicabant verbum Dei, donec Spiritus sancti dispositione cogente ad prædicandum gentibus per orbem directi sunt; sicque omnis ordo ecclesiasticus in singulis locis juxta eorum distributionem distributus, hactenus in ecclesia catholica servatur.* Sic ille in libello a Baluzio operi Petri de Marca *De Concordia Sacerdotii et Imperii* adjuncto, p. 1364. Porro hoc animadvertendum est, concedere ipsos, quos dixi, interpretes Græcos, dum ad *Ancyrani Concilii* canonem celebrem illum XIII. commentantur, chorepiscopis licere, ut presbyteros et diaconos permittente urbis episcopo ordinarent. De chorepiscopis autem optime egerunt, opere tamen Rhabani, quod dolendum est, haud usi, Beveregius ad *Canones Ancyranos*, Gul. Cavius, libro *De Christianismo Primævo* lingua nostra conscripto, Binghamusque, *Orig. Ecclesiast.* lib. ii. cap. 14. Dum vero ait Cavius, part. I. cap. viii. pag. 224. satis superque constare, περιοδευτὰς a concilio postea Laodiceno in canone LVII. loco chorepiscoporum constitutos, eosdem fuisse atque ἐπιχωρίους πρεσβυτέρους, qui in hoc Canone memorentur, in dubio id esse mihi quidem videtur; qui enim diu ante hæc tempora presbyteri in vicis atque regionibus constituti fuerant, ibidem residere, si ita loqui fas est, haud circuire, soliti sunt. Περιοδευταὶ δὲ λέγονται, ait Zonaras, διὰ τὸ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστοὺς, μὴ ἔχοντες καθέδραν οἰκείαν. Certe diu antea Dionysius Alexandrinus ad se vocasse ait apud Arsenoetam, quæ Ægypti est, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν. lib. ii. *De Promiss.* apud Euseb. *H. E.* vii. 24. Immo, quod vel apertius est, in Archelai

Manetis Disputatione, cum Manes fugiens advenisset ad quendam vicum, longe ab urbe positum, qui appellabatur Diodori, (κώμην εὐτελεστάτην hanc vocat Cyrillus Hieros. *Catech.* vi. p. 65. ed. Morel.) extitit presbyter illius loci, nomine et ipse Diodorus, cap. xxxix. p. 176. edit. Fabricii apud *Op. S. Hippolyti.* Confer et verba patrum *Concilii Antiocheni* adversus Paulum Samosatenum; Τοὺς θωπεύοντας αὐτὸν (inquiunt) ἐπισκόπους τῶν ὁμόρων ἀγρῶν τε καὶ πόλεων καὶ πρεσβυτέρους, vol. III. *Reliquiar. Sacr.* p. 307. Itaque dicendum, si fuerint οἱ περιοδευταὶ, qui chorepiscoporum loco postea constituti sunt, presbyteri ἐπιχώριοι, contra non omnes ἐπιχωρίους presbyteros fuisse περιοδευτὰς, sed de iis tantum nonnullos, quos quidem ἐξάρχους nominant Aristenus et Balsamo in *Scholiis.* Hi denique Laodiceni concilii περιοδευταὶ, sic vocati a *circumeundo*, non, ut aliqui putant, a *curando*, vel *medicando*, deprehendi possunt ante concilium Nicænum in *circumeuntibus et potentibus visitare*, quos memorant episcopi Ægyptii in *Epistola* sua *ad Meletium* a Scipione Maffei primum edita. Vid. supra p. 92.

P. 185. l. 11. διὰ τὴν σπουδὴν τὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς] Τὴν ante εἰς, quod ab *editis Conciliis* atque *Canonibus* abest, post Beveregium posui, præstantibus illud tum *scriptis Bodleianis omnibus*, præter num. 715, tum Joanne Antiocheno in *Canonum Digesto* Zonaraque in *Commentario.* Legisse interea videbuntur ἣν εἰς τοὺς πτωχοὺς προσφέρουσι pro τὴν &c. Dionysius atque Isidorus, si Latinæ ipsorum Versiones inspiciantur, aliter vero se *Prisca Versio Justelliana* habet. Zonaras interpres ait——προσφέρειν δὲ οὐ κωλύονται διὰ τὴν σπουδὴν τὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς τιμώμενοι. τὰς γὰρ τῶν ἐκκλησιῶν, ὧν προΐσταντο, προσόδους εἰς πτωχοὺς ἀναλίσκειν ὤφειλον, καὶ προνοεῖσθαι αὐτῶν, καὶ τοῦτο ποιοῦντες, ἐτιμῶντο. εἰ δὲ τοῖς χωρεπισκόποις ὀφείλημα ἦν τὰ Κυριακὰ χρήματα εἰς πτωχοὺς δαπανᾷν, πόσῳ μᾶλλον τοῦτο τοῖς ἐπισκόποις ὀφείλεται; Vult interea Johnsonus, nec male forsan, voce τοὺς πτωχοὺς hoc loco intelligendos esse rusticos, qui præ civibus fere sint pauperes. Certe ad chorepiscopos quatenus episcopos, cura pauperum præcipue pertinebat. Ὁ προϊστάμενος ait apostolus ἐν σπουδῇ in *epistola* sua *ad Romanos*

xii. 8. Conf. et *epist.* ad *Galatas* ii. 10. et vox ipsa σπουδὴ in *epist. ad Hebræos* vi. 11. alibique de studio beneficentiæ erga alios usurpatur. Opus vero hocce amoris inter præcipua munia esse τοῦ προεστῶτος, sive episcopi, confirmat Justinus Martyr in *Apologia Prima* §. 88. Οἱ εὐποροῦντες δὲ, καὶ βουλόμενοι, κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ, ὃ βούλεται δίδωσι, καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται, καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τε καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσον, ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν, λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὖσι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὖσι ξένοις· καὶ ἁπλῶς τοῖς ἐν χρείᾳ οὖσι κηδεμὼν γίνεται. p. 148. edit. Ashton.

P. 185. l. 12. τιμώμενοι] Vetus *Canonum Synopsis*, atque interpres ejus Aristenus. Ἐπιχώριος πρεσβύτερος εἰς ναὸν πόλεως οὐ προσφέρει, εἰ μὴ ἄπεστιν ὁ ἐπίσκοπος, καὶ τὸ πρεσβυτέριον ὅλον. ἐὰν δὲ ἀπῶσι, καὶ καλοῖτο, προσάγει. Οἱ μέντοι χωρεπίσκοποι ὡς συλλειτουργοὶ προσφέρουσι, τῶν ἑβδομήκοντα τὸν τόπον ἐπέχοντες. Hæc habet *Synopsis*, quorum *interpretatio* Aristeniana sequitur: Οἱ χειροτονούμενοι πρεσβύτεροι ἐν παροικίαις παρὰ τῶν ἐπισκόπων, λειτουργεῖν οὐ συγχωροῦνται εἰς ναὸν πόλεως, παρόντος ἐπισκόπου καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῆς πόλεως· ἐὰν δὲ πάντες ἀπῶσι καὶ καλοῖτό τις τῶν ἐπιχωρίων πρεσβυτέρων εἰς εὐχὴν, προσφέρειν τότε καὶ λειτουργεῖν οὐ κεκώλυται. οἱ μέντοι χωρεπίσκοποι, ὡς συλλειτουργοὶ τῶν ἐπισκόπων, καὶ τιμώμενοι διὰ τὸ ἐπέχειν καὶ τὸν τόπον τῶν ἑβδομήκοντα, κᾂν ἐνδημῇ ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, κᾂν μὴ, λειτουργήσουσιν ἀκωλύτως ἐν τῷ ναῷ τῆς πόλεως.

CANON XIV.

Ibid. l. 14. Διάκονοι ἑπτὰ] Si qua fides Abrahamo Ecchelensi habeatur, Severus Alexandrinus, qui vitas Patriarcharum Alexandrinorum collegit, septem solos Diaconos Alexandriæ a D. Marco constitutos asserit his verbis. (*Latine*) *Cum rescivisset sanctus Marcus consilium eorum, constituit Anianum Episcopum Alexandriæ et tres Presbyteros et septem Diaconos.* Totidem certe ab apostolis primi constituti sunt. Act. Apost. vi. 5. Totidem etiam Romæ Sozomeni diebus, non plures fuisse, ipse testatur dicens; Διάκονοι δὲ παρὰ Ῥωμαίοις εἰσέτι νῦν οὐ πλείους εἰσὶν ἑπτὰ,

καθ' ὁμοιότητα τῶν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων χειροτονηθέντων, ὧν ἦν Στέφανος ὁ πρῶτος μαρτυρήσας. Sed addit, apud alios numerum Diaconorum haud quaquam definitum esse, *παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις ἀδιάφορος ὁ τούτων ἀριθμός.* Sozom. Hist. Eccles. lib. vii. c. 19. BEVEREG. Confer auctores, quos ad CORNELII Fragmenta indicavi vol. III. pag. 61.

P. 185. l. 15. *κατὰ τὸν κανόνα*] Monuit contra Whistonum Robertus Turner V. D. in libro Anglica lingua conscripto *De Constitutionibus Apostolorum*, cap. xvi. pag. 140. vocem *κανόνα* haud semper significare constitutum aliquod synodicum, sed interdum ecclesiasticum morem et consuetudinem; atque hinc fieri posse, ut patres Neocæsarienses, qui regulam de diaconorum numero *κανόνα* appellaverint, nihil aliud præter veterem morem, qui ex longo usu invaluisset, cogitasse. Neque alio spectant, opinor, CORNELII verba in Epistola ad Fabium. Scilicet Novatianus post susceptum clinicum baptismum, ut scribit Cornelius, *οὐ μὴν οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἔτυχε, διαφυγὼν τὴν νόσον, ὧν χρὴ μεταλαμβάνειν κατὰ τὸν τῆς ἐκκλησίας* KANONA, hoc est vertente Valesio, juxta ecclesiasticam regulam. pag. 25. vol. III. Beveregius quoque in *Cod. Canon. Illustrat.* lib. I. cap. xi. §. 5. referente eodem Turnero, negat istud *κατὰ κανόνα* apud Neocæsarienses de canone aliquo ecclesiastico intelligi debere, censet tamen interpretandum id esse de *sacræ scripturæ canone, de canone vere apostolico ab ipsis nimirum Domini nostri apostolis constituto*, ad quem spectare hos patres putat. Canonem quidem veritatis sacram Scripturam appellatam a veteribus fuisse notum est; memoratque *formam divinitus datam* canon duodecimus Concilii Arelatensis; sed melior tamen, me judice, Turneri est explicatio.

Ibid. l. 16. *πράξεων*] Zonaræ *Commentarius:* *Ὁ ἑξεκαιδέκατος κανὼν τῆς ἕκτης συνόδου, περὶ τούτου τοῦ κανόνος διαλαμβάνει. εἴρηται οὖν ἐκεῖ, ὅπως οὐκ εὐστόχως οἱ τῆς συνόδου ταύτης τὸ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν διακόνων ὄνομα ἐξειλήφασι. τὰ αὐτὰ οὖν καὶ πάλιν λέγειν ἢ γράφειν οὐκ ἀναγκαῖον.* Canon autem hujus *Concilii* appellati *Trullani* incipit, *Ἐπειδὴ ἡ τῶν πράξεων βίβλος ἑπτὰ διακόνους ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κατα-*

στῆναι παραδίδωσιν· οἱ δὲ τῆς κατὰ Νεοκαισαρείαν συνόδου οὕτως ἐν τοῖς ἐκτεθεῖσι παρ' αὐτῶν κανόσι σαφῶς διεξῆλθον, ὅτι διάκονοι ἑπτὰ ὀφείλουσιν εἶναι κατὰ τὸν κανόνα, κᾂν πάνυ μεγάλη ἡ πόλις ᾖ· πεισθήσῃ δὲ ἐκ τῆς βίβλου τῶν πράξεων· ἡμεῖς τῷ ἀποστολικῷ ῥήτῳ τὸν νοῦν ἐφαρμόσαντες τῶν πατέρων, εὕρομεν ὡς ὁ λόγος αὐτοῖς οὐ περὶ τῶν τοῖς μυστηρίοις διακονουμένων ἀνδρῶν ἦν, (Conf. 1 *Tim.* cap. 3.) ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ταῖς χρείαις τῶν τραπεζῶν ὑπουργίας, τῆς τῶν πράξεων βίβλου οὕτως ἐχούσης, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν &c. At vero, quamvis hanc suam muniverint sacri textus expositionem Trullani patres auctoritate S. Joannis Chrysostomi, eam tamen sententiæ Cypriani atque Hilarii adversari, ostendit cl. Binghamus, *Antiquit. Eccles.* lib. ii. cap. 20. §§. 1. et 2. Conferas Petavium *Dissert. Ecclesiast.* Lib. 2. c. 1. §. v—VIII.

Canones Catalogo clauduntur patrum Neocæsariensium in *Codice Canonum Vetere Ecclesiæ Romanæ*, seu *Dionysiana Canonum Græcorum Versione*, reposito; quem quidem indicem, pro eo quod feci ad Ancyræ Concilium, una cum lectionibus variis *Priscæ* illius *Versionis* ex bibliotheca Ch. Justelli editæ, juxta atque *Isidorianæ*, hîc præstabo.

"Convenerunt autem in unum sancti et venerabiles Episcopi in urbe Cæsariensi. (In vet. cod. *Cæsarea*.)" [Et Concilium habitum esse ait *Synodici* auctor ἐν Καισαρείᾳ τοῦ Πόντου. Prisca autem Versio Justelliana habet, *Et subscripserunt qui convenerant in Synodo Neocæsariæ*.] "id est:

Vitalis.	(Pater Ancyranus.)
Germanus.	(Pater Ancyranus.)
Gregorius.	
Alphius.	Prisca Versio *Alphion*. Pater Ancyranus, et postea Nicænus.)
Heraclius.	(Pater Ancyranus et Nicænus.)
S. Basilius.	(P. V. habet *Basileus*. Utriusque concilii Ante Nicæni pater, testibus Zonara, Balsamone, Matthæoque Blastare, qui monet eum sub Licinio martyrii coronam accepisse. Hujus martyrium ab Antonio Pagi in *Crit. Baroniana* ad an. 416 revera contigisse probatum est.

Leontius.	(Pater Ancyranus et Nicænus, postea urbis hujus Neocæsareæ episcopus.)
Amphion.	(P. V. *Amphition*. Pater Ancyranus et Nicænus.)
Stephanus.	(Chorepiscopus Cappadociæ in *Catal. Isidori* dictus.)
Eretius.	(P. V. *Erytrius*. Fortasse pater Nicænus. Saltem inter patres commemorantur duo episcopi apud provincias Bithyniam et Armeniam Minorem dicti *Evethios* seu *Ebetius*, qui est in *Theodori Catalogo Nicænorum* Εὐήθιος.
Lupus.	(De eo silet P. V. Pater Ancyranus.)
Valentinus.	
Gerontius.	(Fortasse pater Nicænus.)
Narcissus.	(Pater Ancyranus et Nicænus.)
Longinus.	(Pater Ancyranus et Nicænus. Urbis ipsius Neocæsareæ episcopus; sed Λογγιανὸς in Theodori *Catalogo Nicænorum* alibique, ut supra dixi, nominatus.)
Sanctus.	(P. V. *Xantulus*.)
Salaminus al. Salminus.	(P. V. *Phalminon*. For. pater Ancyranus et Nicænus. Vid. supra ad *Concil. Ancyran.* p. 173.
Rudus al. Redus.	(Chorepiscopus Cappadociæ in *Catal. Isidori* dictus. Sedus in *Isidori codd. Hispanicis*. Habet *Sebii* nomen P. V.)
Dicasius.	(Pater Nicænus.)

Et ceteri, qui statuerunt superius scripta."

Haud extat clausula in Prisca Versione, ubi pro duobus illis patribus *Lupus* et *Rudus* duorum præsulum nomina *Pauli* et *Sebii*, sed alio ordine, posita sunt. Interea decem saltem ex decem et novem hîc nominatis Ancyrani fuerunt, novem autem et fortasse plures Nicæni. Post autem Versionis Priscæ Catalogum, quem una cum alteris duobus in edit. sua *Conciliorum* posuit Harduinus, hoc ille notavit, "Alios (patres) habent alii MSS. mirifice omnes interpolati." Nihil vero ab Harduino scriptum invenies, vel de patribus, qui in tribus Conciliis Ancyræ, Neocæsareæ, Niceæ sederunt, vel de numero præsulum hic et Ancyræ collectorum. Pro decem autem et novem patribus donat

tres et viginti huic Neocæsariensi Concilio *Synodicon Vetus* a Joanne Pappo editum, capite xxxii. pag. 14. ed. Argentorat. Immo quinquaginta episcopos adscribit, sed fabulosius fortasse, Arabicus Nomocanon, quem supra memoravit Beveregius pag. 186. Hos autem patrum Ancyranorum ac Neocæsariensium Catalogos tam a Græco Canonum codice, quam a Dionysiana Versione primitus abfuisse, conati sunt ostendere Ballerinii Fratres, *De Antiquis Collectionibus Canonum*, P. I. cap. III. ubi auctoritatem Catalogi patrum Nicænorum feliciter tuentur.

RELIQUÆ ANNOTATIONES

CHRISTOPH. JUSTELLI ET GUL. BEVEREGII

IN

CANONES CONCILIORUM ANCYRANI ET NEOCÆSARIENSIS.

Sequuntur commodius hic positæ, propter earum amplitudinem, reliquæ Christophori Justelli Notæ in hæc duo Concilia ad *Codicem*, quem vocat, *Canonum Ecclesiæ Universæ* conscriptæ; tum vero aliæ multæ Gul. Beveregii in eadem Concilia Annotationes; ut ne desideraretur quid faciens ad antiquitatis canonicæ illustrationem.

CONCIL. ANCYRAN.

CANON I.

P. 117. l. 5. *ὑποπεσόντες*] Olim in ecclesia plures erant animadversionis gradus, *πρόσκλαυσις* videlicet, *ἀκρόασις*, *ὑπόπτωσις*, et *σύστασις*. Omnium istorum meminit Gregorius Thaumaturgus epist. can. 11. et Basilius in epistola canonica 3. ad Amphilochium can. 58. *ὁ μοιχεύσας, πεντεκαιδεκαετίαν. τέσσαρα μὲν ἔτη, προσκλαίων· πέντε δὲ, ἀκροώμενος. τέσσαρα, ὑποπίπτων· καὶ ἑνὶ, συνεστώς.* Est autem *πρόσκλαυσις*, cum quis admisso peccato extra ecclesiam stans, cum luctu et lacrymis eos qui ingrediuntur orat ut pro se misericordiam Dei elicerent. Græcus scholiastes Harmenopuli in epitome canonum sect. v. tit. 3. *προσκλαίων, ἤγουν ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἱστάμενος, καὶ τῶν εἰσιόντων δεόμενος, ὑπὲρ αὐτοῦ εὔχεσθαι.* Hinc eleganter Tertullianus dixit, *Fratribus, legationes*

deprecationis suæ injungere. et Cyprianus lib. iv. epist. 2. *Pœnitentia deprecationis errorem pristinum confiteri.* προσκλαύσεως exemplum extat apud Eusebium lib. v. cap. 28. ubi de Natali quodam agitur, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ δακρύων προσπεσεῖν Ζεφυρίνῳ τῷ ἐπισκόπῳ, κυλιόμενον ὑπὸ τοὺς πόδας, οὐ μόνον τῶν ἐν τῷ κλήρῳ, ἀλλὰ καὶ τῶν λαϊκῶν. συγχέαι τε τοῖς δάκρυσι τὴν εὔσπλαγχνον ἐκκλησίαν τοῦ ἐλεήμονος Χριστοῦ. hoc est, interprete Ruffino, *Multis lacrymis, errorem suum deflens ante pedes Zephyrini episcopi prosternit, et vestigiis omnium, non modo clericorum, sed etiam laïcorum, multa cum lamentatione provolutus, in lacrymas et miserationes omnem provocavit ecclesiam, ut indulgentiam sibi a Christo continuis et jugibus pro ipso precibus implorarent.* et Synesius epist. 67. ad Theophilum Alexandrinum episcopum: Λαμπωνίανον, inquit, Ἰάσων εἷλεν ἀδικίας. ὁ δὲ φθάσας ὁμολογίᾳ τὸν ἔλεγχον, ἔχει τὴν δίκην, ἐκκλησιαστικῶν συνόδων εἰργόμενος· καί τοι καὶ δακρύων ἐκ μετανοίας ἀφῆκε, καὶ δῆμος ἱκέτης αὐτὸν ἐξῄτησατο. ἀλλ' ἐγὼ τοῖς δεδογμένοις ἐνεκαρτέρησα. τοῦ δὲ λῦσαι τὴν αὐθεντίαν εἰς τὴν ἱερατικὴν καθέδραν ἀνέπεμψα. ἀκρόασις autem est, cum quis extra ecclesiam stans, divinas scripturas audit usque ad lectionem sancti evangelii. Scholiastes Græcus loco citato, οἱ ἀκροώμενοι ἐκτὸς ἵσταντο τῆς ἐκκλησίας, μέχρι τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου. Item, ἀκροώμενος, ἤγουν ἔξω ἱστάμενος ἐν τῷ νάρθηκι. *Audiens, hoc est stans foris in narthece*, hoc est, prodromo sive porticu templi. Vide annot. ad can. 50. infra. ὑπόπτωσις, cum quis intra ecclesiæ septa post suggestum stat, et cum catechumenis egreditur. Idem Scholiastes: ὑποπίπτων, ἤγουν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἱστάμενος, ὄπισθεν τοῦ ἄμβωνος, καὶ ἐξερχόμενος μετὰ τῶν κατηχουμένων. *Succumbens, hoc est stans intra ecclesiam, post suggestum et cum catechumenis exiens.* συστάσεως meminit canon 45. hujus codicis. est autem σύστασις, cum quis cum fidelibus orat, necdum tamen ad sacramenta admittitur. συνεστὼς, ait idem Scholiastes, ἤγουν τοῖς πιστοῖς συνευχόμενος, τῶν ἁγιασμάτων μήπω ἀξιούμενος. CH. JUSTELLUS.

CANON XIII.

P. 121. l. 14. Χωρεπισκόποις μὴ ἐξεῖναι &c.] Id confirmat can. 98. hujus codicis, et Damasus P. R. in epistola ad episcopos Numidiæ tom. i. Concil. *Chorepiscopis*, inquit, *non liceat sacerdotes consecrare nec diaconos.* Leo I. P. R. epist. 88. ad Episcopos Galliæ et Germaniæ de Chorepiscopis loquens: *Nam quamvis*, inquit, *cum episcopis plurima illis ministeriorum com-*

munis sit dispensatio, quædam tamen ecclesiasticis regulis sibi prohibita noverint, sicut presbyterorum et diaconorum consecratio. Chorepiscopi autem dicuntur qui in regionibus, agris aut pagis præpositi, officio episcopi fungerentur, veluti vicarii episcopi. Horum frequens mentio est apud scriptores ecclesiasticos, et in subscriptionibus Conciliorum. JUSTELL. Chorepiscoporum in hoc opere frequens occurrit mentio. Præsertim in antiquioribus hisce conciliis; ut extra dubium sit eos passim in ecclesia tunc dierum constitutos fuisse: sed nihilominus valde perplexa est et intricata de iis disputatio. Nos veram eorum constitutionem atque officium ex hoc aliisque canonibus elicere moliemur: quibus etiam conficere non dubitamus, veteres chorepiscopos, contra ac pluribus visum est, revera episcopos fuisse, etiamsi episcopalium quarundam functionem exercitia iis a canonibus denegentur. Primo enim episcopalem ordinationem habuerunt. Hoc ex Syn. Antioch. canone x. colligimus, qui sic incipit, *τοὺς ἐν ταῖς κώμαις καὶ ταῖς χώραις, καὶ τοὺς καλουμένους χωρεπισκόπους, εἰ καὶ χειροθεσίαν εἶεν ἐπισκόπου εἰληφότες.* quæ verba Dionysius Exiguus sic vertit, *Qui in vicis et possessionibus chorepiscopi nominantur, quamvis manus impositionem episcoporum perceperint,* et explicationis gratia addit, *et ut episcopi consecrati sunt.* Et hanc sane veram esse istorum verborum interpretationem ex iis, quæ in isto canone sequuntur, palam est: statim enim cautum est, quod etiamsi chorepiscopi episcopalem istiusmodi ordinationem haberent, suum tamen modum scire, et ecclesias sibi subjectas administrare, et iis regendis contentos esse debent, *εἰ καὶ χειροθεσίαν εἶεν ἐπισκόπου εἰληφότες, ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ συνόδου εἰδέναι τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καὶ διοικεῖν τὰς ὑποκειμένας αὐτοῖς ἐκκλησίας καὶ τῇ τούτων ἀρκεῖσθαι φροντίδι, καὶ κηδεμονίᾳ.* Hinc enim constat eos subjectas sibi ecclesias habuisse, et earundem curam iis commissam esse; quæ quidem nemini attribui possunt, nisi qui episcopalem *χειροθεσίαν* accepit. Hac autem chorepiscopi freti alia etiam tentare ausi sunt: sed ab hoc canone prohibentur, edicente, quod etiamsi tanquam episcopi consecrati fuerint, intra suos tamen limites se continere debent. Et quod ad ordines ab iis conferendos spectat, proximis ibidem verbis cautum est, ut isti Lectores, Hypodiaconos, et Exorcistas constituant, *καθιστᾶν δὲ ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους καὶ ἐφορκιστάς.* Verum omnium clericorum, ac propterea horum etiam ordinationem ad episcopos solos pertinere ex secundo apostolico canone manifestum est, dicente, *Πρεσβύ-*

τερος ὑπὸ ἑνὸς ἐπισκόπου χειροτονείσθω, καὶ διάκονος, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί. Sed dicat forsitan nonnemo, quod plures sane dixerunt, penes episcopos esse ordinare etiam presbyteros et diaconos, quod tamen in isto Antiocheno canone chorepiscopis diserte interdicitur, utpote ubi præcipitur, eos μήτε πρεσβύτερον μήτε διάκονον χειροτονεῖν τολμᾷν. Fateor equidem, non in eo tantum, sed et in præsenti canone, hoc iis prohiberi, dicente itidem, χωρεπισκόποις μὴ ἐξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν. Hoc autem sententiam nostram non modo non destruit, sed et abunde confirmat. Ex eo enim quod chorepiscopis vetetur in hisce canonibus presbyteros et diaconos ordinare, palam consequitur eos hoc fecisse, vel saltem tentasse; quod quidem nunquam fecissent, nisi ipsi reipsa episcopi fuissent. Et præterea etiam observetur, quod iis presbyteros et diaconos non ordinare non absolute decernitur; sed ne illud faciant sine permissione episcopi civitatis, cui ipsorum regio subest, δίχα τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐπισκόπου, ut loquitur canon Antiochenus, vel ut præsens, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ γραμμάτων. Verum enimvero si chorepiscopi presbyteri tantum, non etiam episcopi fuissent, presbyteros aut diaconos ordinare non poterant, etiamsi ab episcopo quovis vel omnibus permitteretur. Namque episcopi permissio, sine consecratione episcopali, presbyteros aut diaconos ordinandi potestatem dare nequit. Adhæc Synodus Neocæsariensis statuit quidem canone XIII. Vicanos presbyteros ἐπιχωρίους πρεσβυτέρους in urbis dominico offerre non debere, si urbis episcopus aut presbyter præsens sit: sed proximo canone subjungit, chorepiscopos ut συλλειτουργοὺς offerre honoratos, οἱ δὲ χωρεπίσκοποι εἰσὶ μὲν εἰς τύπον τῶν ἑβδομήκοντα, ὡς δὲ συλλειτουργοὶ διὰ τὴν σπουδὴν τὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς προσφέρουσι τιμώμενοι. Ubi observes primo, hunc canonem sensu saltem cum præcedenti conjungendum esse; ut ex particula δὲ constat, (et quidem Joannes Antiochenus, Alexius Aristenus, et Dionysius Exiguus hos duos canones in unum contrahunt) quæ etiam indigitat canonem hunc XIV. esse exceptionem quandam a præcedenti; ac proinde, ut ibi vicanos presbyteros isto casu offerre prohibetur, sic chorepiscopis id indulgetur; utpote qui inter ἐπιχωρίους πρεσβυτέρους non recensendi sunt, ideoque nec inter presbyteros. Dicitur autem ibidem chorepiscopos quidem ad typum 70. constitutos esse, sed tamen συλλειτουργοὺς, episcopis nimirum comministros esse. Sic etiam in Syn. Antioch. can. 8. quascunque cano-

nicas epistolas dare presbyteris prohibetur; sed chorepiscopis pacificas concedere permittitur, non minus quam episcopis. Ut autem prætercam chorepiscopos distincte a presbyteris etiam commemorari a Synodo Nicæna prima, can. 8. et a Synodo Chalcedonensi can. 2. Concilium Laodicenum rem extra controversiam ponit, in quo constituitur, *non oportere in vicis et regionibus episcopos constitui, sed περιοδευτάς· eos autem, qui prius constituti fuerunt, nihil agere sine consensu episcopi civitatis,* ὅτι οὐ δεῖ ἐν ταῖς κώμαις καὶ ἐν ταῖς χώραις καθίστασθαι ἐπισκόπους, ἀλλὰ περιοδευτάς· τοὺς μέντοι ἤδη προκαταστασθέντας μηδὲν πράττειν ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ πόλει. Syn. Laod. can. 57. Sane χωρεπίσκοπος nihil aliud est, quam ἐπίσκοπος ἐν χώρᾳ. Quod etiam Josephus Ægyptius in Synodi Nicænæ can. VIII. observat, dicens خوري ابسكوبس اي اسقف القري *Chorepiscopus, sive episcopus regionis, seu villarum,* ut distinguantur nimirum illi ab episcopis, qui in civitatibus constituuntur. Et hujusmodi quidem episcopos ἐν ταῖς χώραις constitutos esse, dictus Synodi Laodicenæ canon egregie confirmat, addens, iis non licere quippiam facere ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ πόλει, *sine sententia episcopi qui est in urbe.* Unde etiam S. Basilius in Epistola canonica ad Chorepiscopos, quæ in hoc opere est canon ejus xc. eos reprehendit, quod contra canones ipso inscio clericos quosdam ordinassent, statuitque eum in posterum pro laico haberi, sive deponi, qui sine ipsius sententia in ministerium admissus fuerit, γινώσκετε ὅτι λαϊκὸς ἔσται ὁ ἄνευ ἡμετέρας γνώμης εἰς ὑπηρεσίαν παραδεχθείς. Enimvero cum episcopi in civitatibus solum antiquitus ordinati fuerint; quævis autem civitas, juxta laterculum Imperii, ampla sæpe territoria sibi annexa habuerit, quæ tota peragrare et debita cura administrare uni civitatis episcopo haud possibile fuit, summe visum est necessarium, ut qui hujusmodi urbibus, et regionibus ad eas pertinentibus præerant episcopi, coadjutorem unum vel plures, prout amplitudo episcopatus postulabat, in regione aliqua extra urbem haberent, ut aliqua saltem episcopalis functionis parte levarentur. Hoc autem fieri non potuit, nisi aliquis consecratus episcopus eo mitteretur; quo proin factum est, ut nonnulli episcopi majoribus præfecti urbibus, chorepiscopos suos, sive vere episcopos in regionibus sibi subjectis constituerent, sub ea tamen cautione, ut hi nihil momenti facerent citra ipsorum urbium episcoporum sententiam, utpote quorum curæ ac sollicitudini istæ etiam regiones com-

missæ sunt. Hoc e superius citato, decimo puta, Concilii Antiocheni canone discimus, ubi diserte sancitur, ne quis chorepiscopus presbyterum aut diaconum ordinet sine urbis episcopo, cui ipse et regio ejus subjicitur, *δίχα τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐπισκόπου, ᾗ ὑπόκεινται αὐτός τε καὶ ἡ χώρα.* Et hinc etiam in ultimis istius canonis verbis constituitur, ut chorepiscopus fiat ab episcopo civitatis, cui subjicitur, *χωρεπίσκοπον δὲ γένεσθαι ὑπὸ τοῦ τῆς πόλεως, ᾗ ὑπόκειται ἐπισκόπου.* Non quod ipse solus chorepiscopum consecrare solitus sit; sed quod ille necessario consecrationi interesse, atque etiam præesse debeat: non secus atque Metropolitanus omnes episcopos suos ordinare dicitur, quoniam nullus sine eo ordinari potest; etiamsi ordinationes episcopales ab uno episcopo peractæ validæ satis habitæ sint, ut alibi probatum dedimus. Et quidem plurimos hujusmodi chorepiscopos antiquitus constitutos fuisse, ex Actis Conciliorum patet; utpote quibus ipsi æque ac alii episcopi, non interfuerunt modo, sed et subscripserunt. Exempli gratia, Synodo Nicænæ primæ subscripserunt ex Provincia Cœlesyriæ, Palladius Chorepiscopus, et Seleucius Chorepiscopus; ex Provincia Ciliciæ, Eudæmon Chorepiscopus; ex Provincia Cappadociæ, Gorgonius, Stephanus, Euphronius, Rhodon, et Theophanes, omnes Chorepiscopi; ex Provincia Isauriæ, Hesychius, Theodorus, Anatolius, Quintus, et Aquila, singuli itidem Chorepiscopi; et ex Provincia Bithyniæ, Theustinus Chorepiscopus, et Eulalius Chorepiscopus. Sic etiam Synodo Neocæsariensi subscripsit Stephanus Chorepiscopus Cappadociæ. Et sic in aliis Conciliis chorepiscopi ipsos inter episcopos subscripserunt; idque non ut aliorum episcoporum locum tenentes, sed pro seipsis. Qui enim aliorum vices gerunt, illud in subscriptionibus significare solent; quod a chorepiscopis nuspiam fit. Hoc autem de eorum subscriptionibus observare licet, quod cum alii episcopi urbes, quibus præsunt, perpetuo nominant; chorepiscopi, in subscriptionibus supra notatis, significant tantum in genere se chorepiscopos esse, ut Palladius Chorepiscopus, Seleucius Chorepiscopus; regionis, qua numeribus suis functi sunt, nomine non adjecto. Nimirum etiamsi episcopi revera fuerint, nulli tamen urbi episcopali præfuerunt; sed urbis potius episcopo, intra cujus limites regio ipsorum sita est subjecti sunt: ac propterea etiamsi, quatenus episcopalem ordinationem accepissent, vere episcopi essent; quatenus tamen sub alio episcopo episcopalia sua munera exercere

coacti sunt, et nullam sibi urbem, sed tantum regionem urbi alicui subjectam, assignatam haberent, tantum chorepiscopi erant, vel *vicarii episcoporum;* quemadmodum Ferrandus Diaconus, necnon Cresconius in canonum breviario eos vocat. Et quidem vices episcoporum usque adeo gesserunt, ut omni eos episcopali cura nonnunquam levarent. Unde in Caroli Magni capitularibus observatum est, chorepiscopos aliquando constitutos esse ab indoctis episcopis, qui *suis quietibus et delectationibus inhærent.* Capitul. lib. vi. cap. 119. Et sic quidem Sidonius lib. iv. ep. 11. de Claudiano Marci Viennensis episcopi fratre hæc olim cecinit.

Antistes fuit ordine in secundo,
Fratrem fasce levans episcopali.
Nam de pontificis tenore summi,
Ille insignia sumpsit, hic laborem.

Ubi ut videre est, Claudianus Antistes quidem dicitur, sed ordine in secundo Antistes esse non potuit nisi episcopus esset; neque enim presbyter unquam Antistes dicitur: sed Antistes ordine secundo appellatur, quoniam non ipsius urbis episcopus fuit, sed tantum chorepiscopus; ita tamen, ut fratrem fasce levaret episcopali, et de summi pontificis tenore laborem sumeret; quod ei haud possibile esset, nisi ipse etiam episcopus fuisset. Et sic quidem Gennadius in catalogo Virorum illustrium, ubi de Salviano disserit, dictum Claudianum *episcopum Viennensem* appellat: non immerito quidem, cum tota episcopatus illius cura ei incubuerit. Cum hoc autem postea nimis commune fuerit et usitatum, ut episcopi otio suo et voluptatibus, magis quam ecclesiis sibi commissis, consulentes, chorepiscopos sub se constituerent, qui vices suas in omni episcopali administratione supplerent, hoc a Concilio Meldensi an. D. 845. habito, prohibitum est, cautumque ut, *si episcopus civitatis propter desidiam, aut secularem pervagationem, vel propter infirmitatem modum suum chorepiscopis transcendere consenserit, sententiam canonicam debet ostendere, qua decretum est, ut qui contra dicta canonum fecerit, gradus sui periculo sine retractatione subjaceat.* Concil. Meld. cap. 44. sed non omittendum est, chorepiscoporum officium saltem, etiamsi non nomen in Anglia etiam ab antiquo obtinuisse: dicti sunt enim episcopi suffraganei. Non me latet, omnes etiam episcopos *suffraganeos dictos esse, quod archiepiscopo suffragari et assistere tenentur. Vocati sunt enim*

n partem sollicitudinis archiepiscopi, non in plenitudinem potstatis, ut ait Lyndwodus noster in Provinc. lib. i. de Constituionibus fol. vii. sed nihilominus suffraganei etiam dicti sunt piscopi, qui aliis episcopis provincialibus astiterunt; de quibus ditum est statutum vicesimo sexto anno Henrici octavi; quo tiam decretum est, ut in viginti tribus locis ibidem nominatis, sque solis, suffraganei episcopi constituantur, utque illi ab rchiepiscopo et duobus episcopis consecrentur; ita tamen, ut ullus eorum aliquid vel habeat vel faciat proprie episcopale, isi quod ei concessum fuerit ab episcopo urbis, in cujus parcia, vel, ut vulgo loquimur, diœcesi constitutus est. Et hujus ne generis episcopos veteres chorepiscopos fuisse contendimus: ui nimirum non secus ac alii episcopi consecrati sunt, et omnem piscopalem potestatem sibi concreditam habuerunt; quam men exercere non potuerunt, nisi in quantum episcopus diœseos, qua constituti sunt, iis permiserit. Etiamsi enim una im episcopali consecratione universam etiam episcopalibus funndi muneribus autoritatem accepissent; eo tamen, quod nulla œcesis iis assignata est, sed in aliena agere coacti sunt, rationi nsentaneum est et canonibus sancitum, ut exercitium istius itoritatis ad arbitrium istius episcopi restringeretur, cujus sois curæ et sollicitudini ista diœcesis commissa est. Verum si ui eorum presbyteros etiam et diaconos, inconsulto diœceseos piscopo, ordinare tentaverint; ipsi quidem pœnas luant, sed dinatio nihilominus valida perpetuo habita fuit; siquidem otestas ordinandi, non ex diœceseos assignatione, sed ex epiopali ordinatione ab iis suscepta dependet. Ac proinde etiamsi iorepiscopi in præsenti canone alibique presbyteros et diaconos tra urbis episcopi permissionem ordinare prohibeantur: quos men ordinarunt, presbyteros aut diaconos non esse, nec hic ec alibi dicitur; sed quicunque ab iis ordinati sunt, inter vere dinatos perpetuo reputati fuerunt. BEVEREGIUS.

CANON XV.

P. 122. l. 9. *Περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ* &c.] Vox *κυριακὸν* oc in loco Templum Domino Deoque nostro consecratum sigficat. Sic etiam usurpatur a Concilio Neocæsariensi, *Κατηχούνος ἐὰν εἰσερχόμενος εἰς κυριακόν*. can. 5. Sic etiam Synodus Laoicena, *ἐν τοῖς κυριακοῖς ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις*. Syn. Laod. can. 28.

Et Trullan. can. 74. Sic et apud Eusebium legimus, καὶ τὰ κυριακὰ δὲ τὰ οἰκεῖα ὅπως κατασκευάζοιεν, συγχωρεῖται. Euseb. Eccl. Hist. lib. ix. cap. 10. Qui alibi etiam rationem hujus nominis his verbis reddit, ἱερὰ καὶ τεμένη ἑνὶ τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ τῷ δὴ καὶ τῶν ὅλων δεσπότῃ καθιερῶσθαι· ἔνθεν καὶ τῆς τοῦ δεσπότου προσηγορίας ἠξίωται τὰ καθιερωμένα· οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπικλήσεως, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὅλων κυρίου, παρὸ καὶ κυριακῶν ἠξίωνται τῶν ἐπωνυμιῶν. Id. de Laud. Constant. cap. 17. Hinc Latini *Dominicum* appellarunt: ut apud Ruffinum, *Surge, et sequere me ad Dominicum, et hujus fidei signaculum suscipe.* Ruffin. Hist. lib. i. cap. 3. Et apud Hieronymum in Chronico, ad annum tertium Olymp. 276. *In Antiochia Dominicum, quod appellatur Aureum, ædificari cœptum;* et ad secundum Olymp. 280. *Antiochiæ Dominicum Aureum dedicatur.* De isto Dominico sic etiam Cedrenus ex Theophane τῷ κγ'. καὶ δ'. καὶ ε'. ἔτει τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀκτάγωνον κυριακὸν ἤρξατο οἰκοδομεῖσθαι. Ab eodem autem et Κυριακαὶ appellantur, ubi dicit, τότε καθιστᾷ Κωνσταντῖνος τοὺς ἰδίους παῖδας Καίσαρας, καὶ κυριακὰς πρὸς ἐπιστροφὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τόπους εἰς τιμὴν τοῦ Θεοῦ ποιεῖν. Et quidem loca Dei cultui et sacris mysteriis celebrandis dedicata, a summa antiquitate κυριακὰ, sive *Dominica* nominata fuisse, ex D. Cypriano colligimus, dicente, *Et Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino respicis: quæ in Dominicum sine sacrificio venis.* Cyprian. de opere et eleemosyn. ubi vox dominicum in priori loco *Dominicam cœnam,* in posteriori *Dominicam domum* aperte significat. Quæ etiam in veteri Testamento בית יהוה *Domus Domini* passim appellatur. A Latinis Germani basilicam quamvis aut cathedralem ecclesiam *Dom* vocant, et canonicos earum *Domkerren.* Et quidem κυριακὸν talem ecclesiam proprie denotare videtur decimo tertio Synodi Neocæsariensis canone, quo cautum est, ne vicani presbyteri Ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως offerant, si episcopus aut presbyteri civitatis adsint. Hanc saltem vocem ut *ecclesiam* in genere significantem alii Germani a Græcis mutuati sunt, ut docet Walafridus Strabo de Reb. Eccles. cap. 7. Sic etiam antiqui Saxones ecclesiam quamlibet Cẏpıc *Kyrik* vocarunt. Unde in Scotia et Septentrionalibus Angliæ partibus Kyrk, nobis vulgo, sed magis corrupto nomine *Church,* duplici aspiratione nuncupatur. Cum autem hæc communis fuerit majoribus nostris ecclesiæ cujuslibet templive denominatio, veri nobis simillimum videtur, prima Christianæ religionis semina a Græcis hic

dispersa fuisse. Neque enim existimandum est, quod Latini Græcum nomen ecclesiis imponerent. Bevereg.

CANON XVI.

P. 122. l. 15. Περὶ τῶν ἀλογευσαμένων, ἢ καὶ ἀλογευομένων] Dionysius Exiguus hæc verba interpretatur, *De his qui irrationabiliter versati sunt, sive versantur.* Vetus interpres in titulo hujus canonis, *De his qui in animalibus coierunt.* In ipso canone, *Qui animaliter in animalibus tale aliquid committunt.* Et hic sane genuinus est horum verborum sensus. Nam ἀλογευόμενοι hoc in loco ii dicuntur, qui cum ἀλόγοις, brutis nimirum, ut equabus, aliisve bestiis rem habent; vel qui ἐν ἀλόγοις τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν ἐξαγορεύουσι, ut eos describit S. Basilius, can. 63. Qui alibi etiam eos ζωοφθόρους vocat, can. 7. unde et ipse ille nefarius actus ζωοφθορία audit, Greg. Nyssen. can. 4. Dicti sunt autem et κτηνοβάται. In Basilicis enim legimus οἱ ἀλογευόμενοι ἤτοι κτηνοβάται καυλοπείσθωσαν. Basilic. I. lx. cap. tit. 37. cap. ult. nonnunquam etiam ἱπποπόρνοι dicuntur. Et in hac quidem canonis hujus interpretatione omnes Scholiastes consentiunt. Quinetiam in canonibus sub Edgaro Rege Angliæ editis, eadem fere, quæ hoc canone sic intellecto, constituta sunt, his nimirum verbis, Ᵹiꞃ hƿa hẏne ƿiꞃ nẏꞇenu beſmẏꞇeꞃ. oþþe ƿæpneꝺman ƿiꝺ oþeꞃne. ᵹiꝼ he biþ xx. ƿinꞇꞃa ꝼæſꞇe xv. ƿinꞇeꞃ. ⁊ ᵹiꝼ ſe man hiſ ᵹemæccan habbe. ⁊ he beo xl. ƿinꞇꞃa. ⁊ ſƿilce þinᵹe beᵹæð ᵹeſƿice ⁊ ꝼæſꞇe ða hƿile ðe hiſ liꞃ beo. ⁊ ne ᵹeþꞃiſꞇlæce ꝥ he ꝺꞃihꞇeneſ lichaman unꝺeꞃꝼo, æꞃ hiſ enꝺe ꞇiman. Ᵹeonᵹem' ⁊ anꝺᵹiꞇleaſe man ſceal ðeaꞃle ſƿinᵹan ðe ſƿilce ðinᵹe beᵹæð. *Si quis* xx. *annos natus se cum bestia coinquinaverit, vel masculus cum masculo, jejunet annos* xv. *Et si uxorem habeat, sitque ipse* xl. *annorum ætatis, et tale quid fecerit, abstineat jam et jejunet totius vitæ spatio, nec præsumat donec moriturus sit, Corpus Domini suscipere: juvenis et insipiens acriter flagellabuntur, qui simile quippiam perpetraverint.* Et paulo post, Ᵹiꝼ hƿa ƿiþ nẏꞇenu hæme—ꝼæſꞇe xv. ᵹeaꞃ. eahꞇa on hlaꝼa ⁊ on ƿæꞇeꞃe. ⁊ ða vii ælce ᵹeaꞃe iii. xl. ⁊ on ƿoꝺneſꝺæᵹ. ⁊ on ꝼꞃiᵹeꝺæᵹ ða hƿile ðe he libbe. ⁊ ƿeoꝛſiᵹe æꝼꞃe þa miſꝺæꝺe. *Si quis cum bestia coierit, jejunet* xv. *annos, scilicet* viii, *pane et aqua, et in* vii. *reliquis* iii. *quadragesimas quolibet anno; diebus etiam Mercurii et Veneris, usque dum vixerit, et semper defleat iniquitatem istam.* Extant hi canones inter priscas Anglorum leges a Gulielmo Lam-

bardo editas pag. 77. et 80. edit. Cantabrig. an. 1644. item in Henrici Spelmanni Concil. tom. i. pag. 462. et 466. edit. Lond. an. 1639. BEVEREG. [Wilkins. *Concilia*, pp. 232. 234.]

CANON XVII.

P. 122. l. 17. *εἰς τοὺς χειμαζομένους*] De his fusius commentati sumus in annotationibus ad undecimum canonem primæ Synodi Œcumenicæ, Nicææ habitæ, quas consulas: hic interim observamus, Balsamonem inter et Zonaram convenire, nonnullos asseverasse *χειμαζομένους* hoc in loco eosdem esse atque *δαιμονῶντας*. Quod cum Alexius Aristenus asseruerit, veri saltem simile est, eum unum ex iis esse, quos illi ita dixisse scribunt: atque ejus proinde scholia iis lecta fuisse. BEVEREG.——Hic etiam in Narthece, prope catechumenos, *χειμαζόμενοι* antiquitus stationem suam habuisse videntur. Synodus enim Ancyrana eos, qui rationis expertia animalia inierunt, et leprosi sunt, pœnæ loco jussit, *εἰς τοὺς χειμαζομένους εὔχεσθαι, inter Hybernantes orare.* Syn. Ancyr. can. 17. Unde nemini sit dubium, quin isti *χειμαζόμενοι* extra ecclesiam proprie sic dictam, ac proinde in Narthece steterint. Quinam autem ibi *χειμαζόμενοι* nominentur, inter doctos nondum convenit. Balsamon omnes, qui in Narthece stant, *χειμαζομένους* ibi vocatos contendit, *χειμαζόμενοι τοίνυν κληθήσονται κυρίως οἱ ἐν τῷ νάρθηκι ἱστάμενοι, καὶ ἀκροώμενοι τῶν θείων γραφῶν, τόπον ἐπέχοντες τῶν χειμαζομένων, καὶ εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν λιμένα τῆς σωτηρίας εἰσελθεῖν μὴ παραχωρούμενοι.* Nimirum ac si *χειμαζόμενοι* hic Metaphorice idem significaret ac *ἀκροωμένοι*. Nonnulli autem, ut Balsamon et Zonaras ibidem observarunt, *χειμαζομένους* ibi eosdem esse ac *δαιμονῶντας*, asseruerunt: quæ quidem opinio eis non placet, sed nobis maxime; sic enim Aristenus, *χειμαζόμενοι δέ εἰσι, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, οἱ ὑπὸ πνεύματος πονηροῦ κατεχόμενοι.* Sic enim et Maximus in Scholiis ad librum de Ecclesiastica Hierarchia Dionysio Areopagitæ falso adscriptum, *ἐνεργουμένους* sæpe explicat per *χειμαζομένους*. Et Scholiastes Harmenopuli ad dictum Syn. Ancyranæ Canonem ait, *χειμαζομένους δὲ τοὺς δαιμονῶντας λέγει, ὥς τινες φασίν.* Harmen. epit. can. sect. v. tit. 3. Et sic quidem Dæmoniaci sive Energumeni in ipso Euchologio vocantur, *ὑπὸ τῶν πνευμάτων ἀκαθάρτων χειμαζόμενοι.* Ut non mirum sit eos contractius nonnunquam vocari *χειμαζομένους*, reliquis nimirum subintellectis; quemadmodum in vocibus etiam *ἐνεργούμενοι* et *Arreptitii*. Et

sic quidem χειμαζομένους in dicto Canone Dionysius Exiguus vertit, *Qui spiritu periclitantur immundo*, et Isidorus Mercator, *Qui tempestate jactantur, qui a nobis Energumeni appellantur.* Et ne ejusmodi viri una cum fidelibus orarent, a Canone Apost. 79. cautum est, dicente, Ἐάν τις δαίμονα ἔχῃ, κληρικὸς μὴ γινέσθω, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς πιστοῖς συνευχέσθω. Cum igitur iis una cum fidelibus orare non permissum est, alius iis locus, quo orare possunt, in ecclesia assignetur necesse est. At in ecclesia proprie sic dicta fideles orant: dæmoniaci itaque nullibi præterquam in Narthece stationem habere poterant. In Narthece autem, ad magnas quidem portas catechumeni, ad speciosas, de quibus postea, audientes stabant. Nullus igitur alius in Narthece locus χειμαζομένοις sive dæmoniacis, præter medium inter catechumenos et audientes relinquitur, ubi itaque στάσιν τῶν χειμαζομένων in Ichnographia jure merito posuimus. Et hæc quidem nostra de χειμαζομένων sive ἐνεργουμένων in Narthece statione sententia eximie confirmatur, ab autore libri Ecclesiasticæ Hierarchiæ dicti; quicunque demum ille fuit. Librum enim istum hujus Concilii temporibus, vel statim postea editum fuisse, æque certum est, ac eum a Dionysio Areopagita cui non minus falso, quam vulgo attribuitur, non conscriptum esse: in eo enim tria eorum genera, qui ad sacra mysteria participanda non admittuntur, et in eodem quidem perpetuo ordine, recensentur, catechumeni, energumeni, et pœnitentes, τοὺς δὲ κατηχουμένους, ἐνεργουμένους τε καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ ὄντας ὁ τῆς ἁγίας ἱεραρχίας θεσμὸς ἐφίησι μὲν ἐπακοῦσαι τῆς ψαλμικῆς ἱερολογίας, καὶ τῆς ἐνθέου τῶν πανιέρων γραφῶν ἀναγνώσεως, εἰς δὲ τὰς ἑξῆς ἱερουργίας καὶ θεωρίας οὐ συγκαλεῖται τούτους, ἀλλὰ τοὺς τελείους τῶν τελεσιουργῶν ὀφθαλμούς. *Catechumenos autem et energumenos, quique in pœnitentia sunt, sanctæ hierarchiæ mos patitur quidem audire sacram psalmorum modulationem, divinamque sacrarum scripturarum recitationem, ad sacra autem opera, quæ deinceps sequuntur, atque mysteria spectanda, non eos convocat, sed perfectos oculos eorum qui digni sunt.* Eccles. Hierarch. c. 3. et paulo ante cum dixisset in sacramento collectionis sive communionis sacrorum librorum lectionem a ministris recitatam esse, addit, καὶ μετὰ ταύτας ἔξω γίνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηχούμενοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες· μένουσι δὲ οἱ τῆς τῶν θείων ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. *Post eam sacro ambitu ejiciuntur catechumeni, et post eos energumeni, et ii qui sunt in*

pœnitentia, manent autem qui divinarum rerum aspectu et communione digni sunt. ibid. E quibus non modo colligimus tria hominum genera, cum mysteria celebrari cœperint, narthece exterminata esse, catechumenos, energumenos, et pœnitentes; verum etiam, quo ordine egrediebantur, primo scilicet catechumeni, deinde energumeni, et ultimo pœnitentes, at eodem haud dubie ordine egrediebantur, quo collocati sunt, itaque catechumeni portis proximi, atque ideo primi egressi sunt, quos sequebantur energumeni, et hos pœnitentes, ut a portis remotiores. Ubi igitur Synodus Ancyrana leprosos inter *χειμαζομένους* orare jubet, eos in medio narthecis inter pœnitentes et catechumenos collocat. Hic enim locus *τοῖς χειμαζομένοις* sive *ἐνεργουμένοις* proprius fuit; et idcirco iis a nobis in Ichnographia adscribitur; eamque *στάσιν τῶν χειμαζομένων* potius quam *τῶν ἐνεργουμένων* vocamus; quoniam nulla fit in hoc opere, quantum memini, horum in ecclesia stationis mentio, præterquam in dicto Canone Ancyrano, quo *χειμαζόμενοι* appellantur; ubi etiamsi non diserte commemoretur, aperte tamen indigitatur extra ecclesiam proprie sic dictam esse, alioquin enim nulla fuisset pœna ibi commorari, et precari: quanam autem narthecis parte fuit, e supra dictis constat. BEVEREG. ad Can. XI. Concil. Nicæn.

CANON XVIII.

P. 124. l. 6. *πρεσβυτέριον*] Presbyterium hic accipitur pro consessu presbyterorum, cui præerat episcopus: sic in Epist. 1. ad Timoth. cap. iv. 14. *μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. Ne negligito donum quod in te est, quod datum est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii.* Ignatius in Epist. ad Antiochenses salutat *τὸ ἅγιον πρεσβυτέριον*, et *ἱερὸν σύστημα*: et in Epist. ad Trallianos quid sit presbyterium indicat his verbis: *τί δὲ πρεσβυτέριόν ἐστιν· ἀλλὰ ἢ σύστημα ἱερὸν συμβούλοι καὶ συνεδρευταὶ τοῦ ἐπισκόπου*; *Quid vero est presbyterium, nisi cœtus sacer consiliarii et consessores episcopi?* Cornelius urbis Romæ episcopus apud Cyprianum lib. iii. epist. 11. *Omni actu*, inquit, *ad me perlato placuit contrahi presbyterium.* Pius I. P. R. hoc nomen Latine exprimens, Senatum dixit, in Epist. ad Justum Viennensem episcopum tom. i. Concil. *Salutat te*, inquit, *Senatus pauper Christi apud Romam constitutus:* et Hieronymus Epist. ad Rusticum, *Ecclesia habet Senatum, cœtum presbyterorum.* JUSTELL.

CANON XIX.

P. 124. l. 15. ὡς ἀδελφὰς] Honorius et Theodosius Impp. lib. xix. C. de Episc. et Cler. *Eum qui probabilem sæculo disciplinam agit, decolorari consortio sororiæ appellationis non decet.* Ita solebant quidam clerici propudia sua, sorores appellare, et sub hoc pietatis nomine vitia sua obtegere: ut non male in eos jactaretur illud Martialis,

Quare non habeat Fabulla quæris
Uxorem, Themison, habet sorores.

Sic et ea notione fratrum appellatio. Interpres Lycophronis: τοὺς ξένους ἀδελφοὺς τὰ ἐρωτικὰ ποιοῦσιν· οἱ γὰρ ἐρῶντες φωραθῆναι [ed. Potteri φωραθέντες ad v. 403.], λέγουσιν ἀδελφός μου, ἢ συγγενής μού ἐστιν. Et Martialis:

O quam blandus es Amiane matri!
Quam blanda est tibi mater Amiane!
Fratrem te vocat, et soror vocatur.
Cur vos nomina nequiora tangunt?
Lusum creditis hoc jocumque.

Justinian. Imp. nov. vi. cap. 6. βουλόμεθα δὲ καὶ αὐτὰς τὰς ἐπὶ τὴν χειροτονίαν ἀγομένας διακόνους, εἴτε ἐκ χηρείας, εἴτε ἐκ παρθενίας, μή τινας συνόντας ἔχειν, ἐν τάξει δῆθεν ἀδελφῶν, ἢ συγγενῶν, ἢ τῶν καλουμένων ἀγαπητῶν (τοῖς γὰρ τοιούτοις ὀνόμασι χρώμεναι, πάσης πονηρᾶς ὑποψίας τὸν ἑαυτῶν πληροῦσι βίον) ἀλλ' ἢ καθ' ἑαυτὰς οἰκεῖν, ἢ γονεῦσι μόνοις καὶ παισὶν, ἢ ταῖς ἀληθείαις ἀδελφοῖς ἢ θείοις συνεῖναι. Hujusmodi erant συνείσακτοι et ἀγαπηταί, hoc est virgines, quæ, ut ait Hieronymus in Epist. ad Ocean. a caritate nomen trahentes quasi spiritali amore conjunctæ, sic dicebantur ab illis penes quos habitabant ecclesiasticis, quorum sine nuptiis sub alio nomine uxores erant, concubinæ, meretrices. vide annot. ad can. 3. supra (h. e. Codicis.) JUSTELL.

CANON XXI.

P. 125. l. 4. ἀναιρουσῶν τὰ γεννώμενα] Fœtum in utero necare Tertullianus olim interdictum asserit, dicens, *Nobis vero homicidio semel interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem deliberatur, dissolvere non licet. Homicidii festinatio est, prohibere nasci: nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet: homo est et qui est futurus, et fructus omnis jam in semine est.* Tertull. Apol. c. 9. De hoc atroci flagitio

intelligendus est Lactantius, ubi ait, *Verum homines, ne quid sit facinus, quo manus suas non polluant, rudibus adhuc et simplicibus animis abnegant lucem non a se datam.* Lactant. lib. vi. cap. 20. Hoc autem per medicamenta quædam a mulierculis impense improbis epota perpetrari solet. De quibus Juvenalis Satyr. 6. ait

Tantum artes hujus, tantum medicamina possunt,
Quæ steriles facit, atque homines in ventre necandos.

Et Minutius Fœlix in Octavio, dicens, *Vos enim video procreatos filios nunc feris et avibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere: sunt quæ in ipsis visceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguant, et parricidium faciant, antequam pariant.* De hoc facinore jus civile sic statuit, *Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. Quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur.* lib. xxxviii. sect. 5. *de Pœnis.* Hujusmodi medicamenta, a præsenti quidem canone *φθόρια* dicuntur; sed a Synodo Trullana, can. 91. *ἀμβλωθρίδια* appellantur. Quæ vox eodem sensu ab Athenagora quoque usurpatur, dicente, Καὶ οἱ *τὰς τοῖς ἀμβλωθριδίοις χρωμένας, ἀνδροφονεῖν τε, καὶ λόγον ὑφέξειν τῆς ἐξαμβλώσεως τῷ Θεῷ φαμὲν, κατὰ ποῖον ἀνδροφονοῦμεν λόγον*; Athenag. leg. pro Christian. In scholiis ad Basilic. lib. lx. tit. 39. Ἀμβλωτρίδια scribitur. Ubi etiam legimus, *καὶ αἱ ἀμβλωτρίδια διδοῦσαι φάρμακα φονεύτριαί εἰσι, καὶ αὐταὶ καὶ αἱ δεχόμεναι τὰ ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια.* Quæ ex nonagesimo primo Synodi Trullianæ canone desumpta sunt. Suidas autem de voce Ἀμβλωθρίδιον ait, quod sit, *αὐτό τε τὸ φθόριον φάρμακον, καὶ δὴ καὶ τὸ διαφθαρέν.* Bevereg.

CANON XXII.

P. 125. l. 11. *ὑποπιπτέτωσαν μὲν*] Quid sit proprie *ὑπόπτωσις* inter pœnitentiæ gradus, in annotationibus ad undecimum primæ œcumenicæ Synodi canonem edocuimus. Hic insuper observetur, omnes istos gradus præter *τῶν ἀκροωμένων*, in Scholiis ad Basilica, juxta quæ ibi diximus, sic describi. *ὑπόπτωσίς ἐστιν ἡ ἔσω τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ ὀπισθίῳ μέρει τοῦ ἀμβῶνος στάσις, ὅτε αὐτὸς τῇ τῶν κατηχουμένων συνεξέρχεται ἐκφωνήσει· σύστασις ἡ μέχρι τῆς πληρώσεως τῆς θείας λειτουργίας σὺν τοῖς πιστοῖς στάσις.* Μετοχὴ *τῶν ἁγιασμάτων, ἡ τοῦ ζωοποιοῦ ἄρτου κοινωνία.*

πρόσκλαυσις τὸ ἵστασθαι ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας τὸν ἁμαρτήσαντα, καὶ ἑκάστῳ τῶν εἰσιόντων ἐπιλέγειν μετὰ κλαυθμοῦ, εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, προπίπτοντα καὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. Quæ verba ab interprete male intellecta, sic interpretor, *ὑπόπτωσις Substratio est intra ambitum ecclesiæ in postica ambonis parte statio, cum ipse etiam* (qui ibi stat) *una cum catechumenorum exclamatione egreditur. Σύστασις sive consistentia est statio cum fidelibus usque ad expletam divinam liturgiam. Participatio Sacramentorum est vivificantis panis communio. πρόσκλαυσις sive fletus, est consistere delinquentem extra ecclesiæ ambitum, et singulis, qui ingrediuntur, dicere cum fletu, ut pro ipso orarent, ad pedes etiam eorum procidentem.* Schol. ad Basil. lib. lx. cap. 39. initio. Quid autem sibi velit vox *ὑποπιπτέτωσαν* hoc in loco, non adeo certum est. Vel ita enim intelligatur, ut voluntariæ cædis rei inter substratos perpetuo usque ad vitæ exitum maneant: vel ita ut *ὑπόπτωσιν*, nisi moribundi, nunquam transiliant. Sed prius nobis non arridet, propterea quod, qui tanto crimine tenentur, humiliores haud dubie gradus peragrare debent, priusquam ad substratos veniant: adeo ut sensus huc potius redire nobis videatur, ut qui tantum scelus admiserint, aliis peragratis pœnitentiam gradibus, *ὑποπιπτέτωσαν μὲν*, inter substratos quidem admittantur, sed ita ut communionis non sint participes, usquedum morituri fuerint. BEVEREG.

CONCIL. NEOCÆSARIENSE.

P. 181. l. 5. Κανόνες τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου] Hæc est Bodleiana hujus Concilii inscriptio; a qua Amerbachiana non multum differt, quæ est, *κανόνες τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου δεκαπέντε, Canones Synodi Neocæsariensis quindecim.* Sed in Parisiensi Zonaræ editione, titulus sic se habet, *Κανόνες τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνελθόντων ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων, οἵτινες δεύτεροι μέν εἰσι τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ, τῶν δὲ ἐν Νικαίᾳ προγενέστεροι. διὰ δὲ σεβασμιότητα προτέτακται αὐτῶν οἱ (ἡ) ἐν Νικαίᾳ. Canones sanctorum et beatorum Patrum, qui Neocæsariæ congregati sunt, posteriores quidem illis, qui Ancyræ convenerunt, antiquiores vero Nicænis. Sed propter dignitatem Nicæni his antepositi sunt.* In Parisiensi Balsamonis editione, duplex est inscriptio; una hic ante præfationem, vid. ἡ ἐν Νεοκαισαρείᾳ σύνοδος. Altera ante canones, his

verbis concepta, Κανόνες τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνελθόντων, *Canones sanctorum Patrum qui Neocæsariæ congregati sunt.* BEVEREG. Conf. notam supra ad ANCYRANUM CONCIL. secundo loco positam, p. 128.

CANON I.

P. 181. l. 10. Πρεσβύτερος ἐὰν γήμῃ] Presbyteris matrimonio contrahendo hic interdictum est. Ex quo interdicto constare potest, nonnullos tunc dierum presbyteros feminas sibi matrimonio conjunxisse: aliter enim non opus fuisset, ut hoc prohiberetur. Sed observandum est præterea, hoc canone non cautum esse, ne presbyteri uxores suas ante ordinationem ductas haberent, vel iis uterentur; sed tantum ne postea ducant. Dicunt enim, πρεσβύτερος ἐὰν γήμῃ. Ergo de presbyteris jam ordinatis, et matrimonium postea ineuntibus agunt. De hac re Paphnutius etiam in Nicæno Concilio docte pieque disseruit. Cum nonnullis enim ibi congregatis episcopis visum esset, novam legem in ecclesiam introducere, ut episcopi, presbyteri, et diaconi ab uxorum, quas cum laici essent matrimonio sibi sociaverant, concubitu abstinerent; Paphnutius in medio concilio surgens, admonebat, grave hoc jugum sacerdotibus non imponendum esse, addens, honorabiles esse nuptias et torum immaculatum, in clericis nimirum æque ac laicis, (de iis enim controversia agebatur) omnes etiam non posse tam severæ continentiæ disciplinam ferre; et eventurum esse forsitan, ut uxoris cujusque castitas in periculum veniret. Castitatem enim esse congressum viri cum legitima uxore. Et deinde synodum commonefaciebat, *Satis esse ut qui in clerum fuissent adscripti, juxta veterem ecclesiæ traditionem, jam non amplius uxores ducerent; non tamen quemquam sejungendum esse ab ea, quam antehac cum esset laicus, legitime duxisset,* Ἀρκεῖσθαι τὸ τὸν φθάσαντα κλήρου τυχεῖν, μηκέτι ἐπὶ γάμον ἔρχεσθαι, κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀρχαίαν παράδοσιν· μήτε μὴν ἀποζεύγνυσθαι ταύτης, ἣν ἅπαξ ἤδη πρότερον λαϊκὸς ὢν ἠγάγετο. Socrat. Hist. Eccles. lib. i. cap. 11. Sozom. lib. i. cap. 23. Gelas. Cyzic. Act. Concil. Nic. lib. ii. cap. 32. Hæc a Paphnutio conjugio experte dicta, tota synodus suo suffragio comprobavit; ut ex locis citatis constat. Quod Paphnutius igitur veteri traditioni adscribit, in præsenti canone constituitur, et nihil amplius: neque enim in hoc nec alio quovis antiquo canone decretum invenimus, quo presbyteris aliisque clericis legitimo uxorum su-

arum consortio interdicitur. Tentatum sane a nonnullis in Synodo Nicæna fuit; sed ut e supradictis patet, a tota synodo explosum. Adeo ut Siricius papa Romanus nobis primus videatur, qui talem legem ecclesiæ Christianæ obtrudere ausus est. Is autem in Epistola Decretali, ait quidem, *Plurimos enim sacerdotes Christi atque levitas post longa consecrationis suæ tempora, tam de conjugibus propriis, quam etiam de turpi coitu sobolem didicimus procreasse, et crimen suum hac præscriptione defendere, qua in veteri Testamento sacerdotibus ac ministris generandi facultas legitur attributa.* Et postea decernit, *Hi vero, qui illicita privilegii excusatione nituntur, et sibi asserunt veteri hoc lege concessum, noverint se ab omni ecclesiastico honore, quo indigne usi sunt, apostolicæ sedis authoritate dejectos, nec unquam posse veneranda attrectare mysteria, a quibus se ipsi, dum obscœnis cupiditatibus inhiant, privaverunt. Et quia exempla præsentia cavere nos præmonent in futurum, quilibet episcopus, presbyter, atque diaconus (quod non optamus) si deinceps fuerit talis inventus, jam nunc sibi omnem per nos indulgentiæ aditum intelligat obseratum; quia ferro necesse est excindantur vulnera, quæ fomentorum non senserint medicinam.* Siric. Decret. cap. 8. Hoc Siricii decretum Innocentius I. renovatum confirmavit, Decret. cap. 21. et post eum alii. Adeo ut ab eo usque tempore omnes ecclesiæ Romanæ propugnatores pro istius decreti justitia et æquitate, tanquam pro aris et focis dimicârint. BEVEREG.

CANON IV.

P. 182. l. 11. ὑπὸ τῆς χάριτος ἐῤῥύσθη] Gratia servatus, id est divino beneficio potius quam proposito, et animi destinatione. Id etiam profani scriptores de fato et vi numinum usurparunt. Sic Plato lib. ix. de Legibus, quo loco pœnam ejus qui cum hominem vellet occidere vulneraverit tantum, mitigandum hac ratione censet, quod dæmonis beneficio potius habenda sit gratia, qui et illum mortis periculo, et hunc imminentis supplicii gravitate liberarit. Sic IC. 1. 32. ff. ad leg. Jul. de Adult. *Licet interempto adultero mulier supervixerit, post tam gravia vulnera, quæ ei pater inflixerat, magis fato quam voluntate ejus servata est.* Vide Fornerium lib. vi. Rer. Quot. cap. 9. JUSTELL.

CANON V.

Ibid. l. 13. Κατηχούμενος ἐὰν εἰσερχόμενος] In codice Amerba-

chiano ad præsentem canonem hoc scholium apponitur, Κατηχουμένους λέγει πιστοὺς βαπτίζεσθαι μέλλοντας. δύο δὲ τούτων εἴδη· οἱ μὲν γὰρ ἄρτι προσέρχονται, διὸ καὶ ὡς ἀτελέστεροι μετὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν γραφῶν καὶ τῶν θείων εὐαγγελίων εὐθὺς ἐξίασιν· οἱ δὲ ἤδη προσῆλθον, καὶ γεγόνασι τελειότεροι τῶν ἄρτι προσερχομένων, ὅθεν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς κατηχουμένοις εὐχὴν ἀναμένοντες, τὸ γόνυ κλίνουσιν ἐν ταύτῃ. *Catechumenos vocat fideles, qui baptismum suscepturi sunt. Eorum autem duæ sunt species. Nonnulli enim modo accedunt; quapropter ut imperfectiores post scripturarum et divinorum evangeliorum auditionem protinus egrediuntur: alii autem antehac venerunt, et perfectiores iis, qui modo accedunt, facti sunt; quare etiam illi ad orationem usque pro catechumenis factam manentes, in ea peragenda genuflectunt.* Simile huic Scholium in Harmenopuli epitomen hujus canonis extat, his verbis, Δύο τῶν κατηχουμένων ἦσαν τάξεις, ἡ μὲν τῶν γονυκλινόντων, ἡ τελειοτέρα, ἡ δὲ τῶν ἀκροωμένων, ἡ ἀτελεστέρα. λέγει γοῦν, εἰ τῶν γονυκλινόντων εἴη, καὶ ἁμάρτοι, παυσάμενος τοῦ ἁμαρτάνειν γενέσθω τῶν ἀκροωμένων· εἰ δὲ τῶν ἀκροωμένων, ἔξω στήτω τῆς ἐκκλησίας. καὶ οἱ ἀκροώμενοι γὰρ ἐκτὸς ἵσταντο τῆς ἐκκλησίας μέχρι τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου. *Duo catechumenorum ordines erant; unus eorum qui genu flectebant, perfectior scilicet; alter imperfectior eorum, qui audiebant. Vult ergo dicere, si sit ex ordine flectentium genu, et peccet, quod peccare desinens in ordinem audientium referri debeat: sin ex audientibus sit, consistat extra ecclesiam. Nam et audientes extra ecclesiam stabant usque ad lectionem sancti evangelii.* Harmenop. Epit. Can. sect. v. tit. 3. Hæc duo scholia juxta se posita præsentem canonem, satis in se obscurum, perspicuum reddunt et apertum. Vide etiam quæ de catechumenis diximus in annotationibus ad decimum quartum primæ Synodi Nicænæ canonem. BEVEREG. [Quæstionis solutio difficilis videtur.]

CANON VII.

P. 183. l. 7. Πρεσβύτερον εἰς γάμους διγαμοῦντος] Cautum est hoc canone, ne quis presbyter in ejus, qui digamiam init, nuptiis convivetur. Hinc cum Constantinus quidam episcopus ad Nicetam Metropolitanum Heracleæ hanc quæstionem proposuisset, τοὺς εἰς δεύτερον συνοικέσιον ἐρχομένους εἰ δεῖ λαβεῖν τὴν τοῦ διγάμου εὐχὴν παρὰ τοῦ κατὰ χώραν ἀρχιέρεως; *An qui ad secundas convolant nuptias accipere possint bigami precationem a regionis antistite?* Respondit ille juris canonici peritissimus, Ἡ μὲν ἀκρίβεια

τοὺς διγάμους οὐκ οἶδε στεφανοῦν· ἡ δὲ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνήθεια τὰ τοιαῦτα οὐ παρατηρεῖται· ἀλλὰ καὶ τοῖς διγάμοις τοὺς νυμφικοὺς στεφάνους ἐπιτίθησι, καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε διὰ τοῦτο ἐνεκλήθη, ὥστε οὐδέ τις φοβηθήσεται τὸ ἐπίκλημα, τοὺς τοιούτους στεφανώσας· πλὴν ὀφείλουσιν ἕνα ἢ καὶ δεύτερον ἐνιαυτὸν κωλυθῆναι τῆς τῶν ἁγίων μυστηρίων μεταλήψεως, καὶ οὐδὲ τὸν ἱερολογήσαντα χρὴ συνεστιαθῆναι τούτοις. *Accurata sane disciplina bigamos coronare non novit. Magnæ autem ecclesiæ consuetudo hæc non observat; sed bigamis etiam sponsalitias coronas imponit; nec ullus unquam propter eam causam accusatus est: ideoque calumniam non formidabit quisquam, qui tales coronavit. Illi autem annum unum aut alterum a mysteriorum communione arceri debent: nec eum, qui precationem concepit, simul cum iis convivari oportet.* In Jur. Gr. Rom. lib. v. pag. 310. Extat hoc responsum etiam in Euchologio, ubi ultima ejus pars his verbis concipitur, Ἀλλὰ καὶ τὸν ἱερολογήσαντα τούτοις πρεσβύτερον συνδειπνεῖν αὐτοῖς οὐ νενόμισται, κατὰ τὸν ζʹ. κανόνα τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου. *Sed neque fas est presbyterum benedictionem iis impertientem, sive pro iis precantem, simul cum iis convivari, juxta septimum canonem Neocæsariensis Synodi.* Ex hoc etiam canone desumpta videntur, quæ Ælfricus in Saxonicos ad Wulfinum episcopum canones de hac re retulit, ubi statuit, Ne nan Preost ne mot beon æt ðam brẏdlacum ahwær ðær man eft wifað oþþe wif eft ceorlað nene gædere ne ne to gædere bletsian swilce man bicnige him swa, *Ne liceat sacerdoti ulli iis interesse nuptiarum celebritatibus, in quibus aut secundæ vir uxori jungitur, aut secundo viro fæmina; nec vel iisdem benedicere, ut sic admoneat eos:* et paulo post, ac ða canones forbeodað ða bletsunga ðærto. ⁊ ge setton dædbote swilcum mannum to donne, *Canones autem jam tum prohibent benedictionem, et ejusmodi connubentibus imponunt etiam pænitentiam.* Ælfric. can. 9. Bevereg.

CANON XI.

P. 184. l. 11. Πρεσβύτερος πρὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν] Id confirmat Synodus vi. in Trullo, can. 14. et Agathensis can. 17. *Presbyterum vel episcopum ante trigesimum annum, id est antequam ad viri perfecti ætatem perveniat, nullus ordinare præsumat.* Justinianus Novel. cxxiii. cap. 13. triginta quinque annos requirit. Apud Judæos in ordinandis sive initiandis sacerdotibus ætas triginta annorum definita est. Num. cap. iv. 3. et 1 Chron.

cap. xxiii. 3. *A nato triginta annos et deinceps usque ad natum quinquaginta annos,* sic habet editio Hebraïca, et Chaldaica paraphrasis. Græca vero editio LXX. quam sequutus est Philo Hellenista Alexandrinus, in libro cujus est titulus, de eo quod deterius potiori insidiari soleat: et Theodoretus Quæst. 13. in Numer. ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν καὶ ἐπάνω, ἕως πεντήκοντα ἐτῶν. *A viginti quinque annis et supra ad quinquaginta annos.* Sed temeratus est ille locus, atque omnino pro εἴκοσι πέντε, legendum ert τριάκοντα, ut jam docti viri observarunt. Hieronymus in Epist. ad Theophilum Alexand. advers. errorem Joannis Hierosolym. *Recordetur legis antiquæ, et post* 25. *annos a Levitica tribu, eligi in sacerdotium pervidebit: aut si in hoc testimonio solo Hebraïcam sequitur veritatem, noverit* 30. *annorum fieri sacerdotem.* Postea viginti annorum numerus a Davide præscriptus est. Quum enim animadverteret filios Levi tam sacerdotes quam Levitas propter multitudinem sacrificiorum quotidie augescentem, non posse functionibus templi superesse, si trigesimus annus in illis expectandus esset, quod plures essent infra ætatem illam, legem annalem sacerdotum breviori gyro contraxit, eamque vigesimo anno definivit, ut testatur 1 Chron. cap. xxiii. 27. *In actis Davidis posterioribus numerus Levitarum fuit, horum nempe a nato viginti annos, et deinceps:* et 1 Chron. cap. xxxi. 17. et Esdræ cap. iii. 8. *Constituerunt Levitas a nato viginti annos et deinceps, ut præessent operi domus Dei.* Sed nec usque adeo de ætate solicitos fuisse apostolos, si cætera convenirent, vel inde colligere licet, quod juvenis fuerit Timotheus, nec voluerit Paulus Apostolus juvenilem ejus ætatem contemni, 1 ad Timoth. cap. iv. 12. μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω. et Ignatius ad Magnesianos: καὶ ὑμῖν δὲ πρέπει μὴ καταφρονεῖν τῆς ἡλικίας τοῦ ἐπισκόπου. Sic Eleutherius, propter insignem virtutem et pietatem, vigesimum tantum annum agens, Illyrici episcopus ordinatus est, ut refert Nicephorus lib. iii. Hist. Eccl. cap. 29. Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει. D. Lucas cap. iii. 23. de baptismo Christi loquens, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. *Ipse autem Jesus erat quasi triginta annorum incipiens.* Hæc autem dictio ὡσεὶ duplicis est notionis, eaque Græci utuntur nunc affirmanter nunc dubitanter. Ac priori quidem notione dictio accipienda est cap. et Joan. cap. i. 14. ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός. *Spectavimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a patre:* ubi μονογενῆ affirmanter vocat, ut de eo dubitari minime

debeat. Huic sententiæ adstipulatur Ignatius epistola ad Trallianos: *καὶ τρεῖς δεκάδας*, inquit, *ἐτῶν πολιτευσάμενος ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου*. Idem tradit Chrysostomus et Euthymius in Matth. cap. iii. Auctor sermonis de jejunio qui Cypriano tribuitur: *Anno trigesimo carnis assumptæ baptisato Domino*. Hieronymus in Epist. ad Theophilum Alexand. Episcop. adversus errorem Jo. Hierosolym. de ætate cujusque presbyteri loquens: *Cum ad 30. annorum spatia jam pervenerit, puto eam in hoc non esse reprehendendam, quæ juxta mysterium assumpti hominis in Christo perfecta est:* et Bernardus serm. 4. de Epiph. *Jam triginta annorum ad baptismum ipse perrexit*. Discrepat Irenæus lib. ii. cap. 39. *Ad baptismum*, inquit, *venit qui nondum triginta annos suppleverat, sed qui incipiebat esse tanquam triginta annorum:* et Epiphanius hæresi 51. *ἦν γὰρ τῷ μὲν ὄντι εἰκοσιεννέα ἐτῶν, καὶ μηνῶν δέκα, ὅτε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἧκε, τριάκοντα μὲν ἐτῶν, ἀλλ' οὐ πλήρης*. Adde quæ de ea re illustrissimus Scaliger olim observavit lib. vi. de Emendat. Temp. Certe ætas triginta annorum solidæ ac perfectæ prudentiæ est, et majore tam animi quam corporis robore prædita: eamque rationem reddit Euthymius loco citato, quare post trigesimum ann. Christus ad baptismum venerit. Sic can. 17. Concilii Agathensis, perfecti viri ætas dicitur: et perfecta ætas in legibus Wisigothornm lib. x. tit. 2. ætas legitima. Theophilo lib. i. Instit. Tit. de Libert. §. 4. *ἔννομος*, inquit, *ἡλικία, καὶ ὑπὲρ τῶν λ'. ἐνιαυτῶν*. *Legitima ætas est, quæ trigesimum annum excedit;* quia scilicet eam ætatem in manumisso olim desideraret lex Ælia Sentia, qua cautum refert Ulpianus in frag. tit. 1. *ut minorem* XXX. *annorum servum manumittere non liceret*. JUSTELL. Lege Mosaica præscriptum fuit, ut Levitæ recenserentur מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה *A filio triginta annorum, et supra, usque ad filium quinquaginta annorum*, Num. iv. 3. Sic etiam in textu Hebræo-Samaritano legitur, et eodem sensu a Chaldæo, Syro, et Arabe locus iste vertitur. Sed septuaginta interpretes juxta Romanum quidem exemplar interpretati sunt, *ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν*, juxta Complutensem editionem, *ἀπὸ εἰκοσιετοῦς καὶ πέντε ἐτῶν*. Sed juxta codicem Alexandrinum *ἀπὸ εἰκοσαετοῦς, καὶ ἐπάνω*: adeo ut nonnulla ex his exemplaribus corrupta sint, necesse est; vel potius omnia: cum nec unum Hebraicæ veritati respondeat. Sed facilior est emendatio codicis Alexandrini, quam aliorum, ubi *εἰκοσαετοῦς* scriptori forsitan incuria scribitur pro *τριακονταετοῦς*. Et sic quidem

omnia septuaginta interpretum exemplaria legunt, 1 Chron. xxiii. 3. ubi verba Hebraica ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה Græce vertuntur, Καὶ ἠρίθμησαν οἱ Λευῖται ἀπὸ τριακονταετοῦς καὶ ἐπάνω. *Et numerati sunt Levitæ a tricesimo anno et supra.* Ac proinde etiamsi nonnulli etiam e Patribus, ut Origenes, Theodoretus, Cyrillus, aliique in supra dicto Numerorum loco, juxta corrupta septuaginta interpretum exemplaria ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν legerint, primo haud dubie scriptum fuit ἀπὸ τριακονταετοῦς. Secundum hanc igitur ætatem, Levitis ordinandis a lege præscriptam, Dominus noster a Joanne baptizatus prædicare cœpit, cum esset annorum plus minus triginta, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. Luc. iii. 23. Non opus est hic disputemus, utrum juxta hæc verba, currente aut expleto tricesimo ipsius anno, baptizatus fuerit. Neque video quid certi solidique ex istis verbis deduci possit, plusquam Dominum nostrum triginta plus minus annos tunc temporis natum esse. Quo quidem sensu Justinus Martyr verba illa intellexit, quippe qui de Domino nostro loquens, ait, τρεφόμενος τὰς πάσας τροφὰς, καὶ τριάκοντα ἔτη ἢ πλείονα ἢ καὶ ἐλάσσονα μείνας, μέχρις οὗ προελήλυθεν Ἰωάννης κῆρυξ αὐτοῦ τῆς παρουσίας. Justin. Dial. cum Tryph. pag. 246. edit. Sylb. an. 1593. adeo ut si undetricesimus vel etiam tricesimus primus ætatis ejus annus tunc currebat, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα nihilominus dici potuit. Ut cum Matt. xvii. 1. Servator noster transfiguratus dicitur μεθ' ἡμέρας ἓξ a sermone discipulis habito. Sed Luc. ix. 28. id factum dicitur μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέρας ὀκτώ, ubi, ut videre est, idem Lucas, qui supradicta de Christi baptismo verba scripsit ὡσεὶ ὀκτὼ dicit, cum revera sex tantum dies erant. Verum in præsenti canone diserte asseritur Christum in tricesimo ætatis anno, adhuc nimirum currente, baptizatum esse, ὁ γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐβαπτίσθη. Et sic quidem Arabs supra citata D. Lucæ verba intellexit, vertit enim وكان يسوع قد بدا يصير في ثلثين سنة *Et Jesus cœperat ingredi in tricesimum annum.* Item Irenæus, *Ad baptismum enim venit nondum qui triginta annos suppleverat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum. Ita enim qui ejus annos significavit Lucas posuit, Jesus autem erat quasi incipiens triginta annorum cum veniret ad baptismum, et a baptismo uno tantum anno prædicavit, complens trigesimum annum.* Iren. Adv. Hær. lib. ii. cap. 39. Sic et autor sermonis de jejunio Cypriano adscripti, *Anno trigesimo carnis a-*

sumptæ baptizato Domino. Ut alios prætеream, Epiphanius ea D. Lucæ verba ita interpretatus est, ut Christum non nisi undetriginta annorum et decem mensium esse statuerit, cum baptizatus est, ἦν γὰρ τῷ μὲν ὄντι εἰκοσιεννέα ἐτῶν καὶ μηνῶν δέκα, ὅτε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἧκε, τριάκοντα μὲν ἐτῶν, ἀλλ' οὐ πλήρης, διὸ λέγει ἀρχόμενος ὡς ἐτῶν τριάκοντα. Epiphan. Hær. li. num. 16. Porro ex hac Sospitatoris nostri ætate, cum ministerium in se susceptum exequi cœperit, D. Hieronymus fratris sui ordinationem in presbyterum defendit, in Epistola ad Theophilum adversus errores Joannis Hierosolymitani, dicens, *Porro ætas ejus et beatitudini tuæ nota est; et cum ad triginta annorum spatia jam pervenerit, puto eam in hoc non esse reprehendendam, quæ juxta mysterium assumpti hominis in Christo perfecta est.* Hieron. ad Theoph. tom. ii. pag. 67. edit. Paris. an. 1533. Eadem hac ratione ducti Patres Neocæsarienses etiam in præsenti canone, ut ipsi testantur, decreverunt, ne quis presbyter ante triginta annos, a nativitate sua computandos, ordinetur. Cui simile decretum a Concilio Agathensi anno D. 506. editum est, his verbis, *Presbyterum vero vel episcopum ante triginta annos, id est, antequam ad viri perfecti ætatem perveniat, et diaconos ante viginti quinque, nullus metropolitanorum ordinare præsumat. Ne per ætatem (quod aliquoties evenit) aliquo errore culpentur.* Concil. Agath. can. 17. Ubi etiam observare licet, aliam hujus decreti rationem reddi, nimirum quod hæc perfecta sit viri ætas, quemadmodum etiam in legibus Wisigothorum vocatur, lib. x. tit. 2. Sic etiam Theophylactus, Αὕτη ἡ ἡλικία ἐστὶ τελειοτάτη, Theophyl. in Luc. cap. iii. et alibi, Ἀνὴρ δὲ λέγεται ὁ Κύριος· τάχα μὲν καὶ διὰ τὸ τῆς ἡλικίας τέλειον, τριακονταετὴς γὰρ ἐβαπτίσατο. Id. in Joan. cap. i. Et ante eum Gregorius Nazianzenus, Ἀνεδείχθη μὲν γὰρ τριακοστὸν γεγονὼς ἔτος, οὐ πρότερον, τοῦτε μὴ δοκεῖν ἐπιδεικτικὸς εἶναί τις· (τῶν γὰρ ἀπειροκάλων τὸ πάθος) καὶ ὡς τελείαν βάσανον ἀρετῆς καὶ τοῦ διδάσκειν καιρὸν ταύτης ἐχούσης τῆς ἡλικίας. Greg. Naz. orat. 40. Sed nihilo secius Justinianus presbyterum ante 35. ætatis annum ordinari non permisit. *Presbyterum autem minorem triginta quinque annorum fieri non permittimus.* Justin. Nov. cxxiii. cap. 13. Aliis autem tempus illud minuere potius quam augere visum est. Et quidem Egbertus Eboracensis hunc ipsum Concilii Neocæsariensis canonem ita intellexit, ut necessitate saltem cogente, presbyter ante præscriptam ætatem ordinetur. Præsentem enim canonem his verbis citat, *Ut nullatenus presbyter ordinetur ante*

tricesimum ætatis annum, nisi rationabili necessitate cogente, quia Dominus Jesus non prædicavit ante xxx. *ætatis annum.* Egbert. Eborac. Excerp. can. 95. Et multa sane extant eorum exempla, qui ante istam ætatem non presbyteri modo, sed et episcopi ordinati fuerunt. Nam Eleutherius Illyrici episcopus ordinatus est, cum nondum vicesimum ætatis annum transegerat; ut testatur Nicephorus Callistus Hist. Eccl. lib. iii. cap. 29. Et Hincmarus Rhemensis in vita S. Remigii, eum vicesimo secundo ætatis anno archiepiscopum electum asserit. Quinetiam non obstante ipsa lege Mosaica, Levitæ a Davide recensiti sunt a vicesimo ætatis anno 1 Paral. xxiii. 27. atque etiam ab Hezekia, 2 Paralip. xxxi. 17. Sic etiam Timotheus episcopus a D. Paulo creatus fuit, cum adhuc juvenis esset. 1 Tim. iv. 12. Nimirum in hisce rebus non tam ætatis quam pietatis et doctrinæ ratio habenda est. Ut optime enim observat D. Chrysostomus, *ἕως γὰρ ἀντίρροπον ἐπιδεικνύῃ βίον, οὐκέτι διὰ τὴν ἡλικίαν τις καταφρονήσει, ἀλλὰ καὶ θαυμάσει μᾶλλον.* Chrys. in ep. 1. ad Tim. λογ. ιγ΄. pag. 299. edit. Savil. Beverèg.

CANON XII.

P. 184. l. 16. *Ἐὰν νοσῶν τις φωτισθῇ*] Cornelius urbis Romæ episcopus in Epistola ad Fabium Antiochenum, quæ apud Eusebium extat lib. vi. cap. 43. de Novato loquens: *καταλιπὼν γὰρ* [illegible], inquit, *τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐν ᾗ πιστεύσας κατηξιώθη τοῦ πρεσβυτερίου κατὰ χάριν τοῦ ἐπισκόπου τοῦ ἐπιθέντος αὐτῷ χεῖρας εἰς πρεσβυτερίου κλῆρον, ὃς διακωλυόμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ λαϊκῶν πολλῶν. ἐπεὶ μὴ ἐξὸν ἦν τὸν ἐν κλίνῃ διὰ νόσον περιχυθέντα, ὥσπε*[illegible]*ρ καὶ οὗτος, εἰς κλῆρόν τινα γενέσθαι, ἠξίωσε συγχωρηθῆναι αὐτῷ τοῦτο*[illegible]*ν μόνον χειροτονῆσαι.* De baptisatis in ægritudine meminit etia[illegible]n can. 151. hujus codicis et can. 48. collectionis Africanæ. Cy[illegible]prianus lib. iv. epist. 7. qui et hujusmodi clinicos appellato[illegible]s fuisse tradit. Erant autem clinicorum duo genera. Alii, qui fide[illegible]m quidem Christianam amplexi, necdum tamen baptisati, si in mo[illegible]rbos inciderent, in ipsa ægritudine, *καὶ ἐν τῇ κλίνῃ*, in lecto decu[illegible]nbentes baptisabantur. Horum meminit Epiphanius hæresi 2[illegible] 8. *οἱ μελλόντες τελευτᾷν*, inquit, *ἐὰν ὦσι κατηχούμενοι, πρὸ τῆς τελευτ*[illegible]*ῆς λουτροῦ καταξιοῦνται.* Sic Prætorem Arinthæum in ipso vi[illegible]tæ exitu regenerationis lavacrum accepisse memorat Basilius epist. 5. Alii vero, qui professione Christiani, et pietatis doctrina [illegible]n-structi, ad extremum usque ætatis, baptismum consulto prot[illegible]n-

debant, simul et baptizari et mori volentes, ne post illum acceptum rursus peccarent: pervulgato quippe illis temporibus errore decepti, existimabant a peracto baptismo vitam immunem ab omni lapsu requiri, nec ullam delinquentibus expiationem aliam deinceps reliquam esse: cui opinioni causam dedit male intellectus D. Pauli locus ad Hebræos cap. vi. 4. quo etiam Novatiani abutentes lapsis omnino veniam denegabant: sic Constantinus Imp. extremo vitæ suæ tempore, ab Eusebio Nicomediensi episcopo baptizatus est, ut præter Eusebium lib. iv. de ejus Vita cap. 62. alii etiam Ecclesiastici scriptores tradiderunt, Socrat. lib. i. cap. 26. Theodor. lib. i. cap. 32. Sozom. lib. ii. cap. 34. Hieronymus in Chronico, et Niceph. lib. viii. cap. 54. Constantius etiam moriens voluit baptisari *ἀποθνήσκων ἔδοξε βαπτίζεσθαι*, ut docet Athanasius de synodis Arimini et Seleuciæ. Idem de Theodosio Magno tradit Ambrosius in Orat. de ejus obitu, et Socrates lib. v. cap. 6. Hunc vero clinicorum morem, et in suscipiendo baptismo dilationem, acriter reprehenderunt orthodoxi patres. Tertullianus lib de Pœnit. *Omne præterea*, inquit, *cunctationis et tergiversationis erga pœnitentiam vitium, præsumptio intinctionis importat: certi enim indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furantur, et commeatum sibi faciunt delinquendi.* Gregor. Nazianzenus Orat. in sanctum Baptisma, *Baptisemur hodie, ne cras vi aliqua majore cogamur: ne beneficium tanquam injuriam prorogemus, nec expectemus ut plura peccata congeramus, quo plura nobis condonentur: nec graviori onere premamur quam vires nostræ ferre queant, ne una cum navi aquis obruamur, ac baptismi gratiam naufragio amittamus, ac dum plura spe atque animo concipimus, omnia perdamus*, &c. De clinicis etiam quidam accipiunt illud D. Pauli 1 Corinth. cap. xv. 29. *τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, quid facient ii qui baptisantur pro mortuis?* Hoc est, ut ipsi putant, qui tanquam mortui sive moribundi baptisantur. Ego vero, salvo meliore judicio, illud intelligendum puto, de iis qui, perverso quorundam hæreticorum more, vice mortuorum baptisabantur. Hunc morem indicat Epiphanius de Cerinthianis loquens hæresi 28. *καὶ τὶ παραδόσεως πρᾶγμα ἦλθεν εἰς ἡμᾶς, ὡς τινῶν μὲν παρ᾽ αὐτοῖς προφθανόντων τελευτῆσαι ἄνευ βαπτίσματος, ἄλλους δὲ ἀντ᾽ αὐτῶν εἰς ὄνομα ἐκείνων βαπτίζεσθαι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀναστησάντας αὐτοὺς δίκην δοῦναι τιμωρίας, βάπτισμα μὴ εἰληφότας.* Id etiam Marcionitæ postea factitarunt, exemplum forte a Cerinthianis mutuati: sic

enim de iis Chrysostomus in Epist. I. ad Corinth. cap. xv. Homil. 40. *ἐπειδὰν γάρ τις κατηχούμενος ἀπέλθῃ παρ' αὐτοῖς, τὸν ζῶντα ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τελευτηκότος κρύψαντες, προσίασι τῷ νεκρῷ, καὶ διαλέγονται, καὶ πυνθάνονται εἰ βούλοιτο λαβεῖν τὸ βάπτισμα; εἶτα ἐκείνου μηδὲν ἀποκρινομένου, ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν ἀντ' ἐκείνου φησὶ, ὅτι δὴ βούλοιτο βαπτισθῆναι, καὶ οὕτω βαπτίζουσιν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος.* Hujusmodi Marcionitarum baptisma, vicarium vocat Tertullianus lib. de Resurrect. Carnis. *Si autem et baptisantur quidam pro mortuis, videbis an ratione, certa illa præsumptione hoc eos instituisse portendit, qua alii etiam carni ut vicarium baptisma profuturum existimarent ad spem resurrectionis: quæ nisi corporalis, non alias sic baptismate corporali obligaretur:* et lib. v. advers. Marcionem cap. 10. Ambrosius in 1 Corinth. cap. xv. Pauli locum explicans: *Exemplum,* inquit, *eorum subjicit qui tam securi erant de futura resurrectione, ut etiam pro mortuis baptisarentur, si quem forte mors prævenisset, timentes ne aut male, aut non resurgeret, qui baptisatus non fuerat, vivus nomine mortui tingebatur.* JUSTELL. Cum nonnulli in ecclesia primitiva lethali corriperentur morbo, priusquam sacrum baptismum, quæ etiam illuminatio dicitur, suscepissent, orta est de iis controversia, utrum per baptismum isto casu collatum vere Christiani facti fuerint, necne. Hanc quæstionem quidam cognomento Magnu D. Cypriano proposuit, ut ipse in epistola ad eum rescripta testatur, dicens, *Quæsisti etiam, fili charissime, quid mihi de illi videatur, qui in infirmitate et languore gratiam Dei consequuntur, an habendi sint legitimi Christiani, eo quod aqua salutari non loti sint, sed perfusi.* Et statim respondet Cyprianus affirmative, *Nos,* inquiens, *quantum concipit mediocritas nostra, existimamus, in nullo mutilari et debilitari posse beneficia divina, nec minus aliquid illic posse contingere, ubi plena et tota fide et dantis et sumentis accipitur, quod de divinis muneribus hauritur.* Cyprian epist. 77. edit. Pamel. Et mox indicat hos *clinicos* vulgo nuncupatos esse, nimirum quod *ἐν τῇ κλίνῃ in lecto* baptizati sunt. E quidem ipsos catechumenos, si animam agerent, mox ante mor tem baptizatos esse, Epiphanius testatur, *οἱ μέλλουσι τελευτᾷν, ἐ δσι κατηχούμενοι, πρὸ τῆς τελευτῆς λούτρου καταξιοῦνται.* Epip hær. 28. Hinc cum vulgo persuasum esset, omnia anteact vitæ peccata per baptismum ablui, plures usque ad vitæ exitu baptismum suum consulto distulerunt. Quod de Constanti Magno, Theodosio, imperatoribus, aliisque Historici Eccl

siastici tradiderunt. Hoc autem a Tertulliano olim observatum et damnatum est, dicente, *Omne præterea cunctationis et tergiversationis erga pœnitentiam vitium præsumptio intinctionis importat. Certi enim indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furantur, et commeatum sibi faciunt delinquendi.* Tertul. de Pœnit. c. 5. Ne quis etiam baptismum ita differat, Gregorius Theologus eleganter admonuit, *Βαπτισθῶμεν τήμερον*, inquit, *ἵνα μὴ αὔριον βιασθῶμεν. καὶ μὴ ἀναβαλώμεθα τὴν εὐεργεσίαν ὡς ἀδικίαν, μηδὲ ἀναμείνωμεν πλεῖον γενέσθαι κακοὶ, ἵνα πλεῖον συγχωρηθῶμεν, μηδὲ γενώμεθα Χριστοκάπηλοι καὶ Χριστέμποροι, μηδὲ φορτισθῶμεν πλέον ἢ δυνάμεθα φέρειν, ἵνα μὴ αὐτάνδρῳ τῇ νηῒ βαπτισθῶμεν, καὶ τὸ χάρισμα ναυαγήσωμεν, ἀνθ' ὧν τὸ πλεῖον ἠλπίσαμεν.* Greg. Naz. Orat. 40. Et Patres quidem Neocæsarienses hoc sibi displicuisse luculenter satis demonstrarunt, eo quod præsenti canone constituerint, tales in presbyteratus gradum non evehendos esse, qui morbo laborantes, et mortis timore percussi, ad sacrum baptismum se contulerunt. Hoc autem non novum erat institutum, sed quod longe antea sancitum fuerat. Quod ut palam faciamus, tenendum est, Novatianum hujusmodi fuisse Clinicum. Cum is enim a dæmone vexaretur, et propterea apud exorcistas maneret, in gravem incidit morbum, quo se moriturum credebat, ac proinde in ipso, quo cumbebat, lectulo baptizatus est; ut Cornelius papa Romanus in Epistola ad Fabium Antiochenum tradidit, dicens de eo, *ᾧ γε ἀφορμὴ τοῦ πιστεῦσαι γέγονεν ὁ Σατανᾶς, φοιτήσας εἰς αὐτὸν καὶ οἰκήσας ἐν αὐτῷ χρόνον ἱκανόν· ὃς βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐπορκιστῶν, νόσῳ περιπεσὼν χαλεπῇ, καὶ ἀποθανεῖσθαι ὅσον οὐδέπω νομιζόμενος, ἐν αὐτῇ τῇ κλίνῃ, ᾗ ἔκειτο, περιχυθεὶς τὸ βάπτισμα ἔλαβεν.* apud Euseb. Hist. Eccles. lib. vi. cap. 43. Hinc cum iste Novatianus presbyter ordinandus erat, universus clerus, multique a populo refragabantur, dicentes, non licere quempiam in lectulo perfusum sive baptizatum in clerum unquam assumi, *ὃς διακωλυόμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ λαϊκῶν πολλῶν, ἐπεὶ μὴ ἐξὸν ἦν τὸν ἐπὶ κλίνης διὰ νόσον περιχυθέντα, ὥσπερ καὶ αὐτὸς, εἰς κλῆρόν τινα γενέσθαι, ἠξίωσε συγχωρηθῆναι αὐτῷ τοῦτον μόνον χειροτονῆσαι.* Ibid. Constat itaque, quod hoc *μὴ ἔξον ἦν non licitum erat*, ut Clinicus presbyter fieret, etiam Cornelii et Novatiani diebus, hoc est, plusquam quinquaginta annis ante celebratum hoc Neocæsareæ Concilium. Sin autem nulla hoc lege vetitum fuisset, illicitum esse aut dici non potuit. Ac proinde nihil novi hoc canone decernitur; sed vetus ea lex, antiquitus instituta, renovatur. BEVEREG.

CONCILIUM
CONTRA NOETUM.

CONCILIUM SUPERADDITUM.

ASIATICUS CONTRA NOETUM PRESBYTERORUM CONSESSUS

ANTE MEDIUM SÆCULUM TERTIUM

CELEBRATUS.

Τι γὰρ κακὸν πεποίηκα; inquit Noetus, ἕνα Θεὸν δοξάζω, ἕνα ἐπίσταμαι, καὶ οὐκ ἄλλον πλὴν αὐτοῦ, γεννηθέντα, πεπονθότα, ἀποθανόντα.——ὅτε γὰρ ἐρωτώμενος ἀπὸ τοῦ Πρεσβυτερίου ἔφη, ἕνα Θεὸν δοξάζειν, ἤκουε παρ' αὐτῶν φιλαλήθως· Ὅτι ἕνα Θεὸν δοξάζομεν καὶ αὐτοὶ, ἀλλ' ὡς οἴδαμεν δικαίως δοξάζειν. καὶ ἕνα Χριστὸν ἔχομεν, ἀλλ' ὡς οἴδαμεν· ἕνα Χριστὸν υἱὸν Θεοῦ, παθόντα καθὼς ἔπαθεν, ἀποθανόντα καθὼς ἀπέθανεν, ἀναστάντα, ἀνελθόντα εἰς τὸν οὐρανὸν, ὄντα ἐν δεξίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. ταῦτα λέγομεν, μεμαθηκότες ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, ἃ καὶ ἐπιστάμεθα. Attulit S. Epiphanius *Hæres.* LVII. num. 11. p. 480. ed. Petavii.

Interprete Dionysio Petavio.

Ac quid, inquit, mali feci? Unum Deum veneror, unum novi, nec præter ipsum alterum, natum, passum, mortuum.—Nam cum Presbyterorum concilio percontanti dixisset; unum se Deum colere, vere hoc ab illis responsum audiit: Et nos unum quoque Deum colimus: sed quemadmodum legitime illum colere novimus. Itidemque Christum habemus unum, sed quemadmodum novimus, unum Christum Dei filium: passum, quomodo passus est: mortuum, quomodo mortuus est. Qui et resurrexit, et in cœlum ascendit, et ad Patris dexteram manet, et venturus est judicare vivos et mortuos. Hæc nos ab Scripturis sacris accepta profitemur, quæ et novimus.

ANNOTATIONES

IN CONCILIUM PRESBYTERORUM

CONTRA NOETUM.

P. 243. l. 1. CONCILIUM &c.] Hunc Consessum tanquam si fuerit inter Concilia reponendus, addidit Steph. Baluzius *Novæ* suæ *Collectioni Concilior*. notitia ejus pag. 16. ex Epiphanio desumpta. Ante vero Baluzii mortem textum Græcum *Homiliæ*, quæ vocatur, *Contra Noetum* Hippolyti Martyris primus edidit J. Alb. Fabricius, qui illam extremam partem esse libri Hippolytei *adversus Hæreses* confirmat. Et quia Epiphanius atque Hippolytus eadem propemodum ad verbum de Noeti atque hæresis ejus condemnatione protulerunt, idcirco Epiphanium ista ex ipso Hippolyto, quanquam haud nominato, desumpsisse statuit ibid. præstantiss. Fabricius. Fateor quidem plurima *Confutationis Noeti* apud Hippolytum extare, quæ sua fecit Epiphanius; cum vero alia quædam addiderit Epiphanius condemnationi isti, eaque ex eodem vetere auctore, ut videtur, desumpta, cui cetera debet; hinc magis putaverim, vel auctorem istum, quicunque demum is fuerit, ex Hippolyto pleraque sua habuisse, vel contra ex isto auctore sua Hippolytum, qui alia ex ipso hæretico Noeto in opus suum hauserit. Idem tamen vetus auctor haud multo vel recentior vel antiquior Hippolyto esse potuit.

P. 243. l. 6. Τί γὰρ κακὸν &c.] Ante hæc Epiphanius, Ἕτερος πάλιν μετὰ τοῦτον (Bardesanum) Νοητὸς ὀνόματι ἀνέστη, οὐ πρὸ ἐτῶν πλειόνων, ἀλλ' ὡς πρὸ χρόνου τῶν τούτων ἑκατὸν τριάκοντα, πλείω ἢ ἐλάσσω, Ἀσιανὸς, τῆς Ἐφέσου πόλεως ὑπάρχων. ὃς ἀλλοτρίῳ πνεύματι φερόμενος, ἠθέλησεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἃ μήτε προφῆται, μήτε ἀπόστολοι, μήτε ἐξ ὑπαρχῆς κατέσχεν ἡ ἐκκλησία, μήτε ἐνενοήθη, λέγειν τε καὶ διδάσκειν. *Post hunc alius quidam hæreticus Noetus nomine prodiit; neque multis ab hinc annis; sed ante hos fere centum ac triginta, in Asia oriundus, urbe Epheso. Qui alieno spiritu afflatus ea dicere ac docere ausus est, quæ nec prophetæ, nec apostoli, nec ecclesia ab initio tenuit, ac ne cogitavit quidem.* De his autem Epiphanianis ita Fabricius in Notis ad *Hippolytum:* "Epiphanius ait Noëtum prodidisse hæresin "suam ante annos circiter CXXX. Scripsit Epiphanius anno "Christi CCCLXXV. His si centum ac triginta demas, manet "annus CCXLV. Mox idem testatur Noëtum ἔναγχος *paulo* "*post*, una cum fratre mortuum esse." Scil. in illis, quæ mox descripturus sum. At vero ex voce ἔναγχος i. e. *nuper*, hoc quidem, ni fallor, recte colligas, Epiphanium verba sequentia ex vetustiore aliquo auctore partim κατὰ λέξιν more suo sumpsisse. Nam pergit ita scribere Epiphanius, Οὗτος ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπάρμασι (ita Petavius pro ἐπ' ἅρμασι, sed forsitan ἐπάρματι legend. Habet Hippolytus ὅσον ἔπαρμα καρδίας de Noeto scribens) μανίας ἐπαρθεὶς, ἐτόλμησε λέγειν τὸν πατέρα πεπονθέναι. ἔτι δὲ μείζονί τινι τύφῳ καὶ παραφροσύνῃ ἐνεχθεὶς, ἑαυτὸν ἔλεγε Μωϋσέα, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀαρών. ἀλλὰ μεταξὺ τούτων ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸν ἐνηχήσεως, οἱ μακάριοι πρεσβύτεροι τῆς ἐκκλησίας προσκαλεσάμενοι αὐτὸν, ἐξήταζον περὶ τούτων ἁπάντων, καὶ εἰ ταύτην τὴν βλασφημίαν περὶ πατρὸς προηγάγετο. ὁ δὲ τὰ πρῶτα μὲν ἠρνεῖτο, ἐπὶ τοῦ πρεσβυτερίου ἀγόμενος, διὰ τὸ μηδένα πρὸ αὐτοῦ ἐξεμέσαι ταυτηνὶ τὴν δεινὴν, καὶ ὀλετήριον πικρίαν. ὕστερον δὲ ἀφ' ἧς εἶχε λύσσης εἴς τινας ἄλλους ἐμβαλὼν, ὡς εἰπεῖν, καὶ σὺν αὐτῷ ὥσπερ δέκα ἄνδρας ἐπαγόμενος, εἰς τύφον μείζονα καὶ θράσος ἐπαρθεὶς, τολμηρὸς γεγονὼς, παῤῥησίᾳ λοιπὸν τὴν αἵρεσιν ἐδογμάτιζε. πάλιν δ' αὖ οἱ αὐτοὶ πρεσβύτεροι προσκαλεσάμενοι αὐτόν τε, καὶ τοὺς προσφθαρέντας αὐτῷ ἀνθρώπους, περὶ τῶν αὐτῶν πάλιν ἠρώτων. ὁ

δὲ ἅμα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένοις ὑποτρίψας τὸ μέτωπον, λοιπὸν παῤῥησίᾳ ἀντέλεγε, φάσκων· ΤΙ ΓΑΡ κακὸν πεποίηκα &c. &c. (Hæc supra in textu, quem vocant, reposita sunt) ὡς οὖν ἐν τούτοις ἔμενεν, ἐξέωσαν αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας, ἅμα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δόγμα μεμαθητευμένοις. τελευτᾷ δὲ ὁ αὐτὸς ἘΝΑΓΧΟΣ ἅμα τῷ ἰδίῳ ἀδελφῷ, οὐχ ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐν δόξῃ, οὐδὲ ὁ αὐτοῦ ἀδελφὸς (for. addend. ὡς) ὁ Ἀαρὼν ἐτάφη ἐν τιμῇ. ἐῤῥίφησαν γὰρ ὡς παραβάται, καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς τῶν θεοσεβῶν περιέστειλε. μετὰ τοῦτο οἱ ὑπ' αὐτοῦ τὸν νοῦν φθαρέντες ἐκράτυναν τουτὶ τὸ δόγμα, τούτοις τοῖς ῥητοῖς ὑπαχθέντες, οἷς καὶ ὁ αὐτῶν διδάσκαλος ἐξ ἀρχῆς. ὍΤΕ γὰρ ἐρωτώμενος ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου ἔφη, ἕνα Θεὸν &c. &c. Hæc quoque, ubi supra, transcripta sunt. Gemina sunt Epiphanianis istis, quæ de eodem Consessu protulit S. Hippolytus initio Libri *Contra Noetum*, quem inter *Opuscula Scriptorum Ecclesiasticorum* nuper posui. Ἕτεροί τινες ἑτέραν διδασκαλίαν παρεισάγουσιν, γενόμενοί τινος Νοήτου μαθηταί, ὃς τὸ μὲν γένος ἦν Σμυρναῖος, οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου γενόμενος. Οὗτος φυσιωθεὶς εἰς ἐπηρμένον ἤχθη· οἰήσει πνεύματος ἀλλοτρίου ἐπαχθεὶς (for. ἐπαρθεὶς). Ἔφη τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα γεγεννῆσθαι καὶ πεπονθέναι καὶ ἀποτεθνηκέναι. Ὁρᾶτε ὅσον ἔπαρμα καρδίας καὶ φυσίωμα πνεύματος ἀλλοτρίου ὑπεισῆλθεν εἰς αὐτόν. Ἤδη μὲν οὖν ἐκ τῶν ἑτέρων πράξεων εἰς τοῦτο φέρεται ὁ ἔλεγχος αὐτῶν, ὅτι μὴ καθαρῷ πνεύματι ἐφθέγγετο. Ὁ γὰρ εἰς πνεῦμα ἅγιον βλασφημῶν ἔκβλητος γένηται (cor. γεγένηται) κλήρου ἁγίου. Οὗτος ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι Μωϋσῆν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀαρών. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ μακάριοι Πρεσβύτεροι προσκαλεσάμενοι ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας ἐξήταζον· ὁ δὲ ἠρνεῖτο, λέγων τὰς ἀρχὰς, μὴ φρονεῖν. ὕστερον δὲ ἐμφωλεύσας ἔν τισιν, καὶ συσκευάσας ἑαυτῷ συμπλανωμένους, καθαρὸν (for. καὶ θαῤῥῶν) ὕστερον ἱστᾷν τὸ δόγμα ἐβούλετο. Ὃν πάλιν προσκαλεσάμενοι οἱ μακάριοι Πρεσβύτεροι ἤλεγξαν. Ὁ δὲ ἀντίστατο, λέγων· Τί οὖν κακὸν ποιῶ δοξάζων τὸν Χριστόν; πρὸς ὃν ἀνταποκρίνονται οἱ Πρεσβύτεροι· Καὶ ἡμεῖς ἕνα Θεὸν οἴδαμεν ἀληθῶς. οἴδαμεν Χριστόν· οἴδαμεν τὸν Υἱὸν παθόντα, καθὼς ἔπαθεν, ἀποθανόντα, καθὼς ἀπέθανεν, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὄντα ἐν δεξίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ

ταῦτα λέγομεν ἃ ἐμάθομεν. Τότε τοῦτον ἐλέγξαντες ἐξέωσαν τῆς ἐκκλησίας, ὃς εἰς τοσοῦτο φυσίωμα ἠνέχθη, ὡς διδασκαλεῖον συστῆσαι. Quod attinet ad Mosem et Aaronem in Noeto ac fratre redivivos, notavit Fabricius ad *Hippolytum*, id Damascenum quoque referre; sed scripsisse Philastrium *Hæresi* liii. *Noetiani insensati* (ἀνόητοι) *cujusdam nomine Noeti.——hic etiam dicebat se Mosen esse, et fratrem suum Heliam prophetam.* Rem ita exponit cl. Moshemius, in *Comm. De Rebus Christianorum ante Constantin. M.* Sæc. iii. §. 33. p. 682. ut sectarius iste existimetur sese cum Mose, fratremque suum cum Aarone, comparasse; id est, arroganter prædicasse, Deum suo fratrisque ministerio ad populum Christianum ex falsarum de religione opinionum servitute educendum uti velle, quemadmodum Mosis et Aaronis operam ad Hebræorum populum ex Ægypto liberandum olim adhibuisset. Satis ingeniosa ista. Attamen recordantur omnes, docuisse Pythagoram, se in Trojano bello Euphorbum fuisse; et memini ego extitisse in his oris ante triginta fere annos planum quendam, aut certe hominem fanaticum, qui se Heliam prophetam esse impudenter affirmaret. Rectius ergo fortasse statuendum, Noetum et fratrem ejus prædicasse, super sese ex cœlo descendisse *πνεῦμα καὶ δύναμιν* Mosis atque Aaronis, ut plane iidem qui illi ipsi recte censeri possent.

P. 243. l. 9. *τοῦ Πρεσβυτερίου*] Presbyterorum nomine vocati interdum episcopi in sæculo ecclesiæ secundo. Vid. supra Epist. Concil. Lugd. pag. 40. vol. II. et *Irenæum Adv. Hæres.* lib. iv. c. 43. al. 26. Clementemque Al. *Strom.* vi. cap. 13. qui tamen ambo inter episcopos atque presbyteros alibi aperte distinguunt. Adi, exempli gratia, *Iren.* lib. iii. cap. 14. et *Clem. Al.* ipso eodem loco. Cum vero tertio hoc sæculo vix et ne vix quidem singuli episcopi presbyteri vocitarentur, rursus ego dubito, utrum etiam plures episcopi in unum, hoc est provinciale concilium, collecti ita nuncupari tum temporis solerent; etsi de antecessoribus suis ita locutus sit Dionysius Alexandrinus episcopus.—— *παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν*, inquit, *πρεσβυτέρων τύπον καὶ κανόνα παρειληφότες*, apud S. Basilium M. *Lib. De Spiritu Sancto*

cap. penult. Confer et Firmiliani ad S. Cyprianum epistolam, cap. 6. Conjecturam facit cl. Moshemius in opere modo allato pag. 683. caruisse tum urbem, in qua Noetus vivebat, episcopo. Sed et potest fieri, ut tam episcopis, quam presbyteris, constiterit hoc *presbyterium;* quale Romæ se contraxisse ait urbis episcopus Cornelius in *Epist. ad Cyprianum*, quodque eo nomine appellat. vid. *Ep.* xlvi. al. 49. Noto obiter, nusquam, quod sciam, veteres patres his primis ecclesiæ sæculis secundi ordinis sacerdotes nomine episcoporum appellasse, nisi forsitan id fecerit S. Pauli discipulus Clemens Romanus in *Epist. ad Corinthios*, cap. 42. ubi accommodantur verba ad locum ex Vet. Testamento allatum. Superius autem, in cap. 40. notum est, hunc sanctum episcopum tres ordines Christianæ ecclesiæ cum politia Judaica contulisse; quod illustre antiquissimæ disciplinæ documentum est. Itidem hæc duo Judaicum et Christianum sacerdotium simul comparavit Hieronymus in *Epistola ad Nepotianum et Evangelum.*

P. 243. l. 13. παθόντα] Quæ sequuntur sunt ipsa verba Symboli, quale extat apud Irenæum lib. i. cap. 2. seq. lib. iii. cap. 4. Tertullianum Contra Praxeam cap. 2. et De Præscript. c. 13. et De Virginibus Velandis c. 1. &c. FABRICIUS, ad Hippolytum.

Ibid. l. 17. ἐπιστάμεθα.] Auctor *Prædestinati*, ut notat ad Hippolytum Fabricius, Noetum damnatum a Tranquillo episcopo Chalcedoniorum Syriæ scribit, cap. 36. Sed sublestior fides est hujus scriptoris, qui de dogmate tamen Noeti hæc satis apte posuit; *Hæresis*, inquit, *tricesima et sexta Noetianorum est, qui dicunt Christum eundem esse atque Patrem et Spiritum Sanctum, non per substantiam, sicut nos, sed per personam, ut putative dicatur Spiritus Sanctus, non veraciter.* Hoc nimirum negantes, Spiritum S. subsistentiam habere propriam. Itaque scribit alibi Epiphanius, υἱοπάτορα τὸν Χριστὸν ἐδίδαξε (Noetus)· τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα. *Anacephal.* p. 145.

ASCLEPIADES.

ASCLEPIADIS,

QUI AD LACTANTIUM SCRIPSIT,

FRAGMENTUM.

ATQUE ideo merito quis arbitretur, proximum sibi locum divinam providentiam dedisse ei, qui potuerit intelligere ordinationem suam. Nam sol iste est; quis eum videt ita, ut intelligat quia sol est, et quantum gratiæ afferat cæteris institutis? hoc cœlum est; quis id suspicit? terra hæc; quis eam colit? hoc pelagus; quis in eo navigat? hic ignis est; quis eo utitur? Instituit ergo summus Deus, non propter se, quia nihilo indiget, sed propter hominem, qui his congruenter uteretur.

Attulit hæc in libro vii. *Divinarum Institutionum* c. iv. Lactantius Firmianus, qui sæculi quarti floruit initio, ita præfatus; *Optime igitur Asclepiades noster de providentia summi Dei disserens in eo libro, quem scripsit ad me.* ATQUE ideo, *inquit*, merito &c. Porro ipsum Lactantium libros duos scripsisse ad Asclepiadem tradit S. Hieronymus cap. lxxx. *Libri De Viris Illustr.* Ubi Fabricius ait, "Sed et "Lactantii ad Asclepiadem, et Asclepiadis ad Lactantium "scripta, nusquam hodie extant." Christianum autem hunc scriptorem fuisse, verisimile videtur. Nota positum esse post verbum, *intelligat*, similiter atque in Latinis Bibliis, aliisque ejus ætatis operibus, *quia sol est* pro infinitivo, *solem esse*.

APPENDIX I.

IN QUA CONTINENTUR

CONCILIA, ELIBERITANUM,
ROMANUM, ARELATENSE I.
GESTA PURGATIONIS FELICIS,
GESTAQUE APUD ZENOPHILUM.

ELIBERITANUM CONCILIUM,

IN HISPANIA ANTE MAGNAM SYNODUM NICÆNAM CELEBRATUM,

AD EDITIONEM CONCILIORUM HARDUINAM PARISIIS ANNO 1715. TYPIS IMPRESSAM.

CONCILIUM [a]ELIBERITANUM [b]XIX. EPISCOPORUM.

EX collectione Isidori, editione viri doctissimi Garsiæ Loaisa et novissima Emin. Card. De Aguirre, quam ille contulit cum quinque MSS. codicibus: item ex perantiqua collectione Canonum MS. gemina, quæ est in Collegio Parisiensi Societatis Jesu. In altera, in qua indiculus est synodorum verbis ipsius Isidori, quæ sunt relata ex parte a Gratiano, XI. dist. XVI. hæc tantum leguntur de Eliberitana: Concilium *Heliberitanum,* XVIIII. *episcoporum, in quo statuti sunt Canones* LXXXI. Altera addit in titulo, *tempore Constantini.* In duobus MSS. Alveldensi et Hispalensi, qui nunc sunt Bibliothecæ S. Laurentii, scripti ambo (ut amanuensis quidem ipse testatur) sæculo Christi decimo, dicitur hæc habita synodus *eodem tempore quo Nicæna.* In duobus MSS. Toletanis, ejusdem fere ævi, apponitur Era CCCLXII. qui est annus Christi CCCXXIV. Hincmarus Remensis, [eodem sæc. nono, quo Isidorus] in opusc. xxxiii. cap. 20. coactum synodum refert iisdem Consulibus, quibus et Nicænam. Onuphrius in Fastis, assignat annum CCCXIII. quoniam, opinor, Canones Concilii Arelatensis, anni CCCXIV. multi videntur excerpti fuisse ex Eliberitano. Quæ causa nos etiam impulit, ut salva tamen auctoritate Hincmari et MSS. codicum, quæ debet hic esse potior, exhiberemus *hoc loco Concilium Eliberitanum. Fuit istud in Bætica oppidum *Iliberi, quod Liberini tenuere,* ut ait Plinius, lib. iii. sect. 3.

[a] In MSS. plerisque Elibertinum, *vel* Elibertanum. [b] Iduum Maïarum, Episcoporum numero XLIII. *in MS. Pith. at in nostro,* XVIIII. * (ad an. Christi 313.)

TITULI CAPITULORUM.

I. *De his qui post baptismum idolis immolaverunt.*

II. *De sacerdotibus* [c] *gentilium, qui post baptismum* [d] *immolaverunt.*

III. *De eisdem, si idolis munus tantum dederunt.*

IV. *De eisdem, si catechumeni adhuc immolant, quando baptizabuntur.*

V. *Si domina per zelum ancillam occiderit.*

VI. *Si quicunque per maleficium hominem interfecerit.*

VII. *De pœnitentibus mœchiæ, si rursus* [e] *mœchaverint.*

VIII. *De feminis, quæ relictis viris suis aliis nubunt.*

IX. *De feminis, quæ adulteros maritos relinquunt, et aliis nubunt.*

X. *De relicta catechumeni, si alterum duxerit.*

XI. *De catechumena, si graviter ægrotaverit.*

XII. *De mulieribus, quæ lenocinium fecerint.*

XIII. *De virginibus Deo sacratis, si adulteraverint.*

XIV. *De virginibus sæcularibus, si* [f] *mœchaverint.*

XV. *De conjugio eorum qui ex gentilitate veniunt.*

XVI. *De puellis fidelibus, ne infidelibus conjungantur.*

XVII. *De his qui filias suas sacerdotibus gentilium conjungunt.*

XVIII. *De sacerdotibus et ministris, si mœchaverunt.*

XIX. *De clericis negotia et nundinas sectantibus.*

XX. *De clericis et laicis usurariis.*

XXI. *De his qui tardius ad ecclesiam accedunt.*

XXII. *De catholicis in hæresim transeuntibus, si revertantur.*

XXIII. *De temporibus jejuniorum.*

XXIV. *De his qui peregre baptizantur, ut ad clerum non veniant.*

XXV. *De epistolis communicatoriis confessorum.*

XXVI. *Ut omni sabbato jejunetur.*

XXVII. *De clericis, ut* [g] *extraneas feminas in domo non habeant.*

XXVIII. *De oblationibus eorum qui non communicant.*

XXIX. *De energumenis, qualiter habeantur ab ecclesia.*

XXX. *De his qui post lavacrum mœchaverint, ne subdiacones fiant.*

XXXI. *De adolescentibus, qui post lavacrum mœchati sunt.*

XXXII. *De presbyteris, ut excommunicatis in necessitate communionem dent.*

XXXIII. *De episcopis, et ministris, ut ab uxoribus se abstineant.*

[c] *al.* gentium. [d] *al.* sacrificant. [e] *al.* peccaverint. [f] *al.* mœchatæ fuerint. [g] *Aguirre*, extraneam mulierem.

XXXIV. *Ne*[h] *cereum in cœmeteriis incendatur.*
XXXV. *Ne feminæ in cœmeteriis pervigilent.*
XXXVI. *Ne picturæ in ecclesia fiant.*
XXXVII. *De*[i] *energumenis non baptizatis.*
XXXVIII. *Ut in necessitate et fideles baptizent.*
XXXIX. *De gentilibus, si in discrimine baptizari expetunt.*
XL. [k] *Ne id quod idolothytum est, fideles accipiant.*
XLI. *Ut prohibeant domini idola colere servis.*
XLII. *De his qui ad fidem veniunt, quando baptizentur.*
XLIII. *De celebratione Pentecostes.*
XLIV. *De meretricibus paganis, si convertantur.*
XLV. *De catechumenis, si ad ecclesiam non frequentant.*
XLVI. *De fidelibus, si apostataverint, quamdiu pœniteant.*
XLVII. *De eo qui uxorem*[l] *habens, sæpius mœchatur.*
XLVIII. *De*[m] *baptizatis, ut nihil accipiat clericus.*
XLIX. *De frugibus fidelium, ne a Judæis benedicantur.*
L. *De Christianis, qui cum Judæis vescuntur.*
LI. *De hæreticis, ut ad clerum non promoveantur.*
LII. *De his qui in ecclesia libellos famosos ponunt.*
LIII. *De episcopis, qui excommunicato alieno communicant.*
LIV. *De parentibus, qui fidem sponsaliorum frangunt.*
LV. *De sacerdotibus gentilium, qui jam non sacrificant.*
LVI. *De magistratibus, et duumviratis.*
LVII. *De his qui vestimenta ad ornandam pompam dederint.*
LVIII. *De his qui communicatorias literas portant, ut de fide interrogentur.*
LIX. *De fidelibus, ne ad Capitolium causa sacrificandi ascendant.*
LX. *De his qui destruentes idola occiduntur.*
LXI. *De his qui duabus sororibus copulantur.*
LXII. *De aurigis et pantomimis, si convertantur.*
LXIII. *De uxoribus, qui filios ex adulterio necant.*
LXIV. *De feminis quæ usque ad mortem cum alienis viris adulterant.*
LXV. *De adulteris uxoribus clericorum.*
LXVI. *De his qui prævignas suas ducunt.*
LXVII. *De conjugio catechumenæ feminæ.*
LXVIII. *De catechumena adultera, quæ filium necat.*

[h] *Aguirre*, cerei incendantur. [i] *Aguirre edidit*, de energumenis baptizandis. [k] *Aguirre edidit*, Ne de hoc quod idolis datum est. [l] *Aguirre*, habet, si sæpius. [m] *Aguirre*, baptizandis.

LXIX. *De viris conjugatis, postea in adulterium lapsis.*
LXX. *De feminis, quæ consciis maritis adulterant.*
LXXI. *De stupratoribus puerorum.*
LXXII. *De viduis mœchis, si eumdem postea maritum duxerint.*
LXXIII. *De delatoribus.*
LXXIV. *De falsis testibus.*
LXXV. *De his qui sacerdotes accusant, nec probant.*
LXXVI. *De diaconibus, qui ante honorem peccasse probantur.*
LXXVII. *De baptizatis, qui nondum confirmati moriuntur.*
LXXVIII. *De fidelibus conjugatis, si cum Judæa vel Gentili mœchaverint.*
LXXIX. *De his qui tabula ludunt.*
LXXX. *De libertis.*
LXXXI. *De feminarum epistolis.*

Cum [o] *consedissent sancti et religiosi episcopi in ecclesia Eliberitana, hoc est:*

I. Felix episcopus [p] Accitanus.
II. Osius episcopus Cordubensis.
III. Sabinus episcopus Spalensis.
IV. Camerinus episcopus Tuccitanus.
V. Sanagius episcopus [q] Epagrensis.
VI. Secundinus episcopus [r] Castulonensis.
VII. [s] Pardus episcopus Mentesanus.
VIII. Flavius episcopus [t] Eliberitanus.
IX. Cantonius episcopus [u] Corsicanus.
X. Liberius episcopus Emeritanus.
XI. Valerius episcopus Cæsaraugustanus.
XII. Decentius episcopus Legionensis.
XIII. Melantius episcopus Toletanus.
XIV. Januarius episcopus de [x] Salaria.
XV. Vincentius episcopus Ossonobensis.
XVI. Quintianus episcopus Elborensis.
XVII. Successus episcopus de Eliocrota.
XVIII. Eutychianus episcopus [y] Bastitanus.
XIX. Patritius episcopus Malacitanus.

[o] *al.* convenissent. [p] *al.* Aquitanus. [q] *al.* Bigerrensis. [r] *al.* Castraleucensis. [s] *al.* Pardius. [t] *al.* Flavianus Elibertinus. [u] *al.* Catonus Urcitanus. [x] *al.* Siblaria. *al.* Sibariensis. [y] *al.* Bassitanus.

Post subscriptiones episcoporum, in vetusto codice Urgelensi leguntur sequentes presbyterorum.

Restitutus presbyter de Elepel.
Natalis presbyter de Orsuna.
Maurus presbyter de Illiturgi.
Lamponius presbyter Karula.
Barbatus, de Advingi.
Felicissimus, de Ateva.
Leo Accinipi.
Liberatus, de Eliocrota.
Januarius, de Lauro.
Januarius, Barbæ.
Victorinus, a Gabro.
Titus, a Vinc.
Eucharius a Municipio.
Victor, Ulia.
Silvanus, Sagalbina.
Januarius, Urci.
Leo, Gemella.
Turrinus, Castellona.
Luxurius, de Drona.
Emeritus, Barca.
Eumancius, Solia.
Eumencianus, Ossigi.
Evexes, Carthagine.
Julianus, Corduba, presbyter.

Residentibus etiam [a] *viginti et sex presbyteris, adstantibus diaconibus et omni plebe, episcopi dixerunt:*

CAPITULUM I.

PLACUIT [b] inter eos; Qui post fidem baptismi salutaris, adulta ætate, ad templum idololatraturus accesserit, et fecerit, quod est crimen [c] principale: quia est summum scelus, placuit, nec in fine eum [d] communionem accipere.

II.

Flamines, qui post fidem lavacri et regenerationis sacrificaverunt; eo quod geminaverint scelera, accedente homicidio; vel triplicaverint facinus, cohærente mœchia; placuit eos nec in fine accipere communionem.

III.

Item flamines, qui non immolaverint, sed munus tantum dederint; eo quod se a funestis abstinuerunt sacrificiis, placuit, in fine eis * præstari communionem; acta tamen legitima pœnitentia. Item ipsi, si post pœnitentiam fuerint mœchati, placuit, ulterius his non esse dandam

[a] *In edit. Card. de Aguirre, et Mendozæ*, XXXVI. [b] *Aguirre*, ut quicumque. [c] *Aguirr.* capitale. [d] *Aguerr.* ad communionem suscipere.

* (Præstare *habet Collectio Canonum Ecclesiæ Hispanica Matriti anno* 1808 *ex codd. scriptis edita.*)

communionem; ne [e] lusisse de Dominica communione videantur.

IV.

Item flamines, si fuerint catechumeni, et se sacrificiis abstinuerint, post triennii tempora, placuit ad baptismum admitti debere.

V.

Si qua [f] domina furore zeli accensa flagris verberaverit ancillam suam, ita ut [g] in tertium diem animam cum cruciatu [h] effundat; eo quod incertum sit, voluntate, an casu occiderit; si voluntate, post septem annos; si casu, post quinquennii tempora, acta legitima pœnitentia, ad communionem placuit admitti. Quod si infra tempora constituta fuerit infirmata, accipiat communionem.

VI.

Si quis vero [i] a maleficio interficiat alterum; eo quod sine idololatria perficere scelus non potuit, [k] nec in fine impertiendam esse ille communionem.

VII.

Si quis forte fidelis post lapsum mœchiæ, post tempora constituta, accepta pœnitentia denuo fuerit fornicatus, placuit, nec in fine habere eum communionem.

VIII.

Item feminæ, quæ nulla præcedente causa, reliquerint viros suos, et se copulaverint [l] alteris, nec in fine accipiant communionem.

IX.

Item fidelis femina, quæ adulterum maritum reliquerit

[e] inlusisse, *Aguirr. ex cod. Alveld.* [f] *MS.* feminn, 43. *Dist.* 50. Si qua femina. [g] *MS.* intra: *Gratianus,* infra: *Ivo,* part. xv. et cxliii. *Burch.* lib. vi. c. 19. *Raban. de Judic. Pœnit.* lib. iii. c. 5. *Mogunt. Conc.* 1. *anno* 747. cap. xxii. *Regino,* lib. ii. c. 58. *et alii.* [h] *MS.* emittat. *Ivo, in Decr.* part. x. cap. 155. *Burch.* lib. vi. cap. 26. [i] *legunt,* veneficio. [k] *Ita etiam Regino,* lib. ii. cap. 83. *ex Conc. Eliber. At Ivo et Burch. legunt,* nisi in fine impertiendam non esse. [l] *Ivo in Decr.* part. viii. cap. 198. *Burch.* lib. ix. cap. 62. *ex Conc. Eliber.* cap. 8. *sed interpolato sic:* alteri se copulaverunt, et in hoc permanere voluerint.

fidelem, [m] et alterum ducit, prohibeatur ne ducat; si autem duxerit, non prius accipiat communionem, [n] nisi quem reliquerit, prius de sæculo exierit; nisi forte necessitas infirmitatis dare compulerit.

X.

Si ea, quam catechumenus reliquit, duxerit maritum, potest ad fontem lavacri admitti. Hoc et circa feminas catechumenas erit observandum. Quod si fuerit fidelis, quæ ducitur, ab eo qui uxorem inculpatam reliquit [o] et cum scierit illum habere uxorem, quam sine causa reliquit, placuit, huic nec in finem dandam esse communionem.

Posterior hujus canonis pars sic legitur in codice quodam membranaceo.

Quod si ducitur ab eo qui inculpatam reliquit uxorem, et eum scierit habere uxorem, quam sine causa reliquit; placuit nec in fine hujus dari communionem.

XI.

Intra quinquennii autem tempora, catechumena si graviter fuerit infirmata, dandum ei baptismum placuit, non denegari.

XII.

Mater, vel parens, vel quælibet fidelis, si lenocinium exercuerit; eo quod alienum vendiderit corpus, vel potius suum, placuit, eas, [p] nec in fine accipere communionem.

XIII.

[q] Virgines, quæ se Deo dicaverint, si pactum [r] perdiderint virginitatis, atque eidem libidini servierint, non intel-

[m] 8. XXXII. *Qu.* 7. Fidelis femina quæ. *Ivo in Decr.* part. viii. c. 199. *Burch.* lib. ix. cap. 63. *Regino*, lib. ii. cap. 103. *Raban. lib. Pœnit.* cap. 3. *et in epist. ad Heribald.* cap. 21. *Aguirre*, et alterum duxerit, *omissis iis quæ sunt interjecta.* [n] *MS.* quam is quem reliquit, de sæc. [o] *Aguirr.* et cum cluerit illum ab uxore—placuit hujusmodi in fine dari communionem. [p] *Ita etiam Regino*, lib. ii. cap. 142, *et Ivo in Decr. At Burch.* lib. xix. c. 5. nisi in fine non accipiat commun. [q] 25. XXVII. *Q.* 1. Virgines quæ se. *Item Raban. in libro Pœnit. et in epist. ad Heribald.* cap. 23. [r] *Concil. Mogunt.* III. *anno* 888. c. 26. *et in Colon.* I. c. 6. *anno* 887. prodiderint.

* (eam *editio Matritensis.*)

ligentes quid amiserint; placuit nec in fine eis dandam esse communionem. [s] Quod si semel persuasæ, aut infirmi corporis lapsu vitiatæ, omni tempore vitæ suæ hujusmodi feminæ egerint pœnitentiam, ut abstineant se a coitu: eo quod lapsæ potius videantur, placuit, eas in fine communionem accipere debere.

XIV.

Virgines quæ virginitatem suam non custodierint, si eosdem, qui eas violaverint, duxerint, et tenuerint maritos; eo quod solas nuptias violaverint, [t] post annum sine pœnitentia, reconciliari debebunt. Vel si alios cognoverint viros; eo quod mœchatæ sint, placuit, per quinquennii tempora, acta legitima pœnitentia, admitti eas ad communionem oportere.

XV.

Propter copiam puellarum, Gentilibus minime in matrimonium dandæ sunt virgines Christianæ: ne ætas in flore tumens, in adulterio animæ resolvatur.

XVI.

Hæretici, [u] si se transferre noluerint ad ecclesiam catholicam, nec ipsis catholicas dandas esse puellas: sed neque Judæis, neque hæreticis, dare placuit; eo quod nulla possit esse societas fideli cum infideli. Si contra interdictum fecerint parentes, [x] abstineri per quinquennium placet.

XVII.

Si qui forte sacerdotibus idolorum filias suas junxerint; placuit, nec in fine eis dandam esse communionem.

XVIII.

[y] Episcopi, presbyteri, et diacones de locis suis, negoti-

[s] *Aguirre, sic edidit:* Quod si semetipsas pœnituerit, quod infirmitate corporis lapsæ fuerint, et toto tempore, &c. [t] *Ita Rabanus, lib. Pœnit.* cap. 4. *et in epist. ad Heribald.* cap. 23. *ex Conc. Elib.* cap. 14. *At Regino*, lib. ii. cap. 151. *Burch.* lib. ix. cap. 14. *et Ivo*, part. viii. cap. 152. *sic interpolant:* post pœnitentiam unius anni, reconcilientur. [u] *Aguirre*, qui erant ab ecclesia cath. [x] *Aguirre*, abstinere. [y] *Regino*, lib. i. cap. 227. *ex Conc. Elib. Est hic Canon* XIX. *apud Aguirre: sequens vero* XVIII. (Sic in *ed. Matrit.*)

andi causa, non discedant; nec circumeuntes provincias, quæstuosas nundinas sectentur. Sane ad victum sibi conquirendum, aut filium, aut libertum, aut mercenarium, aut amicum, aut quemlibet mittant: et si voluerint negotiari, intra provinciam negotientur.

XIX.

Episcopi, presbyteri, et diacones, si in ministerio positi, detecti fuerint, quod sint mœchati; placuit, et propter scandalum, et propter [z] profanum crimen, nec in fine eos communionem accipere debere.

XX.

[a] Si quis clericorum detectus fuerit usuras accipere, placuit eum degradari, et abstineri. Si quis etiam laicus accepisse probatur usuras; et promiserit, correctus jam, se cessaturum, nec ulterius exacturum; placuit ei veniam tribui. Si vero in ea iniquitate duraverit, ab ecclesia [b] esse projiciendum.

XXI.

[c] Si quis in civitate positus tres dominicas ad ecclesiam non accesserit, pauco tempore* abstineat, ut correptus esse videatur.

XXII.

Si quis de catholica ecclesia ad hæresim transitum fecerit, rursusque recurrerit; placuit, huic pœnitentiam non esse denegandam, eo quod cognoverit peccatum suum. Qui etiam decem annis agat pœnitentiam. Cui post decem annos præstari communio debet. Si vero infantes fuerint transducti, quod non suo vitio peccaverint, incunctanter recipi debent.

[z] *Aguirre*, nefandum. [a] 5. Dist. 47. Si quis clericorum. *Et Ivo*, part. xiii. cap. 12. [b] *Aguirre*, sciat se esse. [c] *Citat hunc Canonem in Sardic. Concilio*, can. 14. *Osius Cordub. quod et Hincmarus observat, in opusc.* xxxiii. cap. 20. *Item Regino*, lib. i. cap. 182. *ex Conc. Eliberino.*

* (abstineatur *editio Matritensis.*)

XXIII.

[d] Jejuniorum superpositiones per singulos menses placuit celebrari, exceptis diebus duorum mensium, Julii, et Augusti, ob quorumdam infirmitatem.

XXIV.

[e] Omnes qui [f] peregre fuerint baptizati, eo quod eorum minime sit cognita vita, placuit, ad clerum non esse promovendos in alienis provinciis.

XXV.

[g] Omnis qui attulerit litteras confessionis, sublato nomine confessoris, eo quod omnes sub hac nominis gloria passim concutiant simplices, communicatoriæ ei dandæ sunt litteræ.

XXVI.

Errorem placuit corrigi, ut omni sabbati die [h] superpositiones celebremus.

XXVII.

Episcopus, vel quilibet alius clericus, aut sororem, aut filiam virginem dicatam Deo, tantum secum habeat; extraneam nequaquam [i] habere placuit.

XXVIII.

Episcopos placuit ab eo qui non communicat, munera accipere non debere.

XXIX.

[k] Energumenus qui ab erratico spiritu exagitatur, hujus nomen neque ad altare, cum oblatione, recitandum; neque permittendum, ut sua manu in ecclesia ministret.

XXX.

[l] Subdiaconos eos ordinari non debere, qui in adolescentia sua fuerint mœchati; eo quod postmodum, per

[d] *Ivo*, part. iv. cap. 31. *Aguirre edidit*, Jejunia seu abstinentias per. [e] 4. Dist. 98. Omnes qui peregre. *Ivo*, part. vi. cap. 352. [f] *MS. quidam*, in peregre. [g] *Arelatense Concil.* 1. can. 9. [h] *Aguirre edidit*, jejuniorum superpositionem. [i] *Aguirre edidit*, secum habeat. [k] *Hunc canonem spectasse videtur Conc. Tolet.* XI. *anni* 674. [l] *Raban. lib. Pœnit.* cap. 4. *ex Conc. Elib.* cap. 30. *et in Epist. ad Heribald.* cap. 22.

subreptionem, ad altiorem gradum [m] promoveantur: vel si qui sunt in præteritum ordinati, amoveantur.

XXXI.

[n] Adolescentes, qui post fidem lavacri salutaris fuerint mœchati, cum duxerint uxores, acta legitima pœnitentia, placuit ad communionem admitti.

XXXII.

Apud presbyterum, si quis gravi lapsu in ruinam mortis inciderit, placuit agere pœnitentiam non debere, sed potius apud episcopum: cogente tamen infirmitate, necesse est presbyterum communionem præstare debere; et [o] diaconum, si ei jusserit sacerdos.

Hic canon sic legitur in altera editione, quam secutus est Card. de Aguirre.

Si quis gravi lapsu in ruinam mortis inciderit, placuit, agere pœnitentiam non debere sine episcopi consultu, sed potius apud episcopum agat: cogente tamen infirmitate, non est presbyterorum aut diaconorum, communionem talibus præstare debere, nisi eis jusserit episcopus.

XXXIII.

[p] Placuit in totum* prohiberi episcopis, presbyteris, et diaconibus, vel omnibus clericis positis in ministerio, abstinere se a conjugibus suis, et non generare filios: quicumque vero fecerit, ab honore clericatus exterminetur.

XXXIV.

Cereos per diem placuit in cœmeterio non incendi: [q] inquietandi enim spiritus sanctorum non sunt. Qui hæc non observaverint, arceantur ab ecclesiæ communione.

m *Aguirre edidit,* non sit promovendus. Si autem aliqui sunt. n *Rabanus hæc totidem verbis, locis citatis, ex Conc. Elib.* cap. 31. o *Confer Cyprianum* epist. 12. p *Canon hic est etiam nonus Concilii Vormat. anni* 868. q *De hac locutione vide Tertull. lib. de Spect* cap. 15. *lib. de Patientia,* cap. 7.

* (prohibere *editio Matrit.*)

XXXV.

[r] Placuit prohiberi, ne feminæ in cœmeterio pervigilent; eo quod sæpe sub obtentu orationis latenter scelera committant.

XXXVI.

[s] Placuit, picturas in ecclesia esse non debere; * ne quod colitur, [t] et adoratur, in parietibus depingatur.

XXXVII.

Eos qui ab immundis spiritibus vexantur, si in fine mortis fuerint constituti, baptizari placet; si fideles fuerint, dandam esse communionem: prohibendum etiam, ne lucernas hi publice accendant. Si facere contra interdictum voluerint [u] † abstineant a communione.

XXXVIII.

Peregre navigantes, aut si ecclesia in proximo non fuerit, posse fidelem, qui lavacrum suum [x] integrum habet, nec sit bigamus, baptizare in necessitate infirmitatis positum catechumenum: ita ut si supervixerit, ad episcopum eum perducat, ut per manus impositionem [y] ‡ proficere possit.

XXXIX.

[z] Gentiles, si in infirmitate desideraverint sibi manum imponi; si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, et fieri Christianos.

XL.

Prohiberi placuit, ut cum rationes suas accipiunt possessores, quidquid ad idolum datum fuerit, acceptum non

[r] *Hunc canonem Meldensi Concilio tribuit Ivo*, part xi. cap. 60. [s] *Agobard. lib. de Imag. citat ex Conc. Eliber. Item Ivo*, part. iii. cap. 40. *Burchardus*, lib. iii. c. 35. [t] *Aguirre*, aut. [u] *In MS.* abstineantur: *hoc tantum.* [x] *Valafrid. Strabo, lib. de Rebus Eccl.* cap. 26. plenum *posuit pro* integro, *et male interpretatur*, *Cyprianus epist.* 52. *et Pacianus epist.* 3. integros sacerdotes *vocant, non lapsos.* [y] *MS.* perfici, *ut infra*, cap. 77. [z] *Hunc canonem Burchardus*, libro iv. cap. 30. *tribuit Agathensi Concilio. Vide can.* 6. *Concilii Arelat.* 1.

* (nec MSS. *editio Matrit.*) † (abstineantur *ed. Matrit.*)
‡ (perfici, *editio Matrit.*)

[a]referant: si post interdictum fecerint, per quinquennii spatia temporum a communione esse arcendos.

XLI.

Admoneri placuit fideles, ut in quantum possint, prohibeant ne idola in domibus suis habeant: si vero vim metuunt servorum, vel seipsos puros conservent: si non fecerint, alieni ab ecclesia habeantur.

XLII.

Eos qui ad fidem primam credulitatis accedunt, si bonæ fuerint conversationis, intra biennium placuit ad baptismi gratiam admitti debere; nisi infirmitate compellente coëgerit ratio velocius subvenire periclitanti, * vel gratiam postulanti.

XLIII.

Pravam institutionem emendari placuit, juxta auctoritatem scripturarum, ut cuncti [b]diem Pentecostes post Pascha celebremus, non quadragesimam, nisi quinquagesimam. Qui non fecerit, novam hæresim induxisse notetur.

XLIV.

Meretrix quæ aliquando fuerit, et postea habuerit maritum; si postmodum ad credulitatem venerit, incunctanter placuit esse recipiendam.

XLV.

Qui aliquando fuerit catechumenus, et per infinita tempora nunquam ad ecclesiam accesserit, si eum de clero quisque cognoverit esse Christianum, aut testes aliqui exstiterint fideles; placuit, ei baptismum non negari; eo quod [c]in veterem † hominem deliquisse videatur.

XLVI.

[d]Si quis fidelis apostata, per infinita tempora ad eccle-

[a] *Aguirre*, inferant. [b] *Aguirre edidit*, diem Pentecostes celebremus. Quod qui non fecerit, quasi &c. [c] *MS.* in vetere homine, *ut Innoc. I. in epist.* 22. cap. 2. [d] *Confer canonem ultimum Concilii Arelat.* 1.

* (*for.* et) † (veterem hominem dereliquisse videatur, *edit. Matrit*, *for. legend.* in veteri homine deliquisse.)

siam non accesserit; si tamen aliquando fuerit reversus, nec fuerit idololatra; post decem annos, placuit eum communionem accipere.

XLVII.

[e] Si quis fidelis habens uxorem, non semel, sed sæpe fuerit mœchatus; in fine mortis est conveniendus. Quod si se promiserit cessaturum, detur ei communio. Si resuscitatus rursus fuerit mœchatus, placuit ulterius non ludere eum de communione pacis.

XLVIII.

[f] Emendari placuit, ut qui baptizantur, (ut fieri solebat) nummos in concham non immittant, ne sacerdos, quod gratis accepit, pretio distrahere videatur. Neque pedes eorum lavandi sunt a sacerdotibus, [g] sed * clericis.

XLIX.

Admoneri placuit possessores, ut non patiantur fructus suos, quos a Deo percipiunt, [h] † a Judæis benedici; ne nostram irritam et infirmam faciant benedictionem. Si quis post interdictum facere usurpaverit, penitus ab ecclesia abjiciatur.

L.

[i] Si vero quis clericus vel fidelis cum Judæis cibum sumpserit, placuit eum a communione † abstinere, ut debeat emendari.

LI.

Ex omni hæresi [k] fidelis si venerit, minime est ad clerum promovendus: vel si qui sunt in præteritum ordinati, sine dubio deponantur.

[e] *Raban. locis jam citatis. Regino*, lib. ii. c. 137. *Burch.* lib. ix. cap. 67. *et Ivo*, part. viii. cap. 203. [f] 104. 1. *Qu.* 1. Emendari placuit. [g] Vel, *in MS. collect. canonum, et apud Gratianum.* [h] *Aguirre edidit*, cum gratiarum actione, a Jud. [i] *Raban. lib. Pœnit.* cap. 26. *et in Epist. ad Heribald.* cap. 27. *Burch.* lib. xix. cap. 132. *et Ivo*, part. xv. cap. 142. [k] *Aguirre*, qui ad nos fidelis venerit.

* (2. vel, *ed. Matrit.*) † (cum gratiarum actione, a Judæis, *ed. Matrit.*)
‡ (abstineri *ed. Matrit.*)

LII.

[l] Hi qui inventi fuerint libellos famosos in ecclesia ponere, anathematizentur.

LIII.

[m] Placuit cunctis, ut ab eo episcopo quis accipiat communionem, a quo abstentus in crimine aliquo fuerit. Quod si alius episcopus præsumpserit eum admitti, illo adhuc minime faciente, vel consentiente, a quo fuerat communione privatus; sciat se hujusmodi causas inter fratres cum status sui periculo præstaturum.

LIV.

[n] Si qui parentes fidem fregerint sponsaliorum, triennii tempore abstineantur. Si tamen iidem sponsus vel sponsa in gravi crimine fuerint deprehensi, excusati erunt parentes: si in iisdem fuerit vitium, et polluerint se, superior sententia servetur.

LV.

Sacerdotes, qui tantum [o] coronam portant, nec sacrificant, nec de suis sumptibus aliquid ad idola præstant, placuit post biennium accipere communionem.

LVI.

[p] Magistratum vero uno anno, quo agit duumviratum, prohibendum placuit, ut se ab ecclesia cohibeat.

LVII.

Matronæ, vel earum mariti, ut vestimenta sua ad ornandam sæculariter pompam non dent; et si fecerint, triennio abstineantur.

LVIII.

[q] Placuit, ubique, et maxime in eo loco in quo prima cathedra constituta est episcopatus, ut interrogentur hi

[l] 3. *V. Qu.* 1. Si qui inventi. *Ivo*, part. iii. cap. 251.
[m] *Similis huic canon* 16. *Arelat.* 1. *Concilii.*
[n] *Ivo*, part. viii. cap. 46. *Item Gratianus, causa* 3. *quæst.* 3. *sed canone interpolato*, cap. 1. Si qui parentes. *Gratianum secutus est Card. de Aguirre.*
[o] sacrificantium coronam, *Aguirre.*
[p] *Similis huic canon* VII. *Concilii Arelat.* 1.
[q] *Confer Canonem* VII. *Concilii Arelat.* 1.

qui communicatorias litteras tradunt, an omnia recte habeant, suo testimonio comprobati.

LIX.

Prohibendum ne quis Christianus, ut gentilis, ad idolum Capitolii causa sacrificandi ascendat, * et videat. Quod si fecerit, pari crimine teneatur. Si fuerit fidelis, post decem annos, acta pœnitentia, recipiatur.

LX.

[r] Si quis idola fregerit, et ibidem fuerit occisus; quatenus in evangelio scriptum non est, neque invenitur [s] sub apostolis unquam factum, placuit in numero eum non recipi martyrum.

LXI.

[t] Si quis post obitum uxoris suæ, sororem ejus duxerit, et ipsa fuerit fidelis; quinquennium a communione placuit abstineri; nisi forte dari pacem velocius necessitas coëgerit infirmitatis.

LXII.

[u] Si auriga † et pantomimus credere voluerint; placuit, ut prius actibus suis renuncient, et tunc demum suscipiantur; ita ut ulterius ad ea non revertantur. Qui si facere contra interdictum tentaverint, projiciantur ab ecclesia.

LXIII.

[x] Si qua mulier per adulterium, absente marito, conceperit, idque post facinus occiderit, placuit, [y] neque in fine dandam esse communionem; eo quod geminaverit scelus.

[r] *Burch.* lib. vi. cap. 45. *Ivo*, part. x. cap. 172. [s] *Aguirre*, ab Apost. *et mox, in numerum.* [t] *Est hic canon et apud Gregor. III. in Judiciis Pœnit.* cap. 11. *non appellato nomine Concilii. Ex Elib. citat Rabanus, in epist. ad Heribald.* cap. 20. *et Regino*, lib. ii. c. 194. [u] *Vide canonem* 4. *et* 5. *Concilii Arelat.* 1. [x] *Rabanus, lib. Pœnit.* cap. 11. *et in Conc. Mog. anni* 847. *can.* 21. *ex Conc. Elib.* cap. 63. *Burch.* lib. xvii. cap. 51. *Ivo*, part. ix. cap. 102. *ex Conc. Elib.* cap. 3. *pro* 63. [y] *Burch.* vix in fine.

* (*for. legend.* aut ut videat.) † (aut *ed. Matrit.*)

LXIV.

Si qua mulier usque in finem mortis suæ cum alieno viro fuerit mœchata; placuit, nec in fine dandam ei esse communionem. Si vero eum reliquerit, post decem annos [z] accipiat communionem, acta legitima pœnitentia.

LXV.

Si cujus clerici uxor fuerit mœchata, et scierit eam maritus suus mœchari, et non eam statim projecerit, nec in fine accipiat communionem; ne ab * iis, qui exemplum bonæ conversationis esse debent, ab eis videantur scelerum magisteria procedere.

LXVI.

Si quis [a] † prævignam suam duxerit uxorem; eo quod sit incestus, placuit, nec in fine dandam esse ei communionem.

LXVII.

Prohibendum, ne qua fidelis, vel catechumena aut [b] comatos, aut viros cinerarios habeant. Quæcunque hoc fecerint, a communione arceantur.

LXVIII.

Catechumena, si per adulterium conceperit, [c] præfocaverit; placuit ‡, in fine baptizari.

LXIX.

[d] Si quis forte habens uxorem semel fuerit lapsus; placuit, eum quinquennium agere de ea re pœnitentiam, et sic reconciliari: nisi necessitas infirmitatis coëgerit ante tempus dare communionem. Hoc et circa feminas observandum.

LXX.

[e] Si cum conscientia mariti uxor fuerit mœchata, pla-

[z] *Aguirre*, recipi ad. [a] *Aguirre*, privignam. [b] *Aguirre*, comicos, aut viros scenicos habeant. [c] *Aguirre*, et conceptum necaverit, plac. [d] *Ivo in Decr.* part. viii. cap. 281. *et Regino*, lib. ii. cap. 138. [e] *Burch.* lib. ix. cap. 69. *ex Conc. Mogunt. Ivo in Decr.* part. viii. cap. 264. *ex Conc. Elib. et* cap. 206. *ex Conc. Mog. utrobique addit in fine:* Si cum eam scierit adulteram, aliquo tempore in domo sua retinuit.

* (his *edit. Matrit.*) † (privignam *ed. Matrit.*) ‡ (eam *additur in edit. Matrit.*)

cuit, nec in fine dandam esse communionem: si vero eam reliquerit, post decem annos accipiat communionem.

LXXI.

Stupratoribus puerorum, nec in fine dandam esse communionem.

LXXII.

[f] Si qua vidua fuerit mœchata, et eumdem postea habuerit maritum; post quinquennii tempus, acta legitima pœnitentia, placuit eam communioni reconciliari: si alium duxerit, relicto illo, nec in fine dandam esse communionem: vel si fuerit ille fidelis, quem accepit, communionem non accipiat, nisi post decem annos, acta legitima pœnitentia; nisi infirmitas coëgerit velocius dare communionem.

LXXIII.

[g] Delator si quis exstiterit fidelis, et per delationem ejus aliquis fuerit proscriptus, vel interfectus; placuit, eum nec in fine accipere communionem. Si levior causa fuerit, intra quinquennium accipere poterit communionem. Si catechumenus fuerit, post quinquennii tempora admittatur ad baptismum.

LXXIV.

[h] Falsus testis, prout est crimen, abstinebitur. Si tamen non fuerit mortale quod objecit, et probaverit; quod non tacuerit, biennii tempore abstineatur; si autem non probaverit * conventui clericorum, placuit, per quinquennium abstineri.

LXXV.

[i] Si quis autem episcopum, vel presbyterum, † aut diaco-

f 7. XXXI. *Qu.* I. Si qua mulier. g *Gratianus*, 6. *V. Q.* 6. Delator si quis. *Burch.* lib. vi. c. 27. *et Ivo*, part. x. cap. 156. *hunc canonem recitant, sed interpolatum ex ævi sui clementiore disciplina. Legunt enim*, non nisi in fine.

h *Rabanus*, lib. iii. *de Pœnit. Satisf.* cap. 53. *Regino*, lib. ii. cap. 341. *Burch.* lib. xvi. cap. 18. *et ante hos omnes, Gregorius III. in Judiciis Pœnit.* cap. 13. *sed ibi interpolatus est canon.* i *Gregor. III. loco cit.* cap. 13. *Regino*, lib. iii. cap. 338. *Conc. Suess. II. anno* 853. *Gratianus*, 4. 11. *Qu.* 3. Si quis episcopum. *At Burchardus*, lib. ii. cap. 195. *et Ivo*, part. vi. cap. 240. *Carthaginiensi adscribunt, et legunt*, non nisi in fine.

* (convento clero *ed. Matrit.*) † (vel *ed. Matrit.*)

num falsis criminibus appetierit, et probare non potuerit; nec in fine dandam ei communionem.

LXXVI.

Si quis diaconum se permiserit ordinari, et postea fuerit detectus in crimine mortis, quod aliquando commiserit; si sponte fuerit confessus, placuit eum, acta legitima pœnitentia post triennium accipere communionem: quod si alius eum detexerit, post quinquennium, acta pœnitentia, accipere communionem laicam debere.

LXXVII.

[k] Si quis diaconus regens plebem, sine episcopo, vel presbytero, aliquos baptizaverit, episcopus eos per benedictionem perficere debebit. Quod si ante de sæculo recesserint, sub fide, qua quis credidit, poterit esse justus.

LXXVIII.

[l] Si quis fidelis, habens uxorem, cum Judæa vel gentili fuerit mœchatus, a communione arceatur. Quod si alius eum detexerit, post quinquennium acta legitima pœnitentia, poterit Dominicæ sociari communioni.

LXXIX.

Si quis fidelis * alea, id est, tabula luserit nummos, placuit eum abstineri: et si emendatus cessaverit, post annum poterit communioni reconciliari.

LXXX.

[m] Prohibendum est, ut liberti, quorum patroni in sæculo fuerint, ad clerum non promoveantur.

[k] *Ita Regino*, lib. i. c. 267. *ex Conc. Eliberit. sed Burchardus interpolat*, lib. iv. cap. 92. *ex Conc. Turonico.* [l] *Gregor. III. in Judiciis Pœnit.* cap. 27. *non appellato Concilio. Raban. epist. ad Heribald.* cap. 11. *ex Conc. Ælibertino*, cap. 78. *Regino*, lib. ii. c. 141. et *Ivo in Decr.* part. viii. cap. 212. [m] 24. *Dist.* 54. Prohibendum est ut.

Apud Gratianum exstant hi quoque Canones, Concilio Eliberitano, ut recte

* (aleam, id est tabulam luserit nummis, *edit. Matrit.*)

LXXXI.

Ne feminæ suo potius absque maritorum nominibus, laicis scribere audeant, quæ fideles sunt; vel literas alicujus pacificas ad suum solum nomen scriptas accipiant.

admonet Card. de Aguirre, falso attributi: 21. *De Consecr. dist.* 22. Omnis homo: *forte ex aliquo Concilio Hibernensi, quod legentis vitio mutatum est in Iliber.* 17. XXII. *quæst.* 4. Diffinitio, *quod Burchardus citat ex Conc. Hibernensi.* 15. XXII. *quæst.* 5. Pueri ante annos: *quod idem Burchardus eidem Concilio Hibernensi tribuit. Horum Canonum Hibernensium selecta capitula Lucas Dacherius edidit in Spicilegio,* tomo ix. *unde incaute Regino,* libro i. cap. 328. *descripsit,* Ex Synodo Helibernensium.

CONCILIUM ROMANUM,

IN CÆCILIANI CARTHAGINIENSIS ET DONATISTARUM CAUSA.

Gul. Cavius, *Hist. Lit.* vol. i. p. 350.

CONCILIUM Romanum I. anno 313. in causa Cæciliani, præside Melchiade papa, Constantini M. literis convocatum. Convenerunt episcopi xix. 6 Non. Octobr. in Laterano in domum Faustæ; a quibus Cæcilianus absolvitur, damnantur Donatistæ. Tribus Sessionibus synodus absoluta est. Sessione I. Donatistæ, oblato libello, Cæcilianum multorum criminum accusarunt, Cæciliano e contra Donatum accusante. Sess. II. alium adversus Cæcilianum libellum obtulerunt. Sess. III. auditis omnibus, quæ dici poterant, et plenius examinatis, Donatus tanquam schismatis reus damnatur, Cæcilianus a Donatistarum accusationibus, judicio synodali absolvitur. Acta hujus Concilii extant apud Optatum lib. i. p. 25. (ed. Dupin.) et Concil. tom. i. pag. 1403. [ed. Labb. Post Cavii mortem Harduinus, qui in Indice tomi primi *Conciliorum* hocce Concilium recensuerat, Actaque ejus lectori indicaverat, in ipso tamen opere Acta omisit: quæ in novissima *Conciliorum* editione restituta sunt] ubi etiam Anulini proconsulis et Constantini literæ habentur. Vide August. epist. 152. et Brev. Coll. cap. 3. Hæc Cavius.

LXXXI.

Ne feminæ suo potius absque ma
laicis scribere audeant, quæ fideles
cujus pacificas ad suum solum no ... S

admonet Card. de Aguirre, falso attri ... 1.
homo: *forte ex aliquo Concilio Hib*
Iliber. 17. XXII. *quæst.* 4. Diffir
nensi. 15. XXII. *quæst.* 5. Pue
Concilio Hibernensi tribuit. ... sul Africæ.
Lucas Dacherius edidit in ... accepta atque ad
cap. 328. *descripsit,* Ex S ... odem agunt, quique cler
... pud acta parvitatis meæ ins
... que hortata est, ut unitate consens
... omni omnino munere indulgentia ma
... liberati esse videantur, Catholica custodita
... gis debita reverentia ac divinis rebus inserviant.
... post paucos dies exstiterunt quidam adunata secum
... multitudine, qui Cæciliano contradicendum puta-
... , quique fasciculum in aluta signatum et libellum sine
... gno obtulerunt dicationi meæ, atque impendio postu-
... arunt, ut ad sacrum et venerabilem comitatum numinis
vestri dirigerem, quæ manente Cæciliano in statu suo, sub-
jectis eorumdem actis, quo cuncta majestas vestra possit
dignoscere, parvitas mea dirigere curavit. Transmisi
libellos duos, unum in aluta supra scriptum ita: LIBELLUS
ECCLESIÆ CATHOLICÆ CRIMINUM CÆCILIANI TRADITUS A PARTE
MAJORINI. Item alium sine sigillo cohærentem eidem
alutæ. Datum die decimo-septimo Kalend. Maias, Car-
thagine, Domino nostro Constantino Augusto tertium Cos.
Monument. Vet. ad finem *Optati* adject. p. 179. ed. Dupin. Paris.
an. 1702.

a (Augustis Nostris.)

II.

'RATORIS CONSTANTINI

MANUM EPISCOPUM,

‹D JUDICANDAM CAUSAM

.ANI.

·, lib. x. *Hist. Eccl.* cap. 5.

MONITUM.

..IANUM ecclesiæ Carthaginensi præesse ideo non .sse contendebant Donatistæ, quia Felix Aptugnensis, quem librorum sacrorum traditorem fuisse calumniabantur, ipsum ordinasset. Quamobrem anno Christi 313. causam illius ad imperatorem Constantinum, precibus datis quas Optatus sub libri sui primi finem refert, detulerunt. *Sed quia*, ut Augustinus loquitur, epist. cv. n. 8. olim xvi. *Constantinus non est ausus de causa episcopi judicare, eam discutiendam atque finiendam episcopis demandavit. Quod et factum est in urbe Roma, præsidente Melchiade episcopo illius ecclesiæ cum multis collegis suis.* Ipsam epistolam, qua Constantinus Melchiadi negotii hujus delegavit cognitionem, Eusebius e Latino sermone in Græcum conversam, historiæ suæ inseruit. Hanc autem ut exhibeamus, nostrum institutum videtur postulare. COUSTANT. ad *Pontif. Romanorum Epistolas* anno 1721 editas.

'Αντίγραφον Βασιλικῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς σύνοδον ἐπισκόπων ἐπὶ 'Ρώμης κελεύει γενέσθαι ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεώς τε καὶ ὁμονοίας.

I.

RELATIO ANULINI PROCONSULIS

AD IMPERATOREM CONSTANTINUM M.

Ex Augustino, Ep. LXXXVIII. *olim* 68.

[a] A. GGG. NNN. ANULINUS VC. Proconsul Africæ.

SCRIPTA cælestia majestatis vestræ accepta atque adorata, Cæciliano et his qui sub eodem agunt, quique clerici appellantur, devotio mea apud acta parvitatis meæ insinuare curavit; eosdemque hortata est, ut unitate consensu omnium facta, cum omni omnino munere indulgentia majestatis vestræ liberati esse videantur, Catholica custodita, sanctitati legis debita reverentia ac divinis rebus inserviant. Verum post paucos dies exstiterunt quidam adunata secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent, quique fasciculum in aluta signatum et libellum sine signo obtulerunt dicationi meæ, atque impendio postularunt, ut ad sacrum et venerabilem comitatum numinis vestri dirigerem, quæ manente Cæciliano in statu suo, subjectis eorumdem actis, quo cuncta majestas vestra possit dignoscere, parvitas mea dirigere curavit. Transmisi libellos duos, unum in aluta supra scriptum ita: LIBELLUS ECCLESIÆ CATHOLICÆ CRIMINUM CÆCILIANI TRADITUS A PARTE MAJORINI. Item alium sine sigillo cohærentem eidem alutæ. Datum die decimo-septimo Kalend. Maias, Carthagine, Domino nostro Constantino Augusto tertium Cos. *Monument. Vet.* ad finem *Optati* adject. p. 179. ed. Dupin. Paris. an. 1702.

[a] (Augustis Nostris.)

II.

EPISTOLA IMPERATORIS CONSTANTINI

AD MELCHIADEM ROMANUM EPISCOPUM,

QUA CONCILIUM ROMÆ FIERI JUBET AD JUDICANDAM CAUSAM CÆCILIANI.

Ex Eusebio, lib. x. *Hist. Eccl.* cap. 5.

MONITUM.

Cæcilianum ecclesiæ Carthaginensi præesse ideo non posse contendebant Donatistæ, quia Felix Aptugnensis, quem librorum sacrorum traditorem fuisse calumniabantur, ipsum ordinasset. Quamobrem anno Christi 313. causam illius ad imperatorem Constantinum, precibus datis quas Optatus sub libri sui primi finem refert, detulerunt. *Sed quia*, ut Augustinus loquitur, epist. cv. n. 8. olim xvi. *Constantinus non est ausus de causa episcopi judicare, eam discutiendam atque finiendam episcopis demandavit. Quod et factum est in urbe Roma, præsidente Melchiade episcopo illius ecclesiæ cum multis collegis suis.* Ipsam epistolam, qua Constantinus Melchiadi negotii hujus delegavit cognitionem, Eusebius e Latino sermone in Græcum conversam, historiæ suæ inseruit. Hanc autem ut exhibeamus, nostrum institutum videtur postulare. Coustant. ad *Pontif. Romanorum Epistolas* anno 1721 editas.

Ἀντίγραφον Βασιλικῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς σύνοδον ἐπισκόπων ἐπὶ Ῥώμης κελεύει γενέσθαι ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεώς τε καὶ ὁμονοίας.

Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Μιλτιάδῃ ἐπισκόπῳ Ῥωμαίων καὶ [m] Μάρκῳ.

ΕΠΕΙΔΗ τοιοῦτοι χάρται παρὰ Ἀνυλίνου τοῦ λαμπροτάτου ἀνθυπάτου τῆς Ἀφρικῆς πρός με πλείους ἀπεστάλησαν, ἐν οἷς ἐμφέρεται, Καικιλιανὸν τὸν ἐπίσκοπον τῆς Καρταγεννησίων πόλεως, παρά τινων κολλήγων αὐτοῦ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καθεστώτων ἐν πολλοῖς πράγμασιν εὐθύνεσθαι· καὶ τοῦτό μοι βαρὺ σφόδρα δοκεῖ, τὸ ἐν ταύταις ταῖς ἐπαρχίαις, ἃς τῇ ἐμῇ καθοσιώσει αὐθαίρετος ἡ θεία πρόνοια ἐνεχείρισε, κἀκεῖσε πολὺ πλῆθος λαοῦ ὄχλον ἐπὶ τὸ φαυλότερον ἐπιμένοντα εὑρίσκεσθαι ὡσανεὶ διχοστατοῦντα, καὶ μεταξὺ ἐπισκόπους διαφορὰς ἔχειν· [n] ἔδοξέ μοι ἵν' αὐτὸς ὁ Καικιλιανὸς μετὰ δέκα ἐπισκόπων τῶν αὐτὸν εὐθύνειν δοκούντων, καὶ δέκα ἑτέρων οὓς αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δίκῃ ἀναγκαίους ὑπολάβοι, εἰς τὴν Ῥώμην πλῷ ἀπιέναι· ἵν' ἐκεῖσε ὑμῶν παρόντων, ἀλλὰ μὴν

Exemplum epistolæ Imperatoris Constantini, qua episcoporum concilium Romæ fieri jubet pro unitate et concordia ecclesiarum.

Constantinus Augustus Miltiadi episcopo urbis Romæ et Marco.

Quoniam hujusmodi plures libelli a viro clarissimo Anulino Africæ proconsule ad me sunt missi, in quibus continetur, Cæcilianum Carthaginensis urbis episcopum a quibusdam collegis suis per Africam constitutis, multis de rebus insimulari; ac mihi permolestum videtur, in iis provinciis, quas divina providentia meæ devotioni mera liberalitate tradidit, et in quibus maxima est populi multitudo, plebem quasi in duas partes divisam ad deteriora deflectere, et episcopos inter se dissentire: Placuit mihi, ut ipse Cæcilianus cum decem episco-

m (Quis fuerit Marcus, non constat. Opinatur autem Valesius cum fuisse Marcum presbyterum Romanum, qui post Sylvestrum papam episcopatum urbis Romæ gesserit, Certe positum hic Marci nomen nunc ab Augustino firmatur in *Sermonibus* anno 1792 primum editis. Vid. infra pag. 310.)

n (ἔδοξέ μοι αὐτὸν τὸν Καικιλιανὸν habet Nicephorus.)

καὶ Ῥετικίου, καὶ Ματέρνου καὶ Μαρίνου τῶν κολλήγων ὑμῶν, οὓς τούτου ἕνεκεν εἰς τὴν Ῥώμην προσέταξα ἐπισπεῦσαι, δυνηθῇ ἀκουσθῆναι, ὡς ἂν καταμάθοιτε τῷ σεβασμιωτάτῳ νόμῳ ἁρμόττειν. ἵνα μέντοι καὶ περὶ πάντων αὐτῶν τούτων πληρεστάτην δυνηθῆτε ἔχειν γνῶσιν, τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐγγράφων τῶν πρός με παρὰ Ἀνυλίνου ἀποσταλέντων γράμμασιν ἐμοῖς ὑποτάξας πρὸς τοὺς προειρημένους κόλληγας ὑμῶν ἐξέπεμψα· οἷς ἐντυχοῦσα ἡ ὑμετέρα στεῤῥότης, δοκιμάσει ὅντινα χρὴ τρόπον τὴν προειρημένην δίκην ἐπιμελέστατα διευκρινῆσαι, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τερματίσαι. ὁπότε μηδὲ τὴν ὑμετέραν ἐπιμέλειαν λανθάνει, τοσαύτην με αἰδῶ τῇ ἐνθέσμῳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπονέμειν, ὡς μηδὲν καθόλου σχίσμα ἢ διχοστασίαν ἔν τινι τόπῳ βούλεσθαί με ὑμᾶς καταλιπεῖν. ἡ θειότης ὑμᾶς τοῦ μεγάλου Θεοῦ διαφυλάξοι πολλοῖς ἔτεσι, τιμιώτατε. p. 325. *Rom. Pontif. Epistolarum* a Petro Coustantio Parisiis anno 1721. editarum. Extat epistola apud Eusebium lib. x. *Hist. Eccl.* cap. 5.

pis qui accusare illum videntur, ac decem aliis, quos ipse ad causam suam necessarios esse judicaverit, Romam naviget; ut ibi coram vobis, necnon Reticio, Materno et Marino collegis vestris, quos hujus rei causa Romam properare præcepi, possit audiri, quemadmodum sanctissimæ legi convenire optime nostis. Porro ut de omnibus his plenissimam valeatis habere notitiam, exempla libellorum ad me ab Anulino missorum litteris meis subjecta, ad supradictos collegas vestros transmisi. Quibus lectis perpendat gravitas vestra, quonam modo prædicta controversia accuratissime dijudicanda sit, et ex præscripto justitiæ terminanda. Siquidem nec vestram sedulitatem latet tantam a me reverentiam sanctissimæ ecclesiæ catholicæ exhiberi, ut nullum omnino schisma vel discidium ullo in loco a vobis relinqui velim. Divinitas summi Dei multis annis vos servet, carissime.

III.

DE ACTIS HUJUS CONCILII,

ALIISQUE REBUS HUC PERTINENTIBUS,

S. Optatus *De Schismate Donatistarum*, lib. i. capp. 22—27. p. 22—26. ed. Dupin.

Nostras chartas probant et conflictus causarum, et contentiones partium, et exitus judiciorum, et epistolæ Constantini. Nam quod de nobis dicitis, quid Christianis cum regibus? aut quid episcopis cum palatio? Si [b] nota est nosse reges, vos tota perfundit invidia. Nam majores vestri, Lucianus, Dignus, Nasutius, Capito, Fidentius, et cæteri imperatorem Constantinum, harum rerum adhuc ignarum, his precibus rogaverunt: quarum exemplum infra scriptum est: "Rogamus te, Constantine optime im-"perator, quoniam de genere justo es, cujus pater inter "cæteros imperatores persecutionem non exercuit, et ab "hoc facinore immunis est Gallia; nam in Africa inter "nos et cæteros episcopos contentiones sunt; petimus, ut "de Gallia nobis judices dari præcipiat pietas tua. Datæ "a Luciano, Digno, Nasutio, Capitone, Fidentio, et cæ-"teris episcopis partis Donati."

Quibus lectis, Constantinus pleno livore respondit. In qua responsione et eorum preces prodidit, dum ait: "pe-"titis a me in sæculo judicium, cum ego ipse Christi judi-"cium expectem." Et tamen dati sunt judices, Maternus ex Agrippina civitate, Reticius ab Augustoduno civitate, Marinus Arelatensis. Ad urbem Romam ventum est ab his tribus Gallis, et ab aliis quindecim Italis. Convenerunt in domum Faustæ in Laterano, Constantino [c] quater et

[b] (sc. nota turpitudinis.)

[c] (Emendat Dupinius, et posuit *tertium* cl. Morcelli in *Africa* sua *Christiana* vol. ii. p. 209.)

Licinio ter consulibus, sexto nonas Octobris die, sexta feria. Cum consedissent Miltiades episcopus urbis Romæ, et Reticius et Maternus et Marinus episcopi Gallicani: et Merocles a Mediolano, Florianus a Sinna, Zoticus a Quintiano, Stennius ab Arimino, Felix a Florentia Tuscorum, Gaudentius a Pisis, Constantius a Faventia, Proterius a Capua, Theophilus a Benevento, Sabinus a Terracina, Secundus a Præneste, Felix a tribus Tabernis, Maximus ab Ostia, Evandrus ab Ursino, Donatianus a Foro Claudii.

His [d] decem et novem consedentibus episcopis, causa Donati et Cæciliani in medium missa est. A singulis in Donatum sunt hæ sententiæ latæ. "Quod confessus sit "rebaptizasse, et episcopis lapsis manum imposuisse; quod "ab ecclesia alienum est." Testes inducti a Donato confessi sunt se non habere quod in Cæcilianum dicerent. Cæcilianus omnium supra memoratorum sententiis innocens est pronunciatus: etiam Miltiadis sententia, qua judicium clausum est his verbis: "Cum constiterit Cæcilianum, "ab iis qui cum Donato venerunt, juxta professionem suam "non accusari: nec a Donato convictum esse in aliqua "parte constiterit: suæ communioni ecclesiasticæ integro "statu retinendum merito esse conseo."

Sufficit ergo et Donatum tot sententiis esse percussum, et Cæcilianum tanto judicio esse purgatum. Et tamen Donatus appellandum esse ab episcopis credidit. Ad quam appellationem Constantinus imperator sic respondit: "ô rabida furoris audacia: sicut in causis gentilium fieri "solet, appellationem interposuerunt [e]."

[f] Eodem tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti licuisset, et nec ad Carthaginem accederet. Tunc a Filumino, suffragatore ejus, imperatori suggestum est, ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ retineretur: et factum est.

[d] (Decem et novem, adnumerato illis urbis Romæ episcopo Miltiade.)

[e] (Hoc scriptum esse ab Imp. post Concil. Arelat. constat. vid. infra, p. 314.)

[f] (Hæc S. Optati quæ sequuntur usque ad verba, *Sed quia in ipsa causa*, in Conciliorum editiones haud desumpta sunt.)

Tunc duo episcopi ad Africam missi sunt Eunomius et Olympius. Venerunt, et apud Carthaginem fuerunt per dies quadraginta, ut pronunciarent ubi esset catholica. Hoc seditiosa pars Donati fieri passa non est: de studio partium strepitus quotidiani sunt habiti: novissima sententia eorumdem episcoporum Eunomii et Olympii talis legitur; "ut dicerent illam esse catholicam, quæ esset in "toto orbe terrarum diffusa; et sententiam decem et no- "vem episcoporum jamdudum datam, dissolvi non posse." Sic communicaverunt clero Cæciliani, et reversi sunt. De iis rebus habemus volumina actorum, quod si quis voluerit, in novissimis partibus legat. Cum hæc fierent, Donatus ultro prior ad Carthaginem redit. Hoc audito, Cæcilianus ad suam plebem properavit. Hoc modo iterum renovellatæ sunt partes. Constat tamen et Donatum tot sententiis esse percussum, et Cæcilianum innocentem totidem sententiis pronunciatum.

Sed quia in ipsa causa jamdudum in catholica duorum videbantur laborare personæ, et ordinati et ordinatoris: postquam ordinatus in urbe purgatus est, et purgandus adhuc remanserat ordinator. Tunc Constantinus ad Ælianum Proconsulem scripsit, ut remotis necessitatibus publicis, de vita Felicis * Autumnitani publice quæreretur. Sedit is cui erat indictum. Inducti sunt Claudius Saturianus, curator Reipublicæ, qui fuit tempore persecutionis in civitate Felicis, et curator præsentis tunc temporis quando causa flagitabatur, Callidius Gratianus, et magistratus Alfius Cæcilianus, sed et Superius stationarius perductus, et Ingentius scriba publicus pependit sub metu imminentium tormentorum. Responsis omnium nihil tale inventum est in vita Felicis episcopi, propter quod ordinare non potuisset. Habetur volumen actorum, in quo continentur præsentium nomina, qui fuerant in causa Claudii Saturiani curatoris, et Cæciliani magistratus, et Superii stationarii,

* (Aptungitani, vid. infra p. 286.)

et scribæ Ingentii, et Solonis officialis publici ipsius temporis. Post quorum responsa, a supra memorato proconsule hæc pars sententiæ dicta est: "Felicem autem religiosum "episcopum, liberum esse ab exustione instrumentorum "manifestum est, cum nemo in eum aliquid probare po-"tuerit, quod religiosissimas scripturas tradiderit vel exus-"serit. Omnium enim * interrogatio suprascriptorum mani-"festa est, nullas scripturas deificas, vel inventas, vel cor-"ruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quod "Felix episcopus religiosus, illis temporibus, neque præ-"sens fuerit, neque conscientiam accommodaverit, neque "aliquid tale fieri jusserit." Unde pulsa atque extersa infamia, cum ingenti laude de illo judicio recessit.

IV.

Ex *Collationis Carthag.* Cognitione iii. cap. 223. seu potius ex capitis illius titulo, qui solus superest, patet, per triduum in hoc Concilio Romano Cæciliani causam actam fuisse. Tradiditque, quæ hic sequuntur, in libro tertio *Breviculi Collationis Carthag.* capite xii. §. 24. p. 385. ed. Amstel. S. Augustinus:

Atque inde ex ordine legi cœpit etiam Episcopale judicium Melchiadis Romani episcopi et aliorum, cum illo Gallorum et Italorum Episcoporum in eadem urbe Romæ factum. Cujus judicii prima parte, id est gestis primi diei recitatis, ubi accusatores Cæciliani, qui missi fuerant, negaverunt se habere quod in eum dicerent; ubi etiam Donatus a Casis Nigris in præsenti convictus est, adhuc diacono Cæciliano schisma fecisse Carthagine, de Carthaginis enim schismate exorta est adversus ecclesiam catholicam pars Donati; ubi etiam promiserunt iidem adversarii Cæciliani alio die se repræsentaturos, quos causæ necessarios subtraxisse arguebantur; et hoc mentiti, ulterius ad judicium accedere noluerunt.

* (*for.* interrogatione suprascriptorum manifestatum est. Mox sequuntur ipsa *Gesta Purgationis Felicis* p. 294. *in quibus Baluzius et Concilia habent* interrogatio suprascripta manifestata est, *ut utroque loco* Concilia. Conf. p. 287. l. 20.)

Hæc Augustinus, qui pergit referre, noluisse tum temporis Donatistas in collatione Carthaginis habita auscultare, cum cæpisset recitari quid alio die gestum sit, hoc est, absolutio Cæciliani; Catholicis contradicentibus non debere interrumpi quod legi jam cœperat, donec ejusdem judicii omnia gesta terminarentur. Postea vero, quod videre licet in cap. 17. gestis ceteris recitatis, apparuit omnium qui tunc consederant episcoporum sententiis et ipsius Melchiadis, Cæcilianum absolutum atque purgatum, Donatum vero damnatum, qui præsens in prima fuisset actione convictus. Sed et in *Epistola* sua *ad Gloriam* &c. num. xliii. olim 162, capp. 15. et 16. de ejusdem Concilii Romani Actis hæc addit S. Augustinus:

Potestis enim pro vestra prudentia et illorum perversitatem illic attendere, et judicum gravitatem, quemadmodum ad extremum persuaderi non possent, ut a plebe partis Majorini, quæ certam personam non habebat, argueretur Cæcilianus; et requisiti ab eis essent vel accusatores vel testes vel quoquo modo caussæ necessarii, qui simul cum eis ex Africa venerant; et eos præsentes fuisse atque a Donato subtractos esse diceretur. Promisit idem Donatus quod eos esset exhibiturus: quod cum non semel, sed sæpius promisisset, amplius ad illud judicium accedere noluit; ubi jam erat tanta confessus, ut nihil aliud * deinceps non accedendo, nisi præsens damnari noluisse videretur, cum tamen ea quæ damnanda essent, eo præsente atque interrogata (interrogante, *alii,* for. interrogato) manifestata fuerint. Accessit et aliud, ut a quibusdam adversus Cæcilianum denuntiationis libellus daretur, post quod factum, quemadmodum sit rursus agitata cognitio, et quæ personæ illum libellum dederint, quoque modo nihil in Cæcilianum probari potuerit, quid dicam, cum et audieritis omnia, et quoties volueritis legere, possitis? De numero autem septuaginta episcoporum, (*in Concil. Carthag. adversus Cæcilianum*) cum quasi gravissima opponeretur auctoritas, quæ fuerint dicta meministis; et tamen viri gravissimi ab infinitis quæstionibus catena quadam inexplicabili sese nectentibus suum temperare arbitrium maluerunt, nequaquam

* (*for.* dein ceperit.)

curantes quam multi essent illi episcopi, aut unde collecti, quos videbant tanta temeritate cœcatos, ut in absentes et non interrogatos collegas, tam præcipites auderent proferre sententias. Et tamen qualis ipsius beati Melchiadis ultima est prolata sententia, quam innocens, quam integra, quam provida atque pacifica! qua neque collegas, in quibus nihil constiterat, de collegio suo ausus est removere; et Donato solo, quem totius mali principem invenerat, maxime culpato, sanitatis recuperandæ optionem liberam ceteris fecit, paratus communicatorias litteras mittere etiam iis quos a Majorino ordinatos esse constaret; ita ut quibuscunque locis duo essent episcopi, quos dissensio geminasset, eum confirmari vellet, qui fuisset ordinatus prior, alteri autem eorum plebs alia regenda provideretur. O virum optimum, o filium Christianæ pacis, et patrem Christianæ plebis! S. Augustini *Op.* tom. ii. p. 72. edit. Amstel. Confer et *Epist.* clxxxv. §. 47. p. 503. ubi hanc clementiam defendit laudatque Augustinus.

Extat Epistola brevis Imp. Constantini in Conciliorum tomis post hoc Concilium posita, ad episcopos ex parte Donati directa, jubens illos non ad Africam litis judicandæ causa reverti, sed ad Brixiam, ut præ se fert epistolæ titulus, eosdem convocans. Vidimus narrare S. Optatum in superioribus p. 281. imperatori suggestum fuisse a Filumeno suffragatore Donati, *ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ retineretur.* A qua quidem urbe Mediolanum accito Cæciliano, et Donatistis admissis, Cæcilianum innocentissimum, illos improbissimos, judicavit Constantinus. Vide Morcelli *Africam Christianam* vol. II. p. 218. Hoc vero post Concilium Arelatense, in quo Cæciliani causa agebatur, contigit, ut Testimonia fine Concilii a me posita exponunt. Nec tempus nec locus litterarum ex ipsa epistola patet.

GESTA PURGATIONIS FELICIS.

[a] *Gesta Purgationis Felicis episcopi Aptungitani, qui ordinavit Cæcilianum episcopum Carthaginensem, habita Carthagini apud Ælianum proconsulem Africæ, Volusiano et Anniano Conss.* h. e. *anno Christi* 314.

Primum edita a Jo. Papirio Massono cum Gestis Collationis Carthag. *ex vetere MS. olim Bibl. Thuanæ nunc Regiæ.*

Desunt plurima.

....

.... in municipio Autumnitanorum (id est, Aptungitanorum, *Baluzius.* vid. infra p. 288.) Gallienus duumvir dixit: Quoniam præsens es, [b] Cæciliane, audi litteras Domini mei Ælii Paulini (hic, et paulo post, nomen Verini substitui debere statuit Baluzius; nescio quam vere. Conf. enim pag. 290.) viri spectabilis agentis vicariam præfecturam, quid jubere sit dignatus secundum epistolam ad nos datam, quæ declarare te compellit et scribam quem habuisti tunc temporis administrationis tuæ et tabularium. Sed quoniam tabularius ejus temporis vita functus est, et omnes actus administrationis tuæ secundum fidem litterarum ejusdem mei Domini tecum perferre debebis, et ad coloniam Carthaginiensem cum scriba tuo proficisci necesse est. Præsens est curator, sub cujus præsentiam vos compellimus. Quid ad hoc respondes? Cæcilianus dixit: Mox ad me epistolam

[a] (Vid. supra *Concil. Romanum* p. 282.)

[b] (Is fuit *Alfius Cæcilianus duumvir.*)

Ælii Paulini viri spectabilis agentis vicariam præfecturam pertulistis, statim ad scribam Miccium misi ut veniret et acta ipsius temporis confecta mihi obtulisset, et usque adhuc inquirit, quoniam non modicum tempus est ex quo duumviratum administravi; anni sunt undecim. Itaque cum invenerit, parebo tanto præcepto. Gallienus duumvir dixit: Tua interest jussioni parere. Vides enim jussionem esse sacram. Cæcilianus dixit: Devotus sum tanto præcepto. Item cum paulo post scriba Miccius supervenisset, Fuscius duumvir dixit: Audisti et tu, Micci, quod et tu una cum Cæciliano necessarius es ire ad officium viri spectabilis Vicarii, instructionem ejus temporis ut vobiscum perferatis. Ad hæc quid dicis? Miccius respondit: Magistratus suppleto anno omnes actus suos domum suam tulit, si mei in cera possint inveniri inquiro.

Et cum quæreret, Quintus Sisenna duumvir dixit: Quod cognovit [c] officium respondit. Apronianus dixit: Si omnes actus suos tulerat magistratus, unde acta quæ tunc emissa erant, vel confecta tanto tempore? Et cum diceret, Ælianus proconsul dixit: Et mea interrogatio et singularum personarum responsio actis continetur. Agesilaus dixit: Sunt præterea et aliæ epistolæ huic rei necessariæ. Interest ut legantur. Ælianus proconsul dixit: Lege Cæciliano audiente, ut agnoscat an ipse dictaverit. Agesilaus recitavit.

Volusiano et Anniano consulibus XIIII. Kalendas Septembris in jure apud Aurelium Didymum Speretium sacerdotem Jovis optimi maximi, duumvirum splendidæ coloniæ Carthaginiensium, Maximus dixit: Loquor nomine seniorum Christiani populi catholicæ legis. Apud maximos Imperatores causa agenda erit contra Cæcilianum et Felicem, qui principatum ejusdem legis [d] omnia conantur invadere. Contra ipsos documenta criminum [e] ejus conquiruntur. Nam cum persecutio esset indicta Christianis, id

[c] (*h. e.* officialis. *Vid.* p. 289.) [d] (*h. e.* per omnia, *vel*, scribend. omnino.)
[e] (*h. e.* Felicis.)

est, ut sacrificarent, aut quascunque scripturas haberent, incendio traderent, Felix, qui tunc episcopus fuit Autumnos (Aptungis, *Conciliorum margo*) consensum adtulerat ut de manu Galatii scripturæ traderentur, ut igni concremari possent; et erat tunc temporis magistratus Alfius Cæcilianus, quem præsentem videre dignaris. Et quoniam ejus temporis officium incumbebat ut ex jussione proconsulari omnes sacrificarent, et si quas scripturas haberent, offerrent secundum sacram legem, quæso secundum sens est (ita MS. secundus senex est, nullo sensu edidit Massonus, [g] *Baluz.*) et senem vides, et non potest ad comitatum sacrum pergere, apud acta deponat utrumne jam de pactione [h] secundum ab eodem habita litteras dederit, et utrum ea quæ in litteris contulerit, vera sint; ut horum actus et fides in judicio sacro detegi [i] possit. Adstanti Cæciliano [illegible] Speretius duumvir dixit: Audis quæ apud acta sint deposita? Alfius Cæcilianus dixit: Zamæ eram propter lineas [illegible] comparandas cum Saturnino. Et cum veniremus illo, mittunt ad me [k] in prætorio ipsi Christiani ut dicerent [illegible]: Sacrum præceptum ad te pervenit? Ego dixi: Non, sed [illegible] vidi jam exempla. Et [l] Zama et Furnis dirui basilicas et [illegible] uri scripturas vidi. Itaque proferte si quas scripturas habetis, ut jussioni sacræ pareatur. Tunc mittunt in domum [illegible] episcopi Felicis, ut tollerent inde scripturas, ut exuri possent secundum sacrum præceptum. Sic Galatius nobiscum [illegible] perrexit ad locum ubi orationes celebrare consueti fuerant. Inde cathedram tulimus et epistolas salutatorias, et ostia [illegible] omnia combusta sunt secundum sacrum præceptum. E[illegible]t cum ad domum ejusdem Felicis episcopi mitteremus, renun[illegible]tiaverunt officiales publici illum absentem esse. [m] Na[illegible]n cum posteriori tempore adveniret Ingentius scriba Augent[illegible]i, cum quo ædilitatem administravi, dictavi epistolam eide[illegible]m

g (*for.* secundum quod senex est.) h (*for.* secum ab eodem, *h*[illegible] *e.* Felice, *vid. infra* p. 291.) i (*for.* possint.) k (*for.* de precator[illegible]*io.* *Vid. infra* pp. 289. 290. 292.) l (*for.* Zamæ.) m (*for.* Nam [illegible]*on* *mutand.*)

collegæ quam feci ad eundem episcopum Felicem. Maximus dixit: Præsens est. Eadem epistola ei offeratur, ut eandem recognoscat. Respondit: Ipsa est. Maximus dixit: Quoniam recognovit epistolam suam, hanc lego, et oro plena actis inseratur. Et recitavit. *Cæcilianus parenti Felici salutem. Cum Ingentius collegam meum Augentium amicum suum conveniret, et inquisisset anno duoviratus mei an aliquæ scripturæ legis vestræ secundum sacram legem adustæ sint.* * [n] *quam Galatius unus ex lege vestra publice epistolas salutatorias de basilica protulerit. Opto te* [o] *bene valere.* " [p] Hoc signum, quod deprecatorium ad me [q] mise-" rant Christiani, et ipse cujus est [r] prætorium. et dixisti: " Tolle clavem, et quos inveneris in cathedra libros et " super lapide codices, tolle illos. Sane vide, officiales ne " tollant oleum et triticum. Et ego dixi tibi: Tu nescis " quia ubi scripturæ inveniuntur, [s] ipsa domus diruitur? Et " dixisti? Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat " aliquis de vestris in [t] area ubi orationes facitis, et illic " ponantur. Et ego venio cum officialibus, et tollo. Et " nos illo venimus, et omnia tulimus—[u] secundum sacrum " præceptum." Maximus dixit: Quoniam ejus epistolæ lectio apud acta recitata est, quam ipse agnovit se misisse, quæ dixit quæsumus actis hæreant. Speretius duumvir dixit: Quæ dixisti scripta sunt. Agesilaus dixit: [x] Ad præsente epistolam recognovit; residuam partem, quam nunc legit, falsam esse dicit. Cæcilianus dixit: Domine, usque ad hoc dictavi usquequo habet: *Opto te, parens carissime, bene valere.* Apronianus dixit: Semper sic falsum per terrorem, per scenam, per inreligiosam mentem actum est ab his qui catholicæ ecclesiæ consentire noluerunt.

[n] (*for. excidit*, docui,) [o] (*Supplendum ex sequentibus ;* parens carissime multos annos 6. v. Vid. p. 292.) [p] (*for.* Hoc signo, quod de precatorio vid. infra. p. 292.) [q] (*for.* corrupta hæc sunt ex superioribus p. 288. et conferenda quæ sequuntur in p. 292.) [r] (*for.* precatorium.) [s] (*leg.* et ipsa domus. *Vid. infra* p. 292.) [t] (*for.* aream.) [u] (*Supplendum ex sequentibus*, secundum placitum et adussemus s. s. p.) [x] (*for.* At præsentem)

Nam Paulino hic administrante vices præfectorum, subornatus est quidam privatus homo, qui modum cursoris haberet, qui ad catholicæ unitatem veniret, atque eos induceret et terreret. Detecta igitur factio est. Nam componebatur Felici religiosissimo episcopo per mendacium, ut videretur scripturas prodidisse et exussisse. Ingentius quidem, cum hoc totum, quicquid [y] agebat, obesset sanctitati et religioni Cæciliani, subornatus est ut veniret cum litteris veluti Felicis episcopi ad [z] Cæcilianum duumvirum, et ei confingeret a Felice se esse mandatum. [a] Dicat ipsa verba quibus hoc est confictum. Ælianus proconsul dixit: Dic. Apronianus dixit: "Dic, inquit, Cæciliano amico "meo quod codices accepi pretiosos deificos XI. quiaque "me nunc convenit ut illos restituam, dic quod anno ma-"gistratus tui eos exusseris, ne reddam illos." Qua de re igitur de Ingentio quærendum est, quatenus hæc machinata sint ac fabricata, et quatenus voluerit circumscribere magistrum (*for.* magistratum, *Dupin.*) ad mendacium, ut Felicem aspergeret infamia; dicat a quo missus sit; verumtamen [b] machinationem istam in conscientiam Felicis, quo [c] Cæciliani pudori et initio derogaret. Est enim quidam qui per Mauritaniam et Numidiam legatus missus sit ex diversa parte. Et adstante Ingentio, Ælianus proconsul dixit: Cujus præcepto ea suscepisti agenda quæ tibi objiciuntur? Ingentius dixit: Ubi? Ælianus proconsul dixit: Quoniam fingis te non intelligere quod interrogaris, dicam apertius. Quis te ad magistratum Cæcilianum misit? Ingentius dixit: Nemo me misit. Ælianus proconsul dixit: Quomodo ergo venisti ad magistratum Cæcilianum? Ingentius dixit: Cum venissemus, et ageretur causa Mauri ab Utica episcopi, qui episcopatum sibi redemit, ad urbem ascendit [d] Autumnitanus episcopus Felix ut tractaret, et

[y] (*for.* agebatur.) [z] *Potius* ad Augentium. *Vid. infra* pp. 291. 293.) [a] (*for.* Dicam.) [b] (*for.* machinatio est ista.) [c] (*Is* [illegible]st *episcopus Carthaginiensis.*) [d] (Aptungitanus. Vid. supra.)

dixit: Nemo communicet, quia falsum admisit. Et dixi illi ego e contra: Nec tibi, nec illi, [e] qui traditor es. Dolui enim causam Mauri hospitis mei, quia communicaveram cum illo in peregre, [f] quia evasi persecutionem. Exinde ibi in [g] patria ipsius Felicis duxi mecum tres seniores, ut viderent an verum tradidisset, an non. Apronianus dixit: Non ita venit ad Cæcilianum [h] quærere de Cæciliano. Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Quomodo ad te venit Ingentius? Cæcilianus respondit: Domi ad me venit. prandebam cum operariis. venit illuc. stetit in janua. Cæcilianus ubi est? dixit. Respondi: Hic. Ego dico ei: Quid est? Omnia recte? Omnia, dicit. Respondi illi: Si non fastidis prandere, veni, prande. Dicit mihi: Revertor huc. Venit illuc solus. Dicere mihi cœpit, [i] ecce sic mihi, curare et inquirere an adusta fuerit scriptura anno duoviratus mei. Dico illi ego: Molestus es mihi, tu homo immissus es: laxa hinc te a me. Et sprevi illum a me. Et venit illo iterato cum collega meo, cum quo fui Ædilis. Ait mihi collega meus: Felix noster episcopus misit hunc hominem ut facias illi literas, quia accepit codices pretiosos, et noluit revocare illos, [k] scribas illo quod anno [l] duoviratus tui combusti sunt. Et dixi ego: Hæc est fides Christianorum! Ingentius dixit: Domine, veniat et Augentius. Et ego honorificus sum, et honor meus [m] pereat, et hujus latera (ejus literas, *edidit Masson.*) habemus. Ælianus proconsul Ingentio dixit: Revinceris alio titulo. Ælianus proconsul dixit ad officium: Apta illum. Cumque aptaretur, Ælianus proconsul dixit: Suspendatur. Cumque suspenderetur, Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Quomodo ad te Ingentius venit? Respondit: Misit huc me Felix, dixit, noster, ut scribas illo, "quia est unus per-"ditus, nescio qui, [n] habens penes me codices pretiosissimos,

[e] (*for.* quia *et* causa, ut infra, p 293.) [f] (*for.* qua.) [g] (*for.* patriam) [h] (*for.* quære, *vel*, quærere quæsumus.) [i] (*for.* accessisse se.) [k] (*for.* et scribas.) [l] (duumviratus.) [m] (*for.* perit.) [n] (Nonnihil excidit; *an.* dicens haberi ?)

" et nolo illos restituere. Itaque fac litteras quia adusti " sunt, ne revocem illos." Et ego dixi: Christiani fides hæc est! Et cœpi illum corripere. Et ait collega meus: Scribe illo Felici nostro. Et sic ego epistolam dictavi, [o]quæ paret usquequo dictavi. Ælianus proconsul dixit: Audi sine metu recitationem epistolæ tuæ. Recognosce quousque dictaveris. Agesilaus recitavit. *Opto te, parens carissime, multos annos bene valere.* Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Hucusque dictasti? Respondit: Hucusque. reliquum falsum est. Agesilaus recitavit. "[p] Hoc signo " quod de prætorium ad me misisti nisi ego et tu et cujus " est prætorium, et dixit: Tolle clavem, et quos invenies in " cathedra libros et super lapide codices, tolle illos. Sane " vide, officiales ne tollant oleum et triticum. Et ego dixi: " Tu nescis quia ubi scripturæ inveniuntur, et ipsa domus " diruitur? Et dixisti: Quid ergo faciemus? Et dixi ego " vobis: Tollat aliquis de vobis in areis ubi orationes fa" citis, et illic ponantur. Et ego venio cum officialibus, " et tollo. Et nos illo venimus, et omnia tulimus se" cundum placitum, et adussimus secundum sacrum præ" ceptum." Maximus dixit: Quoniam ejus epistolæ teno[illegible]r etiam apud acta recitatus est, quam ipse agnovisse ac mi- sisse dixit, quæsumus hoc actis tuis hæreat. Speretiu[illegible]s dixit: Quæ dixistis scripta sunt. Cæcilianus respondit: Cillo (*for.* Ex illo, *Dupin.*) est falsum, quousque est epistol[illegible]a mea, quousque dixi: *Bene vale, parens carissime.* Ælianu[illegible]s proconsul dixit: Quem dicis addidisse ad epistolam? Cæc[illegible]i-

o (*for.* qua.)

p (Cum in superioribus aliud positum sit hujus falsæ epistolæ exemplu[illegible]n, ex utrisque formulam, quæ sequitur, expiscari conatus sum. 'Hoc signo, qu[illegible]d de precatorio ad me misistis, nisi erro, et tu et ipse, cujus est precatorium, et dixisti, Tolle clavem, et quos inveneris in cathedra libros, et super lapide codices, tolle illos; sane vide, officiales ne tollant oleum et triticum. Et [illegible]go dixi tibi, Tu nescis quia ubi scripturæ inveniuntur, et ipsa domus diruitu[illegible]r? Et dixisti, Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis, Tollat aliquis de vest[illegible]ris in aream, ubi orationes facitis, et illic ponantur; et ego venio cum officialib[illegible]us, et tollo. Et nos illo venimus, et omnia tulimus secundum placitum, et adu[illegible]i- mus secundum sacrum præceptum.')

lianus dixit: Ingentium. Ælianus proconsul dixit: Professio tua actis hæret. Ælianus proconsul Ingentio dixit: Torqueris, ne mentiaris. Ingentius dixit: Erravi, huic epistolæ ego addidi, dolens causa Mauri hospitis mei. Ælianus proconsul dixit: Constantinus Maximus semper Augustus et Licinius Cæsares ita pietatem Christianis exhibere dignantur ut disciplinam corrumpi nolint, sed potius observari religionem istam et coli velint. Noli itaque tibi blandiri quod mihi dicas Decurionem te esse, ac propterea non possis torqueri. Torqueris; ne mentiaris, quod alienum Christianis esse videtur. Et ideo dic simpliciter, ne torquearis. Ingentius dixit: Jam confessus sum sine tormento. Apronianus dixit: Dignare de eo quærere qua auctoritate, quo dolo, qua insania circuierit Mauritanias omnes, Numidias etiam, qua ratione seditionem commoverit catholicæ ecclesiæ. Ælianus proconsul dixit: Ad Numidias fuisti? Respondit: Non, Domine. sit qui probet. Ælianus proconsul dixit: Nec in Mauritania? Respondit: Negotiari illo fui. Apronianus dixit: Et in hoc mentitur, Domine, nam ad Mauritaniæ situm nonnisi per Numidias pergitur, quatenus dicit se in Mauritania fuisse, non fuisse in Numidia. Ælianus proconsul Ingentio dixit: Cujus conditionis es? Ingentius respondit: Decurio sum Ziquensium. Ælianus proconsul ad officium dixit: Submitte illum. Quo submisso, Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Falsa dicis quæ dixisti? Cæcilianus respondit: Non, Domine. Is qui scripsit epistolam, jube veniat. Amicus ipsius est. Ipse dicet quousque dictavi epistolam. Ælianus proconsul dixit: Quis est ille quem venire desideras? Cæcilianus dixit: Augentium, cum quo fui Ædilis. Non possum probare nisi per ipsum Augentium, qui scripsit epistolam, quousque dictavi illi. Ipse dicere potest. Ælianus proconsul dixit: Constat ergo falsam esse epistolam? Cæcilianus respondit: Constat, Domine, non mentior in

sanguine meo. Ælianus proconsul dixit: [q] Cum duumviratum egeris in patria tua, oportet fidem verbis tuis habere. Apronianus dixit: Nec novum est illis hoc facere. Ceterum et actis addiderunt quod voluerunt. Jam artificium est illis. Ælianus proconsul dixit: Ex professione Cæciliani, qui acta falsata esse dicit atque epistolæ plurima addita, manifestum est qua voluntate hæc gesserit Ingentius. Et ideo recipiatur in carcerem. Est enim arctiori interrogationi necessarius. Felicem autem religiosum episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum deificorum manifestum est, cum nemo in eum aliquid probare potuerit, quod religiosissimas scripturas tradiderit vel exusserit. Omnium enim [r] interrogatio suprascripta manifestata est, nullas scripturas deificas vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis [s] continetur, quod Felix episcopus religiosus illis temporibus neque præsens fuerit, neque conscientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri jusserit. Agesilaus dixit: De his qui ad potestatem vestram instruendam venerunt, quid jubet potestas tua? Ælianus proconsul dixit: Revertantur ad sedes suas.

Explicit (sic) *Gesta Purgationis Felicis episcopi Autumnitani ordinatoris Cæciliani Carthaginis.* Extant in vol. ii. *Miscell.* Steph. Baluzii p. 81—89. et ad fin. op. S. Optati edente Dupinio p. 162.

EPISTOLA IMPERATORIS CONSTANTINI

AD PROBIANUM PROCONSULEM AFRICÆ,

Ex Augustini lib. iii. *Contra Cresconium* cap. 81. *et* Epist. lxxxviii. cap. 4.

Imperatores Cæsares Flavius Constantinus Maximus et Valerius Licinianus Licinius Probiano proconsuli Africæ.

[q] (Ex ordine decurionum recipi non poterunt nisi qui *dignissimi moribus et facultatibus erunt*, statuente *Imp. Honorio in* L. 46. c. *de Decurionibus.*)
[r] (*for.* interrogatione suprascriptorum manifestatum.) [s] (h. e. nunc repositum est. Confer pag. 288. l. 16.)

Ælianus prædecessor tuus, merito, dum vir perfectissimus Verus (Verinus) Vicarius præfectorum tunc per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cetera etiam id negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano episcopo ecclesiæ catholicæ videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandam. Etenim cum jam Superium centurionem, et Cæcilianum magistratum Aptungitanorum, et Saturninum (Saturianum) excuratorem, et Calibium juniorem ejusdem civitatis curatorem, atque Solonem servum publicum suprascriptæ civitatis præsentes esse fecisset, audientiam præbuit competentem, adeo ut cum Cæciliano fuisset objectum quod a Felice eidem episcopatus videretur esse delatus, cui divinarum scripturarum proditio atque exustio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Denique cum Maximus (immo, ut supra, Apronianus) Ingentium decurionem Ziquensium civitatis epistolam Cæciliani exduumviri falsasse contenderet, eundem ipsum Ingentium suspensum, actis quæ suberant, pervidimus, et ideo minime tortum quod se decurionem Ziquensium civitatis asseveraverit. Unde volumus ut eundem ipsum Ingentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis qui in præsentiarum agunt, atque diuturnis diebus interpellare non desinunt, audientibus et coram assistentibus apparere et intimari possit, frustra eos Cæciliano episcopo invidiam comparare atque adversus eum violenter insurgere voluisse. Ita enim fiet ut omissis, sicut oportet, ejusmodi contentionibus, populus sine dissensione aliqua religioni propriæ cum debita veneratione deserviat.

Extat p. 89. vol. ii. *Miscell.* Steph. Baluzii.

CONCILIUM ARELATENSE I.

IN CÆCILIANI CARTHAGINIENSIS ET DONATISTARUM CAUSA ITIDEM HABITUM.

AD EDITIONEM CONCILIORUM HARDUINAM.

[GUL. CAVIUS, *Hist. Lit.* vol. i. p. 350.

CONCILIUM Arelatense I. Constantini M. jussu in causa Cæciliani, anno 314. celebratum. Interfuerunt episcopi 200. Quorundam nomina sed mendose admodum hodie subscripta reperiuntur, a quibus Cæciliani causa iterum absolvitur, et innocentia vindicatur; canones 22. ad ecclesiæ mores et disciplinam spectantes, conduntur.—Arelatensi huic synodo intererant etiam ex Britannia nostra episcopi tres, Eborius episcopus Eboracensis, Restitutus Londinensis, Adelphius de civitate Colonia Londinensium, [*Colonia Londi*, haud dubie pro *Colonia Lindi*, Lincoln. *Gale*. adducto Anonymo Ravennate,] una cum sacerdote presbytero, et Arminio diacono, quorum subscriptiones hodie deprehenduntur. Vide quæ habet Spelman. Concil. Brit. tom. i. p. 39. ubi et hujus Concilii Canones reperire licet.]

I.

EPISTOLA CONSTANTINI AUGUSTI

AD ÆLAFIUM, UT ARELATEM IRE JUBEAT PARTES, INTER QUAS ERAT CONTROVERSIA.

Constantinus Augustus [a] Ælafio.

[b] JAM quidem antehac cum perlatum fuisset ad scientiam meam, apud Africam nostram plures [c] vesano furore vanis criminationibus contra se invicem super observantia sanctissimæ [d] fidei catholicæ [e] dissidere cœpisse, dirimendæ dissensionis hujusmodi causa, placuerat mihi, ut ad urbem Romam tam Cæcilianus Carthaginensis episcopus, contra quem vel maxime universi sæpe me convenerant, quam etiam aliqui ex his, qui ei quædam objicienda crediderant, præsentiam sui exhiberent. Nam etiam ad supradictam urbem nostram Romam quosdam episcopos ex Galliis ire præceperam; ut tam hi pro integritate vitæ suæ, atque laudabili instituto, sed et septem ejusdem communionis, quam etiam urbis Romæ [f] episcopus, atque illi qui cum iisdem cognoscerent, possent rei quæ videbatur esse commota, finem debitum adhibere. Qui quidem ea quæcumque in præsentia eorum fuerunt gesta, cuncta ad scientiam meam etiam actis habitis retulerunt; verbo insuper affirmantes, quod judicium suum pro rerum fuisset æquitate depromptum: eosque potius causæ obnoxios esse dicentes, qui contra Cæcilianum quædam putaverunt commovere: adeo ut [g] istud post judicium habitum Africam ipsos remeasse [h] perhiberent. Inde propter hæc omnia probabili

[a] *Ita MSS. non* Ablavio. (*for.* Æliano *Mansi.*) [b] *Ex apographo P. Jac. Sirmondi Soc.* JESU, *qui ex MSS. eruit.* [c] *al.* nefario. [d] *al.* legis. [e] *al.* discedere. [f] *al.* episcopi. [g] *al.* istum. [h] *al.* prohiberent. (*l.* prohiberem, *ed. Dupin.*)

rerum æstimatione speraveram, quod omnibus omnino seditionibus et contentionibus, quæ ab iis hominibus videbantur subitò commotæ, finis debitus fuisset impositus. Sed cum * dictationis tuæ scripta legissem, quæ ad Nicasium et ceteros super iisdem simulationibus gravitas tua mittenda crediderat; evidenter agnovi, quod neque respectum salutis suæ, neque, quod est majus, Dei omnipotentis venerationem ante oculos suos velint ponere. Siquidem ea agere persistant, quæ non modo ad ipsorum dedecus infamiamque pertineant, sed etiam his hominibus detrahendi dent [i] facultatem, qui longe ab hujusmodi sanctissima observantia sensus suos noscuntur avertere. Nam id quoque te scire convenit, quod ex iisdem venerunt, asserentes quod minus dignus idem Cæcilianus cultu [k] sanctissimæ religionis habeatur. Et contra id quod iisdem responderam, frustra eos id jactare, quippe cum res fuisset apud urbem Romam ab idoneis ac probatissimis viris episcopis terminata; obnixe ac pertinaciter respondendum æstimaverunt, quod eorum omnis causa non fuisset audita; sed potius iidem episcopi quodam loco se clausissent, et prout ipsis † aptum fuerat, judicassent. Quare cum hæc tot et tanta nimium ‡ obnixas dissensiones protrahere perviderem; ita ut nullo modo finis iisdem dari posse videretur, nisi et Cæcilianus idem, et ex his qui contra eum dissident tres aliqui, in judicium eorum, qui [l] cum Cæciliano sentiunt consensumque [m] debent, ad Arelatense oppidum venerint: injungendum solertiæ tuæ duxi, ut mox has litteras meas acceperis, cum Cæcilianum supradictum, cum aliquibus ex his quos ipse delegerit; (sed et de Byzacenæ, Tripolitanæ, Numidiarum et Mauritaniarum [n] provinciis, singuli quique aliquantos ex

[i] *al.* facilitatem. *Vide Augustini epistolas* 68. 162. 165. *et* lib. i. *contra Epistolam Parmeniani*, cap. 8. [k] sincerissimæ, *alter MS.* [l] *al.* contra Cæcilianum. [m] *leg.* præbent. [n] *al.* et provinciis singulis quique.

* (*for.* dicationis.) † (ἐπιτήδειον aptum. *Glossa Vet.*) ‡ (obnoxias Augustin. tom. ix. in Append.)

suis perducere debebunt, quos ipsi putaverint eligendos:) sed etiam aliquos qui contra eumdem Cæcilianum dissentiunt, data evectione publica, per Africam et Mauritaniam, inde ad Hispanias brevi tractu facias navigare. Et inde nihilominus his in singulis episcopis singulas tractorias tribuas, ut ipsi ad supradictum locum intra diem Kalendarum Augustarum possint pervenire: celeriter intimaturus iisdem, ut antequam proficiscantur, debeant disponere, quatenus absentibus ipsis et disciplina competens habeatur, et nulla forte seditio, vel aliquorum altercatio, quæ ad maximum dedecus spectet, oriatur. De cetero plena cognitione suscepta finis adhibeatur. Quia cum præsentiam sui exhibuerint, universa quæ nunc in contentione esse noscuntur, non immerito finem debent accipere maturum, ut protinus possint terminari atque componi. Nam cum apud me certum sit, te quoque Dei summi esse cultorem, confiteor gravitati tuæ, quod nequaquam fas esse ducam, ut ejusmodi contentiones et altercationes dissimulentur a nobis; ex quibus forsitan commoveri possit summa Divinitas, non solum contra humanum genus, sed etiam in meipsum, cujus curæ nutu suo cælesti terrena omnia moderanda commisit, [o]ut secus aliquid hactenus incitata [p]decernat. Tunc enim revera et plenissime potero esse securus, et semper de promptissima benevolentia potentissimi Dei prosperrima et optima quæque sperare, cum universos sensero debito cultu catholicæ religionis sanctissimum Deum [q] concordia observantia fraternitatis venerari. Extat hæc Epistola pag. 259. tom. i. *Conciliorum* edit. Harduin. et in Sirmondi *Conciliis Antiquis Galliæ*, tom. i. pag. 1.

[o] *al.* et secus. [p] *al. decernet.* [q] *al. MS.* concordi observantiæ fraternitate. (*recte* concordi *MS.*)

II.

EPISTOLA CONSTANTINI M.

AD CHRESTUM EPISCOPUM SYRACUSANUM,

Apud Euseb. lib. x. *Hist. Eccl.* cap. 5.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς προστάττει δευτέραν γενέσθαι σύνοδον, ὑπὲρ τοῦ πᾶσαν τῶν ἐπισκόπων περιελεῖν διχοστασίαν.

Κωνσταντῖνος σεβαστὸς, Χρήστῳ ἐπισκόπῳ [r] Συρακουσίων.

ΗΔΗ μὲν πρότερον ὅτε φαύλως καὶ ἐνδιαστρόφως τινὲς περὶ τῆς θρησκείας τῆς ἁγίας καὶ ἐπουρανίου δυνάμεως, καὶ τῆς αἱρέσεως τῆς καθολικῆς * ἀποδιίστασθαι ἤρξαντο, ἐπιτέμνεσθαι βουληθεὶς τὰς τοιαύτας αὐτῶν φιλονεικίας, οὕτω διετετυπώκειν, ὥστε ἀποσταλέντων ἀπὸ τῆς Γαλλίας τινῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν κληθέντων ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς τῶν ἐξ ἐναντίας μοίρας [s] καταλλήλως ἐνστατικῶς καὶ ἐπι-

Exemplum Epistolæ Constantini Imperatoris, qua synodum alteram episcoporum fieri præcipit, ut omnis dissensio episcoporum tollatur.

Constantinus Augustus, Chresto episcopo Syracusano.

Jam quidem et antea [t], cum quidam improbo ac perverso studio de sancti cælestisque numinis cultu et fide catholica dissidere cœpissent, ad resecandas illorum hujusmodi contentiones ita constitueram, ut missis aliquot e Gallia episcopis, tum advenire jussis ab Africa iis, qui diversarum partium erant, atque obnixius inter se, pertinaciusque contendebant,

r *pro* Συρακοσίων. s *Lege*, κατ' ἀλλήλων. (Ita et prius Valesius aliique.)

t *Eruta hæc interpretatio, ex apographo P. Jac. Sirmondi.*

* (*Confer init. Epistolæ superioris.*)

μόνως διαγωνιζομένων, παρόντος τε καὶ τοῦ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου, τοῦτο ὅπερ ἐδόκει κεκινῆσθαι, δυνηθῇ ὑπὸ τῆς παρουσίας αὐτῶν μετὰ πάσης ἐπιμελοῦς διακρίσεως, κατορθώσεως τυχεῖν. ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς συμβαίνει, ἐπιλαθόμενοι τινὲς καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἰδίας, καὶ τοῦ σεβάσματος τοῦ ὀφειλομένου τῇ ἁγιωτάτῃ αἱρέσει, ἔτι καὶ νῦν τὰς ἰδίας ἔχθρας παρατείνειν οὐ παύονται, μὴ βουλόμενοι τῇ ἤδη ἐξενεχθείσῃ κρίσει συντίθεσθαι· καὶ διοριζόμενοι, ὅτι δὴ ἄρα ὀλίγοι τινὲς τὰς γνώμας καὶ τὰς ἀποφάσεις ἑαυτῶν ἐξήνεγκαν· ἢ καὶ μὴ πρότερον ἁπάντων τῶν ὀφειλόντων ζητηθῆναι ἀκριβῶς ἐξετασθέντων· πρὸς τὸ τὴν κρίσιν ἐξενέγκαι πάνυ ταχέως καὶ ὀξέως ἔσπευσαν· ἔκ τε τούτων ἁπάντων ἐκεῖνα συμβαίνει γενέσθαι, τὸ καὶ τούτους αὐτοὺς ἀδελφικὴν καὶ ὁμόφρονα ὀφείλοντας ἔχειν ὁμοψυχίαν, αἰσχρῶς, μᾶλλον δὲ μυσερῶς ἀλλήλων ἀποδιεστάναι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς ἀλλοτρίας ἔχουσι τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῆς ἁγιωτάτης θρησκείας * ταύτης πρόφασιν

præsente insuper Romano episcopo, posset id omne, quod commotum videbatur, præsentibus ipsis accurata disceptatione componi. Sed quia nonnulli, ut fere fit, suæ ipsorum salutis, et reverentiæ, quæ sanctissimæ fidei debetur, obliti, privatas adhuc simultates exercere non cessant; dum prolato jam judicio acquiescere nolunt: causanturque a paucis videlicet dictas sententias fuisse, atque hos ipsos non omnibus quæ inquiri ante oportebat, diligenter examinatis, ad depromendum judicium præpropere festinanterque processisse. Quo fit, ut et ipsi, quos fraternum et concordem animorum consensum retinere par erat, turpi aut nefaria potius dissensione discrepent, et aversis a sanctissima religione hominibus ludibrii occasionem præbeant. Propterea mihi sedulo providendum fuit, ut hæc quæ post judicium prolatum sedari voluntario assensu debuerant; vel nunc tandem multis præsentibus exitum sor-

* (*ταύτης pro ταύτην correxit Burtonus ex plurimis codd. Nicephoroque.*)

χλεύης διδόναι· ὅθεν προνοητέον μοι ἐγένετο, ὅπως τοῦτο, ὅπερ ἐχρῆν μετὰ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἤδη κρίσιν, αὐθαιρέτῳ συγκαταθέσει πεπαῦσθαι, κᾂν νῦν ποτὲ δυνηθῇ πολλῶν παρόντων τέλους τυχεῖν. ἐπειδὴ τοίνυν πλείστους ἐκ διαφόρων καὶ ἀμυθήτων τόπων ἐπισκόπους εἰς τὴν [u] Ἀρεταλησίων πόλιν εἴσω Καλανδῶν Αὐγούστων συνελθεῖν ἐκελεύσαμεν, καὶ σοὶ γράψαι ἐνομίσαμεν, ἵνα λαβὼν παρὰ τοῦ λαμπροτάτου Λατρωνιανοῦ τοῦ [x] κοντήκτορος Σικελίας δημόσιον ὄχημα, συζεύξας σεαυτῷ καὶ δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου, οὓς ἂν σὺ αὐτὸς ἐπιλέξασθαι κρίνῃς, ἀλλὰ μὴν καὶ τρεῖς παῖδας τοὺς δυνησομένους ὑμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπηρετήσασθαι παραλαβὼν, εἴσω τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπὶ τῷ προειρημένῳ τόπῳ ἀπάντησον· ὡς ἂν διά τε τῆς σῆς στεῤῥότητος, καὶ διὰ τῆς λοιπῆς τῶν συνιόντων ὁμοψύχου καὶ ὁμόφρονος συνέσεως, καὶ τοῦτο ὅπερ ἄχρι τοῦ δεῦρο φαύλως δι' αἰσχράς τινας ζυγομαχίας παραμεμένηκεν, ἀκουσθέντων πάντων τῶν μελλόντων λεχθήσεσθαι παρὰ τῶν νῦν ἀπ' ἀλλήλων διε-

tiantur. Quoniam ergo plurimos ex diversis compluribus locis episcopos in Arelatensium oppido ad Kalendas Augusti convenire præcepimus, tibi etiam per litteras significandum duximus, ut accepto a clarissimo viro Latroniano, Correctore Siciliæ, publico vehiculo, cum duobus aliis secundæ sedis, quos ipse deligendos judicaveris, tribusque una famulis, qui vobis in via ministrent, adscitis, designatum in locum ad diem prædictam te conferas: ut per gravitatem tuam, et ceterorum qui conventuri sunt, unanimem, conspirantemque prudentiam, discidium hoc, quod male hactenus per fœdas quasdam contentiones perseverat, omnibus auditis, quæ ab iis qui inter se nunc dissident, quosque pariter adesse jussimus, in medium proferentur, ad debitam religi-

u *pro* Ἀρηλατησίων.

x *Lege*, Κουρήκτορος, (sic *Valesius* aliique.)

στώτων, οὕσπερ ὁμοίως παρεῖναι ἐκελεύσαμεν, δυνηθῇ εἰς τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν καὶ πίστιν, ἀδελφικήν τε ὁμόνοιαν, κᾂν βραδέως ἀνακληθῆναι. ὑγιαίνοντά σε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν. Pag. 259. tomi i. *Conciliorum* edit. Harduin.

onem et fidem, fraternamque concordiam, vel sero tandem revocari queat. Incolumem te Deus omnipotens multis annis custodiat.

III.

EPISTOLA SYNODI ARELATENSIS

AD SYLVESTRUM PAPAM ROMANUM,

DE REBUS IN EA GESTIS, ET CANONIBUS AB EA CONSTITUTIS.

Ex editione Jac. Sirmondi (pag. 3) *: et ex MSS. Collegii Parisiensis Societatis Jesu. In uno eorum, collectioni, quam Dionysianam quidam vocant, præfixus Conciliorum indiculus hæc habet de Arelatensi, verbis Isidori ipsius ;* Concilium Arelatense primum, sexcentorum episcoporum, in quo statuti sunt Canones XXII. quorum auctor maxime Silvester urbis Romæ Papa per legatos, et sanctus Marinus Arelatensis episcopus, extiterunt: subscribentibus Rheticio Eduorum, Vocato Lugdunensi, et ceteris: actum temporibus Constantini Augusti, ut quidam asserunt. *Quæ verba et in Decreto Gratiani leguntur ex parte,* XI. *dist.* XVI. *Contulimus etiam hanc epistolam Silvestri, cum MS. Colbert.* 1951. *Canones cum MS.* 5141. *In schedis Pithœanis scriptum erat,* Concilium episcoporum Arelate celebratum, et directum Silvestro episcopo.

Dilectissimo papæ Silvestro, Marinus, [y] Agrœcius, Natalis, Theodorus, Proterius, [z] Vocius, Verus, [a] Probatius, Cæcilianus, Faustinus, Surgentius, Gregorius, Reticius,

[y] *MS.* Acratius. [z] *MS.* Voccius. [a] *MS.* Probatianus.

Ambitausus, [b] Termatius, Merocles, Pardus, Adelfius, [c] Hibernius, Fortunatus, [d] Aristasius, Lampadius, Vitalis, Maternus, Liberius, Gregorius, Crescens, Avitianus, Dafnus, Orientalis, Quintasius, Victor, Epictetus, in Domino æternam salutem.

Communi copula caritatis et unitate matris ecclesiæ catholicæ vinculo inhærentes, ad Arelatensium civitatem piissimi Imperatoris voluntate adducti, inde te, [e] gloriosissime Papa, * commerita reverentia salutamus. Ubi graves ac perniciosos legi nostræ atque traditioni, effrenatæque mentis homines pertulimus: quos et Dei nostri præsens auctoritas, et traditio ac regula veritatis ita respuit, ut nulla in illis aut dicendi ratio subsisteret, aut accusandi modus ullus, aut probatio conveniret: ideo judice Deo et matre ecclesia, quæ suos novit et comprobat, aut damnati sunt, aut repulsi. Et utinam, frater dilectissime, ad hoc tantum spectaculum interesse tanti fecisses. Profecto credimus, quia in eos severior fuisset sententia prolata: et te pariter nobiscum judicante, cœtus noster majore lætitia exultasset. Sed quoniam recedere a partibus illis minime potuisti, in quibus et apostoli quotidie sedent, et cruor ipsorum sine intermissione Dei gloriam testatur. Non tamen hæc sola nobis visa sunt tractanda, frater carissime, ad quæ fueramus invitati. Sed et consulendum nobis ipsis censuimus: et cum diversæ sint provinciæ ex quibus advenimus, ita et varia contingunt, quæ nos censemus † observare debere. Placuit ergo, præsente Spiritu sancto et angelis ejus, ut et his qui singulos quos............[f] movebat judicare proferremus de quiete præsenti. ‡ Placuit etiam,

[b] *MS.* Terminatius. [c] *forte* Eburius. [d] *forte* Anastasius. [e] *al.* religiosissime. [f] *Ita MS. Colbert. qui et Pithœan. sed locus videtur esse mutilus.*

* (cum merita, *Augustinus Contra Cresconium* iii. 81.) † (*for.* observari.) ‡ (*Habet,* Placuit etiam antequam a te, *Sirmondus. An. legend.* Placuit etiam antiquum approbata a te?)

a te *qui majores diœceses tenes, per te potissimum omnibus insinuari. Quid autem sit quod senserimus, scripto nostræ mediocritatis subjunximus. At id primo in loco de vita nostra atque utilitate tractandum fuit, ut quia unus pro multis mortuus est et resurrexit, ab omnibus tempus ipsum ita religiosa mente observetur, ne divisiones vel dissensiones in tanto obsequio devotionis possint exurgere.

I.

[g] Censemus ergo Pascha Domini per orbem totum una die observari.

II.

De his quoque, qui quibuscumque locis ordinati fuerint ministri, in ipsis locis perseverent.

III.

De his etiam, qui arma in pace projiciunt, placuit abstinere eos a communione.

IV.

De Circissariis agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos quamdiu agunt, a communione separari †.

V.

De his qui in infirmitate sunt constituti, et [h] credere volunt, placuit eis manum imponi.

VI.

De præsidibus autem, qui fideles sunt et ad præsidatum ‡ consiliunt, ita placuit, ut cum promoti fuerint, litteras quidem accipiant ecclesiasticas communicatorias: ita tamen, ut in quibuscumque locis gesserint, ab episcopis ejusdem loci cura de illis agatur; et si cœperint contra disciplinam agere, tunc demum a communione excludantur.

[g] *Vetus collectio canonum monasterii S. Benigni* cap. 23. *Item Andegavensis* cap. 21. [h] *al.* recedere.

* (Negent, qui velint, hic dici, papam Romanum majores diœceses, sive nonnullas maximas inter illas imperii Romani diœceses, tenere; non ego. At quænam diœceses istæ fuerint, hoc loco non dicitur.) † (*Plus additur in Canonibus Arelat. proxime seqq.* ‡ (prosiliunt *Canones, qui sequuntur.*)

VII.

Et de his quidem qui in republica agere volunt, similiter.

VIII.

[k] De Afris autem, quod propria sua lege utuntur ut rebaptizent, placuit ut ad ecclesiam si aliquis hæreticus venerit, interrogent eum symbolum; et si perviderint eum in Patre et Filio, et Spiritu sancto esse baptizatum, manus tantum ei imponatur. Quod si interrogatus symbolum, non responderit Trinitatem hanc, merito baptizetur. &c. Tunc tædians [l] jussit omnes ad suas sedes redire. Amen.

IV.

SYNODUS Episcoporum, qui in civitate Arelatensium apud Marinum episcopum catholicæ ecclesiæ temporibus Constantini Augusti Volusiano et Anniano Coss. convenerunt *.

TITULI CANONUM.

EX COLLECTIONE ISIDORI.

I. *Ut uno die et tempore Pascha celebretur.*
II. *Ut ubi quisque ordinatur, ibi permaneat.*
III. *Ut qui in pace arma projiciunt, excommunicentur.*
IV. *Ut aurigæ, dum agitant, excommunicentur.*
V. *Ut theatrici, quamdiu agunt, excommunicentur.*
VI. *Ut in infirmitate conversi manus impositionem accipiant.*
VII. *De fidelibus, qui præsides fiunt, vel rempublicam agere volunt.*
VIII. *De baptismo eorum, qui ab hæresi convertuntur.*
IX. *Ut qui confessorum litteras afferunt, alias accipiant.*
X. *Ut is cujus uxor adulteravit, aliam illa vivente non accipiat.*
XI. *De puellis quæ gentilibus junguntur.*
XII. *Ut clerici feneratores excommnnicentur.*

[k] *MS. Colbert.* 1951. De Africa.

[l] *Constantinus videlicet, jussit per rescriptum, quod post Arelatenses canones subjungemus.*

* (*Titulum hunc ab Harduino omissum restituit Mansius, sed similia fine Canonum apud Harduinum occurrunt.*)

XIII. *De iis qui scripturas sacras, vasa Dominica, vel nomina fratrum tradidisse dicuntur.*

XIV. *Ut qui falso accusant fratres suos, usque ad exitum excommunicentur.*

XV. *Ut diacones non offerant.*

XVI. *Ut ubi quisque fuit excommunicatus, ibi communionem consequatur.*

XVII. *Ut nullus episcopus alium conculcet episcopum.*

XVIII. *De diaconibus urbicis, ut sine presbyterorum conscientia nihil agant.*

XIX. *Ut peregrinis episcopis locus sacrificandi detur.*

XX. *Ut sine tribus episcopis nullus episcopus ordinetur.*

XXI. *Ut presbyteri, aut diacones, qui ad alia loca se transferunt, deponantur.*

XXII. *De apostatis, qui in infirmitate communionem petunt* *.

[m] INCIPIUNT CANONES ARELATENSES,

SUB SANCTO MARINO EPISCOPO.

Domino sanctissimo fratri Silvestro Marinus, vel cœtus episcoporum qui adunati fuerunt in oppido Arelatensi.

Quid decreverimus communi consilio, [n] caritati tuæ † significavimus, ut omnes sciant quid in futurum observare debeant.

I.

[o] Primo loco de observatione Paschæ [p] Dominici, ut uno die et uno tempore per omnem orbem a nobis observetur, et juxta consuetudinem litteras ad omnes tu dirigas.

m *Ex tribus MSS. nostris Paris. in quibus est collectio Isidori.* n *Merlini editio*, caritative. o 26. *De Consec. dist.* 3. De observatione paschæ. p *MS.* Dominicæ. (et ed. *Matritensis.*) *Merlini editio*, Domini.

* (Titulis istis consimiles sunt illi, quos Mansius in postrema *Conciliorum* editione addidit, vol. I. p. 474. præfatus, "Tituli, seu Epitome Canonum Are-
" latensium ex vetusta collectione MS. Codicis 490. Lucensis scripti Sæc.
" VIII.") † (significamus *editio Sirmondi* et *Matritensis.*)

II.

De his qui in quibuscumque locis ordinati fuerint ministri, in ipsis locis perseverent.

III.

De his qui arma projiciunt [q] in pace, placuit abstineri eos a communione.

IV.

[r] De agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos, quamdiu [s] agitant, a communione separari.

V.

[t] De theatricis, et ipsos placuit, quamdiu agunt, a communione separari.

VI.

[u] De his qui in infirmitate credere volunt, placuit eis debere manum imponi.

VII.

[x] De præsidibus, qui fideles ad præsidatum prosiliunt, [y] placuit, ut cum promoti fuerint, litteras accipiant ecclesiasticas communicatorias: ita tamen, ut in quibuscumque locis gesserint, ab episcopo ejusdem loci cura de illis agatur; et cum cœperint contra disciplinam agere, tum demum a communione excludantur. Similiter et de his qui rempublicam agere volunt.

VIII.

[z] De Afris, quod propria lege sua utuntur ut rebaptizent; placuit ut si ad ecclesiam aliquis de hæresi venerit, interrogent eum symbolum; et si perviderint eum in Patre, et Filio, et Spiritu sancto esse baptizatum, manus ei tantum imponatur, ut accipiat Spiritum sanctum. Quod

[q] *Ita MSS. nostri, et alii. Ivo*, part. x. cap. 122. in prælio. *In uno MS. teste Surio*, in bello. *Sensus est; De his qui occidunt, qui arma conjiciunt in alium, qui telo feriunt.* [r] *Eliber*. cap. 62. [s] *MSS*. agunt. [t] *Eliber*. cap. 62. [u] *Eliber*. cap. 39. *Nicæn*. can. 13. [x] *Eliber*. cap. 56. [y] *Merlin*. ita placuit. (et *ed. Matrit.*) [z] 109. *De Consecr. dist.* 4. De Arianis. *Ivo*, part. i. cap. 283. *Burch*. lib. iv. c. 89. (et *ed. Matrit.*)

si interrogatus non responderit hanc Trinitatem, baptizetur *.

* MSS. nostri quatuor antiquissimi, quippe annorum (ut harum rerum æstimatores sentiunt) amplius 800. habent, *De Arriis.* Collectio Canonum vetus MS. in eodem Collegio Parisiensi Soc. Jesu, et MS. Colbert. num. 5141. et Merlini aliorumque vetustæ editiones, quemadmodum Gratianus, 109. De Consecr. dist. 4. *De Arrianis.* [De Arianis qui *Collectio Canonum Matritensis* an. 1808.] Neque ullum video appellari codicem, præter unum Tilianum, in quo legatur, *De Afris,* quemadmodum Surius edidit, quem Binius et alii sunt secuti. Tamen in epistola synodica, *De Afris,* vel *De Africa,* exhibet codex MS. Pithœi, qui nunc est Colbertinus 1951. [At nondum prodierant Ariani, id bene monente post alios Ittigio *Hist. Schismatis Donatist.* §. 44. Atque orta fortassis est lectio *Arriis* ex eo quod posteris temporibus rebaptizare consueverint in Africa Ariani. Vid. Victor. *Persecut. Vandal.* l. 2. c. 9.]

IX.

[a] De his qui confessorum litteras afferunt, placuit, ut sublatis eis litteris accipiant communicatorias.

X.

[b] De his qui conjuges suas in adulterio deprehendunt, et iidem sunt adolescentes fideles, et prohibentur nubere, placuit ut in quantum possit, consilium eis detur, ne viventibus uxoribus suis, licet adulteris, alias accipiant.

XI.

[c] De puellis fidelibus, quæ gentilibus junguntur, placuit ut aliquanto tempore a communione separentur.

XII.

[d] De ministris qui fenerant, placuit eos juxta formam divinitus datam a communione [e] abstineri.

XIII.

De his qui scripturas sanctas tradidisse dicuntur, vel vasa Dominica, vel nomina fratrum suorum; placuit nobis, ut quicumque eorum ex actis publicis fuerit detectus, non

[a] *Eliber.* c. 25. [b] *Ivo,* part. viii. c. 258. *Augustinus, de fide et operibus,* cap. 19. [c] *Eliber.* 15. *Augustinus, loco cit.* [d] *Eliber.* can. 20. 2. XIV. *Qu.* 4. Ministri qui fenerantur. *Et Ivo,* part. xiii. cap. 10. *ex Conc. Arelat.* 1. cap. 12. [e] *al.* abstinere.

verbis nudis, ab ordine cleri amoveatur. Nam si iidem aliquos ordinasse fuerint deprehensi *, et de his quos ordinaverint ratio subsistit, [e] non illis obsit ordinatio. Et quoniam, multi sunt qui contra ecclesiasticam regulam pugnare videntur, et per testes redemptos putant se ad accusationem admitti debere, omnino non admittantur, nisi ut supra diximus, actis publicis docuerint [f].

XIV.

[g] De his qui falso accusant fratres suos, placuit eos usque ad exitum non communicare [h].

XV.

De diaconibus, quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere.

XVI.

[i] De his qui pro delicto suo a communione separantur, placuit ut in quibuscumque locis fuerint exclusi, eodem loco communionem consequantur [k].

XVII.

Ut nullus episcopus alium episcopum [l] inculcet.

XVIII.

De diaconibus urbicis, [m] ut non sibi tantum præsumant, sed honorem presbyteris reservent, ut sine conscientia ipsorum nihil tale faciant.

e *Merlin.* non tamen illis subsistat ordinatio. f *Merlin et Crabb. addunt*, docuerint omni se suspicione carere. g *Eliber.* cap. 75. h *Addunt iidem:* sed falsum testem juxta scripturam impunitum non licere esse. (et *ed. Matrit.*) i *Eliber.* cap 53. k *Cum isto canone, in quibusdam MSS. tamquam membrum ejus, sequens conjungitur: sed alii cum Burchardo et Ivone distinguunt.* l *Merlin. et Crabb. et Ivo*, part. v. cap. 228. *et Burch.* lib. i. cap. 128. *legunt*, conculcet. *ex Conc. Arelat.* I. cap. 17. (Adde *ed. Matrit.*) m *Merlin. et Crabb.* ut non aliquid per se præsumant.

* (Habet *novissima edit. Conciliorum* ad oram, *hi quos ordinaverint, rationales subsistant.* Sed fortasse interpretanda verba sunt, horum quoque ratio eadem est, et in sequentibus lectio altera *subsistat* pro *obsit* amplectenda est. *Editio Matritensis* habet *obsistat.*)

XIX.

De episcopis peregrinis, qui in urbem solent venire, [n] placuit eis locum dari ut offerant.

XX.

De his qui usurpant sibi quod soli debeant episcopos ordinare, placuit ut nullus hoc sibi præsumat, nisi assumptis secum aliis septem episcopis. * Si tamen non potuerit septem, infra tres non audeant ordinare.

XXI.

[o] De presbyteris, aut diaconibus; qui solent dimittere loca sua in quibus ordinati sunt, et ad alia loca se transferunt, placuit ut eis locis ministrent, quibus præfixi sunt. Quod si relictis locis suis ad alium se locum transferre voluerint, deponantur.

XXII.

[p] De his qui apostatant, et numquam se ad ecclesiam repræsentant, [q] ne quidem pœnitentiam agere quærunt, et postea infirmitate arrepti petunt communionem; placuit eis non dandam communionem, nisi revaluerint, et egerint dignos fructus pœnitentiæ.

[r] *Expliciunt canones Arelatenses, quos episcopi † sexcenti fecerunt, qui in civitatem Arelatensium apud Marinum episcopum ecclesiæ catholicæ, temporibus Constantini Augusti, Volusiano et Aniano Coss. convenerunt:* In cod. Corb. quem in his subscriptionibus secutus est Sirmondus: *Nomina episcoporum cum clericis suis, vel quanti et ex quibus provinciis ad Arelatensem synodum convenerint, sub Marino episcopo, temporibus Constantini, ad dirimenda schismata vel pravas omnium intentiones, Volusiano, et Anniano Coss.*

[n] *Ivo,* part. v. cap. 216. *et Burch.* lib. i. cap. 116. *hic addunt,* quos veraciter episcopos scimus esse, *ex Conc. Arel.* 1. cap. 20. [o] *Ivo,* part. vi. cap. 172. *et Burch.* lib. ii. cap. 93. *ex Conc. Arel.* 1. c. 2. *forte pro* 21. [p] *Eliber.* c. 46, *cui Concilio hunc canonem Arelatensem tribuit Burchardus,* lib. xix. cap. 134. [q] *Merlinus recte,* nec quidem. (et *ed. Matrit.*) [r] *Ex MSS. nostris.*

* (*Confer Canon. Nicænum* IV. et Annotatores.) † ("Ducentos interfuisse minus absurdum est. In libris tamen antiquis quibus usi sumus non paucis, nusquam plures leguntur, quam hic a nobis repræsentati, in universum 85, episcopi nimirum 33, presbyteri 16 &c." Sirmondus.)

[s] CHRESTUS episcopus, Florus diaconus, ex civitate Syracusanorum, provincia Sicilia.

Proterius episcopus, Agrippa et Pinus diacones, de civitate Capuensium, provincia Campania.

Pardus episcopus, Crescens diaconus, de civitate Arpiensium, provincia Apulia.

Theodorus episcopus, Agathon diaconus, de civitate Aquileiensi, provincia Dalmatia.

Claudianus et Vitus presbyteri, Eugenius et [t] Cyriacus diacones, [u] ex urbe Roma missi a Silvestro episcopo.

Merocles episcopus, Severus diaconus, de civitate Mediolanensi, provincia Italia.

[x] Oresius episcopus, Nazarius lector, de civitate Massiliensi, provincia Viennensi.

Marinus episcopus, Salamus presbyter, Nicasius, Afer, Ursinus, et Petrus, diacones, de civitate Arelatensium, provincia Viennensi.

Verus episcopus, Bedas exorcista, de civitate Viennensi, provincia suprascripta.

Daphnus episcopus, Victor exorcista, de civitate Vasensi, provincia Viennensi.

Faustinus presbyter, de civitate Arausicorum, provincia quæ supra.

Innocentius diaconus, Agapius exorcista, ex portu Nicænsi.

Romanus presbyter, Victor exorcista, de civitate Aptentium.

[y] ITEM DE GALLIIS.

[z] Imbetausius episcopus, Primigenius diaconus, de civitate Remorum.

[a] Avitianus episcopus, Nicetius diaconus, de civitate Rotomagensium.

Reticius episcopus, [b] Amandus presbyter, Philomatius diaconus, de civitate Augustodunensium.

Voccius (Vocius *Sirmond.* Votius *ed. Matrit.*) episcopus, [c] Petulinus exorcista, de civitate Lugdunensium.

[s] *Corb.* Crescens. (Sixtus *ed. Matrit.*) [t] *al.* Quiriacus. [u] *al.* Quos Silvester episcopus misit. [x] *Duo MSS.* Horosius. (Orosius *ed. Matrit.*) [y] *MS. noster* Ex PROVINCIA GALLIA. (ex p. Galliæ *ed. Matrit.*) [z] *supra,* Ambitausus. [a] Ausonius *sive* Avidanus. (Avidianus *ed. Matrit.*) [b] *al.* Amandinus. [c] *al.* Pitolinus. (Petulius *ed. Matrit.*)

Maternus episcopus, Macrinus diaconus, de civitate Agrippinensium.

Genialis [d] diaconus, de civitate Gabalum, ex provincia Aquitanica.

Orientalis episcopus, Flavius diaconus, de civitate Burdegalensi.

Agrœcius episcopus, Felix exorcista, de civitate Treverorum.

Mamertinus episcopus, Leontius diaconus, de civitate Elosatium.

[e] Eborius episcopus, de civitate Eboracensi, provincia Britannia.

Restitutus episcopus, de civitate Londinensi, provincia suprascripta.

Adelfius episcopus, de civitate Coloniæ Londinensium (Lindi, vid. supra p. 296 : Lugdunensium *ed. Matrit.*) exinde Sacerdos presbyter, Arminius diaconus.

Liberius episcopus, Florentius diaconus, de civitate Emerita, provincia Hispania.

Sabinus presbyter, de civitate Bætica.

Natalis presbyter, Cytherius diaconus, de civitate Ursolensium.

Probatius presbyter, Castorius diaconus, de civitate Tarracone.

Clementius presbyter, Rufinus exorcista, de civitate Cæsaraugusta.

[f] Termatius presbyter, Victor lector, de civitate Bastigensium.

Fortunatus episcopus, Deuterius diaconus, de civitate Cæsariensi, provincia Mauritania.

Quintasius episcopus, Ammonius presbyter, de civitate Caralis, provincia Sardinia.

ITEM PROVINCIA AFRICA.

Cæcilianus episcopus, de civitate Carthaginensi : cum ipso Sperantius diaconus.

Lampadius episcopus, de civitate Utina.

Victor episcopus, de civitate Utica.

Anastasius episcopus, de civitate Beneventina.

Faustus episcopus, de civitate Tuburbitana (Tuborbitana *Sirmond.* et *edit. Matrit.*)

Surgentius episcopus, de civitate Pocofeltis.

Victor episcopus, de civitate Legisvolumini, provincia Numidia.

Vitalis episcopus, de civitate Verensium.

[d] *Ita MS. noster. In aliis quibusdam,* episcopus. (*Præstat* episcopus *edit. Matrit.* [e] *al. MS.* Eburius (et *ed. Matrit.*) [f] Termasius, *in MS. nostro.* (Termarius *ed. Matrit.*)

Gregorius episcopus, de loco qui est in portu Romæ.
Epictetus episcopus, a Centumcellis.
Leontius et Mercurius presbyteri ab Ostiis. Extant omnia hæc Synodalia in tomo i. Harduinæ edit. *Conciliorum*, pp. 262—268.

V.

*[g]RESCRIPTUM IMP. CONSTANTINI.

Rescriptum Constantini Augusti post Synodum, ut ad suas provincias revertantur.

Constantinus Augustus, episcopis catholicis carissimis fratribus salutem.

Æterna et religiosa incomprehensibilis pietas Dei nostri nequaquam permittit humanam conditionem diutius in tenebris oberrare; neque patitur exosas quorumdam voluntates usque in tantum pervadere, ut non suis præclarissimis luminibus denuo pandens iter salutare, eas det ad regulam justitiæ converti. Habeo quippe cognitum multis exemplis; hæc eadem ex meipso metior. Fuerant enim in me primitus, quæ justitia carere videbantur; nec †ulla putabam videre supernam potentiam, quæ [h]juxta secreta pectoris mei gererem. Equidem hæc, ut dixi, æquam fortunam debuerunt sortiri, scilicet omnibus malis redundantem. Sed Deus omnipotens in cælis per sæcula residens tribuit, quod non merebar. Certo jam neque dici, neque enumerari possunt ea, quæ cælesti sua in me famulum suum benevolentia concessit, sanctissimi antistites Christi Salvatoris, fratres carissimi. Gaudeo igitur equi-

[g] *Ex appendice ad Optatum, et MS. Pith.* [h] *al.* intra.

* (Substituit Harduinus titulum, qui sequitur, pro Sirmondi illo, quem revocavit Mansius. *Epistola Imp. Constantini, ubi dixit, quia pars Donati, quomodo forenses sic litigant, ut denuncient et appellent Imperatorem, et desiderent audiri post episcoporum judicata.*) † (*for.* ullam.)

dem specialiter, gaudeo quod tandem habita justissima dijudicatione, eos ad meliorem spem fortunamque revocastis, quos malignitas diaboli videbatur a præclarissima luce legis catholicæ sua persuasione avertisse. O vere victrix providentia Christi Salvatoris! ut etiam his consuleret, qui jam desciscentes a veritate, quodammodo adversus ipsam arma [i] inducentes gentibus se copulaverant. Qui si vel nunc vera fide voluerint obsequia sanctissimæ legi deferre, intelligere poterunt, quantum sibi nutu Dei sit provisum. Et hoc quidem, sanctissimi fratres, sperabam etiam in eis, quibus ingenita est maxima durities animi, posse [k] reprehendi. Sed non profuit apud eos recta dijudicatio, neque in eorum sensus ingressa est divinitas propitia. Re vera enim non immerito ab his procul abscesserit Christi clementia, in quibus manifesta luce claret, hujusmodi esse, ut eos etiam a cælesti provisione exosos cernamus. Quæ in ipsos (*al.* ipsis) tanta vesania perseverat, cum incredibili arrogantia persuadeant sibi, quæ nec dici nec audiri fas est? desciscentes a recto judicio dato, *quo cælesti provisione, meum judicium eos comperi postulare. Quæ vis malignitatis in eorumdem pectoribus perseverat? Quoties a me jam ipso improbissimis aditionibus suis sunt condigna responsione oppressi? qui utique si hoc ante oculos habere voluissent, minime hoc ipsum interposuissent. Meum judicium postulant, qui ipse judicium Christi exspecto. Dico enim ut se veritas habet: sacerdotum judicium ita debet haberi, ac si ipse Dominus residens judicet. Nihil enim licet his aliud sentire, vel aliud judicare, nisi quod Christi magisterio sunt edocti. Quid igitur sentiunt maligni homines, officia (ut vere [l] dixit) diaboli? Perquirunt sæcularia, relinquentes cælestia [m]. † O rabida

[i] *al.* induentes. [k] *forte*, deprehendi. (sic prius conj. Labbe.) [l] *MS.* dixisti: *forte*, dixi. (dixi *Optatus* Conf. lib. i. *contra Parmen. Mansi.*) [m] *Optatus* lib. i. *contra Parmen.* (vid. supra p. 281.) *Augustinus* ep. 162. *docet hanc Constantini adversus Donatistas detestationem, ad Concilium Arelat. pertinere. Vide etiam* epist. 165. et 166.

* (*for.* pro.) † (Propterea quod hæc verba ex epistola attulit

furoris audacia! sicut in causis gentium fieri solet, appellationem interposuerunt. Equidem gentes, minora interdum judicia refugientes, ubi justitia [n]deprehendi potest, magis ad majora judicia auctoritate interposita ad appellationem se conferre sunt solitæ. Quid hi detractores legis, qui renuentes cæleste judicium, meum putaverunt postulandum? sic sentire de Christo Salvatore! Ecce jam proditores, ecce sine ulla acriori disquisitione, ipsi per semet prodiderunt facinora sua. Quæ ab ipsis sentitur humanitas, qui [o]in ipso Deo immanes prosilierunt? Equidem, fratres carissimi, licet hæc in ipsis videantur deprehensa, nihilominus vos, qui Domini Salvatoris sequimini viam, patientiam adhibete, data his adhuc optione quid putent deligendum: ac si eos in hisdem videritis perseverare, protinus cum his quos Dominus dignos cultu suo judicavit, proficiscimini et redite ad proprias sedes; meique mementote, ut mei Salvator noster semper misereatur. Ceterum direxi meos homines, qui eosdem infandos deceptores religionis protinus ad comitatum meum perducant, ut ibi degant, ibi sibi mortem pervideant. Dedi quoque litteras competentes ad eum, qui vicariam præfecturam per Africam tuetur; ut quotquot hujus insaniæ similes invenerit, statim eos ad comitatum meum dirigat; ne ulterius sub tanta claritate Dei nostri ea ab ipsis fiant, quæ maximam iracundiam cælestis providentiæ possint incitare. Incolumes vos Deus omnipotens tribuat votis meis et vestris per sæcula, fratres carissimi. Extat hæc Epistola pag. 268. tomi I. *Conciliorum* edit. Harduini.

[n] *forte*, reprehendi. (sic prius Labbe. An vero potius scribendum *injustitia* pro *justitia*?) [o] *pro* in ipsum Deum.

Optatus supra p. 281. satis confutari videtur Comberi V. D. de γνησιότητι ejus suspicio.)

VI.

EX EPISTOLA CONSTANTINI

AD EUMALIUM VICARIUM AFRICÆ, NUNC FERE DEPERDITA;

Data IV. *Idus Novembres Sabino et Ruffino Coss. an. Christi* 316.

Sententia de Absolutione Cæciliani, quam Constantinus Mediolani pronuntiaverat.

Extat apud Augustin. Contra Cresconium lib. iii. cap. 71.

INSERO adhuc, (ait S. Augustin.) et verba Constantini ex litteris ejus ad Eumalium Vicarium, ubi se inter partes cognovisse, et innocentem Cæcilianum comperisse testatur. Cum enim narrasset in his quæ supra locutus est, quemadmodum ad judicium ejus post episcopalia judicia partes perductæ fuerint;

In quo pervidi, inquit, Cæcilianum virum omni innocentia præditum, ac debita religionis suæ officia servantem, eique ita ut oportuit servientem: nec ullum in eo crimen reperiri potuisse, *eidem apparuit*, sicut absenti fuerat adversariorum suorum simulatione compositum.

De eodem Judicio Augustinus, *Breviculo Collationis* diei iii. cap. 19.

Recitatum est Judicium Constantini, quemadmodum se inter partes caussam Cæciliani cognovisse ad Eumalium Vicarium Africæ scripsisset, quod remotis omnibus arbitris, Cæcilianum innocentem, illos calumniosissimos cognovisse testatus est.

Idem *in lib. post Collationem* cap. 33.

Constantinus ad Eumalium Vicarium de purgatione Cæciliani scripsit Sabino et Ruffino Coss. IV. Idus Novembres, id est post biennium et menses fere octo. h. est, a purgatione Felicis sub Æliano proconsule, ut ait ibidem Augustinus.

In *Indice Collationis Carthag.* iii. cap. 516. legitur,

Recitatio Judicii Constantini, quo apud se quoque Cæcilianum fuisse purgatum post Arelatense Concilium significat Imperator.

Posita istæc in *Optati Appendice* pag. 187. ed. Dupin.

Ad calcem *Gestorum Collationis Carthag.* anno Christi 411. habitæ, in *Sententia* Marcellini Cognitoris de Imp. Constantini Sententia hoc scriptum extat.——Ultimaque Sententia triumphabilis memoriæ Constantini, qua evidentius docetur expressa et Cæciliani innocentia et Donati sociorumque ejus calumniosa criminatio. Posita Sententia pag. 325. eorund. *Monument. Vet.* ad *Optati* finem.

Epitome rerum ad Cæciliani causam pertinentium, quæ extat in S. Augustini Sermonibus xxv. *ex Membranis Bibliothecæ Vindobonensis a Michaele Denis V. Cl. anno* 1792. *Vindobonæ in forma max. editis.*

Urgeam eos manifesta veritate. Vos imperatoris judicium flagitastis. Mentimini, inquit. Extant Chartæ publicæ. Ipsi Donatistæ de parte Majorini, qui prior ordinatus est, contra Cæcilianum adierunt, proconsulem tunc Anullinum, et detulerunt libellos accusatorios de nomine Cæciliani, et in aluta signatos, dicentes, se adversus Cæcilianum crimina (*videtur omissum,* habere, Denis. *vel* exhibere, *vel potius*, se adferre adversus) quæ illo libello scripsissent, et rogantes, ut ipsam accusationem eorum mitteret ad comitatum Imperatori. Extat Relatio Anullini proconsulis scribentis ad imperatorem Constantinum; quod homines de parte Majorini venerint ad illum cum libellis de accusatione Cæciliani, rogantes, ut eosdem libellos mitteret Imperatori, et se dicit fecisse, quod illi rogaverunt. Scripsit Imperator ad Meltiadem episcopum et Marcum, transferens ad illos causam ecclesiasticam, et removens a se. In eisdem literis scribit Imperator; misisse se chartas missas ab

Anullino, et in ipsis literis ignorat, (*putem*, ignoratur, *et paullo post*, continetur, DENIS.) quæ illæ chartæ sint, sed in Relatione Anullini cognoscitur, quæ hodie publicis codicibus continentur. Deinde scribit idem Constantinus ad Anullinum, ut partes Romam dirigat ad episcopale judicium. Refert etiam Anullinus in extremo, misisse se partes. Vos ergo istis ad Imperatorem, vos causam ecclesiæ ad humanam potestatem detulistis. Ille melior quam vos. Vos enim ad Imperatorem deferebatis, ille ad episcopos. Dicta est causa in episcopali judicio illis primo accusantibus. Prolata est sententia pro Cæciliano. Illi non contenti judicio ecclesiastico murmurare cœperunt, rursus eundem Imperatorem adierunt, post episcopale judicium quærentes imperiale judicium. Dedit alterum ecclesiasticum apud Arelatum. Ab ipso etiam judicio illi ad ipsum Imperatorem appellaverunt. Victus importunitate eorum voluit et ipse causam suscipere, atque cognoscere. Suscepit, cognovit, Cæcilianum innocentissimum judicavit, etiam omnes jussiones Imperatorum (*for. addend.* confirmavit) contra illos. Quid mirum? Cujus judicium flagitasti, ejus sententiam recusare audes? Extant hæc in *Sermone* xix. cap. viii. p. 76.

GESTA APUD ZENOPHILUM,

QUIBUS SYLVANUM, A QUO MAJORINUS EST ORDINATUS, TRADITOREM FUISSE CONSTAT.

Confecta anno 320. *Sed quæ continent et ea quæ gesta sunt anno* 303. *et* 304.

Edita a Papirio Massono ex MS. Bibl. Thuanæ, in quo continebantur Gesta Purgationis Felicis. Vid. etiam Augustini lib. iii. Contra Cresconium cap. 29. n. 33. p. 451. t. 9. ubi ex his Gestis apud Zenophilum nonnulla adferuntur.

MONITUM BALUZII.

ACTORUM istorum vetus exemplar, ex quo edita sunt a Massono, extat in bibliotheca Thuana, sed depravatissimum et contaminatissimum, ut ante me observavit illustrissimus Cardinalis Baronius. Meminit autem illorum Optatus Milevitanus in libro primo, ubi etiam admonet se ea subjunxisse operi suo. *Harum namque plenitudinem rerum*, inquit, *in novissima parte istorum libellorum ad implendam fidem adjunximus.* Certe in veteri libro verba quæ sequuntur scripta sunt post collectionem istorum et aliorum quorundam actorum. *Expliciunt sancti Optati Episcopi libri numero* VII. *vel gesta purgationis Cæciliani Episcopi et Felicis ordinatoris ejusdem.* Meminit eorundem Augustinus epist. clxii. ubi adnotat ea lecta non fuisse in collatione Carthaginensi, quia tempus non fuit. Vide etiam epistolam clxv. et lib. iii. contra Cresconium cap. 29. ubi fragmenta quædam istorum actorum describuntur.

Incipiunt Gesta ubi constat traditorem Silvanum, qui cum ceteris ordinavit Majorinum, cui Donatus successit.

CONSTANTINO Maximo Augusto et Constantino juniore nobilissimo Cæsare Conss. Idibus Decembribus, Sexto Thamugadiensi inducto, et applicito Victore Grammatico, adsistente etiam Nundinario diacono, Zenophilus vir clarissimus consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Victor. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Professor sum Romanarum litterarum, Grammaticus Latinus. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cujus dignitatis es? Victor dixit: Patre Decurione Constantiniensium, avo milite; in comitatu militaverat: nam origo nostra de sanguine Mauro descendit. Zenophilus V. C. consularis dixit: Memor fidei et honestatis tuæ simpliciter designa quæ causa fuerit dissensionis inter Christianos. Victor dixit: Ego dissensionis originem nescio: unus sum de populo Christianorum. Siquidem cum essem apud Carthaginem, * Secundus episcopus cum Carthaginem tandem aliquando venisset, dicuntur invenisse Cæcilianum episcopum † nescio quibus non recte constitutum; illi contra alium instituerunt. Inde illic apud Carthaginem cœpta dissensio est; et inde originem scire dissensionis plene non possum, quoniam semper civitas nostra unam ecclesiam habet, et si habuit dissensionem, nescimus omnino. Zenophilus V. C. consularis dixit: Silvano communicas? Victor respondit: Ipsi. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cur ergo intermisso eo cujus innocentia purgata est? Et adjecit: Adseveratur præterea te aliud certissime scire, quod Silvanus traditor sit; de eo confitere. Victor respondit: Hoc nescio. Zenophilus V. C. consularis Nundinario diacono dixit: Negat se Victor scire quod Silvanus traditor

* (*for.* Secundus cum episcopus Carthaginem.) † (*for.* nescio qui sunt.)

sit. * Nundinarius diaconus dixit: † Scit ipse, num tradidit codices. Victor respondit: Fugeram ‡ hanc tempestatem; et, si mentior, peream. Cum incursum pateremur repentinæ persecutionis, fugivimus in montem Bellonæ: Ego sedebam cum Marte diacono; et Victor presbyter, cum ab eodem Marte quærerentur omnes codices, negavit se habere: Tunc Victor dedit nomina omnium lectorum: Ventum est ad domum meam: Cum absens essem, ascensum est a magistratibus, et sublati sunt codices mei: Cum ego venissem, inveni codices sublatos. Nundinarius diaconus dixit: Tu ergo respondisti apud acta, quoniam dedisti codices. Quare negantur hæc quæ prodi possunt? Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Simpliciter confitere, ne strictius interrogeris. Nundinarius diaconus dixit: Legantur acta. Zenophilus V. C. consularis dixit: Legantur. Et dedit Nundinarius, et exceptor recitavit. "Diocletiano "VIII. et Maximiano VII. Consulib. XIV. Kalendas Junias, ex "actis Munatii Felicis flaminis perpetui curatoris coloniæ "Cirtensium. Cum ventum esset ad domum in qua Chris-"tiani conveniebant, Felix flamen perpetuus [a] curator Paulo "episcopo dixit: Proferte Scripturas legis, et si quid aliud "hic habetis, ut est præceptum, ut jussioni parere possitis. "Paulus episcopus dixit: Scripturas lectores habent, sed "nos quod hic habemus, damus. Felix flamen perpetuus "curator Paulo episcopo dixit: Ostende lectores, aut mitte "ad illos. Paulus episcopus dixit: Omnes cognoscitis. "Felix flamen perpetuus curator reipublicæ dixit: Non "eos novimus. Paulus episcopus dixit: Novit eos Officium "publicum, id est, Edusius et Junius exceptores. Felix "flamen perpetuus curator reipublicæ dixit: Manente ra-

* (*Recita illi gesta apud Zenophilum consularem, ubi Nundinarius quidam diaconus iratus Sylvano quod ab eo fuerit excommunicatus, hæc omnia judicia prodidit, quæ certis documentis et responsionibus testium et recitatione gestorum et multarum epistolarum luce clarius constituuntur.* S. Augustinus *Epist.* CXXV. nunc LIII. §. 4. p. 122. Tomi II. edit. Paris. *Operum Augustini*

† (*for.* Scit, ipse enim t. vid. infra.) ‡ (*for.* hac tempestate.)

a (*for. addenda hic et infra vox* reipublicæ.)

"tione de lectoribus, quos demonstrabit Officium, vos quod "hic habetis date. Sedente Paulo episcopo, Montano et "[b] Victore Deusatelio et Memorio presbyteris, adstante "Marte cum Helio et Marte diaconis, Marcuclio, Catullino, "Silvano, et Caroso subdiaconis, Januario, Meraclo, Fruc- "tuoso, Miggine, Saturnino, Victore Samsurici, et ceteris "fossoribus, contrascribente Victore Aufidii, in brevi sic: "Calices duo aurei, item calices sex argentei, urceola sex "argentea, cucumellum argenteum, lucernæ argenteæ sep- "tem, [c] cereofala duo, candelæ breves æneæ cum lucernis "suis septem, item lucernæ æneæ undecim cum catenis "suis, tunicæ muliebres LXXXII. mafortea XXXVIII. tunicæ "viriles XVI. caligæ viriles paria XIII. caligæ muliebres paria "XLVII. coplæ rusticanæ XIX. Felix flamen perpetuus cu- "rator reipublicæ Marcuclio, Silvano, et Caroso fossoribus "dixit: Proferte hoc quod habetis. Silvanus et Carosus "dixerunt: Quod hic fuit, totum hoc ejecimus. Felix "flamen perpetuus curator reipublicæ Marcuclio, Silvano, "et Caroso dixit: Responsio vestra actis hæret. Postea- "quam perventum est in bibliothecam, inventa sunt ibi "armaria inania. Ibi protulit Silvanus capitulatam ar- "genteam et lucernam argenteam, quod diceret se post "orcam eas invenisse. Victor Aufidii Silvano dixit: Mor- "tuus fueras, si non illas invenisses. Felix flamen perpe- "tuus curator reipublicæ Silvano dixit: Quære diligentius, "ne quid hic remanserit. Silvanus dixit: Nihil hic re- "mansit, totum hoc ejecimus. Et cum apertum esset tri- "clinium, inventa sunt ibi dolia IV. et orcæ sex. Felix "flamen perpetuus curator reipublicæ dixit: Proferte Scrip- "turas quas habetis, ut præceptis Imperatorum et jussioni "parere possitis. Catulinus protulit codicem unum perni- "mium majorem. Felix flamen perpetuus curator reipub- "licæ Marcuclio et Silvano dixit: Quare unum tantummodo

[b] Victore de Castello, *apud Augustin.* (*contra Cresconium* III. 29.) [c] (ce-reostata *legend. monuit Semlerus.*)

" codicem dedistis? Proferte Scripturas quas habetis. Catulinus et Marcuclius dixerunt: Plus non habemus, quia subdiacones sumus: sed lectores habent codices. Felix flamen perpetuus curator reipublicæ Marcuclio et Catulino dixit: Demonstrate nobis lectores. Marcuclius et Catulinus dixerunt: Non scimus ubi maneant. Felix flamen perpetuus curator reipublicæ Catulino et Marcuclio dixit: Si ubi manent non nostis, nomina eorum dicite. Catulinus et Marcuclius dixerunt: Nos non sumus proditores. Ecce sumus, jube nos occidi. Felix flamen perpetuus curator reipublicæ dixit: Recipiantur. Et cum ventum esset ad domum Eugenii, Felix flamen perpetuus curator reipublicæ dixit Eugenio: Profer Scripturas quas habes, ut præcepto parere possis: et protulit codices quatuor. Felix flamen perpetuus curator reipublicæ Silvano et Caroso dixit: Demonstrate ceteros lectores. Silvanus et Carosus dixerunt: * Jam dixit episcopus quia Edusius et Junius exceptores omnes noverunt. Ipsi tibi demonstrent ad domus eorum. Edusius et Junius exceptores dixerunt: Nos eos demonstramus, Domine. Et cum ventum fuisset ad domum Felicis sarsoris, protulit codices quinque. Et cum ventum esset ad domum Victorini, protulit codices octo. Et cum ventum fuisset ad domum Projecti, protulit codices v. majores, et minores duos. Et cum ad grammatici domum ventum fuisset, Felix flamen perpetuus curator Victori grammatico dixit: Profer Scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Victor grammaticus obtulit codices II. et quiniones quatuor. Felix flamen perpetuus curator Victori dixit: Profer Scripturas, plus habes. Victor grammaticus dixit: Si plus habuissem, dedissem. Et cum ventum fuisset ad domum Euticii Cæsarianensis, Felix flamen perpetuus curator Euticio dixit: Profer Scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Euticius dixit: Non habeo.

* (Vid. supra pag. 322.)

" Felix flamen perpetuus curator Euticio dixit: Professio " tua actis hæret. Et cum ventum fuisset ad domum Cod- " deonis, protulit uxor ejus codices sex. Felix flamen per- " petuus curator reipublicæ dixit: Quære, ne plus habeatis; " profer. Mulier respondit: Non habeo. Felix flamen per- " petuus curator reipublicæ Bovi servo publico dixit: In- " tra, et quære, ne plus habeat. Servus publicus dixit: " Quæsivi, et non inveni. Felix flamen perpetuus curator " reipublicæ Victorino, Silvano, et Caroso dixit: Si quid " minus factum fuerit, vos contingit periculum." Quibus lectis, Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Confitere simpliciter. Victor respondit: Non fui præsens. Nundinarius diaconus dixit: Legimus epistolas episcoporum factas a Forte *: et legit exemplar libelli traditi episcopis a Nundinario diacono. " Testis est Christus et angeli ejus, quo- " niam tradiderunt quibus communicastis, id est, Silvanus " a Cirta traditor est, et fur rerum pauperum. Quod om- " nes vos episcopi, presbyteri, diacones, seniores, scitis, et " de quadringentis † follibus Lucillæ clarissimæ feminæ, " ‡ pro quo vobis conjurastis ut fieret Majorinus episcopus: " et inde factum est schisma. Nam et Victor fullo vestri " præsentia et populi dedit folles viginti ut factus esset " presbyter. Quod scit Christus et angeli ejus." Et recitatum est exemplum epistolæ. " § Purpurius episcopus Sil- " vano coëpiscopo in Domino salutem. Venit ad me Nun- " dinarius diaconus filius noster, et petiit has litteras " deprecatorias a me ad te, sanctissime, dirigerem, ut si " fieri posset, pax inter te et ipsum sit. Hoc enim volo " fieri, ut nemo sciat quid inter nos agatur. Si volueris, " scripto tuo [d] agatur, ut et ego solus [e] ibi in re præsenti " veniam, et dissensionem ipsam [f] de inter vos amputem.

* (*for. excidit*, et reliquis. *Vid. infra pag.* 327.) † (*Follem docet esse* 250 *denarios Gronovius. vid. Indicem.*) ‡ (*for.* pro quibus conju., *vel*, pro quo vos conju. *et postea*, vestra *pro* vestri.) § (*Purpurius a Limata.* Vid. de eo in *Actis Concilii Cirtensis.*)

[d] (*for.* dirigatur.) [e] (Vid. infra.) [f] (*for.* de ea.)

"Manu sua enim mihi tradidit libellum rei gestæ, pro qua "causa tuo præcepto fuerit lapidatus. Non est verum ut "pater castiget filium contra veritatem; et scio quia vera "sunt quæ in libello mihi tradito sunt conscripta. Quære "remedium quomodo poterit ibi malignitas ista extingui "antequam flamma exsurgat, quæ post demum extingui "non poterit sine sanguine spiritali. Adhibete conclericos "et seniores plebis ecclesiasticos viros; et inquirant dili-"genter quæ sunt istæ dissensiones, ut ea quæ fiunt se-"cundum fidei præcepta fiant. Non declinabis ad dextram "vel ad sinistram. Libenter autem aurem commodare "noli malis instructoribus, qui nolunt pacem. Omnes nos "occiditis." *et alia manu.* "Vale." Item et exemplum epistolæ. "Purpurius episcopus clericis et senioribus Cir-"tensium in Domino æternam salutem. [f] Clamat Moyses "ad omnem senatum filiorum Israel, dixitque illis, quæ "Dominus jubeat fieri; sine consilio seniorum nihil age-"batur. Itaque et vos, carissimi, quos scio omnem sapi-"entiam cœlestem et spiritalem habere, omni vestra vir-"tute cognoscite quæ sit dissensio hæc, et perducite ad "pacem. Dicit enim Nundinarius diaconus, quod nihil vos "lateat, unde hæc dissensio est inter carissimum nostrum "Silvanum et ipsum. Tradidit enim mihi libellum in quo "omnia sunt conscripta. Dixit enim et vos non latere. "Ego [g] scio quia auris non est. Bonum quærite reme-"dium quomodo extinguatur hæc res sine periculo animæ "vestræ; ne subito cum personam accipitis, in judicio "veniatis. Justum judicium inter partes judicate secun-"dum gravitatem vestram et justitiam. Cavete vobis ne "declinetis in dexteram neque in sinistram. Dei res agitur, "qui scrutatur cogitationes singulorum. Elaborate nemo "sciat quæ sit conjuratio hæc. [h] Vestra sunt quæ libello

[f] Exod. xix. 7. [g] (*for.* sileo, *ed. Dupin. Anne scribend.* Ego scio quia verus est. Non est bonum. Quærite &c.? *Confer verba initio paginæ, et quæ paulo post sequuntur.*) [h] *for.* Vera, *Baluz.*

" continentur. non est bonum. Dicit enim Dominus: [i] *Ex* " *ore tuo condemnaberis, et ex ore tuo justificaberis.*" Item alia recitata. "Silvano fratri carissimo Fortis in Domino " æternam salutem. Venit ad me filius noster Nundinarius " diaconus, et retulit ea quæ inter te et illum contigerunt " per malivoli intercessum, qui vult animas justorum a via " veritatis avertere. Cum hæc audirem, mente defectus " sum, quod talis dissensio inter vos venit. Dei enim sa-" cerdos ut ad hoc veniat quod non nobis expediat, [k] fiat. " Nunc ergo petite eum ut, quod potest, cum ipso pax " Domini salvatoris Christi sit. Non ad publicum ve-" niamus et a gentibus damnemur. Scriptum est enim: " [l] *Videte ne dum mordetis, et causamini in invicem, ab invi-* " *cem consumamini.* Ergo peto Dominum ut tollatur de " medio nostrum hoc scandalum, ut possit res Dei cum " gratiarum actione celebrari, Domino dicente: [m] *Pacem* " *meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Quæ pax po-" terit esse ubi dissensio et æmulationes sunt? * Nam cum " ego a milite essem ass .... separatus et in illo " venissem, cum injuria tali, Deo commendavi animam " meam, et remisi tibi, quia Deus videt mentes hominum " et eorum, sive a te ad illos perductus sum, sed Deus nos " liberavit, et tecum servimus. Ergo, sicuti dimissum est " nobis, et vos reconciliamini paci, ut in nomine Christi " possimus cum gaudio [n] pacem celebrare. Nemo sciat."... " Fratribus et filiis, clero et senioribus, Fortis in Domino " æternam salutem. Venit ad me filius meus Nundinarius " diaconus vester, et retulit [o] de ea quæ contra vos sunt " gesta; necnon utique a vobis debuit componi, ne ventum " esset ut talem insaniam passi, [p] a quibus lapidarentur pro

[i] Matth. xii. 37. [k] (*for.* fit, *vel*, ne fiat.) [l] Gal. v. 15. [m] Joan. xiv. 27. [n] *for.* pascha, *ut infra, Baluz.* [o] (*for.* retulit ea, quæ inter vos. Vid. supra lin. 5.) [p] *for.* a gentibus. (Vid. supra et infra.)

* (*Verba usque ad,* a te ad illos perductus sum, *quorsum spectent, aut pertineant, haud intelligo.*)

" veritate, [q] quod et vos et nos scimus, sicuti nobis retulistis;
" et scriptum est: [r] *Non est sapiens quisquam inter vos qui possit judicare inter fratres? sed frater cum fratre judicatur, et hoc apud infideles:* sicuti vos, cum in judicio contenditis. Sic ad hoc exilitum est ut gentibus demus tale exemplum, ut qui per nos Deo credebant, ipsi nobis maledicant, cum ad publicum pervenimus? Ergo, ne ad hoc veniatur, vos, qui spiritales estis, facite ut nemo sciat, ut cum pace pascha celebremus; et hortemini eos paci reconciliari, et dissensio non sit, ne cum ad publicum ventum fuerit, incipiatis et vos periclitari, si hoc factum fuerit, et postea vobis imputetis. [s] Dabitis quamplurime tu possessor Donati presbyter, singuli Valeri et Victor, qui omnia scitis, actutum date operam ut pax sit vobiscum."
Item alia recitata. " Fratri Silvano Sabinus in Domino æternam salutem. Pervenit ad nos Nundinarius filius tuus, non tantum ad me, sed et ad fratrem nostrum Fortem, fortem et gravem querelam referens. Miror gravitati tuæ, sic te egisse cum filio tuo, quem tu nutristi et ordinasti. Si enim ædificium terræ structum sit, non additur quid cœleste, quod per manum sacerdotis ædificatur.
" Sed non est tibi mirandum, Scriptura dicente: [t] *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.*
" Et iterum dicit: [u] *Potius dilexerunt homines tenebras magis quam lucem,* sicuti et tu facis. Sufficiat vobis omnia scire; super quod et frater noster Fortis tibi scripsit. Nunc petierim de caritate tua, frater benignissime, ut suppleas dictum Esaiæ prophetæ: [x] *Expellite malignitatem de animis vestris, et venite, disputemus, dicit Dominus.* Et iterum: [y] *Projicite malum de medio vestrum.* Sic et tu fac.
" Subjuga et averte seditiones, quæ noluerunt esse pacem inter te et filium tuum. Sed filius tuus Nundinarius in

[q] (*for.* quam.) [r] 1 Cor. vi. 5, 6. [s] (*for.* Dabis quamplurimum tu possis, Donti, *vid. infra.*) [t] 1 Cor. i. 19. [u] Joan. iii. 19.
[x] Isa. i 16, 18. [y] 1 Cor. v. 13.

"pace tecum pascha celebret, ne res ad publicum veniat "præterea, jam omnibus nobis nota. Rogaverim te, frater "benignissime, mediocritatis meæ compleas petitionem. "Nemo sciat." Item alia recitata. "Fratri Forti Sabinus "in Domino æternam salutem. Quæ sit * caritas juxta "omnes collegas, certus sum peculiariter; tamen secundum "Dei voluntatem, [y] qui dixit, *Quosdam diligo super animam* "*meam*, Silvanum te coluisse certus sum. Quare non dubi-"tavi hæc scripta ad te dare, quia [z] scripta tua ad eum facta "dari feci propter nomen Nundinarii; [a] et qui impigre agit, "semper res Dei impetu procedit. Ne prætendas excu-"sationem; occupatio namque nos diebus istis stringit, "et incunctanter commovet circa hæc usque ante diem "solemnissimum paschæ; ut per te fiat pinguissima pax, ut "digni coheredes Christi inveniamur, qui dixit: [b] *Pacem* "*meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Et iterum "peto ut facias." *Et alia manu.* "Opto te in Domino bene "valere et nostri memorem esse. Vale. Sed rogo te, nemo "sciat." Quibus lectis Zenophilus V. C. consularis dixit: Ex actis et literis quæ recitatæ sunt, traditorem constat esse Silvanum. et Victori dixit: Simpliciter confitere utrum scias eum aliquid tradidisse. Victor dixit: Tradidit, sed non me præsente. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quid administrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit: Sub Paulo episcopo orta est persecutio, et Silvanus subdiaconus fuit. [c] Nundinarius diaconus respondit: Quando ventum est illic, ait, ut factus esset episcopus, respondit populus: Alius fiat, exaudi Deus. Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Dictum est a populo, Silvanus traditor? Victor dixit: Ego ipse luctatus sum [d] episcopus. Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Ergo sciebas traditorem? De hoc confitere. Victor respondit:

* (*for.* caritas *tua*; ...)

[y] (*Nescio ubi.*) [z] (*Vid. supra* pag. 327.) [a] *for.* ei. [b] Joan. xiv. 17.
[c] (*vel, deest* aliquid, *vel,* dixit *pro* respondet *ponendum.*) [d] (*for.* ne fieret episcopus.)

Traditor fuit. Nundinarius diaconus dixit: Vos seniores clamabatis: Exaudi Deus, civem nostrum volumus, ille traditor est. Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Clamasti ergo cum populo quod traditor esset Silvanus, et non deberet fieri episcopus? Victor dixit: Clamavi et ego et populus; nos enim civem nostrum petebamus integrum virum. Zenophilus V. C. consularis dixit: Qua causa putabatis eum non mereri? Victor dixit: Integrum petebamus, et civem nostrum: [d] Sciebam enim causam Imperatorum (*for.* ante Imperatores *Baluz.*) ad hoc nos esse venturos, dum * enim talibus committitur. Item inductis et adplicitis Victore Samsurici et Saturnino fossoribus, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Saturninus. Zenophilus V. C. dixit: Cujus conditionis es? Saturninus respondit: [e] Fossor. Zenophilus V. C. consularis dixit: Silvanum scis esse traditorem? Saturninus dixit: Scio lucernam tradidisse argenteam. Zenophilus V C. consularis Saturnino dixit: Quid aliud? Saturninus respondit: Aliud nescio, nisi quia [f] de post orcam eam ejecit. Et remoto Saturnino, Zenophilus V. C. consularis dixit adstanti: Et tu, quis vocaris? Respondit: Victor Samsurici. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Artifex sum. Zenophilus V. C. dixit: Tabulam argenteam quis tradidit? Victor respondit: Non vidi; quod scio, hoc dico. Zenophilus V. C. consularis dixit Victori: Licet jam constiterit ex responsione eorum qui supra sunt interrogati, tamen tu confitere utrum Silvanus traditor sit. Victor dixit: [g] Secundo petito quomodo hoc dimisit, ut duceremur ad Carthaginem; ore ipsius episcopi audivi: "Data est mihi lucerna argentea, et capitu-" lata argentea, et has tradidi." Zenophilus V. C. Victori

[d] (*Quid velint isthæc, nescio.*) [e] (h. e. agricola.) [f] (*for.* ille. *Vid. supra* p. 223. l. 23.) [g] (*for.* A Secundo. *Confer Acta Cirtensia apud Concil. Et fortasse sensu remittendi et condonandi verbum* dimisit *hic adhibetur. Silvanus, qui res sacras tradiderat, cum aliis duce Secundo contra Cæcilianum Carthaginem adiit.*)

Samsurici dixit: A quo audisti? Victor dixit: A Silvano episcopo. Zenophilus V.C. consularis Victori dixit: Ab ipso audisti quod tradidisset? Victor dixit: Ab ipso audivi quod suis manibus tradidisset illas. Zenophilus V.C. dixit: Ubi audisti? Victor dixit: In basilica. Zenophilus V.C. consularis dixit: Apud Constantinam? Victor dixit: Ibi cœpit alloqui populum dicens: De quo dicunt me traditorem esse, de lucerna et capitulata? Zenophilus V.C. consularis Nundinario dixit: Quid aliud putas ex his esse quærendum? Nundinarius dixit: De cupis fisci, quis illas tulit. Zenophilus V.C. consularis Nundinario dixit: Quas cupas? Nundinarius dixit: In templo Serapis fuerunt, et tulit illas Purpurius episcopus: acetum quod habuerunt, tulit illud Silvanus episcopus, Dontius presbyter, et Lucianus. Zenophilus V.C. consularis Nundinario dixit: Sciunt id factum qui adsistunt? Nundinarius respondit: Sciunt. Diaconus Saturninus dixit: Dicebant majores nostri quia sublatæ sunt. Zenophilus V.C. consularis dixit: A quo sublatæ dicuntur? Saturninus dixit: A Purpurio episcopo, et acetum a Silvano et Dontio et Superio presbyteris et Luciano diacono. Nundinarius dixit: Viginti folles dedit, et factus est presbyter Victor? Saturninus dixit. [h] * Et cum diceret, Zenophilus V.C. consularis Saturnino dixit: Cui dedit? Saturninus dixit: Silvano episcopo. Zenophilus V.C. consularis Saturnino dixit: Ergo, ut fieret presbyter, Silvano episcopo viginti folles præmium dedit? Saturninus dixit: Dedit. Zenophilus V.C. consularis Saturnino dixit: Ante Silvanum positum est? Saturninus dixit: Ante cathedram episcoporum. Zenophilus V.C. consularis Nundinario dixit: A quo pecunia sublata est? Nundinarius dixit: Ipsi episcopi diviserunt eam inter se. Zenophilus V.C. consularis Nundinario dixit: Donatum desideras exhiberi? Nundinarius dixit: Utique veniat,

[h] (*for.* dixit, Etiam. Et)

de quo clamavit populus biduo post [i] pare: Exaudi Deus, civem nostrum volumus. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Certe clamavit hoc populus? Respondit: Clamavit. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Traditorem clamavit Silvanum? Saturninus dixit: Utique. Nundinarius dixit: Quando factus est episcopus, non illi communicavimus, quia dicebatur traditor esse. Saturninus dixit: Quod dicit, verum est. Nundinarius dixit: Vidi quia Mutus harenarius tulit eum in collo. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Sic factum est? Saturninus dixit: Sic. Zenophilus V. C. consularis dixit: Vera sunt omnia quæ dicit Nundinarius, quia ab harenariis factus est episcopus Silvanus? Saturninus dixit: Vera Nundinarius dixit. prostibulæ illic fuerunt. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Harenarii illum gestaverunt? Saturninus dixit: Ipsi eum tulerunt, et populus. Nam cives in area martyrum fuerunt inclusi. Nundinarius dixit: Numquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit: In casa majore fuit inclusus. Zenophilus V. C. consularis dixit: Certe omnia quæ dicit Nundinarius, vera sunt? Saturninus dixit: Vera. Zenophilus V. C. consularis [k] dixit: Tu quid dicis? Victor dixit: Vera sunt omnia, Domine. Nundinarius dixit: Purpurius episcopus tulit centum folles. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: De quadringentis follibus quos putas interrogandos? Nundinarius dixit: Lucianus diaconus exhibeatur, quia ipse totum scit. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Iine sciunt? Nundinarius dixit: Non sciunt. Zenophilus V. C. consularis dixit: Exhibeatur Lucianus. Nundinarius dixit: Sciunt isti acceptos esse quadringentos folles; sed quia episcopi eos diviserunt, nesciunt. Zenophilus V. C. consularis [l] Nundinario et Victori dixit: Scitis acceptos esse folles a Lucilla? Saturninus et Victor dixerunt: Scimus. Zenophilus

[i] *for.* pascha. [k] (*for.* Victori dixit.) [l] *An* Saturnino?

V. C. consularis dixit: Pauperes non acceperunt? Dixerunt: Nemo nihil accepit. Zenophilus V. C. consularis Saturnino et Victori dixit: Nihil de fano Serapis sublatum est? Saturninus et Victor dixerunt: Purpurius tulit cupas, et Silvanus episcopus et Dontius et Superius presbyteri et Lucianus diaconus tulerunt acetum. Zenophilus V. C. consularis dixit: Responsione Victoris grammatici et Victoris Samsurici et Saturnini claruit vera esse omnia quæ suggessit Nundinarius. Submoveantur et exeant. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quos alios putas interrogandos? Nundinarius dixit: Castum diaconum, ut dicat si non est traditor. Ipse illum ordinavit. Et inducto et applicito Casto diacone, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Castus. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Cujus conditionis es? Castus dixit: Nullam dignitatem habeo. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Licet nunc per Victorem grammaticum, quam etiam per Victorem Samsurici et Saturninum, venerunt in confessionem quæ Nundinarius objicit, tamen etiam tu confitere utrum traditor sit Silvanus. Castus respondit: Dicebat quod invenerit lucernam post orcam. Zenophilus V. C. consularis dixit Casto: Etiam de cupis de fano Serapis sublatis et aceto confitere. Castus respondit: Purpurius episcopus tulit cupas. Zenophilus V. C. consularis dixit: Acetum quis? Respondit Castus quod tulerunt inde acetum Silvanus episcopus, Dontius et Superius presbyteri. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Confitere quot folles dedit Victor ut presbyter fieret? Castus dixit: Obtulit, Domine, sacellum, [m] et quid habuerit, nescio. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Cui datum est sacellum? Castus dixit: Illò tulit eum in casa majore. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Populo non est divisa pecunia? Castus respondit: Non est data, nec vidi. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: De follibus quos Lucilla dedit, populus [n] minutus nihil accepit? Castus dixit: Non vidi

[m] (*for.* sed) [n] (*for.* minutum)

accipere neminem. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Quo ergo pervenerunt? Castus dixit: Nescio. Nundinarius dixit: Utique vel audisti vel vidisti si dictum est pauperibus: Dat et vobis de re sua Lucilla. Castus dixit: Non vidi aliquem accipere. Zenophilus V. C. consularis dixit: Manifesta est Casti confessio quod folles quos Lucilla donavit, populo divisos esse nesciret; et ideo amoveatur. Et applicito Crescentiano subdiacono, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Crescentianus. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Simpliciter sicut et ceteri, confitere utrum scias traditorem Silvanum. Crescentianus dixit: Priores qui fuerunt clerici, ipsi retulerunt singula. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Quid retulerunt? Crescentianus dixit: Referebant quod traditor esset. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Dixerunt illum traditorem? Et adjecit: Qui dicebant? Crescentianus dixit: Qui cum illo conversabantur in plebe, dixerunt quod aliquando tradidisset. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: De Silvano dicebant? Crescentianus dixit: Utique. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Cum factus fuisset episcopus, præsto fuisti? Crescentianus dixit: Præsens cum populo fui, inclusus in casa majore. Nundinarius diaconus dixit: Campenses et harenarii fecerunt illum episcopum. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Mutus harenarius certe eum sustulit? Dixit: Manifeste. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Cupas de fano Serapis scis esse sublatas? Crescentianus dixit: Plures dicebant quod Purpurius episcopus ipse sustulerit cupas; et acetum, quod ad senem nostrum Silvanum pervenisset, [o] et filii Ælionis dicebant. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Quid audisti? Crescentianus dixit: Acetum sublatum a sene Silvano et Dontio et Superio presbyteris et Luciano diacono. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Ex quadringentis follibus quos Lucilla donavit, populus

[o] (*An delend.* et?)

aliquid accepit? Crescentianus dixit? Nihil inde nemo accepit; nescio, nec quis illos erogaverit. Nundinarius dixit: Aniculæ nunquam inde aliquid acceperunt? Crescentianus dixit: Nihil. Zenophilus V. C. consularis dixit: Certe quotiens aliquid tale donatur, omnes inde populares publice accipiunt. Crescentianus dixit: Non audivi vel vidi dedisse [p] illum aliquos. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Nihil ergo datum est de quadringentis follibus populo? Crescentianus dixit: Nihil. Utique pervenisset aliqua portiuncula ad nos. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quo ergo sublati sunt? Crescentianus dixit: Nescio. Nemo nihil accepit. Nundinarius dixit: Victor quot folles dedit ut fieret presbyter? Crescentianus dixit: Vidi allatos cophinos cum pecunia. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Cui dati sunt cophini? Crescentianus dixit: Episcopo Silvano. Zenophilus V. C. consularis dixit: Silvano dati sunt? Crescentianus dixit: Silvano. Zenophilus V. C. consularis dixit: Populo nihil datum est? Respondit: Nihil; necesse est ut et nos aliquid acciperemus, si distribuerentur sicut solet. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Quid aliud de Crescentiano putas esse requirendum? Nundinarius dixit: Ipsud est. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quoniam de omnibus Crescentianus subdiaconus simpliciter confessus est, submoveatur. Item inducto et applicito Januario subdiacono, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit ....

Cetera desunt.

Extant hæc pag. 91—106. vol. ii. *Miscell.* Steph. Baluzii, sed ex aliis edd. bis terque correcta.

[p] (*for.* ullum)

APPENDIX II.

S. PAMPHILI MARTYRIS
PRO ORIGENE APOLOGIA;
OPERISQUE DIONYSII ALEX.
DE NATURA RELIQUIÆ;
ET DIONYSIANA EXCERPTA
IN CATENA NICETÆ IN JOBUM
REPERTA.

S. PAMPHILI MARTYRIS APOLOGIÆ

PRO ORIGENE QUI SOLUS RESTAT LIBER PRIMUS,

EX RUFINI INTERPRETATIONE LATINA.

Ad Editionem Delarueanam Operum Originis, Parisiis apud Debure 1759.

DE Apologia S. Pamphili pro Origene, atque Rufiniana ejusdem Interpretatione, quid statuendum viris doctissimis videretur, supra in Annotationibus ad S. PAMPHILUM p. 50—54. exposui. Librum primum, quem solum Rufinus vertendo nobis servavit, hic repræsentatum habes, plerumque omissis excerptis ex Origene, quæ tantum Latine supersunt. Origeniana autem, quæ non sine causa in hoc opere prætermissa sunt, apud ipsum Origenem deprehendi possunt, explentia plus dimidio libelli. Neque huc adducere Admonitionem in eundem Delarueanam adeo necessarium videbatur.

IN APOLOGETICUM

SANCTI PAMPHILI MARTYRIS PRO ORIGENE

RUFINI PRÆFATIO AD MACHARIUM.

COGNOSCENDÆ veritatis amore permotus, o vir desideriorum Machari, injungis mihi rem, quæ tibi agnitæ veritatis gratiam conferat: mihi tamen non dubito quin offensam maximam comparet eorum, qui se læsos putant ab

eo qui de Origene non aliquid male senserit. Et quamvis non meam de eo sententiam, sed sancti martyris Pamphili sciscitatus sis, et librum ejus, quem pro Origene in Græco scripsisse traditur, transferri tibi poposceris in Latinum: tamen non dubito futuros quosdam, qui et in eo læsos se putent, si nos aliquid pro eo vel alieno sermone dicamus.

Quos tamen et ipsos deprecamur nihil præsumto vel præjudicato animo agere: sed quoniam ad judicium Dei venturi sumus, non refugiant scire quod verum est, ne forte ignorantes delinquant: sed considerantes quia falsis criminationibus percutere fratrum infirmorum conscientias, in Christum peccare est; ideo non accommodent criminatoribus aurem suam, nec ab alio discant alterius fidem, maxime cum coram experiri sit copia, et oris sui confessio quid vel qualiter unusquisque credit, ostendat. Sic enim scriptum est, quia [a] *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem:* et, [b] ex verbis suis unusquisque justificabitur, et ex verbis suis condemnabitur. Qualiter ergo Origenes de singulis capitulis sanctarum scripturarum senserit, tenor libelli hujus edoceat. De his autem, quæ apud eum contraria sibi inveniuntur, quid causæ sit, in ultimo brevi adjectione docebimus. Nos autem, sicut traditum est nobis a sanctis patribus, ita tenemus, quod sancta Trinitas coæterna sit, et unius naturæ, uniusque virtutis, atque substantiæ; et quod Filius Dei in novissimo tempore homo factus est, et pro peccatis nostris passus est, et in ea ipsa carne, in qua passus est, resurrexit a mortuis, propter quod et resurrectionis spem humano generi tribuit. Carnis vero resurrectionem non per aliquas præstigias, sicut nonnulli calumniantur, dicimus: sed hanc ipsam carnem, in qua nunc vivimus, resurrecturam credimus; non aliam pro alia, nec corpus aliud, quam hujus carnis dicimus. Sive ergo corpus resurrecturum dicimus, secundum Apostolum dicimus; hoc enim nomine usus est ille: sive carnem dicimus, secundum traditionem symboli confitemur. Stulta enim adinventio calumniæ est, corpus humanum aliud pu-

[a] Rom. x. 10. [b] Matt. xii. 37.

tare esse quam carnem. Sive ergo caro secundum communem fidem, sive corpus secundum Apostolum dicitur quod resurget, ita credendum est, sicut Apostolus definivit, [c] quia quod resurget, in virtute resurget, et in gloria; et incorruptibile resurget et spiritale corpus; quia [d] *corruptio incorruptionem non possidebit.* Salvis ergo his prærogativis futuri corporis vel carnis, resurrectio carnis credenda est integre atque perfecte, ut et natura carnis eadem servetur, et incorrupti ac spiritalis corporis status et gloria non infringatur. Sic enim scriptum est. Hæc in Hierosolymis in Ecclesia Dei a sancto sacerdote ejus Johanne prædicantur: hæc nos cum ipso et dicimus, et tenemus. Si quis præter hæc vel credit, vel docet, vel a nobis aliter credi quam exposuimus putat, anathema sit. Nostræ ergo fidei documentum si quis habere vult, habeat ex his; si quid autem aut legimus, aut * hujus nostræ fidei facimus ratione; secundum Apostolum [e] *probantes omnia, quod bonum est obtinentes, ab omni specie mala* nos [f] *abstinentes:* [g] *et si qui hanc regulam sequuntur, pax super illos, et super Israel Dei.* Amen.

APOLOGIA

SANCTI PAMPHILI MARTYRIS PRO ORIGENE.

PRÆFATIO.

Ad Confessores ad metalla Palæstinæ damnatos.

Nihil mirum, fratres, videmini mihi esse perpessi, quod ita vos Origenis subterfugit intellectus, ut vos quoque ea æstimetis de illo, quæ et alii nonnulli: qui sive per imperitiam sui, qua non valent sensus ejus altitudinem contueri; sive pravitate mentis, qua studium gerunt non solum

[c] 1 Cor. xv. 42. et seq. [d] Ib. v. 50. [e] 1 Thess. v. 21, 22.
[f] MS. Sorbonicus, abstinemus. [g] Galat. vi. 16.

* (*for. excidit,* scribimus.)

dicta ejus incusare, verum etiam adversus eos qui hæc legunt hostiles inimicitias sumere, tam pertinaciter id *agentes, ut nulla prorsus venia eos dignos haberi putent, ne ea quidem, quam impertire solent, verbi gratia, his qui vel Græcorum sæcularium libros, vel nonnunquam etiam hæreticorum, percunctandi atque agnoscendi studio decurrunt. Sibi solis scilicet concedi debere peritiam probandi sermonis putant, ut si quid bene ab aliquo dictum est, retinere sciant, ab omni autem specie mala abstinere se noverint; ab his vero qui Origenis libros legunt, istud penitus exclusum putant esse mandatum, quo probabiles jubentur effici trapezitæ scientes, [h] quod bonum est retinere, ab omni autem specie mala se abstinere: sed tantummodo si quis legere libros illius visus fuerit, statim ab his hæreticorum perfundetur infamia. Denique cum multis honestæ vitæ et religiosi propositi viris in quibus nihil prorsus culpæ inveniunt, inimicitias propter hoc solum habent, si eorum studium circa memorati viri libros propensius esse perspexerint, invidiosius etiam ista fingentes, quod ab his in loco sanctorum Apostolorum vel Prophetarum tam ipse quam dicta ejus habeantur. Sed de hoc certum non habeo utrum calumniandi voto tantummodo ista factitent, an etiam ab aliquibus simplicioribus, et propensiore affectu diligentibus virum, aliquando fortassis tale aliquid audierint.

Nos tamen perspicimus frequenter ea quæ ab eo cum magno timore Dei et cum omni humilitate dicuntur, cum veniam petit pro his quæ per nimiam discussionem, et per multam scrutationem Scripturarum animo disputantis occurrunt: quæ cum exponit, frequenter addere solet et profiteri, se non hæc quasi definitiva pronunciare sententia, nec statuto dogmate terminare, sed inquirere pro viribus, et sensum discutere Scripturarum, nec tamen profiteri quod integre perfecteque comprehenderit; suspicari magis

* (*for.* agunt)

h 1 Thess. v. 21, 22.

se de quamplurimis dicens, nec tamen certum esse quia in omnibus quod perfectum est et integrum assecutus sit. Sed et nonnunquam invenimus eum de multis hærere se profitentem, in quibus ea quidem quæ in quæstionem veniunt movet, nec tamen eorum absolutiones adjungit, sed cum omni humilitate et veritate non erubescit fateri hæc sibi non liquere. Audivimus etiam illud ab eo frequenter intexi, quod hodie ne isti quidem ipsi imperitissimi omnium obtrectatores ejus dicere [i] dedignantur, ut si quis melius de his locis quæ ille disseruit, dixerit vel exposuerit, illi potius qui rectius dixerit, quam sibi esset auscultandum. Præterea comprehendimus eum nonnunquam diversas expositiones ejusdem capituli facere; et cum omni reverentia, quasi qui sciat se de sanctis Scripturis dicere, cum multa quæ sibi occurrerunt exposuerit, præcipit his qui legunt, probare de singulis quæ dixerit, et quod rectius prudens lector judicaverit obtinere: profecto quia nec ipsum latebat quod non omnia quæ moverat vel discusserat, probabilia vel fixa haberi deberent, pro eo quod multa mystica in Scripturis sanctis et in secreto recondita esse credantur. Illud denique ejus si intentius advertamus, quam integre et catholice de omnibus tractatibus suis in Præfatione eorum librorum quos in Genesim scribit, protestatus est, omnem ejus sensum ex hoc facile cognoscemus.

Origenes. "* Nisi omnimodis [k] pigri essemus, ac desides, "ne ad inquirendum quidem † accedere, Domino et Sal-"vatore nostro ad hoc nos provocante, profecto revocas-"semus pedem, considerantes quod longe simus ab ea "magnitudine spiritalis intelligentiæ, qua de tam magnis "rebus ‡ investigari debeat intellectus."

Pamphilus. Et paulo post ait: Origenes. "Si cui "vero in disceptatione profundum aliquid occurrerit, de

[i] MS. Regius, *dignantur.* [k] MSS. *pigri essent,* al. *quidam p. essent.* al. *p. essent ingenii.*

* (*Positum videtur* nisi *pro si non.*) † (*for.* accedentes.)

‡ (*for.* investigare)

"hoc dicendum quidem est, sed non cum omni affirma-"tione. Hoc enim aut temerarii hominis est, et ejus qui "sensum humanæ infirmitatis perdiderit, oblitusque sui "sit: aut certe perfectorum virorum et eorum qui con-"fidenter se sciant ab ipso Domino Jesu didicisse, id est, "a Verbo veritatis, et ab ipsa Sapientia per quam omnia "facta sunt, agnovisse: vel eorum qui divina responsa, "ingressi turbinem et caliginem ubi Deus ipse est, coelitus "acceperunt, in quod vix ille Moyses ingressus vel intelli-"gere talia potuit vel proferre. [l] Nos vero pro eo solo quod "[m] mediocriter licet, credimus tamen Domino Jesu, et ejus "gloriamur esse discipuli; nec tamen audemus dicere quod "facie ad faciem ab ipso traditam susceperimus intelli-"gentiam eorum, quæ in divinis libris referuntur: quæ "quidem certus sum quod ne ipse quidem mundus [n] pro "virtute ac majestate sensuum capere potest.

"Propter quod pronuntiare quidem de his quæ dicimus, "sicut Apostoli potuerunt, non audemus: in eo autem "gratias agimus, quod cum multi imperitiam suam ne-"sciant, et motus suos incompositos et inordinatos, inter-"dum etiam et ineptos et fabulosos, cum omni intentione, "sicut sibi videntur, quasi verissima assertione annun-"tient, nos de rebus magnis, et his quæ supra nos sunt, "ignorantiam nostram non ignoramus."

Pamphilus. Cum ergo hæc eum de se dicere audiamus, et hujuscemodi mente ac voto quæ dicit asserere, miramur in tantum temeritatis aliquos esse provectos, [o] ut qui se ita humilitate judicat, adstruant quod ab aliis dicta ejus vel libri pro sermonibus Apostolicis vel dictis propheticis habeantur, aut quod ille ipse vel Prophetis vel Apostolis ab aliquo comparetur. Et quidem quod et honore presbyterii in ecclesia præditus fuerit, et vitam abstinentissimam egerit, et valde philosophicam, quodque puram religionis observaverit disciplinam, et præ cæteris verbo Dei et doc-

[l] (*for.* Nobis)
[m] (*for.* mediocre est,)
[n] Joan. xxi. 25.
[o] (*for.* *ut* ei *qui.*)

trinæ operam dederit, nulli dubium est et ex his quæ ad nos laboris, et studii ejus certissima designantur indicia: præcipue vero per eos tractatus, quos pene quotidie in Ecclesia habebat extempore, quos et describentes notarii ad monimentum posteritatis tradebant. Consequens igitur erat, ex his omnibus laborum et studiorum suorum testimoniis amplecti talem virum: et neque defensionis studio plus dare ei meriti quam mensura deposcit, neque rursus obtrectandi vitio facile condemnare, et alienum ab ecclesiastica doctrina temere pronuntiare: cum utrumque istud præcipitium providens ante divinus sermo prohibuerit dicens: [k] *Non sit in te mensura major, neque mensura minor. Abominabile est enim in conspectu Domini utrumque.* Unicuique enim, prout dignum est, tribuere, justitiæ hoc proprium est. Propter quod et mensura integra et pondus æquale acceptabile est apud Deum; non hoc quod mentitur veritatem, per quod vel plus donatur rebus quam merita exposcunt, vel subtrahitur meritis quod debetur. Quanto rectius agerent obtrectatores isti, si absque ulla animi præventione, cum omni religione veritatis, quam omnibus proximis nostris cum caritate jubemur expendere, intelligerent et ipsum unum de proximis esse quibus caritatem ex mandato debemus, et assumtos libros ejus legerent cum ea venia, quam ipse in Præfationibus suis deposcit, sicubi venia dignum aliquid invenirent. Nunc vero e contrario videas eos maledictis quidem probrisque * mihi non parcere; eos vero qui scripturarum intelligendarum secundum mandatum Domini et Salvatoris nostri, studium gerunt, a lectione librorum ejus deterrere; quælibet etiam alia inepta, etiam nihil profutura, potius quam illius Commentarios legi debere affirmantes.

In quibus sæpe etiam ridiculi aliquid pati solent. Nam ut eorum contentiosa præsumtio, vel ut verius dicam, præ-

[k] Prov. xx. 10. * (*for.* ipsi.)

judicata vesania facilius declaretur, accidere solet vel casu, vel interdum studio, ut nomine in codice non prætitulato legatur aliquid ipsius in auribus obtrectatorum quasi alterius tractatoris. Quod tamdiu placet et laudatur, atque in omni admiratione habetur, quamdiu nomen non fuerit indicatum. At ubi Origenis cognita fuerint esse quæ placebant, statim displicent, statim hæretica esse dicuntur: et ea quæ paulo ante ad cælum usque ferebantur, iisdem vocibus eademque lingua usque ad inferos demerguntur. Præterea etiam illud est invenire, quod nonnunquam tales sunt accusatores ejus, qui nec Græcam noverint linguam: alii omnimodis imperiti: nonnulli etiamsi aliquid videntur habere peritiæ, non tamen etiam id studii habuisse inveniuntur, ut libris ejus operam dederint; aut si acciderit ut etiam legerint, non continuo etiam tantæ eruditionis fuerint, ut altitudinem sensus ejus assequi quiverint, quo ea quæ ille diverso prospectu pro locis et causis disserere solet, advertere valuerint. Multos invenias quos si interroges in quibus libris, aut in quibus locis dicta sint hæc quæ arguunt, confitentur se quidem nescire ea de quibus affirmant, nec legisse unquam, audisse autem alios dicentes. Ex quo cuivis plena ridiculi sententia eorum videbitur, cum de his judicant atque ea condemnant, quæ nec discere quidem prius ac nosse potuerunt. In alios vero novi furoris morbus et inauditæ labes incessit insaniæ, cum tam multa ejus volumina referta totius utilitatis et instructionis habeantur, et satis rara et perpauca forte loca sint, in quibus vel imperitiores quique, vel, quod verius, malevoli posse sibi videantur offendi: omnia quidem illa quæ et catholica, et ad ædificationem animæ, atque ad scientiæ instructionem etiam ipsi apta fatentur, omittunt et negligunt; nec aliquid inde unde possunt et debent [1] proficere; ea vero sola quæ ad calumniam proficiant, summo studio ediscunt: ut qui boni nihil unquam forte didicerunt, hæc

[1] MS. Sorbon. *proficere assumunt.*

quæ ipsi non esse bona dicunt, apprime memoriæ retinenda commendent: quo videlicet promptius ea proferentes, exercitatius valeant concinnare calumnias. Aliud quoque est genus hominum fœdum sane et turpe, quantum ad probitatem pertinet morum, sed ad calumniandum vehementius et tetrius ad incusandum, quos Græci *φαγολοιδόρους* appellarunt: qui summum quidem studium, sed et satis intentam operam libris ejus dederunt, ita ut et magistro eo in omnibus uterentur, et se ei tanquam speciales discipulos manciparent; sed ubi ad id loci ventum est, ut jam se magistros malint quam discipulos nominari, ubi auditoris plausus sectari * cœptus est, ibi si forte aliquis audientium quæ laudantur, Origenis esse obmurmuraverit, ne vel † laude cedant magistro, vel culpæ ‡ judicio, alienum esse Origenem continuo protestantur, nihil sibi cum ipsius doctrina commune esse confirmant. Anathema quoque dicere eum non dubitant improbe, et inferre maledicta non parcunt; ne illum quidem Apostolicum sermonem verentes, [m] quo designat, quia *maledici regnum Dei non possidebunt.* In tantum autem horum de quibus supra diximus, progressa malitia est, ut quidam etiam conscribere adversus eum ausi sint, et libellis editis derogare ei viro, qui per tot annos magister Ecclesiæ fuit, qui in Ecclesia Catholica senuit; qui adversus eas hæreses quæ illo tempore Ecclesiam impugnabant, ita constanter, ita fortiter dimicavit, ut omnia eorum diabolicæ machinationis fundamenta subverterit; non studiorum laborem, non § continentiæ, non institutionis, non humilitatis, quæ super cæteras omnes virtutes ejus maximam gratiam continet, non illud certe considerantes quod presbyterii dignitate in Ecclesia honoratus est. Quæ si omnia ad revocandam linguam, compri-

[m] 1 Cor. vi. 10.

* (*for.* cœptum) † (*for.* laudi cedant, *h. e. ea quæ laudantur*) ‡ (*for.* judicio suo, *h. e. ob Origenem afferendum.*) § (continentiam—institutionem—humilitatem)

mendumque sermonem sufficere non possunt, illud saltem contemplari debuerant, quantam ridendi materiam Gentilibus, quantamque hæreticis præbeant; cum eos quos assertores Christiani dogmatis et defensores putabant, confutari nunc videant, et refelli a propriis; et velut civili bello gaudeant impugnatum, quem ipsi hostiliter impugnare non poterant. Quoniam ergo quamplurimi ex simplicioribus quibusque fratribus a supra dictis læduntur, non solum de his qui de ipso male sentiunt, sed etiam de his qui studio scientiæ et intelligendarum Scripturarum inter cæteros libros etiam ipsius scripta conspiciunt; ita ut vos quoque ipsi in dubium veneritis; ne forte vel multitudini vel auctoritati calumniatorum fides debeat adhiberi de his quæ passim sine ullo respectu diffamantur: visum nobis est, primo quidem curare suspicionem vestram; simul etiam per occasionem vestri, omnium qui ei obtrectant confutare calumnias. Quod ita nobis prosequi rectius visum est. ut non nostris verbis et assertionibus defensionem paremus, sed ex suis propriis vocibus, quibus ipse aliena sibi hæc esse, quæ isti objiciunt, proprio sermone testatur, id est. omne quicquid præter fidem Catholicam prædicatur: quia si nostris verbis hæc asserere velimus, suspiciosum videri forte possit; eo quod nos amore ejus si quid ipse prave senserit celaverimus. Ubi autem ejus ipsius qui accusatur vocibus utimur, et ad omnes objectiones accusatorum suis verbis eum, non nostra assertione defendimus; quæ ultra relinqui potest criminationis occasio, * saltem his ipsis qui non veri studio, sed velut libidine quadam culpandi semper agitantur? Et quoniam de eo nunc sermo est, qui utique apud homines defunctus est, quid apud omnes judices pro defuncto fortius et firmius valere debet, quam et litteræ et scripta defuncti?

Incipientes igitur indiciis scriptorum suorum ostendere

* (Saltem inusitate scriptum pro solum, vide *Lexica.*)

quid de singulis senserit, ex his præcipue libris testimonia congregabimus, quos accusatores ejus quam maxime criminantur, id est, quos per spatium et quietem in secreto conscripsit, hos enim asserunt maxime a prædicatione Ecclesiastica discrepare: ex his præcipue libris quos περὶ ἀρχῶν attitulavit, in quibus quamplurima a calumniatoribus incusantur. In his ergo ipsis inter principia quali expositione fidei usus sit proferemus: tum deinde et ex his quæ sparsim vel per ipsos libros, vel cæteros sensit, assignabimus eum prædicationem Apostolicam custodisse. Est ergo lectio ex primo libro περὶ ἀρχῶν, quam promisimus, hæc.

CAPUT I.

Catalogus Ecclesiasticæ prædicationis.

Origenes. (Præfat. Libror. περὶ ἀρχῶν num. 2. et seq.) *Sicut enim——an innatus.*

Pamphilus. Qui de nato vel innato requirit, sine dubio creaturæ in eo nullam habet opinionem, alioquin et hoc adduxisset ad inquisitionem. Et adjungit. *Vel Filius—condonatur.* Et post pauca ait. *Est etiam——repererit.* Hæc quidem inter principia primi libri περὶ ἀρχῶν disseruit, ut ostenderet quæ sint illa quæ manifeste in Ecclesiastica prædicatione tradita sunt, et quæ sint quæ non aperte definiuntur. De quibus singulis secundum eam divisionem quam supra ostendit, sparsim disputat in reliquo corpore librorum; ea quidem quæ ex definito prædicari ab Ecclesia supra docuit, omnibus adhibitis probamentis, ex Scripturis sanctis manifestius et constantius asserens; de his vero de quibus ostendit non manifeste, neque ex definito in Ecclesia prædicari, opinionibus magis, et his sensibus qui disputanti ei et tractanti de talibus occurrere potuerunt, quam certis aliquibus ac definitis assertionibus utitur, id est, discutiens et pertractans potius quam affirmans. In omnibus tamen sermonis sui meminit, ejus quem supra

exposuit, cum ait illam solam recipiendam et credendam esse veritatem, quæ in nullo Apostolicis et Ecclesiasticis dogmatibus adversatur: Et non solum in his libris quorum supra fecimus mentionem, sed et in omnibus quæ de Scripturis exponit, hac sententia uti solet, et in his præcipue in quibus plures unius capituli interpretationes exponit; hoc asserens, se quidem ne quid quod dici possit omitteret, plura vel diversa, prout sentire potuit, protulisse; illud autem debere teneri, quod *apostolicus atque ecclesiasticus lector probaret. Hoc idem facit etiam cum hæreticorum discutit sectas: quibus omnibus confutatis atque convictis, unam solam, eamque quam supra exposuit, Catholicæ veritatis sententiam tenet. De quibus singulis qualiter responderit hæreticis, et quomodo universa eorum dogmata destruens, ipse semper Apostolicam confirmaverit fidem, si velimus omnes sententias ejus congregare, et longum satis est, et erit tam nobis qui scribimus onerosum quam legentibus tædiosum. Sed sufficit pauca proferre, in quibus omnium profecto facile dignoscentur indicia. Neque enim contra Domini sententiam sentiendum est, ut [n] qui in paucis invenitur fidelis, non etiam in multis et haberi debeat et credi fidelis.

Primum ergo ex ejus libris ponemus exemplum quod illi superiori conveniat, ex eo libro quem in Epistolam Pauli Apostoli ad Titum scripsit de eo capitulo in quo dicit Apostolus; [o] *Hæreticum hominem post unam correptionem devita; sciens quia perversus est, et peccat, qui est a semetipso damnatus.* De quo dicit qualis sit qui hæreticus, et qualis sit qui Catholicus est et Ecclesiasticus.

ORIGENES. (Comment. in Epist. ad Titum.) *Nomen hæresis,——misceri.* Et post hæc, paucis quibusdam per medium insertis, adjecit. *Quid vero sit——puritas.* Et post pauca addidit hæc. *Requisierunt——sicut illi.*

n Luc. xvi. 10. o Tit. iii. 10, 11.

* (Vide quod paulo post sequitur.)

Istæ voces sunt ejus qui velut hæreticus accusatur, et corruptio ac perditio animarum, ab his qui nequaquam [p] ostium ori suo et claustra labris suis imponere a Propheta didicerunt. Quæ quidem non in publico ab eo dicta sunt, id est, in communi Ecclesiæ auditorio, ne forte putetur propter audientes favorabilem aptasse sermonem: sed ex illis hæc libris protulimus, quos in secreto apud semetipsum nullo arbitro intercedente dictabat. In quo attentius vos illud volo considerare quod dixit, quia "si quis "horum aliquid commutaverit, hæreticus est, [q] *et peccat in "subversione positus, et a semetipso damnatus*, secundum "Apostoli sententiam: cujus et nos auctoritati obsequentes "eadem sentire debemus." Cum ergo hæc ita se habeant, consequens arbitror interrogare istos ipsos accusatores ejus, si ipsi aliter quam ejus vocibus designatum est, vel de hæretico sentiunt, vel de catholico. Dicant ipsi quæ alia sunt Ecclesiastica dogmata, si hæc non sunt quæ superius ab illo digesta sunt. Et hæc quidem generaliter de omnibus Ecclesiasticis dogmatibus ab illo dicta sunt. Pergamus autem et quæ specialiter de singulis, et maxime de principalibus rebus, de sancta et beata Trinitate, id est, de Patre, et Filio, et Spiritu sancto senserit indicantes, et proferentes in medium ea quæ in diversis sui operis voluminibus inserta mandavit, et ut ipsius sententia de maximis et divinis rebus quæ fuerit ostendatur, et [r] duobus vel tribus vocum suarum testibus stet omne verbum defensionis ejus. Indicat ergo quid de Deo Patre omnipotente senserit in his ipsis libris, qui quam maxime ab accusatoribus celebrantur, id est, περὶ ἀρχῶν, scribens hæc.

CAPUT II.

De Deo Patre omnipotente.

ORIGENES. (Lib. i. De Princip. cap. i. num. 1.) *Omni igitur——specie constare.*

[p] Psal. cxiii. 3. [q] Tit. iii. 2. [r] Matt. xviii. 16.

PAMPHILUS. Hæc in primo libro περὶ ἀρχῶν scribit de Divina natura. In secundo vero, quia idem Deus veteris et novi Testamenti sit, hoc modo refert.

ORIGENES. (Cap. iv. num. 1.) *His per ordinem——prœbitorem.*

PAMPHILUS. Post hæc in consequentibus multis argumentis atque exemplis Scripturarum affirmans, ostendit quoniam unus et idem Deus, Deus est Legis, et Evangeliorum, et Prophetarum, et Apostolorum, justus et bonus, visibilium et invisibilium ac totius universitatis Dominus. Quomodo ergo senserit de Deo Patre, ex his ejus scriptis quæ supra exposuimus, claruit. Videamus ergo nunc qualiter et de Dei Filio disserat.

CAPUT III.

De Deitate Filii Dei.

ORIGENES. (Lib. ii. De Princip. cap. vi. num. 1.) *Pro viribus——pertinent.*

PAMPHILUS. Unum istud testimonium de Deitate Filii Dei ex illis libris protulimus, qui maxime ab accusatoribus arguuntur. Dubium autem non est, quod eodem sensu etiam in cæteris sentiat, nec sibi sit ipse contrarius. De eo quod non sit Pater ante quam Filius, sed coæternus sit Filius Patri, in primo libro de Genesi hæc ait.

(ORIGENES.)

[a] Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς πατὴρ εἶναι ἤρξατο, κωλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἄνθρωποι ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί πω πατέρες εἶναι. εἰ γὰρ ἀεὶ τέλειος ὁ Θεὸς, καὶ πάρεστιν αὐτῷ δύναμις τοῦ Πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα τοῦ τοιούτου Υἱοῦ, τί ἀναβάλλεται, καὶ ἑαυτὸν τοῦ καλοῦ στηρίσκει, καὶ, ὡς

[a] Hunc locum Græce exhibet Eusebius lib. i. adversus Marcellum Ancyranum, pag. 22.

ἔστιν εἰπεῖν, ἐξ οὗ δύναται Πατὴρ εἶναι Υἱοῦ; τὸ αὐτὸ μέντοιγε καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λεκτέον.

ORIGENES. Non enim Deus, cum prius non esset Pater, postea Pater esse cœpit, velut impeditus aliquibus ex causis, quibus homines mortales impediri solent, ut non statim ex quo sunt, etiam patres esse possint. Si enim semper perfectus est Deus, nec deest ei virtus qua Pater sit, et bonum est esse eum Patrem talis Filii; quid differt, aut quid hoc bono se fraudat, et non statim, si ita dici potest, ex quo potest esse Pater, efficitur Pater? Id ipsum autem etiam de Spiritu sancto dicendum est.

PAMPHILUS. Aliud testimonium de eadem re ex libris Epistolæ ad Hebræos. *Lux autem æterna——quando non erat.*

PAMPHILUS. Aliud testimonium de eadem re de libris Epistolæ ad Romanos (num. 4. et 5.) *Quod promiserat,* inquit, *per——quando non erat.*

PAMPHILUS. Item in libro primo περὶ ἀρχῶν (cap. 2. num. 2). Quod extra ullum initium est generatio Filii Dei. *Si ergo semel——Sapientiam.*

PAMPHILUS. Aliud testimonium de eisdem. (Ex eod. cap. num. 3.) *Qui autem initium——nominari potest.*

PAMPHILUS. Item aliud testimonium de eisdem. (Ex eod. cap. num. 9.) *Efficitur ergo——dicenda est.*

PAMPHILUS. Item aliud testimonium de eisdem. (Ex eod. cap. num. 11.) *Sempiternum, vel æternum——ab ipso Deo.*

PAMPHILUS. Item de æternitate Filii Dei, et inseparabilitate ejus a Patre, aliud testimonium de libro primo. (Ex eod. cap. num. 4.) *Infandum autem——Filius est.*

PAMPHILUS. Item de eodem aliud testimonium. (Homil. 9. in Jerem.* num. 4.)

* (*Quæ quidem Homilia Græce extat.*)

Origenes.

Ἴδωμεν δὲ τίς ἡμῶν ἔστιν ὁ Σωτήρ· ἀπαύγασμα δόξης. τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης οὐχὶ ἅπαξ γεγέννηται, καὶ οὐχὶ γεννᾶται· ἀλλὰ ὅσον ἐστὶ τὸ φῶς. ποιητικὸν τοῦ ἀπαυγάσματος, ἐπὶ τοσοῦτον γεννᾶται τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. ὁ Σωτὴρ ἡμῶν σοφία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. ἔστι δὲ ἡ σοφία ἀπαύγασμα φωτὸς ἀϊδίου. εἰ οὖν ὁ Σωτὴρ ἀεὶ γεννᾶται, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· οὐχὶ δέ· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεγέννηκέ με, ἀλλὰ πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· καὶ ἀεὶ γεννᾶται ὁ Σωτὴρ ὑπὸ τοῦ Πατρός.

(*Interpretatio Rufini.*)

Videamus ergo quis sit Salvator noster. Splendor dicitur gloriæ, id est, æternæ lucis splendor; et certum est quod splendor ex lumine inseparabiliter generatur, et donec permanet lux, permanet semper et splendor. Salvator ergo noster qui sapientia est (Sapientia autem Dei ipsa est splendor æternæ lucis) inseparabiliter et indesinenter generatur ex patre. Sic enim et ipsa de se sapientia per Salomonem dicit: *Ante omnes colles generat me.* Non enim dixit: ante omnes colles genuit me, sed generat me. In quo significantia sempiternitatis est.

Interpretatio Nova.

"Videamus autem quis sit Salvator noster: Splendor est "gloriæ. Splendor gloriæ non semel nascitur, et deinceps nasci "desinit: sed quamdiu existit lux, efficiens splendoris, tamdiu "gignitur splendor gloriæ Dei. Salvator noster est sapientia "Dei. Sapientia vero splendor est lucis æternæ. Si ergo Salvator semper gignitur, et propter hoc dicit: [r] *Ante omnes* "*colles generat me*: non vero: ante omnes colles genuit me, sed "ante omnes colles generat me: et si semper ex patre gene-"ratur Salvator," &c.

[r] Prov. viii. 25.

CAPUT IV.

De Spiritu Sancto.

In libro secundo. ORIGENES. (De Princip. lib. ii. cap. vii. num. 1.) *Tempus est——prædicari.*

PAMPHILUS. Quod eadem sit inconvertibilitas Spiritus Sancti, quæ Patris et Filii. De libro i. περὶ ἀρχῶν.

ORIGENES. (Ex lib. i. De Princip. cap. viii. num. 5.) *Nulla ergo natura est——recepisse quod bonum est.*

PAMPHILUS. Et post pauca addidit. *Nulla ergo——studii quantitate.*

PAMPHILUS. Quod æqualis sibi sit Trinitas, et quod Spiritus sanctus non sit creatura. De libro primo περὶ ἀρχῶν. (cap. iii. num. 2.) *De Spiritu vero sancto*——neque in futuro.

PAMPHILUS. Et post pauca adjecit. (Ex eod. cap. num. 3.) *Verumtamen——diceretur.*

PAMPHILUS. Et insertis compluribus testimoniis de virtute Spiritus sancti, post aliquanta etiam hæc adjecit. (Ex eod. cap. num. 4.) *Si revelante Filio——sanctus.*

PAMPHILUS. Et post pauca adjecit. (Ex eod. cap. num. 5. 6.) *Rectum tamen——describamus**.

PAMPHILUS. Et post multam de Patre et Filio per Scripturarum exempla assertionem, addidit hæc. (Ex eod. cap. num. 7.) *Spiritus vero——in Spiritum sanctum.*

PAMPHILUS. Quod sicut Pater novit initia omnium quæ

* (*Ad superiora Delarueus apposuit Græca illa Origenis, quæ attulit Imp. Justinianus calce Epist. ad Mennam.* Ὁ μὲν Θεὸς καὶ Πατὴρ συνέχων τὰ πάντα φθάνει εἰς ἕκαστον τῶν ὄντων μεταδιδοὺς ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ ἰδίου τὸ εἶναι· ὢν γάρ ἐστιν. ἐλάττων δὲ πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς φθάνων ἐπὶ μόνα τὰ λογικά. δεύτερος γάρ ἐστι τοῦ Πατρός. ἔτι δὲ ἧττον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ μόνους τοὺς ἁγίους διϊκνούμενον. ὥστε κατὰ τοῦτο μείζων ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς παρὰ τὸν υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πλείων δὲ ἡ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ πάλιν διαφέρουσα μᾶλλον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ δύναμις παρὰ τὰ ἄλλα ἅγια. *Sed hæc ad Latina pertinere non videntur.*

sunt et fines, sic et Filius, sic et Spiritus sanctus sciat, eo quod Deo possibile est omnem creaturam cognoscere. De quarto libro περὶ ἀρχῶν. (num. 26.) *Paulus——sæculo sæculorum.*

CAPUT V.

De incarnatione Verbi Dei.

(Ex lib. iv. *De Princip.* num. 1—5.)

Rufini Interpretatio.

ORIGENES. In omni orbe terrarum, in omni Græcia, atque exteris nationibus innumeri sunt et immensi, qui relictis patriis legibus, et his quos putabant Deos, vel observantia Moysi legis, in discipulatum se Christi, cultumque tradiderunt; et hoc non sine ingenti odio eorum qui simulacra venerantur: ita ut ab his frequenter et cruciatibus affligantur, nonnunquam etiam agantur in mortem. Amplectuntur tamen et cum omni affectu custodiunt

Πᾶσα δὲ Ἑλλὰς, καὶ βάρβαρος ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἡμῶν, ζηλωτὰς ἔχει μυρίους, καταλιπόντας τοὺς πατρῴους νόμους καὶ νομιζομένους Θεοὺς, τῆς τηρήσεως τῶν Μωσέως νόμων, καὶ τῆς μαθητείας τῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγων· καίτοιγε μισουμένων μὲν ὑπὸ τῶν τὰ ἀγάλματα προσκυνούντων, τῶν τῷ Μωσέως νόμῳ προστιθεμένων· καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ δὲ πρὸς τῷ μισεῖσθαι, κινδυνευόντων τῶν

Interpretatio Nova.

At universa tum Græcia, tum quæ per universum nostrum terrarum orbem patet Barbaria, innumeros habet qui derelictis patriis legibus et diis receptis, summo studio Mosaicas leges et disciplinam verborum Jesu Christi custodiunt, quamvis simulacrorum cultoribus odio sint qui Mosaicæ legi adhærent; et præter odium, in vitæ periculo versentur qui Jesu Christi doctrinam

τὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγον παραδεξαμένων. καὶ ἐὰν ἐπιστήσωμεν πῶς ἐν σφόδρα ὀλίγοις ἔτεσι, τῶν ὁμολογούντων τὸν Χριστιανισμὸν ἐπιβουλευομένων, καί τινων διὰ τοῦτο ἀναιρουμένων, ἑτέρων δὲ ἀπολλύντων τὰς κτήσεις, δεδύνηται ὁ λόγος, καίτοιγε οὐδὲ τῶν διδασκάλων πλεοναζόντων, πανταχόσε κηρυχθῆναι τῆς οἰκουμένης, ὥστε Ἕλληνας καὶ βαρβάρους, σοφούς τε καὶ ἀνοήτους προσθέσθαι τῇ διὰ Ἰησοῦ θεοσεβείᾳ, μεῖζον ἢ κατὰ ἄνθρωπον τὸ πρᾶγμα εἶναι λέγειν οὐ διστάζομεν. μετὰ πάσης ἐξουσίας καὶ πειθοῦς [t] τῆς περὶ τοῦ

doctrinæ Christi sermonem. Et est videre quomodo brevi tempore ipsa religio creverit pœnis cultorum mortibusque proficiens, sed et bonorum direptionibus, atque omni ab his afflictionum genere tolerato. Et eo maxime mirum est, quod ne doctores quidem ipsi vel satis idonei sunt, vel satis plures. Prædicatur tamen sermo iste in omni orbe terrarum, ita ut Græci ac barbari, sapientes et insipientes, religionem Christianæ doctrinæ suscipiant. Ex quo dubium non est non hæc humanis viribus aut opibus agi, ut cum omni potestate et per-

susceperunt. Quod si ad id quoque animum attenderimus quo pacto annis tam paucis, tot insidiis structis adversus Christianos, quorum nonnulli necati, alii bonis mulctati sunt, potuerit hæc doctrina, licet alioqui non magna sit doctorum copia, ubique terrarum prædicari, ita ut Græci et Barbari, sapientes et insipientes, ad verum per Jesum Christum Dei cultum sese adjunxerint, rem humanis viribus majorem dicere non dubitabimus, cum præsertim summa cum potestate et fiducia docuerit Christus numquam suam victum iri doctrinam. Itaque jure pro Oraculis

[t] (*for.* τὸ.)

suasione sermo Jesu Christi apud omnium mentes atque animos convalescat. Nam et prædicta esse ab eo hæc ipsa, et divinis ab eo responsis confirmata, manifestum est, cum dicit, quia: [r] *Apud præsides et judices adducemini propter me in testimonium ipsis et gentibus.* Et iterum: [s] *Multi mihi dicent in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo manducavimus et bibimus et in nomine tuo dæmonia ejecimus. Et dicam illis: Discedite a me operarii iniquitatis: nunquam vos cognovi.* Quæ si ita quidem dicta ab eo fuissent, nec ad finem tamen ea quæ prædicta sunt, pervenissent, fortassis minus esse vera viderentur nec habere ali-

κρατυνθήσεσθαι τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ διδάξαντος, ὥστε εὐλόγως χρησμοὺς ἂν νομίσαι τὰς φωνὰς αὐτοῦ, οἷον, ὅτι Ἐπὶ βασιλέων καὶ ἡγεμόνων ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἔθνεσι. καὶ, Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ ὀνόματί σου ἐφάγομεν, καὶ τῷ ὀνόματί σου ἐπίομεν, καὶ τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ ἐρῶ αὐτοῖς, Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. Εἰρηκέναι μὲν γὰρ ταῦτα ἀποφθεγγόμενον μάτην, ὥστε αὐ-

habendæ sunt ejus voces, quales hæ sunt: *Ad reges et præsides ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus. Et multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo manducavimus, et in nomine tuo bibimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus? Et dicam eis: Discedite a me qui operamini iniquitatem. Numquam novi vos.* Hæc enim temere prolata, nec proinde vera esse, forte olim verisimile erat: at cum deinde evenerint quæ tanta cum auctoritate dicta fuerant, perspicuum est Deum vere hominem factum salutarem hominibus doctrinam tradidisse. Quid

[r] Matth. x. 18. [s] Matth. vii. 22, 23. (Sed diversa illa a receptis.)

τὰ μὴ ἀληθῆ γενέσθαι, τάχα εἰκὸς ἦν· ὅτε δὲ ἐκβέβηκε τὰ μετὰ τοσαύτης ἐξουσίας εἰρημένα, ἐμφαίνει Θεὸν ἀληθῶς ἐνανθρωπήσαντα σωτήρια δόγματα τοῖς ἀνθρώποις παραδεδωκέναι. Τί δὲ δεῖ λέγειν καὶ ὅτι * προεφητεύθη ὁ Χριστὸς, τότε ἐκλείψειν τοὺς ἐξ Ἰούδα ἄρχοντας καὶ ἡγουμένους ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, δηλονότι ἡ βασιλεία, καὶ ἐπιδημήσῃ ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία; σαφῶς γὰρ ἐκ τῆς ἱστορίας δῆλον, καὶ ἐκ τῶν σήμερον ὁρωμένων, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰησοῦ, οὐκ ἔτι βασιλεῖς Ἰουδαίων ἐχρημάτισαν· πάντων τῶν Ἰουδαϊκῶν

quid auctoritatis: nunc vero cum in effectum res quæ fuerant ab eo prædictæ, perveniant, cum tanta autem potestate atque auctoritate prædicta sint, manifestissime declaratur Deum vere esse, qui homo factus salutaria præcepta hominibus tradidit. Quid vero inde dicendum est, quod prophetæ de ipso ante prædixerint [t] *non cessaturos principes ex Juda, neque duces ex femoribus ejus, usque quo veniat ille cui repositum est*, regnum scilicet, et usque quo veniat expectatio gentium? Manifestissime enim ex ipsa historia apparet, et ex his quæ hodie pervidentur, quia ex temporibus Christi ultra reges apud Judeos non exstiterunt. Sed et omnes illæ ambitiones Judaicæ, in quibus jactantiæ quamplurimum gerebant, et in

vero attinet dicere prænuntiatum fuisse Christum, tunc nempe *defuturos principes ex Juda et duces de femore ejus, cum venisset cui repositum est*, regnum videlicet, et prodiisset expectatio gentium? Ex historia enim et iis quæ hodie cernuntur, manifestum est a Christi temporibus nullos deinde Judæorum reges exstitisse, fractis et dissipatis rebus omnibus Judaicis quibus gloriabantur; templo nempe, altari, rei divinæ consueto ritu, et indumentis

* (*For. excidit* ὅταν ἔλθῃ *post* πρ.)

t Gen. xlix. 10.

quibus gloriabantur, id est, vel de templi decore, vel de altaris insignibus, atque omnibus illis sacerdotalibus infulis, indumentisque pontificum, simul universa destructa sunt. Completa est enim Prophetia quæ dixerat: [u] *Per dies multos sedebunt filii Israel sine rege sine principe: non erit hostia, nec altare, nec sacerdotium, nec responsa.* His ergo testimoniis utimur adversus eos qui videntur asserere de his quæ in Genesi ab Jacob dicta sunt de Juda, et dicunt permanere adhuc principem ex genere Judæ, istum videlicet, qui est gentis ipsorum princeps, quem nominant Patriarcham: nec deficere posse de semine ejus, qui permaneat usque ad adventum ejus

πραγμάτων ἐν οἷς ἐσεμνύνοντο, λέγω δὲ τῶν τε κατὰ τὸν ναὸν, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ τὴν ἐπιτελουμένην λατρείαν, καὶ τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀρχιερέως, καταλελυμένων. ἐπληρώθη γὰρ ἡ λέγουσα προφητεία· Ἡμέρας πολλὰς καθίσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐκ οὔσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων. καὶ τούτοις χρώμεθα τοῖς ῥητοῖς, πρὸς τοὺς ἐν τῷ θλίβεσθαι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Γενέσει ὑπὸ τοῦ Ἰακὼβ πρὸς τὸν Ἰούδαν εἰρημένων, φάσκοντας τὸν ἐθνάρχην ἀπὸ τοῦ Ἰούδα γένους τυγχάνοντα ἄρχειν

pontificis. Impleta est quippe Prophetia quæ dicit: *Per dies multos sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine responsis.* Quibus verbis utimur adversus eos qui dum urgentur iis quæ in Genesi ab Jacob ad Judam dicta sunt, permanere etiamnum ex genere Judæ asserunt Principem qui populo dominetur; neque defuturos ex semine ejus duces usque ad eum quem sibi animo fingunt Christi ad-

[u] Osea iii. 4.

τοῦ λαοῦ, οὐκ ἐκλειψόντων τῶν ἀπὸ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, ἕως ἧς φαντάζονται Χριστοῦ ἐπιδημίας. εἰ γὰρ ἡμέρας πολλὰς καθίσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ οὐκ ὄντος βασιλέως, μηδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐκ οὔσης θυσίας, οὐδὲ θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων· ἐξ οὗ δὲ κατεσκάφη ὁ ναὸς, οὐκ ἔτι θυσία, οὐδὲ θυσιαστήριον, οὐδὲ ἱερατεία· δῆλον ὅτι ἐξέλιπεν ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ. ἐπεὶ δὲ ἡ προφητεία φησὶν, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, δῆλον ὅτι ἐλήλυθεν ᾧ τὰ ἀποκείμενα, ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν. καὶ τοῦτο σαφὲς

Christi quem sibi ipsi describunt. Sed si verum est quod ait Propheta, quia *dies multos sedebunt filii Israel sine rege sine principe, nec est sacrificium, neque altare, neque sacerdotium;* et ex quo utique subversum est templum, nec hostiæ offeruntur, nec altare invenitur, nec sacerdotium constat: certissimum est defecisse principem ex Juda, sicut scriptum est, [x] *et ducem ex femoribus ejus usque quo veniat ille cui repromissum est.* Constat ergo quia venit ille *cui repositum est,* in quo exspectatio gentium est. Quod manifeste videtur impletum de multitudine eorum qui per Christum Deo ex diversis gentibus crediderunt. Sed et in

ventum. Si enim *per dies multos sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine responsis;* ex quo autem eversum est templum, non est sacrificium, non altare, non sacerdotium: perspicuum est defecisse principem ex Juda, et ducem de femore ejus. Quoniam igitur Prophetia dicit: *Non deficiet princeps ex Juda, nec dux de fe-*

x Genes. xlix. 10.

Deuteronomii cantico per prophetiam designatur pro peccatis prioris populi futura esse insensatæ gentis electio: non alia utique quam hæc quæ per Christum facta est. Sic enim ait; [y] *Exacerbaverunt me in simulachris suis, et ego in zelo concitabo eos, in gente insipiente irritabo illos.* Est ergo satis evidenter agnoscere, quemadmodum Hebræi qui Deum exacerbasse dicuntur in his qui non sunt Dii, et irritasse eum in simulachris suis, irritati sunt et ipsi in zelotypiam per gentem insipientem, quam Deus elegit per adventum Christi

ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐθνῶν τῶν διὰ Χριστοῦ πεπιστευκότων εἰς τὸν Θεόν. Καὶ ἐν τῇ τοῦ Δευτερονομίου δὲ ᾠδῇ προφητικῶς δηλοῦται ἡ διὰ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ προτέρου λαοῦ ἐσομένη τῶν ἀσυνέτων ἐθνῶν ἐκλογὴ, οὐ δι' ἄλλου τινὸς ἢ τοῦ Ἰησοῦ γεγενημένη. Αὐτοὶ γάρ, φησι, παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, κᾀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει, καὶ ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς. καὶ ἔστι σφόδρα τρανῶς καταλαβεῖν δυνατὸν, τίνα τρόπον οἱ λεγόμενοι παρεζηλωκέναι τὸν Θεὸν Ἑβραῖοι ἐπὶ τῷ οὐ Θεῷ, καὶ παρωργικέναι αὐτὸν ἐν τοῖς

more ejus, donec veniant reposita ei: venit certe cui reposita sunt, expectatio gentium. Quod et manifestum est ex multitudine gentium, quæ per Christum in Deum crediderunt. In Deuteronomii quoque cantico stultarum gentium propter prioris populi peccata futura electio prophetice declaratur, quæ non per alium quam per Jesum facta est. *Ipsi enim,* inquit, *me provocaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in idolis suis: et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stulta ir-*

[y] Deuter. xxxii. 21.

εἰδώλοις αὐτῶν, παρωξύνθησαν εἰς ζηλοτυπίαν ἐπὶ τῷ οὐκ ἔθνει τῷ ἀσυνέτῳ· ὅπερ ὁ Θεὸς ἐξελέξατο διὰ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Βλέπομεν γοῦν τὴν κλῆσιν ἡμῶν, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφούς· καὶ τὰ ἀγενῆ καὶ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα ἐκεῖνα τὰ πρότερόν ὄντα καταργήσῃ· καὶ μὴ καυχήσηται ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, καλούμενος ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου σὰρξ, ἐνώπιον Θεοῦ. Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τῶν ἐν Ψαλ-

Jesu et discipulos ejus. Sic enim dicit Apostolus; [z] *Videte enim vocationem vestram, fratres; quoniam non multi sapientes inter vos secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ erant prius, destrueret.* Non ergo glorietur carnalis Israel; ita enim ab Apostolo vocatur; [a] *Non,* inquam, *glorietur caro in conspectu Dei.* Sed et de his quæ in Psalmis prophetantur de Christo, quid dicendum est, in eo maxime qui superscribitur, *Canticum pro dilecto,* ubi re-

ritabo illos. Atque aperte omnino perspicere licet quo pacto Hebræi, qui Deum dicuntur in eo qui non erat Deus ad æmulationem provocasse, et ipsum irritasse in idolis suis, incitati sint ad æmulationem in non gente, et in gente stulta quam elegit Deus per adventum Jesu Christi, et discipulos ejus. *Videmus* igitur *vocationem* nostram, *quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et ignobilia et contemptibilia*

[z] 1 Cor. i. 26—28. [a] Ibid. v. 29.

fertur [b]quia *lingua* ejus *calamus scribæ velociter scribentis: decorus specie super filios hominum* quoniam *effusa est gratia in labiis ejus?* Indicium autem effusæ gratiæ in labiis ejus hoc est, quod brevi tempore transacto doctrinæ ejus, (anno enim et aliquot mensibus docuit) universus tamen orbis prædicatione ac fide pietatis ejus impletus est. Orta est ergo [c] *in diebus ejus justitia et multitudo* pacis permanens usque in finem, qui finis ablatio lunæ appellata est. *et dominatur a mari usque ad mare, et a flumine us-*

μοῖς προφητειῶν περὶ Χριστοῦ; ᾠδῆς τινος ἐπιγεγραμμένης Ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ, οὗ ἡ γλῶσσα λέγεται εἶναι κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου· ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ ἐξεχύθη χάρις ἐν χείλεσιν αὐτοῦ. Τεκμήριον γὰρ τῆς ἐκχυθείσης χάριτος ἐν χείλεσιν αὐτοῦ, τὸ ὀλίγου διαγεγενημένου χρόνου τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, (* ἐνιαυτὸν γάρ που καὶ μῆνας ὀλίγους ἐδίδαξεν,) πεπληρῶσθαι τὴν οἰκουμένην τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ θεοσεβείας. Ἀνατέταλκε γὰρ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης παραμένον ἕως συντελείας, ὃ

elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ erant prius, destrueret; et ne glorietur coram Deo qui secundum carnem est Israel, ab Apostolo vero appellatus. Quid autem opus est de iis dicere quæ de Christo præcinuntur in Psalmis, ubi *Canticum* inscribitur pro dilecto, cujus *lingua* esse dicitur *calamus scribæ velociter scribentis: qui speciosus forma præ filiis hominum, quoniam diffusa est gratia in labiis ejus?* Indicium enim diffusæ gratiæ in labiis ejus hoc est, quod licet pauco tempore docuerit, (annum enim

* (At vide Origenem ipsum lib. ii. *Contra Celsum*, cap. 12.)

b Psal. xliv. 2, 3.

c Psal. lxxi. 7, 8.

ἀνταναίρεσις ὠνόμασται σελήνης, καὶ μένει κατακυριεῦον ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης. Καὶ δέδοται σημεῖον τῷ οἴκῳ Δαυίδ· Ἡ παρθένος γὰρ ἔτεκε, καὶ ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ ἔτεκεν υἱὸν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅπερ ἐστὶ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. πεπλήρωται, * ὡς ὁ αὐτὸς προφήτης φησὶ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· Γνῶτε ἔθνη, καὶ ἡττᾶσθε, ἰσχυκότες ἡττᾶσθε. ἡττήμεθα γὰρ καὶ νενικήμεθα οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἑαλωκότες ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ προείρηται τόπος γενέσεως αὐτοῦ ἐν

que ad fines orbis terræ. [d] Datum est autem et signum domui David. [e] *Virgo* enim in ventre concepit, et peperit *Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus,* et impletum est quod ait ipse propheta: [f] *Nobiscum Deus scitote gentes et vincimini.* Victi enim nos sumus et superati ex gentibus, et velut exuviæ ejus existimus qui ejus gratiæ nostra colla subjecimus. Sed et locus nativitatis ejus prædictus est in Michæa propheta dicente: [g] *Et*

et menses aliquot docuit) universus tamen orbis doctrina ejus et vero per ipsum Dei cultu impletus est. Orta est enim *in diebus ejus justitia et abundantia pacis,* permanens usque ad consummationem quæ ablatio lunæ vocata est; *et dominatur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum.* Datum est præterea signum domui David. *Virgo* enim peperit, et concepit; et peperit *filium, et nomen ejus Emmanuel, quod est nobiscum Deus.* Id impletum est quod ait idem propheta: *Nobiscum Deus: cognoscite gentes et vincimini, potentes cedite.* Superati

* (*for.* ὅ, ut vet. Rufini interp.)

[d] Esai. vii. 14. [e] Matth. i. 23. [f] Esai. viii. 9. [g] Mich. v. 2.

tu Bethleem terra Juda nequaquam exigua es in ducibus Juda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Sed et [h] Septimanæ annorum impletæ sunt usque ad Christum ducem, quas prædixerat Daniel propheta. Adest nihilominus et is qui per Job prædictus est [i] belluam ingentem consumpturus, qui et [k] dedit potestatem familiaribus suis discipulis calcare super serpentes et scorpiones et supra omnem virtutem inimici, nihil ab eo nocendis.

τῷ Μιχαίᾳ· Καὶ σὺ γάρ, φησι, Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅς τις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. Καὶ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες ἐπληρώθησαν ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου κατὰ τὸν Δανιήλ· ἦλθέ τε κατὰ τὸν Ἰὼβ ὁ τὸ μέγα κῆτος χειρωσάμενος, καὶ δεδωκὼς ἐξουσίαν τοῖς γνησίοις αὐτοῦ μαθηταῖς πατεῖν ἐπάνω ὀφέων, καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν ἀδικουμένοις. (Græca eruta sunt ex capite primo *Philocaliæ*.)

enim et victi sumus quos ex gentibus gratia doctrinæ ejus cepit. Sed et locus natalium ejus prædictus est apud Michæam: *Et tu enim,* inquit, *Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exibit dux qui regat populum meum Israel.* Et septuaginta hebdomades impletæ sunt usque ad Christum ducem, juxta Danielem: venitque is qui in libro Job dicitur ingentem cetum subegisse, et qui veris suis discipulis proculcandi serpentes et scorpeos potestatem dedit, et omnem inimici vim ita proterendi, ut nihil ab illis lædantur.

[h] Dan. ix. 24. [i] Job. iii. 8. [k] Luc. x. 19.

Pamphilus. Hæc est de summis rebus, id est, de sancta Trinitate, Origenis fides, quam ex paucissimis testimoniis de quampluribus ejus voluminibus assumtis edocuimus. Et quid tam rectum, quid tam verum, quid tam catholicum, quid certe ad instructionem omnium magis utile; vel apud istos certe ipsos qui inimica adversus eum mente desæviunt, quid tam irreprehensibile? Et quidem in summa hæc posuisse de fidei ejus documento ac probatione sufficeret, nisi etiam ad reliqua his qui eum criminantur, respondere necessarium videretur. Intueamur tamen quæ sint istæ ipsæ criminationes quæ a malevolis intenduntur.

Prima illa est, quod aiunt eum innatum dicere Filium Dei.

Secunda, quod * dicunt per prolationem, secundum Valentini fabulas, in subsistentiam venisse Filium Dei dicere.

Tertia, quæ his omnibus valde contraria est, quod dicunt eum, secundum Artemam vel Paulum Samosatenum, purum hominem, id est, non etiam Deum dicere Christum Filium Dei.

4. Post, ista est, quæ istis omnibus adversatur, (cæca enim est malitia) quod dicunt eum dicere, δοκήσει, id est, putative tantum, et per allegoriam, non etiam secundum ea quæ per historiam referuntur, gesta esse omnia quæ a Salvatore gesta sunt.

5. Alia quoque criminatio est, qua asserunt eum duos Christos prædicare.

6. Addunt illud quoque quod historias corporales, quæ per omnem sanctam Scripturam referuntur de gestis Sanctorum, penitus deneget.

7. Sed et de resurrectione mortuorum, et de impiorum pœnis non levi impugnant eum calumnia, velut negantem peccatoribus inferenda esse supplicia.

8. Quidam vero disputationes ejus vel opiniones, quas de animæ statu vel dispensatione disseruit, culpant.

* (*cor.* dicunt eum per)

9. Ultima vero omnium est criminatio illa, quæ cum omni infamatione dispergitur, μετενσωματώσεως, id est, quod humanas animas in muta animalia, vel serpentes, vel pecudes asserat transmutari post mortem, et quod etiam ipsæ mutorum animalium animæ rationabiles sint. Quam criminationem idcirco novissimam posuimus, ut plura de libris ejus [l] concervantes exempla evidentius ejus falsitas nosceretur.

Si ergo bene meminimus ordinis criminationum quem supra conscripsimus, incipiamus a prima.

Responsio ad primam criminationem.

Quod ex Deo Patre natus est Filius, et unius est cum Patre substantiæ: alienus vero a substantiis creaturarum.

Ex primo libro Epistolæ ad Romanos. (num. 5.)

ORIGENES. *Quærat fortasse——progenitum.* PAMPH. De eisdem in quinto libro de Evangelio secundum Joannem. *Unigenitus——adoptione Filius est.* PAMPH. Item in ipso libro. ORIGENES. *Unus ergo——*filii Excelsi omnes.

PAMPHILUS. [m] De libris Epistolæ ad Hebræos, quomodo ὁμοούσιος est cum Patre Filius, id est, unius cum Patre substantiæ, alienus autem a substantiis creaturæ.

ORIGENES. *Interrogamus——præstantior.* PAMPH. Et post pauca in eodem libro. ORIGENES. *Cum autem——purissima.* PAMPH. Et post aliquanta. *Oportet autem——vel vapor.*

PAMPHILUS. Satis manifeste, ut opinor, et valde evidenter ostensum est, quod Filium Dei de ipsa Dei substantia natum dixerit, id est, ὁμοούσιον, quod est, ejusdem cum Patre substantiæ; et non esse creaturam, neque per adoptionem, sed natura Filium verum, ex ipso Patre generatum.

Superest ut et secundæ criminationi illatæ sibi ab accusatoribus, per nos quidem prolatis sed suis verbis ipse respondeat, duobus vel tribus testimoniis adhibitis, [n] quibus æquum est secundum legem nostram omne verbum stare.

[l] (Sermo est vitiosus.) [m] (*for.* Ex) [n] 2 Cor. xiii. 1.

Responsio ad secundam criminationem.

Quod non per prolationem natum dicat esse Filium Dei secundum Valentini impietatem.

ORIGENES. (Lib. I. *De Princip.* cap. ii. num. 6.) *Ego arbitror——lumen.*

PAMPHILUS. De his ipsis ex quarto libro περὶ ἀρχῶν. (num. 28.)

ORIGENES.

[m]Ὥρα ἐπαναλαβόντα περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὀλίγα τῶν τότε παραλελειμμένων διεξελθεῖν περὶ Πατρὸς, ὡς ἀδιαίρετος ὢν καὶ ἀμέριστος Υἱοῦ γίνεται Πατὴρ, οὐ προβαλὼν αὐτὸν, ὥς οἴονταί τινες· εἰ γὰρ προβολή ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ γεννᾷ μὲν ἐξ αὐτοῦ ὁποῖα τὰ τῶν ζώων γεννήματα, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸν προβάλλοντα, καὶ τὸν προβεβλημένον.

Rufini Interpretatio.

Tempus est, decursis his quæ de Patre et Filio et Spiritu sancto disseruimus, de illis quoque quæ a nobis relicta fuerant, pauca repetere. Deus Pater cum et * invisibilis sit et inseparabilis a Filio, non per prolationem ab eo, ut quidam putant, generatus est Filius. Si enim prolatio est Filius Patris, prolatio vero dicitur quæ talem significat generationem, qualis animalium vel hominum solet esse progenies; necessario corpus est et is qui protulit, et is qui prolatus est.

Interpretatio Nova.

Tempus est ut nonnulla de Patre et Filio et Spiritu sancto repetamus, et pauca quæ tunc prætermisimus, persequamur de Patre; qui cum in nullas partes dividi queat, Filii tamen fit Pater, non emittens illum, ut quidam putant. Nam si Filius est prolatio Patris, qui illum de se ipso generet ad eum modum quo de se animalia gignunt; necessario corpus est tum qui emittit, tum qui emittitur.

m Græca hæc desumpta sunt e libro primo Eusebii contra Marcellum Ancyranum. p. 22. ed. Paris.

* (cor. indivisibilis)

PAMPHILUS. Tum deinde in consequentibus vehementius adversus Valentini hæresim talia describentem invectus, longe his contrariam suam sententiam secundum Catholicæ fidei protulit veritatem. Ex secundo libro secundum Joannem de his ipsis. *Unigenitus ergo——attraxerit.*

PAMPHILUS. Sufficiat per hæc respondisse secundæ criminationi. Nunc consequenter respondebimus etiam his qui purum hominem, id est, sine Deo, ab eo dici asserunt Christum.

Responsio ad tertiam criminationem.

Quod non purus homo, sed divinæ naturæ sit Christus.

De primo libro Epistolæ ad Galatas.

ORIGENES. *Ex eo quod——per hominem.*

PAMPHILUS. Hæc in initio Epistolæ dicens, in sequentibus libri ipsius similia adjecit, exponens illud capitulum in quo scriptum est: [n] *Notum autem vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis, quoniam non est secundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, sed per revelationem Jesu Christi.*

ORIGENES. (Ibidem.) *Adverte ergo——loquitur Christus.*

PAMPHILUS. Tempus est his ita evidenter ostensis nos etiam ad insequentis criminationis tendere defensionem, brevitatis studio paucorum testimoniorum probatione contentos.

Responsio ad quartam criminationem.

Adversum eos qui dicunt, eum per allegorias adimere omnia quæ a Salvatore scripta sunt corporaliter facta.

ORIGENES. (Ibid.) *Adjungendum est*——ex muliere.

PAMPHILUS. * Quid tam evidenter aut integre, quam ex his omnibus quæ scripsit, confirmatur ab eo, et Domini-

[n] Galat. i. 11, 12.

* (*Sic MSS. et editi priores.* Sed editor Benedictinus verbum *confirmatur* censuit repetendum.)

corum gestorum veritas, et historiæ Scripturarum fides? Sed persequamur consequenter etiam alia, in quibus accusatur quasi duos Christos dicens, unum Deum Verbum, et alium Jesum Christum qui ex Maria natus est.

Responsio ad quintam criminationem.

Quod unus est Christus Filius Dei.

Ex primo libro de Esaia.

ORIGENES. *Sicut dicit Apostolus——facit.*

PAMPHILUS. Unum hoc testimonium est quod Christus * verus unus sit, qui participatione sui multos facit Christos. Adhibeamus tamen et aliud ex primo libro de Evangelio secundum Matthæum, in quo hoc modo dicit.

ORIGENES. *Si Christus Jesus——caro est.*

PAMPHILUS. Et in tertio libro Epistolæ ad Colossenses de eisdem ita scribit. *Data est——a Christo.*

PAMPHILUS. Sufficere opinor etiam de hoc tribus testimoniis confutatam esse calumniam. Si quis sane offenditur quod dixit: Salvatorem etiam animam suscepisse: nihil de hoc amplius respondendum puto, nisi quod hujus sententiæ non Origenes auctor est, sed ipsa sancta Scriptura testatur, ipso Domino et Salvatore dicente: [o] *Nemo tollet animam meam a me:* et, [p] *Tristis est anima mea usque ad mortem:* et, [q] *Nunc anima mea turbata est.* Et multa his similia in sanctis Scripturis invenies.

Superest respondere ad illam accusationem, quæ calumniatur eum omnem Scripturam in allegoriam vertere. Ex ipsis libris quos vel maxime obtrectatores ejus incusant, id est, de quarto περὶ ἀρχῶν libro, proferemus, quia non negat ea quæ in Scripturis referuntur etiam secundum literam gesta.

[o] Joan. x. 18. [p] Mat. xxvi. 38. [q] Joan. xii. 27.

* (*for.* vere.)

Responsio ad sextam criminationem.

CAPUT VI.

Quod ea quæ in Scripturis referuntur, etiam secundum literam gesta sint.

Rufini Interpretatio.

Ne quis autem suspicetur nos hoc dicere, quia nullam historiam Scripturæ factam esse sentiamus, quoniam aliqua ex his non esse facta suspicamur: vel nulla præcepta legis secundum literam stare, quoniam quædam secundum literam dicimus observari non posse, in quibus vel ratio, vel rei possibilitas non admittit: vel ea quæ de Salvatore scripta sunt, non putare etiam sensibiliter impleta, vel præcepta ejus secundum literam non debere servari: respondendum est quoniam a nobis evidenter decernitur in quamplurimis servari oportere historiæ veritatem. Quis enim negare possit, quod Abraham in duplici spelunca sepultus est

ORIGENES.

Ἵνα δὲ μὴ ὑπολάβῃ τις ἡμᾶς ἐπὶ πάντων τοῦτο λέγειν, ὅτι οὐδεμία ἱστορία γέγονεν, ἐπεί τις οὐ γέγονε· καὶ οὐδεμία νομοθεσία κατὰ τὸ ῥητὸν τηρητέα ἐστὶν, ἐπεί τις κατὰ τὴν λέξιν ἄλογος τυγχάνει, ἢ ἀδύνατος· ἢ ὅτι τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος γεγραμμένα κατὰ τὸ αἰσθητὸν οὐκ ἀληθεύεται· ἢ ὅτι μηδεμίαν νομοθεσίαν αὐτοῦ καὶ ἐντολὴν φυλακτέον· λεκτέον ὅτι σαφῶς ἡμῖν παρίσταται, περί τινων τὸ τῆς ἱστορίας εἶναι ἀληθὲς, ὡς ὅτι Ἀβραὰμ ἐν τῷ διπλῷ

Interpretatio Nova.

Ne quis vero nos suspicetur in omnibus id dicere, nullam historiam contigisse, quoniam aliqua non contigit; et nullam legem ad litteram esse servandam, quoniam aliqua secundum litteram aut absurda, aut impossibilia præcipit; vel quæ de Salvatore scripta sunt, secundum litteralem sensum non esse vera; aut nullam ipsius legem et præceptum servari oportere: dicimus manifeste in quibusdam historiæ veritatem nobis apparere, verbi gratia, Abraham, Isaac, et Jacob, cum una sua unumquem-

σπηλαίῳ ἐτάφη ἐν Χεβρὼμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ ἑκάστου τούτων μία γυνή· καὶ ὅτι Σίκημα μερὶς δέδοται τῷ Ἰωσὴφ, καὶ Ἱερουσαλὴμ μετρόπολίς ἐστι τῆς Ἰουδαίας, ἐν ᾗ ᾠκοδόμητο ὑπὸ Σολομῶντος ναὸς Θεοῦ· καὶ ἄλλα μυρία. Πολλῷ γὰρ πλείονά ἐστι τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἀληθευόμενα τῶν προσυφανθέντων γυμνῶν πνευματικῶν. πάλιν τε αὖ τίς οὐκ ἂν εἴποι τὴν λέγουσαν ἐντολὴν, Τίμα τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται, χωρὶς πάσης ἀναγωγῆς χρησίμην τυγχάνειν καὶ τηρητέαν γε, καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου χρησαμένου ταύτῃ αὐτολεξεί; τί δὲ δεῖ

in Ebron, sed et Isaac, et Jacob, et singulæ eorum uxores? Vel quis dubitet, quod Sichima in portionem data est Joseph? Vel quod Jerusalem metropolis est Judææ, in qua constructum est templum Dei a Salomone? et alia innumerabilia. Multo enim plura sunt, quæ secundum historiam vera sunt, quam ea quæ nudum sensum continent spiritalem. Tum deinde quis non affirmet, mandatum hoc quo præcipitur: [r] *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi*, sine ulla spiritali interpretatione sufficere, et esse observantibus necessarium? maxime cum et Paulus [s] eisdem verbis repetens confirmaverit ipsum mandatum. Quid vero oportet di-

que uxore in duplici spelunca sepultos esse in Hebrom; Sichem Josepho in portionem esse attributam; Jerusalem Metropolim esse Judææ, in qua a Salomone ædificatum fuit templum Dei, et alia sexcenta. Multo enim plura sunt secundum historiam vera, quam quæ mere spiritualia illis attexta sunt. Rursum quis infitias ierit, mandatum hoc: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi*, etiam sine altiore intelligentia utile esse ac servandum, maxime cum Paulus iisdem verbis illud commen-

[r] Exod. xx. 12. [s] Ephes. vi. 2.

erunt de eo quod dictum est, [t] *Non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices*, et cetera hujusmodi. Jam vero de his quæ in Evangelio mandata sunt, ne dubitari quidem potest quin secundum literam observentur, sicut cum dicit: [u] *Ego autem dico vobis non jurare omnino*: et cum ait: *Qui autem inspexerit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Et apud Paulum Apostolum quæ præcipiuntur; [x] *Commonete inquietos, consolamini pusillanimes, sustinete infirmos, patientes estote ad omnes*, et alia quamplurima.

λέγειν περὶ τοῦ, Οὐ μοιχεύσεις. οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις. οὐ ψευδομαρτυρήσεις: καὶ πάλιν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐντολαί εἰσι γεγραμμέναι, οὐ ζητούμεναι πότερον αὐτὰς κατὰ τὴν λέξιν τηρητέον ἢ οὔ· ὡς ἡ φάσκουσα, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν ὀργισθῇ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως. καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τὸ ῥητὸν τηρητέον, Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενούντων, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας. (Græca hæc extant in *Philocalia* cap. i. §. 19.)

darit? Quid attinet dicere de cæteris, *Non mœchaberis, non occides, non furtum facies, non dices falsum testimonium?* Rursus in Evangelio mandata quædam scripta sunt; de quibus non quæritur, sint ne ad litteram observanda, nec ne. Cujusmodi illud est; *Ego autem dico vobis, quicumque iratus fuerit fratri suo*, et quæ sequuntur. Et, *Ego dico vobis non jurare omnino.* Et custodiendum est illud Apostoli: *Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes.*

t Exod. xx. 13. u Matth. v. 28. 34. x 1 Thess. v. 14.

PAMPHILUS. y De Epistola Pauli Apostoli ad Philemonem.

ORIGENES. *Sed et de singulis——diximus.*

PAMPHILUS. Sufficienter ista ad probationem Catholicæ ejus fidei, et qualiter etiam de ipsa Scripturarum historia senserit, dicta sint. Et quoniam inter cæteras criminationes quas ei inferunt, etiam quam maximam ponunt, quod resurrectionem futuram deneget mortuorum; quod utique futurum manifeste in ecclesiis prædicatur: consequens est etiam de hoc ipsius nos verbis calumniosos ostendere, et mendaces evidenter arguere eos qui etiam scripta de hoc edere adversus eum non pepercerunt. Tam ex ipsis igitur libris quos de resurrectione scripsit, quam ex cæteris ejus diversis voluminibus, approbabimus etiam in hac parte quam Catholice senserit.

Prima responsio ad septimam criminationem.

CAPUT VII.

Quomodo sentiebat de Resurrectione.

ORIGENES. (Ex primo libro de Resurrectione.] *Quomodo enim——accusat.*

PAMPHILUS. His assertionibus incipiens uti de resurrectione mortuorum, per totam voluminis sui seriem evidentissimis approbationibus usus est. In secundo vero libro ejusdem materiæ; cum prædixisset quia quasi ad Gentiles loqueretur, hujuscemodi suam sententiam declaravit.

ORIGENES. *Nos vero——grano frumenti.*

PAMPHILUS. Et assertis his per hujuscemodi consequentiam, post pauca addit etiam hæc.

ORIGENES. *Quod autem——dicitur.*

PAMPHILUS. Post hæc, quibusdam per medium latius disputatis, adjecit etiam ista.

ORIGENES. *Sicut enim——comparari.*

PAMPHILUS. Pauca hæc ad testimonium traximus ex multis et innumeris, quæ per hujuscemodi sensum in ipsis libris quos de Resurrectione scribit, exposuit. Non autem

y (*for.* Ex)

videtur absurdum ad majorem satisfactionem etiam de reliquis ejus libris consonas his vel paucas adhibere sententias. In vigesimo igitur et octavo libro de Esaia Propheta, de illo capitulo scribens, in quo dicitur: [y] *Resuscitabuntur mortui, et resurgent hi qui in sepulchris sunt:* ita ait.

ORIGENES. *Melius est ergo——absurdum est.*

PAMPHILUS. Nihilominus in eo ipso libro, interjectis quibusdam, dicit.

ORIGENES. *Cum ergo——in infirmitate.*

PAMPHILUS. Hæc quidem ex his libris quos in Esaiam scripsit. Non præteribimus vero neque illum locum quem de primo Psalmo disseruit, in quo etiam de resurrectione ita scripsit.

Interpretatio Rufini.

Sicut enim eadem in nobis species permanet ab infantia usque ad senectutem, licet characteres multam videantur immutationem recipere; ita intelligendum est hanc speciem quæ nunc est in nobis, ipsam permansuram etiam in futuro, plurima tamen immutatione in melius et gloriosius facta. Necesse est enim animam in locis corporeis habitantem uti corporibus talibus quæ apta sint his locis in quibus degit. Et

ORIGENES.

Ὥσπερ δὲ τὸ εἶδός ἐστι μέχρι τοῦ πέρατος, κἂν οἱ χαρακτῆρες δοκῶσι πολλὴν ἔχειν παραλλαγήν· οὕτως νοητέον καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἶδος ταυτὸν εἶναι τῷ μέλλοντι, πλείστης ὅσης ἐσομένης τῆς ἐπὶ κάλλιον μεταβολῆς. ἀναγκαῖον γὰρ τὴν ψυχὴν ἐν τόποις σωματικοῖς ὑπάρχουσαν, κεχρῆσθαι σώμα-

Interpretatio Nova.

Ac quemadmodum species ipsa ad ultimum usque eadem est, etsi ingens propriarum formarum notarumque videatur esse diversitas: ita et in eo de quo agimus, intelligendum est præsentem corporis speciem eamdem esse cum futura: cum eo tamen, ut incredibilis in melius sit futura mutatio. Necesse est enim animam corporeis in locis hærentem, consentaneis sibi uti cor-

[y] Esai. xxvi. 19.

σι καταλλήλοις τοῖς τόποις. καὶ ὥσπερ ἐν θαλάσσῃ ζῆν ἡμᾶς ἐνύδρους γενομένους εἰ ἐχρῆν, πάντως ἂν ἔδει παραπλησίαν ἔχειν καὶ τὴν ἄλλην ἰχθύων κατάστασιν· οὕτως μέλλοντας κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ ἐν τόποις διαφέρουσιν ἔσεσθαι, ἀναγκαῖον χρῆσθαι σώμασι πνευματικοῖς, οὐχὶ τοῦ εἴδους τοῦ προτέρου ἀφανιζομένου, κᾂν ἐπὶ τὸ ἐνδοξότερον γένηται αὐτοῦ ἡ τροπή. ὥσπερ ἦν τὸ Ἰησοῦ εἶδος, καὶ Μωσέως καὶ Ἠλίου, οὐχ ἕτερον ἐν τῇ μεταμορφώσει, παρ' ὃ ἦν. Græca extant apud Epiphanium *Hær.* lxiv. num. 14.

sicut, verbi causa, si in aquis maris nos habitare vel [r] degere posceret sine dubio pro habitaculi qualitate necessarium videretur habere talem corporis statum et compositionem, qualem habent illa animalia quæ in aquis vivunt: ita nunc cum cœlorum habitaculum promittatur, secundum locorum gloriam consequens est aptandas esse etiam corporum qualitates. Nec ideo tamen prior hæc species exterminabitur, licet gloriosior ejus effecta sit permutatio. Sicut enim ipsius Domini Jesu, vel Moysi, vel Eliæ species non erat alia in transformatione, quam fuerat ante transformationem, ita non erit alia sanctorum species, etiam si multo gloriosior fiat.

poribus. Atque ut si in aquatilium naturam conversos vitam in mari nos degere oporteret, necessarium foret nos alia corporum constitutione pisciumque simili esse præditos: ita qui cœlorum regni hæreditatem adituri sunt ac diversis in sedibus habitaturi, spiritalia quoque corpora habeant necesse est: non quod prior extinguatur species, tametsi in illustrius quiddam gloriosiusque mutetur. Quemadmodum Jesu, ac Moysis, et Eliæ species in transformatione non alia quam quæ initio erat, exstitit.

Pamphilus. Sed et in quinto decimo Psalmo exponens

r (For. degere res p. vel, degere posceretur.)

illum versiculum, *Insuper et caro mea requiescet in spe*, de carne Domini hæc ait.

Origenes. *Dominus Jesus——suscepta.*

Pamphilus. Et post pauca.

Origenes. *Hæc——cœlum.*

Pamphilus. Quid hoc evidentius et clarius ab aliquo dici potest de resurrectione carnis, quam assignavit non solum resurrecturam a mortuis, verum etiam in cœlos, si qua tamen id meruerit, assumendam, secuturam scilicet eum qui primogenitus ex mortuis factus, primus in cœlum naturam carnis invexit? Quid tamen in octavo decimo Psalmo (ver. 6.) exponens illum versiculum, *In sole posuit tabernaculum suum*, senserit, audiamus.

Origenes. *Quid est——gloria tua.*

Pamphilus. Erubescant etiam illi qui et hoc de ipso non dubitaverunt concinnare figmentum, quo dicerent quia corpus vel carnem Christi usque ad solem dicit evectam, et ibi esse derelictam.

Hoc enim ille ab aliis dictum, non recte dictum esse confutat. Sed ostenderunt se ne hæc quidem intelligere potuisse obtrectatores ejus quæ ille ab aliis non recte dicta coarguit, et quæ sunt quæ ipse confirmat. Tum deinde etiam illi impudentiam suam retundant, qui dicunt eum corpus quidem resurgere confiteri, carnem vero negare. Desinant aliquando a maledictis, videntes eum carnem Verbi Dei cum ipso Verbo Deo in cœlo, quo Verbum ascendit, imponere.

His conjungit de suppliciis peccatorum, quæ nos quoque consequenter ad ea quæ supra dicta sunt, conjungimus, quoniam in ordine criminationum iste fuerat ordo digestus.

Altera responsio ad septimam criminationem.

CAPUT VIII.

De pœnis peccatorum.

Ex libro secundo περὶ ἀρχῶν. (cap. x. num. 4.)

Origenes. *Ego arbitror*——Christum.

PAMPHILUS. Sed et in sequentibus rursum de peccatorum pœnis hoc modo scribit.

ORIGENES. *Multa sunt——perdiderunt?*

PAMPHILUS. Item post pauca addidit etiam hæc.

ORIGENES. *Quoniam*——Juda.

PAMPHILUS. Hæc quidem ex libris *περὶ ἀρχῶν*.

Innumerabilia vero dispersa sunt per omnes libros ejus assertionis hujus testimonia, quæ nos studio brevitatis omittimus, commemorantes de his solummodo, quæ in sexto Psalmo de hoc ipso pœnarum genere disputavit.

ORIGENES. *Possibile est——tormenta.*

PAMPHILUS. Sufficere arbitror etiam ad hujus criminationis calumniam propulsandam pauca hæc de ejus libris testimonia protulisse, quæ innumera sparsim per libros ejus manifestum est contineri. Nunc ad ea etiam per nos ipsos respondebimus, quæ ei de anima objiciunt, id est quod ante corpus eam factam dicat exsistere. Sciens namque etiam istud dogma de anima non aperte neque manifeste haberi in Ecclesiastica prædicatione, sicubi occasionem aliquam vel * suspicionem potius disputandi ei Scripturæ sermo suggessit, discutiens et pertractans ea quæ sensui ejus occurrerant, discernenda hæc legentibus exposuit et probanda, non manifesto dogmate, vel Scripturarum sententiam suam auctoritate definiens, frequenter et illud addens: "Si tamen habere videtur aut probatur aliquid consequentiæ sermo is, quem de anima tractavimus."

Denique in tam multis et tam diversis ejus libris nusquam omnino invenitur ab eo liber proprie de anima conscriptus, sicut habet † vel de Martyrio, vel de Oratione, vel de Resurrectione. Nusquam prorsus librum proprie de Anima scriptum edidit; sed in diversis locis, sicut superius diximus, incurrentes sibi opiniones ex Scripturæ occasionibus disserebat: quod potius ‡ maximi signi reverentiæ

* (*an* suppositionem?) † (Hi libri Origenis de Martyrio et de Oratione adhuc supersunt.) ‡ (*for.* maximo signo)

ejus ac timoris in divinis dogmatibus esse deberet, quod tanti sensus vir, et tantæ prudentiæ, cum utique magister esset Ecclesiæ, et tanta ab eo dicta scriberentur, non est ausus id sibi auctoritatis assumere, ut proprie de anima librum ederet scriptum. Proculdubio hæc observatio ejus illud indicat, quod nihil audebat de hac re manifesto dogmate confirmare. Denique in eo libro quem in Epistolam Apostoli ad Titum scribit, hæreticum describens, et animæ faciens mentionem, hæc dicit.

Responsio ad octavam criminationem.

CAPUT IX.

De anima.

ORIGENES. *Sunt vero——introducentes.*

PAMPHILUS. Deinde post pauca ait.

ORIGENES. *Sed et——inducere.*

PAMPHILUS. Hæc quidem ipse in eo * libro quem supra diximus, scribit. Nos vero his adjungimus etiam ista quæ nobis ipsa æquitas videtur exposcere. Si manifeste Ecclesia traderet vel prædicaret contraria his quæ ille sensit, sine dubio velut contrarius et resistens statutis Ecclesiasticis merito culparetur. Nunc vero cum diversitas sit apud omnes Ecclesiasticos, et alii alia de anima sentiant, et omnes diversa; quomodo hic magis quam cæteri incusandus est, maxime cum ea quæ a reliquis affirmantur, multo magis et absurda videantur, et sibi ipsa contraria?

Quidam enim opinantur præparatis jam in ventre mulierum deformatisque corporibus, tunc ad præsens creari animas, et inseri deformato jam corpori. Hæc vero sentientes, præter hoc quod manifestas probationes ex sanctis Scripturis adhibere non possunt, insuper etiam injustitiam quodammodo Conditoris accusant, quod non æqualiter [omnes utantur,] id est, æquas vitæ conversationes tribuat

* (In Apostoli Epistolam ad Titum, vid. supra.)

omnibus. Statim enim ut creata fuerit anima, cum nihil utique adhuc in se culpæ commiserit, inseritur interdum, si ita acciderit, cæco corpori vel alias debili: aliæ vero sanis corporibus ac firmioribus: et aliis quidem multum vitæ tempus tribuitur, aliis vero brevissimum: ita ut interdum simul ut natæ fuerint, exturbentur e corpore: et aliæ quidem ad conversationem agrestem quamdam ac barbaram, et ubi *ex nulla nihil humani aut honesti est, et super omnia ubi paternæ superstitionis impietas obtinet, diriguntur: aliæ vero ad viros honestos, sobrios, humanos, ubi et humanarum legum observatio viget; interdum etiam ad parentes religiosos, ubi educatio nobilis et honesta, ubi etiam eruditio rationabilis, transmittuntur. Quomodo igitur assertores eorum in talibus divinam providentiam recte omnia dispensantem, et æqua lance moderantem, tanquam boni et justi Dei poterunt assignare?

Jam vero illi qui ex traduce animas venire affirmant, et simul cum corporali eas semine seminari: si quidem (ut quidam ipsorum affirmare solent) non aliud dicunt animam esse quam iusufflationem Spiritus Dei, [s] illam scilicet quam initio facturæ mundi Deus dicitur insufflasse in Adam, de ipsa Dei esse eam substantia profitentes: quomodo non et isti videbuntur quodammodo hæc præter Scripturæ regulam et rationem pietatis asserere, quod substantia Dei est quæ peccat, si anima quæ de substantia Dei est, peccat; insuper etiam quod et pœnis subdenda sit pro peccato? Sed et illud se (quod perabsurdum est) incurrere non vident, quia necesse est eam simul cum corpore mori, et esse mortalem, si simul cum corpore vel seminata vel formata vel nata est. Tum deinde illi qui unam quidem ex nullis substantibus a Deo factam esse dicunt animam, id est, illam quæ prima facta est in Adam, et ex ea jam omnium hominum animas existere, et secundum corporalem sine

* (*for.* ex illa)

[s] Gen. ii. 7.

dubio successionem traducem quoque fieri animarum, etiam ipsi quid aliud ostendunt, nisi animas esse mortales? Si enim sicut animalia cætera ex solo semine oriuntur, ita etiam de hominibus sentiamus, ut cum corpore simul in eodem semine etiam anima diffundatur, quid dicimus de his qui imperfecti adhuc et de ventre aborsi sunt, et qui nonnunquam etiam antequam vasculorum naturalium receptaculis semina sint suscepta, depereunt? In quibus sine dubio invenietur; quod simul etiam illæ quæ naturali ratione seminibus insertæ inerant animæ, extinctæ sint pariter et corruptæ. Sive ergo ex insufflatione Dei sint, sive ab una illa quæ prima facta est; necessario simul cum corporibus corrumpantur, si eamdem cum corporibus etiam originem sumunt secundum ipsorum rationem. Aut enim nihil omnino ex rationabili atque immortali anima participavit illud quod adhuc in ventre corruptum est; et repulsa illa ratio est quæ affirmat eam in seminis traduce simul cum corporibus seminatam: aut si participat, necessitas imminet confiteri mortalem esse animam: quod fides utique nostra non recipit. Verumtamen quid est quod ex his omnibus ostendi volumus? Illud profecto, quod sicut eos qui unam quamlibet de his quas supra exposuimus, opinionem veram putant, non recta ratione hæreticos quis appellat, pro eo quod neque ex divinis Scripturis certi aliquid de his vel manifeste dictum esse videatur, neque in prædicatione Ecclesiastica contineri: ita neque hunc virum culpari justum est, disserentem quod sibi visum est, maxime cum illud præcipue servaverit, quod in Ecclesia de animæ confessione servari omnimodis debet, id est, ne diversas naturas esse diceret animarum: quin immo et dicentes redarguit, et vehementi assertione convincit. Ipse autem fatetur unius substantiæ omnes esse animas, et immortales ac rationabiles, liberi arbitrii ac voluntatis: judicandas quoque esse pro his quæ in hac vita gesserunt: esse tamen eas factas a Deo, qui universa creavit et condidit. Quando

autem factæ sint, olim simul, aut nunc per singulos nascentium, quid periculi est alterum e duobus opinari? Sed aliter respondere possibile est, ut omnis penitus culpandi aditus excludatur. Sicut enim de luminaribus cœli diversa singuli, etiam ipsi qui sunt in Ecclesiis, sentiunt; aliis quidem opinantibus esse animantia, et * rationabilium animantium; aliis vero putantibus quod irrationabilia sint, immo vero quod non solum anima, sed et omni sensu penitus careant, et sola sine spiritu ac sensu sint corpora: nemo tamen merito alterum eorum qui hæc ita diverse sentiunt, hæreticum dixerit, propterea quod non aperte de his traditum est in Apostolica prædicatione: ita etiam eos qui de humana anima dubitant, et de initio ejus vel origine diversa opinantur, non est rectum hæreticos pronuntiare, maxime cum in reliquis Ecclesiasticæ doctrinæ regulis quod rectum est et catholicum teneant.

Novissima criminatio est μετενσωματώσεως, hoc est, transmutationis animarum. Ad quod, sicut in cæteris fecimus, ipsius qui accusatur respondebimus verbis: illud primo pernecessario commonentes, quia accusatores ejus non intelligentes qualiter ab eo de ista quæstione tractatum sit, vel quod ratio disputationis ita se habeat, ut non semper sola velut ex persona pronuntiari videantur quæ dicuntur, sed interdum etiam ea quæ e contrario dici poterunt, disputentur: et hanc esse artem disputandi non advertentes, objiciunt ei de hoc dogmate, quod quasi ipse senserit ea quæ ex adversantis persona disseruit. Denique quod discutiendi hæc et non confirmandi dixerit causa, ipse per ea quæ post tractatum rei ipsius adjecit, ostendit hoc modo dicens.

ORIGENES. (Lib. I. περὶ ἀρχῶν cap. 8. in fine.) "Sed "hæc, quantum ad nos pertinet, non sint dogmata; sed "discussionis gratia dicta sint, et abjiciantur. Pro eo au- "tem solo dicta sunt, ne videatur quæstio mota non esse "discussa."

* (*for.* rationabilia animantia)

PAMPHILUS. Sed hæc in eo loco dixit, in quo de animabus animalium requirebat, non de transmutatione animarum. De animarum vero transmutatione in septimo libro in Evangelium secundum Matthæum ita scribit.

Responsio ad nonam criminationem.

CAPUT X.

De transmutatione animarum.

ORIGENES. *Quidam quidem*——patrum ad filios.

PAMPHILUS. De eo ipso, ex undecimo libro de Evangelio secundum Matthæum. (num. 17.)

Rufini Interpretatio.

Hi quidem qui alieni sunt a Catholica fide, transferri animas ex humanis corporibus in corpora animalium putant, secundum differentiam peccatorum. Nos vero qui hoc nusquam cautum invenimus in divina Scriptura, dicimus quia per multam vitæ negligentiam humana prudentia cum fuerit inculta atque neglecta, efficitur velut irrationabile pecus per im-

ORIGENES.

Ἄλλοι μὲν οὖν ὑπολαμβανέτωσαν ξένοι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου μεταβαίνειν τὰς ψυχὰς ἀπὸ σωμάτων ἀνθρώπων ἐπὶ σώματα κύνεια κατὰ τὴν διάφορον κακίαν. Ἡμεῖς δὲ μηδαμῶς τοῦτο εὑρίσκοντες ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, φαμὲν ὅτι κατάστασις λογικωτέρα μεταβάλλει εἰς ἀλογωτέραν· ἐκ πολλῆς ῥαθυμίας καὶ ἀμελείας τὸ τοιοῦτον πάσχουσα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀλογωτέρα

Interpretatio Huetii.

Existiment igitur alii in Ecclesiasticis sermonibus peregrini, transire animas ab humanis corporibus in corpora canina, pro varia iniquitate: nos vero in divina Scriptura id minime reperientes, pronunciamus ratione magis pollentem constitutionem in carentem magis ratione mutari, ex magna nempe ignavia et in-

προαίρεσις παρὰ τὸ τοῦ λόγου μὴ ἠμεληκέναι, ἐπιστρέφει ποτὲ εἰς τὸ λογικὴ εἶναι, ὥς τό ποτε κυνίδιον, τὸ ἀγαπῶν ἐσθίειν ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτοῦ, ἥκειν εἰς κατάστασιν τέκνου. μέγα γὰρ συμβάλλεται ἀρετὴ μὲν πρὸς τὸ ποιῆσαι τέκνον Θεοῦ, κακία δὲ καὶ τὸ λυσσῶδες ἐν λόγοις ὑβριστικοῖς, καὶ τὸ ἀναιδὲς, πρὸς τὸ ποιῆσαί τινα χρηματίσαι, κατὰ τὸν τῆς γραφῆς λόγον, κύνα. Τὸ δὲ ὅμοιον νοήσεις καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὀνομάτων, τῶν κατὰ τὰ ἄλογα ζῶα. Πλὴν ὁ ἐλεγχθεὶς

peritiam vel negligentiam, non per naturam. Similiter autem et hi qui tales fuerint effecti ex propositi sui negligentia qua erudiri neglexerint, si eruditioni se atque exercitio rationabili dediderint, rationabiles efficiuntur atque prudentes: sicut scriptum est de illis Evangelicis canibus qui manducabant [t] *de micis quæ cadunt de mensa Dominorum suorum:* ex quibus conversa Chananæa facta est Dei filia, secundum quod dicit ad eam Salvator: [u] *O filia, magna est fides tua.*

curia id patientem: similiter et rationis inopem voluntatem propter neglectam rationem converti ita nonnunquam, ut ratione prædita evadat, adeo ut qui olim catellus fuerat de micis e mensa Dominorum suorum cadentibus edere amans, filii statum assequatur. Plurimum siquidem confert virtus, ut quis filius Dei fiat; nequitia autem, et in contumeliosis sermonibus rabies et impudentia, ut quis, juxta Scripturæ sermonem, canis appelletur. Simile etiam intelliges de reliquis nominibus, quæ ratione carentibus animalibus tribuuntur. Verumtamen qui reprehenditur ut canis, nec ægre fert indignum se dici pane filio-

[t] Matth. xv. 27.   [u] Ibid. 28.

Sicut enim virtus animi confert unicuique ut sit filius Dei: ita malitia mentis et verborum insania atque impudentia facit unumquemque, secundum auctoritatem Scripturæ appellari canem. Similiter autem intelligendum est etiam de cæterorum animalium mutorum appellationibus.

ὡς κυὼν, καὶ μὴ ἀγανακτήσας ἐπὶ τῷ ἀνάξιος εἶναι λέγεσθαι ἄρτου τέκνων, καὶ μετὰ πάσης ἀνεξικακίας εἰπὼν τὸν τῆς Χαναναίας ἐκείνης λόγον, τὸν φήσαντα· Ναὶ Κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν, τεύξεται τῆς προσηνεστάτης ἀποκρίσεως, Ἰησοῦ λέγοντος αὐτῷ· Μεγάλη σου ἡ πίστις, ἐπὰν τηλικαύτην ἀναλάβῃ πίστιν, καὶ λέγοντος· [x] Γενέσθω σοι ὡς θέλεις, ἵνα καὶ αὐτὸς ἰαθῇ, καὶ εἴ τινα καρπὸν ἐγέννησε δεόμενον ἰάσεως, καὶ οὗτος θεραπευθῇ.

rum, et cum omni patientia sermonem Channanææ illius usurpat, dicentem: *Etiam Domine, nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa Dominorum suorum,* mitissimam consequetur responsionem Jesu dicentis ipsi: *Magna est fides tua,* postquam tantam assumpserit fidem, et dicentis: *Fiat tibi sicut vis,* ut et ipse sanetur, et si quem protulit fructum sanatione indigentem, sanetur et ille.

Pamphilus. De eodem, ex tertio decimo libro de Evangelio secundum Matthæum. (num. 1.)

[x] Matth. xv. 28.

ORIGENES.

Ἐν τούτοις Ἡλίας, οὐχ ἡ ψυχὴ δοκεῖ μοι λέγεσθαι, ἵνα μὴ ἐμπίπτω εἰς τὸ ἀλλότριον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς μετενσωματώσεως δόγμα, οὔτε παραδιδόμενον ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, οὔτε ἐμφαινόμενόν που τῶν γραφῶν· καὶ γὰρ ἐναντίον ἐστὶ τῷ, τὰ βλεπόμενα πρόσκαιρα εἶναι, καὶ συντέλειαν πείσεσθαι τὸν αἰῶνα τοῦτον· ἀλλὰ καὶ τῷ πληρωθῆναι τό· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται· καὶ τό· Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ τό· Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται, μετὰ τῶν ἑξῆς αὐτῷ. εἰ γὰρ, καθ' ὑπόθεσιν, δὶς

Rufini Interpretatio.

In his Elias non anima Eliæ dici mihi videtur, uti ne incurramus in dogma alienum ab Ecclesia Dei de transmutatione animarum, quod nec ab Apostolis traditum est, nec usquam in Scripturis cautum est. Contrarium namque est his quæ dicta sunt ab Apostolo: [x] *Quoniam quæ videntur temporalia sunt,* et ubi est hoc quod omnes Scripturæ confirmant, [y] quod præsens sæculum finiendum est. Sed nec illud poterit stare quod dictum est: [z] *Cælum et terra transibunt;* neque illud quod dicit Apostolus: [a] *Transibit enim habitus hujus mundi:* et illud: [b] *Cæli*

Interpretatio Huetii.

In his per Eliam non mihi videtur anima significari, ne forte in alienam ab Ecclesia Dei de migratione e corpore in corpus sententiam, neque ab Apostolis traditam, neque uspiam in Scripturis prolatam incidam: huic enim adversatur quod scriptum est, caduca ea esse quæ videntur, et consummatum iri sæculum hocce; quin et eorum peractioni: *Cælum et terra transibunt,* et: *Præterit enim figura hujus mundi,* et: *Cæli peribunt,* cum

[x] 2 Cor. iv. 18. [y] Matth. xiii. 39. [z] Matth. xxiv. 35.
[a] 1 Cor. vii. 31. [b] Psal. ci. 27.

peribunt, et ea quæ sequuntur. Si enim (ut aiunt auctores hujus dogmatis) nemo potest in id initium restitui, quod primo fuit ab initio mundi usque ad finem, qua ex causa immutari animam, vel transferri secundo vel tertio opus est vel frequenter? Hoc enim modo reddi delicta uniuscujusque perhibent, et pœnas lui, si in diversa corpora frequentius transmittantur. Quod utique superfluo fiat, si finis nullus emendationis occurrat, nec erit umquam quando non anima transferatur. Et si semper pro delictis animabus ad corpora diversa redeundum est, quis umquam mundo dabitur finis ut impleatur illud quod dictum est: [c] Cœlum et terra transibunt? Quod et si conce-

δύναται γενέσθαι ἐν τῇ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου καταστάσει ἡ αὐτὴ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, * δι' αἰτίαν ἣν ἂν γένοιτο ἐν αὐτῷ· ἣ δι' ἁμαρτίαν γενομένη δὶς ἐν σώματι, διὰ τὶ οὐχὶ καὶ τρὶς, καὶ πλεονάκις ἔσται ἐν αὐτῷ· τῶν διὰ τὸν βίον τοῦτον καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἐν αὐτῷ κολάσεων τούτῳ ἀποδοθησομένων μόνῳ τῷ τρόπῳ κατὰ τὴν μετενσωμάτωσιν; Ὅπερ ἐὰν ἐξ ἀκολουθίας δοθῇ, οὐκ ἔσται τάχα ὅτε ψυχὴ οὐ μετενσωματωθήσεται. Ἀεὶ γὰρ διὰ τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἐπιδημήσει τῷ σώματι, καὶ οὕτως οὐχ ἕξει χώραν ἡ τοῦ κόσμου † φορὰ, καθ' ἣν ὁ οὐρανὸς

iis quæ sequuntur. Nam si ut id ponamus, in eo rerum statu qui ab initio ad consummationem usque mundi obtinebit, eadem anima bis corpus subire potest, ecquamnam ob causam subibit illud? Si propter peccatum bis corpus subit, cur non ter, et sæpius subibit, cum per migrationem solummodo e corpore in corpus nec alia quavis ratione vita hæc, in eaque admissa flagitia puniantur? Quod si ex consequentibus fuerit concessum, num-

[c] Matth. xxiv. 35.

* (*for. ita scribend.* δι' ἣν ἂν αἰτίαν γένοιτο ἐν αὐτῇ, ἡ δι' ἁμαρτίαν γενομένη &c.)

† For. φθορὰ HUETIUS.

καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. Ἵνα δὲ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, δίδωται τὸν πάντη ἀναμάρτητον μηκέτι ἥξειν εἰς τὸ διὰ γενέσεως σῶμα, διὰ πόσων χρόνων οἴει μίαν εὑρήσεσθαι πάντη καθαρεύσασαν ψυχὴν, καὶ μὴ δεομένην μετενσωματώσεως; Ὅμως δὲ καὶ οὕτως μιᾶς τινὸς ἀεὶ ἐκ τοῦ ὡρισμένου τῶν ψυχῶν ἀριθμοῦ μεθισταμένης, καὶ μηκέτι εἰς σῶμα ἐρχομένης, ἐπιλείψει ποτὲ ὥς διά τινων ὡσπερεὶ ἀπείρων χρόνων ἡ γένεσις, καταντήσαντος τοῦ κόσμου ἐπί τινα ἕνα, ἢ δεύτερον, ἢ ὀλίγῳ πλείους, μεθ' οὓς καὶ αὐτοὺς τελειωθέντας, ὁ κόσμος φθαρήσεται, ἐπιλειπόντων τῶν εἰς σῶ-

datur, verbi gratia ut sit aliquis sine peccato, quem jam non sit necesse revolvi in corpus, per quot tempora putabimus inveniri unam fortasse vix animam quæ penitus pura sit, nec permutatione corporis indigeat? Quod et ipsum si concedatur, rursum contrarium suum dogma efficitur. Si enim demus paucas quasque animas per singulas ad perfectionem posse restitui, ita ut ultra in corpora venire non indigeant; necesse est (licet per infinita sæcula et immensa tempora) singulis quibusque animabus ad perfectionem restitutis, cessare jam usum corporum et per hoc finem mundum recipere ac

quam non fortasse anima e corpore in corpus transmigrabit. Semper enim propter priora crimina in corpore versabitur; atque ita locum non habebit motio illa mundi, qua cœlum et terra transibunt. Ut autem concedatur, juxta hanc positionem eum qui nullius peccati reus erit, non amplius per ortum in corpus rediturum; an toto temporum decursu reperiri posse existimas animam omnis puram labis, nec ullius in aliud corpus migrationis egentem? Verumtamen et sic aliqua semper ex præfinito animarum numero excedente, nec amplius redeunte in corpus, ortus aliquando, post immensum puta tempus, desinet, redacto

resolvi. Non tamen ita videtur sanctæ Scripturæ, quæ dicit multitudinem peccantium relinquendam esse in fine sæculi. Quod ex eo manifestissime indicatur quod in Evangelio scriptum est, [d] *Verumtamen putas veniens Filius hominis inveniet fidem super terram?* [e] *Sicut enim in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis.*

μα ἐρχομένων· ὅπερ οὐκ ἀρέσκει τῇ γραφῇ. πλῆθος γὰρ οἶδεν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς τοῦ κόσμου φθορᾶς· ὅπερ ἐστὶ δῆλον συνεξεταζομένου τοῦ· Πλὴν ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; ὡς εὕρομεν παρὰ τῷ Ματθαίῳ οὕτως εἰρημένον. ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

scilicet ad unum, vel alterum vel paulo pluries mundo, quibus jam perfectionem adeptis, mundus interibit, deficientibus qui in corpus eant: quod Scripturæ minime consentaneum est; multitudinem siquidem peccatorum futuram novit, quo tempore interibit mundus: quod ex his attente consideratis perspicuum est: *Verumtamen Filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra?* et quemadmodum apud Matthæum ita expressum invenimus: *Sicut autem in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis.*

Pamphilus. Et posteaquam de Scripturis multa disseruit, ipse jam suam sententiam hoc modo declarat *.

Rufini Interpretatio.

Erit autem his qui tunc erunt vindicta, non ex trans-

Origenes.

Ἔσται δὲ τοῖς τότε ἡ τῶν ἁμαρτημάτων εἴσπρα-

Interpretatio Huetii.

Punientur autem eorum peccata qui tunc erunt, non per migrationem e corpore in corpus: nam si adhuc peccantes depre-

[d] Luc. xviii. 8. [e] Matth. xxiv. 37.

* Certe sequens Origenis contextus immediate priorem sequitur in Græco. Editor Benedictin.

ξις, οὐκ ἐν μετενσωματώσει· * εἰ γὰρ ἔτι ἁμαρτάνοντες παραλαμβάνονται· ἤτοι ἄλλῳ τρόπῳ κολάσεως μετὰ τοῦτο κολασθήσονται. καὶ κατὰ τοῦτο † ἤτοι δύο τρόποι κολάσεων ἔσονται γενικοί· ὁ μὲν ἐν μετενσωματώσει· ὁ δὲ ἔξω ‡ τοῦ τοιούτου σώματος. καὶ λεγέτωσαν τὰς τούτων αἰτίας, καὶ διαφοράς· ἢ οὐ κολασθήσονται, ὡς ἀθρόως ἀποβαλόντες τὰ ἁμαρτήματα οἱ ἐπὶ συντελείᾳ καταληφθέντες· ἤ, ὅπερ βέλτιον, εἷς ἐστὶ τρόπος κολάσεως τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἐν σώματι, τὸ ἔξω § αὐτοῦ τῆς καταστάσεως τοῦ βίου

mutatione animarum: non enim jam ad peccandum locus erit: sed alia genera erunt pœnæ. Transmutatio namque corporum pœnam non faciet peccatorum, ita ut nulla extrinsecus putentur inferri supplicia: quin potius est peccatoribus pœnarum modus, id est, ut pro his quæ in hoc mundo gesserunt, pœnam recipiant delictorum. Manifestum tamen est quod istæ singulæ rationes his qui possunt rei consequentiam diligenter advertere, contrariæ sunt huic dogmati quo perhibentur animæ transmutari. Quod si gentilium auctores sequi volunt qui opinionem is-

henduntur, vel alio pœnæ genere postea punientur; ac duæ proinde generales puniendi rationes erunt; illa quidem per transitum e corpore in corpus; illa vero extra hocce corpus; ac illarum caussas et differentias exponant: vel non punientur, quasi peccata sua confestim abjecerint qui in consummatione fuerint deprehensi, vel quod melius est, una tantum ratione plectuntur, qui in corpore peccaverunt, pœnas videlicet extra illud et extra vitæ hujus statum ex peccatorum suorum merito dantes. Unumquodque autem illorum, ut facile intelligit quisquis res introspicere potest, sententiam de migratione animarum

* (For. οἱ γὰρ. Vide antecedentia.) † (For. δή τοι)
‡ (For. τούτου τοῦ σ.) § For. αὐτοὺς Editor. Bened.

[illegible] sunt, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Scripturas [illegible] [illegible] quas [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] in ipsis Scripturis [illegible] sive [illegible] ex quibus [illegible] genere [illegible] potest [illegible] secundum Scripturas [illegible] nunquam [illegible] finis [illegible]

τούτων τὸ κατ' ἀξίαν τῶν ἡμαρτημένων παθεῖν. ἕκαστον δὲ τούτων τῷ ἐνορᾷν δυναμένῳ τοῖς πράγμασιν ἀναντιῤῥητικόν ἐστι τῆς μετενσωματώσεως. Εἰ δὲ ἀναγκαίως οἱ τὴν μετενσωμάτωσιν εἰσάγοντες *Ἕλληνες, ὡς ἀκόλουθα αὐτοῖς τιθέντες, οὐδὲ φθείρεσθαι βούλονται τὸν κόσμον, ἄρα καὶ τούτους ἀντιβλέψαντας ταῖς ἐκφαινούσαις γραφαῖς φθαρήσεσθαι τὸν κόσμον, ἢ ἀπιστῆσαι αὐτοῖς, ἢ εὑρεσιλογεῖν περὶ διηγήσεως τῶν κατὰ τὴν συντέλειαν, ὅπερ κἂν βούλωνται ποιῆσαι, οὐ δυνήσονται. Orig. *Comm. in Matt.*

e corpore in corpus transitus labefactat. Quod si qui transitum animarum in varia corpora invehunt Ethnici, utpote consentanea doctrinæ huic adstruentes, mundi interitum necessario non admittunt: superest ut postquam Scripturis mundi occasum asserentibus palam refragati fuerint, vel fidem iis non habeant, vel verba reperiant quibus ea quæ ad consummationem pertinent, explicare possunt: quod facere neutiquam poterunt, etiamsi velint.

PAMPHILUS. De eadem re, ex libro de Proverbiis Salomonis.

ORIGENES. *Videtur autem——diabolum.*

PAMPHILUS. Et paulo post.

ORIGENES. *Sed superfluæ——peccata sunt.*

* (*for.* ὡς Ἕλληνες ἀκόλουθα)

EXCERPTA

S. DIONYSII ALEXANDRINI EPISCOPI,

EX LIBRIS EJUS DE NATURA AD TIMOTHEUM, ALIAQUE DIONYSIANA IN NICETÆ CATENA IN JOBUM POSITA.

MONITUM.

CUM S. Dionysii Alexandrini Reliquias operi meo adjicere olim statuissem, antequam noverim hunc Scriptorem separatim Romæ editum fuisse, ac propterea Excerpta Librorum ejus de Natura atque ῥήσεις ejus in Nicetæ Catena in Jobum repertas, ex MSStis Oxoniensibus emendassem, eadem hæc in priore editione divulgavi, simul atque Canonicam Dionysii Epistolam ad Basilidem, quam a me mei operis ratio requirebat. Quod olim feci, id nunc quoque præstiti, cum novæ editionis defæcatæ plenæ atque perfectæ Reliquiarum S. Dionysii spes me frustrata fuerit.

I.

ΠΟΤΕΡΟΝ ἕν ἐστι συναφὲς τὸ πᾶν, ὡς ἡμῖν τε καὶ τοῖς σοφωτάτοις Ἑλλήνων Πλάτωνι καὶ Πυθαγόρᾳ, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς στοᾶς καὶ Ἡρακλείτῳ φαί-

Interprete Francisco Vigero.

I.

UTRUM unum est, atque aptum ex se se universum, uti nobis Græcorumque sapientissimis Platoni et Pythagoræ, Stoicis, et Heraclito videtur: an

νεται; ἢ δύο, ὡς ἴσως τις ὑπέλαβεν, ἢ καὶ πολλὰ καὶ ἄπειρα, ὡς τισιν ἄλλοις ἔδοξεν, οἳ πολλαῖς τῆς διανοίας παραφοραῖς, καὶ ποικίλαις προφοραῖς ὀνομάτων τὴν τῶν ὅλων ἐπεχείρησαν κατακερματίζειν οὐσίαν· ἄπειρόν τε, καὶ ἀγέννητον, καὶ ἀπρονόητον ὑποτίθενται; Οἱ μὲν γὰρ, ἀτόμους προσειπόντες ἄφθαρτά τινα καὶ σμικρότατα σώματα, πλῆθος ἀνάριθμα, καί τι χωρίον κενὸν μέγεθος ἀπεριόριστον προβαλόμενοι, ταύτας δή φασι τὰς ἀτόμους, ὡς ἔτυχεν ἐν τῷ κενῷ φερομένας, αὐτομάτως τε συμπιπτούσας ἀλλήλαις διὰ ῥύμην ἄτακτον, καὶ συμπλεκομένας διὰ τὸ πολυσχήμονας οὔσας, ἀλλήλων ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ οὕτω τόν τε κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, μᾶλλον δὲ κόσμους ἀπείρους ἀποτελεῖν. Ταύτης δὲ τῆς δόξης Ἐπίκουρος γεγόνασι καὶ Δημόκριτος. τοσοῦτον δὲ διεφώνησαν, ὅσον ὁ μὲν, ἐλαχίστας πάσας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαισθήτους· ὁ δὲ, καὶ μεγίστας εἶναί τινας ἀτόμους ὑπέλαβεν. ἀτόμους δὲ εἶναί φασιν ἀμφότεροι, καὶ λέ-

duas, quemadmodum forte non nemo cogitarit? an multa potius adeoque infinita? ut aliis quibusdam placuit, qui pluribus mentis erroribus, ac variis appellationum formis, universi naturam distrahere ac lacerare conati, infinitum illud esse, ortu carere, nec ullo providentiæ consilio regi voluerunt. Hi enim atomos, incorrupta quædam exiguaque corpuscula, numeroque infinita nominantes, unaque spatium aliquod vacuum, nec ullis finibus circumscriptum invehentes, atomos illas dictitant, hoc in vacuo temere dum feruntur, dum casu propter impetus perturbationem, aliæ cum aliis concurrunt, ac propter multiplicem figuram inter se se commiscentur, cum apprehendere mutuo se se, tum hunc quoque mundum, quæque ipso continentur omnia; imo vero mundos etiam infinitos efficere. Hac in sententia Epicurus Democritusque versati sunt: hoc uno discrimine, quod Epicurus minimas omnes atomos, quasque propterea sensus non attingeret, Democritus nonnullas saltem maximas esse vellet. Cæ-

γεσθαι διὰ τὴν ἄλυτον στεῤῥότητα. οἱ δὲ, τὰς ἀτόμους μετονομάσαντες, ἀμερῆ φασὶν εἶναι σώματα, τοῦ παντὸς μέρη, ἐξ ὧν ἀδιαιρέτων ὄντων συντίθεται τὰ πάντα, καὶ εἰς ἃ διαλύεται. καὶ τούτων φασὶ τῶν ἀμερῶν ὀνοματοποιὸν Διόδωρον γεγονέναι· ὄνομα δὲ, φασὶν, αὐτοῖς ἄλλο Ἡρακλείδης θέμενος, ἐκάλεσεν ὄγκους, παρ' οὗ καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ ἰατρὸς ἐκληρονόμησε τὸ ὄνομα.

Ταῦτ' εἰπὼν, ἑξῆς ἀνασκευάζει (inquit Eusebius *Præp. Evang.* lib. xiv. cap. 23.) τὸ δόγμα διὰ πολλῶν, ἀτὰρ καὶ διὰ τούτων.

II.

Πῶς αὐτῶν ἀνασχώμεθα, τυχηρὰ λεγόντων εἶναι συμπτώματα τὰ σοφὰ καὶ διὰ τοῦτο τὰ καλὰ δημιουργήματα; ὧν ἕκαστόν τε καὶ καθ' ἑαυτὸ γενόμενον, ὤφθη τῷ προστάξαντι γενέσθαι καλὸν, καὶ συλλήβδην ὁμοίως ἅπαντα. [a] Καὶ εἶδε γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς, τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. Ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τῶν μικρῶν τῶν συνηθῶν καὶ παρὰ πόδας

terum individuas illas et dici et esse, propter indissolubilem earum firmitatem, uterque docet. Sunt tamen, qui atomorum nomine [mutato] corpora quædam intelligunt, quæ partibus careant ipsa quidem, sint tamen universi partes, ex quibus, individuæ cum sint, conflata primum omnia, in easdem quoque dissolvantur. Harum, prout partibus carent, nominis auctorem faciunt Diodorum: Eas enim ὄγκους, hoc est moles, seu pondera Heraclides vocabat, unde etiam Asclepiades medicus nomen invenit.

Hæc præfatus multis deinceps hoc dogma confutat, interque cætera, verbis quæ sequuntur.

II.

Qui tandem homines istos feramus, dum opera sapientiæ plena, eoque ipso bona, casu facta esse dicunt? quæ et singula seorsim, et simul universa, ei cujus omnia jussu extiterant, bona sint visa. *Vidit enim*, inquit, *Deus cuncta quæ fecerat: et ecce bona valde.* Quanquam ne pusilla quidem illa cogitant vulgarium exempla rerum, quorum ipsi monitu

[a] Gen. i. 31.

νουθετοῦνται παραδειγμάτων, ἐξ ὧν δύνανται μανθάνειν, ὅτι χρειῶδες μὲν καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἔργον, οὐδὲν ἀνεπιτηδεύτως, οὐδὲ συμβατικῶς ἀπεργάζεται, ἀλλὰ χειρουργούμενον εἰς τὴν πρέπουσαν ὑπηρεσίαν καταρτίζεται. ὅταν δὲ εἰς ἄχρηστον μεταπίπτῃ καὶ ἀνωφελὲς, τότε διαλυόμενον ἀορίστως καὶ ὡς ἂν τύχῃ διασκίδναται, ἅτε μηκέτι μεταχειριζομένης, μηδὲ διαταττούσης αὐτὸ τῆς σοφίας, ᾗ τοῦ συνεστάναι τοῦτο ἔμελεν. ἱμάτιόν τε γὰρ, οὐ χωρὶς ἱστουργοῦ, συνισταμένων τῶν στημόνων, οὐδὲ τῆς κρόκης αὐτομάτως παρεμπλεκομένης, ἀνυφαίνεται· εἰ δὲ κατατριβείη, τὰ λακισθέντα διαῤῥιπτεῖται ῥάκη. οἰκία τε ἀνοικοδομεῖται καὶ πόλις, οὐ τοὺς μέν τινας δεχομένη θεμελίοις αὐτομολοῦντας λίθους, τοὺς δὲ ἀναπηδῶντας εἰς τὰς ἐπιβολὰς, ἀλλὰ κατὰ χώραν ὁ τοιχοδόμος τοὺς εὐθέτους ἐπιφέρει. καταῤῥιφθείσης δὲ, ὡς ἂν παρείκῃ, κατενεχθεὶς ἕκαστος ἀπεσφάλη. καὶ κατασκευαζομένης νεὼς, οὐχ ἡ μέν τις ὑπέβαλεν ἑαυτὴν τροπὶς, ὁ δὲ κατὰ

doceri possint, quicquid ejusmodi est, ut fructus aliquid et utilitatis afferat, id non temere ac sine studio fieri, sed potius solerti manuum opera suum ac proprium in usum elaborari: at idem simulatque fructuosum et commodum esse desinit, solvi continuo, et confuse admodum ac perturbate dissipari, utpote quod ea non amplius sapientia, cujus ipsum ante cura conservabat, tractetur ac regatur. Ita vestimentum, nec stamine, absque textoris manu, se ipso consistente, nec subtemine se ipsum ultro eidem implicante pertexitur: cujus tamen, ubi disrumpitur, lacera hinc inde frusta disjici videas. Ita cum domus aut urbs ædificatur, non lapides excipit, alios in fundamenta sponte subsidentes, alios superius in structuræ corium ultro subvolantes: sed architectus in suum quosque locum delatos apte concinneque disponit. At postquam subruta est, ubi ubi casus tulerit, singuli disjecti passim temereque jacent. Ita dum navis compingitur, non se ipsam carina summittit, non malus in medio rectum se se tollit, non ligna cætera situm ex se se fortuitum accipiunt: nec centum

μέσην ἑαυτὸν ἱστὸς ὤρθωσε, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ξύλων, ἣν ἔτυχεν ἐξ ἑαυτοῦ θέσιν κατέλαβεν. οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἑκατὸν τῆς ἁμάξης ξύλα, καθ' ὃν εὗρε κενὸν τόπον ἕκαστον συνεπάγη. ἀλλ' ὁ τέκτων ἑκατέρας (for. ἑκάτερα) συνεκόμισε καίριον. εἰ δὲ διαλυθείη ἡ ναῦς ἐνθαλασσεύουσα, ἢ φερομένη κατὰ γῆν ἅμαξα, ὅπη τύχῃ τὰ ξύλα, τὰ μὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων, τὰ δὲ ὑπὸ τῆς συντόνου ῥύμης διασπείρεται. οὕτως ἂν ἁρμόζοι λέγειν αὐτοῖς, καὶ τὰς ἀτόμους, ἀργὰς μενούσας, καὶ ἀχειροποιήτους, καὶ ἀχρήστους, εἰκῇ φέρεσθαι. ὁράτωσαν γὰρ τὰς ἀθεάτους (ἀθέτους MS. Vigeri) ἐκεῖνοι, καὶ τὰς ἀνοήτους νοείτωσαν, οὐχ ὁμοίως ἐκείνῳ, ὃς φανερωθὲν ἑαυτῷ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ὁμολογεῖ, [b] Τὸ ἀκατέργαστόν σου εἴδοσαν οἱ ὀφθαλμοί μου. Ὅταν δὲ καὶ ἅ φασιν ἐξ ἀτόμων ὑφάσματα γίνεσθαι τὰ εὐήτρια, ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν ἀσόφως καὶ ἀναισθήτως αὐτουργεῖσθαι λέγωσι, τις ἀνέξεται τὰς ἀτόμους ἀκούων ἐρίθους, ὧν καὶ ὁ ἀράχνης ἐστὶ σο-

illa, quæ vulgo in plaustro ligna numerantur, quem vacuum quæque locum repererint, in eo sponte coagmentantur. Faber lignarius suis apta quæque locis in utrumque comportat. Quod si aut navis medio jactata mari, aut plaustrum in terra dum agitur, dissolvatur, utriusque ligna vel fluctibus, vel incitato impetu dissipantur. Ita plane dicendum iis fuerit, suas illas atomos, quod otiosæ, quod nulla manu perpolitæ, quod inutiles maneant, temere circumferri. Spectent enimvero, quæ spectari, cogitent quæ cogitari non possunt, nec jam ut ille, qui hoc abs Deo sibi patefactum Deo ipsi confitetur, his verbis, *Imperfectum tuum viderunt oculi mei*. Nunc vero, pulcherrima illa et elegantissima, quæ suis ex atomis contexta esse dicunt, dum ab iisdem sine consilio ac sine sensu perfecta esse addunt, quis tandem eos ferat, indigestas ac rudes atomos obtrudentes, quos araneus sapientia longe superat, quum suum illud opus suapte industria conficiat? Quis æquis por-

[b] Ps. cxxxviii. 16.

φώτερος, χειροτεχνῶν ἐξ αὐτοῦ; ἢ τὸν μέγαν τοῦτον οἶκον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς συνεστῶτα, καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ πλῆθος τῆς ἐπιφαινομένης αὐτῷ σοφίας καλούμενον κόσμον, ὑπὸ τῶν σὺν οὐδενὶ κόσμῳ φερομένων ἀτόμων κεκοσμῆσθαι, καὶ γεγονέναι κόσμον ἀκοσμίαν; πῶς δὲ κινήσεις καὶ ὁδοὺς εὐτάκτους ἐξ ἀτάκτου προσάγεσθαι φορᾶς; πῶς δὲ τὴν παναρμόνιον τῶν οὐρανίων χορείαν, ἐξ ἀμούσων καὶ ἀναρμόστων συνᾴδειν ὀργάνων;

Τίνα δὲ καὶ τρόπον, μιᾶς οὔσης καὶ τῆς αὐτῆς ἁπασῶν οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς ἀφθάρτου φύσεως, πλὴν τῶν μεγεθῶν, ὥς φασι, καὶ τῶν σχημάτων· τὰ μέν ἐστι θεῖα, καὶ ἀκήρατα, καὶ αἰώνια, ὡς αὐτοὶ φήσαιεν ἄν, σώματα, ἢ μακραίωνά γε κατὰ τὸν οὕτως ὀνομάσαντα, φαινόμενά τε καὶ ἀφανῆ· φαινόμενα μὲν, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες, γῆ τε, καὶ ὕδωρ· ἀφανῆ δὲ, θεοί τε, καὶ δαίμονες, καὶ ψυχαί; ταῦτα γὰρ οὐδὲ θέλοντες, ὑπάρχειν ἀρνήσασθαι δύνανται. τὰ δὲ μακρο-

ro auribus audiat, ingentem hanc domum, ex cœlo terraque constantem, qui propter maximam illam et multiplicem, quæ huic insidet, sapientiæ vim, mundus vocatur, ab atomis quæ nullo ferantur ordine, ordinem atque ornatum omnem accepisse, ac perturbationem ipsam in mundum esse mutatum? Quis statos illos motus atque conversiones, ex inconstanti quodam impetu proficisci? Quis absolutam rerum cœlestium harmoniam, ex inconditis et inconcinnis instrumentis temperari?

Quomodo autem, una cum omnium essentia sit incorruptibilisque natura, solo, ut aiunt, magnitudinum figurarumque discrimine; corporum tamen, alia quædam, ut ipsi vocant, divina sunt, fatis superiora, et sempiterna, vel ævi saltem, ut non nemo loqui maluit, longioris: eaque partim visu percipiuntur, ut sol, luna, stellæ, terra, et aqua; partim sensum fugiunt, ut dii, dæmones, et animi? Hæc enim esse, ut maxime velint, negare non possunt. Alia diuturnæ admodum vitæ, sive animantium, sive plantarum ex genere; animantium, ut aves inter (quod

βιώτατα ζῶά τε καὶ φυτά· ζῶα μὲν, ἔν τε ὄρνισιν, ὥς φασιν, ἀετοὶ, κόρακές τε, καὶ φοίνικες· ἔντε χερσαίοις, ἐλαφοί τε, καὶ ἐλέφαντες, καὶ δράκοντες; ἐν δὲ τοῖς ἐνύδροις, τὰ κήτη. δένδρα δὲ, φοίνικες, καὶ δρύες, καὶ περσέαι. καὶ τῶν γε δένδρων, τὰ μέν ἐστιν ἀειθαλῆ, ἃ καὶ καταριθμήσας τις εἶπεν εἶναι τεσσαρακαίδεκα· τὰ δὲ πρὸς καιρὸν ἀνθεῖ, καὶ φυλλοῤῥοεῖ. τὰ δὲ πλεῖστα τῶν τε φυομένων καὶ τῶν γεννωμένων ἐστὶν ὠκύμορα καὶ βραχυτελῆ, ὧν ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶπέ τις ἁγία περὶ αὐτοῦ γραφή· [c] Βροτὸς δὲ γεννητὸς γυναικὸς, ὀλιγόβιος. ἀλλὰ τοὺς συνδέσμους φήσουσι τῶν ἀτόμων διαλλάττοντας, αἰτίους γίνεσθαι τῆς περὶ τὴν διαμονὴν διαφθορᾶς (for. διαφορᾶς *Vigerus*). τὰ μὲν γὰρ ὑπ᾽ αὐτῶν πεπυκνῶσθαι καὶ κατεσφίγχθαι λέγεται, ὡς ταῦτα παντελῶς δυσαπάλλακτα γεγονέναι πιλήματα· τὰ δὲ μανωτέραν καὶ χαλῶσαν τὴν συνάφειαν τῶν ἀτόμων ἐπ᾽ ἔλαττον ἢ πλέον ἐσχηκέναι, ὡς ἢ θᾶττον ἢ μετὰ πολὺ τῆς κοσ-

ipsi dictitant) aquilæ, corvi, atque phœnices: e terrestribus cervi, elephantes, ac dracones; e piscibus, quæ cete dicuntur: plantarum vero, ut palmæ, quercus, et perseæ. Quarum etiam nonnullæ perpetuam retinent viriditatem, cujusmodi quatuordecim a quopiam numerantur: aliæ certo florent tempore, certo quoque frondibus exuuntur. Alia denique, ac multo sane plurima, sive nascantur e terra, sive gignantur, iniquissimis fati vitæque brevissimæ angustiis includuntur: e quibus homo etiam ipse est, ut alicubi divina de illo Scriptura loquitur, dum ait, *Mortalis autem, natus de muliere, brevi vivens tempore.* Diversos, opinor, atomorum nexus, tantæ hujus in persistendo differentiæ caussas esse respondebunt. Alia enim videlicet, pressius ab iis arctiusque constringi, quæ proinde uti densiora, sic ad dissolvendum longe difficillima sint: alia vero, quod laxiori ac solutiori atomorum colligatione devincta sint, atque id etiam cum aliquo discrimine; celerius propterea vel tardius ab earum ornatu complexuque re-

[c] Job. xiv. 1.

μήσεως αὐτῶν ἀφίστασθαι. καὶ τὰ μὲν ἐκ τοιῶνδε καὶ ὧδέπως ἐσχηματισμένων· τὰ δὲ, ἐξ ἑτέρων ἑτεροίως διακειμένων συμμεμίχθαι.

Τίς *οὖν ὁ φιλοκρίνων* (for. *φυλοκρίνων Vigerus*), *συναγείρων τε, καὶ ἀναχέων, καὶ τάσδε μὲν οὕτω συντάττων εἰς ἥλιον, τάσδε δὲ ὧδὶ, ἵνα ἡ σελήνη γένηται, καὶ ἕκαστα συμφέρων κατὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς ἑκάστου φαῦσιν ἀστέρος; οὔτε γὰρ αἱ ἡλιακαὶ τοσαίδε, καὶ τοιαίδε, καὶ ὧδέπως ἑνωθεῖσαι, πρὸς ἐργασίαν σελήνης ἂν καταβεβήκεσαν, οὔτ' ἂν αἱ τῶν σεληνιακῶν ἀτόμων πλεκτάναι γεγόνεσάν ποτε ἥλιος· ἀλλ' οὐδὲ* Ἀρκτοῦρος, *εἰ καὶ λαμπρός ἐστι, τὰς* Ἑωσφόρου *μεγαλοφρονήσαιτό ποτε ἂν ἀτόμους ἔχειν, οὐδὲ τὰς* Ὠρίωνος *αἱ* Πλειάδες. *καλῶς γὰρ ὁ* Παῦλος *διέστειλεν, εἰπὼν,* [d] Ἄλλη δόξα ἡλίου, *καὶ* ἄλλη δόξα *σελήνης, καὶ* ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. Καὶ εἰ μὲν ἀνεπαίσθητος αὐτῶν ὡς ἀψύχων ἡ σύμπηξις ἐγένετο, ἐπιστήμονος αὐταῖς ἔδει δημι-

moveri. Postremo ex certis quibusdam alia, certoque modo figuratis, alii ex aliis ac se se aliter habentibus esse commixta.

Sed, quis ille porro diversarum quasi tribuum judex, alias cogit, dissipat alias? quis eas sic inter se committit, ut inde modo sol, modo luna oriatur? quis denique singularum stellarum naturis, quæ quibusque propria sunt nativaque contribuit? Nec enim profecto, aut solares illæ tot atque tales, eoque conjunctæ modo, ad lunæ procreationem concurrerent, aut lunarium atomorum nexus solem unquam efficerent. Ita nec Arcturus, tametsi perillustris, ex Auroræ, nec Orionis ex atomis conflatas se Pleiades unquam glorientur. Præclare enim Paulus ita distinxit, *Alia*, inquit, *claritas solis, et alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in gloria.* Profecto, si earum tanquam inanimatarum coagmentatio sensu omni caruit, industrio ac perito artifice opus habuere: si tanquam rationis expertium, vacua consilii, necessitatem est sequuta

d 1 Cor. xv. 41.

ουργοῦ· εἰ δὲ ἀπροαίρετος καὶ κατ' ἀνάγκην, ὡς ἀλόγων, ἡ σύνερξις, σοφός τις αὐτὰς ἀγελάρχης συνελαύνων ἐπεστάτησεν· εἰ δὲ ἑκουσίως ἐθελουργῆσαι συγκέκλειται, θαυμάσιός τις αὐτῶν ἀρχιτέκτων ἐργοδοτῶν προηγήσατο· ἢ καθάπερ εὔτακτος στρατηγὸς οὐ συγκεχυμένην εἴασε τὴν στρατιὰν, καὶ πάντα ἀναμὶξ, ἀλλ' ἐν μέρει μὲν τὴν ἵππον, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ὁπλίτας, τούς τε ἀκοντιστὰς καθ' ἑαυτοὺς, καὶ χωρὶς τοὺς τοξότας, καὶ τοὺς σφενδονίτας, ἔνθα ἐχρῆν διετάξατο, ἵνα ἀλλήλοις οἱ ὁμόσκευοι συμμαχοῖεν. Εἰ δὲ τοῦτο χλεύην οἴονται τὸ παράδειγμα, διὰ τὸ μεγάλων σωμάτων με πρὸς τὰ ἐλάχιστα ποιεῖσθαι σύγκρισιν, ἐπὶ τὰ σμικρότατα μεταβησόμεθα.

Εἶτα τούτοις ἑξῆς ἐπιλέγει, (Eusebius inquit,)

III.

Εἰ δὲ μήτε λέξις, μήτε ἐκλογὴ, μήτε τάξις αὐταῖς ἄρχοντος ἐπικέοιτο, αὐταὶ δὲ ἐφ' ἑαυτῶν αὐτὰς ἐκ τῆς

conjunctio, sapientis omnino pastoris manu locum in unum compelli debuere: si denique suapte sponte voluntarium ad opus convenere, admirabilis plane architectus, operumque præses, suum cuique munus pensumque descripsit: aut quemadmodum ordinis amans imperator, non perturbatum reliquit exercitum, non permisceri omnia passus est, at loco suo equitem, peditemque suo disposuit, jaculatores item seorsim, seorsimque sagittarios, atque ubi par erat fundibularios collocavit, ut similis armaturæ milites simul etiam omnes dimicarent. Qui si ridiculum hoc exempli genus esse dicent, quod magnorum corporum cum minimis contentionem instituam; ad minima veniemus.

Hæc ille. Quibus deinde quæ sequuntur adjungit.

III.

Quod si ducis, inquit, neque nomen, neque delectus, neque collocatio in earum se se moderationem ingessit: at ipsæmet suopte arbitrio, ex multa sese continui fluxus turba colligentes, magnoque variarum commissionum tumultu decli-

πολλῆς κατὰ ῥύσιν τύρβης διευθύνουσαι, καὶ τὸν πολὺν τῶν συμπτώσεων διεκπερῶσαι κυδοιμὸν, αἱ ὅμοιαι πρὸς τὰς ὁμοίας οὐχ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ποιητὴν, ἄγοιντο, συντρέχοιεν δὲ καὶ συναγελάζοιντο, γνωρίζουσαι τὰς συγγενεῖς· θαυμαστή γε τῶν ἀτόμων ἡ δημοκρατία, δεξιουμένων τε ἀλλήλας τῶν φίλων καὶ περιπλεκομένων, εἰς μίαν τε κατασκηνοῦν συνοικίαν ἐπειγομένων· καὶ τῶν μὲν, ἀποτετορνευμένων αὐτομάτως εἰς ἥλιον φωστῆρα μέγαν, ἵνα ποιήσωσι τὴν ἡμέραν· τῶν δὲ εἰς πολλὰς ἴσως πυραμίδας ἀστέρων ἀναπεφλεγμένων, ἵνα καὶ ὅλον στεφανώσωσι τὸν οὐρανόν· τῶν δὲ, περιτεταγμένων, ἵνα αὐτὸν εἰκῇ στερεώσωσι καὶ καμαρώσωσι τὸν αἰθέρα εἰς τὴν τῶν φωστήρων ἐπιβάθραν, ἐπιλέξωνταί τε ἑαυταῖς αἱ συνωμοσίαι τῶν χυδαίων ἀτόμων μονὰς, καὶ διακληρώσωνται τὸν οὐρανὸν εἰς οἴκους ἑαυταῖς καὶ σταθμούς.

Εἶτα (Eusebius inquit) μεθ' ἕτερά φησιν,

IV.

Ἀλλ' οὐδὲ τὰ φανερὰ ὁρῶσιν οὗτοι οἱ ἀπρονόητοι,

nato, similes cum similibus ita convenerint, ut tamen non divini Numinis ductum, quemadmodum poeta fingit, sequutæ sint: sed potius, cum se se affines mutuo cognatæque nossent, in unum quasi gregem confluxerint: næ admirabilis hæc atomorum democratia est; ubi amicæ amicas excipiant, atque complectantur, itaque unum in domicilium convolent universæ. Tum certæ quædam ultro, in solem magnum illud sidus, quodam quasi torno rotundentur, ut diem efficiant: aliæ, quo cœlum integrum coronent, in plurimas fortassis ardentium stellarum pyramides figurentur: aliæ in orbem digestæ, firmitatis aliquid ætheri afferant, eoque testudinis in morem concamerato, subeuntibus cœli luminibus, quosdam quasi gradus præstruant: adeoque vulgarium atomorum factiones domicilia sibi deligant, ac cœlum ipsum proprias in domos atque stationes inter se se partiantur.

Rursus aliis quibusdam interjectis.

IV.

Imo, inquit, ne obvia qui-

πολλοῦ γε δέουσι συνορᾷν καὶ τὰ ἀφανῆ. ἐοίκασι γὰρ μηδὲ ἀνατολὰς ἐποπτεύειν τεταγμένας, καὶ δύσεις, μήτε τῶν ἄλλων, μήτε τὰς ἐκπρεπεστάτας ἡλίου· μηδὲ χρῆσθαι ταῖς δι' αὐτῶν δεδωρημέναις ἀνθρώποις ἐπικουρίαις, ἀναπτομένῃ μὲν εἰς ἐργάσιαν ἡμέρᾳ, ἐπηλυγαζούσῃ δὲ νυκτὶ πρὸς ἀνάπαυλαν. [e] Ἐξελεύσεται γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἕως ἑσπέρας. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἑτέραν ἐπισκοποῦσιν ἀνακύκλησιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὡρισμένας ὥρας, καὶ καιροὺς εὐκαίρους, καὶ τροπὰς ἀπαρατρέπτους ἀποτελεῖ, ὑπὸ τῶν ἐξ ὧν ἐστὶν ἀτόμων ὁδηγούμενος. ἀλλὰ κἂν μὴ θέλωσιν οἱ δείλαιοι, ὡς δ' οὖν πιστεύουσιν οἱ δίκαιοι, [f] Μέγας Κύριος ὁ ποιήσας αὐτὸν, καὶ ἐν λόγοις αὐτοῦ κατέσπευσε πορείαν. ἄτομοι γὰρ ὑμῖν χειμῶνα φέρουσιν, ὦ τυφλοὶ, καὶ ὑετοὺς, ἵνα ἡ γῆ τροφὰς ὑμῖν τε καὶ πᾶσι τοῖς ἐπ' αὐτῆς ζώοις ἀνῇ; θέρος τε ἐπάγουσιν, ἵνα καὶ τοὺς ἀπὸ δένδρων

dem vident homines improvidi, tantum abest, ut occulta provideant. Utique ratos illos atque constantes ortus obitusque siderum, non cæterorum modo, verum etiam solis omnium nobilissimos, ne suspicando quidem videntur attingere: nec iis uti commoditatibus, quas hominum generi suppeditant, aut collucente ad obeundum opus die, aut nocte quietis capiendæ caussa terras opacante. *Exibit enim homo,* inquit, *ad opus suum, et operationem suam usque ad vesperum.* Nec vero alteram ejus circuitionem attendunt, qua distinctas tempestates, opportunaque tempora, nec usquam detortas conversiones efficiat, earum videlicet, ex quibus ipse consistit, atomorum ductum sequutus. At enimvero, velint nolint homines reapse miseri, quomodo tamen sibi persuadent æquissimi: Magnus ille Dominus, qui solem creavit, verborum quoque suorum vi ejusdem cursum incitavit. Atomi quippe, hyemem vobis, o cæci, ac pluvias afferunt, ut alimenta vobis ac cæteris animantibus terra producat. Earundem æstas beneficium est, ut arborum etiam ad delicias fructus

e Ps. ciii. 23.

f Ecclus. xvi. 45.

εἰς τρυφὴν καρποὺς λάβητε; καὶ διὰ τί μὴ ταῖς ἀτόμοις προσκυνεῖτε καὶ θύετε ταῖς ἐπικάρποις; ἀχάριστοί γε, μηδὲ ἀπαρχάς αὐταῖς ὀλίγας τῶν πολλῶν δωρεῶν, ἃς παρ' αὐτῶν ἔχετε, ἀφιεροῦντες.

Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν,

V.

Ὁ δὲ πολυεθνὴς καὶ πολυμιγὴς δῆμος τῶν ἀστέρων, οὓς αἱ πολυπλανεῖς καὶ ἀεὶ διαῤῥιπτούμεναι συνέστησαν ἄτομοι, χώρας ἑαυτοῖς κατὰ συνθήκας ἀπεδάσαντο, ὥσπερ ἀποικίαν ἢ συνοικίαν ἀνελόμενοι, μηδενὸς οἰκιστοῦ μηδὲ οἰκοδεσπότου προεστηκότος· καὶ τὰς πρὸς τοὺς πλησιοχώρους γειτνιάσεις, ἐνωμότως καὶ μετ' εἰρήνης φυλάττουσιν, οὐχ ὑπερβαίνοντες οὓς κατειλήφασιν ἐξ ἀρχῆς ὅρους, ὥσπερ ὑπὸ τῶν βασιλίδων ἀτόμων νομοθετούμενοι. ἀλλ' οὐκ ἄρχουσιν ἐκεῖναι· πῶς γὰρ, αἱ μηδ' οὖσαι; ἀλλὰ θείων λογίων ἐπακούσατε, [g] Ἐν κρίσει Κυρίου τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἀπ'

colligatis. Quidni porro atomis frugum præsidibus solenni cultu sacra facitis? Homines ingrati, qui tot donorum, quæ ab iis accipitis, ne primitias quidem pauculas consecretis.

Iterumque post pauca,

V.

Multiplex autem, illa stellarum natio, quam erraticæ ac semper huc illucque disjectæ atomi conflaverunt, sedes ipsa sibi coloniæ cujusdam aut sodalitatis more, communi ex pacto, distribuit, nullius aut conditoris, aut familiæ præsidis auctoritatem sequuta. Atque ita deinceps, mutua, cum finitimis, religiose altaque cum pace, omnes viciniæ jura custodiunt, nec eos unquam fines, quos ab initio accepere, transiliunt, prorsus ac si regiarum quarundam atomorum legibus regerentur. At non imperant illæ profecto. Qui enim imperent, quæ nullæ sunt? Audite vero divinorum oraculorum vocem, *In judicio Domini opera ejus. Ab initio, et a creatione ipsorum, distinxit partes*

g Ecclus. xvi. 26.

ἀρχῆς καὶ ἀπὸ ποιήσεως αὐτῶν, διέστειλε μερίδας αὐτῶν, ἐκόσμησεν εἰς αἰῶνα τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν.

Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν,

VI.

Ἢ τις οὕτως εὔτακτος πεδιάδα γῆν διώδευσε φάλαγξ, οὐ προθέοντος οὐδενὸς, οὐκ ἐκτρεπομένου, οὐκ ἐμποδοστατοῦντος, οὐκ ἀπολειπομένου τῶν συμπαρατεταγμένων; ὡς ἰσόστοιχοι καὶ συνασπιδοῦντες ἀεὶ προΐασιν, ὁ συνεχής τε καὶ ἀδιάστατος, ἀόχλητός τε καὶ ἀνεμπόδιστος τῶν ἄστρων στρατός. ἀλλ' ἐγκλίσεσι καὶ ταῖς εἰς πλάγιον ἐκνεύσεσι, γίνονταί τινες αὐτῶν ἄδηλοι τροπαί. καὶ μὴν ἀεὶ καιροφυλακοῦσι καὶ προορῶνται τὰς χώρας, ὅθεν ἕκαστος ἄνεισιν, οἱ τούτοις προσεσχηκότες. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ τῶν ἀτόμων τομεῖς, καὶ τῶν ἀμερῶν μερισταὶ, καὶ τῶν ἀσυνθέτων συναγωγεῖς καὶ τὰ ἄπειρα περινοοῦντες, πόθεν ἡ κυκλοφορικὴ τῶν οὐρανίων συνοδία καὶ πε-

illorum. Ornavit in æternum opera sua, et principia eorum in generationes eorum.

Additque paulo post;

VI.

Aut quæ unquam acies, inquit, tam composito agmine campum transmisit, præcurrente nemine, nemine deerrante, nemine aut impedimentum offerente cæteris, aut cæteros minus consequente: quam æquatis semper ordinibus, et pressis veluti clypeis, perpetuus ille, nec usquam aut interruptus, aut perturbatus, aut obice ullo retardatus astrorum exercitus progreditur? Atqui transversis quibusdam inclinationibus ac nutibus, obscuræ nonnunquam eorum mutationes fiunt. Esto. Semper tamen et justum observant tempus, et loca illa, unde singula oriuntur, prospiciunt, qui hoc in studii genere occupantur. Dicant ergo nobis atomorum sectores egregii, qui et dividunt individua, et dissita sejunctaque consociant, et infinita mente definiunt; unde tandem circularis ille rerum cœlestium conjunctusque cursus atque

ριοδία, οὐχ ἑνὸς παραλόγως ἀτόμων πήγματος οὕτω σφενδονηθέντος, ἀλλὰ τοσούτου κυκλικοῦ χοροῦ κατὰ ῥυθμὸν ἴσα βαίνοντος καὶ συμπεριδινουμένου, πόθεν ἀδιάτακτοι, καὶ ἀπροαίρετοι, καὶ ἀγνῶτες ἀλλήλων συνέμποροι παμπληθεῖς συνανεστράφησαν. καλῶς τε ὁ Προφήτης ἐν τοῖς ἀδυνάτοις καὶ ἀνενδείκτοις ἔταξε, τὸ ξένους κἂν δύο συνδραμεῖν· [b] Εἰ πορεύσονται, φησὶ, δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ καθόλου, ἐὰν μὴ γνωρίσωσιν ἑαυτούς;

Ταῦτ' εἰπὼν, (inquit Eusebius) μυρία τε ἄλλα τούτοις ἐπαγαγὼν, ἑξῆς κατασκευάζει διὰ πλειόνων τὸ πρόβλημα, ἀπό τε τῶν κατὰ μέρος στοιχείων τοῦ παντὸς, ἀπό τε τῶν ἐν τούτοις παντοδαπῶν ζώων, καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς τἀνθρώπου φύσεως. ἐξ ὧν ἔτι βραχέα τοῖς εἰρημένοις προσθεὶς, καταπαύσω τὸν παρόντα λόγον.

VII.

Καὶ οὔτε ἑαυτοὺς, οὔτε τὰ περὶ ἑαυτοὺς ὁρῶσιν. εἰ γάρ τις τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ τῆς ἀσεβείας ταύτης δόγματος, ἑαυτὸν ὅστις ἐστὶ καὶ ὅθεν, ἀνελογίζετο, ἐφρό-

conversio: cum non una quædam atomorum strues sic tanquam funda temere circumrotetur; sed chorus ille tantus composito æqualique gressu procedat, et in orbem una volvatur: aut quo pacto fiat, ut tam multi ejusdem viæ socii, a nemine ordinati, nullo præditi consilio, sibique mutuo ignoti omnes, tanta simul concordia susceptum iter conficiant? Merito enim Propheta, hoc tanquam ex iis unum quæ nec fieri nec ostendi queant, protulit, ut duo simul peregrini concurrant, dum ait, *Convenientne duo in idem diversorium, si non se mutuo noverint.*

Hæc ille. Qui sexcenta alia persequutus, susceptum deinceps argumentum pluribus confirmat, partim ex singulis universi elementis, partim ex omnis generis animantium, quæ complectuntur, multitudine: partim ex ipsa quoque hominis natura depromptis. E quibus ubi pauca quædam superioribus addidero, tum demum huic libro finem imponam.

VII.

Ac ne se quidem ipsos, nec quæ naturæ suæ propria sunt, isti vident. Si quis enim ex illis impiæ doctrinæ principibus, qui tandem, aut unde sit,

[b] Amos iii. 3.

νησεν ἂν ὥσπερ συνησθημένος ἑαυτοῦ, καὶ εἶπεν ἂν οὐ πρὸς τὰς ἀτόμους, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Ποιητὴν ἑαυτοῦ· [i] Αἱ χεῖρές σου ἔπλασάν με, καὶ ἐποίησάν με· καὶ προσεπεξειργάσατο ἂν ὡς ἐκεῖνος τὸν θαυμάσιον τῆς ποιήσεως ἑαυτοῦ τρόπον, [k] Ἦ οὐχ ὥσπερ γάλα με ἤμελξας, ἐτύρωσας δέ με ἴσα τυρῷ; δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις μὲ ἔνειρας· ζωὴν δὲ καὶ ἔλεος ἔθου παρ' ἐμοὶ, ἡ δὲ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα. Πόσας γὰρ ἀτόμους ὁ Ἐπικούρου πατὴρ, καὶ ποταπὰς ἐξ ἑαυτοῦ προέχεεν, ὅτ' ἀπεσπέρμαινεν Ἐπίκουρον; καὶ πῶς εἰς τὴν μητρῴαν αὐτοῦ κατακλεισθεῖσαι γαστέρα, συνεπάγησαν, ἐσχηματίσθησαν, ἐμορφώθησαν, ἐκινήθησαν, ηὐξύνθησαν; καὶ πολλὰς ἡ βραχεῖα ῥανὶς τὰς Ἐπικούρου ἀτόμους προσκαλεσαμένη, τὰς μὲν ἐπημφίεσεν αὐτῶν δέρμα καὶ σάρκα γενομένας, ταῖς δὲ ὀστωθείσαις ἠνώρθωται, ταῖς δὲ συνεδέθη νευροῤῥαφουμένη; τά τε ἄλλα πολλὰ μέλη, καὶ σπλάγχνα,

cum animo reputaret suo, is profecto velut in suimet sensum adductus, saperet illico, atque hac voce, non jam atomos, sed Patrem ipse Creatoremque suum appellaret, *Manus tuæ formaverunt me, et fecerunt me.* Et quemadmodum alter ille, admirabilem molitionis suæ rationem pertexeret, *Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti? Pelle et carne vestisti me, ossibus et nervis compegisti me. Vitam et misericordiam tribuisti mihi et visitatio tua custodivit spiritum meum.* Quot enim, amabo, et cujusmodi atomos Epicuri pater ex se profudit, cum Epicurum proseminaret? Quomodo in matris ejus alvum inclusæ coaluerunt, figuram ac formam acceperunt, commotæ sunt, auctæ sunt? Quomodo ros ille perexiguus, plurimas Epicuri atomos cum advocasset, alias in cutem carnemque mutatas convestivit, aliis in ossa conversis erectior ac solidior constitit, aliis nervorum complexu illigatus est? Quo denique modo vim tantam membrorum ali-

[i] Ps. cxviii. 73.

[k] Job. x. 10.

καὶ ἔγκατα, καὶ αἰσθητήρια, τὰ μὲν ἔνδοθεν, τὰ δὲ θύραθεν ἐφήρμοσε, δι' ὧν ἐζωογονήθη τὸ σῶμα; ὧν οὐδὲν ἀργὸν, οὐδὲ ἀχρεῖον προσετέθη· ἐπεὶ μηδὲ τὰ φαυλότατα, μήτε τρίχες, μήτε ὄνυχες· πάντα δὲ, τὰ μὲν, πρὸς τὸ τῆς συστάσεως ὄφελος, τὰ δὲ, πρὸς τὸ καλλὸς τῆς ὄψεως συντελεῖ. οὐ γὰρ τῆς χρείας μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς ὥρας ἐπιμελὴς ἡ Πρόνοια. ἔρυμα μὲν γὰρ καὶ σκέπασμα πᾶσι τῆς κεφαλῆς ἡ κόμη· εὐπρέπεια δὲ ὁ πώγων τῷ φιλοσόφῳ. τήν τε τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀνθρωπείου φύσιν ἐκ τῶν μερῶν ἀναγκαίων πάντων ἥρμοσε, καὶ τοῖς μέλεσι πᾶσι τήν τε πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν περιέβαλε, καὶ τὴν παρὰ τοῦ ὅλου χορηγίαν ἐπεμέτρησεν. ὧν τὰ μὲν ὁλοσχερῆ, καὶ τοῖς ἰδιώταις ἐκ τῆς πείρας, ἣν ἔχει δύναμιν, πρόδηλα· κεφαλῆς ἡγεμονία, καὶ περὶ τὸν ἐγκέφαλον, ὥσπερ ἄρχοντα ἐν ἀκροπόλει τῶν αἰσθήσεων ἡ δορυφορία· προσιοῦσαι (for. προϊοῦσαι *Vigerus.*) μὲν ὄψεις, ἀναγγέλλουσαι δὲ ἀκοαὶ, ἐδωδὴ δ' ὥσπερ φορολογοῦσα,

orum, viscerum, intestinorum, sensus instrumentorum, intrinsecus extrinsecusve conflavit, quæ vivum ac spirans corpus efficeret? Nam ex illis quidem omnibus otiosum nihil est, nihil inutile, non pili, non ungues, non cætera quæ abjectissima videri possint: omnia vel ad constituendam ejus integritatem, vel ad speciem dignitatemque conducunt. Nec enim usui duntaxat uni Providentia, sed etiam pulcritudini ac formæ prospicit. Itaque totius capitis propugnaculum quoddam ac tegumentum coma est: barba philosophi decus et ornamentum. Illa igitur integri corporis humani naturam ex partibus necessariis omnibus coagmentavit, membrisque omnibus cum mutuam inter se communionem indidit, tum ex totius etiam opibus prolixe admodum ac liberaliter admensa est. Et membra quidem potissima, quam vim et facultatem habeant, usu et experientia ipsi etiam idiotæ norunt: capitis principatus, circa cerebrum tanquam imperatorem, sensuum in acropoli excubiæ atque præsidia, progredientes oculi, aures nuncios perferentes, gustatus velut commeatum

ὄσφρησις καθάπερ ἀνιχνεύουσα καὶ διερευνωμένη, καὶ ἡ ἁφὴ πᾶν διατάττουσα τὸ ὑπήκοον. (κεφαλαιωδῶς γὰρ νῦν ὀλίγα τῶν τῆς πανσόφου προνοίας ἔργων ἐπιδραμούμεθα, μετ' ὀλίγον ἀκριβέστερον τοῦ Θεοῦ διδόντος ἐπεξεργασόμενοι, ὅταν πρὸς τὸν δοκοῦντα λογιώτερον ἀποτεινώμεθα.) χειρῶν διακονία, δι' ὧν ἐργασίαι τε παντοῖαι, καὶ πολυμήχανοι τελοῦνται τέχναι, ταῖς κατὰ μέρος δυνάμεσιν εἰς μίαν συνεργίαν διηρθρωμένων· ὤμων τε ἀχθοφορίαι, καὶ κατοχαὶ δακτύλων, ἀγκώνων τε καμπαί, πρός τε τὸ σῶμα εἴσω στρεφόμεναι, καὶ πρὸς τὸ ἐκτὸς ἀπονεύουσαι, ἵνα ἐφέλκεσθαί τε καὶ ἀπωθεῖσθαι δύνωνται· ποδῶν ὑπηρεσία, δι' ὧν πᾶσα ἡμῖν ὑποπέπτωκεν ἡ περίγειος κτίσις, βάσιμος ἡ γῆ, πλωτὴ ἡ θάλασσα, περάσιμοι οἱ ποταμοί, καὶ πάντων πρὸς πάντα ἐπιμιξία. γαστὴρ ταμιεῖον τροφῶν, πᾶσι τοῖς συντεταγμένοις μέλεσιν ἐξ ἑαυτῆς ἐν μέτρῳ τὸ σιτηρέσιον διανέμουσα, καὶ τὸ

annonamque convehens, olfactus indagans quodammodo atque vestigans, tactus subdita omnia digerens et ordinans. (Nunc enim ex sapientissimæ Providentiæ operibus summatim pauca tantum aliqua percurrimus, iidem paulo post, cum adversus illum, cujus major est eruditionis opinio, disputabimus, uberius Deo duce, ac plenius omnia persequemur.) Manuum ergo deinceps ministerium, quæ omnis generis functiones obeunt, artesque moliuntur singularis ingenii, propriis quibusque facultatibus ad unam functionum societatem instructæ: humeri gestandis oneribus idonei, digitorum prehensiones, flexiones cubitorum, quæ uti res vel attrahere possint vel depellere, intrinsecus extrinsecusque versantur: pedum obsequium, per quos creata circa terram omnia nobis obsecundant, quibus terræ peragrantur, navigantur maria, fluvii trajiciuntur, omnium commercia cum omnibus ineuntur. Venter ciborum ærarium, membris omnibus suo quibusque loco et ordine collocatis, justam per sese annonam distribuens, et quicquid superfluum est, ejiciens. Ac cætera, quorum vi humanæ firmitatis et conservationis ratio

περιττεῦον ἐκτιθεμένη. καὶ τὰ ἄλλα δι' ὅσων ἐμφανῶς ἡ διοίκησις τῆς ἀνθρωπείου μεμηχάνηται διαμονῆς. ὧν ὁμοίως τοῖς ἄφροσιν ἔχοντες οἱ σοφοὶ τὴν χρῆσιν, οὐκ ἴσχουσι τὴν γνῶσιν. οἱ μὲν γὰρ εἰς ἣν ἂν οἰηθῶσιν ἀθεότητα (for. *θεότητα Vigerus.*), *τὴν ἐπιστημονικωτάτην περὶ πάντων, καὶ τὴν εἰς ἑαυτοὺς εὐεργετικωτάτην ἀναφέρουσιν οἰκονομίαν, κρείττονος καὶ θείας ὄντως φρονήσεώς τε καὶ δυνάμεως ἔργον αὐτὴν εἶναι πιστούμενοι· οἱ δὲ, συντυχίᾳ καὶ συμπτώσει τῶν ἀτόμων, ἀσκόπως τὴν θαυμασιωτάτην καλλιεργίαν ἀνατιθέασι.* **τὴν δὲ ἐνεργεστέραν ἔτι τούτων ἐπίσκεψιν, καὶ τὴν τῶν ἐνδοσθίων διάθεσιν ἰατροὶ μὲν ἀκριβῶς διερευνησάμενοι καὶ καταπλαγέντες, ἐξεθείασαν τὴν φύσιν· ἡμεῖς δὲ ὕστερον ὡς ἂν οἷοί τε γενώμεθα, κἂν ἐπιπολῆς, ἀναθεωρήσομεν. καθόλου δὲ καὶ συλλήβδην, ὅλον τοῦτο τὸ σκῆνος τίς τοιοῦτον ἐσκηνοποίησεν, ὑψηλὸν, ὄρθιον, εὔρυθμον, εὐαίσθητον, εὐκίνητον, εὐεργὸν, παντουργόν; ἡ τῶν ἀτόμων ἀλο-*

continetur. Horum usus in stultis æque sapientibusque similis est, cognitio dissimilis. Alii quippe quam animo Divinitatem informarint, ad eam, ut quæ rerum omnium scientissima sit, atque in se ipsos beneficentissima, totam referunt hujus œconomiæ rationem, quod eam superioris cujusdam prorsusque divinæ cum sapientiæ tum potestatis opus existiment: alii contra insulse admodum, fortunæ et casui administrationem summa dignissimam admiratione defendunt. At vero efficaciorem adhuc rerum istarum considerationem, et partium interiorem rationem, medici quidem altius diligentiusque rimati, ac vehementius admirati, Divinitatem naturæ tribuerunt: nos eam postea, jejune fortassis et exiliter, at pro facultate nostra persequemur. Nunc ut universe hoc summatimque dicamus, ecquis obsecro, totum hoc tabernaculum fabricatus est, sublime, altum, erectum, elegans, ad sensum, motum, actionem, et omne quidem actionis genus

* For. *τῇ δὲ ἐνεργεστέρᾳ ἔτι τούτων ἐπισκέψει.*

γος, φασὶ, πληθύς. ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰκόνα πηλίνην ἐκεῖναι συνελθοῦσαι πλάσαιεν, οὐδ' ἀνδριάντα λίθινον ξέσαιεν, οὐδ' ἂν εἴδωλον ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν χωνεύσασαι προσαγάγοιεν. ἀλλὰ τέχναι καὶ χειρουργίαι τούτων, ὑπ' ἀνθρώπων εὕρηνται σωματουργοί. ὧν δὲ ἀπεικασίαι καὶ σκιαγραφίαι δίχα σοφίας οὐκ ἂν γένοιντο, πῶς τὰ ἀληθῆ καὶ πρωτότυπα τούτων αὐτομάτως συμβέβηκε; ψυχὴ δὲ, καὶ νοῦς καὶ λόγος, πόθεν ἐγγέγονε τῷ φιλοσόφῳ; ἢ παρὰ τῶν ἀψύχων καὶ ἀνοήτων καὶ ἀλογίστων ἀτόμων ταῦτ' ἠρανίσατο; κᾀκείνων αὐτῷ τι ἑκάστη νόημα καὶ δόγμα ἐνέπνευσε; καὶ ὥσπερ ὁ Ἡσιόδου μῦθος τὴν Πανδώραν φησὶν ὑπὸ τῶν Θεῶν, οὕτως ἡ σοφία τἀνδρὸς ὑπὸ τῶν ἀτόμων συνετελέσθη; καὶ ποίησιν δὲ πᾶσαν, καὶ πᾶσαν μουσικὴν, ἀστρονομίαν τε, καὶ γεωμετρίαν, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, οὐκέτι Θεῶν εὑρήματα καὶ παιδεύματα φήσουσιν Ἕλληνες εἶναι, μόναι δὲ γεγόνασιν ἐμπειρικαὶ καὶ σοφαὶ πάντων αἱ Ἄτομοι Μοῦσαι; ἢ

tam egregie comparatum? Ista videlicet atomorum multitudo rationis expers. At ille, ut maxime conveniant, ne luteam quidem imaginem formare, aut lapideum simulacrum perpolire, aut argenteum vel aureum idolum conflare possint: quorum omnium proprias manuum artes, fingendis aptas corporibus, hominum excogitavit industria. Quorum igitur sine sapientia vel adumbrari species informarique non possit, horum vera ipsa exemplaria, qui tandem existere per se se temereque potuerunt? Jam animum ipsum, mentem, atque rationem philosophus unde habet? Ea-ne ab inanimis, et mentis ac rationis expertibus atomis emendicavit, quæ sibi aliquam singulæ notionem dogmaque proprium infuderint? et quemadmodum Pandoram a Diis Hesiodus fabulatur, sic ab atomis absoluta hominis sapientia fuerit? Ita poesin deinceps omnem, omnemque musicam, astronomiam, geometriam, cæterasque doctrinas, Deorum inventa Græci atque instituta vocare desinant: solæ omnium peritæ, ac sapientes Atomi, Musæ celebrentur. Nam illa quidem ex atomis Epicuri

γὰρ ἐκ τῶν ἀτόμων Ἐπικούρου Θεογονία, τῶν μὲν ἀπείρων κόσμων ἔξορός ἐστιν, εἰς δὲ τὴν ἄπειρον ἀκοσμίαν πεφυγάδευται.

Ἐργάζεσθαι δέ γε καὶ διοικεῖν, καὶ εὐεργετεῖν τε, καὶ προκήδεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς μὲν ἀργοῖς, καὶ ἄφροσι, καὶ ἀσθενέσι, καὶ κακούργοις, ἴσως ἐπαχθῆ, οἷς ἐγκατέλεξεν ἑαυτὸν Ἐπίκουρος, τοιαῦτα φρονήσας περὶ τῶν Θεῶν. τοῖς δὲ σπουδαίοις, καὶ δυνατοῖς, καὶ συνετοῖς, καὶ σώφροσιν, οἵους εἶναι χρὴ τοὺς φιλοσόφους· πόσῳ γε μᾶλλον τοὺς Θεούς; οὐχ ὅπως ἀηδῆ ταῦτα καὶ προσάντη, ἀλλὰ καὶ τερπνότατα, καὶ πάντων μᾶλλον ἀσπαστότατα, οἷς τὸ ἀμελὲς, καὶ τὸ μέλλειν τι πράττειν τῶν χρηστῶν, ὄνειδος, ὡς ἐκείνους τε ποιητὴς νουθετεῖ συμβουλεύων,

Μηδ᾽ ἀναβάλλεσθαι ἐς τ᾽ αὔριον·

καὶ προσεπαπειλῶν,

Αἰεὶ δ᾽ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει·

ἡμᾶς τε σεμνότερον παιδεύει προφήτης, θεοπρεπῆ μὲν ὄντως ἔργα τὰ κατ᾽ ἀρετὴν ὑπάρχειν λέγων, τὸν δὲ

Theogonia, ex infinitis etiam mundis exulavit, in infinitam perturbationis vastitatem ejecta.

Moliri aliquid, administrare, benefacere, providere, aliaque similia, inertibus quidem ac stultis, debilibus ac nequam, molesta forte sint, quorum se numero, dum talia de Diis sentit, Epicurus adjungit. At vero studiosis, valentibus, industriis, atque solertibus, cujusmodi philosophos (quanto magis Deos?) esse oporteat; non modo non injucunda hæc atque aspera, verum etiam jucundissima sunt, omniumque suavissima: quibus negligentia rerumque bonarum procrastinatio dedecori vertitur; ad quos illud commonentis poetæ consilium pertinent,

——*Cras ne expectato:*

Cui mox comminationem hanc adjungit,

Cunctator damnis semper luctatur acerbis.

At nos gravius instituit propheta, dum et actiones cum virtute conjunctas Deo vere

ὀλιγωροῦντα τούτων, ἐξάγιστον. [1]Ἐπικατάρατος γάρ φησιν ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς. εἶτα καὶ τοῖς μὲν ἀμαθέσιν ἡστινοσοῦν τέχνης καὶ ἀτελεστέροις, διὰ τὸ τῆς πείρας ἄηθες καὶ τὸ τῶν ἔργων ἀτριβὲς, κάματος ἐγγίνεται ταῖς ἐπιχειρήσεσιν· οἱ δὲ προκόπτοντες, καὶ μᾶλλον ἔτι οἱ τέλειοι, ῥᾳδίως, ἃ μετίασι κατορθοῦντες γάννυνται, καὶ μᾶλλον ἂν ἕλοιντο τὰ εἰωθότα πράττοντες ἀνύειν καὶ τελεσιουργεῖν, ἢ πάντα σφίσιν ὑπάρξαι τὰ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθά. Δημόκριτος γοῦν αὐτὸς, ὥς φασιν, ἔλεγε βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εὑρεῖν αἰτιολογίαν, ἢ τὴν (for. τὴν τῶν v. not.) Περσῶν οἱ βασιλείαν γενέσθαι· καὶ ταῦτα, μάτην καὶ ἀναιτίως αἰτιολογῶν, ὡς ἂν ἀπὸ κενῆς ἀρχῆς, καὶ ὑποθέσεως πλανωμένης ὁρμώμενος, καὶ τὴν ῥίζαν, καὶ τὴν κοινὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ὄντων φύσεως οὐχ ὁρῶν, σοφίαν δὲ μεγίστην ἡγούμενος, τὴν τῶν ἀσόφως καὶ ἠλιθίως συμβαινόντων κατανόησιν· καὶ τὴν τύχην, τῶν μὲν καθόλου καὶ τῶν θείων δέσποιναν ἐφιστὰς καὶ βασι-

dignas esse pronuntiat, et nefarium illum, a quo negligantur, appellat. *Maledictus enim qui facit opera Domini negligenter.* Deinde ut in quavis arte rudes et inchoati, propter experientiæ novitatem, atque operum insolentiam, dum ad rem sese primum accingunt, molestiam patiuntur: ita qui aliquid profecere, multoque magis qui perfecti jam sunt, ii quæ susceperint dum facile feliciterque conficiunt, exultant animis, ac solennium operum absolutionem, bonis hominum omnibus anteponunt. Et vero Democritus ipse, caussam unam aliquam, ut ferunt, invenire, quam sibi Persarum imperium obvenire maluisset: atque id homo qui caussas frustra caussisque sublatis inquireret, cum inane principium, ac plenam erroris hypothesim sequutus, atque in radice communique naturæ rerum necessitate cæcutiens, eorum quæ imprudenter stolideque contingerent notitiam, summæ sapientiæ genus putaret, fortunamque rerum universalium atque

1 Jer. xlviii. 10.

*λίδα, καὶ πάντα γενέσθαι κατ' αὐτὴν ἀποφαινόμενος· τοῦ δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν ἀποκηρύττων βίου, καὶ τοὺς πρεσβεύοντας αὐτὴν ἐλέγχων ἀγνώμονας. τῶν γοῦν ὑποθηκῶν ἀρχόμενος λέγει· "*Ἄνθρωποι τύχης "εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀνοίης. φύσει "γὰρ * γνώμη τύχη μάχεται· καὶ τὴν ἐχθίστην τῇ "φρονήσει, †ταύτην αὐτὴν ἔφασαν κρατεῖν· μᾶλλον δὲ "καὶ ταύτην ἄρδην ἀναιροῦντες, καὶ ἀφανίζοντες, ἐκεί-"νην ἀντικαθιστᾶσιν αὐτῆς. οὐ γὰρ εὐτυχῆ τὴν φρό-"νησιν, ἀλλ' ἐμφρονεστάτην ὑμνοῦσι τὴν τύχην."* Οἱ *μὲν οὖν τῶν βιωφελῶν ἔργων ἐπιστάται, ταῖς πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐπικουρίαις ἀγάλλονται, ἐπαίνου τε ὀρέγονται καὶ κλέους ἐφ' οἷς ‡αὐτῶν προκάμνουσιν, οἱ μὲν τρέφοντες, οἱ δὲ κυβερνῶντες, οἱ δ' ἰώμενοι, οἱ δὲ πολιτευόμενοι· οἱ δέ γε φιλόσοφοι, καὶ σφόδρα παιδεύειν ἐπιχειροῦντες ἀνθρώπους φρυάττονται.* Ἢ τολμήσουσιν Ἐπίκουρος ἢ Δημόκριτος εἰπεῖν, ὡς ἀσχάλ-

divinarum dominam reginam constituens, cæteraque omnia ejus arbitrio fieri pronuntians, eandem tamen ab humanæ vitæ commercio procul ablegaret, quique illam colerent, insulsos esse convinceret. Sane quidem ipsomet institutionum suarum exordio, sic loquitur: "Homines," inquit, "dum "stultitiæ suæ velum quære-"rent, vanum fortunæ simu-"lacrum finxerunt: (pugnat "enim suapte natura cum for-"tuna consilium,) inimicissi-"mamque prudentiæ dominari "voluerunt; tametsi potius "hac etiam exterminata fun-"ditusque sublata, ejus in lo-"cum alteram illam sufficiunt; "nec enim fortunatam isti "prudentiam, sed prudentissi-"mam canunt celebrantque "fortunam." Porro utilium vitæ operum moderatores omnes, navanda suis opera maxime delectantur, laudemque simul et gloriam cum laboribus suis pro communi salute susceptis compensari volunt: alii quidem alendo, regendo alii, alii medendo, alii rempublicam gerendo: ipsique adeo philosophi suo illo instituendorum hominum conatu ac studio majorem in modum efferuntur. Audebunt-ne vero Epicurus et Democritus dicere,

* For. *γνώμῃ τύχῃ.* † For. *ταύτης.* ‡ For. *αὐτοί.*

λουσι φιλοσοφοῦντες; ἀλλ' οὐδὲ θυμηδίαν ταύτης ἂν ἑτέραν προθεῖντο. καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν ἡδονὴν εἶναι φρονοῦσιν, ἀλλ' αἰδεσθήσονταί γε μὴ λέγειν ἥδιον αὐτοῖς εἶναι τὸ φιλοσοφεῖν. τοὺς δὲ Θεοὺς περὶ ὧν οἱ μὲν ποιηταὶ παρ' αὐτοῖς ᾄδουσι, δοτῆρας ἐάων· οὗτοι δὲ οἱ φιλόσοφοι μετὰ τωθείας εὐφημοῦσι, Θεοὶ πάντων ἀγαθῶν ἀδώρητοί τε καὶ ἀμέτοχοι. καὶ τίνι τρόπῳ τεκμηριοῦνται Θεοὺς εἶναι, μήτε παρόντας καὶ πράττοντάς τι ὁρῶντες, ὡς οἱ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας θαυμάσαντες, διὰ τὸ θέειν ἔφασαν κεκλῆσθαι Θεούς· μήτε τινὰ δημιουργίαν αὐτοῖς ἢ κατασκευὴν προσνέμοντες, ἵν' ἐκ τοῦ θεῖναι, τοῦτ' ἔστι ποιῆσαι, θεοποιήσωσιν αὐτούς· (τούτου γὰρ ἕνεκα πρὸς ἀλήθειαν ὁ τῶν ἁπάντων ποιητὴς καὶ δημιουργὸς μόνος ἐστὶ Θεός·) μήτε διοίκησιν, ἢ κρίσιν, ἢ χάριν αὐτῶν τινὰ πρὸς ἀνθρώπους ἐκτιθέμενοι, ἵνα φόβον ἢ τιμὴν ὀφλήσαντες προσκυνήσωμεν αὐτοῖς;

Ἢ τοῦ κόσμου προκύψας Ἐπίκουρος, καὶ τὸν οὐρά-

molestum sibi atque invisum esse philosophandi munus? Imo non aliam profecto huic animi voluptatem anteponant: Etsi enim bonum voluptatem omnem esse statuunt, hoc tamen dicere verebuntur, philosophari sibi non esse vulgari voluptate jucundius. Deos porro, quos poetæ quidem *bonorum auctores* prædicant, philosophi vero isti, nullius omnino boni vel auctores esse, vel participes ridendo jactant; Deos, inquam, illos, quibus tandem rationibus ut Deos esse putent adducuntur; quos nec præsentes videant, nec rerum quicquam molientes: (quod sequuti saltem videntur, qui solem, lunam, ac stellas admirati, Θεοὺς hoc est Deos, *διὰ τὸ θέειν*, id est, a currendo vocatos esse dixerunt) nec ullo prorsus in operum aut functionum genere versari credant, ut eos *ἐκ τοῦ θεῖναι*, hoc est ab efficiendo *θεοποιήσωσιν*, Deos efficiant: (propterea quippe omnium effector atque molitor unus vere Deus est,) nullo denique vel gubernationis, vel judicii, vel beneficii vinculo cum hominibus teneri velint, ut cultum iis aliquem vel metu, vel honoris caussa debeamus?

Num Epicurus forte, cum

λίδα, καὶ πάντα γενέσθαι κατ' αὐτὴν ἀποφαινόμενος· τοῦ δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν ἀποκηρύττων βίου, καὶ τοὺς πρεσβεύοντας αὐτὴν ἐλέγχων ἀγνώμονας. τῶν γοῦν ὑποθηκῶν ἀρχόμενος λέγει· "Ἄνθρωποι τύχης "εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀνοίης. φύσει "γὰρ * γνώμη τύχῃ μάχεται· καὶ τὴν ἐχθίστην τῇ "φρονήσει, † ταύτην αὐτὴν ἔφασαν κρατεῖν· μᾶλλον δὲ "καὶ ταύτην ἄρδην ἀναιροῦντες, καὶ ἀφανίζοντες, ἐκεί"νην ἀντικαθιστᾶσιν αὐτῆς. οὐ γὰρ εὐτυχῆ τὴν φρό"νησιν, ἀλλ' ἐμφρονεστάτην ὑμνοῦσι τὴν τύχην." Οἱ μὲν οὖν τῶν βιωφελῶν ἔργων ἐπιστάται, ταῖς πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐπικουρίαις ἀγάλλονται, ἐπαίνου τε ὀρέγονται καὶ κλέους ἐφ' οἷς ‡ αὐτῶν προκάμνουσιν, οἱ μὲν τρέφοντες, οἱ δὲ κυβερνῶντες, οἱ δ' ἰώμενοι, οἱ δὲ πολιτευόμενοι· οἱ δέ γε φιλόσοφοι, καὶ σφόδρα παιδεύειν ἐπιχειροῦντες ἀνθρώπους φρυάττονται. Ἦ τολμήσουσιν Ἐπίκουρος ἢ Δημόκριτος εἰπεῖν, ὡς ἀσχάλ-

divinarum dominam reginam constituens, cæteraque omnia ejus arbitrio fieri pronuntians, eandem tamen ab humanæ vitæ commercio procul ablegaret, quique illam colerent, insulsos esse convinceret. Sane quidem ipsemet institutionum suarum exordio, sic loquitur: "Homines," inquit, "dum "stultitiæ suæ velum quærerent, vanum fortunæ simulacrum finxerunt: (pugnat "enim suapte natura cum "[illegible] consilium.) "namque prud[illegible]

"cum alteram illam sufficiunt; "nec enim fortunatam isti "prudentiam, sed prudentissimam canunt celebrantque "fortunam." Porro utilium vitæ operum moderatores omnes, navanda suis opera maxime delectantur, laudemque simul et gloriam cum laboribus suis pro communi salute su[illegible] [illegible]ntis compensari volunt: a[illegible] [illegible]ando a[illegible]

λουσι φιλοσοφοῦντες; ἀλλ' οὐδὲ θυμηδίαν ταύτης ἂν ἑτέραν προθεῖντο. καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν ἡδονὴν εἶναι φρονοῦσιν, ἀλλ' αἰδεσθήσονταί γε μὴ λέγειν ἥδιον αὐτοῖς εἶναι τὸ φιλοσοφεῖν. τοὺς δὲ Θεοὺς περὶ ὧν οἱ μὲν ποιηταὶ παρ' αὐτοῖς ᾄδουσι, δωτῆρας ἑάων· οὗτοι δὲ οἱ φιλόσοφοι μετὰ τωθείας εὐφημοῦσι, Θεοὶ πάντων ἀγαθῶν ἀδώρητοί τε καὶ ἀμέτοχοι. καὶ τίνι τρόπῳ τεκμηριοῦνται Θεοὺς εἶναι, μήτε παρόντας καὶ πράττοντάς τι ὁρῶντες, ὡς οἱ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας θαυμάσαντες, διὰ τὸ θέειν ἔφασαν κεκλῆσθαι Θεούς· μήτε τινὰ δημιουργίαν αὐτοῖς ἢ κατασκευὴν προσνέμαντες, ἵν' ἐκ τοῦ θεῖναι, τοῦτ' ἔστι ποιῆσαι, θεοποιήσωσιν αὐτούς· (τούτου γὰρ ἕνεκα πρὸς ἀλήθειαν ὁ τῶν ἁπάντων ποιητὴς καὶ δημιουργὸς μόνος ἐστὶ Θεός) μήτε διοίκησιν, ἢ κρίσιν, ἢ χάριν αὐτῶν τινὰ πρὸς ἀνθρώπους ἐκτιθέμενοι, ἵνα φόβον ἢ τιμὴν ὀφλήσαντες προσκυνήσωμεν αὐτούς;

Ἢ τοῦ κόσμου προκύψας Ἐπίκουρος, καὶ τὸν οὐρα-

molestum sibi atque invisum esse philosophandi munus? Imo non aliam profecto huic animi voluptatem anteponunt: Etsi enim bonum voluptatem omnem esse statuunt, hoc tamen dicere verebuntur, philosophari sibi non esse vulgari voluptate jucundius. Deos porro, quos poetae quidem bonorum auctores praedicant, philosophi vero isti [illegible] omnino bonorum vel [illegible] vel participes [illegible] [illegible], inique [illegible] rationib[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

lentes: (quod sequuti saltem videntur, qui solem, lunam, ac stellas admirati, Θεοὺς hoc est Deos, διὰ τὸ θέειν, id est, a currendo vocatos esse dixerunt) nec ullo prorsus in operum aut functionum genere versari cre[illegible] eos ἐκ τοῦ θεῖναι, hoc est [illegible]ndo θεοποιήσωσιν, Deos [illegible] (propterea quippe [illegible] effector atque molitor [illegible] Deus est,) nullo de[illegible] gubernationis, vel ju[illegible] beneficii vinculo cum [illegible]us teneri velint, ut cul[illegible] aliquem vel metu, vel [illegible] causa debeamus?

Epicurus forte, cum

νιον ὑπερβὰς περίβολον, ἢ διά τινων κρυφίων, ἃς μόνος οἶδεν, ἐξελθὼν πυλῶν, οὓς (fort. τοὺς *Vigerus*.) ἐν τῷ κενῷ κατεῖδε Θεοὺς, καὶ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἐμακάρισε τρυφήν; κᾀκεῖθεν ἐπιθυμητὴς γενόμενος τῆς ἡδονῆς, καὶ τῆς ἐν τῷ κενῷ ζηλωτὴς διαίτης, οὕτω πάντας ἐπὶ τὴν τοῦ μακαρισμοῦ τούτου μετουσίαν, ἐξομοιωθησομένους ἐκείνοις τοῖς θεοῖς, παρακαλεῖ· συμπόσιον αὐτοῖς μακάριον, οὐχ ὅπερ οἱ ποιηταὶ, τὸν οὐρανὸν ἢ τὸν Ὄλυμπον, ἀλλὰ τὸ κενὸν συγκροτῶν, ἔκ τε τῶν ἀτόμων τὴν ἀμβροσίαν αὐτοῖς παρατιθεὶς, καὶ προπίνων αὐτοῖς ἐξ ἐκείνων τὸ νέκταρ; καὶ δὴ καὶ κατ' ἐκείνων τῶν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς, ὅρκους τε καὶ ὁρκισμοὺς μυρίους τοῖς ἑαυτοῦ βιβλίοις ἐγγράφει, ὀμνύς τε συνεχῶς μὰ Δία καὶ νὴ Δία, ἐξορκῶν τε τοὺς ἐντυγχάνοντας καὶ πρὸς οὓς διαλέγοιτο, πρὸς τῶν Θεῶν, οὔ τί που δεδιὼς αὐτὸς ἢ δεδιττόμενος ἐκείνους τὴν ἐπιορκίαν, κενὸν δὲ τοῦτο, καὶ ψευδὲς, καὶ ἀργὸν, καὶ ἄσημον ἐπιφθεγγόμενος τοῖς

ultra mundum hunc prospiciens, ac cælestem illum ambitum prætergressus, aut per occultum quoddam posticum, sibique soli notum egressus, Deos in vacuo degentes vidit, ac summam eorum tantis in deliciis felicitatem admiratus, voluptatem inde concupiscit, atque illam quæ in vacuo ducitur vitam æmulatus, omnes continuo tanquam Deorum illorum similes futuros, ejus ad felicitatis communionem ac societatem invitat. Quibus ille cœnaculum, non jam cœlum aut Olympum, ut poetæ, sed vacuum instruit, confectam ex atomis apponens ambrosiam, indidemque haustum nectar propinans. Cæterum iis de rebus, quæ nihil ad nos pertineant, mille juramenta sacrasque obtestationes suis passim libris inferciens, per Jovem assidue vel negat aliquid vel affirmat, lectoresque suos, et eos quibuscum ipse disputat, Deorum obstringit religione, non quod illos ipse vereatur, aut perjurium ullo modo reformidet; sed inanem hanc atque mendacem, vanamque ac nihil omnino significantem disputationum sua-

λόγοις αὐτοῦ παράρτημα, οἷον εἰ καὶ χρέμπτοιτο καὶ πτύοι, τό, τε πρόσωπον στρέφοι, καὶ τὴν χεῖρα κινοίη. τοιαύτη γὰρ ἀδιανόητος ἦν ἡ παρ' αὐτῷ καὶ ματαία ὑπόκρισις, ἡ τῶν Θεῶν ὀνομασία. ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρόδηλον, ὅτι μετὰ τὸν Σωκράτους θάνατον κατεπτηχὼς Ἀθηναίους, ὡς μὴ δοκοίη τοῦθ' ὅπερ ἦν, ἄθεος εἶναι, κενὰς αὐτοῖς ἀνυποστάτων Θεῶν τερατευσάμενος ἐζωγράφησε σκιάς. οὔτε γὰρ εἰς οὐρανὸν ἀνέβλεψε νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, ἵνα τῆς ἐναργοῦς ἄνωθεν φωνῆς ἀκούσῃ, ἧς ὁ προσεκτικὸς θεατὴς κατακούσας ἐμαρτύρησεν, ὅτι [m]Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. οὔτε τῇ διανοίᾳ κατεῖδεν εἰς τοὔδαφος· ἔμαθε γὰρ ἄν, ὅτι [n]τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, καὶ ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. [o]Καὶ μετὰ ταῦτα γὰρ, φησὶ, Κύριος εἰς τὴν γῆν ἐπέβλεψε, καὶ ἐνέπλησεν αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ. ψυχὴν παντὸς

rum appendicem effutiens, non aliter ac si excreet aut expuat, aut convertat vultum, aut manum commoveat. Ejusmodi quippe omnis ista Deorum appellatio est, superflua quædam ac sensus expers studiique simulatio. At illud quidem longe certissimum, cum Athenienses a Socratis interitu metueret, ne qualis erat atheos esse videretur, vacuas iis leviculorum Deorum umbras novum circulatorem informasse. Nec enim profecto aut spiritalibus unquam oculis suspexit in cœlum, ut clarissimam illam superioribus e locis vocem exaudiret, qua intentus ille contemplator afflatus cum esset, exclamavit, *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Aut vero solum ipsum mente despexit; hoc enim si fecisset, didicisset utique, quod *Misericordia Domini plena est terra,* quodque, *Domini est terra, et plenitudo ejus.* Et illud, *Post hæc enim,* inquit, *Dominus in terram respexit, et implevit illam bonis suis. Anima omnis animantis operuit faciem ejus.* Qui si nimia cæcitate non laborant,

m Ps. xviii. 1. n Ps. xxxiv. 5. o Ecclus. xvi. 29, 30.

ζώου ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς. εἰ δὲ μὴ σφόδρα τυφλώττουσιν, ἐπισκεψάσθωσαν τὴν παμποίκιλον τῶν ζώων πολυπλήθειαν, τὰ χερσαῖα, τὰ πτηνὰ, τὰ ἔνυδρα, καὶ κατανοησάτωσαν ὡς ἀληθὴς ἐπὶ τῇ πάντων κρίσει (for. *κτίσει Vigerus.*) *γέγονεν ἡ μαρτυρία τοῦ δεσπότου, καὶ πάντα κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόσταξιν πέφηνε καλά.* Extant hæc in capp. v. postremis libri penultimi *Præparat. Evangelicæ* Eusebii pag. 772. et sqq. edit. Vigerianæ.

tantam illam ac tam variam animantium multitudinem contemplentur, terrenarum, volatilium, aquatilium, ac demum intelligant, quam verum hoc in omnium procreatione testimonium fuerit, *Et omnia secundum ejus mandatum extiterunt bona.*

EX LIBRIS IISDEM DE NATURA.

I.

Οὐχ ἁπλῶς τῶν μεγίστων τοῦ κόσμου, καὶ τῶν ὑπ' (an *ὑπὲρ*?) *αὐτὸν, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ αἰῶνος· ἀλλὰ πάντων καὶ τῶν ἐλαχίστων ἄπειρος ἀτέλεστος τῶν* (for. *ἀτέλεστός τε*) *ἐν ἀνθρώποις ἡ γνῶσις.* Extat in *Sacris Parallelis*, pag. 752. tom. ii. edit. Lequien. Op. S. Joannis Damasceni.

Non modo maximarum rerum orbis, et earum quæ supra ipsum sunt, quin etiam numeri *τοῦ αἰῶνος*; sed et omnium prorsus etiam minimarum ignara est atque rudis humana cognitio.

II.

Ἐργαστήριον ἀνθρώποις καὶ θέατρον, διδασκαλεῖον καὶ γυμνάσιον ὁ κοσμὸς ἠνέωγεν, ἵν' αὐτὸν καὶ

Officinam hominibus, ac theatrum, scholam et gymnasium

τὰ ἐν αὐτῷ πολυπραγμονήσαντες, τὸ μέγιστον ἐπὶ τὴν αὐτῶν (for. *αὐτῶν*) *γνῶσιν ἐφελκώμεθα.* Extat in editione Romana *Op. S. Dionysii Alex.* pag. 67 et in Lib. Secundo *Rerum Sacr. Leontii et Joannis* in Vol. VII. *Novæ Collectionis Vet. Scriptorum* a cl. Angelo Maio editorum pag. 98.

operuit mundus. Ut circa ipsum, resque in ipso studosius agentes, quod maximum est, ad nosmetipsorum cognitionem attrahamur.

III.

——*ἐπεὶ καὶ σύμβολος* (for. *σύμβουλος*) *ἀγαθὸς ὤφθη ξένοις,* (for. *ἐν ξένοις*), *ὁ πολλάκις ἐν οἰκείᾳ βουλῇ σφαλών. τυφλώττει μέν τις ἐπὶ πολὺ περὶ τὰ αὑτῷ προσήκοντα διὰ φιλαυτίαν· ἀπροσπαθῶς δὲ καὶ σχολαζούσῃ τῇ διανοίᾳ τοῖς ἐκτὸς προϊὼν ῥᾷον αὐτὸν* (for. *αὐτῶν*) *εὐσύνοπτον ἴσχει καὶ καταφανῆ τὴν διάθεσιν· εἶτα ἐκείνοις συγκροτηθεὶς, καὶ διαδονισθεὶς, ἐντρεχέστερός τε νοεῖν γενόμενος, καὶ ἑαυτοῦ ποτὲ συναισθήσεται, εἴ γε καὶ τῆς ἐν τοῖς περικειμένοις ἀληθείας ὀξυδερκὴς ἐπιγνώμων γένοιτο* (for. *γένοιτο ἂν*). Extat ubi supra in *S. Dionysii Alex. Reliquiis* p. 67. et p. 108, Vol. VII. *Maianæ Collectionis Vet. Scriptorum.*

Quandoquidem consiliarius bonus in peregrinis visus est ille, qui sæpius in proprio consilio titubavit. Cœcutit plerumque quilibet circa propria officia ob sui ipsius amorem; citra vero affectionem animi ac mente tranquilla ad externa accedens, facile ipsorum dispositionem conspicuam et manifestam habet; deinde illis collisus et discussus, factusque ad intelligendum solertior, seipsum aliquando sensu percipiet, siquidem et veritatis ipsorum, quæ circumstant, acutus censor evaderet.

ANNOTATIONES

IN S. DIONYSII ALEXANDRINI

EXCERPTA,

QUÆ EX LIBRIS EJUS DE NATURA SUMPTA SUNT.

P. 393. l. 3. **Ex libris ejus de Natura ad Timotheum]** Ait Eusebius in *Hist. Eccl.* lib. vii. cap. 26. postquam epistolas aliquot Dionysii recensuit, Καὶ πλείους δὲ παρὰ ταύτας εἰσὶν αὐτοῦ παρ' ἡμῖν ἐπιστολαὶ, καὶ δὴ καὶ πολυεπεῖς λόγοι ἐν ἐπιστολῆς χαρακτῆρι γραφέντες· ὡς οἱ περὶ φύσεως Τιμοθέῳ τῷ παιδὶ προσπεφωνημένοι, καὶ ὁ περὶ πειρασμῶν· &c. *Sed et aliæ plures sunt apud nos illius epistolæ: et prolixiores libri, epistolari forma ac stilo conscripti. Cujusmodi sunt illi de Natura libri, Timotheo puero dedicati. Item liber de Tentationibus,* &c. Ubi Valesius. "Ex hoc libro de Natura insigne fragmentum affert Eusebius in lib. xiv. de præparatione sub finem. Hic porro Dionysii liber de Natura nuncupatus erat Τιμοθέῳ τῷ παιδί. Quæ quidem vox ambiguæ significationis est. Musculus quidem et Christophorsonus *filium* interpretati sunt. Ego *puerum* verti. Neque enim existimo Dionysium conjugem unquam habuisse. Eadem difficultas occurrit supra in lib. vi. cap. 40." Hæc ille. Ibi nimirum reddita fugæ suæ ratione in hunc modum Dionysius locutus est, ἔγω τε καὶ οἱ παιδὲς

καὶ πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν ἅμα συνεξήλθομεν. Ad hoc, ubi illas res narrat, quæ sibi post fugam hanc contigerint, antequam Alexandriam urbem rediisset, ibi de Timotheo fit mentio; unde judice Fabricio ad Hieronymum *De Viris Illustr.* cap. 69. filium Dionysii Timotheum hunc fuisse colligendum est. Idem porro de conjugio Dionysii videntur sentire et Tillemontius in *Mémoires Eccl.* vol. iv. p. 101. ed. Bruxel. et Strothius annotans ad Eusebium. Sin ita se res habebat, nondum tamen episcopum factum esse Dionysium, cum natus fuerit Timotheus, crediderim, propterea quod, cum tempus episcopatus ejus annos septendecim non excederet, gravis argumenti opus cuivis puerilem ætatem haud egresso vix dicavisset præsul Alexandrinus. Neque tamen cum Baraterio dicerem, illa de fuga sua a Dionysio commemorata indicare hunc Timotheum vel episcopum, vel presbyterum fuisse. Vide *Dissert.* ejus III. *de Pseudo-Dionysio Areop.* §. v. pag. 294. Cujus quidem Pseudo-Dionysii opera idem Baraterius cognomini Alexandrino idcirco maxime asseruit, quod et personatus Dionysius scripta sua omnia Τιμοθέῳ nuncupavit, quem *παῖδα* passim vocat. At vero personatus ille, qui libros suos plerosque ita inscripsit, Τῷ *συμπρεσβυτέρῳ* Τιμοθέῳ *Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος*, ad Titum quoque, necnon, si diis placet, ad Joannem apostolum epistolas misit. Præterea ad dicendi genus quod attinet, quidquid monuit Baraterius, satis discrepat illud ab oratione veri Dionysii, ut nullum inde argumentum duci oporteat. Porro prorsus latuit res istæc veteres scriptores, qui traderent, Dionysium Alexandrinum in illa ipsa Pseudo-Dionysiana opera scholia conscripsisse. Ceterum divisum fuisse hoc opus *de Natura* in duos saltem libros, significant non tantum Eusebii verba supra adducta, sed et idem patet ex titulo *ῥήσεως* cujusdam in codice MSto *Parallelorum Joannis Monachi,* quem invenies apud Montfauconium in *Catalogo Bibliothecæ Coislin.* p. 390. Est autem, *Διονυσίου* Ἀλεξ. *περὶ φύσεως α'.*

P. 393. l. 22. Πότερον *ἕν ἐστι* &c.] Omnia quæ hic sequuntur, præter parvulas tres *ῥήσεις* ad finem collocatas, in capitibus quinque postremis libri xiv. *Præparationis*

Evangelicæ pag. 772. seqq. ed. Fr. Vigeri servantur, qui in Notis hæc scribit; "Pulcherrimum hoc S. Patris frag- "mentum, quod ad libri hujus xiv. finem perducitur, Euse- "bianæ diligentiæ beneficium est, quo alioqui, præter alia "pleraque sapientissimi viri monimenta, careremus." Ipse autem Eusebius ῥήσεις Dionysianas hunc in modum induxit. Ταῦτα ὁ Πλάτων. Ἐγὼ δέ σοι καὶ Διονυσίου, τῆς κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίας ἐπισκόπου ἀνδρὸς, ἀπὸ τῶν περὶ φύσεως βραχέα τῶν πρὸς Ἐπίκουρον ἀντειρημένων παραθήσομαι. Σὺ δὲ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰς οὕτως ἐχούσας αὐτοῦ φωνάς. *Hactenus Plato. Nunc juvat etiam ex Dionysii episcopi, hominis Christianam philosophiam professi, opere, quod de Natura conscripsit, pauca quædam e multis, quæ adversus Epicurum disputat, subjungere. Tu verba ejus ipsissima perlege.* Tum vero capiti 23. quo prima ῥῆσις extat, hic titulus præfixus est: Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον πρόνοιαν μὲν ἀρνουμένους, ἀτόμοις δὲ σώμασιν ἀνατιθέντας τὸ πᾶν. ἀπὸ τῶν περὶ φύσεως Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. *Adversus Epicureos, qui et providentiam tollebant, et individuis corporibus universa tribuebant. Ex Dionysii Alexandrini episcopi libris de Natura.* Ceterum etsi ope, ut alibi dixi, codicis MS. qui in Collegio S. Joannis Baptistæ Oxonii servatur, Dionysiana istæc pluribus locis emendare potui, id tamen hic præstare mihi non licuit, quod ad Maximi et Africani Fragmenta feci, ut veterem Georgii Trapezuntii interpretationem *Præparationis Evangelicæ* in hac parte adhiberem, cum inter plurima, quæ resecuit idem Trapezuntius codicem suum, ut videtur, secutus, omissa sint ab eo tam capita posteriora libri hujus decimi quarti, quam totus liber ultimus seu quintus decimus. Nunc vero, diu postquam hæc Dionysii in priore editione *Reliquiarum Sacr.* collocaveram, duæ prodierunt *Eusebianæ Præparationis* editiones, prior a Frid. Adolph. Heinicheno anno 1842. Lipsiæ typis mandata, altera Oxonii anno insequente a Thoma Gaisfordo Ædis Christi decano ad codices undecim MSS. recensita.

P. 364. l. 5. ἀγένητον] Ἀγένητον *non factum* cum ν simplici MS. supra dictus exhibet. Sed de his vocabulis supra aliquid notavi ad Maximi Fragmentum, quod ex eodem

Eusebii opere in vol. II. desumpsi, p. 108. Ἀγένητον habent *duo scripti Gaisfordiani*.

P. 394. l. 11. διὰ τὸ πολυσχήμονας οὔσας] Sic pro διὰ τὸ πολύσχημον *MS. S. Joan.* et *quatuor e codicibus* in gratiam cl. Gaisfordi collatis, *duo alii* πολυσχημονούσας. Nunc eum secutus verba recepi.

Ibid. l. 14. ἀποτελεῖν] Perquam apte his verbis exponi decreta Epicurea de atomis, ait doctissimus Stillingfletus; qui et lectorem suum admonuit, convenire ea cum philosophi ipsius dictis in epistolis ejus ad Herodotum et Pythoclem, quæ supersunt, tum etiam cum Plutarchi [seu potius alius cujusdam auctoris] opere *De Placitis Philosophorum* lib. i. cap. 4. Vide *Origines* ejus *Sacras* lib. iii. cap. 2. §. 11.

Ibid. l. 16. ὁ δὲ] Cum positum sit ὁ Δημόκριτος in *MSto Coll. S. Joan.* non hic ut solet, sed proxime ante verbum ὑπέλαβεν, ex margine igitur in textum devectum nomen istud videtur, quo quidem non opus est. Ceterum Varro apud Ciceronem, *Jam vero*, inquit, *physica, si Epicurum, id est, si Democritum, probarem, possem scribere* &c. *Academic.* lib. i. cap. 2. Nonnulla vero, sed perpauca, mutabat Epicurus, teste eodem Cicerone, *De Finibus*, i. 6. et *De Nat. Deor.* i. 26. Hæc olim scripsi. Vocem posuit cl. Gaisford. ante ὑπέλαβεν, *quatuor MSStis* in hac causa commemoratis.

P. 395. l. 1. οἱ δὲ, τὰς ἀτόμους μετονομάσαντες] Hic posui sumptum ex *MSto* μετονομάσαντες pro *edito* μὲν ὀνομάσαντες, cujus loco scribendum esse prius conjeceram μὴ ὀνομασάντες. Nunc habet μετονομάσαντες *codd. quatuor Gaisfordiani.*

Ibid. l. 5. Διόδωρον] Diodorus hic est, qui cognomine Cronus dictus, ex Megaricis fuit philosophis; a Sexto Empirico sæpe commemoratus. Nunc adnotat cl. Heinichen. "ὀνοματοποιὸν Διόδωρον γεγονέναι. inde ipse Diodorus ἀμερὴς "vocatus. Vid. Tiedemann. Geist der speculativen Philo-"sophie T. ii. p. 410. sq."

Ibid. l. 6. Ἡρακλείδης] Audi Edv. Corsinum in Syllabo editioni suæ præmisso libri superius commemorati *De Placitis Philosophorum*, p. xxx. "Heraclides *Ponticus* appellatus "quod Heracleæ, in Ponto natus esset, Aristotelis auditor "fuit ex Laert. lib. v. seg. 86. adeoque circa Olymp. 110.

" floruisse debuit. De illo Fabricius *Bibl. Gr.* Lib. iii. " cap. xi. pag. 302."

P. 395. l. 7. Ἀσκληπιάδης ὁ ἰατρὸς] Idem Corsinus p. xxvi. " Asclepiades *Prusiade*, vel, ut antea dicebatur, *Cio* Bithy-" niæ urbe natus, oratoriam primum, mox medicam artem " excoluit. Pompeii magni temporibus floruit, eoque me-" dico usus est Cicero, ut ipse testatur, lib. i. de Oratore " cap. 14. Vixit annis 150. Videndus Fabricius lib. vi. " cap. 9. pag. 87. Asclepiades alter Galeno memoratus, " Neronis proximorumque Cæsarum ætate floruit; quemad-" modum C. Calpurnius Asclepiades Prusa ad Olympiam ori-" undus Trajani temporibus vixit, natusque anno U. C. 840. " septuagenarius interiit. Fabricius ibidem, p. 90. Itaque " ambiguum plane, quem ex Asclepiadis istis designet Plu-" tarchus ubi variis in locis Asclepiadis opiniones exponit, " quum uterque de rebus medicis libros ibi a Fabricio re-" censitos ediderit." Hæc Corsinus. Quemcunque interea hominem Asclepiadis nomine signare velint scriptor *De Placitis* et Dionysius, a quo scilicet atomi ὄγκοι nominati sint, hic enim non positum est, ita dictum fuisse Asclepiadem; tam illum quam Heraclidem commemoravit in lib. *de Anima* Tertullianus, hunc in c. 9. illum in c. 15. Porro utrumque inter vetustiores illos atomistas recenset doctissimus Cudworthus, quos quidem non atheos esse, sive Democrateos, credidit; vid. *Systema Intellectuale* cap. i. §. 16.

Ibid. l. 10. Πῶς αὐτῶν ἀνασχώμεθα &c.] Præfixum est lemma hoc in Eusebii libris: Ἀπὸ τῶν ἐν ἀνθρώποις ὑποδειγμάτων. ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. *Rerum inter homines vulgarium exemplis Epicureorum dogma refellitur. Ex eodem.*

Ibid. l. 13. καὶ καθ' ἑαυτὸ] Ut hic addidi particulam καὶ ex *MSto Coll. S. Joan.* desumptam, sic etiam ante voces εἶδε γὰρ, eandem restitui, quam habet et *R. Stephanus*, cujus princeps editio est. Καὶ καθ' ἑαυτὸ præstant *duo MSS. Gaisfordiani.*

P. 396. l. 1. νουθετοῦνται] Deesse aliquid videtur [edita lectio fuerat νουθετούντων]: pendent enim ista, nec verbo ullo fulciuntur. Quid si ἐξ ὧν, quod sequitur (lin. ead.), tolleretur? Quid si post παραδειγμάτων adderetur φιλοσο-

φοῦσιν, aut aliud simile? Quid si, quod magis placet, νουθετούντων, mutaretur in νουθετοῦνται? VIGERUS. Ex conjecturis istis præ cæteris mihi quoque placebat postrema, quam firmat *MS. Coll. S. Joan.* in quo positum est νουθετοῦνται. Hanc igitur lectionem recepi. Nunc præstant νουθετοῦνται *MSS. Gaisfordiani quinque.*

P. 396. l. 16. ὡς ἂν παρείκῃ] Interdum impersonaliter adhiberi hoc verbum ostendit Budæus *Comment. Ling. Gr.* p. 550. ed. R. Steph. ubi ex auctore quodam, Platone forsan, hoc affert, ὅσον ἂν δυνώμεθα, καὶ ἑκάστῳ παρείκῃ. Paulo post *MS.* exhibet ὑπέβαλεν αὐτὴν pro ὑπέβαλλεν ἑαυτὴν, quod quidem ὑπέβαλεν recepi. Sed et nunc addit Gaisfordus *codices quinque* αὐτὴν præstantes.

P. 397. l. 4. ἑκατέρας συνεκόμισε καίριον] Hæc mutila sunt. Legi queat, εἰς τὸν ἑκατέρας &c. ἑκατέρας autem, νεὼς scilicet et ἁμάξης. VIGERUS. Quid si legatur ἑκάτερα, h. e. ligna, quæ ad utrumque, et navem et vehiculum, pertinent, adverbialiter καίριον adhibito? Ait auctor infra simili in causa, καὶ ἕκαστα συμφέρων κατὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς ἑκάστου φαῦσιν ἀστέρος p. 400. l. 7.

Ibid. l. 9. ὁράτωσαν γὰρ τὰς ἀθεάτους ἐκεῖνοι] Neque hæc satis casta. Quæ enim illæ sunt ἀθέατοι, quas videre; quæ porro ἀνόητοι, quas cogitare jubet? An forte subintelligit φύσεις? Esto. qui deinde sententiarum istarum nexus est futurus? Alter quidem ex MSS. pro ἀθεάτους ἀθέτους habet: unde sensus hic elici possit, ut eos jubeat incompositas illas, et ἀνοήτους h. e. stolidas atomos diligentius expendere, non segnius et obiter intueri; quod abs sese factum David olim fatebatur in sui ipsius adhuc imperfecti cogitatione informanda: quo facilius intelligant, ex tanta illarum perturbatione, ordinatum politumque nihil existere potuisse. VIGERUS. Esse ἀθεάτους quidem ἀτόμους hic memoratas, quin censeret Epicurus, vix dubito, qui, referente ipso Dionysio supra, ἀνεπαισθήτους istas εἶναι propter parvitatem suam dixerit. Vid. pag. 394. lin. 17. Verumtamen propter ἀκατέργαστον illud mox allatum, quocum hæc conferri videntur, haud spernenda nobis est ἀθέτους lectio alterius ex MSS. Vigeri. Extiterat præterea vox εὐθέτους

lin. 15. p. 396. Nunc autem recte fortasse adnotat cl. Heinichen. "Equidem nihil video cur lectione vulgata offendi "recte possimus, neque ad τὰς αὐτὰς ἀθεάτους καὶ τὰς ἀνοήτους "præcedens ἀτόμους supplere. Apparet enim, credo, non "sine acerbiori ironia Dionysium dicere, Spectent scilicet "Epicurei, si placet, atomos, quæ omnium fugiunt aspec-"tum, cogitent sibi et informent, quæ cogitari et informari "plane nequeunt."

P. 397. l. 12. τὸ ἀκατέργαστόν σου εἴδοσαν οἱ ὀφθαλμοί μου] Locus mihi quidem perobscurus. Primum tamen pro ἴδωσαν (sic in prioribus Vigeriana edd.) legend. ἴδον, vel εἶδον, ut apud Chrysost. et alios, atque in omnibus Græcorum Bibliorum editionibus. Deinde, relictam illam ab cæteris omnibus lectionem sequutus est, ἀκατέργαστόν σου, et ὀφθαλμοί μου. Illa enim φανερωθὲν ἑαυτῷ significant, non Dei sed Davidis oculos id vidisse: hoc, opinor, sensu, τὸ ἀκατέργαστόν σου, &c. *Quod ex tuis operibus imperfectum adhuc et impolitum videbatur, oculi tandem mei perviderunt*; ubi videlicet majori abs te luce perfusi caligare desierunt. Hæc ad aperiendam utcunque Dionysii sententiam. Cæterum communis eademque certior lectio est, τὸ ἀκατέργαστόν μου, εἶδον, vel ἴδον, οἱ ὀφθαλμοί σου. ut Hebr. גלמי ראו עיניך *me, cum adhuc materno in utero* ἀμόρφωτος *et inchoatus embryo clausus tenerer, oculi tui clarissime perviderunt*. Id enim est גלם. Quæ Chrysostomus, Symmachi explicationem sequutus, cum sequentibus ita pertexit, Ἀμόρφωτόν με, τουτέστι. μηδένα λαβόντα τύπον, ἔτι πλαττόμενον, ἔτι ὑφαινόμενον· καὶ οὕτω με ἴδον σαφῶς, ὡς ἐκεῖνον τὸν πεπληρωμένον καὶ οὐδεμιᾶς ἡμέρας ἔτι δεόμενον, πρὸς τὴν ἀπάρτισιν. Et paulo post, ὁμοίως ἐκείνοις με εἶδες, τοῖς πλασσομένοις, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἡμέραις, αἷς οὐκ ἐνέδει οὐδεμία ἡμέρα. VIGERUS. Notandum est, extare lectionem Dionysianam ἀκατέργαστόν σου, et ὀφθαλμοί μου, in codice Alexandrino τῶν ο′. a Grabio post Vigeri tempora publici juris facto, quamvis ab eodem Grabio in oram editi libri rejectam. Εἴδοσαν quoque, quod ope *MSti Præparationis Evang. Joannensis* vice τοῦ ἴδωσαν Dionysio reposui, *codex Alex.* præ se fert, nam forma est interpretibus LXX. so-

lennis, eandemque tuentur *tres codd. Gaisfordi*. Sed interea habet εἶδον lectionem communem Epiphanius in *Hær*. xxx. num. 30. p. 156. ed. Petavii. Nunc vero ait cl. Heinichen. "Pro ἴδωσαν scribendum est ἴδοσαν. Vid. Maittaire de "Græc. L. Diall. p. 298. sq. Winer Grammatik des N. T. "p. 70. sq. et Euseb. H. E. t. iii. p. 315. p. xv."

P. 397. l. 18. ἐρίθους] Hoc pro *edito* ἀῤῥυθμους *MS. Coll. Joan.* et *codices quinque* Gaisfordi, qui ait non raro titubatum esse ad hanc vocem, quam præeunte eo nunc ego recepi.

P. 398. l. 1. ἢ τὸν μέγαν τοῦτον οἶκον &c.] Cum his verbis, quæ, ut jam notavit Vigerus, cum superioribus contexi debent, incipit tamen Eusebii caput 25, hoc titulo præmisso. Ἀπὸ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως· ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. *Idem ex universi molitione conficitur. Ex eodem.*

P. 398. l. 3. ἐπιφαινομένης] Hoc verbum, quod Gaisfordum secutus pro *vulgato* ἐπιφερομένης nunc recepi, præstant *MS. Coll. Joan.* et *codd. quinque Gaisfordi.* Plato in *Gorgia* ex Pythagoreorum placitis; Φασὶ δ' οἱ σοφοὶ, ὦ Καλλίκλεις, καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν, καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν, καὶ φιλίαν καὶ κοσμιότητα, καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιότητα· καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διὰ ταῦτα ΚΟΣΜΟΝ καλοῦσιν, ὦ ἑταῖρε, οὐκ ἀκοσμίαν οὐδὲ ἀκολασίαν. §. xlix. seu pag. 507. ed. Steph. Confer. *Constit. Apost.* v. 6.

Ibid. l. 10. Τίνα δὲ καὶ τρόπον] Particulam καὶ addidi ex *MSto* desumptam. In voce ἀπασῶν subaudi ἀτόμων.

Ibid. l. 14. ἢ μακραίωνά γε κατὰ τὸν οὕτως ὀνομάσαντα] Dixerat nimirum philosophus quispiam, naturalia non tam appellanda æterna esse, quam diuturna. Sed ex Epicuri atque Atomistarum principiis, monuit Stillingfletus in *Originibus Sacr.* lib. iii. cap. 2. §. 17. nullos naturæ vel effectus vel opera apte quæri et explicari posse. Quod quidem præclare hic ostendere ait Dionysium opponentem hoc atomistis, efficere eos nulla idonea causa allata ex una eademque materia uniformi, cum res sensu perceptas, tum vero alias eum fugientes; nonnullas item, quæ vitam sortitæ sint diuturnam, alias autem, quæ brevissimam. Tum autem,

judice eodem Stillingfleto, Dionysius in ῥήσεσι sequentibus mira eloquentia philosophiæ hujus liquido exposuit irrisitque stultitiam.

P. 399. l. 8. καὶ τῶν γεννωμένων] Articulum mihi præstitit *MS. Joannensis*, nunc firmantibus *quatuor Gaisfordianis*.

P. 400. l. 4. ὁ φιλοκρίνων] Optime rescribit Vigerus ὁ φυλοκρίνων. Proxime post διαχέων pro ἀναχέων, et γέννηται pro γένηται, *MS*. Sed ἀτόμους ex antecedentibus subaudi. Φυλοκρίνων unus de *codd. Gaisford.*

Ibid. l. 6. τάσδε δὲ ὡδὶ] Sic pro τὰς δὲ ὡδὶ ex *MSto* edidi. Consentiunt *tres Gaisfordiani*.

Ibid. l. 8. φαῦσιν] Olim φύσιν, quod mutavi cum φαῦσιν lectione *MSti*. Firmant quinque *codd. Gaisfordi*.

Ibid. l. 8. ἡλιακαί, τοσαίδε] Fide *MSti* particulam καὶ, quæ fortasse ex antecedente voce ἡλιακαὶ nata erat, omisi ante τοσαίδε. Omittunt καὶ *tres scripti Gaisfordiani*.

P. 401. l. 4. συγκεχυμένην] Prout legendum conjecerat Vigerus, sic legitur in *MSto* pro συγκεχωρημένην. Scribitur paulo post in *eodem codice* τὸν ἵππον, sed male, et σφενδονήτας, et ἵν' ἀλλήλοις. Omissum est ibidem καὶ πάντα ante ἀναμίξ. Et inferius, ἑαυτὰς extat pro αὐτάς. Sufficit hic dicere, *tres Gaisfordi codices vocem* præstare συγκεχυμένην.

P. 402. l. 3. κατὰ τὸν ποιητὴν] *Odyss.* ρ'. ver. 218.

Καὶ μὲν δὴ μάλα πάγχυ κακὸς κακὸν ἡγηλάζει.
Ὡς ἀεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει Θεὸς εἰς τὸν ὁμοῖον.

Ibid. l. 14. αἱ συνωμοσίαι] Hanc vocem *MS.* suppeditavit pro συνομολογίαι, quod interpretamentum esse videtur. Infra de stellis ait auctor, καὶ τὰς πρὸς τοὺς πλησιοχώρους γειτνιάσεις ΈΝΩΜΟΤΩΣ καὶ μετ' εἰρήνης φυλάττουσιν. pag. 404. lin. 10. Spectari inter hæc videntur duodecim cœli domus seu topi, de quibus, cum alii, tum Manilius. συνωμοσίαι nunc præstant *MSS quinque Gaisfordi*.

Ibid. l. 18. οὗτοι] Hoc recepi ex *MSto* pro αὐτοί.

P. 403. l. 2. ἐποπτεύειν] Hoc quoque ex eodem *MSto* sumptum pro ὑποπτεύειν posui. Paulo infra habes, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἑτέραν ἐπισκοποῦσιν ἀνακύκλησιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὡρισμένας &c. Consentit cum *MS. Joan. unus ex Gaisfordianis*.

P. 403. l. 13. Μέγας Κύριος ὁ ποιήσας αὐτὸν, &c.] Quanquam ita vertit Vigerus, ac si nullius scriptoris verba attulisset Dionysius, tamen aliter, ni fallor, res se habere constaret, si locus in hunc modum rectius verteretur, *Verum quamvis nolint miseri isti, tamen quemadmodum credunt justi, Magnus est Dominus, qui eum creavit,* &c. Extare verba apud Siracidem xliii. 5. jam monet Gaisfordus.

Ibid. l. 16. ἐπ' αὐτῆς] Sic recte scribitur cum in *edit. R. Steph.* tum in *MSto,* pro ἐπ' αὐτοῖς, quod in editione Vigeriana extat. Nunc duos alios codices ἐπ' αὐτῆς præstantes addit Gaisfordus.

P. 404. l. 12. κατειλήφασιν] Sic immutavi *vulgatam lectionem* καὶ εἰλήφασιν, *MStum* secutus. Nunc huic codici adde *quatuor Gaisfordianos.*

P. 405. l. 5. Ἤ τις οὕτως εὔτακτος] Ex *MSto* εὔτακτος pro εὐτάκτως reposui. Consentit *unus de codd. Gaisfordianis.*

Ibid. l. 7. ἐμποδοστατοῦντος] Sic *MS.* uti olim conjecerat reponendum Vigerus pro ἐμποδιστατοῦντος. Consentiunt tres *MSS. Gaisfordiani.*

Ibid. l. 11. ἐκνεύσεσι] Hoc reposui pro νεύσεσι *MStum* secutus, in quo tamen ἐκνεύσασι. Lin. quoque 13. ἄνεισιν ex *eodem cod.* reposui pro ἀνίησιν. Consentiunt *tres codd. Gaisfordi.* Nunc quoque ἐκνεύσεσι præstant *tres scripti Gaisfordiani.*

P. 406. l. 2. κατὰ ῥυθμὸν] *MS.* κατ' ἀριθμὸν, a quo abest καὶ περιοδία, scribiturque pro σφενδονισθέντος in *eodem cod.* σφενδονηθέντος, quod præstantibus *quatuor de suis codicibus* Gaisfordus recepit, quemque ego nunc secutus sum. Habet κατ' ἄριθμον *unus ex illis Manuscriptis.*

Ibid. l. 7. τὸ ξένους] *MStus* articulum suppeditabat. Nunc adde *tres Gaisfordianos.*

Ibid. Εἰ πορεύσονται &c.] Hæc restitui ex *Versione* τῶν ο'. consentiente *Eusebii MSto,* præterquam quod in eo scribitur ἀπορεύσονται pro εἰ π. *Vulgo* enim legitur Εἰσπορεύσονται pro εἰ π. et κατάλυμα pro καθόλου. Nunc constat καθόλου habere *sex codd. Gaisfordianos, unum*que εἰ πορεύσονται.

Ibid. l. 14. Καὶ οὔτε ἑαυτοὺς, οὔτε &c.] Incipit ab his verbis caput 26. Eusebianum, cui hic titulus præfixus est.

'Απὸ τῆς ἀνθρώπου φύσεως. ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. *Idem ex Hominis natura concluditur. Ex eodem.*

P. 407. l. 1. καὶ εἶπεν ἂν] Licuit ope *MSti S. Joan.* addere particulam ἂν, in quo tamen codice scriptum erat ἅπερ ὁ συνησθημένος pro ὥσπερ σ. Agnoscunt ἂν *duo codd. Gaisfordiani*, et ὅπερ ὁ συνησθ. *alii duo.* Edidit Gaisfordus ἅπερ συνησθ. ex *quinque libris.*

Ibid. l. 4. καὶ προσεπεξειργάσατο ἂν ὡς ἐκεῖνος] *Vulgo* καὶ προσεπεξεργάσατο ἂν ἐκεῖνος. Ope *MSti*, in quo tamen προσεξειργάσατο, locum emendavi. Habes infra ἐπεξεργασόμενοι p. 361. l. 9. Proxime ante in *eodem codice* desunt illa ἔπλασάν με καὶ *Psalm.* cxviii. vel cxix. ubi LXX. habent αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με. Et paulo post in ῥήσει Jobiana ἔνυρας h. e. ἔνευρας pro ἔνειρας in *MSto Eusebii* exaratum est. ὡς ἐκεῖνος *quatuor codd. Gaisfordi.*

Ibid. l. 12. κατακλεισθεῖσαι] *MS. Joannensis* καταβληθεῖσαι et *quatuor Gaisfordiani.*

P. 408. l. 11. πᾶσι] Hoc sumptum ex *MSto* substitui *vulgato* πάσης. Nunc præstant πᾶσι *codd. quinque Gaisfordiani.*

Ibid. l. 15. προσιοῦσαι] Recepit προϊοῦσαν Vigeri conjecturam in editionem suam Heinichenus.

Ibid. l. 18. ἐδωδῇ δ' ὥσπερ] Sic *MStus.* Adde *unum ex Gaisfordianis. Vulgo* enim abest δέ. Et mox ἡ ἁφὴ ex *eodem MS.* pro ἁφῇ posui. Nunc consentientibus *quatuor Gaisfordianis.*

P. 409. l. 6. πρὸς τὸν δοκοῦντα λογιώτερον] Hæc ait Dionysius disputaturus, ut videtur, contra philosophum aliquem disertiorem et in dicendo exercitatiorem, quam extitit Epicurus, qui quidem indisertus vulgo habitus est.

P. 410. l. 2. διαμονῆς] Vulgo διανομῆς. Scribi vero aliter διαμονῆς notat in margine Vigerus, et in interp. præstat. Porro hanc vocem supra adhibuerat Dionysius p. 399. l. 13. αἰτίους γίνεσθαι τῆς περὶ τὴν διαμονὴν διαφθορᾶς, vel διαφορᾶς, corrigente Vigero. Itaque, cum eadem extet in *MSto*, in contextum eam recepi. Nunc confirmantibus *duobus scriptis Gaisfordianis.*

Ibid. l. 3. τὴν χρῆσιν] Hoc recepi in textum ex *MSto* pro τὴν κρίσιν, sed et ad oram *edit.* suæ Vigerus notaverat.

scribi aliter *τὴν χρῆσιν*. Nunc constat præstare *τὴν χρῆσιν* sex e *MSS. Gaisfordianis*, et *χρῆσιν* pro *κρίσιν*, et *θεότητα* pro *ἀθεότητα* dedisse se notat Heinichenus. Mox omisit verba *καὶ θείας* *MStus Joannensis* cum *duobus Gaisfordianis* l. 6. Habetque idem MS. *τῶν ἐντοσθίων* pro *ἐνδοσθίων* l. 10. cum *uno codice Gaisfordi*.

P. 410. l. 18. *κᾂν ἐπιπολῆς*] Eum mihi sensum expressisse videor, qui ex verbis illis exprimi poterat: sed tamen illa duo, *ὡς ἂν οἷοί τε γενώμεθα*, et *ἐπιπολῆς*, minus conjuncta esse posse arbitror. Mallem igitur *ἐπὶ πολλοῖς*, supplendo *ῥήμασι*, seu *λόγοις*. Particula *κᾂν* vel abesse potest, vel si retinetur, emphasim habet cum asseveratione conjunctam, ut sæpe alias. VIGERUS. *MS.* quidem *Collegii S. Joan.* exhibet *ἐπὶ πολλῆς* pro *ἐπιπολῆς*, sed bona Vigeri venia, verba non inconvenientia videntur, et vix opus, ut quid mutetur. Habet interim Hesychius, Ἐπιπολῆς. ἀνωτάτω, ἐπάνω. Ἐπιπολαιοτέρων. τῶν μὴ βαθέων. Ἐπιπολάσαντες. ἐπάνω τοῦ ὕδατος περιφερόμενοι. Glossæ Vett. Ἐπιπολαίως. *Summatim*. Habent *ἐπὶ πολλῆς* *codd. quatuor Gaisfordiani*.

P. 411. l. 3. *χωνεύσασαι προσαγάγοιεν*] *MS.* *χωνευσάσθαι προσάγοιεν*. Προαγάγοιεν reposuit cl. Gaisfordus ex *quatuor Manuscriptis*.

Ibid. l. 5. *σωματουργοὶ*] Vulgo *σωματουργῶν*. Scribi *σωματουργοὶ* notat in margine Vigerus, et fortasse rectius, saltem ita exaratum est in *MSto Coll. S. Joannis*. Mox abest ab *eodem codice* *ἢ* ante *παρά*. Habetque cum *duobus Gaisfordianis* *ἐνέπνευσε* pro *ἐνέπνευσεν*. Priora olim notavi, nunc cum Gaisfordo *σωματουργῶν* recepi suadentibus id omnibus ejus Manuscriptis.

Ibid. l. 15. *μουσικὴν*] Habet *μάθησιν* *MS.* fortasse ex interpretamento. Μάθησιν tres præstant *Gaisfordiani*. Mox in *eodem MS. Joan.* *ἔμπειροι* pro *ἐμπειρικαί*. *ἔμπειροι* *quinque Gaisfordiani*, *ἐμπειρικοὶ καὶ σοφοὶ* *duo*.

P. 412. l. 1. *τῶν μὲν ἀπείρων κόσμων*] Garrire de iis soliti sunt Epicurei; et extat initio harum *ῥήσεων* hujusmodi quiddam. vid. p. 394. l. 13.

Ibid. l. 4. Ἐργάζεσθαι δέ γε &c.] His verbis, quibuscum

incipit caput ult. lib. xiv. *Eusebianæ Præparationis* præfixum hoc est; Ὅτι οὐκ ἐπίπονον τῷ Θεῷ τὸ ἐργάζεσθαι. ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. *Operum suorum molitionem Deo laboriosam ac molestam non esse. Ex eodem.*

P. 412. l. 15. Μηδ' ἀναβάλλεσθαι] Hesiodi verba sunt in Ἔργ. ver. 408.

Μηδ' ἀναβάλλεσθαι εἰς αὔριον, εἴς τ' ἔνηφιν.

Qui sequitur,

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς &c. Ibid. 411. VIGERUS.

ἔς τ' αὔριον pro εἰς αὔριον ex *MSto* reposui. ἔστ' αὔριον et ἔστ' ἔννηφιν apud Hesiodum editum nunc comparent.

Ibid. l. 18. ἡμᾶς τε] For. ἡμᾶς δέ. VIGERUS. Mox addidi ex *MSto* φησιν post Ἐπικατάρατος γάρ. Consentientibus nunc *quatuor scriptis Gaisfordianis*.

P. 413. l. 4. ἄηθες] Vulgo ἀληθὲς, sed legendum cum *MSto Collegii S. Joannis*, prout conjecerat Vigerus, ἄηθες. Favent *tres codd. Gaisfordiani*. Unde mihi in mentem venit corrigentis cl. Forsteri, qui ob merita in Platonem celeberrimus est, verba Josephi historici de Christo, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τ' ἀληθῆ δεχομένων, ubi τ' ἀηθῆ legere pro τ' ἀληθῆ nos monet, et paulo post, τῶν ἰδίων προφητῶν pro illo τῶν θείων προφητῶν reponere; quæ quidem duæ, opinatur vir eruditus, correctiones locum hunc satis tutum ab omnibus adversariis ejus, adeoque Josepho optimo jure vindicandum, præstant. Vide ejusdem Dissert. de eo lingua vernacula conscriptam. Villoisonus autem in Diatriba *Anecdotis* suis *Græcis* annexa p. 69—71. Josephum subinde interpolatum fuisse censet scholiis Christiani cujuspiam lectoris ad oram codicis affixis. Hoc vero contigisse necesse est, antequam Eusebius verba Josephi descripsisset; quem quidem constat non tantum in Historia sua Ecclesiastica hæc ipsa posuisse, sed etiam in *Theophania* sua, cujus quidem libri interpretatio Syriaca nuperrime a cl. Leeo orbi litterato communicata est. Et mihi quidem omnis illa Josephi narratio ei recte adscribi posse videtur, si modo ἔμβλημα omitteretur, quod Origeni fortasse caussa fuit, ut totum Josephi de Christo testimonium prætermitteret; est istud, ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν

πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτα τε καὶ ἄλλα μύρια θαυμασία περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. Josephi *Antiquit. Jud.* l. xviii. c. 4. p. 79. edit. Hudson. Etenim velim ea perpendantur, quæ de Joanne Baptista paulo post scripserit Josephus, quæque eadem attulerit Origenes in lib. i. cap. 3. *Contra Celsum.* Κτείνει γὰρ, ait Josephus, *τοῦτον Ἡρώδης ἀγαθὸν ἄνδρα, καὶ τοὺς Ἰουδαίους κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦντας καὶ πρὸς τὸν Θεὸν θεοσεβείᾳ χρωμένους, βαπτισμῷ συνιέναι,* cap. 6. p. 105. Poterat ergo Josephus verissima illa, quæ de Jesu audiverat, referre, etsi non crederet posse eum Messiam fuisse, qui Judæos a Romano jugo non liberavisset. Sed et nuperrime viri docti rem alia ratione tractarunt. Mox habet *MS. καὶ κάματος ἐγγίνεται τοῖς ἐπιχειρήσασιν.*

P. 413. l. 11. *ἢ τὴν Περσῶν οἱ βασιλείαν γενέσθαι*] *MS. τῶν* pro *τὴν* exhibet, fortasse legend. *ἢ τὴν τῶν Π.* Cum *MS.* consentiunt *duo ex codd. Gaisfordi;* supra l. 7. *MS. Joannensis* habet *τὸ τὰ εἰωθάτα.*

P. 414. l. 4. *τῶν γοῦν Ὑποθηκῶν*] Fabricius *Biblioth. Gr.* vol. ii. p. 635. ed. novæ, in Democriti scriptis ethici argumenti *ὑποθηκὰς* has a Dionysio commemoratas reposuit, ac plures ex illis sententias Stobæum sumpsisse (cui Maximum addit cl. Harlesius) suspicatur. Pagina autem 641. conjecturam facit Fabricius easdem *ὑποθηκὰς* iis operibus accensendas esse, quæ ex Democriti scriptis decerpta fuisse tradat Laertius. Felici autem emendatione, quæ commemoratur in Menagii *Observationibus in Laertium* p. 414. repositum est Laertio opera Democriti enumeranti *Ὑπομνημάτων Ἠθικῶν* pro eo, quod legitur, *Ὑπομνημάτων, ἢ οἴκων.*

Ibid. l. 6. *φύσει γὰρ γνώμη τύχῃ μάχεται*] Præclare Tullius pro Marcello, sect. 7. *Nunquam temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.* VIGERUS. Malim legere *γνώμῃ τύχη μάχεται* propter sequentia, in quibus *ταύτης* pro *ταύτην* reponi debet. Abest *τύχῃ* a *MSto.*

Ibid. l. 10. *τὴν τύχην*] Hactenus verba Democriti: quæ sequuntur, Dionysii sunt. VIGERUS.

Ibid. l. 16. *τολμήσουσιν*] *MS. τολμησάτωσαν et tres Gaisfordiani, unus τολμήτωσαν.*

P. 415. l. 3. *ἥδιον*] Sic *MS.* pro *ἡδὺ ὂν* conjecturam fir-

mans Vigeri. Nunc adde *quinque Gaisfordianos*. Sed proxime post minus apte *MS*. αὐτῆς εἶναί τι τοῦ φιλοσοφεῖν. Quod exhibet *Gaisfordianus* tantum *unus*.

P. 415. l. 3. δοτῆρας ἐάων] Homerus Odyss. θ'. ver. 325.

Ἔσταν δ' ἐν προθύροισι, θεοὶ δωτῆρες ἐάων.

Et ver. 335.

Ἑρμεία, Διὸς υἱὲ, διάκτορε, δῶτορ ἐάων.

Et alibi. VIGERUS. Præstant δωτῆρες pro δοτῆρας *MS. Joan. tres*que *Gaisfordiani*.

Ibid. l. 7. ἀδώρητοί τε] Id est, *nullorum auctores donorum*, hoc quidem loco, ubi δωτῆρες et ἀδώρητοι opponuntur. VIGERUS. Induxi τε ex *MSto*. Nunc firmantibus *tribus Gaisfordianis*. Adnotat cl. Heinichen. de νωθεία et νωθισμὸς supra c. vi. v. Ruhnken. ad Tim. Lexic. p. 218 ed. Koch.

Ibid. l. 10. διὰ τὸ θέειν] Plato in *Cratylo* pag. 397. ed. Steph. ubi ita Socrates. Τοιόνδε τοίνυν ἔγωγε ὑποπτεύω. φαίνονταί μοι οἱ πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὥσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ γῆν, καὶ ἄστρα καὶ οὐρανόν· ἅτε γοῦν αὐτὰ ὁρῶντες πάντα ἀεὶ ἰόντα δρόμῳ καὶ θέοντα, ἀπὸ ταύτης τῆς φύσεως τῆς τοῦ θεῖν, θεοὺς αὐτοὺς ἐπονομάσαι· ὕστερον δὲ κατανοοῦντες, τοὺς ἄλλους πάντας ἤδη τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν.

P. 415. l. 12. θεῖναι, τοῦτ' ἔστι ποιῆσαι] Θέω *curro*, θέω *facio*, θέω *video*, omnia hæc communem notionem habere videntur in actione intensiore sitam. Cons. editionem *Lennepianæ Etymol. Ling. Gr.* a cl. Scheidio adornatam. p. 337.

P. 416. l. 4. οἶδεν] Sic *MS*. pro εἶδεν. Nunc adde *tres Gaisfordianos*. Porro infra in verbis, ἐπὶ τὴν τοῦ μακαρισμοῦ τούτου μετουσίαν lin. 5. articulum τὴν *idem codex* suppeditavit. Nunc adde *duos Gaisfordianos*. Mox τοὺς pro οὓς conjecturam Vigerianam recepit in textum Heinichenus.

Ibid. l. 10. ἀτόμων] Scribi aliter ἀτμῶν notavit in margine Vigerus, sed minus recte sic scribi videtur.

Ibid. l. 11. καὶ δὴ καὶ κατ' ἐκείνων] Posteriori καὶ orationem auxi ope *MSti Joannensis*. Nunc consentiunt *tres Gais-*

fordiani. Hæc porro de Diis, non, ut Vigerus, de *rebus*, quæ nihil ad nos pertinent, interpretor.

P. 416. l. 17. ἐκείνους] Cum scriptum sit in *MSto* ἐκείνους pro ἐκεῖνος, et præstent præterea ἐκείνους *quinque codd. Gaisfordiani*, Gaisfordum secutus istud nunc recepi. Proxime ante legendum αὐτοὺς pro αὐτὸς censet Vigerus, vix recte.

P. 417. l. 1. οἷον εἰ καὶ χρέμπτοιτο &c.] Indicia summi contemptus.

Ibid. l. 5. κατεπτηχὼς Ἀθηναίους] Conf. Cic. *De Nat. Deor.* i. 30, 31, 44. Mox l. 7. ἐνέβλεψε pro ἀνέβλεψε *MS.*

Ibid. l. 14. Καὶ μετὰ ταῦτα γὰρ] Verba ipsius Siracidæ sunt, Καὶ μετὰ ταῦτα Κύριος, κ. τ. λ. in quibus pro ψυχὴν legendum putat ψυχῇ Vigerus, sed ψυχὴν habent τῶν ο'. *codd. Vat.* et *Alex.* Grabius tamen ψυχὴ nominativum in textum *Bibliorum* admisit. αὐτοῦ pro αὐτῆς *Eusebii* habet *MS. Joannensis* cum *duobus Gaisfordianis.* Præstat ψυχὴ *unus de iisdem.* Clauditur interea sic versus, Καὶ εἰς αὐτὴν ἡ ἀποστροφὴ αὐτῶν.

P. 418. l. 4. καὶ πάντα κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόσταξιν &c.] Etsi ita vertit Vigerus, ac si verba alicujus scriptoris hoc loco a Dionysio allata essent, tantum respici *Genesis* cap. i. comm. ult. videtur, dum et ipse ait legendum κτίσει pro κρίσει Vigerus; idque nunc receperunt Heinichenus et Gaisfordus. Ceterum Eusebius post Excerpta istæc ita pergit scribere; Ταῦτά μοι ἀπὸ πλείστων ἐξήνθισται τῶν πρὸς Ἐπίκουρον Διονυσίῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπῳ πεποιημένων. *Hæc mihi e pluribus libata sunt atque decerpta, quæ Dionysius episcopus æqualis noster adversus Epicurum disputavit.*

Ibid. l. 15. Οὐχ ἁπλῶς &c.] Excerptum edidit cl. Lequien. in *Rupefucaldinis Parallelis Sacris*, cum hoc titulo, Τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, περὶ φύσεως. Et in codice MSto *Parallelorum Joannis*, qui recensetur in Bibliotheca Coisliniana, post Sangermanensi, duæ extant ῥήσεις, ut testatur in pag. 390 *Catalogi* Montfauconius, ex libris Dionysianis *De Natura* desumptæ. Harum unius titulus est, περὶ φύσεως, alterius περὶ φύσεως α'. Utra autem, an neu-

tra illarum ῥήσεων sit ista, quæ hic sistitur ex Lequieno et ex Schedis Joannis Ernesti Grabii in bibliotheca Bodleiana numero v. notatis, nescio, cum eædem sententiæ diligentiam amici libros pro me Parisiis perscrutantis fefellerint. Eadem autem ῥῆσις in Grabii Schedis MSS. bis occurrit, et in posteriore quidem loco ex *cod. Claromont.* descripta *Parallelorum vetustiorum Joannis;* quæ quidem Parallela a Lequieno post mortem Grabii edita prodierunt. Et unum hoc operis Dionysiani fragmentum quod apud Lequienum invenire potui, a Gallandio video adjectum prioribus excerptis Eusebianis, quæ ipse in tomo tertio *Bibliothecæ* suæ *Patrum* ex editione Vigeriana ad verbum sumpta, inter cetera Dionysii Alexandrini Fragmenta reposuit.

P. 418. l. 15. τῶν μεγίστων] Hic editione *Parallelorum* Lequiena relicta quæ exhibet μεριστῶν, Grabii apographo μεγίστων debeo. An ὕπερ αὐτὸν pro ὑπ' αὐτὸν legendum est?

Ibid. l. 16. τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ αἰῶνος] Quid sit istud, nisi significetur mundi vel harmonia vel anima, vel substantia, aut denique ipse numerus denarius, ignoro. Cons. Meursius *De Denario* cap. ult. p. 109.

Ibid. l. 17. ἀτέλεστος τῶν] Suppeditat quidem particulam καὶ ante ἀτέλεστος Grabii utrumque apographum, sed ita quoque τῶν delendum esset.

Ibid. l. 24. Ἐργαστήριον ἀνθρώπων &c.] Posita sunt a cl. editore *Operum S. Dionysii Alex.* Romæ 1796 calce ceterorum Fragmentorum *Librorum De Natura* duæ istæ ῥήσεις ex codice Vaticano LIII. descriptæ. Postquam vero illas anno 1818 in Additamento ad vol. IV. *Reliquiarum Sacr.* collocaveram, tandem mihi innotuit allatas antiquitus easdem fuisse a Leontio et Johanne in Libro Secundo *Rerum Sacrarum*, quem nuperrime anno 1833 cum orbe litterato communicavit cel. Angelus Maius in vol. VII. *Novæ Collectionis Vet. Scriptorum* pagg. 98 et 108. Apud Maium prioris ῥήσεως est epigraphe, Διονυσίου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ περὶ φύσεως, alterius, τοῦ μακαρίου Διονυσίου ἐν τῷ περὶ φύσεως. Cum in editione Dionysii Romana mendis scaterent hæc excerpta, plerasque earum in Additamento

ante sustuleram, quam Leontii et Johannis opusculum vidi. Editus enim Dionysius habebat in *ῥήσει* priori, *ἂν αὐτὸν*, aberatque ab ea *τὰ* ante *ἐν αὐτῷ*. In posteriori autem extabat *σύμβολον ἀγαθὸν*, *ὁ* pro *ὃ*, *εὐσύναπτον*, *ἐκείνους*; deerat quoque post *ἑαυτοῦ ποτὲ* verbum *συναισθήσεται*, ubi tamen desiderari aliquid ab editore significatum est.

S. DIONYSII ALEX.

EXCERPTA QUÆDAM

EX

NICETÆ CATENA PATRUM

IN JOBUM.

I.

ΤΟ δὲ, [a] Ὥσπερ μία τῶν ἀφρόνων ἐλάλησας, τινὲς εἰς τὴν Εὔαν ἐξέλαβον. Ἐκείνην, φησὶν (S. Dionysius), ἐμιμήσω τὴν πρώτην δεξαμένην τῆς ἁμαρτίας τὸ βέλος, καὶ συμβουλαῖς ὁμοίαις παρακρουσαμένην τὸν εἰκόνι Θεοῦ τετιμημένον ἐκεῖνον καὶ πάσης κακίας ἐλεύθερον. ἠγνόησε γὰρ τοῦ ὄφεως τὰ πολύπλοκα καὶ σκολιὰ νοήματα, καὶ τὴν ἀγρίαν καὶ ἀτίθασσον φρόνησιν, [b] δι' ἣν (for. addend. θηρίων) οὐκ ἀνθρώπων

Patricii Junii interpretatio,
Correcta ad Græca, quæ nonnullis in locis immutata sunt.

Illud vero, *Tanquam una insipientium loquuta es,* quidam ad Evam retulerunt; illam, inquit, imitata es, quæ peccati telum primum excepit, et consiliis haud dissimilibus, illum, qui Dei imagine ornatus, omnique vitio liber erat, circumvenit. Ignorabat enim illa serpentis varium et vafrum ingenium, ejusque agrestem et efferatam calliditatem, ob quam,

[a] Gen. iii. 1.

[b] Job. ii. 10.

φρονιμώτερος λέλεκται· οὐδὲ γὰρ ἂν δύναιτο τῶν δικαίων ὁ ἄδικος, τῶν τοῦ Θεοῦ παρέδρων, ὁ ἀποστάτης. εἰ δὲ τοὺς ἄφρονας καὶ ἀνοήτους κατασοφίζεται, [c] τῷ πηλῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ γοητεύων, [d] καὶ τοὺς οὐκ ἀναβοῶντας πρὸς τὸν Θεὸν, διὰ τὸ μὴ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτοῦ συναισθέσθαι, εἰκότως ἐν τοῖς θηρίοις ἐκεῖνοι λογισθεῖεν, ὧν μόνον (for. μόνων) φρονιμώτερος εἶναι λέλεκται. ἀτελὴς γὰρ ἦν ἔτι καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ πρῶτος ἀπατηθεὶς ὁ Ἀδὰμ, εἰς ψυχὴν ζῶσαν μόνον, [e] μηδέπω δὲ καὶ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν γενόμενος, καὶ ἔτι γε πρὸ αὐτοῦ, ἡ πλευρὰ οἰκοδομηθεῖσα εἰς γυναῖκα. οὕτω μὲν οὖν οὐ φρονιμώτερος ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ ἀγγέλων· πῶς γὰρ, ὁ [f] εἰς τὸ καταπαίζεσθαι ὑπ' αὐτῶν γενόμενος; οὐκ αὐτῶν δὲ μόνων, ἀλλὰ καὶ εἴ τις τῶν ἐνταῦθα ἰσάγγελος· ὥσπερ ὁ Ἰὼβ, ὃς περιγενόμενος αὐτοῦ καὶ κατακρατήσας ἑκατέρωθεν, καὶ μήτε διὰ τὴν εὐθηνίαν, καὶ τὴν εὐπραγίαν ἁλοὺς, ἢ παρακρουσθεὶς ὑπ'

non hominibus prudentior appellatus est; neque enim justis injustus, Deique assessoribus prudentior apostata esse potest: si vero stultos et fatuos luto et opere lateritio fascinans, decipit, atque eos qui non clamant ad Deum, propterea quod insidias ejus haud sensu percipiunt, hi jure optimo belluis annumerandi sunt, quibus solis sapientior est nuncupatus. Erat etiam tunc imperfectus, qui ab illo primus in fraudem inductus est Adam, qui in animam tantum erat viventem, nondum factus in spiritum vivificantem, ejus item costa quæ in mulierem [prius] ædificata fuerat: quare nec hominibus nec angelis sapientia antecellit. Quî enim poterat, ludibrio ab eis afficiendus? nec ab illis tantum, verum etiam ab iis qui in terris, ad angelorum naturam proxime accedunt; qualis Jobus exstitit, qui superior illo evasit, et utrinque illum debellavit, neque magna rerum externarum affluentia et fœlicitate victus, vel dolis ab eo circumventus: sed irrepre-

[c] Exod. i. 14.
[d] Exod. ii. 23.
[e] 1 Cor. xv. 45.
[f] Job. xl. 19.

αὐτοῦ· ἀλλὰ διαμείνας, [g] ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἄμεμπτος, μήτε διὰ τὴν ἀνύποιστον νόσον, καὶ τὸ ἀνήκεστον καὶ ὁλοσχερὲς ἕλκος ἐνδοὺς, ἀλλὰ πάντα ὑποστὰς, ἵνα ἡ περὶ αὐτὸν τελειωθῇ τοῦ Κυρίου πρόνοια, καὶ δίκαιος ἀναφανῇ· οὗτος γέρας τοῦτον καὶ ἆθλον λαμβάνει· [h] Λήψῃ, φησὶν, αὐτὸν δοῦλον αἰώνιον, παίξῃ δὲ αὐτῷ ὥσπερ ὀρνῳ. Extant hæc in cap. 2. pag. 96. *ed. Junii.*

hensibilis, juxta Dei testimonium perstitit, neque propter morbum intolerabilem, et ulcus immedicabile, quod corpus universum depascebat, eidem cessit, sed ut Dei erga ipsum providentia finem suum sortiretur et justus appareret, omnia perpessus est; atque ita illum tanquam munus et certaminis prœmium reportat, *Accipies*, inquit, *eum servum sempiternum; ludes autem in eo, sicut avi.*

II.

Εἶδες οἷα περὶ Θεοῦ λέγει ὁ μακάριος Ἰώβ· πολλὰ γὰρ κατὰ μέρος ἐπιθειάσας αὐτὸν καὶ δοξολογήσας, πάλιν συγκεφαλαιωσάμενος, ἔφη, [i] Ὁ ποιῶν μεγάλα, καὶ ἀνεξιχνίαστα, ἔνδοξά τε καὶ ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. εἰ γὰρ καὶ ἀναρίθμητος ὁ ἀριθμός ἐστι, καὶ τέλος οὐδὲν ἴσχει, ἐπαύξησιν ἀεὶ καὶ προσθήκην εἰς ἑαυτὸν δεχόμενος, ἐπ' ἄπειρόν τε καταριθμούμενος· ἀλλ' ὑπερβάλλει, φησὶ, σύμπαντα τὸν ἀδιεξόδευτον ἄριθμον τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ τὰ ἔργα, πόσῳ μᾶλλον αὐτός; ὃ γάρ ἐστιν ἀνέφικτον παντὶ καὶ ἀτελεύτητον,

Vidisti quænam de Deo dicat beatus Jobus; cum pluribus enim et particulatim verbis eum extulisset, et gloriam ejus celebrasset, iterum summatim cuncta complexus, dixit, *Qui facit magna et investigabilia, gloriosaque et mirabilia, quorum non est numerus.* Quamvis enim numerus sit innumerabilis, et incrementum additionemque admittens, nullum finem habeat, ac in infinitum numerari possit; nihilominus,

[g] Job. i. 8. [h] Job. xl. 23, 24. [i] Job. ix. 10.

τοῦτ' ἐλάχιστόν ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ, κατά τε ποσότητα, ὡς ἐνταῦθα εἴρηται, καὶ κατὰ μέγεθος, ὡς ὁ ψαλμὸς ὑπερμεγέθη φησὶν αὐτὸν εἶναι, λέγων, [i] Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα, καὶ τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. πάσης γὰρ αἰνέσεώς ἐστιν ἀνώτερος (*scribere vult* αἰνετώτερος *Junius*), παντὸς θαυμασμοῦ θαυμασιώτερος, καὶ πάσης δόξης ἐνδοξότερος, καὶ παντὸς ὑψώματος ὑψηλότερος· ὡς γέγραπται, [k] Φοβερὸς Κύριος καὶ σφόδρα μέγας, καὶ θαυμαστὴ ἡ δυναστεία αὐτοῦ· δοξάζοντες Κύριον ὑψώσατε καθ' ὅσον ἂν δύνησθε· ὑπερέξει γὰρ καὶ ἔτι. καὶ πόλυ ἔργον ἂν εἴη τοὺς ἀπὸ τῶν θειῶν γραφῶν παμμεγέθεις ὕμνους ἐκλέγοντα παρατίθεσθαι, ὧν πάντων ὑπεραινετὸς καὶ ὑπερυψούμενός ἐστιν ὁ Θεός. νυνὶ δὲ ἐπὶ τὰ ἐχόμενα τῆς ἑρμηνείας ἴωμεν. Extant hæc in cap. vii. pag. 212. *ed. Junii,*

III.

Ὁ μὲν Θεὸς ἔστιν ἀεὶ, καὶ σύμπας ὁ αἰὼν ἐνέ-

inquit, Dei opera quemlibet numerum qui pertransiri non potest, longe superant: quod si opera, quanto magis ille? Quod enim nullus homo assequi potest, et fine carere videtur, hoc ipsum est Deo minimum, et quoad quantitatem, ut hic dicitur, et quoad magnitudinem, ut Psalmus immensum eum esse ait, cum dicit, *Magnus Dominus et laudabilis valde, et magnitudinis ejus non est finis.* Est enim omni laude superior, omni admiratione admirabilior, omni gloria gloriosior, omnique celsitudine excelsior; sicuti scriptum est, *Terribilis Dominus et magnus vehementer, et mirabilis potentia ejus. Glorificantes Dominum exaltate quantumcunque potueritis: excedet enim et adhuc.* Et magnum sane opus esset, ex divinis Scripturis hymnos, quibus summa Dei celebratur magnitudo, seligere, et in medium afferre, supra quos omnes Deus laude et gloriæ celsitudine longe effertur. Nunc autem ad sequentium interpretationem pergamus.

[i] Ps. cxlv. 3.

[k] Ecclesiastic. xliii. 29, 30.

στηκεν ὅλος αὐτῷ καὶ πάρεστιν· ἡμῖν δὲ ὃ λέγεται τὸ νῦν καὶ τὸ παρὸν, οὔτε δύναται μένειν, οὔθ' ὅλως ὑφέστηκεν. ἅμα δὲ τῷ λεχθῆναι, τάχα δὲ καὶ πρὶν νοηθῆναι παρῆλθε, καὶ οὐκ ἔστι ποτὲ, οὐδ' ἂν κατάσχοι τις τῇ διανοίᾳ τὸ νῦν· φεῦγον γὰρ καὶ ὑπεξιὸν οἴχεται· τὸ δὲ ἀποδιδράσκον καὶ φροῦδον ἀεὶ, πῶς ἂν εἴποι τις παρεῖναι; ἀλλὰ καὶ τὸ ἐσόμενον μικρὸν φανησόμενον, καὶ εὐθέως ἀφανισθησόμενον, οὐδέπω μέν ἐστι, σπεύδει δὲ κᾀκεῖνο πρὸς τὸ μηκέτι εἶναι. ὅθεν καὶ ὁ θαυμάσιος Ἰὼβ τὸ ἀκρατὲς καὶ ἄστατον ἐδήλωσε τοῦ χρόνου, φήσας περὶ ἑαυτοῦ, [1] Εἰς γὰρ τὰ πρῶτα πορεύσομαι, καὶ οὐκέτι εἰμὶ, τὰ δὲ ἐπ' ἐσχάτοις τί οἶδα; δεικνὺς ὅτι κατὰ τὸ ἐνεστὼς ζῶμεν οἱ ἄνθρωποι, τὸ δὲ παρελθὸν ἀπωλέσαμεν, καὶ τὸ μέλλον οὔπω ἔχομεν.

Extant hæc in cap. xvii. pag. 390. *ed. Junii.*

IV.

Μία γὰρ ἡ τῆς σοφίας πηγὴ ὁ Θεὸς, ἧς τῆς εὑρέ-

Deus quidem semper est, et omne seculum præsens ei et integrum adest: quod nobis autem nunc et præsens dicitur, neque durare potest, neque omnino subsistit, simul autem ut nominatur, forte etiam priusquam mente concipiatur, præteriit: nunc neque omnino est, nec intellectu a quopiam comprehendi potest; fugiendo enim seque subtrahendo abit: quomodo autem quis præsens esse dixerit, quod natura sua fugax semper est et evanidum? Quin etiam futurum, cum exiguo tempore appariturum sit, et continuo evanescet, nondum est, et ut amplius non sit, similiter festinat. Unde Jobus vir admirabilis, tempus cohiberi non posse, et instabile esse declaravit, cum de seipso diceret, *Ad priora enim abibo, neque amplius sum; quæ autem in novissimis, quid novi?* ostendens, nos homines id tantum temporis vivere quod præsens est; quod præteriit enim amisimus, et futurum nondum assequuti sumus.

Unicus sapientiæ fons Deus

[1] Job. xxiii. 8.

σεως καὶ ὁ Ἰὼβ ὀρέγεται, λέγων πολλάκις, [m]Ἡ δὲ σοφία πόθεν εὑρέθη, ποῖος δὲ τόπος ἐστὶ τῆς συνέσεως; καὶ τὸ ἀνέφικτον αὐτῆς καὶ ἀπερινόητον τοῖς πολλοῖς διαγράφων προστίθησι, [n]Λέληθε πάντα ἄνθρωπον. ὅτι δὲ μόνοις ἐστὶ τοῖς ἁγίοις γνώριμος συνεὶς (for. ἡ σύνεσις), ἐπιλέγει· [o]Ὁ Κύριος συνέστησεν αὐτῆς τὴν ὁδὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. ποῦ δὲ, καὶ πόθεν ἐστὶν αὕτη, πάλιν λέγει, [p]Παρ' αὐτῷ σοφία καὶ δύναμις, αὐτῷ βουλὴ καὶ σύνεσις. εἷς οὖν ὁ τῆς σοφίας γενεσιουργὸς καὶ δοτὴρ, καὶ εἴ τις αὐτῆς μετέσχεν, ἔχει παρ' ἐκείνου λαβών· [q]Ὅτι Κύριος δίδωσι σοφίαν, καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ γνῶσις καὶ σύνεσις, ὡς ἡ σοφὴ βίβλος ἐμήνυσε· καὶ ὡς ἕτερον ὅμοιον γράμμα ἐδίδαξε, φῆσαν, [r]Ὅτι αὐτὸς καὶ τῆς σοφίας ὁδηγός ἐστι, καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής. ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς, καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν, πᾶσά τε φρόνησις καὶ ἐργατειῶν ἐπιστήμη· οὐ γὰρ ἄλλοθέν ποθεν ἧκεν εἰς ἡμᾶς τῶν ἀγα-

est, quam Jobus invenire desiderat, sæpenumero illud repetens, *Sapientia autem unde inventa est, et qualis locus est scientiæ?* additque, naturam ejus describens, quæ vulgi captum et intellectum superat, *Latuit omnem hominem*; solisque Sanctis cognitam eam intelligens, sic concludit, *Dominus cognovit viam ejus*, et quæ sequuntur. Ubi autem illa, et unde sit, alibi dicit, *Apud eum sapientia et virtus, ipsi est consilium et intellectus.* Unus igitur, sapientiæ parens et largitor est, et quicunque ejus particeps est, illi acceptam referre debet, *Dominus enim sapientiam dat, et a facie ejus cognitio et intellectus*, prout in sapienti Proverbiorum libro indicatum est; et alius Scripturæ locus docuit, dicens, *Ipse et sapientiæ Dux est, et sapientum emendator.* In manu enim ejus nos sumus, et sermones nostri, omnis etiam prudentia, et operationum disciplina; nihil enim quod bonum et admiratione dignum est, ali-

[m] Job. xxviii. 12. [n] Job. xxviii. 21. [o] Job. xxviii. 23.
[p] Job. xii. 13. [q] Prov. ii. 6. [r] Sap. vii. 15.

θῶν καὶ θαυμασίων οὐδέν· [s]Ἀλλ' εἴ τι ἀγαθὸν, αὐτοῦ, καὶ εἴ τι καλὸν, παρ' αὐτοῦ, φησὶν ὁ Ζαχαρίας. τό τε σύστημα καὶ τὸ πλήρωμα τῶν ἀρετῶν ἐξέκυψε, καὶ προεφάνη παρ' αὐτοῦ. διὸ καὶ πάσας ὁμοθυμαδὸν περιλαμβάνοντες, καὶ καθ' ἑκάστην διορίζοντες, ἀνατιθέασιν αὐτῷ, καὶ πρώτην γε τὴν σοφίαν, ἣ πρεσβυτάτη καὶ προηγουμένη τῶν ἄλλων, ἐν ἡμῖν γίνεται ὥσπερ θεμέλιος, τοῖς λοιποῖς ἐποικοδομουμένοις ὑποκειμένη· ὡς γὰρ μόνος ἀγαθός ἐστιν, οὕτω καὶ σόφος· [t]Εἷς γὰρ, φησὶν, ἐστὶ δυνατὸς, σόφος σφόδρα, καθήμενος ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ. καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὸ ἐξαίρετον αὐτῷ τοῦτο καὶ μονοειδὲς ἀνῆψεν ὄνομα, προσέθηκεν εἰπὼν, [u]Κύριος αὐτὸς ἔκτισεν αὐτὴν, καὶ ἐξηρίθμησεν αὐτὴν, καὶ ἐξέχεεν αὐτὴν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Καὶ ἐπὶ ταύτην ἡμᾶς τὴν μακαρίαν ἐπίγνωσιν ὁ Βαροὺχ παρεκάλει, λέγων, [x]Μάθε ποῦ ἐστὶ φρόνησις,

unde ad nos fluxit; verum, *Siquid boni,* inquit Zach. ix. 17. *siquid pulchri est, illius omne est;* ab eo enim virtutum omnis plenitudo et chorus emersit et præmonstratus est. Idcirco qui omnes simul complectuntur, et sigillatim eas definiunt, Deo illas attribuunt, ac inprimis quidem sapientiam, quæ antiquior et præstantior aliis, in nobis tanquam fundamentum reliqui ædificii superstruendi evadit. Quemadmodum enim solus bonus est, ita etiam sapiens est, *Unus enim,* inquit, *potens, et prudens valde est, sedens super thronum suum:* causamque exponens, cur eximium hoc nomen et singulare illi attribuerit, subdidit dicens, *Dominus ipse creavit eam, et dinumeravit eam, et effudit eam super omnia opera sua.*

Baruch etiam ad hanc beatam cognitionem nos hortatur, dicens, *Disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus; ut scias simul ubi sit longitur-*

[s] Zach. ix. 17.
[t] Ecclesiastici i. 8.
[u] Ejusd. i. 9.
[x] Baruch. iii. 14, 15.

ποῦ ἐστὶν ἰσχὺς, ποῦ ἐστὶ σύνεσις τοῦ γνῶναι, ἅμα ποῦ ἐστὶ μακροβίωσις καὶ ζωὴ, ποῦ ἐστὶ φῶς ὀφθαλμῶν καὶ εἰρήνη. τίς εὗρε τὸν τόπον αὐτῆς; καὶ τίς εἰσῆλθεν εἰς τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς; τόπος γὰρ ὁ γόνιμος αὐτῆς, καὶ θήσαυρος ὅθεν πρόεισι, καὶ τοῖς δεξαμένοις ἐπιμετρεῖται, ὁ Θεός ἐστι· διὸ καὶ προητιάσατο τοὺς οὐ μεταλαμβάνοντας αὐτοῦ. [y] Ἐγκατέλιπες γὰρ, φησὶ, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· τῇ ὁδῷ τοῦ Θεοῦ εἰ ἐπορεύθης, κατῴκεις ἂν ἐν εἰρήνῃ τὸν αἰῶνα. ταῦτα μὲν διὰ μακροῦ τοῖς ἄλλοις ἡρμήνευται, σοφίαν νοοῦσιν, ἤτοι τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν καὶ θεωρίαν, ἢ τὴν θεοσέβειαν· ἐγὼ δὲ τὸ δοκοῦν μοι περὶ τῆς λεγομένης ἐνταῦθα σοφίας, συντόμως καὶ σαφῶς παραστήσω. ἡγοῦμαι γὰρ τὸν σόφον καὶ ἅγιον Ἰὼβ τοιοῦτόν τι λέγειν· Ὅτι τὰ μὲν ἄλλα διὰ τῆς σοφίας εὗρεν ὁ ἄνθρωπος, οἷον ὕλας μεταλλικὰς, τεχνὰς, ἐπιστήμας, καὶ ὅσα μετὰ θαύματος αὐτὸς ἀπηριθμήσατο· αὐτὴν δὲ τὴν σοφίαν πόθεν εὗρε; μήποτε γῆν

nitas vitæ, et victus, ubi sit lumen oculorum, et pax. Quis invenit locum ejus? et quis intravit in thesauros ejus? Locus enim in quo procreatur, et thesaurus unde prodit et accipientibus emensa est, Deus est: quare antea eos arguit, qui illius participes esse recusarunt, *Dereliquisti,* inquit, *fontem sapientiæ: in via Dei si ambulasses, habitasses utique in pace in seculum.* De his quidem alii, qui per *sapientiam,* rerum quæ sunt cognitionem ac contemplationem, vel pietatem erga Deum, intelligunt, pluribus commentati sunt: ego vero, quid mihi de sapientia cujus hic mentio fit, videatur, breviter et dilucide in medium afferam. Existimo enim sapientem et sanctum Jobum ejusmodi quidpiam dicere; quod alia quidem homo sapientia sua adinvenerit, utpote metallorum materias, artes, scientias, et quæcunque alia non sine admiratione ipse enumeraverat; ipsam vero sapientiam quomodo invenit?

y Baruch. iii. 12, 13.

ἀνώρυξεν, ἢ θαλάττης ὑπέδυ μυχοὺς, ἵνα ταύτην εὕρῃ; ἄπαγε· Θεοῦ γὰρ δῶρον τὸ χρῆμα. Extant hæc cap. xix. pag. 430. *ed. Junii.*

Num ut eam inveniret, terram effodit, vel maris sinus ingressus est? Apage; res enim Dei donum est.

EX ŒCUMENII CATENA MS.

IN S. PAULI EPISTOLAM AD ROMANOS,

QUÆ IN COLLEGIO S. MAGDALENÆ OXONII SERVATUR.

[z] Καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, ἀντὶ τοῦ οἱ πλείονες.

Et sic omnis Israel salvus fiet; hoc est, Dionysio Alexandrino interprete, pars major.

z Rom. xi. 26.

ANNOTATIONES

IN S. DIONYSII ALEX.

EXCERPTA NICETIANA.

In Nicetiana Catena Patrum in Jobum, quæ ex duobus codicibus Bodleianis a Patricio Junio anno 1637 auspiciis Gulielmi Laud tunc archiepiscopi Cantuariensis, post paullo beati martyris, Londini edita est, quinque extant ῥήσεις Dionysii nomine inscriptæ. Quas quidem omnes dempta prima illarum ad Dionysium præsulem Alexandrinum pertinere consensus plurium codicum scriptorum confirmat; cum tria alia exemplaria præter illa duo, quibus Junius usus est, in eadem bibliotheca conferre cum edita Catena mihi licuerit. Hi quinque codices in Catalogo Libb. MSS. numeris signatur 176. 178. 195. 201. 701. e quibus Juniani, ni fallor, sunt codd. 176 et 178. vel potius 201, dum antiquissimi eorundem sunt codd. 195 et 201. Langbænius quidem, iis temporibus hujus academiæ decus, in recensione sua codicum Baroccianorum nondum edita refert, prodiisse Catenam Junianam ex codd. 178 et 201. sed quantum ego ex Dionysianis ῥήσεσι colligo, codices 176 et 201 editori opem præstiterunt, dum codex 178 tantum ἀπόγραφον est alterius 201. Interea ex MSto 195 signato, et, ut dixi, antiquissimo, quem ignorabat Junius, plurimum opis ad

verba emendanda atque supplenda mihi comparavi. Et præter codices Bodleianos Pauli Comitoli Interpretationem Latinam ante Græca editam, aliumque codicem Græcum olim Meermannianum, nunc meum, ad hos usus adhibui. Codices enumerare, tædii vitandi causa, supersedeo, quibus obsecutus ῥῆσιν primam Dionysii nomine in Catena Junii inscriptam omittendam duxi. Male ego codicibus scriptis atque editione Juniana fultus, similiter vero errante Dionysii editione Romana, multa splendide dicta tanquam ad Dionysium pertinentia olim attuli, postea hoc reperto, eadem illa extare in S. Joannis Chrysostomi *Homilia* XVII. vulgo XXXII. *in Matthæum* pag. 334—337. tom. VII. ed. Benedictin. Prodeunt interea in Romana Dionysii editione Hæc Excerpta sub titulo *S. Dionysii De Martyrio*, propterea quod, ut ait cl. editor, in exemplaribus Catenæ in S. Lucam allatum Nicetas habeat, Διονυσίου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ὠριγένην; Hieronymusque et alii fortasse scriptores memorarint librum de Martyrio a Dionysio scriptum ad Origenem. Vide pag. ix. Præfationis. At vero, etiamsi ponas, Nicetam in Catena sua in Jobum, perinde atque in illa ad Lucam, Dionysii librum πρὸς Ὠριγένην attulisse, in dubio tamen foret, an idem hic sit, atque ille *de Martyrio* compositus. Nos admonere haud oblitus est vir cl. nihil, quod noverimus, scripsisse Origeni Dionysium præter illud de Martyrio opus. Utcunque sit istud, cum fine Secundi Excerpti ad reliquam se pergere interpretationem profitetur Dionysius, sin potius Catenæ consarcinator, haud inde sequitur, perpetuum et justum Commentarium in Jobum a S. Dionysio esse compositum, quod sileat antiquitas. Certe si tam diserti Scriptoris tale unquam opus extitisset, plura inde a catenatoribus in Jobum depromenda essent.

P. 439. l. 6. Τὸ δὲ &c.] Extat hoc excerptum in cap. ii. pag. 96. *ed. Junii*, ibi vero, sicut in *Comitoli Versione codicibus*que *Bodl.* 201. et 178. haud incipit ante illa, ἠγνόησε γὰρ τοῦ ὄφεως in lin. 13. dum priora hæc verba excerpto cuidam Chrysostomi adduntur. Sed in *cod.* 195. res recte se habet. In hoc quoque codice titulus Διονυσίου Ἀλεξανδρ. præfixus est, sed Διονυσίου tantum in *edito codicibus*que

201. et 178, totum enim ἀποσπασμάτιον omissum est una cum aliis juxta positis in alteris duobus *codd.* 176. et 751. et in *MS.* meo olim *Meermanniano.* In Comitoli autem *Versione* extat istud *Dionysii et Alexandri,* quæ quidem particula copulativa ipsi Comitolo causa fuisse videtur, ut inter auctores Catenæ Dionysium Areopagitam cum Alexandrino perperam recenseret.

P. 439. εἰς τὴν Εὔαν ἐξέλαβον] Similiter Auctor *Serm.* iii. *in Jobum* apud *S. Chrysostomi Op.* tom. v. p. 962. ed. Savilii: ὡς μία τῶν ἀφρόνων. ὡς εἴ τις ἔλεγεν, ὡς ἡ Εὔα ἐλάλησας.

Ibid. l. 8. δεξαμένην τῆς ἁμαρτίας τὸ βέλος] Ex *cod.* 195. hoc τὸ βέλος pro altera lectione τὸ νέφος reposui. Ita Chrysostomus pag. 100. hujus Catenæ a Junio editæ, Ὁ γὰρ μακάριος οὗτος πανταχόθεν βαλλόμενος ἀσφαλέστερον ἵστατο· καὶ μυρία ΒΕΛΗ ΔΕΧΟΜΕΝΟΣ οὐκ ἐνεδίδου. Νέφος quidem βελῶν apud auctores obvium est; habetque idem Chrysostomus lib. vi. *De Sacerdotio,* τῶν βελῶν τὰς νιφάδας. pag. 268. ed. Hughes.

Ibid. l. 13. δι' ἣν] Vocem addendam esse θηρίων verba sequentia mox ostendent.

P. 440. l. 1. οὐδὲ γὰρ ἂν δύναιτο τῶν δικαίων] Sic idem *cod.* 195. *Vulgo* οὐδὲ γὰρ ἂν δύναται τῶν ἁγίων τῶν δικαίων, sed et recte abest a *Comitoli Versione* illud τῶν ἁγίων.

Ibid. l. 4. καὶ τοὺς οὐκ ἀναβοῶντας πρὸς τὸν Θεὸν, διὰ τὸ μὴ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτοῦ συναισθέσθαι] Pro his omnibus in *edito* et *duobus alteris scriptis* 201. et 178. legitur tantum καὶ ἐπιβουλῆς αὐτοῦ συνεσθέσθαι, ubi reponere vult Junius, καὶ ἐπιβουλαῖς αὐτοῦ συνεθίζεται. Sed, etiamsi in codice 195. ex quo verba restitui, prius esset exaratum συνετθέσθαι, tamen postea emendatum fuit συναισθέσθαι. *Comitoli* quidem *Versio* nihil opis hic attulit. Ceterum supra in lin. 3. voces εἰ δὲ τοὺς ἄφρονας καὶ ἀνοήτους idem *codex* 195. male omisit.

Ibid. l. 7. ὧν μόνον] Melius fortasse ὧν μόνων, *quibus solis,* ut vertit *Comitolus.* Sic postea οὐκ αὐτῶν δὲ μόνων l. 11.

Ibid. l. 9. καὶ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν] Auctor spectat ad Paulinum illud, Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Πρὸ αὐτοῦ

anne exponendum est, πρὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀπατηθεῖσα? Olim conjeci scribendum esse ἡ πρὸς αὐτοῦ, *quæ ab illo profecta est.*

P. 441. l. 5. οὗτος γέρας τοῦτον καὶ ἆθλον λαμβάνει] Recepi hoc ex eodem *cod.* 195. consentiente *Versione Comitoli.* Vulgo, οὗτος γέρας τούτων καὶ ἄθλων λ. Ubi pro eo legendum ait Junius οὕτω γέρας τοῦτο καὶ ἆθλον λ.

Ibid. l. 7. παίξῃ δὲ αὐτῷ] Particulam ἐν omisi ante αὐτῷ positam, codices scriptos omnes secutus, eamque addidisse videtur Junius ex edit. τῶν ο'. Romana. Habet codex Alex. καὶ ἐμπαίξεις αὐτῷ. Ceterum Dionysius de τῷ behemoth tanquam affirmative dicta hæc intellexit, etsi per erotesin exponi solent, sicut cetera juxta posita. Vid. *Job.* xl. 20. &c.

II.

P. 441. l. 14. Εἶδες οἷα περὶ Θεοῦ &c.] Extat fragmentum, quod sequitur, in cap. vii. *Catenæ Nicetianæ* pag. 212. ubi *Dionysii* nomen simpliciter positum est, sicut in *tribus codd. MSStis Bodleianis*, qui 201, et 178, et 176. signati sunt, nullum nomen *Interpretatione Comitoli* habente. Sed ope *codicum* 195. et 751. Dionysio Alexandrino hæc vindicare potui. Nunc quoque id firmat *Catena MS. in Jobum*, quæ ex bibliotheca Meermanni transiit in meam.

Ibid. l. 15. ἐπιθειάσας] Hoc pro ἐπιθαυμάσας ex *codicibus* posui *omnibus* præter unum 176. ex quo Junius lectionem suam sumpsisse videtur; is tamen signavit ad marginem alteram ἐπιθειάσας. Hinc autem, et ex aliis locis, id, quod supra admonui, mihimet collegi, usum esse etiam hoc codice cl. editorem. Nostrum vero ἐπιθειάσας invenit Comitolus, qui locum eleganter sic vertit, *qui cum sæpius eum in singulis rebus* religiosa mente veneratus esset, *tum illustri laude extulisset, summatim nunc cuncta complexus, dixit.* Haud interea πάλαι cum *codd.* 201. et 178. pro πάλιν scribendum est.

P. 442. l. 2. Μέγας Κύριος] Μέγας ὁ Κ. præter fidem *omnium* Nicetæ *codicum Bodleianorum* edidit Junius. Delevi ergo articulum, quem neque cod. Alex. τῶν ο'. agnoscit, neque exhibet similis S. Scripturæ locus proxime post al-

latus. Attamen particulam agnoscere *codicem Meerman.* nunc invenio, in quo τῷ post παντὶ supra extat.

P. 442. l. 4. πάσης γὰρ αἰνέσεώς ἐστιν ἀνώτερος] Legere vult Junius αἰνετώτερος pro ἀνώτερος, nec sine causa. Dubito tamen. Comitolus ἀνώτερος codicum lectionem invenit, qui vertit *omni laude superior*.

Ibid. l. 14. νυνὶ δὲ ἐπὶ τὰ ἐχόμενα τῆς ἑρμηνείας ἴωμεν] προφητείας pro ἑρμηνείας *cod.* 195. quod erat notandum, quoniam Dionysius προφητείας potius scripsisset, si modo Dionysii hæc essent, neque, ut magis credo, ab auctore Catenæ fuissent profecta. Ceterum idem codex hanc Dionysii ῥῆσιν paulo ulterius extendit, suppresso nomine Olympiodori, quod apud ceteros libros expositioni hanc ῥῆσιν proxime sequenti adpositum est.

III.

P. 442. l. 16. Ὁ μὲν Θεὸς &c.] Dum hoc extat fragmentum in capite xvii. *Catenæ* pag. 390. ibi titulus in contextu Græco est simpliciter Διονυσίου, sed in interpretatione sua Latina addidit vocem *Alex.* Junius; quæ in *tribus* extat *Bodleianis codicibus*, et *Comitolus* habet *Dionys. et Alexand.* qua de re jam dixi pag. 450.

P. 443. l. 2. οὐθ' ὅλως ὑφέστηκεν] In *edita Catena* ὅλος extat pro ὅλως, renitente verborum sententia, simulque omnibus codicibus, cum vetere interprete *Comitolo*.

Ibid. l. 8. ἀφανισθησόμενον, οὐδέπω μέν ἐστι] Orationem auget *cod.* 195. sed incommode, opinor, in hunc modum, ἀφανισθησόμενος μικρὸν μὲν ἕστηκεν, ἀλλ' οὐδέπω ἔστι. Ceterum, ut in superiori ῥήσει ostendit Dionysius, longe antecelli a Deo ac superari *numerum*, quamvis admittentem in seipsum additionem perpetuam; ita hoc loco statuit, Deum *temporis* quoque limites superare, nec quemadmodum nos homines in præsenti tempore existere, sed integram atque stabilem ipsi adesse æternitatem.

IV.

P. 443. l. 16. Μία γὰρ ἡ τῆς σοφίας &c.] Extant hæc in capite xix. *Catenæ* pag. 430. Ubi tam liber ille editus

quam scripti omnes titulum præ se ferunt *Dionysii* cum addito *Alex.* si *cod.* 201. excipis, in quo quidem Διονυσίου sine gentili positum est. In *cod.* quoque 178, qui prioris, ut dixi, apographum esse videtur, ΑΛΕΞ. alia manu est additum. Sed Comitolus vetus interpres more suo habet *Dion. et Alex.* Additum nunc præstat ΑΛΕΞΑΝΔΡ. *codex Meermannianus.*

P. 444. l. 5. *ὅτι δὲ μόνοις ἐστὶ τοῖς ἁγίοις γνώριμος συνεὶς*] Mihi quidem videtur *συνεὶς* pro *σύνεσις*, vel *ἡ σύνεσις*, facili errore esse positum. Sed vide, qua ratione hæc exponantur a Junio in interpretatione Latina. Ita vero melius quidem scriptum ab auctore esset, *συνεὶς δὲ ὅτι μόνοις* &c. Mox extat, *καὶ τὰ ἑξῆς*, quæ sunt *αὐτὸς δὲ οἶδε τὸν τόπον αὐτῆς*.

Ibid. l. 12. *ἡ σοφὴ βίβλος*] Appellata olim fuisse Salomonis *Proverbia* *ἡ σοφία*, cum ex Melitone, tum ex aliis patet auctoribus. Vid. supra vol. I. p. 135.

Ibid. l. 13. *ἕτερον ὅμοιον γράμμα*] Vox *ὅμοιον* a *codice* abest 751. et recentiori manu addita est in *cod.* 176, et quasi rejicienda ab aliquo notatur in *cod.* 178, nec denique vertere eam dignatus est Junius. Neque in *codice* olim *Meermanni* vox inventa est. Sed vero agnoscunt eandem duo alteri libri, iique antiquissimi, 201. et 195. et Comitolus.

Ibid. l. 16. *ἐργατειῶν*] Hoc pro *ἐργατιῶν* tum ex *codd.* 195. et 176. et 751. tum vero ex *Sacris Bibliis* reposui. Et *ἐργατιῶν* quod ex *codd.* 201. et 178. sumpsit Junius, in *ἐργασιῶν* ipse vult mutare. Nunc præstat *ἐργατειῶν* *codex Meermanni.*

P. 445. l. 1. *ἀγαθῶν*] Hoc ad marg. posuit Junius, ut lectionem variantem, pro *ἀγαστῶν*, atque ita scribitur in *codd.* 176. et 195. et 751. Neque ab his disjungere licet vet. interpretem *Comitolum.* Recepi ergo *ἀγαθῶν*, quippe quod melius convenire cum sequentibus videtur, quam *ἀγαστῶν*. Nunc firmat hoc nobis *codex olim Meermanni.*

Ibid. *εἴ τι ἀγαθὸν* &c.] Ita et cod. Alex. *τῶν ο'*, sed in ed. Romana deest *παρὰ* ante *αὐτοῦ*.

P. 445. l. 10. Εἷς γὰρ, φησὶν, ἐστὶ δυνατὸς, σοφὸς σφόδρα] Addit *Cod.* 195. καὶ ante σοφός. Discedit vero Dionysius a codicibus τῶν ο', in quibus scribitur, εἷς ἐστὶ σοφὸς, φοβερὸς σφόδρα. Abest ἐστὶ ante δυνατὸς a *codice olim Meerman.*

Ibid. l. 16. Καὶ ἐπὶ ταύτην] Fortasse delenda est particula καὶ post *codices* antiquissimos 201. et 195. quibus addas *cod.* 178. ibi enim ab alia manu est. Sed in *codd.* reperitur 176. et 751. et in *Meermanniano.*

Ibid. ὁ Βαροὺχ] In *edito* positum est καὶ ὁ Βαρούχ. Quum vero desit καὶ in iisdem *codicibus* 201. et 195. olimque abesset a *cod.* 178, et forsitan in *alteris duobus MSStis* 176. et 751. ὁ in καὶ transierit, nam articulus in utroque desideratur, particulam igitur καὶ omittendam putavi. Porro neutro loco invenisse eam *Comitolus* videtur, qui vertit, *Ad hujus sapientiæ beatam notitiam Baruch. Codex Meermann.* καὶ Βαροῦχ habet.

P. 446. l. 17. μετὰ θαύματος αὐτὸς ἀπηριθμήσατο] H. e. ipse Jobus. Mox addit τὸ ante δῶρον *codex* olim *Meermannianus.*

P. 447. l. 7. Ex Œcumenii Catena MS.] In Œcumenii edita Catena nullum nomen adpositum est. Dionysio vero Alexandrino vindicare hanc ῥῆσιν potui ope hujus exemplaris, atque aliûs præterea in bibliotheca Bodleiana servati; is autem numero 262. insignitus est.

NOMINA EDITIONESQUE AUCTORUM,

EX QUIBUS

FRAGMENTA

ATQUE OPUSCULA ANTE-NICÆNA

IN HÆC VOLUMINA

DESUMPTA SUNT.

ANASTASII Sinaitæ Hodegus, seu Dux Viæ, contra Acephalos, Gr. Lat. Ingolst. 1606. 4to.

———————— Contemplationes in Hexaemeron, in tomo I. Bibliothecæ Patrum Parisinæ. 1609. fol.

S. Athanasii Opera, tomus II. edit. Benedictin. Paris. 1698. fol.

S. Augustini Opera, tomi II et IX. edit. Amstel. 1700. fol.

———— Sermones inediti a membranis eruit Mich. Denis Vindob. 1792. fol.

Baluzii (Steph.) Nova Collectio Conciliorum, Par. 1683. fol.

———————Miscellanea, Vol. II. Paris. 1679. 8vo.

S. Basilii Magni Opera, tomus III. edit. Benedictin. Paris. 1721. fol.

Catena Patrum nondum edita in S. Lucæ Evang. Codex MS. Biblioth. Imperialis Vindobonensis.

Catena Patrum nondum edita in Acta Apost. et Epist. Catholicas, Codex MS. Biblioth. Collegii S. Magdal. Oxon.

Catena Patrum in S. Matthæum a cl. Cramer edita, Oxon. 1840. 8vo.

Cavii (Gul.) Historia Literaria, Vol. I. Oxon. 1740. fol.

Cedreni (Georgii) Annales, seu Hist. Compend. Par. 1647. 2 tom. fol.

Chronicon Paschale, seu Alexandrinum, edit. Ducangii. Paris. 1688. fol.

S. Clementis Alex. Opera, ed. Potteri. Oxon. 1715. 2 tom. fol.

Collectio Nova Patrum Græc. edita a Montfauconio. Paris. 1707. 2 tom. fol.

——— Scriptorum Vet. edita ab Angelo Maio, Tom. VII. Romæ 1833. 4to.

Concilia, tomus I. et III. et V. et VII. edit. Labbæanæ. Paris. 1673. fol.

——— Tomus I. edit. Harduin. Paris. 1715.

S. CYPRIANI Opera, ed. Baluzii. Paris. 1726. fol.

Dacherii Spicileg. Vet. Aliquot Scriptorum, ed. De La Barre. Vol. III. Par. 1723. fol.

Hen. Dodwelli Dissert. de Pontificum Rom. Successione, ad calcem Operum Posth. Pearsonii. Lond. 1688. 4to.

S. Epiphanii Opera, ed. Petavii. Paris. 1622. 2 tom. fol.

EUSEBII ECCLESIAST. HIST. ed. Hen. Valesii. Paris. 1679. fol.

——— PRÆPARATIO EVANGELICA, ed. Fr. Vigeri. Paris. 1628. fol.

——— Evangelica Demonstratio. Paris. 1628. fol.

——— Thesaurus Temporum, edente Josepho Scaligero. Amstel. 1658. fol.

S. Gregorii Neocæsariensis Opera, edente Ger. Vossio Borchlonio. Mogunt. 1609. 4to.

Grabii (Joan. Ernesti) Spicilegium SS. Patrum. Oxon. 1714. 2 tom. 8vo.

——— ——— Schedæ MSS. in Bibliotheca Bodleiana, de quibus in Præfatione dixi.

Halloixii (Petri) Vitæ et Documenta Scriptorum Eccles. Orientalis. Duaci 1633—1636. 2 tom. fol.

S. Hieronymi Opera, tom. I. et III. et IV. ed. Martianæi. Paris. 1693. fol.

——— ——— DE VIRIS ILLUSTRIBUS, ed. J. Alb. Fabricii. Hamburg. 1718. fol.

S. Hippolyti Opera, edente J. A. Fabricio. Hamb. 1716—1718. 2 tom. fol.

S. Irenæi Opera, ed. Massueti. Paris. 1710. fol.

Joannis Monachi Sacra Parallela in S. Joannis Damasceni Opp. ed. Lequien. Paris. 1722. 2 tom. fol.

Lactantii Divinar. Institut. Libb. 7.

Leonis Allatii Notæ in S. Eustathii Hexaemeron. Lugd. 1629. 4to.

Leontius Byzantinus adversus Nestorianos et Eutychianos, Græce, Codex MS. in Biblioth. Bodleiana.

Maffei (Scipionis) Osservaz. Letterarie, in Verona. 1748. 12mo.

Malalæ (Joannis) Historia Chronica, edente Hodio. Oxon. 1691. 8vo.

S. Maximi Confessoris Opera, ed. Combefis. Paris. 1675. 2 tom. fol.

——— ——— Scholia in Opera S. Dionysio Areop. adscripta. Antverp. 1634. 2 tom. fol.

S. Maximi Confessoris Scholia in S. Gregor. Nyssen. edente Th. Gale, cum Scoto De Divisione Naturæ. Oxon. 1681. fol.
Muratorii Antiquitat. Italicæ Medii Ævi tom. III. Mediolan. 1740. 4to.
Nicetæ Catena Patrum in Jobum, edente Patr. Junio. Lond. 1637. fol.
Œcumenii Comment. in Acta Apost. Epist. Paulinas et Catholicas omnes, Græce. Veronæ 1532. fol.
S. Optatus De Schismate Donatistarum, ed. Dupin. Antv. (Amst.) 1702. fol.
Opuscula aliquot ad calcem edit. Fellinæ Operum S. Cypriani. Oxon. 1682. fol.
Origenis Opera, tom. I. et IV. edit. Benedictin. Paris. 1733. fol.
——— Latine. edit. Genebrardi. Paris. 1604. fol.
Petrus Diaconus De Incarnatione et Gratia Christi, Latine, in tomo 6. Biblioth. Patrum. Colon. 1618. fol.
Photii Myriobiblion, seu Bibliotheca. Rothom. 1653. fol.
Procopii Gazæi Comm. in Octateuchum, Tigur. 1555. fol.
Rufini Hist. Eccl. Vol. I. edit. Cacciari. Rom. 1740. 4to.
SYNCELLI (GEORGII) Chronographia, editio Jacobi Goari. Paris. 1652. fol.
Usserii Armachani (Jacobi) De Symbolis Diatriba, Oxon. 1660. 4to.
Usuardi Martyrologium. Lovan. 1573. 12mo.

INDEX

LIBRORUM MANUSCRIPTORUM, OMISSIS EDITIONIBUS,

CUM QUIBUS FRAGMENTA HÆC ATQUE OPUSCULA COLLATA SUNT.

AFRICANI Epistola ad Origenem, Codex MS. in Bibliotheca Bodleiana servatus.

———————————— Cod. MS. Collegii SS. Trinitatis Cantabrigiæ.

——————— ad Aristidem, Cod. MS. Bibl. Coislin.

S. Augustini Libri de Baptismo, Duo penes me membranei.

Canonum Conciliorum Ancyræ et Neocæsareæ, et Canonicarum Patrum Epistolarum, Codices Scripti novem in Bibliotheca Bodleiana servati.

Catena Patrum in SS. Matt. Lucæ Joannisque Evangelia, Codex MS. Vindobonensis.

Codices MSS. tres in Bibliotheca Vaticana servati, in quibus Melito affertur.

Codices MSS. Bibliothecæ Vaticanæ duo, et Vindobonensis unus, in quibus Polycrates affertur.

S. Cypriani Epistolæ, Codices duo penes Novum Collegium Oxonii. Et tres mei.

Eusebii Ecclesiastica Historia, MS. Savilianus in Bibl. Bodl.

———————————— MS. Norfolciensis nuper in Ædibus Somersetensibus; nunc in Museo Britannico servatus.

——— Evangelica Præparatio, Codex MS. Collegii S. Joan. Baptistæ Oxon.

——— Evangelica Demonstratio, Cod. MS. Bibliothecæ Imperialis Vindobonensis.

Hegesippi Excerptum MS. in Biblioth. Bodl. numero 142. insignitum.

S. Hieronymi Liber De Viris Illustribus. Codex MS. meus.

Homilia De S. Mariæ Nativitate, vel Joan. Damasceno, vel Andreæ Cretensi, vel Germano CP. adscripta, in Bibl. Bodl.

S. Macarii Catena in S. Matthæum, Cod. MS. ejusdem Bibl. Bodl.

Nicetæ Metropolitæ Heracleensis Catenæ in Job Codices MSS. quinque in eadem Bibliotheca servati. Et unus meus, olim Meermannianus.

INDEX PROPRIORUM NOMINUM,

INDEX

PROPRIORUM NOMINUM, RERUM MEMORABILIUM, PHRASIUMQUE.

C.

D.

E.

F.

H.

I.

M.

N.

Q.

R.

T.

X.

Z.

RELIQUORUM IN VOL. II. NOMINUM PROPRIORUM

INDEX,

PRÆCIPUE REGUM ÆGYPTIORUM ET SICYONIORUM,

QUORUM NOMINA TANTUM,

VEL IN MANETHONIS DYNASTIIS ÆGYPTIIS,

VEL IN CATALOGO REGUM SICYONIORUM,

MEMORANTUR.

Olim in edit. priori vol. II. calce, cum litteris ad me scriptis vir cl. Samuel Parr multa in his libris errata indicasset, hoc posui. 'Nonnullos horum atque priorum errorum mihi indicavit amicus summus, vir doctrina exquisita ornatus, ut ad calcem operis tunc impressi, nunquam antea a se visi, corrigerentur.' Præfationem viderat, in qua plura correxit. Nunc itidem hujus alterius editionis errores, a quorum plerisque mea culpa non aberat, mihi detexerunt amici duo, Carolus A. Ogilvie et Ricardus Walker, alter præmiis pietatis et doctrinæ donatus, alter ipsis deliciis bonarum litterarum contentus; qui sic aliisque modis, cum lectissimo simul viro Gulielmo Henderson, amplis honoribus Academicis haud ita pridem insignito, de opere meo optime meruerunt.

CORRIGENDA SED ET ADDENDA IN VOL. IV.

Pag. 4. lin. 1. *προεστηκότων*
P. 12. l. 8. *Paschalis.* l. 7. Dele, Idem—est
P. 15. l. 25. 2 *Thess.* iii. 2.
P. 68. l. 12. *γενέσθαι.* l. 28. *ἀπολυθέντας.* l. 31. *πλησμονῆς*
P. 69. l. 2. *ἀργύρια*
P. 70. l. 24. *παιδίον.* l. 31. Addas, Præcesserunt fugæ huic infantis Jesu in Ægyptum circumcisio ejus et in templo præsentatio. De ea quidem tacet S.

Lucas cap. secundi comm. 39. sed itidem omisit S. Matthæus circumcisionem præsentationemque Christi; et Herodis metum ob Christum memorat Hebræo-Christianus sæculo secundo Hegesippus, pag. 213. vol. I.

P. 76. l. 16. ὑπομιμνήσκομεν
P. 80. l. 12. κἀμὲ
P. 81. l. 27. διεδεξάμην
P. 98. l. 9. cap. xiv. l. 14. ἱμάσιν l. 21. Dele, cum—significant.
P. 101. l. 18. ἀνασχεῖν
P. 106. l. 27. ἀπειλήφασαν
P. 107. l. 8. Dele, for. δηλονότι ὑπῆρξαν
P. 108. l. 13. ἐκείνοις
P. 110. l. 11. συγγνώμην. l. 29. ἐψήφαντο. l. 31. tractæ.
P. 116. l. 17. ἐπιδεικνυμένους
P. 119. l. 8. τις
P. 124. l. 13. ἀθετοῦσι. l. 16. ἐκωλυσάμεν
P. 130. l. 10. aliquam
P. 132. l. 10. Tiliani
P. 134. l. 16. παρασχεῖν
P. 139. l. 10. μετάσχωσιν
P. 140. l. 13 et 16. τις
P. 142. l. 22. for. emendand. συνοικείσιον, vel, συνοικέσιον
P. 166. l. 7. *extraneam*
P. 167. l. 14. LXV
P. 168. l. 28. mulierem
P. 177. l. 2. decem et octo. l. 14. Arabicum. l. 17. peritissimus
P. 198. l. 30. nomine
P. 203. l. 26. *invitatus*
P. 208. l. 19. Adde, Et passim hæc eadem inter se conferunt *Constitutiones Apostolicæ*, quæ dicuntur. Verum neque Antiochenæ nec Romanæ ecclesiæ novæ adhuc ac recenti unum aliquem apostoli videntur præposuisse. Etenim post initia Antiochena, et multo serius quam posuit in *Chronico* suo Eusebius, S. Petrus, qui sedis illius episcopalis fundator fuit, Antiochiam adiit. Id ex ipsa S. Scriptura constat. Et nimium cito in eodem *Chronico* Eusebium ad Romam Petri accessum statuisse, etiam aliunde colligitur. Certe præsens in urbe Petrus non fuit, ut unquam ante in ea fuisset, quo tempore S. Paulus epistolam scripsit ad Romanos, Petri absentiam hac epistola indicante. Insequentes vero anni utrosque apostolos Romæ simul docentes habebant, atque ecclesiam Romanam ordinantes et gubernantes, in societatem assumpto Lino, cui episcopatum ejus commiserunt.
P. 247. l. 10. hæreticus
P. 260. l. 15. illi
P. 261. l. 21. eam *pro* eas *editio Matritensis*.
P. 278. l. penult. l. 318 pro 310.
P. 288. l. 17. Alfius Cæcilianus dixit, &c. Novi paragraphi initium.
P. 289. l. 31. Post docui, adde, vel, signavi l. ult. adussimus
P. 290. l. 24. For. legend. idem *pro* quidam
P. 325. l. 14. For. excidit post *legit* vox exceptor. Vid. supra p. 322. l. 16.
P. 343. l. penult. For. *etiamsi non* pro *si non*
P. 346. l. 17. For. legend. atque *pro* quo

P. 347. l. antepenult. *laudantur*
P. 356. l. 24. For. legend. *τὴν ἐπὶ θανάτῳ δικὴν*
P. 365. l. 5. For. legend. cum vet. interprete *ποταμοῦ* pro *ποταμῶν*
P. 381. l. 8. For. legend. lex nulla *pro* ex nulla ; *deleto*, ex illa
P. 391. l. penult. Dele, For. *δή τοι*, et construe *καὶ κατὰ τοῦτο* cum antecedentibus.
P. 392. l. 16. *αὐταῖς*.
P. 393. l. 16. Hic adde, quod in bibliotheca Scorialensi extare dicuntur S. Dionysii Alexandrini nonnulla, de quibus alii quærant.
P. 413. l. 14. For. legend. *ἀρχὴν* pro *ἀνάγκην*
P. 422. l. 30. multo post quam
P. 431. l. 29. *σωματουργοὶ* pro *σωματοιργῶν*
P. 441. l. 8. *ὀρνέῳ*
P. 448. l. 14. 751 pro 701.
P. 455. l. 24. Adde *Catenam in Epistolam ad Hebræos*, et *Eclogas Hist. Eccl.* ab eodem Joanne Cramer viro cl. editas.
P. 472. col. 1. l. antepenult. 11. 176.
P. 475. col. 2. l. 12. ab ima pag. 443 pro 311.
P. 481. col. 1. l. 19. ab ima pag. cor. cum saltem duobus pro cum aliis tribus
P. 488. col. 1. l. 37. Joses
P. 498. col. 2. l. 10. iv. 525 pro 261 iv.
P. 504. col. 1. l. 5. ab ima pag. obire
P. 520. col. 1. l. 39. 525 pro 459.

PLURA QUÆ EMENDANDA VEL ADDENDA IN PRIORIBUS VOLUMINIBUS VIDENTUR.

VOL. I.

Pag. 183. l. 22. Adde, Vocem *episcopos* neque codex meus Hieronymiani Operis agnoscit.
P. 224. l. 2. טבול יום
P. 225. l. 21. כשבותאין
P. 264. l. 3. ab ima pag. משבותאין
P. 394. l. 14. For. legend. et ideo ; ut bis infra.
P. 395. l. 17. For. legend. semota, h. e. sejuncta.

VOL. II.

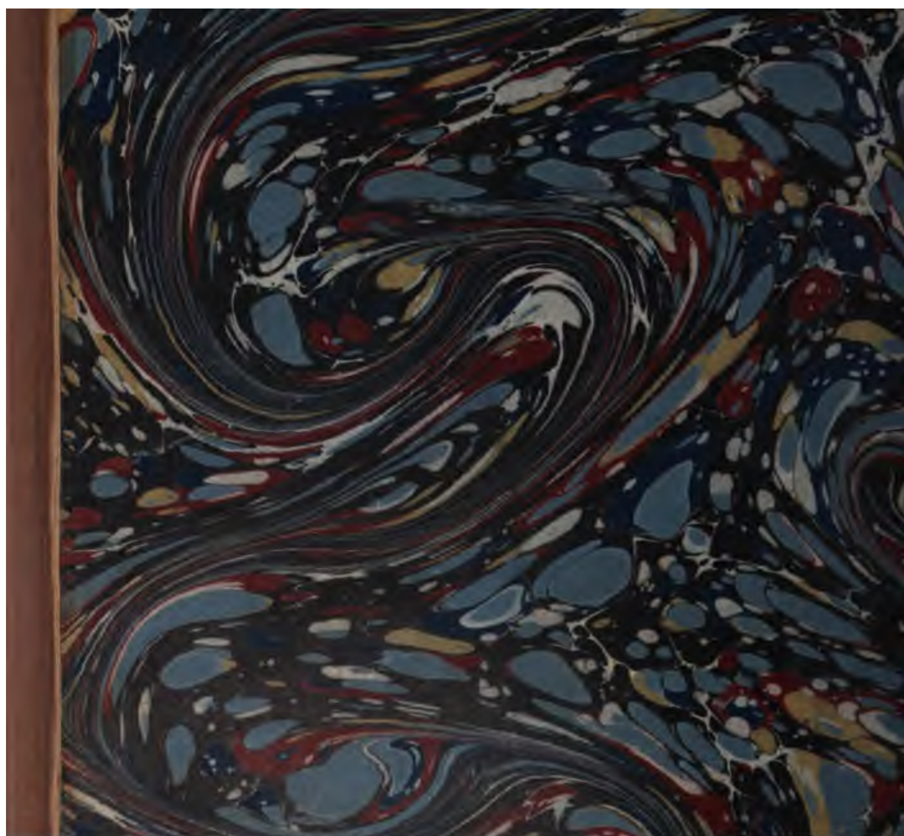
P. 229. l. 10. Addend. *τοῦ* ante *Χριστοῦ* ex MS. Vaticano.
P. 240. l. 5. Dele, for. *τούτῳ*.
P. 246. l. 3. Dele, for. *κατά*.
P. 263. l. 25. *εἰς τὴν ἐπεωνομίαν*
P. 294. l. 17. For. legend. *εὖ πίπτει δὲ Ἡρώδῃ*.
P. 320. l. 15. Adde, Verum oblitus sum mentionem facere diverse sentientis viri doctissimi, qui lectionem alteram *Φιλιστίων ὁ μῖμος* prætulit. Vide Indicem v. Philistonis *mimus*, et Vol. I. p. 62.

P. 359. l. 1. Pro cujus ipsum initium, cor. ubi canonis initium.
P. 509. l. 15. Cor. LI pro LII.
P. 512. l. 15. Dele, Καὶ οἵ τινες

VOL. III.

P. 116. l. 15. Mirgirpa.
P. 227. l. 4. πλὴν ante παρὰ ponendum, et πλὴν ante πρὸς delendum.
P. 241. l. 3. Dele, Jamque ego——puto.
P. 329. l. 7. Dele, for. ἔχειν. l. 15. For. legend. τῆς pro τάς.
P. 330. l. 1. Dele, for. αὐτός.
P. 352. l. 9. Post vocem *conjuncti*, adde, vel, per consequentiam
P. 440. l. 10. Dele, for. diffunderet.
P. 469. l. 3. Cor. feriam tertiam
P. 508. l. 6. proferretur

VOL. IV. FINIS.

Stanford University Libraries
3 6105 001 732 192